

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 28
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 9 від 12.05.2023 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)**

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Авраменко В.І., Цимбал Н.А. ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ.....	9
Артеменко Г.С. АДВЕРБІАЛЬНІ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ АЛОГІЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	13
Артьомова О.І., Ушакова Н.В. З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-ПОЧАТКІВЦІВ.....	18
Ачилова О.Л., Регушевська І.А. МЕДІАТЕКСТ ЯК ДЗЕРКАЛО СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	23
Близинок К.Р., Мельник С.Г. КОНЦЕПТ ГЕРОЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: АСОЦІАТИВНИЙ АСПЕКТ.....	28
Видайчук Т.Л., Плеханова Т.М., Грищенко О.В. МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	34
Глазова С.М., Алексєєва Л.О. ЩОДО ДОТРИМАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ПІД ЧАС САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В МЕРЕЖІ “INSTAGRAM”: ВИМОГА ЧАСУ ЧИ ДАНИНА МОДИ?.....	41
Дюкар К.В., Пономаренко О.О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НЕОДЕРИВАТИВ, ЗАФІКСОВАНИХ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ ВІД ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ.....	46
Катиш Т.В., Миронюк Л.В. РОЛЬ НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА».....	51
Мартінова Т.І., Кукушкін В.В. АНГЛІЦИЗМИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	56
Нестерович Ю.В. ПРОБЛЕМА ЯНИЧАРСТВА У ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ВИСВІТЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Р. ІВАНИЧУКА «МАЛЬВИ»).....	60

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Berezhna M. VERBAL PORTRAYAL OF FEMALE CHARACTERS DEFINED BY THEIR ARCHETYPE (IN THE FILM <i>JUMANJI: WELCOME TO THE JUNGLE</i>).....	67
Білецька І.О., Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф. ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧИСЛА ІМЕННИКА В АНГЛІЙСЬКІЙ І ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ.....	73
Бойко І.П. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕТРАНСЛЯЦІЇ ДИТЯЧОГО ГУМОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ «39 КЛЮЧІВ»).....	79
Бондар Н.В., Івасюк Р.П. ФУНКЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ.....	85
Виклюк А.О. ФАХОВА МОВА НЕЙРОНАУКИ	89
Головчак Н.І., Кушнірчук О.О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЦЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ.....	94
Гордійчук М.І. ВИЯВЛЕННЯ ПЕРЕВАЖАЮЧОГО ТИПУ ТОНАЛЬНОСТІ У АНГЛОМОВНИХ ВИДАННЯХ НА ТЕМУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	99
Іщенко Н.А., Пінішкевич О.В. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ВОЄННОЇ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО.....	105
Іщук Н.Ю., Зубенко О.В., Джиджора Л.А. ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	112
Коломієць О.М., Баланда Т.М. РОЛЬ ІНТОНАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ДЕКОДУВАННЯ СЕМАНТИКИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	117
Крайняк О.М. ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОРОВОГО СПРИЙНЯТТЯ З ПОЗИЦІЇ ЇХ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ.....	121
Ланкіна В.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ЗАКЛАДАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ.....	125

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

- Девос А.О.** КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АДРЕСАНТА ТА АДРЕСАТА..... 130
- Ismayilova Parvana Mahir.** AFRO-AMERICAN VARIANT OF THE ENGLISH LANGUAGE:
ON THE QUESTION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF DEVELOPMENT..... 135
- Пастернак Т.А.** МЕТАФОРИЧНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 140

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

- Петришин М.Й.** ТОПОНИМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПАРЕМІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ДАВНІХ РИМЛЯН..... 146

РОЗДІЛ 5

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

- Есенова Е.Й., Калинич І.Й., Бойтор В.Ю.** ЛЕКСИЧНЕ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ
СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОВИ..... 151
- Карпець Л.А., Коваленко Ю.М., Гнатенко К.В.** МОВНА СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ТРЕНЕРІВ 156
- Москаленко Н.О.** АКАДЕМІЧНА ЛЕКЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ГУМАНІТАРНОГО ДИСКУРСУ:
КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 161
- Пальчевська О.С., Попко І.А., Петришак Х.С.** СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НОМІНАЦІЙ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ
ТА ФРАНКОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ..... 166

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

- Кінащук А.В.** СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ДЛЯ ІРРАЦІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ
В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ..... 172

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

- Азаров Д.В.** СПЕЦИФІКА МОВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ПИСЬМА..... 182
- Миронюк В.М., Саркісова І.А.** ТИПОЛОГІЯ ЖАНРОВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ПИСЬМЕННИЦЬКОГО
ЕПІСТОЛЯРНОГО ТЕКСТУ..... 187
- Назарець В.М.** ЖАНРОВІ ФОРМИ РОЛЬОВОЇ ПОЕЗІЇ В ЕПОХУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ..... 192

РОЗДІЛ 8

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

- Алексенко В.Ф.** ПРИЙОМ РЕКУРСІЇ У «КАЗКАХ ПРО ДИВНИХ» Р. РІГґЗА..... 197
- Дроздовський Д.І.** РОЛЬ ІРОНІЇ В РОМАНАХ Г. МЕНТЕЛІ ТА І. МАК'ЮЕНА:
ДИНАМІКА КОНФІГУРАЦІЙ ВІД ПОСТМОДЕРНІЗМУ
ДО ПОСТПОСТМОДЕРНІЗМУ..... 202
- Zavatska I.O., Biletska T.O.** SYNTACTIC PECULIARITIES IN CONSTRUCTING THE REALITY
OF MARGARET ATWOOD'S *THE HANDMAID'S TALE*
AND *THE TESTAMENTS*..... 209

Москальов Д.П., Горовська К.В., Семеніст І.В. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ХОРРОР-МІФУ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ В НЕОКАЙДАНИ: НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. СУДЗУКИ «ДЗВІНОК».....	214
Савоськіна Т.О. ГЕНДЕРНІ АСИМЕТРІЇ У ЛЕ МАРІ ДЕ ФРАНС «ГЖМАР».....	220
Черкашина Т.Ю., Бєлявська М.Ю., Сатановська Г.С. ГАСТРОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОГО ФРАНКОМОВНОГО РОМАНУ.....	224
Шаповал О.Г. ФЕНОМЕН НЕНАДІЙНОГО НАРАТОРА В РОМАНІ В. ГОЛДІНГА «ПАПЕРОВІ ЛЮДИ».....	229

РОЗДІЛ 9

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Винар С.М. КОМУНІКАТИВНА ПОЕТИКА ДРАМ ЕВРИПІДА: ТРАДИЦІЯ ТА НОВАТОРСТВО.....	235
Орієнко І.М., Нечиталюк І.В. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В РОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ТАНГО СМЕРТІ».....	239

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Avramenko V.I., Tsymbal N.A. UKRAINIAN ECONOMIC TERMINOLOGY: STRUCTURE, SEMANTICS, FUNCTIONS.....	9
Artemenko H.S. ADVERBIAL STRUCTURAL-SEMANTIC MODELS OF UKRAINIAN ILLOGICAL PHRASEOLOGICAL UNITS	13
Artomova O.I., Ushakova N.V. THE EXPERIENCE OF USING THE TECHNOLOGIES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE REMOTE LEARNING BY FOREIGN BEGINNER STUDENTS.....	18
Achylova O.L., Rehushevska I.A. MEDIATEXT AS A MIRROR OF MODERN SOCIETY.....	23
Blyzniuk K.R., Melnyk S.H. THE CONCEPT OF HERO IN THE CONDITIONS OF WAR: ASSOCIATIVE ASPECT.....	28
Vydaichuk T.L., Plekhanova T.M., Hryshchenko O.V. MODIFICATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE MASS MEDIA DISCOURSE.....	34
Hlazova S.M., Aliksieieva L.O. ON THE OBSERVANCE OF ORTHOEPIC NORMS OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE DURING SELF-PRESENTATION ON “INSTAGRAM”: A REQUIREMENT OF THE TIMES OR A TRIBUTE TO FASHION?.....	41
Diukar K.V., Ponomarenko O.O. STRUCTURAL AND SEMANTIC ORGANISATION OF NEO-DERIVATIVES RECORDED IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE MEDIA SPACE SINCE THE BEGINNING OF RUSSIA'S FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE.....	46
Katysh T.V., Myroniuk L.V. THE ROLE OF THE EDUCATIONAL TEXT IN TEACHING THE DISCIPLINE “UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE”.....	51
Martynova T.I., Kukushkin V.V. ANGLICISMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	56
Nesterovych Yu.V. THE PROBLEM OF JANISSARY IN A LINGUISTIC CONCEPTUAL EXPLANATION (BASED ON THE MATERIAL OF R. IVANYCHUK'S NOVEL “MALLOWS”).....	60

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Berezhna M. VERBAL PORTRAYAL OF FEMALE CHARACTERS DEFINED BY THEIR ARCHETYPE (IN THE FILM <i>JUMANJI: WELCOME TO THE JUNGLE</i>).....	67
Biletska I.O., Laukhina I.S., Paladieva A.F. GRAMMATICAL MEANING OF THE NUMBER CATEGORY OF THE NOUN IN ENGLISH AND FRENCH LANGUAGES.....	73
Boiko I.P. LEXICAL-STYLISTIC MEANS OF CHILDISH HUMOR RETRANSLATION (BASED ON THE “THE 39 CLUES” ADVENTURE NOVEL SERIES).....	79
Bondar N.V., Ivasiuk R.P. FUNCTIONS OF THE GERMAN ADVERTISING TEXT.....	85
Vykliuk A.O. LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES IN NEUROSCIENCE.....	89
Holovchak N.I., Kushnirchuk O.O. STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERIZATION OF GERMAN ADVERTISING TEXTS.....	94
Hordiichuk M.I. DEFINING THE PREVAILING TYPE OF SENTIMENT IN ENGLISH PUBLICATIONS ON THE WAR IN UKRAINE.....	99
Ishchenko N.A., Pinishkevych O.V. PECULIARITIES OF THE ENGLISH TRANSLATION OF LINA KOSTENKO'S WAR POETRY.....	105
Ishchuk N.Yu., Zubenko O.V., Dzhydzhora L.A. INCORPORATING ENVIRONMENTAL ISSUES IN TEACHING ESL AT UNIVERSITIES.....	112
Kolomiets O.M., Balanda T.M. THE ROLE OF INTONATION IN THE PROCESS OF SEMANTIC DECODING OF UTTERANCE IN ENGLISH LANGUAGE.....	117
Krainiak O.M. VERBS DENOTING VISUAL PERCEPTION FROM THE POSITION OF THEIR STRUCTURAL-SEMANTIC TYPOLOGY.....	121
Lankina V.V. FEATURES OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE IN HIGH SCHOOL STUDENTS IN SPECIALIZED EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	125

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

- Devos A.O.** COMMUNICATIVE DIMENSION OF SOCIAL ADVERTISING:
LINGUOPRAGMATIC CHARACTERISTICS OF THE ADDRESSER AND THE ADDRESSEE.....130
- Ismayilova Parvana Mahir.** AFRO-AMERICAN VARIANT OF THE ENGLISH LANGUAGE:
ON THE QUESTION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF DEVELOPMENT.....135
- Pasternak T.A.** METAPHORICITY IN POLITICAL DISCOURSE.....140

SECTION 4**CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES**

- Petryshyn M.I.** TOPONYMS AS AN ELEMENT OF THE PAREMIC PICTURE
OF THE WORLD OF THE ANCIENT ROMANS.....146

SECTION 5**GENERAL LINGUISTICS**

- Esenova E.I., Kalynych I.I., Boitor V.Yu.** LEXICAL BORROWING AS A MEANS
OF LANGUAGE VOCABULARY ENRICHMENT.....151
- Karpets L.A., Kovalenko Yu.M., Hnatenko K.V.** THE LANGUAGE COMPONENT IN THE FORMATION
OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS AND COACHES.....156
- Moskalenko N.O.** ACADEMIC LECTURE AS A KIND OF HUMANITARIAN DISCOURSE:
COGNITIVE-PRAGMATIC ASPECT.....161
- Palchevska O.S., Popko I.A., Petryshak Kh.S.** METHODS OF CREATING NOMINATIONS FOR MARKING
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR PHENOMENA IN MODERN ENGLISH
AND FRENCH MILITARY DISCOURSE.....166

SECTION 6**COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS**

- Kinashchuk A.V.** SYNONYMOUS RELATIONS FOR IRRATIONAL NOUNS IN THE ENGLISH,
GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES.....172

SECTION 7**LITERATURE STUDIES**

- Azarov D.V.** SPECIFICITY OF THE LINGUISTIC REALIZATION OF SATIRICAL WRITING.....182
- Myroniuk V.M., Sarkisova I.A.** TYPOLOGY OF GENRE BELONGING OF A WRITER'S EPISTOLARY TEXT.....187
- Nazarets V.M.** GENRE FORMS OF ROLE POETRY IN THE ERA OF LITERARY TRADITIONALISM.....192

SECTION 8**LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES**

- Aleksenko V.F.** THE RECURSION TECHNIQUE IN "TALES OF THE PECULIAR" BY RANSOM RIGGS.....197
- Drozdovskyi D.I.** THE ROLE OF IRONY IN HILARY MANTEL'S AND IAN MCEWAN'S NOVELS:
THE DYNAMICS OF CONFIGURATIONS FROM POSTMODERNISM
TO POST-POSTMODERNISM.....202
- Zavatska I.O., Biletska T.O.** SYNTACTIC PECULIARITIES IN CONSTRUCTING THE REALITY
OF MARGARET ATWOOD'S *THE HANDMAID'S TALE* AND *THE TESTAMENTS*.....209
- Moskalov D.P., Horovska K.V., Semenist I.V.** STRUCTURAL ELEMENTS OF THE HORROR MYTH
AND MODERN PROBLEMS IN NEOKAIDAN: BASED ON THE MATERIAL OF K. SUZUKI'S NOVEL
"THE CALL".....214
- Savoskina T.O.** GENDER ASYMETRIES IN LE MARIE DE FRANCE "GIZHMAR".....220
- Cherkashyna T.Yu., Bieliavska M.Yu., Satanovska H.S.** GASTRONOMIC DISCOURSE
OF THE CONTEMPORARY FRENCH-LANGUAGE NOVEL.....224

Shapoval O.H. THE PHENOMENON OF UNRELIABLE NARRATOR
IN W. GOLDING'S "THE PAPER MEN" 229

SECTION 9
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Vynar S.M. COMMUNICATIVE POETICS OF EURIPIDES' DRAMAS:
TRADITION AND INNOVATION..... 235

Orinenko I.M., Nechytaliuk I.V. INTERTEXTUALITY IN YURY VINNYCHUK'S NOVEL
"TANGO OF DEATH"..... 239

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'276.6:070

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.1>

ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ

UKRAINIAN ECONOMIC TERMINOLOGY: STRUCTURE, SEMANTICS, FUNCTIONS

Авраменко В.І.,*orcid.org/0000-0003-4859-041X**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики та журналістики**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***Цимбал Н.А.,***orcid.org/0000-0002-1223-8476**кандидат філологічних наук, професор,**завідувач кафедри прикладної лінгвістики та журналістики**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

У статті приділяється увага характеристиці найбільш продуктивних способів словотвору власне української економічної термінологічної лексики. Актуальність теми дослідження визначається своєрідністю такої частини лексичного складу мови, як слова в галузі економіки.

Мета роботи – визначення складу власне української термінології в економічній галузі та проведення її комплексного аналізу на матеріалі сучасних українських словників і медійних текстів. Відповідно до зазначеної мети було поставлено та розв'язано такі завдання: виявлення основних тенденцій функціонування економічної термінології в словниках та медійних текстах; розгляд основних способів їх утворення.

Об'єктом дослідження постає економічна термінологія української мови, що знайшла відображення у словниках та україномовних медійних текстах. Питання про віднесення конкретного слова до сфери саме економічної термінології, а не якоїсь іншої суміжної галузі, вирішувалося в цій роботі залежно від контексту. На думку авторів статті, вживання терміна поряд з іншими економічними термінами в економічному тексті є достатньою підставою для того, щоб вважати слово терміном економічної сфери. Предметом дослідження є багатоплановий опис лексичних одиниць економічної терміносистеми зі структурно-семантичної, словотвірної та морфологічної точок зору. Характер роботи визначив такі методи дослідження, як описовий, що використовується при аналізі масиву лексичного матеріалу, стилістичний, описово-аналітичний та інші методи.

У статті аналізується один із морфологічних способів словотвору, а саме суфіксальний спосіб утворення економічних термінів. З'ясовано, що економічні терміни утворюються переважно за зразками продуктивних словотвірних моделей, інколи з порушенням законів продуктивності словотвірних типів. Частина термінів утворена за зразком малопродуктивних типів.

Ключові слова: економічний термін, морфологічний спосіб словотвору, спосіб словотвору, суфіксальний спосіб словотвору, суфіксація, суфікс.

The article focuses on the characterization of the most productive ways of word formation of economic terminology. The relevance of the research topic is determined by the peculiarity of such a part of the lexical composition of the language as words in the field of economics.

The purpose of the study is to determine the composition of Ukrainian terminology in the economic field and to conduct a comprehensive analysis of it on the basis of modern Ukrainian dictionaries and media texts. In accordance with this goal, the following tasks were set and solved: to identify the main trends in the functioning of economic terminology in media texts; to consider the main ways of their formation.

The object of the study is the economic terminology of the Ukrainian language, which is reflected in dictionaries and Ukrainian media texts. The question of whether a particular word belongs to the sphere of economic terminology, and not to some other related field, was resolved in this paper depending on the context. According to the authors of the article, the use of the term along with other economic terms in an economic text is sufficient grounds to consider the word a term of the economic sphere. The subject of the study is the lexical units of the economic terminology system and their multi-faceted description from the structural-semantic, word-formation and morphological points of view. The nature of the work has determined such research methods as descriptive, which is used in the analysis of an array of lexical material, stylistic, descriptive and analytical and other methods.

The article analyzes one of the morphological methods of word formation, namely the suffix method of economic terms formation. It is found that economic terms are formed mainly on the basis of productive word-formation models, sometimes in violation of the laws of productivity of word-formation types. Some terms are formed on the model of low-productive types.

Key words: economic term, morphological method of word formation, method of word formation, suffixal method of word formation, suffixation, suffix.

Постановка проблеми. Інтеграція України в систему світової економіки – це час відмови від старих економічних догм, час закладання засад і побудова нової моделі економіки. Розвиток же будь-якої галузі знання неминує тягнути за собою, як відомо, і формування нової термінології [1; 2]. Процес формування нових ринкових відносин впливає і на розвиток самої економічної науки. Для лінгвістики вивчення термінологічної лексики має велике значення як з позиції відображення в ній сучасного рівня тієї чи іншої науки, логічної побудови наукової системи, так і з позиції шляху формування термінології, її лінгвістичного оформлення [3; 4]. Дослідження складу, структурних особливостей, функціонального призначення термінологічних систем сприяє розв'язанню багатьох проблем лексикології, словотворення, граматики, стилістики.

Лінгвістичний аналіз значної кількості сучасних економічних текстів свідчить про те, що хоча чимало економічних термінів запозичені з інших мов, здебільшого з англійської (рентабельність, прибутковість, ефективність), у науковій літературі та засобах масової інформації є велика кількість власне українських економічних термінів, які носії мови з огляду на високу швидкість перебігу економічних процесів також не встигають освоювати. Щоб виправити становище, що склалося, з'являється нагальна потреба в систематизації та класифікації економічної термінології на лінгвістичному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що «терміни створюються для забезпечення можливості комунікації в процесі професійної діяльності та слугують інструментом людського пізнання» [3, с. 24]. Тому термінологічна лексика була і залишається постійним об'єктом пильної уваги дослідників. Різним аспектам лінгвістичної термінології присвячено численні праці. Фундаментальною у цьому напрямку досліджень є монографія «Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм» [5]. Термінологізацію та детермінологізацію в українській терміносистемі менеджменту розглядала Н. Краснопольська [6]. Мовознавці Н. Лиса та Т. Янкова присвятили свої розвідки структурно-семантичним особливостям сучасної економічної термінології [7]. Дослідження

Г. Вознюк зосереджені на вивченні фразеологізації як засобу творення фінансово-економічних термінів [8]. Зі свого боку, І. Шелепкова вивчала межі економічної термінології української мови за допомогою аналізу галузевих словників різних типів [9].

Попри низку робіт, присвячених сучасній економічній термінології, значна кількість її аспектів потребує подальших студіювань.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає у визначенні складу власне української термінології в економічній царині та проведення її комплексного аналізу. Відповідно до зазначеної мети необхідно виявити основні тенденції функціонування економічної термінології та розглянути основні способи їх утворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін є мовним знаком і покликаний виконувати низку умов. Насамперед він має бути «семантично цілісною одиницею мови, значення якої не виводиться безпосередньо зі значень її компонентів» [1]. Значення терміна має також співвідноситися з будь-яким поняттям, виконувати сигніфікативну функцію, тобто бути знаком-інформантом [3, с. 43]. Кардинальні зміни в галузі економіки призвели до зміни і тлумачення багатьох термінів у цій сфері.

Семантичні особливості економічних термінів дають змогу поділити їх на три умовні групи: офіційно-ділова лексика; загальноживана лексика; просторічні слова і вирази [4; 6–8]. Залежно від сфери вживання умовно виокремлено три групи слів, межі між якими не завжди чітко окреслено, що багато в чому зумовлено семантичними відмінностями лексем, які належать до економічної термінології:

1) загальноекономічні терміни, які вирізняються такими особливостями: яскраво виражена залежність утворення й освоєння термінів нормативною літературною мовою від екстралінгвістичних чинників, а саме, змін в економічному житті країни, регіону та світу загалом; та прозорий сенс, тобто за першого вживання ці терміни зрозумілі широкому загалу;

2) вузькопрофесійна термінологія. Ця група слів вирізняється тим, що вони здебільшого вживаються вузьким колом професіоналів. Слова цієї групи характеризують такі особливості, як

яскрава вираженість стилістичної різноманітності; наявність новоутворень;

3) економічна лексика, що належить до сфер, які стикаються з економікою. До цієї групи входять слова, що належать до таких галузей, як маркетинг, менеджмент тощо.

Аналіз економічних термінів у словотвірному плані дав змогу дійти висновку, що в такій сфері лексики, як економічна термінологія, представлені обидва основні способи українського словотворення: морфологічний й семантичний. При цьому завдяки наявності конкретних словотвірних моделей можливе створення нових термінів за готовим зразком. Як засвідчує аналіз, серед морфологічних способів особливою частотністю характеризуються суфіксальний спосіб утворення економічних термінів.

Під час дослідження економічних термінів було виявлено, що в процесі функціонування вони виходять за межі фахової мови і можуть мати синоніми, які також не можна розглядати у відриві від зазначених термінів. Оскільки ці слова-синоніми – результат існування термінів у мові, а тому вони є своєрідною частиною економічної терміносистеми. Ось чому у статті, крім власне термінів, розглядаються слова, які не можна зарахувати до термінів у традиційному розумінні цього слова. Сюди належать професіоналізми, стилістично марковані слова, лексеми, що мають яскраво виражене конотативне забарвлення, okazіоналізми, просторічні слова і вирази.

У статті зазначені лексеми також позначаються словом «термін», адже існуючі в науковій літературі визначення терміна, не вказують на те, що він обов'язково має бути стилістично нейтральним і мати чітко визначений ступінь засвоєння й уживаності. У статті проаналізовано терміни, зафіксовані в авторитетних словниках економічних термінів, а також поширені в сучасній публіцистиці цього напрямку. Значення таких термінів можуть визначатися з контексту.

Найбільш продуктивними є суфікси *-ник*, *-ач*, значення яких пов'язане із зазначеною в основі діяльністю, родом занять, професією, знаряддям праці; або з особою за властивістю або ознакою, які визначають її ставлення до предмета чи заняття: *платник*, *позичальник*, *боржник*, *показник*, *приватник*, *виробник*, *підрядник*, *постачальник*, *власник*, *посередник*, *замовник*, *засновник*; *одержувач*, *відвантажувач* тощо.

Ці слова відомі та зрозумілі не лише фахівцям, а й пересічним громадянам. Ними послуговуються також продуценти медійних текстів, як-от у статті під заголовком «МІНКУЛЬТУРИ

ЗДАЛО В ОРЕНДУ ПРИМІЩЕННЯ ДЕРЖЗАПОВІДНИКА «БАБИН ЯР» ПРОРОСІЙСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ЦЕНТРУ» від 06.01.2022, яка розміщена на сайті видання «Україна молода», у такому контексті: «Хоча б тому, що *приватники* в 2017 році повідомляли, що відкриття ними створеного музейного простору заплановано на 2021-й – до 80-х роковин трагедії». Слово «приватник» не було зафіксовано в жодному доступному нам словнику економічної термінології, оскільки воно є просторічним.

На цьому ж сайті у статті під заголовком «ВЕРХОВНА РАДА ЗРОБИЛА КРОК ДО СКАСУВАННЯ ПІЛЬГ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ ДЛЯ БІЗНЕСУ» від 07.06.2023 вжито слово «платник», яке на перший погляд має належати до економічної термінології: «Замість того, щоб переходити на загальну систему та сплачувати ПДВ, податок на прибуток чи доходи, платники податків обрали спрощену систему без ПДВ». Однак в економічних термінологічних словниках це слово зафіксовано лише у трактуванні інших термінів та у сполученні з іншими лексичними одиницями, як-от: «*бронзовий (дружній) вексель (англ. bronze bill) – фіктивний вексель, боргове зобов'язання, що не має під собою реального забезпечення. Виписують їх неспроможні платники один на одного з метою дисконту цих векселів у банках*» [10, с. 28].

Іменники із суфіксом *-ач* містять сему «незавершеної дії», яка простежується у твірних основах префіксальних і безпрефіксних дієслів недоконаного виду. Слова із суфіксом *-ач* набувають значення економічних термінів у складі іменників, що позначають особу, яка виконує певну роботу або виконує певне завдання. Такі композити зафіксовано у трактуваннях інших економічних термінів. Наприклад, «*Акт комерційний <...> є підставою для пред'явлення одержувачем вантажу претензії про відшкодування збитків. В комерційному акті зазначаються вид, характер, обсяги виявленої невідповідності фактичного стану вантажів до показників, зазначених у документах товаровідвантажувача, транспортувальника чи товароодержувача*» [11, с. 7].

Для вербалізації ознак і властивостей предметів та явищ при утворенні економічних термінів часто використовують суфікс *-ість* (вартість, збитковість, заборгованість, оборотність, платоспроможність) для позначення дій і процесів – суфікси *-ння* (страхування; управління).

Цікаво, що такі терміни можуть набувати свого економічного значення лише у сполученні з іншими словами, як-от: *оборотність*:

«Оборотність оборотних коштів – рух оборотних коштів, у якому грошові кошти авансуються на утворення виробничих запасів, незавершене виробництво, створення запасів готової продукції, для розрахунків з партнерами і заново повертаються на підприємство в початковій грошовій формі» [12, с. 22].

А от український термін *платоспроможність* зафіксовано у словниках економічної термінології як власне економічний термін: «платоспроможність (англ. possibility to pay) – спроможність держави, юридичної або фізичної особи своєчасно і повністю здійснювати свої платіжні зобов'язання, які випливають з торгових, кредитних чи інших операцій грошового характеру» [10, с. 233].

Суфікс *-ня* вказує на процес формування, використання та зберігання чого-небудь: «Страховання – система особливих перерозподільних операцій, які виникають між учасниками страхового фонду у зв'язку з його утворенням за рахунок цільових грошових внесків і використання на відшкодування втрат суб'єкта господарювання та надання допомоги громадянам (або їхнім сім'ям) у разі настання страхових випадків (досягнення певного віку, внаслідок втрати працездатності, смерті тощо)» [11, с. 142].

У словниках економічних термінів іменники із суфіксом *-ня* трапляються здебільшого у контекстах трактування інших термінів: «Кредиторська заборгованість – це заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла в результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої в підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк» [11, с. 80].

Власне належність до економічної термінології деякі слова набувають у сполученні з іншими одиницями, як-от: *безвідкличні зобов'язання, бюджетне зобов'язання, гарантійне зобов'язання, казначейське зобов'язання, фінансові зобов'язання* тощо.

До маловживаних суфіксів, які слугують для творення економічних термінів, належить *-тель*: *держатель, поручитель* тощо. Термін «держатель» в економічних словниках не зафіксовано, водночас трапляються слова, у яких він є складовою частиною композита у трактуванні термінів, як-от: «Бланковий індосамент – форма індосаменту (передавального напису), при якій індосант ставить свій підпис без зазначення особи, якій передається вексель. У такому разі

вексель стає документом на пред'явника і може передаватися далі шляхом простого вручення іншим особам. Бланковий індосамент може складатися лише з підпису *векселедержателя*» [11, с. 24]; «Застава – одна з форм забезпечення боргових зобов'язань, яка передбачає передачу кредиторі майнових чи інших цінностей позичальника. В силу застави кредитор (*заставодержатель*) має право в разі невиконання боржником (*заставаодавцем*) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами» [11, с. 62].

Словотвірні засоби економічної термінологічної номінації охоплюють також композитні термінологічні утворення, однак такі терміни в українській мові фіксуються рідко. Здебільшого це «складноскорочені слова, які за морфемним складом тотожні відповідному синонімічному словосполученню» [4, с. 47]: *зарплата – заробітна плата, ощадкаса – ощадна каса, бухоблік – бухгалтерський облік, госпрозрахунок – господарський розрахунок, держбанк – державний банк, фінвідділ – фінансовий відділ*. Частіше трапляються поєднання основоскладання та суфіксації: *позикоодержувач, віродавець, векселедержувач* [11; 12].

Слід зазначити, що морфологічний та семантичний спосіб утворення українських економічних термінів поступово втрачають свою продуктивність. Натомість набуває поширення синтаксичний спосіб, застосування якого дає змогу більш точно передати видові термінологічні поняття, як-от: *акцизний збір, дати в позику, узяти в заставу* [10; 12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічні термінологічні одиниці в українській мові утворюються переважно за зразками продуктивних словотвірних моделей, подекуди з порушенням законів продуктивності словотвірних типів. Деякі терміни утворені за зразком малопродуктивних типів. Саме завдяки конкретним словотвірним моделям можливе створення нових економічних термінів за наявними в мові зразками, що забезпечує передбачуваність їхньої структурно-семантичної організації. Це суттєво для термінології, зокрема економічної, адже свідчить про яскраво виражений системний характер термінологічного словника.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні функціонування економічних термінів у медійному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Museanu E. Economic terminology – new perspectives. *European Scientific Journal*. № 1. 2023. P. 253–257. URL: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/1254/1263>
2. Sawyer M.C. What is financialization? *International Journal of Political Economy: a journal of translations*. Vol. 42. Is. 4.1. 2013. P. 5–18. URL: <https://doi.org/10.2753/IJP0891-1916420401>
3. Pugel T. A. *International economics*. Sixteenth edition. New York, NY: McGraw-Hill. 2016. 766 p.
4. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія. Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 1998. 190 с.
5. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія / З.Й. Куньч, Г.В. Наконечна, О.Р. Микитюк, С.З. Булик-Верхола, Ю.В. Теглівець. Львів: Галицька Вид. Спілка, 2018. 180 с.
6. Краснопольська Н.Л. Термінологізація та детермінологізація в українській терміносистемі менеджменту. *Записки з українського мовознавства*. № 23. 2016. С. 32–40.
7. Лиса Н.С., Янкова Т.М. Структурно-семантичні особливості сучасної економічної термінології. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Вип. 14. 2013. С. 62–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2013_14_9
8. Вознюк Г.Л. Процес фразеологізації як засіб творення фінансово-економічних термінів. 2017. URL: <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/.../181>
9. Шелепкова І.М. Визначення меж економічної термінології української мови за допомогою аналізу галузевих словників різних типів. *Актуальні проблеми сучасної науки: XLII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 6 квіт. 2020 р. Вінниця, 2020. Ч. 9. С. 76–83.
10. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. К.: Кондор, 2006. 358 с.
11. Фінансово-економічний словник: словник-довідник / кол. авт.: Юнін О.С., Круглова О.О., Савельєва М.О. та ін. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2018. 164 с.
12. Економіка підприємства: Тлумачний словник термінів для студентів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізацій «Менеджмент і бізнес-адміністрування», «Менеджмент інновацій», «Менеджмент міжнародних проєктів», «Логістика» / Уклад.: О.В. Гук, К.О. Кузнєцова. НТУУ «КПІ», 2016. 114 с.

УДК 811.161.2'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.2>

АДВЕРБІАЛЬНІ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ АЛОГІЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ADVERBIAL STRUCTURAL-SEMANTIC MODELS OF UKRAINIAN ILLOGICAL PHRASEOLOGICAL UNITS

Артеменко Г.С.,

orcid.org/0000-0002-3303-6814

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Моделювання фразеологізмів у сучасній лінгвістиці представлено у різних напрямках: структурно-семантичному, когнітивному, зіставному, порівняльно-історичному тощо. У статті алогічні фразеологізми української мови репрезентовано в аспекті структурно-семантичного моделювання.

Загалом структурно-семантичною моделлю фразеологізму називають тип конструкцій, за якими утворюється ряд стійких сполучень; структурно-семантичний інваріант стійких сполучень, який схематично відбиває відносну стабільність їх форми й семантики. Структурно-семантичні моделі фразеологізмів опираються на їх семантико-граматичну класифікацію, яка враховує загальні особливості семантики, синтаксичної побудови та морфологічного складу форми фразеологізмів. Схемний запис такого моделювання адвербіальних фразеологізмів у статті здійснено згідно із загальноприйнятими латинськими позначеннями частин мови та їх категорій.

Зокрема, виокремлено адвербіальні фразеологізми утворені за різнотипними структурно-семантичними моделями. Значення процесуальної ознаки у таких фразеологізмах може бути передане через дієслівно-адвербіальні та іменниково-адвербіальні моделі.

У фразеологізмах, утворених на основі дієслівно-адвербіальних моделей, денотативна процесуальна ознака виражена через дію, спрямовану на об'єкт, зберігає логічний зв'язок із дією, зафіксованою формою фразеологізму, оскільки є однією з багатьох можливих притаманних їй причин, наслідків, обставин виконання тощо.

Фразеологізми, утворені на основі іменниково-адвербіальних моделей, представлені найчастіше іменниково-прийменниковими конструкціями, які можуть бути розширені атрибутивом об'єкта, вираженого іменником. Модель реалізації денотативної процесуальної ознаки через іменниково-прийменникові конструкції є логічною, оскільки передбачає різноманітні просторові, часові, причинові відношення об'єкта щодо інших об'єктів

Алогічність досліджуваних фразеологізмів залежить від реальності / нереальності дії, переданої дієслівною формою фразеологізму. Іменниково-прийменникові моделі є фактично варіантами дієслівних з усиченим дієслівним компонентом.

Ключові слова: структурно-семантична модель фразеологізму, адвербіальний фразеологізм, алогічний фразеологізм.

Phraseological unit modelling in modern linguistics is presented in various directions: structural-semantic, cognitive, comparative, comparative-historical etc. Article is devoted to the structural-semantic modeling of the Ukrainian illogical phraseological units.

The structural-semantic modelling method has been applied as a schematic representation of the process of forming the external form according to the generalized semantics of the denotatum, and not only as a symbolic transcript of the external form structure or an indication of the semantic-grammatical affiliation of a phraseological unit. The typical structural-semantic adverbial models of the denotatum expression by the form of phraseological units have been identified and described; such models are represented as the logical basis for the external form of illogical phraseological units.

Schematic recording of such adverbial phraseological units models is carried out in accordance with the generally accepted Latin designations of parts of speech and their categories.

It is established that adverbial phraseological units were formed according to various structural-semantic models. The meaning of the procedural sign in such idioms can be conveyed through verb-adverbial and noun-adverbial models.

In the verb-adverbial models of phraseological units the denotatum procedural sign is expressed through an action directed at an object, and maintains a logical connection with the action recorded by the form of the phraseological unit. Noun-adverbial models are represented by noun-prepositional constructions.

The illogicality of the researched phraseological units depends on the reality / unreality of the action conveyed by the verb form of the phraseological unit.

Key words: structural-semantic models of phraseological units, adverbial phraseological units, illogical phraseological unit.

Постановка проблеми. Лінгвістичне моделювання як спосіб репрезентації світу через мову було і залишається об'єктом дослідження різних галузей науки, зокрема логіки, філософії, лінгвістики, психології. Дослідження моделей творення фразеологізмів полягає насамперед у встановленні схем поєднання часто непоєднаних компонентів для вираження цілісного фразеологічного значення.

Взаємозв'язок форми і змісту фразеологізму залишається актуальною логіко-лінгвістичною проблемою. Логічну підставу утворення алогічних фразеологізмів можна встановити через моделі поєднання компонентів одиниці відповідно до структурування знань, виразником яких є ця одиниця, у свідомості людини та нації загалом. Що більшою є невідповідність, між семантикою, позначеним денотатом та обраним для нього людською свідомістю словесним вираженням, то складнішими були мисленнево-мовні процеси породження фразеологізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модель фразеологізму тлумачать як логічну конструкцію, утворену шляхом абстрагування від конкретного фразеологізму. Різні аспекти структурно-семантичного моделювання засвідчено численними науковими розвід-

ками Л. Авксентьєва, Н. Бабиць, М. Демського, Ю. Прадіда, В. Ужченка, Д. Ужченка та інших українських фразеологів. Такі моделі науковці використовують для схематизації утворення синонімічних фразеологізмів, репрезентації комунікативних цілей фразеологізму, характеристики одного компонента у складі різних фразеологізмів, виокремлення різних рівнів абстрактності семантики фразеологізму, а найчастіше – для детального аналізу стійких виразів певного структурного типу. Особливо цікавим є застосування елементів структурно-семантичного моделювання для характеристики когнітивних процесів становлення фразеологізму, внаслідок чого науковці виокремлюють *логіко-синтаксичні моделі* (логічні інваріанти) організації значення фразеологізмів однієї семантичної групи, *логіко-семіотичні формули* як однотипно вербалізовані фразеологізмами моделі пізнавальної діяльності людини, *логемі* як узагальнені семантичні особливості фразеологізмів одного структурного типу, *когнітивно-семіологічні моделі*, у яких структурна модель представляє значення фразеологізму як дворівневу одиницю, що складається з семантичної структури і її когнітивної основи. Фактично основою усіх цих способів моделювання фразе-

ологізмів є різноаспектне використання доповнених, уточнених чи видозмінених структурно-семантичних моделей.

Через структурно-семантичну модель творення фразеологізмів простежуємо узагальнений логічний процес вираження денотата формою фразеологізму. Структурна схема зазвичай відповідає логічним властивостям позначуваного фрагмента дійсності (його предметності, процесуальності, динамічності чи статичності ознаки). Утворення різних типів алогічних фразеологізмів (квазіреальних, ірреальних, фантомних, абсурдних та паралогічних) залежить не стільки від реалізації ними окремої структурно-семантичної моделі, скільки від заповнення цих моделей конкретними компонентами фразеологізму та способів їх узгодження [Див. 2]. Оскільки логічні фразеологізми ані щодо синтаксичного поєднання їх компонентів, ані за семантичним узгодженням та вираженням ними узагальненої фразеологічної семантики не суперечать принципам сполучування слів, такі одиниці в аспекті структурно-семантичного моделювання ми не аналізуємо.

Структурно-семантичне моделювання використовуємо не лише для репрезентації особливостей форми фразеологізму, а й для відтворення найбільш узагальненого та абстрактного рівня взаємозв'язку *форма – семантика фразеологізму*.

Постановка завдання. Мета роботи – встановити й проаналізувати основні адвербіальні структурно-семантичні моделі творення алогічних фразеологізмів української мови.

Виклад основного матеріалу. Адвербіальні фразеологізми утворені за різнотипними структурно-семантичними моделями. На наш погляд, значення процесуальної ознаки може бути передане через дієслівно-адвербіальні та іменниково-адвербіальні моделі.

1. *Дієслівно-адвербіальні моделі.* Денотативна процесуальна ознака у таких фразеологізмах виражена через дію, спрямовану на об'єкт, і зберігає при цьому логічний зв'язок із дією, зафіксованою формою фразеологізму, оскільки є однією з багатьох можливих притаманних їй причин, наслідків, обставин виконання тощо. Однак семантика самої дії, вираженої дієсловом-компонентом фразеологізму, втрачається, наприклад:

А. Модель вираження процесуальної ознаки дієслівною формою $Adv \rightarrow \text{cop}(\text{як}) + P(V) + [\text{pr}] + O(N)$ (дією, спрямованою на об'єкт) або $Adv \rightarrow \text{cop}(\text{як}) + S(N_n) + P(V)$ (дією, яку виконує об'єкт) із сполучником *як* характерна для фразеологізмів:

– квазіреальних (названа фразеологізмом дія є цілком можливою, реальною): як (мов, ніби і т. ін.) відрубати (зі сл. сказати) – «дуже гостро, категорично» [5, с. 106], як (мов, ніби і т. ін.) в окропі кипить – «інтенсивно, жваво, енергійно виконується яка-небудь робота, здійснюється якась справа і т. ін.» [5, с. 294], як (мов, ніби і т. ін.) у рот кладе (зі сл. говорити, пояснювати і под.) – «дуже чітко, зрозуміло» [5, с. 298];

– фантомних (дія, позначена компонентами фразеологізму, є нелогічною): як (мов, ніби і т. ін.) кіт наплакав – «дуже мало» [5, с. 298], як (мов, ніби і т. ін.) чорт лико (лика) дере – «дуже сильно, голосно» [5, с. 769], як (мов, ніби і т. ін.) шилом юшки вхопити – «дуже мало» [5, с. 144], як з ока випав (зі сл. схожий) – «зовсім, повністю, надзвичайно» [5, с. 78];

– абсурдних (денотативна процесуальна ознака навмисно виражена через безглузду дію): як сліпий дивиться – «дуже слабо, погано» [5, с. 199], як (наче, ніби і т. ін.) мокре (рідше мерзле) горить – у знач. «1. Дуже повільно, мляво, не поспішаючи і т. ін. (робити що-небудь)» [5, с. 402];

– паралогічних (вираження заперечення через цілком неможливу дію: $\text{negAdv} \rightarrow \text{cop}(\text{як}) + S(N_n) + P(V) + [\text{pr}] + O(N)$): як у спасівку соловейко заспіває – «уживається для повного заперечення змісту зазначеного речення; ніколи» [5, с. 676], як на долоні волосся виросте – «уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (буде)» [5, с. 124], як виросте гарбуз на вербі (зі сл. буде) – «уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова; ніколи не (буде, стане)» [5, с. 147], як виросте трава на помості – «уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного речення; ніколи» [5, с. 719], як свині з череди йтимуть (зі сл. буде) – «уживається для повного заперечення змісту речення; ніколи» [5, с. 630].

Б. $Adv \rightarrow \text{part}(\text{хоч, аж}) + P(V) + O(N)$. У квазіреальних фразеологізмах процесуальна ознака реалізована залученням до компонентного складу підсилювальних часток *хоч, аж*: хоч греблю (гать) гати – «дуже багато, велика кількість когось, чого-небудь» [5, с. 147], хоч віником мети – «нема нікого, нічого, зовсім порожньо десь» [5, с. 386].

Ірреальні фразеологізми виникають за такою ж моделлю, тільки позначають реальну, однак недоцільну дію: хоч ножем ріж – у знач. «2. Дуже, у великій мірі» [5, с. 598], хоч вовків (собак, псів) гони (ганяй) – «дуже холодно» [5, с. 160], хоч гармати коти – «дуже міцно» [5, с. 309], хоч зубами виривай (видирай) – «дуже міцно» [5, с. 83], хоч в око (в очі, у вічі) стрель – «зовсім нічого

не видно, дуже темно» [5, с. 697], хоч око (очі) виколи (вийми, вибий і т. ін.) – «зовсім нічого не видно» [5, с. 74].

Фантомні фразеологізми можуть реалізовувати цю модель як із використанням часток (аж носом банькидме (зі сл. дурний) – «дуже, надто» [5, с. 208], хоч землю їж – «що не роби, незважаючи ні на що, не переконати когось» [5, с. 281], хоч крізь землю провалюйся (провалися) – «дуже неприємно, незручно, соромно і т. ін. комусь» [5, с. 572]), так і без них ([і] кістки живої (цілої) не оставити (не zostавити, не лишити і т. ін.) – у знач. «1. Дуже сильно, надмірно, жорстоко і т. ін.» [5, с. 470], землі (дороги) не доторкатися (не доторкуватися) – «1. Дуже легко, швидко. 2. З почуттям власної гідності; гордо, пишаючись» [5, с. 217]).

2. *Іменниково-адвербіальні моделі.* Іменниково-прийменникові конструкції можуть бути розширені атрибутивом об'єкта, вираженого іменником. Модель реалізації денотативної процесуальної ознаки через іменниково-прийменникові конструкції є логічною, оскільки форма $pr + O(N)$ часто передбачає різноманітні просторові, часові, причинові відношення об'єкта щодо інших об'єктів. Як правило, такі моделі виникають унаслідок не лише семантичної, а й структурної нівеляції дієлова-компонента фразеологізму (усічення дієслівних моделей адвербіальних фразеологізмів), натяк на який зберігається у вигляді незамкненої структури з вказівкою на можливе дієслівне коло сполучуваності фразеологізму в реченні: ні за собаку (зі сл. пропасти) – «зовсім даремно» [5, с. 674], у лапи (зі сл. попастися, потрапити, кинути і т. ін.) – «у залежність від когось; під гніт, під вплив і т. ін. кого-не-будь» [5, с. 328], до [самих] кісток (зі сл. промокнути, проймати і т. ін.) – у знач. «1. Дуже сильно, наскрізь, повністю» [5, с. 298].

Типовими є такі іменниково-прийменникові моделі вираження процесуальної ознаки:

а) $Adv \rightarrow con(як) + O(N) + Atr_o(Adj)$, $Adv \rightarrow con(як) + O(N_p) + Atr_o([pr] + O(N))$: як (мов, наче і т. ін.) голка в соломі (в снігу) – «так, що не можна знайти; безслідно» [5, с. 155], як (мов, ніби і т. ін.) на кам'яну гору – «цілком, повністю, безсумнівно і т. ін.» [5, с. 163], як за рідного батька (тата) – «занадто дорого, дуже багато» [5, с. 23], як (мов, ніби і т. ін.) [той] горох при дорозі – у знач. «1. Погано, бідно, неспокійно тощо» [5, с. 162]. Такий варіант реалізації процесуальної ознаки характерний для квазіреальних фразеологізмів – поєднання об'єкта з атрибутом логічно виправдане; статична ознака при цьому може бути виражена як прикметником, так і сполученням іменника з прийменником.

б) $Adv \rightarrow pr + O(N)$. Модель реалізована квазіреальними фразеологізмами із прийменниками, що вказують на напрям, місце, причину тощо (до чаду – «дуже, надзвичайно» [5, с. 760], від сили – «щонайбільше» [5, с. 646], перед лицем – у знач. «1. У присутності когось, безпосередньо перед ким-, чим-небудь; при комусь» [5, с. 340], до кореня – «повністю, остаточно» [5, с. 308].

Рідше на основі такої моделі виникають фантомні фразеологізми: під джмелем – «у нетверезому стані, напідпитку» [5, с. 195], на біс – «повторно, на прохання глядачів, слухачів» [5, с. 32], до біса – у знач. «1. Багато, безліч. 2. Дуже, занадто, надзвичайно» [5, с. 32], до чорта (до гаспида, до хріна) – «1. Дуже багато. 2. Значною мірою, дуже сильно» [5, с. 770], як за смертю – «дуже довго» [5, с. 670].

Іменниково-прийменникова модель у фантомних фразеологізмах найчастіше реалізована з розширенням:

– атрибутом, який логічно не притаманний об'єктові-компонентві ($Adv \rightarrow pr + O(N) + Atr_o$): на чесному слові – «ледве» [5, с. 665], у свинячий (у чортів) голос – «дуже пізно, несвоечасно» [5, с. 160], по гарячих (по свіжих, по живих) слідах – «одразу за подією, не гаючи часу; негайно» [5, с. 663], на пташиних правах – «не маючи законних підстав, надійного становища і т. ін.» [5, с. 554], у порожній слід – «не заставши кого-небудь на місці; запізнившись» [5, с. 663], без задніх ніг (зі сл. спати) – «дуже міцно» [5, с. 435];

– числівником, логічно не узгодженим з іменником ($Adv \rightarrow Num + O(N)$): під сімома вітрами – «на відкритому, ніким і нічим не захищеному місці» [5, с. 112], півтори каліки – «дуже мало» [5, с. 286], в один дух – «дуже швидко, миттю» [5, с. 223], у [всі свої] чотири ока; в четверо очей – у знач. «1. Дуже пильно, уважно; постійно, невідступно» [5, с. 462];

– додатковим об'єктом чи іменниково-прийменниковою конструкцією, які втупають у логічно не виправдані відношення з іншим об'єктом ($Adv \rightarrow O_1(N) + pr + O_2(N)$): лихом об землю – «немає ніяких турбот; байдуже» [5, с. 338], дірка з (від) бублика – «абсолютно нічого» [5, с. 206], у чорта на рогах (на запічку) – «дуже далеко, у далекому або небезпечному місці» [5, с. 770], до чорта в зуби – «у найнебезпечніше або найвіддаленіше місце» [5, с. 770].

в) $Adv \rightarrow pr(від) + O_1(N) + pr(до) + O_2(N)$: від гудка до гудка – «від початку до кінця, весь час; повністю» [5, с. 174], від дзвінка до дзвінка – «повністю, без будь-якої перерви; від початку до кінця» [5, с. 196], *від зорі до зорі* –

у знач. «2. Постійно, весь час» [5, с. 271], від а до я (до зет) – «від початку до кінця; все» [5, с. 19], від дошки до дошки – «нічого не пропускаючи, від початку до кінця; повністю» [5, с. 218]. Модель притаманна квазіреальним фразеологізмам (прийменник від ... до логічно реалізує свою семантику, вказує на проміжок між початком і кінцем та логічно узгоджений із іменниками-компонентами фразеологізму, безпосереднє значення яких нівельоване).

г) $negAdv_1 \rightarrow con(ni) + Adv_2 + con(ni) + Adv_3$, $Adv_1 \rightarrow con(ni) + O_1(N) + con(ni) + O_2(N)$ – така модель притаманна паралогічним фразеологізмам, смисл яких полягає у запереченні наявної процесуальної ознаки або в констатації її відсутності, а форма полягає у запереченні двох об'єктів чи процесуальних ознак парним сполучником *ні ... ні*: *ні зимно ні тепло* – «кого-небудь не стосується, не зворушує щось; комусь байдуже до чого-небудь» [5, с. 709], *ні холодно ні жарко* – «кому-небудь байдуже; хтось не звертає уваги на щось» [5, с. 752], *[ані] ні слуху, [ані] ні духу* – «нічого невідомо про кого-, що-небудь» [5, с. 667], *ні відсіль [і] ні відтіль* – у знач. «1. Невідомо звідки; несподівано» [5, с. 106], *ні перед очима ні за плечима* – «ні в якому місці; ніде» [5, с. 472], *ні тепер ні в четвер* – «ніколи, за жодних умов і обставин» [5, с. 708], *ні вдень ні вночі* – «ніколи» [5, с. 55].

Висновки. Фантомність чи квазіреальність (і зовсім рідко абсурдність) реалізації процесуальної ознаки дієслівною формою фразеологізму залежить від реальності / нереальності дії, переданої формою фразеологізму. Іменниково-прийменникові моделі є фактично варіантами дієслівних з усіченим дієслівним компонентом, що засвідчено незамкненою структурою таких фразеологізмів: *в лоб* (зі сл. говорити, казати) – «прямо, без натяків, відкрито, відверто» [5, с. 349], *в кулак* (зі сл. збирати) – «докупи, разом» [5, с. 319], *під чужий тин* (зі сл. іти) – «геть, куди завгодно» [5, с. 711], *на чесному слові* (зі сл. триматися) – «ледве» [5, с. 665]. Атрибутивність значення фразеологізму реалізовано насамперед через сполучники, прийменники та частки як компоненти таких одиниць. Семантика ж процесуальної ознаки сформована іменниками, прикметниками, дієсловами (навіть усіченими або збереженими у вигляді незамкненої фразеологічної структури, яка в реченні потребуватиме сполучення з певним дієсловом або групою дієслів), які компонуєть фразеологізм.

Перспектива дослідження полягає в аналізі механізмів виникнення квазіреальної, ірреальної, фантомної, абсурдної чи паралогічної форми фразеологізмів на основі означених структурно-семантичних моделей із залученням когнітивно-лінгвістичного моделювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навч. посібник для філол. фак. ун-тів. Харків : Вища шк., 1988. 134 с.
2. Артеменко Г.С. Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів: логічне та алогічне : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Чернівці, 2015. 20 с.
3. Бабич Н.Д. Проблема фразеологічності конструкції «службове слово + повнозначне» у слов'янських мовах. *Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В.І. Вернадського*. Симферополь, 2007. Т. 20 [59], № 6. С. 9–14.
4. Прадід Ю.Ф. Структурно-граматичні типи фразеологізмів та їх різновиди. *Українське мовознавство*. К. : Вища шк., 1989. Вип. 16. С. 28–35.
5. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник. К. : Знання, 2007. 494 с.
6. Словник фразеологізмів української мови. К. : Наук. думка, 2003. 1104 с.

З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

THE EXPERIENCE OF USING THE TECHNOLOGIES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE REMOTE LEARNING BY FOREIGN BEGINNER STUDENTS

Артъомова О.І.,

orcid.org/0000-0002-7796-1948

*старший викладач кафедри філології та лінгводидактики
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*

Ушакова Н.В.,

orcid.org/0000-0001-8478-1964

*старший викладач кафедри філології та лінгводидактики
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*

У статті досліджено проблему дистанційного навчання студентів-початківців української мови як іноземної. Аналіз наукових досліджень із впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій виявив недостатність висвітлення проблеми опанування нерідної мови іноземцями з нульовим рівнем підготовки в умовах виключно дистанційного освітнього процесу в Україні. Досліджено досвід створення та роботи з новим дистанційним курсом «Українська мова як іноземна. Перший рівень», окреслена проблема нестачі сучасних комп'ютерних дидактичних матеріалів з української мови як іноземної, які можуть інтенсифікувати, підвищити результативність навчання. Визначено, що актуальними критеріями такого типу дистанційних курсів є гнучкість, комунікативна спрямованість, можливість навчання в синхронному та асинхронному режимах для студентів. Дистанційний курс включає 8 тем початкового етапу опанування української мови як іноземної. Виявлено, що підвищенню ефективності навчального процесу сприяє використання емоційно забарвлених аудіоматеріалів та відеоматеріалів, створення яких у сервісі Canva ґрунтується на провідній ролі образу в процесах сприйняття, розуміння. У статті сформульовано основні переваги використання сервісу H5P з подальшою його інтеграцією в систему управління навчанням Moodle для студентів – як допомога в засвоєнні, закріпленні, запам'ятовуванні матеріалу, підтриманні навчальної мотивації, для викладачів – як функція миттєвого контролювання роботи студента. У статті наголошено, що доцільне використання розмаїття можливостей онлайн сервісів сприяє формуванню особистісних якостей студента: активності, самостійності, відповідальності, цілеспрямованості тощо. Зроблено висновок про те, що, дистанційний курс «Українська мова. Перший рівень», який підготували викладачі кафедри філології та лінгводидактики ХНАДУ, дає можливість індивідуалізувати навчальний процес, адаптувати навчальний матеріал відповідно до комунікативних потреб студентів різного рівня.

Ключові слова: українська мова як іноземна, іноземні студенти-початківці, дистанційний курс, інформаційно-комунікаційні технології навчання.

The article examines the distance learning problems of beginner students of the Ukrainian language as a foreign language. The analysis of scientific research on the implementation and use of information and communication technologies revealed that the problem of mastering a non-native language by foreigners with a zero training level in the conditions of an exclusively remote education process in Ukraine is insufficiently covered. The experience of creating and working with a new remote learning course "Ukrainian as a foreign language. First level" was studied, the fact that there is a deficiency of modern computer didactic materials on the Ukrainian language as a foreign language, which can intensify and increase the effectiveness of education, is outlined. It was determined that the relevant criteria of this type of remote courses are flexibility, communicative orientation, the possibility of learning in synchronous and asynchronous modes for students. The remote course includes 8 topics of the initial stage of mastering the Ukrainian language as a foreign language. It was found that the use of emotionally charged audio and video materials, the creation of which using the service "Canva" is based on the leading role of the image in the processes of perception and understanding, helps to increase the effectiveness of the educational process. The article formulates the main advantages of using the service "H5P" with its subsequent integration into the Moodle learning management system both for students, as help in learning, consolidating, memorizing material, supporting educational motivation, and for teachers, as a function of instant monitoring of student work. The article emphasizes that the appropriate use of the various online services opportunities contributes to the formation of the student's personal qualities: activity, independence, responsibility, purposefulness, etc. It was concluded that the remote course "Ukrainian as a foreign language. First level" prepared by the teachers of the Kharkiv National Automobile and Highway University Philology and Linguistics Department, provides an opportunity to individualize the educational process, to adapt the educational material in accordance with the communicative needs of students of different levels.

Key words: Ukrainian as a foreign language, foreign beginner students, remote course, information and communication technologies of education.

Постановка проблеми. Необхідність та потреба у безперервній, швидкій та самостійній системі освіти сприяє появі інноваційних та актуальних підходів та форм навчання. Однією

з таких форм є дистанційне навчання. Ще з початком пандемії коронавірусу у 2020 році гостро відчулася проблема нестачі освітнього контенту для іноземних студентів, які вивчають нерідну мову. Пандемія дала нам зрозуміти, що традиційна система освіти має змінитися, підготувала до роботи як у віддаленому (дистанційному) режимі, так і до того, що частина студентів працює онлайн, а інші – офлайн в аудиторії. Але особливо актуальною проблема дистанційного навчання постала під час воєнного стану в Україні. Ніколи ще наша освіта не стикалася з таким серйозним викликом, коли студенти перебувають у різних регіонах нашої країни, а іноземні студенти виїхали до країн Євросоюзу чи повернулися на батьківщину, де й досі перебувають. У зв'язку з цим виникла потреба систематизувати, створені комп'ютерні розробки, оновити чи створити нові дистанційні курси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання впровадження дистанційного навчання у вищій школі зверталось багато закордонних та вітчизняних науковців у зв'язку зі швидким розвитком інформаційних технологій. Майкл Сімонсон (Michael Simonson) [14], наприклад, визначає дистанційне навчання як офіційну форму навчання в навчальному закладі, де група учнів розділена і, де в процес взаємодії викладача та учня як один з одним, так і з різними джерелами інформації, використовуються різні засоби телекомунікації. Дискусії з цього питання велися в Україні з 2000-х, зокрема в «Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні», затвердженій Постановою МОН України 20 грудня. Дистанційну освіту тут визначено як форму навчання, механізм реалізації якої забезпечують відповідні технології дистанційного навчання, «технології опосередкованого активного спілкування з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи зі структурованим навчальним матеріалом, представленим в електронному вигляді» [4]. Основні принципи та перспективи дистанційної освіти в закладах вищої освіти розглядали В.М. Антонов [1], В.Ю. Биков [2], Г.О. Козлакова [3]. До питання впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій та змішаного навчання у вищій школі зверталися такі науковці, як В.М. Кухаренко [5, 6], О.О. Самойленко [11]. У зв'язку з пандемією 2020 року, а потім з воєнним станом 2022 року постало питання про необхідність упровадження повномасштабного дистанційного навчання по всій Україні. Документи МОН визначають дистанційне навчання як повноправну форму, що

може забезпечити здобуття повної вищої освіти. Незважаючи на високий інтерес науковців до цієї тематики та величезну кількість існуючих робіт, слід зазначити відсутність спеціальної інформації, необхідної для дистанційного вивчення української мови як іноземної.

Мета статті. Основне завдання даного дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати дистанційний курс «Українська мова. Перший рівень» для навчання іноземних студентів підготовчих факультетів українській мові. Для досягнення мети ми ставимо такі завдання, як короткий огляд переваг та недоліків дистанційного навчання у ЗВО; використання сучасних комп'ютерних технологій, розгляд переваг платформи H5P та сервісу для графічного дизайну Canva.

Виклад основного матеріалу. Освітній процес за останні кілька років сильно змінився через епідемію коронавірусу, яка прискорила перехід на дистанційну форму навчання студентів. У зв'язку з цим до Положення про дистанційне навчання Наказу Міністерства освіти і науки України було внесено зміни. Здобуття вищої освіти наразі відбувається «через опосередковану взаємодію освітніх учасників процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [9]. Але в Україні під час пандемії були періоди, коли студенти навчалися онлайн, а були періоди традиційного навчання в аудиторії чи змішаного (коли частина студентів працює в аудиторії, частина займається онлайн). З початком війни у лютому 2022 року іноземні студенти змушені були виїхати з України. Деякі повернулися на батьківщину, а деякі залишилися в країнах Євросоюзу, що ще більше ускладнило освітній процес, оскільки головною специфікою вивчення нерідної мови є оволодіння комунікативною компетенцією, тобто володіння мовою, як засобом міжкультурної комунікації та спілкування. Досягнення комунікативної компетенції необхідно здійснювати у вигляді розвитку мовної діяльності: говоріння, аудіювання, читання, письма.

В основу будь-якого дистанційного навчання включені: 1. відстань у просторі, часі та навіть на інтелектуальному рівні; 2. наявність певних засобів, завдяки яким процес взаємодії викладача та студента може бути здійсненим. Серед науковців немає однозначного визначення поняття «дистанційна освіта». Але ми спиратимемося на визначення В.М. Кухаренка: «дистанційна освіта» – різновид освітньої системи, у якій переважно використовуються дистанційні

технології навчання. Також дистанційна освіта – одна з форм отримання освіти, за якою опанування тим чи іншим рівнем знань за тією або іншою спеціальністю здійснюється у процесі дистанційного навчання»[5, с. 135].

Сфера навчання української мови як іноземної недостатньо забезпечена сучасними комп'ютерними дидактичними матеріалами, які можуть інтенсифікувати, підвищити результативність навчання та вивести його на якісно новий рівень. У зв'язку з цим розробка дистанційних курсів представляє великий актуальний інтерес і має такі переваги, як гнучкість і комунікативність.

Студенти, які навчаються за таким дистанційним курсом, працюють тоді, коли їм зручно, там, де їм зручно, користуються комфортною швидкістю, і вони можуть займатися стільки, скільки необхідно особисто кожному з них для освоєння української мови. Студенти початкового етапу навчання зараз перебувають у різних країнах, у різних часових поясах. Відповідно частина студентів може працювати у синхронному режимі, тобто в режимі реального часу. Це «прямий ефір», у якому здобувачі освіти можуть контактувати через засоби зв'язку безпосередньо з викладачем. Наприклад, за допомогою сервісу Zoom, Google Meet, Big Blue Button. Інші студенти змушені працювати в асинхронному режимі. Асинхронний формат може охоплювати різноманітні засоби інформації, аудіо- та відеозаняття.

На наш погляд використання дистанційного курсу на початковому етапі вивчення іноземної мови може значно допомогти як викладачеві, так і студенту. Загальновідомо, що зараз студенти, які вступають на підготовчі факультети України:

- мають слабкий або недостатній рівень базової освіти;

- належать до різних мовних груп африканських та азійських країн і не розмовляють, як правило, мовою-посередником.

Крім того, серйозною проблемою для досягнення студентами добрих результатів у перші місяці навчання є значно розтягнутий за часом заїзд, а також непостійний кількісний склад груп.

Безперечною перевагою дистанційного навчання є те, що студент не обмежений часовими рамками й, звісно, може сам обирати найкомфортніший для власного сприйняття темп. Студенти, які насилу засвоюють нерідну мову, мають можливість вдома ще раз подивитися і послухати пояснення нового граматичного матеріалу, проговорити його, не боячись зробити помилку, виконати тренувальні вправи потрібну кількість разів. З іншого боку, дистанційний курс допоможе

і сильним студентам, які з легкістю засвоюють мовний матеріал. Самостійна робота з дистанційним курсом, виконання творчих завдань, участь в обговоренні різних тем на форумі сприяє підвищенню навчальної мотивації у таких студентів та дає можливість отримання нової інформації. Трансформується роль викладача в навчальному процесі: поступово втрачає актуальність функція викладача як основного джерела інформації, він перетворюється на організатора, консультанта, керівника та експерта самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Як пише Барбара Оклі, «підходи до навчання, за яких центральною фігурою є вчитель, який нібито має відповіді на всі запитання, часом можуть виховувати в учнів почуття безпорадності... Надзвичайно ефективними є підходи орієнтовані на учнів, коли їх заохочують навчатися одне в одного, коли учень сам для себе має бути джерелом мотивації» [7, с. 196].

На нашій кафедрі створено дистанційний курс, який складається з 8 тем (уроків) для студентів іноземців початкового етапу навчання. Курс «Українська мова. Перший рівень» присвячений вивченню фонетики та основ граматики української мови: голосні й приголосні букви та звуки, поняття про іменник, прикметник, особисті та присвійні займенники, поняття роду та множини, дієслова I і II дієвідмін, знахідний відмінок питання що?.

Структура курсу визначається принципом етапного вивчення лексики й граматики, що передбачає якомога швидший перехід від навчальної комунікації (тренувальної) до реального спілкування.

Кожна тема включає аудіопрезентацію, яка створена в сервісі для графічного дизайну Canva [14]. Canva працює як конструктор: нові картини можна створювати, збираючи їх із готових елементів, серед яких: геометричні фігури, лінії, фоторамки, «тривимірні» та контурні малюнки, іконки різних стилів та тематики, інтерактивні графіки та діаграми, а також стокові фотографії, що дозволяє створювати унікальні та красиві презентації. Також цей сервіс має близько 100 різноманітних стильних шрифтів кирилицею. Крім того, Canva можна зробити доступним за посиланням для всіх бажаючих, що особливо зручно у випадку з презентаціями, оскільки дозволяє легко додавати посилання в дистанційний курс.

Ще одна перевага даного сервісу – це можливість додавати та коригувати відеоматеріали (невеликі пояснення або реальні відео уроку). Візуалізація стимулюватиме когнітивні процеси

іноземних студентів для розвитку їх мовної діяльності. Ця технологія ґрунтується на провідній ролі образу у процесах сприйняття та розуміння. Емоційно забарвлений ілюстративний матеріал засвоюється набагато краще. Це дуже ефективний метод засвоєння навчального матеріалу, оскільки створює позитивний емоційний фон заняття завдяки включенню студентів до активної діяльності.

До кожного слайду презентації є аудіо, на якому викладач повільно та чітко промовляє та пояснює весь лексичний чи граматичний матеріал, що міститься на конкретному слайді. При навчанні говоріння необхідна опора на звуковий супровід, а також створення різних ситуацій, що стимулюють усні висловлювання суб'єктів навчання, тобто виникає потреба опори на ілюстративний матеріал [8, с. 242]. Наше завдання – студент повинен зрозуміти, запам'ятати та використати слово у мові. У методиці доведено, що слово може увійти до активного словника, якщо воно буде представлене студенту від шести-семи до сорока разів. Що більше повторень, то міцніше запам'ятовується інформація. Практика запам'ятовувати щось за один раз неефективна. Запам'ятовувати об'ємну інформацію краще у кілька підходів, виділивши час на повторення. Аудіо з поясненнями теми уроку дає можливість повторювати урок стільки, скільки потрібно кожному конкретному студенту, залежно від його базового рівня та здібностей.

У презентації до кожної теми також є граматичні таблиці з аудіопоясненнями викладача, що дає можливість студентам, які займаються в асинхронному режимі, засвоювати матеріал уроку також добре, як його засвоюють студенти, які працюють у синхронному режимі.

До кожної теми підібрано тренувальні завдання як для роботи з викладачем на уроці, так і для самостійної роботи (тренувальні граматичні вправи, навчальні тексти з комплексом завдань до них, вправи на розуміння тексту та на перевірку вивченої лексики). Для створення граматичних вправ автори дистанційного курсу використовували платформу H5P. Це програмне забезпечення з відкритим кодом, за допомогою якого можна створювати інтерактивний контент. Її великою перевагою є те, що вона інтегрована у систему управління навчанням Moodle, яку використовує більшість українських вишів, включаючи ХНАДУ. «H5P дає можливість створювати інтерактивний контент, а також використовувати та розмішувати його на сторінках сайтів або блогів, а також завантажувати створені завдання на комп'ютер» [12, с. 60].

H5P надає безліч способів організації навчальної діяльності та має велику кількість інструментів [15]:

Fill in the blanks (заповнення прогалін): заповнення тексту або вправи пропущеними словами;

Drag the words (перетягування слів): вправи, в яких студент повинен перетягнути потрібне слово або словосполучення у відповідну прогалину;

True/False Questions: справжні / хибні питання до тексту, відео, зображення;

Multiple choice (питання з множинним вибором): питання з кількома варіантами відповідей;

Single choice set (питання з єдиною правильною відповіддю): питання з однією правильною відповіддю;

Drag & drop: перетягування зображень для створення логічних асоціацій зі словом чи іншим зображенням.

Image sequencing: розміщення зображень у правильному порядку згідно з поставленим завданням;

Dialogue cards (діалогові картки): діалог-карти можна використовувати для вивчення іноземних словосполучень, речень;

Guess the answer (вгадай відповідь): зображення з описами, де студенти можуть вгадувати відповідь та натискати кнопку під зображенням;

Crossword (кросворд): кросворд, що настроюється, зі словами і зображеннями та ін.

У нашому дистанційному курсі ми використовували різні інструменти, але найзручнішими на нашу думку є інструменти *Drag the words*, *Drag & drop* для перевірки нової лексики, *Fill in the blanks*, *Drag the words*, *Crossword* для самостійної роботи.

Переваги H5P для студентів – це допомога у засвоєнні, закріпленні, запам'ятовуванні матеріалу, підтримка інтересу до теми, що вивчається, для викладачів – функція контролювання, яка дозволяє практично відразу побачити результат роботи студента.

Наступним компонентом після тренувальних вправ є завдання «Вчимося з посмішкою». Це короткі мультиплікаційні фільми українською для самостійної роботи студентів, які допомагають вивчати нові слова. У порівнянні з іншими засобами навчання мультфільми мають особливу перевагу – динамічність. Важливо, що студенти чують українську мову у природних ситуаціях. Повнота зорово-слухової інформації полегшує розуміння змісту, викликає бажання спробувати свої сили у самостійній мовній діяльності.

Висновки. Як ми бачимо, дистанційне навчання сприяє формуванню таких особистісних якостей як активність, самостійність, креативність, творчість, відповідальність, цілеспрямованість тощо.

На наш погляд, упровадження дистанційних курсів у процес навчання може значно допомогти організувати навчання іноземних студентів на початковому етапі навчання у наших українських вишах, а також різко підвищити інтенсивність та ефективність навчання. Слід зазначити, що іноземні студенти нашого факультету можуть використовувати мультимедійний дистанційний курс з першого тижня навчання на нашому факультеті.

Таким чином дистанційний курс «Українська мова. Перший рівень», який підготували викладачі нашої кафедри, дає можливість індивідуалізувати навчальний процес, адаптувати навчальний матеріал під потреби студентів різного рівня. Студенти можуть брати активну участь в уроці, навіть якщо вони знаходяться в інших країнах з іншим часовим поясом. Курс дозволяє працювати як у синхронному, так і в асинхронному режимі. Різноманітні завдання, сучасні презентації з аудіо- та відеоматеріалами зробляють процес навчання української мови як іноземної більш мотивувальним та цікавим, полегшити засвоєння нового матеріалу в умовах віддалених занять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов В.М. Дистанційне навчання: логіка. Технології. Перспективи. Київ; Херсон: Штрих, 2011. 160 с.
2. Биков В.Ю. Дистанційний навчальний процес: навч. Посібник. Київ: Міленіум, 2005. 292 с.
3. Козлакова Г.О. Інформаційно-програмне забезпечення дистанційної освіти: зарубіжний і вітчизняний досвід: монографія. Київ: Просвіта, 2002. 233 с.
4. Концепція дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.).
5. Кухаренко В.М. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс : навч. посіб. / за ред. В.М. Кухаренка. 3-тє вид. Харків : НТУ«ХПІ», «Торсінг», 2002. 320 с.
6. Кухаренко В.М. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія / за ред.: В.М. Кухаренка, В.В. Бондаренка. Харків: Міська друк., 2020. 409 с.
7. Оклі Барбара Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну. Пер. з англ. А.Замощний. 3-тє вид. Київ: Наш формат, 2020. 272 с.
8. Олійник О.В. Інноваційні технології дистанційного навчання іноземної мови для студентів немовних ВНЗ. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 38. С. 238–246. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua>
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 24. Ст. 170.
10. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України №446 від 25.04.2013 р. /Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
- 11.Самойленко О.М. Поняття дистанційної освіти та дискусії навколо неї. Збірник наукових праць. Херсон : «Міськдрук», 2011. С. 61.
12. Таблер Т. І. Використання інтерактивного контенту в електронних освітніх ресурсах у навчальному процесі сучасної школи. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019 № 7(1). С. 54–66.
13. Lisa Larson-Kelley Ready, Set, Brand!: The Canva for Work Quickstart Guide. Beginners Brain Publishing, 2015. 84 с.
14. Michael Simonson, Sharon Smaldino, Susan Zvacek Teaching and Learning at a Distance, Foundations of Distance Education, sixth edition. Information Age Publishing, Inc., 2015. 345 p.
15. Wicaksono J.A., Setiarini R.B., Ikeda O., Novawan A. The Use of H5P in Teaching English. The First International Conference on Social Science, Humanity, and Public Health (ICOSHIP 2020). Atlantis Press, 2021. Pp. 227–230.

МЕДІАТЕКСТ ЯК ДЗЕРКАЛО СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

MEDIATEXT AS A MIRROR OF MODERN SOCIETY

Ачилова О.Л.,

*orcid.org/0009-0002-7099-1076**кандидат філологічних наук,**незалежний дослідник*

Регушевська І.А.,

*orcid.org/0009-0000-8994-8989**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української і іноземних мов
Національного університету фізичного виховання і спорту*

Стаття присвячена вивченню мовних (лексичних і стилістичних) засобів, притаманних сучасним цифровим ЗМІ України. У роботі досліджено специфіку публіцистичного тексту як дієвого інструменту впливу на суспільну свідомість, розглянуто стильові особливості сучасних медіатекстів. Виявлено, що найпопулярнішими жанрами на сторінках новинних порталів є власне новина і нарис.

Джерелами фактичного матеріалу стали медіатексти інформаційного агентства новин «УНІАН», українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» і ТСН. Основними методами в роботі стали метод лінгвістичного аналізу, описовий метод, а також метод суцільної вибірки.

Як показало дослідження, в умовах війни народжуються креативні прийоми для передавання актуальних реалій і вираження емоцій (часто навіть у жанрі новини), породжуючи нові форми, здатні відповідати глобальним викликам часу. Так, автори медіатекстів знаходять нові, експресивні засоби для номінації політичних особистостей, груп людей і навіть ворожої країни, а також самої війни. Виявлено, що одним з найбільш виразних стилістичних засобів слугує написання власних назв (прізвищ та географічних назв) з малої літери. Встановлено, що поруч із суспільно-політичною лексикою, властивою для публіцистичного стилю, у сучасних медіатекстах України функціонує лексика на позначення воєнних реалій. Окрему увагу приділено лексемі бавовна, яка набула нового значення.

Аналіз медіатекстів дає змогу стверджувати, що яскравим стилістичним засобом у сучасних українських медіа є також обігрування прецедентних текстів. Як показало дослідження, сьогодні основними джерелами прецедентності стають висловлення російських політиків та пропагандистів, а також російські «скрепи» і міфи. В українських ЗМІ трансформовані російські нарративи часто набувають іронічного забарвлення. Водночас у вітчизняному інфопросторі зафіксовано й оригінальні вислови, які стають крилатими.

У результаті дослідження зроблено висновок про те, що мова ЗМІ впливає на загальнонародну мову, водночас збагачуючись її одиницями, адже в мові відбиваються всі суспільно-політичні події, що їх переживає народ.

Ключові слова: інтернет-ЗМІ, публіцистичний стиль, медіатекст, мовні засоби, експресивність.

The article is devoted to the study of linguistic (lexical and stylistic) means essential for modern digital mass media of Ukraine. The work examines the specifics of the journalistic text as an effective tool for influencing public consciousness, and studies the stylistic features of modern media texts. It was found that the most popular genres on the pages of news portals are actual news and essays.

The sources of factual material were the media texts of the news agency «UNIAN», Ukrainian national information agency «Ukrinform» and TSN. The main methods in the work were the method of linguistic analysis, the descriptive method, as well as the continuous sampling method.

As the research showed, creative techniques for conveying current realities and expressing emotions (often even in the news genre) are born in the conditions of war, giving rise to new forms capable of meeting the global challenges of the time. Thus, the authors of media texts find new, expressive means for the nomination of political personalities, groups of people and even the enemy country, as well as the war itself. It was found that one of the most expressive stylistic means is writing proper names (surnames and geographical names) with a lowercase letter. It was revealed that together with the socio-political lexis characteristic of the journalistic style, modern media texts of Ukraine have a terms to denote war realities. Particular attention is paid to the lexeme of бавовна, which has acquired a new meaning.

The analysis of media texts makes it possible to assert that a bright stylistic tool in modern Ukrainian media is also play with precedent texts. As the study showed, today the main sources of precedent are the statements of Russian politicians and propagandists, as well as Russian values and myths. In the Ukrainian mass media, transformed Russian narratives often take on an ironic tone. At the same time, the domestic information space also recorded original phrases that became idiomatic.

As a result of the study, it was concluded that the language of the mass media affects the national language, while being enriched with lexemes of the national language, because the language reflects all social and political events experienced by the people.

Key words: Internet mass media, journalistic style, media text, language means, expressiveness.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації і розвитку Інтернету відбувається стрімке поширення інформації. Потрапляючи на сторінки цифрових ЗМІ, актуальні події досить швидко стають об'єктом уваги.

Основним поняттям у галузі масових комунікацій є поняття медіатексту як складної динамічної одиниці вищого порядку, за допомогою якої здійснюється спілкування в медіа.

З розвитком інформаційних Інтернет-ресурсів спостерігаємо зміни в процесі створення медіатекстів: по-перше, авторами цих текстів можуть бути не тільки професійні журналісти, а й спеціалісти в інших галузях (політики, політологи, соціологи, правознавці та ін.), по-друге, відбувається трансформація публіцистичного стилю і притаманних йому жанрів. Базовим для системи жанрів масової комунікації вважають текст медіановин. Новинним текстам у мережевих медіа властиві лексичні одиниці та стилістичні прийоми з виразною ідеологічною спрямованістю.

Сьогоднішні події в Україні змушують авторів новинних медіатекстів шукати нові засоби і прийоми для передавання інформації, адже часто приводом для створення цих текстів стають страшні події, наслідком яких є загибель людей. О. Пономарів зауважує, що «будь-який публіцистичний текст у будь-який період історії літературної мови – це дієвий інструмент впливу на суспільну свідомість, і тому добір мовних одиниць у ньому має бути логічно зумовленим» [5, с. 12].

У сучасному соціумі Інтернет-ЗМІ не тільки інформують адресата про події, але й активно формують ціннісні орієнтації народу, впливають на свідомість і картину світу людей. Крім того, нинішні мовні тенденції та явища найяскравіше відбиваються в мовленні цифрових ЗМІ. Отже, актуальність статті визначена необхідністю фундаментального дослідження мовних (лексичних і стилістичних) засобів, притаманних цифровим ЗМІ. Стиль ЗМІ, який підпорядковується публіцистичному стилю, на думку С. Єрмоленко, «стає надійним джерелом для вивчення динаміки мовних змін, активних процесів у мові й мовній свідомості наших сучасників» [1, с.123].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань публіцистичного стилю присвячено роботи Д.Х. Баранника, М.П. Дудика, С.Я. Єрмоленко, Т.А. Коць, М.П. Кочергана, Л.І. Мацько, М.М. Пилинського, О.Д. Пономарева, В.М. Русанівського, О.А. Сербенської та ін.

Традиційно вважають, що публіцистичний стиль функціонує в політичній літературі, газе-

тах, журналах, на радіо і телебаченні, у документальному кіно, а також у мережі Інтернет. За визначенням Т.А. Коць, публіцистичний стиль – це «функціональний різновид літературної мови, який забезпечує передавання, поширення в національному просторі суспільно-політичної, наукової, культурної інформації, виконує роль утвердження і регулювання літературної норми відповідно до запитів соціуму» [2, с. 53]. Характерними рисами стилю є популярний, чіткий виклад, стислість інформації, комунікативна значущість, соціальна оцінність мовних засобів, а також принцип конструктивного поєднання виразних та інформативно стандартизованих одиниць. Т.А. Коць називає такі ознаки публіцистичного стилю: «доступний, логічний виклад, вживання семантично прозорих, однозначних лексичних номінацій з виразною оцінною конотацією» [3, с. 40]. Це уможливило виконання таких прагматичних функцій публіцистичного стилю, як передавання інформації та вплив на думки й почуття реципієнта.

Публіцистичний стиль реалізується в системі жанрів, основними з яких є нарис, есе, фейлетон, інтерв'ю, новина тощо. Жанр визначає й обмежує вибір форми медіатексту. Найпопулярнішими жанрами на сторінках новинних порталів є власне новина і нарис. Новиною називають факт, нову об'єктивну інформацію, яка раніше не була відома аудиторії. Враховуючи специфіку цього жанру, передбачається, що новинному медіатексту притаманна об'єктивність та відсутність експресивності. Нарис є невеликою за обсягом розповіддю про людину, подію або явище. У нарисі важливим є не стільки сам факт, скільки його авторське сприйняття та інтерпретація. Отже, у самій природі цього жанру закладено тягіння до підвищеної експресивності.

У публіцистичних текстах лінгвісти виділяють такі експресивні засоби, як сатира (іронія, насмішка, сарказм), метафора, метонімія, епітети, порівняння тощо [4]. Серед лексичних засобів експресивності вагомими є власне оцінна лексика, авторські оказіоналізми, а також фразеологічні одиниці, зокрема такі, що зазнали певних трансформацій.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є дослідження мови провідних новинних Інтернет-ЗМІ в період повномасштабного російського вторгнення, виявлення специфічних рис, характерних саме для цього періоду в історії країни. Для досягнення окресленої мети залучено медіатексти зі сторінок українського незалежного інформаційного агентства новин «УНІАН», укра-

їнського національного інформаційного агентства «Укрінформ» та ТСН.

Методологічною базою дослідження стали метод лінгвістичного аналізу для формування знань про закономірності функціонування мовних одиниць у публіцистичному стилі, описовий метод для виокремлення специфічних рис, систематизації та аналізу сучасних медіатекстів, а також метод суцільної вибірки для збирання фактичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо стильові особливості сучасних медіатекстів. Як відомо, з огляду на функції публіцистичного стилю його лексичною базою є суспільно-політична лексика. Як справедливо зауважує О.А. Стишов, «швидке і постійне оновлення корпусу суспільно-політичної лексики і термінології переконливо відбиває динаміку суспільно-політичного, дипломатичного, наукового, соціально-економічного, ментально-когнітивного розвитку як української, так і світової спільноти» [6, с. 261].

Проте в умовах війни авторам медіатекстів доводиться шукати нові засоби для передавання актуальних реалій і вираження емоцій (часто навіть у такому «сухому» жанрі, як новина), і тут на допомогу подеколи приходять лінгвокреатив, який породжує нові форми, здатні відповідати глобальним викликам.

Зокрема, перед авторами медіатекстів постає необхідність називати політичні особистості та групи людей у такій формі, яка б не тільки була конкретним найменуванням, але й точно окреслювала ставлення автора до них. Зрозуміло, що центральною постаттю багатьох подій стає очільник РФ, якого часто йменують *диктатор*, *російський диктатор*, *кремлівський диктатор*, *лідер окупантів*, *російський тиран*, *воєнний злочинець Путін*. Також його називають *кремлівський фюрер* (<https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/likarizovuchili-diagnoz-vizit-baydena-do-kiyeva-schebilshe-pidkosiv-zdorov-ya-putina-2269552.html>), проводячи паралель з постаттю лідера фашистської Німеччини; *плішивий недофюрер* (<https://www.unian.ua/war/chogo-chekati-vid-9-travnja-putin-mobilizuye-vsju-krajinu-abo-aneksuye-ordlo-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11814513.html>), щоб підкреслити особливість його зовнішності, а за допомогою префікса *недо* показати реальний масштаб особистості; *справжній божевільний*, а не просто *гоним з пітерського підворіття* (<https://www.unian.ua/politics/blickrig-provalivsya-chi-ye-u-putina-plan-bnovini-ukrajina-11730247.html>) – для нагадування про минуле президента сусідньої країни. Часто

автори пишуть прізвище особи з малої букви, чим підкреслюють своє негативне ставлення до неї: *Цікаво, що заради визнання своїх «нових земель», путін готовий знищувати свою справді російську Нову Землю...* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3673625-nastav-cas-zupiniti-adernogo-santazista-dajdzest-propagandi-za-21-lutogo.html>).

Експресивне забарвлення має і номінація очільника Міністерства закордонних справ Лаврова: *До речі, в МЗС російському один дуже підходящий сумний кінь працює* (<https://www.unian.ua/war/kto-otpravlyaet-v-ukrainskie-posolstva-sobachiglaza-i-zhdad-li-posylku-s-golovoy-pechalnogokonyu-12068403.html>).

Після кількох гучних скандалів зневажливі найменування з'явилися й у представника української політики Миколи Тищенка: *Коля-котлета* (автор згадав стару історію з міт-болами), *Коля «велюровий»* (за назвою ресторану Тищенка «Велюр»), *засновник «батальйону Таїланд»* (після втечі за кордон під час війни нібито з робочою метою) (<https://www.unian.ua/politics/vidpochinok-timoshenko-tishchenka-i-simonenka-abo-prorivna-troh-frontah-tajilandskomu-emiratskomu-ta-ispanskomu-12126552.html>). Автор також звертається до такого експресивно-стилістичного прийому, як уживання прізвищ у множині й написання їх з малої букви: *Насамперед тищенкам-тимошенкам-симоненкам*, після *VIP-відпочинку яких заборонили виїзд за кордон з недержавною метою* (там же). Правда, на відміну від попередніх, ці найменування мають менш негативну конотацію і є скоріше іронічними.

Ще одну групу новотворів становлять назви груп людей, зокрема, представників російської армії та воєнних угруповань. Так, їх номінують не тільки *армією загарбників*, *окупантами*, *терористами*, а також *«визволителями»*, *«другою армією світу»* (саме в лапках, наголошуючи на неправдивості назв, які вони самі використовують щодо себе), *«гарматним демотивованим м'ясом»* (<https://www.unian.ua/war/chogo-chekati-vid-9-travnja-putin-mobilizuye-vsju-krajinu-abo-aneksuye-ordlo-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11814513.html>), *рашистами* (поняття, яке поєднує слова Russia і фашисти), *мобіками* (зневажлива назва мобілізованих росіян), *«зеленими чоловічками»* та *їхтамнетами* (після відомих подій у Криму в 2014 році). Назви представників воєнних угруповань переважно утворені за однією моделлю: *вагнерівці*, *пригожинці*, *кадіривці*; *топ-кадіривець* (представник воєнної верхівки під керівництвом Р. Кадірова). Також обігру-

ється захоплення групами російських військових фільмувати війну і викладати відео в соцмережу Тік-Ток: *Мінус ще один «тік-токер»: ЗСУ ліквідували сина топ-кадіривця* (<https://www.unian.ua/russianworld/minus-shche-odin-tik-toker-zsulikvidovali-sina-top-kadirovcya-foto-12101514.html>); *Очевидно, він сам уже зрозумів, що тікток батальйони добрі в його телефоні, а не на полі бою* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3673420-mavpi-z-sarmatami-pamflet.html>).

Зневажливе ставлення до населення сусідньої країни виражають і такі новотвори, як *путіноїди* (за аналогією з рептилоїди), *орки* (істоти зі світу фентезі, варвари зі звіриними рисами) і *бандерлоги* (зомбовані люди, схожі на мавп з казки Кіплінга).

Цікаво, що й саму Росію здебільшого називають описово: *країна-терорист, варварська Росія, країна-агресорка, країна-ізгой, болота; імперія зла, варварська імперія Путіна* (відомо, що сусідня держава позиціонує себе як велика імперія); *«великий концтабір під назвою «Росія»* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3670974-lavrov-zahvoriv-na-antikolonialnu-lihomankudajdzest-propagandi-za-15-lutogo.html>); *«російський скажений ведмідь»* (<https://www.unian.ua/politics/blickrig-provalivsyia-chi-ye-u-putina-plan-b-novini-ukrajina-11730247.html>), адже символом країни є саме ведмідь. Підкреслено зневажливе ставлення автори виявляють у написанні назви країни та її столиці з малої букви: *«Як повідомляв Укрінформ, США та їхні союзники скептично ставляться до того, що Москва досягла можливості захоплення та утримання нових територій, попри збільшення чисельності військ Росії»* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3672124-rosia-zahovala-svou-aviaciu-vid-udariv-zbrojnih-sil-ukraini-rozvidka.html>).

Війну, яку в РФ називають спеціальною воєнною операцією, також називають по-різному, формуючи уявлення про неї в цільовій аудиторії завдяки епітетам: *велика війна, повномасштабна війна, кровопролитна війна, загарбницька війна, Українська Вітчизняна війна* (<https://www.unian.ua/politics/blickrig-provalivsyia-chi-ye-u-putina-plan-b-novini-ukrajina-11730247.html>), *ганебна імперіалістична війна* (<https://www.unian.ua/weapons/leopard-2-chotiri-prichini-chomu-sholc-nedavav-tanki-ukrajini-12122106.html>). Війну також метафорично називають *жорстокою тіткою: Війна не терпить легковажності, вона – жорстока тітка, з якою зволікання й загравання зі смертю закінчуються дуже журливо* ([\[pomerla-vid-sercevo-go-napadu-vryatuete-ukrajinskih-ditey-vid-pekla-viyni-12119310.html\]\(https://www.unian.ua/society/6-richna-elya-pomerla-vid-sercevo-go-napadu-vryatuete-ukrajinskih-ditey-vid-pekla-viyni-12119310.html\)\).](https://www.unian.ua/society/6-richna-elya-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Воєнні реалії стали частиною життя українського суспільства. До активного вжитку ввійшли такі метафоричні поняття, як *закрити небо, сухопутний коридор, повзучий наступ, окопна війна, на нулі* (у значенні 'на передовій'). З'явилися дієслова на позначення дій, що відбуваються на війні: *затрофеїти, мінуснути, приземлити* (у значенні 'збити'), *задвохсотити*. В одному з медіатекстів спостерігаємо некодифікований іменник *стрілкотня* зі зрозумілою семантикою: *З одного боку полігону піхотинці відпрацьовують вправи із зачистки ворожих окопів, з іншого – чуємо стрілкотню...* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3670344-vognevi-grupi-i-tiha-robotamarksmeniv.html>).

Особливої уваги заслуговує лексема *бавовна*, яка має цікаву історію виникнення. Російські ЗМІ і політичні діячі, намагаючись приховати факти вибухів на окупованих територіях та в РФ, використали слово *хлопок* (рос.) замість *взрыв* (укр. *вибух*). Слово було автоматично перекладене українською мовою, але без урахування наявності в ній омоніма *хлопок*, внаслідок чого всі наступні вибухи українські автори стали називати *бавовною*: *І хоча тиждень тому українці раділи «бавовні» на російських аеродромах, знову постає питання: наскільки удари по території РФ впливають на тактику ракетних атак?* (<https://www.unian.ua/war/naskilki-bavovna-u-rf-zavazhaye-rosiyskim-raketnim-atakam-12094590.html>); *В результаті тієї «бавовни» добряче вигоріла пускова частина літака Ту-22, який росіяни тепер навряд чи відремонтують* (там же). Згодом лексема була обіграна, у результаті чого з'явилося похідне *бавовнятко* на позначення міфічної істоти, яка ночами палить російські бази, склади тощо: *«Бавовнятко забезпечило sold out у Кобзона»: на Луганщині знищено шпиталь, де лікували поранених окупантів* (<https://tsn.ua/ato/bavovnyatko-zabezpechilo-sold-out-u-kobzona-na-luganschini-znischeno-shpital-de-likovali-poranenih-okupantiv-2253325.html>).

Яскравим стилістичним засобом у сучасних українських медіа є гра з прецедентними текстами, які з опорою на певні фонові знання аудиторії здатні формувати нові смисли. Традиційно прецедентними текстами слугували фразеологічні одиниці, крилаті вислови, рядки з пісень або художніх творів тощо. Сьогодні всі названі джерела прецедентності відійшли на другий план, поступившись висловленням російських політиків та пропагандистів, чийі цитати постійно

потрапляють в інформаційне полі України, створюючи картину світу її суспільства. **Непрозорий зміст** Найактивніше на цитати розлітаються промови президента РФ про те, що *все йде строго за планом, що всі поставлені цілі будуть досягнуті, що це він ще не починав* (<https://www.unian.ua/russianworld/chomu-putin-legko-peremozhe-zelenskogo-v-biyci-sam-na-sam-12084018.html>), жарт про *пону хлопчика і статеві органи дідуся* (<https://www.unian.ua/russianworld/pochemu-putin-otmenil-svoyu-lyubimuyu-press-konferenciyu-i-pri-chem-tut-hersonskiy-enot-12077523.html>), а також *«Хто як обзивається, той так і називається»* (<https://www.unian.ua/society/brehnya-rf-v-yaderniy-galuzi-vid-brudnoji-bombi-do-skladiv-boeyprispasiv-na-aes-12121068.html>).

Не менш виразними є медіатексти, які містять цитати російських політиків та медійних осіб: *Київ за три доби* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3672592-krim-butерброд-z-kovbasou-navalnij-zminiv-svou-dumku-sodopivostrova.html>), *«жест доброї волі»* (<https://www.unian.ua/russianworld/chomu-putin-legko-peremozhe-zelenskogo-v-biyci-sam-na-sam-12084018.html>); *<...> раптом комусь в Україні так здається, а потім поїдеш після війни в шинок чорнобрових Оксан подивитися, ніби й не було нічого, а тебе на кордоні ногою під зад!* (<https://www.unian.ua/society/chomu-duzhe-horoshi-rosiyani-ni-v-yakomu-razi-ne-povinni-vidchuvati-sebe-vinnimi-v-napadi-rf-na-ukrajinu-12052842.html>); *Решту дороблять «вагнерівці» з кувалдами, що не мають аналогів* (<https://www.unian.ua/world/chim-putin-vidpovist-yevropi-na-tanki-krim-stalingsrada-12135027.html>); **Крим – «бутерброд з ковбасою»:** *Навальний змінив свою думку щодо півострова* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3672592-krim-butерброд-z-kovbasou-navalnij-zminiv-svou-dumku-sodopivostrova.html>); **Брову тільки підніме [Путін] – і Зеленський відразу все зрозуміє. Як то кажуть, Зелю за три дні!** (<https://www.unian.ua/russianworld/pochemu-putin-otmenil-svoyu-lyubimuyu-press-konferenciyu-i-pri-chem-tut-hersonskiy-enot-12077523.html>). Як видно, прецедентні висловлювання можуть зазнавати трансформацій, що посилює стилістичний ефект.

Прецедентними стають й одвічні російські «скрепи», і сучасні міфи: *«повернення споконвічно російських земель»* ([<vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11814513.html>\); *А 60 собачих трупів, знайдених під Астраханню без очей, лап, носів і вух, - де вони були, коли Україна 8 років дамбіла Бомбас?* \(<https://www.unian.ua/war/kto-otpravlyaet-v-ukrainskie-posolstva-sobachiglaza-i-zhdad-li-posylku-s-golovoy-pechalnogokonya-12068403.html>\).](https://www.unian.ua/war/chogo-chekati-vid-9-travnya-putin-mobilizuyevsyu-krajinu-abo-aneksuye-ordlo-novini-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Після використання й обігрування в українських ЗМІ російські наративи часто набувають іронічного характеру. Вони ніби втрачають свою жакливість, допомагають у боротьбі зі страхом, бо викликають у реципієнта посмішку.

Водночас у вітчизняному інфопросторі стають крилатими і функціонують у різних варіантах власне українські вислови. Так, ідіоматичними стали фрази зі значенням 'померти, загинути, припинити існувати' *потрапити на концерт Кобзона і піти слідом за руським кораблем: Збройні сили України відправили на концерт до Кобзона православного добровольця з Ярославля Олексія Рубченкова* (<https://www.unian.ua/war/v-ukrajini-zadvohsotili-dobrovolyca-z-grc-foto-12133452.html>); *Відправили за курсом російського корабля: прикордонники знищили ворожий коптер* (<https://www.unian.ua/war/prikordonniki-vidpravili-vorozhij-kopter-za-kursom-rosiyskogokorablya-12137007.html>).

Ознакою часу стало також активне використання в медіатекстах фемінітивів: *прес-офіцера, військовослужбовця, представниця* тощо. Цікаво, що фемінітивних ознак набув іменник і на позначення неістоти – *країна-агресорка*: *<...> росія готова розпочати чергову хвилю мобілізації, проте поповнення армії загарбників живою силою не матиме вирішального впливу на ситуацію на фронті й лише призведе до ще більшого виснаження країни-агресорки* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3670816-u-rozvidci-rozpovili-dla-cogo-kreml-gotue-masovi-zahodina-ricnicu-povnomasstabnogo-vtorgnenna.html>). Пояснити це явище можна метонімічним переносом, адже фактично йдеться не про саму країну, а про її представників.

Висновки. Отже, дослідження довело, що мова не може існувати поза життям народу, а тому в ній відбиваються всі суспільно-політичні зміни. У ході створення текстів публіцистичного стилю відбувається двобічний процес: мова ЗМІ впливає на народну мову і в той же час збагачується одиницями народної мови. Аналіз фактичного матеріалу показав, що медіатекстам сучасних провідних новинних Інтернет-ЗМІ властива підвищена експресивність. Автори цих текстів не тільки повідомляють інформацію, але й виражають своє

ставлення до описуваних подій. Для впливу на думки й почуття цільової аудиторії, формування її картину світу використано різноманітні лінгвостилістичні прийоми і засоби. Найпоширеніші з них – це експресивне найменування як офіційних осіб і воєнних угруповань ворожої країни,

так і самої війни та її реалій, прецедентні тексти, стійкі вислови, а також їхні модифікації.

Перспективним вважаємо подальше вивчення українських медіатекстів і спостереження за генезою публіцистичного стилю літературної мови з урахуванням тенденцій сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ермоленко С. Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. *Культура слова*. 2013. № 79. С. 123–125.
2. Коць Т. Формування термінологічної основи публіцистичного стилю в українській лінгвостилістиці. *Культура слова*. 2018. № 89. С. 40–58.
3. Коць Т. А. Публіцистичний стиль української літературної мови: засади, комунікативно-прагматичні ознаки, функції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71) № 1 (Ч. 1). С. 38–43.
4. Литвин О. Г., Голубінка Н. І. Експресивна лексика як засіб активізації уваги читача публіцистичних текстів (на матеріалі публікацій «Українського тижня»). *Український смисл*. 2017. № 2017. С. 242–251. URL: <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/download/179/188> (дата звернення: 15.05.2023).
5. Пономарів О. *Стилїстика сучасної української мови: підручник*. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
6. Стишов О. А. Нова суспільно-політична лексика і термінологія в сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. №. 50. С. 258–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2019_50_33 (дата звернення: 15.05.2023).
7. Уніан. Інформаційне агентство : веб-сайт. URL: <https://www.unian.net> (дата звернення: 15.05.2023).
8. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення: 15.05.2023).
9. ТСН. Телевізійна служба новин : веб-сайт. URL: <https://tsn.ua> (дата звернення: 15.05.2023).

УДК 811.161.2'37:23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.5>

КОНЦЕПТ ГЕРОЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: АСОЦІАТИВНИЙ АСПЕКТ

THE CONCEPT OF HERO IN THE CONDITIONS OF WAR: ASSOCIATIVE ASPECT

Близнюк К.Р.,

orcid.org/0000-0001-8394-3079

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Мельник С.Г.,

orcid.org/0009-0008-1099-034X

студентка III курсу факультету гуманітарних наук

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Проблема героїзму як вияву надзвичайної мужності чи жертвовності має комплексний характер: критерії визначення героїзму розтягуються на шкалі від «достатньо самовіддано виконувати важливі для громади функції» до «обов'язково ризикувати життям». Від часу виникнення в давньогрецькій мові й дотепер слово герой виявляє тісні зв'язки з уявленнями про бойові дії, проте сучасний 20-томний тлумачний словник української мови не фіксує цього у першому значенні, звертаючи увагу лише на відвагу, самовідданість і хоробрість. Більшість праць в українській гуманітаристиці присвячена філософським і текстовим вимірам концепту ГЕРОЙ, тому є потреба дослідження особливостей його вербалізації, особливо під час війни, що є каталізатором його еволюції. Мета пропонованої розвідки – дослідження асоціативного поля концепту ГЕРОЙ у сучасній українській мові на матеріалі вільного асоціативного експерименту. Асоціативний експеримент було проведено у квітні 2022 року серед студентів та аспірантів

українських освітніх і наукових установ. За результатами експерименту на стимул герой було отримано 1239 відповідей, що групуються в 237 асоціацій з різною частотністю. У побудованому асоціативному полі стрижневою асоціацією стала ЗСУ. Асоціативне поле засвідчує ціннісно-захисну, інтеграційну, самоідентифікаційну, життєстверджувальну, владно-легітимізувальну функції героїв у суспільстві. Крім того, виявлено, що в мовній картині світу українців герой є великою людиною, здатною впливати на історію та покращувати життя решти членів спільноти. Найбільше мікрополе у структурі побудованого асоціативного поля концепту формують номінації героїв. Серед них виділяються антропоніми та назви міст. Інші важливі мікрополя фіксують моральні цінності та риси героя, візуальні асоціації та цитати, пов'язані з ним, уявлення про життя і смерть, членів родини.

Ключові слова: концепт, асоціація, асоціативне поле, вільний асоціативний експеримент, мовна картина світу.

The problem of heroism as a manifestation of extraordinary courage or sacrifice has a complex nature: the criteria for defining heroism stretch on a scale from «sufficiently selfless to perform important functions for the community» to «necessarily risking one's life». From the time of its origin in the ancient Greek language until now, the word hero shows close connections with ideas about military actions, however, the modern 20-volume dictionary of the Ukrainian language does not record this in the first meaning, paying attention only to courage, dedication, and bravery. Most works in Ukrainian humanitarian studies are devoted to the philosophical and textual dimensions of the HERO concept, therefore there is a need to study the peculiarities of its verbalization, especially during the war as a catalyst for its evolution. The purpose of the proposed article is to study the associative field of the HERO concept in the modern Ukrainian language based on a free associative experiment. The associative experiment was conducted in April 2022 among students and postgraduates of Ukrainian educational and scientific institutions. According to the experiment's results, 1239 responses to the hero stimulus were obtained, grouped into 237 associations with different frequencies. In the constructed associative field, the ZSU became the core association. The associative field testifies to the value-protective, integrative, self-identifying, life-affirming, power-legitimizing function of heroes in society. In addition, it was found that in the linguistic picture of the world of Ukrainians, the hero is a great person, capable of influencing history and improving the lives of the rest of the community members. The largest microfield in the structure of the constructed associative field of the concept is formed by nominations of heroes. Among them, anthroponyms and city names stand out. Other important microfields record the hero's moral values and traits, visual associations and quotes related to him, ideas about life and death, family members.

Key words: concept, association, associative field, free associative experiment, linguistic picture of the world.

Проблема героїзму як вияву надзвичайної мужності чи жертвності має комплексний характер. У періоди миру суспільство ставить собі запитання, кого можна вважати героєм, які риси або вчинки зараховувати до героїчних. Критерії визначення героїзму розтягуються на шкалі від «достатньо самовіддано виконувати важливі для громади функції» до «обов'язково ризикувати життям». Під час війни героїзм, здавалось би, стає очевидним, проте й тут виникає проблема великого й дрібного героїзму. Масштаби вчинків потенційного героя в очах різних представників суспільства можуть відрізнятися, тому виникатиме парадокс, коли особа, що є героєм, водночас ним не є.

Складність визначення критеріїв підтверджують дефініції слова *герой* в академічних тлумачних словниках. Якщо автори другого тому 11-томника (1971 р.) першим значенням слова дають: «Видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою і в труді» [1, с. 56]. То у 20-томнику дефініція частково відрізняється: «Видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість» [2]. У новішому словнику одиниця *герой* входить до третього тому, виданого 2012 р., коли пам'ять про Другу світову війну затерлася більше, ніж для укладачів у 70-х рр., а теперішня війна ще не почалася, таким чином необхідність наголошувати на героїзмі в умовах бойових дій була меншою. Решта

значень слова *герой* в обох словниках збігаються: «Людина, яка втілює основні, типові риси певного оточення, часу, епохи і т. д. Головна дійова особа літературного твору. Особа, яка чим-небудь відзначилася, привернула до себе увагу» [1, с. 56; 2]. Проте бойовий і навіть воєнний компоненти є надзвичайно важливими для ідентифікації героїв від виникнення слова *ήρωας* у давньогрецькій мові у значенні «вождь, воїн, герой» [3, с. 500] до появи спорідненого латинського *servo* «стерезу, бережу, охороняю» [3, с. 500]. У часи війни відповідні компоненти значення актуалізуються й набувають великої ваги у визначенні того, кого можна назвати героєм, тому постає потреба дослідження концепту ГЕРОЙ на рівні мовної картини світу українців і наголошення на тому, які уявлення про героїв домінують у суспільстві та вербалізуються під час опитування.

Через свою складність концепт ГЕРОЙ завжди привертав увагу дослідників. Більшість праць в українській гуманітаристиці присвячена його філософським і текстовим вимірам. Так, репрезентацію героїзму та концепту ГЕРОЙ в українській філософії на матеріалі праць Д. Донцова і В. Липинського аналізують Т. Цимбал [4] і Р. Комаров [5], тексти закордонних філософів залучають до аналізу А. Ішук [6], В. Микольченко [7], В. Фуркало [8]. Реалізацію концепту в художній літературі через творчість Т. Шевченка досліджує П. Іванишин [9], І. Франка – Є. Нахлік [10], Івана Багряного –

О. Шапошникова [11]. Малодослідженим концепт ГЕРОЙ залишається на мовному рівні, ґрунтовне його вивчення на матеріалі німецької мови здійснила Г. Івасюк [12], а на матеріалі англійської – І. Котова [13]. Отже, є потреба дослідження вербалізації концепту ГЕРОЙ у сучасній українській мові, особливо з огляду на війну як каталізатор його еволюції.

Звідси мета пропонованої розвідки – дослідження асоціативного поля концепту ГЕРОЙ у сучасній українській мові на матеріалі вільного асоціативного експерименту. З мети випливають такі завдання: провести вільний асоціативний експеримент; упорядкувати асоціації за ранговим списком; проаналізувати ядерно-периферійну структуру побудованого асоціативного поля; виокремити й скоментувати асоціативні мікрополя у його структурі.

Метод вільного асоціативного експерименту було обрано як такий, що дозволяє відстежити найактуальніші в момент анкетування елементи значення концепту, визначити їхню ієрархію та зафіксувати семантичні зсуви, що відбуваються у мовній картині світу народу. Асоціативний експеримент було проведено у квітні 2022 року серед студентів та аспірантів українських освітніх і наукових установ. До аналізу було відібрано 1009 анкет, що відповідали вимогам: короткі миттєві реакції, а не дефініції до запропонованих слів-стимулів. Загалом учасники в експерименті мали надати асоціації до 16 слів-стимулів: *Україна, Росія, Польща, Білорусь, Батьківщина, Народ, Герой, Ворог, Українці, Росіяни, Поляки, Білоруси, Війна, Мир, Патріотизм, Перемога* (усі з великої літери, бо були написані з нового рядка, для дотримання нейтральності анкети – мінімізації впливу на респондентів).

За результатами експерименту на стимул *герой* було отримано 1239 відповідей (учасники могли називати до 5 слів), що групуються в 237 асоціацій з різною частотністю.

У побудованому асоціативному полі стрижневою асоціацією стала *ЗСУ* з частотністю 151. Крім неї, до ядра поля належать *України (77), воїн (70), українець (54), захисник (42), військовий (38), солдат (38), кожен (36), слава (31), народ (28), Зеленський (27), людина (26), не вмирають (24), Бандера (23), українці (23), привид Києва (17), тато (15), місто (14), сила (14), український (14), відвага (13), волонтери (13), сміливість (13), мужність (12), захист (11), президент (10)*. Як видно уже з ядра поля через учасників бойових дій, їхні риси характеру та сталі вирази (*Герой України; Герої не вмирають! Героям слава! місто-герой*),

воєнні асоціації постають надзвичайно важливою частиною концепту ГЕРОЙ на початку повномасштабного вторгнення. В. Фуркало вважає, що для суспільства герой виконує низку функцій: ціннісно-захисну, інтеграційну, самоідентифікаційну, життєстверджувальну, владно-легітимізувальну [8, с. 32]. Відбиття цих функцій можна спостерігати в одиницях ядра асоціативного поля концепту. Ціннісно-захисна зафіксована в номінаціях учасників бойових дій та їхніх рисах; інтеграційна через асоціації *українець (54), кожен (36), народ (28), людина (26), українці (23)*, тобто через об'єднання всього суспільства як героїв; життєстверджувальна через сполуку *не вмирають (24)*; владно-легітимізувальна через зарахування президента до героїв. Ще однією важливою рисою концепту ГЕРОЙ, що проявляється на рівні ядра, є перебування в його основі ідеї «великої людини», що «рухає історію» й діє на благо суспільству [14, с. 90]. Ідея ця втілюється через називання конкретних людей чи соціальних ролей, що притаманні героям і вирізняють їх із-поміж інших: *України (77), воїн (70), захисник (42), військовий (38), солдат (38), Зеленський (27), Бандера (23), привид Києва (17), тато (15), волонтери (13), президент (10)*. Водночас інтеграційні за своєю функцією асоціації заперечують тому, що героєм має бути тільки «велика людина», й дозволяють існувати «меншому» героїзмові, тобто такому, де не один індивід робить історичні зрушення, але ціле суспільство.

До приядерної зони асоціативного поля концепту ГЕРОЙ зараховуємо такі реакції: *гордість (8), Небесна сотня (8), ТрО (8), Азов (7), батько (7), нації (7), наші (7), перемога (7), рятувальник (7), смерть (7), АТО (6), чоловік (6), армія (5), боротьба (5), війна (5), вічний (5), всі (5), мій (5), подвиг (5), самопожертва (5), відданість (4), ДСНС (4), козак (4), Майдан (4), Маріуполь (4), патріот (4), переможець (4), українка (4), честь (4)*. Тут бачимо ще більшу конкретизацію того, хто може бути героєм, також підсилюється ціннісний та інтеграційний компоненти. Крім того, на рівні ядра та приядерної зони простежуються, а на периферії доповнюються напрями асоціювання, що формують асоціативні мікрополя у структурі асоціативного поля концепту.

Найбільше мікрополе формують номінації героїв: *ЗСУ (151), воїн (70), українець (54), захисник (42), військовий (38), солдат (38), кожен (36), народ (28), Зеленський (27), людина (26), Бандера (23), українці (23), привид Києва (17), тато (15), місто (14), волонтери (13), президент (10), Небесна сотня (8), ТрО (8), Азов (7),*

батько (7), рятівник (7), чоловік (6), армія (5), всі (5), ДСНС (4), козак (4), патріот (4), переможець (4), українка (4), борець (3), кіборг (3), лікар (3), визволитель (2), медики (2), боєць (1), дідусь (1), месія (1) та ін. Така велика кількість номінацій є цілком очікуваною через складність і комплексність самого концепту, а водночас через велике різноманіття ролей, які можуть виконувати герої. Так, Ф. Зено, К. Блау та Ф. Зімбаро запропонували класифікацію типів героїв: 1) військові та інші при виконанні обов'язків (Military and other duty-bound physical risk heroes – фізична жертва); 2) цивільні герої (Civil heroes – nonduty bound physical risk heroes – фізична жертва); 3) релігійні фігури (соціальна жертва ці й наступні до 12 включно); 4) політико-релігійні фігури; 5) мученики; 6) політичні й військові лідери; 7) авантюристи, дослідники, першовідкривачі; 8) науковці-відкривачі; 9) добрі самаритяни; 10) переможці-аутсайтери (Odds beater/underdog); 11) бюрократичні герої; 12) викривачі (Whistleblowers) [15, с. 102]. В умовах повномасштабної війни у свідомості молодих українців актуалізувалися типи героїв, пов'язаних із військовою справою чи бойовими діями. Крім того, стали важливими цивільні й політичні герої. Мало репрезентованими, але все одно зафіксованими, тому вартими уваги є також герої-мученики, до таких зараховуємо *Небесна сотня* (8), *Азов* (7), *кіборг* (3).

Окремо проаналізуємо асоціації-антропоніми: *Зеленський* (27), *Бандера* (23), *Кожедуб* (2), *Шухевич* (2), *Богдан Хмельницький* (1), *Березняк* (1), *Віталій Скакун* (1), *Володимир Денис Прокопенко* (1), *Мазепа* (1), *Петлюра* (1), *Петро Порошенко* (1), *Стус* (1). Усі ці постаті зробили значний внесок у розвиток чи захист нашої держави, а тому тут герой був потрактований як видатна людина, яка своїми діями намагалась розбудувати країну, не обов'язково на полі бою. Найчастотнішою зі виявилася асоціація *Зеленський* (27). Це може бути пов'язано зі сплеском патріотизму в воєнних умовах та згуртуванням нації навколо теперішнього лідера держави. Саме президент Володимир Зеленський зараз є уособленням незламності та героїзму українського народу особливо для зовнішньої аудиторії, а на початку повномасштабного вторгнення його рейтинг підтримки в суспільстві зріс до 93% [16], тому не дивно, що це ім'я виникло у свідомості молодих українців. Ще однією високочастотною асоціацією є *Бандера* (23), що може бути пов'язане зі статусом Степана Бандери як символу боротьби за незалежність

України. Загалом же більшість асоціацій-антропонімів виникли під сплеском патріотизму у воєнний час та пошуком тих постатей, що зробили багато для боротьби за незалежність нашої держави й право на національну ідентичність нашого народу.

Крім наведених вище антропонімів, респонденти також називали асоціації з міфологічними/вигаданими персонажами: *Геркулес* (1), *Геракл* (1), *Супермен* (1), *Тоні Старк* (1). Ці приклади демонструють, що поняття *герой* для декого було потрактоване передовсім як дійова особа якогось вигаданого всесвіту, тобто герой був сприйнятий як конкретний уявний персонаж. За своєю суттю Геркулес і Геракл – це синоніми, обидва ці персонажі є символом нездоланності та незламності, тож, можливо, саме за цієї причини слово *герой* проасоціювалось із ними. Асоціація із супергероями, персонажами коміксів: *Супермен*, *Тоні Старк*. У загальному, стимул до виникнення саме такої асоціації аналогічний до Геркулеса/Геракла, із єдиною різницею, що тут, ймовірно, герой був сприйнятий суто як людина, що зробила щось видатне, а не як персонаж твору. Тобто, *Супермен* і *Тоні Старк* стали для респондентів тими особистостями, які найкраще втілюють риси, притаманні герою.

Поряд із номінаціями-антропонімами стоять реакції – назви населених пунктів, що через явище метонімії також можуть називати «колективних» героїв: *Маріуполь* (4), *Київ* (3), *Ірпін* (2), *Буча* (1), *Чернігів* (1). Асоціації із населеними пунктами могли виникнути також через встановлення паралелі з конструкцією *місто-герой*, тобто місто, яке героїчно чинить або чинило опір російським окупантам. Що цікаво, авторами асоціацій *Ірпін*, *Київ*, *Буча* та *Маріуполь* були респонденти лише із київської області, а асоціація *Чернігів* виникла в людини із чернігівської області.

Важливу роль в дешифруванні концепту ГЕРОЙ як фрагменту мовної картини світу українців відіграє асоціативне мікрополе «моральні цінності та риси героя»: *відвага* (13), *смівливість* (13), *мужність* (12), *гордість* (9), *самопожертва* (5), *відданість* (4), *честь* (4), *гідність* (3), *повага* (3), *справедливість* (3), *безстрашність* (2), *відчайдушність* (2), *вірність* (2), *незламність* (2), *самовідданість* (2), *жсавість* (1), *праведність* (1), *решучість* (1). Цей тип асоціацій широко використовувався респондентами у зв'язку із тим, що найвищі моральні цінності легко прив'язуються до поняття *герой* у свідомості. В основі цих асоціацій лежить трактування героя як великої чи навіть величної людини з ідеальними моральними

засадами й цінностями, кращої за інших членів спільноти.

Образ героя-мученика, що ризикує або й жертвує своїм життям заради інших втілюється у мікрополі «життя і смерть»: *не вмирають* (24), *смерть* (7), *вічний* (5), *самопожертва* (5), *вічна пам'ять* (3), *жертва* (3), *живий* (3), *кіборг* (3), *пам'ятник* (3), *безсмертя* (2), *життя* (2), *мертвий* (2), *нагорода посмертно* (2), *пожертва* (2), *сльози* (2), *біль* (1), *кров* (1), *травма* (1). У зв'язку із наявністю в ядрі слова *герой* не лише позитивних понять, песимістичні реакції не були одиничними. В основі цих асоціацій лежить поняття людини як тієї, що здатна страждати сама або відчувати біль, думаючи про страждання інших, тобто герой є людиною, що переживає страждання, це той, хто заслуговує на співчуття. Болючі почуття: *біль*, *сльози*. Можливо, ці асоціації виникли у респондентів у відповідь на страждання того, кого називають героєм. Як вдало зауважує В. Микольченко: «За своєю суттю героїзм є спрямованим на збереження та зміцнення життєздатності, гармонії суспільства, навіть ціною життя окремих індивідів. Героїчна особистість є нерозривно пов'язаною з подвигом заради своєї нації, держави. Герой завжди співзвучний епосі, яка його створила та поставила на межу героїзму» [7, с. 73]. Тобто важливою частиною концепту ГЕРОЙ є прийняття смерті одних заради життя інших, коли того вимагають обставини.

Обмеженими за частотністю, але такими, що можуть розширитися якісно й кількісно при повторному проведенні експерименту далі протягом війни, коли більше людей буде задіяно в ЗСУ, є асоціації з мікрополя «родина»: *тато* (15), *батько* (7), *мати* (3), *діти* (3), *прадід* (1). Через високу цінність родини в життях людей, під час війни пов'язані із нею поняття стають ключовими. Асоціація зі словом *герой* могла виникнути через участь членів родини в бойових діях або ж через особисті причини для проведення такої паралелі. *Герой* тут був сприйнятий через призму сім'ї, героєм є тато/кохана людина самі по собі тому що вони є рідними людьми. Ще однією ймовірною основою виникнення асоціації тут може бути збереження пам'яті, вшанування певного члена родини як героя (*прадід*). Через мікрополе «родина» концепт ГЕРОЙ встановлює зв'язки з іншими дослідженими в рамках нашого експерименту: УКРАЇНА, БАТЬКІВЩИНА, НАРОД, УКРАЇНЦІ [17].

Важливу роль в оприявленні рис концепту ГЕРОЙ відіграють названі знакові цитати: (героям) *слава* (31), (герої) *не вмирають* (24),

вічна пам'ять (3), *батько наш Бандера* (1), *не вмере, не загине* (1), *руській воєнний корабль* (1), *не забудем, не пробачим* (1). Феномен завчених фраз, які миттєво утворюють у голові пазл зі словом-стимулом проявився через потребу висловити свої емоції під час війни за допомогою одного точного й нескладного речення. Реакція *слава* виникла через поширені фрази-національні гасла: *Слава Україні й Героям слава*. Фраза, що стала популярною за допомогою соціальних мереж, *батько наш Бандера* – це уривок із пісні. Аналогічно до імені *Степан Бандера*, яке проасоціювалось у багатьох зі словом *герой*, ця цитата стала культовою і навіть набула статусу мему. Можливо, спочатку асоціація виникла саме з іменем Бандери, а потім вже згадався рядок із пісні, тоді ланцюжок міг бути таким: *герой* → *Степан Бандера* → «*Батько наш Бандера*». Фразолозунги: *герої не вмирають, вічна пам'ять, не забудемо, не пробачимо*. Такі вислови були досить одиничними, головною причиною для їхнього виникнення може бути поширеність таких словосполучень під час вшанування пам'яті загиблих у війнах або через події Революції Гідності. Фраза *не вмере, не загине* є досить специфічною та могла виникнути як цитата з вірша Т. Шевченка «До Основ'яненка»: «*Наша дума, наша пісня / Не вмере, не загине... / От де, люде, наша слава, / Слава України!*». Наголосимо, що це була єдина асоціація респондента на стимул *герой*, тобто вона не виникла як результат ланцюгової реакції.

Окремо звернемо увагу на мікрополе візуальних асоціацій: *військова форма* (3), *медаль* (3), *пам'ятник* (3), *прапор* (2), *шолом* (2), *щит* (2), *камуфляж* (1), *броя* (1), *зброя* (1), *свічка* (1), *статуя* (1), *силует* (1). Це група не дуже поширених асоціацій, яка вирізняється з-поміж інших своєю неоднорідністю й не завжди досить чітким ланцюжком виникнення. Їх можна поділити на асоціації з аспектами воєнних дій та асоціації з об'єктами, які опосередковано пов'язані із військовими діями. Пов'язані безпосередньо: *військова форма, зброя, броя, камуфляж, медаль, шолом, щит, прапор*. Пов'язані опосередковано чи непов'язані: *пам'ятник, свічка, статуя, силует*. Важливо, що навіть у такій низькорепрезентованій та низькочастотній групі асоціацій простежується зв'язок концепту ГЕРОЙ із концептом ВІЙНА, проте в межах нашого експерименту не зафіксовано зворотного зв'язку. Реакція *герой* лише один раз трапилася у відповідь на стимул *війна*.

Отже, асоціативне поле концепту ГЕРОЙ на початку повномасштабного вторгнення засвід-

чило, що у мовній картині світу молодих українців цей концепт пов'язаний із людьми, що здатні виявляти сміливість, жертвовність і незламність. Ці люди готові вступати в бій, ризикувати власним життям заради життя й свободи інших. Герой у свідомості українців має багато облич і проявляється через різноманітні соціальні ролі, членів родини, міста, видатних людей, кожного українця й українку. У період

війни невід'ємною та домінантною частиною концепту стають воєнні асоціації. Перспективи дослідження бачимо в тому, щоб повторити такий експеримент далі протягом війни та після її завершення для відстеження динаміки змін наповнення концепту ГЕРОЙ, можливого розвитку нових значень у його структурі або втрати актуальності певних високочастотних зараз одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник української мови : в 11 т. / ред. І.К. Білодід ... [та ін.] ; Академія наук Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Т. 2 : / ред. тому: П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. К. : Наукова думка, 1971. 550 с.
2. Словник української мови: у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд: вебсайт. URL: <https://sum20ua.com/> (дата звернення: 28. 05. 2023).
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1 : А–Г / Ред. кол. : О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
4. Цимбал Т. Філософія героїзму в інтелектуальній спадщині В. Липинського. *Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст. = Wspólne dziedzictwo. Rzeczpospolita Obojga Narodów w polskiej i ukraińskiej myśli historycznej XIX i XX w.* Херсон, 2019. С. 279–287.
5. Комаров Р. Культурний героїзм у контексті української філософської традиції (концепції Д. Донцова та В. Липинського). *Наукові записки. Філософія та релігієзнавство*. Т. 37. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». 2005. С. 83–87.
6. Іщук А. А. Філософська трансформація поняття героїчного : роль освіти та мистецтва у формуванні «героїчної особистості». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 42(55). 2020. С. 280–287.
7. Микольченко В. Екзистенційні аспекти феномена героїзму: «homo heroicus». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. Вип. 16. 2015. С. 69–73.
8. Фуркало В.І., Фуркало В.С. Небанальність героїзму. *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 11–12 лютого 2022 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 30–33.
9. Іванишин П. Таємниця чину, або Дещо про героїзм Івана Гонти. *Слово і час*. № 12. 2016. С. 49–56.
10. Нахлік Є. Франкові «Конкістадори»: поетизація здобувницького героїзму. *Слово і Час*. № 8. 2018. С. 26–32.
11. Шапошникова О.О. Дискурс героїзму в романах Івана Багряного. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. № 73. С. 204–209.
12. Івасюк Г.О. Архетип героя у сучасній німецькій мові. *Мова*. № 36. 2021. С. 52–56.
13. Котова І.А. Концепти ГЕРОЙ та АНТИГЕРОЙ в американському кінодискурсі : когнітивний і прагматичний аспекти : дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.02.04 «Германські мови». Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 279 с.
14. Frisk K. What Makes a Hero? Theorising the Social Structuring of Heroism. *Sociology*, 53(1), 2019. P. 87–103.
15. Franco Z.E., Blau K., Zimbardo P.G. Heroism: A conceptual analysis and differentiation between heroic action and altruism. *Review of General Psychology*, 15(2), 2011. P. 99–113.
16. Глуценко О. 93% українців підтримують Зеленського. *Українська Правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/3/7327647/> (дата звернення: 10.05.2023).
17. Близнюк К. Р. Асоціативний образ Батьківщини в мовній картині світу української молоді. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, (8), 2022. С. 63–82.
18. Близнюк К. Р. Свідченка Р. О. Асоціативне поле концепту ВІЙНА у свідомості української молоді. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 23. Т. 1. 2022. С. 18–23.

МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

MODIFICATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE MASS MEDIA DISCOURSE

Видайчук Т.Л.,

orcid.org/0000-0001-7290-0006

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Київського університету імені Бориса Грінченка

Плеханова Т.М.,

orcid.org/0000-0003-2639-0396

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри видавничої справи та редагування

Запорізького національного університету

Грищенко О.В.,

orcid.org/0000-0002-4361-5705

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри журналістики та філології

Приватного закладу вищої освіти «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»

У статті проаналізовано найбільш уживані фразеологічні одиниці в українськомовному масмедійному дискурсі; визначено особливості вживання фразеологізмів у масмедійному дискурсі сучасної української мови. Дослідження проводилося за допомогою методів спостереження, аналізу й опису. Розглянуто унікальність сучасного масмедіадискурсу українськомовних засобів масової інформації (ЗМІ) як засобу впливу на свідомість людини й маніпулювання поведінкою населення і «четвертої влади» у XXI столітті. Вивчення фразеологічних одиниць викликане активним соціально-політичними передумовами життя, розвитком освіти і науки, техніки, ЗМІ, загальнокультурними подіями. На сьогодні перед ученими багатьох країн гостро стоїть проблема оновлення лексики і фразеології мови, що можна аплікувати на загальну теорію розвитку мови.

Проаналізовано низку наукових праць і видань, зокрема інтернет-видань, онлайн-ресурсів, де вживаються новітні фразеологізми в сучасному масмедійному дискурсі. Також ідеться про ефективність застосування таких одиниць у заголовках суспільно-політичних медіа, проаналізовано переваги таких заголовків.

Описано нові тенденції в засобах виразності, як-от метафори, оксиморони, пейоративи, які активно використовують журналісти, модифікуючи фразеологічні одиниці. Визначено стилістичну своєрідність фразеологічних заголовків, створених за моделлю простого і складного речень, заголовків, зачинів і лідів. Фразеологічні одиниці дотепер є широко вживаними в масмедійному просторі. Такі одиниці є елементами усіх композиційних частин медійних текстів різних жанрів. Авторський аналіз продемонстрував, що вживаються фразеологізми різні за походженням і структурою, проте переважна більшість із них у тексті зазнає модифікації структури або значення, що виразно мову будь-якого тексту. Фразеологізми через узагальненість значень та експресивність привертають увагу читача й спонукають його мислити. Осібний інформаційний та стилістичний потенціал мають модифіковані фразеологізми у заголовках. Основними ознаками таких заголовків у сучасному медіапросторі є інтрига, цільова направленість та пошуковий інтерес, а структурними складовими – інформативність, актуальність, конкретність, лаконічність, гострота та експресивність.

Ключові слова: дискурс, інтернет-фразеологізми, масмедіа, модифікації, політичні фраземи, фразеологізми, фразеологічні одиниці.

The article analyzes the most commonly used phraseological units in the Ukrainian-language mass media discourse; the peculiarities of the use of phraseological units in the mass media discourse of the modern Ukrainian language are determined. The study was conducted using the methods of observation, analysis and description. The author examines the uniqueness of the modern mass media discourse of the Ukrainian-language mass media as a means of influencing human consciousness and manipulating the behavior of the population and the "fourth estate" in the twenty-first century. The study of phraseological units is caused by the active socio-political preconditions of life, the development of education and science, technology, mass media, and general cultural events. Today, scientists in many countries are faced with the problem of updating the lexicon and phraseology of the language, which can be applied to the general theory of language development.

The article analyzes a number of scientific papers and publications, including Internet publications and online resources, where the latest phraseological units are used in modern mass media discourse. The article also discusses the effectiveness of using such units in the headlines of the socio-political media, and analyzes the advantages of such headlines. New trends in the means of expression, such as metaphors, oxymorons, and peerages, which are actively used by journalists

to modify phraseological units, are described. The stylistic peculiarity of phraseological headlines created on the model of simple and complex sentences, titles, openings and leads is determined.

Phraseological units are still widely used in the media space. Such units are elements of all compositional parts of media texts of various genres. The author's analysis has shown that the phraseological units used are different in origin and structure, but the vast majority of them undergo modifications of structure or meaning in the text, which emphasizes the language of any text. Phraseological units, due to their generalized meanings and expressiveness, attract the reader's attention and encourage him/her to think. Modified phraseological units in headlines have a special informational and stylistic potential. The main features of such headlines in the modern media space are intrigue, targeted focus and search interest, and the structural components are informative, relevant, specific, concise, sharp and expressive.

Key words: discourse, Internet phraseology, mass media, modifications, political phrases, phraseological units.

Постановка проблеми. Усебічне вивчення мови можливе лише за умови ознайомлення з усіма її елементами та їхніми зв'язками. Важливим і перспективним є комплексний аналіз усіх мовних підсистем. Однією з найактуальніших проблем у лінгвістичних дослідженнях є вивчення фразеологічних одиниць, особливо тих, що часто вживаються в сучасному масмедійному дискурсі. Відсутність в українському мовознавстві спеціальних досліджень, присвячених фразеологічним модифікаціям у сучасному масмедійному дискурсі, зумовила проведення цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сучасного використання фразеологічних одиниць у масмедіадискурсі щодо відображення національної соціокультурної специфіки мови ЗМІ залишається невирішеним. Проблема збагачення і розвитку фразеологічної підсистеми мови, зокрема неозначених сталих словосполучень, постійно перебуває в полі зору вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (А. Багі, В. Фляйшер, Г. Вольтер, В. Ужченко, О. Ужченко, О. Тараненко, Н. Скиба, О. Пономарів, О. Сербенська, О. Стишов, Н. Третяк, Г. Кузь й ін.) [4, с. 36–43].

Мовознавці наголошують на важливості вивчення сленгових фразеологізмів, указують на основні шляхи й методи формування мовленнєвої компетенції з фразеологізмами, розробляють методику роботи з відеоматеріалами й досліджують особливості репрезентації українських фразеологізмів у художніх й анімаційних фільмах.

Поняття «фразеологізм» і «метафора» часто зазнають отождошення, тому дослідженню метафор у масмедійному дискурсі також приділено значну увагу науковців, зокрема Дж. Лакоффа і М. Джонсона, П. Рікера, М. Тернера, Д. Девідсона [1, с. 22–23].

Концепцію функціонування фразеології в ЗМІ досліджували:

1) Д. Сизонов – приділяє увагу медійній фразеології в дослідженнях «Мас-медіа як джерело нової фразеології сучасної української літературної мови» [22, с. 154–157], «Стилістична трансформація фразеологізмів в українських мас-медіа» (2018);

2) Л. Мацько – розглядає фразеологічну стилістику («Стилістика української мови», 2003);

3) Л. Шевченко – вивчає фразеологічну одиницю з погляду її трансформації «Принципи лексикографічної репрезентації нових слів та фразеологізмів у мас-медіа» [36, с. 100].

Особливу увагу проблемі модифікацій фразеологізмів присвячені праці А. Пономаренко, В. Білоноженко, І. Гнатюк, Л. Щербачук, С. Пташник, які вважають індивідуально-авторські або журналістські перетворення фразеологічних одиниць оказіональними змінами. Йдеться про заміну компонентів фразеологізму словами чи вільними словосполученнями, про зміну граматичної форми компонентів, а також про відхилення від звичної кількості компонентів фразеологізму [17].

Поява нових мовних одиниць у різні періоди історії української мови відбувається з різним ступенем інтенсивності [27]. В останнє десятиліття, за відносно короткий проміжок часу, словники й семантична система української мови збагатилися великою кількістю різноманітних інновацій. Так О. Jalilbayli у своїй статті «Передбачення перспектив інноваційних змін у майбутньому розвитку викладання мов у XXI столітті: вибір найкращої стратегії» подає різні визначення та класифікації стратегій вивчення мови, представлені лінгвістами з усього світу, а також представляє структуру стратегій вивчення мови [37].

А також Л. Харитонova у своїй праці «Інновації та традиції у викладанні української мови в навчальних закладах України: кейси, моделі майбутнього» проаналізувала основні підходи, моделі й методи навчання української мови та виділила як найбільш ефективні саме ті, які можна використовувати для підготовки майбутніх фахівців до позитивної діяльності у динамічному суспільстві та інформаційній культурі в майбутньому [38, с. 57–71].

Постановка завдання. Метою цього дослідження є вивчення особливостей уживання фразеологізмів у сучасному масмедіадискурсі, що вимагає вирішення проблеми визначення структури, ролі й функцій таких одиниць. Завданням

цього дослідження є аналіз способів модифікації фразеологічних одиниць у масмедіадискурсі XXI століття.

Виклад основного матеріалу. «Фразеологізм» (у медіа) є специфічною виразною одиницею, що надає додатковій емоційності медіатекстам [36, с. 4–5].

Тому фразеологізми в медіа є одними з найяскравіших і найефективніших лексичних одиниць, мета яких – емоційний вплив на людину.

Переносне значення, асоціація, виразність – усі ці властивості фразеологізмів надають мові ЗМІ образності та яскравості, а також такі мовні одиниці ЗМІ набувають нового значення і можуть активно використовуватися як у прямому, так і в переносному значенні.

Фразеологізми, які вживають у сучасному українськомовному масмедійному просторі, можна класифікувати за сферами їх поширення – політичною, газетно-журнальною та сферою інтернет комунікацій, що й зображено на Рис. 1. Хоча за походженням такі одиниці можуть бути різними.

Наприклад, таку фразу, як: «*Ой брешуть ті політики, лиш обіцяють, а толку мало...*» висловлюють такими фразеологічними одиницями: «*Золоті гори обіцяють, які насправді є хоромами на піску, і туману наводять (чи напускають туману)*». У цьому випадку вислів «золоті гори обіцяють» означає «подавати надії на що-небудь», а *хоромами на піску, і туману наводять (чи напускають туману)* – «позбавляти можливості правильно сприймати дійсність, навколишній світ». Тобто такий вислів інформує нас про те, що політики говорять неправду [12].

Розглянемо конкретний зміст фразеологізмів, що використовуються в сучасному українському політичному дискурсі [5, с. 168–171].

Рис. 1. Сучасні фразеологізми в українськомовному масмедійному дискурсі

Під дискурсом розуміємо сукупність текстів, що стосуються політичної проблематики й функціонують у соціальному просторі, тобто з урахуванням умов появи таких текстів та їх сприйняття й інтерпретації українськими реципієнтами.

Варто зазначити, що в сучасному політичному дискурсі використовуються різні фразеологічні звороти (фразеологізми) з погляду активності й поширеності їх вживання та різної тематичної приналежності. Вживаються одиниці, які стосуються винятково політичної тематики, та одиниці загальнонародного характеру [25, с. 4–5].

Так для опису омани чи марних обіцянок політичних діячів часто вживають не книжні, а розмовні фразеологічні одиниці, наприклад: «*Але обіцянка – цяцянка, а дурневі радість. Бо вони масні на язик – облесливі, нещирі; не брехнуть – не дихнуть, чи як не збрехнуть, то й не дихнуть*» [12].

Наведені вище фразеологізми мають виразне народно-розмовне походження. Але осучаснено їх вживання через такий прийом модифікації, як контамінація двох фразеологічних одиниць.

Фразеологізм «*грюкнути дверима*» часто використовується в політиці для вираження рішучого протесту без досягнення бажаного результату. Ця фраза свідчить про те, що між двома сторонами існує гострий стан конфлікту й що між учасниками події існує сильне емоційне напруження [7, с. 192–198].

У мовленні політичного спрямування, зокрема, зафіксовано фразеологічні одиниці лише з негативним відтінком.

Наприклад: «*Зрозуміло, що неопублічні оцінки чекіста Путіна ще категоричніші. У 2000-му Київ, безумовно, «відчув важку руку», «гаряче серце» і «холодну голову» молодого російського президента*». Автор цими фразами загострює проблему в статті. Фразеологізм «*важка рука*» зазнає семантичного перетворення і пересмислення. У цьому випадку такий фразеологізм означає *відчутти жорстокість політики Президента РФ* [34, с. 619].

Яскраво демонструє використання фразеологічних зворотів із заміною одного з компонентів фразеологічної структури у сучасному політичному дискурсі фрагмент статті під назвою «*Європа не повинна шукати шляхи для збереження обличчя путіна*», який узято із сайту газети «*День*» від 25 травня 2022 року [3]. Наприклад: «*Я дедалі частіше чую, що журналісти у своїх запитаннях використовують такі словосполучення, як «зберегти обличчя», «умиротворення», «як ми можемо це завершити, щоб рухатися*

вперед?» Моя відповідь є такою: *розмови про збереження обличчя для росії не на часі, – сказала президент Європарламенту*» [3].

Доволі часто український медіапростір фіксує фразеологізми-неологізми, матеріалом для побудови яких є іншомовні одиниці. Так в українському мовленні трапляється фразеологізм «*ангрейд політичний* / «*ангрейд*» *політичний*», що означає процес удосконалення та оновлення політичних проєктів [8, с. 16].

Наприклад: «*Хіба політичний ангрейд допоміг «Слузі народу»: вибори на всіх рівнях від села до столиці провалені; Кабмін хоче влупити «скажені гроші» на політичний «ангрейд» Офісу Зеленського*» [19].

Тобто фразеологічні одиниці «*скажені гроші*» – великі гроші, а «*політичний ангрейд*» – політична новизна контаміновані в одному висловленні, що надає йому емоційності та експресивності, водночас урівноважує запозичені та іноземні компоненти.

Окремі фразеологізми містять метафорично-метонімічні перенесення і семантичні зв'язки між компонентами самих фразеологізмів і його значенням. Такі семантичні модифікації спостерігаються у фразеологізмі «*угода зелена*» – це набір політичних ініціатив, висунутих Європейською Комісією із загальною метою зробити клімат Європи нейтральним до 2050 року; (2) політ.; документи, підписані представниками «Слуги народу» [8, с. 63].

Наприклад: «*Асоціація відкриває Україні шлях до участі в «зеленій угоді» ЄС – Боррель*» [31].

Широко вживаною у масмедійному просторі є група книжних фразеологізмів (кліматична криза, культурний локдаун, тарифний геноцид тощо), які, не зважаючи на високу стилістичну тональність, доволі частотні, адже сучасна мова текстів відповідає інформаційним потребам сучасного суспільства. Український медіалінгвіст Д. Сизонов, який досліджував функції фразеологічних одиниць у газетних текстах й оцінював роль фразеологізмів у медіатекстах, зазначив, що можна констатувати їхню високу вживаність і навіть відтворюваність [22].

Найчастіше такі фраземи застосовують у газетних статтях, а саме в заголовках. Такий елемент слугує «гачком», який привертає увагу до змісту, інформує про зміст, відображає думку автора щодо висвітлених фактів або подій, спонукає читати далі або ж відмовитися від тексту.

Тактики впливу на читацьку аудиторію яскраво реалізуються у заголовках, що містять різні фразеологічні одиниці [2]. Емоційний відтінок апеля-

ції до реципієнта мають заголовки, побудовані на прийомі контрасту з використанням оксиморонів у складі фразеологічних одиниць: «*Коли Христос промовляє мовчанням*» [39] «*Ідеальний шторм насувається на Україну, або Ще раз про реформу місцевого самоврядування*» [30, 14.04.2020], «*Кремль пояснив, чому «блискавична спецоперація» провалилася*» [24].

Прийом психологічного шоку досягається в заголовках використанням метафор, слів-символів, відомих побутових і культурних концептів, які є згустками колективної свідомості, мовними штампами і кліше, пейоративів, авторських неологізмів. Війни, катастрофи, природні катаклізми, техногенні аварії, тобто смерть у всіх можливих виявах переповнює медіапростір. Природний психологічний шок, який відчувають реципієнта, коли стикаються з такими новинами, руйнує всі рівні психологічного захисту й дає змогу безперешкодно впроваджувати у свідомість інспіровані жахаючі схеми: «*Пандемія коронавірусу викличе голод «біблійних масштабів» – ООН*» [9, 22.04.2020]; «*Японські пенсіонерки оголосили війну мавпам*» [26] «*В Україні зараз спостерігається «заразний комедійний тероризм»*» [2], «*орки, welcome to hell короткою дорогою – 59 ОМБР ефектно знищує ворога*» [14].

Проте для такого ефекту можуть використовуватися використовуватися фразеологізми, що зазнали авторського розширення, доповнення, наприклад: «*Порошенко був цвяхом у черевіку Путіна, – Олександр Морозов*» [16].

Частим елементом авторського розширення фразеологізмів у заголовку є метафори, що надають емоційно-експресивного забарвлення тексту з одного боку, а з іншого за рахунок них відбувається сильна авторська суб'єктивізація подій: «*Цифровий колгосп чи манна небесна? Чому українські айтішники побоюються створення «Дії. City»*» [35].

Ще одним елементом журналістської статті, який фіксує або привертає увагу читача, є лід (частина тексту, яка розміщується після заголовка й часто виділяється іншим шрифтом тощо) (рис. 2).

До прикладу, в заголовку «*Фальш і полуда української полемічної культури: Маніпуляції з використанням Argumentum ad Nominem*» [18] перша структурно-змістова частина подана більшим шрифтом, вона більш зрозуміла пересічному реципієнтові, а друга, менш зрозуміла, – меншим. (рис. 3).

Спостерігається і зміна кириличного шрифту латиничним. Знак Z на російській військовій

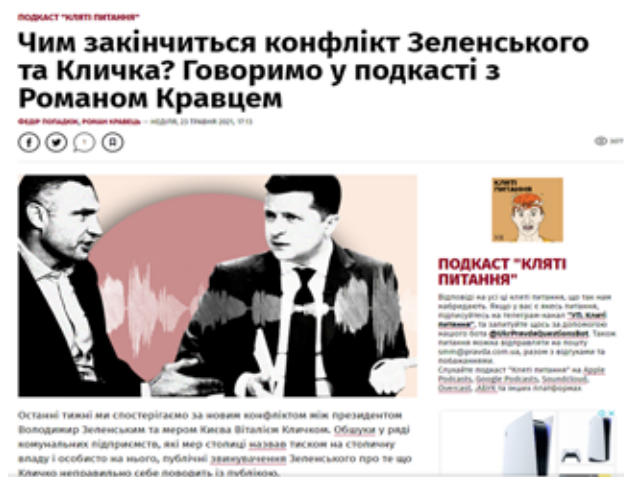

Рис. 2. Лід – Подкаст «Кляті питання»

техніці спочатку війни означав лише приналежність військової частини до певного військового округу. Але дуже скоро літера Z, не без допомоги російської пропаганди, стала орфографічним символом війни (*рашиZм, Захоплення, нациZм*). В «Українській правді» 11 квітня 2022 року була оприлюднена стаття Михайла Кригеля «Звичайний рашизм. Як одна літера Захопила і наZифікувала Росію». Яскравим стилістичним прийомом стала не лише авторська гра шрифтами, а й покладання тексту на змістовне, емне зображення [32] (рис. 4).

Особливе місце в нашому житті належить саме інтернет-комунікаціям, а саме вживання нових фразеологізмів, що виникають на вебсайтах, онлайн блогах, соцмережах, інтернет-щоденниках. Мова в інтернеті є простою, а тому фраземи використовуються як мовні скорочення і піддаються стилістичному перетворенню. Наведемо приклади найпопулярніших інтернет-фразеологізмів. За основу взято працю Шевченко Л. І. «Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа» 2021 року випуску [36].

Фразема «Бібліохаб» означає мультимедійний простір для обговорення літератури, проведення тренінгів, майстер-класів, спрямованих на освіту [36, с. 18]. Наприклад: «Дитячу бібліотеку

Рис. 4. Лід зі зміною шрифту

Рис. 3. Лід із «грою» шрифтом

в Києві перетворили на сучасний бібліохаб» [8, із заг., 30.09.2020].

Вайб / «вайб» – це своєрідна атмосфера, настрої [36, с. 19]: «Палаючий хлопець на звалищі на початку відео відтворює «вайб» головного героя і стає символом кліпу.

«Єдиноріг», компанія-єдиноріг – компанія-стартап, яка швидко росте й досягає миттєвого результату [36, с. 24].

Наприклад: «Серед **компаній-єдинорогів** є і українська компанія Grammarly» [11, 13.01.2020].

«Зумбомбінг» – явище, коли зламують доступ до відеоконференцій і викладають записи на публічних серверах [36, с. 26]: «Зі зростанням популярності Zoot почала зростати і кількість пранкерів і тролів, які знайшли способи, як підключатися до дзвінків Zoot і заважати зв'язку. В інтернеті це назвали «зумбомбінг» [20].

Інста-граблі / інстаграблі – комплекс помилок, яких треба уникати під час спілкування в інстаграмі [36, с. 29]: «На нові **інста-граблі** натрапила Регіна Тодоренко» [33].

Інста-фото, інстафото – потік фотографій у соціальній мережі «Інстаграм» [36, с. 29]: «Оголені та смішні: епатажні **інста-фото** знаменитостей, які б вони краще не робили» [11, 20.03.2020];

«Тіктокер» – це особа, яка займається створенням і розповсюдженням коротких музичних, танцювальних, комедійних й інших відеофайлів через соціально-медійний застосунок «Тіток» [36, с. 61]: «Ой, яка знайома назва! Моя донька – **«тіктокер»**, у неї там більше 100 тисяч підписників» [7, 5.06.2020];

EduTok – довгострокова ініціатива підтримки навчально-освітнього й надихаючого

контенту на платформі «Тікток» [36, с. 71]: «Доречі, в Індії його використовують уже як платформу для навчання, публікуючи освітні матеріали під хештегом #EduTok» [8, 20.12.2019].

Висновки. Фразаеологічні одиниці дотепер є широко вживаними в масмедійному просторі. Такі одиниці є елементами усіх композиційних частин медійних текстів різних жанрів. Аналіз показав, що вживаються фразеологізми різні за походженням і структурою, проте переважна більшість із них у тексті зазнає модифікацій

структури або значення, що увиразнює мову будь-якого тексту.

Фразаеологізми через узагальненість значень та експресивність привертають увагу читача й спонукають його мислити.

Осібний інформаційний та стилістичний потенціал мають модифіковані фразеологізми у заголовках. Основними ознаками таких заголовків у сучасному медіапросторі є інтрига, цільова направленість та пошуковий інтерес, а структурними складовими – інформативність, актуальність, конкретність, лаконічність, гострота та експресивність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бублик Т. Є. Метафори персоніфікації у концептуальному просторі медитативних притч. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. Острог, 2016. Вип. 60. С. 21–23.
2. Видайчук Т., Видайчук К. Маніпулятивні тактики в заголовках сучасних українських інтернет-видань. *Studia Philologica*. 2021. № (2). С. 21–29. <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.173>
3. Газета «День». URL: <https://day.kyiv.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
4. Глуховцева І.Я. Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку : монографія. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 179 с.
5. Григораш А.С. Стратегії перекладу фразеологізмів із негативною конотацією в англійськомовному політичному дискурсі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 1. С. 168–181.
6. Демідова А.А., Ярова А.Б. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіаманіпуляції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. URL: http://www.du.nauka.com.ua/pdf/4_2018/102.pdf (дата звернення: 05.04.2023).
7. Кожуховська Л. Системні класифікації фразеологічних одиниць в україністиці Мовознавчі студії. Випуск 2: Фразаеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Єрмоленко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 192–198.
8. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». Випуск від 28.01.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
9. Новини. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/> (дата звернення: 12.04.2023)
10. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник; Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов ; МОНУ, КНУ ім. Т. Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 114 с.
11. Онлайн-канал «Newsonе». Випуск від 11.11.2020. URL: <https://newsone.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
12. Онлайн-сайт «Живи українською». URL: <https://liveua.in.ua/mova/fraseologismy-pro-polityku.html> (дата звернення: 05.04.2023).
13. Онлайн-шоу «Життя відомих людей». URL: <https://1plus1.video/ru/zhizn-izvestnyh-lyudej>. (дата звернення: 05.04.2023).
14. "Орки, welcome to hell короткою дорогою" – 59 ОМБР ефектно знищує ворога. 5 канал від 14.05.2022. URL: <https://www.5.ua/amp/regiony/orky-welcome-to-hell-korotkoiu-dorohoiu-59-ombr-efektno-znyshchuie-voroha-277111.html> (дата звернення: 12.04.2023)
15. Останні новини України й світу. Лише достовірні новини політики, економіки, світу, культури й науки. | *Дзеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: <https://zn.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
16. Порошенко був цвяхом у черевіку Путіна, – Олександр Морозов. *ZAXID.NET*. URL: https://zaxid.net/poroshenko_buv_tsvyahom_u_chereviku_putina_oleksandr_morozov_n1491398 (дата звернення: 12.04.2023)
17. Пташник С.Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецьку газетному тексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2003. 18 с.
18. Расевич В. Фальш і полуда української полемічної культури. *ZAXID.NET*. URL: https://zaxid.net/falsh_i_poluda_ukrayinskoji_polemichnoyi_kulturi_n1519323 (дата звернення: 12.04.2023)
19. Сайт новин «Українська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/2/7159056/> (дата звернення: 05.04.2023).
20. Сайт новин «ukr.net – мій інтернет». URL: <https://www.ukr.net/ua/news/main.html> (дата звернення: 05.04.2023).
21. Сайт новин «Ліга. Net». URL: <https://biz.liga.net/> (дата звернення: 05.04.2023).

22. Сизонов Д. Ю. Стилiстична трансформацiя фразеологiзмiв в українських масмедiа. *Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Сер.: Фiлологiя*. Одеса, 2018. № 37. Т. 3. С. 154–157.
23. Смилянська А. Право на щастя вiн вважав невид'ємним правом людини. *Голос України*. 10 березня 2023. URL: <http://www.golos.com.ua/article/369000> (дата звернення: 05.04.2023).
24. Сокирчук Н. Кремль пояснив, чому «блискавична спецоперацiя» провалилася. *Новини України i свiту 2023 року. Останнi новини сьогодні онлайн*. URL: <https://glavcom.ua/amp/news/kreml-poyasniv-chomu-bliskavichna-spesoperaciya-provalilasya-829633.html> (дата звернення: 12.04.2023).
25. Степаненко М. Публiцистично-полiтичнi перифрази в українській мовi: 2017 рiк : монографiя. Полтава : Дивосвiт, 2018. 588 с.
26. Тест драйв авто | Огляди мобiльних телефонiв | Поради мандрiвникам – Korrespondent.net. *Just a moment...* URL: <https://ua.korrespondent.net/lifestyle/> (дата звернення: 12.04.2023)
27. Видаичук Т. Аспекти iсторiї української мови як засiб формування нацiональної iдентичностi та iсторичної пам'ятi. *Ukrainian Educational Journal*. 2022. № 2. С. 48–63. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63> (дата звернення: 12.04.2023).
28. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологiя сучасної української мови: навч. посiб. К.: Знання, 2007. 494 с.
29. Україна молода. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
30. Українська правда. 14 квітня 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/> (дата звернення: 12.04.2023)
31. Українська правда. 28.01.2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).
32. Українська правда. Звичайний рашизм. Як одна лiтера Захопила i наЗифiкувала Росiю. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/11/7338686/> (дата звернення: 12.04.2023)]
33. Український музично-розважальний телеканал «М1» URL: <https://m1.tv/?order=news&s=%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0> (дата звернення: 05.04.2023).
34. Фразеологiчний словник української мови; уклад.: В.М. Білоноженко та iн. К.: Наук, думка, 2008. 984 с.
35. Цифровий колгосп чи манна небесна? Чому українські айтiшники побоюються створення «Дiї.City». *Громадське телебачення – Останнi новини дня, всi надзвичайнi новини в Україні*. URL: <https://hromadske.ua/posts/cifrovij-kolgosp-chi-manna-nebesna-chomu-ukrayinski-ajtishniki-pobouyutsya-stvorennya-diyacity> (дата звернення: 12.04.2023).
36. Шевченко Л.І. Новi слова та фразеологiзми в українських масмедiа : словник / Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизонов ; вiдп. ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський унiверситет», 2021. Ч. 4. 100 с. URL: https://www.ecolinguist.philology.knu.ua/wp-content/uploads/2021/12/novi-slova-2021_pdf.pdf (дата звернення: 05.04.2023).
37. Jalilbayli O. B. Forecasting the prospects for innovative changes in the development of future linguistic education for the XXI century: the choice of optimal strategies. *Futurity Education*. 2022. Vol. 2(4), P. 36–43. URL: <https://doi.org/10.57125/fed.2022.25.12.0.4> (date of access: 12.04.2023).
38. Kharitonenko L. Innovations and traditions in Ukrainian language teaching at the educational establishments of Ukraine: cases, models of the future. *Futurity Education*. 2022. P. 57–71. URL: <https://doi.org/10.57125/fed.2022.25.03.7> (date of access: 05.04.2023).
39. № 73: Плоди мовчання – Verbum. Verbum. URL: <https://www.verbum.com.ua/04/2020/fruits-of-silence> (дата звернення: 12.04.2023)

ЩОДО ДОТРИМАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ПІД ЧАС САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В МЕРЕЖІ “INSTAGRAM”: ВИМОГА ЧАСУ ЧИ ДАНИНА МОДИ?

ON THE OBSERVANCE OF ORTHOEPIC NORMS OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE DURING SELF-PRESENTATION ON “INSTAGRAM”: A REQUIREMENT OF THE TIMES OR A TRIBUTE TO FASHION?

Глазова С.М.,

orcid.org/0000-0001-8984-6923

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету

Алексєєва Л.О.,

orcid.org/0000-0002-6820-0602

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти
Бердянського державного педагогічного університету

Поширенням додатком під час здійснення комунікації, самопрезентації, самоствердження є соціальна мережа “Instagram”. Багато років користувачі соціальних мереж у всіх сферах життя послуговувались російською мовою, так само, як українською. Це зумовило розвиток двомовності на території України. Повномасштабна війна внесла корективи у функціонування української мови. Все більше громадян починають спілкуватись державною мовою, пов'язуючи її використання з національною приналежністю та вбачаючи в ній засіб боротьби з росією. Проте виникає проблема: не всі здатні швидко оволодіти українською літературною мовою через недостатнє знання мови, відсутність досвіду, непристосований до правильної артикуляції мовленнєвий апарат. Мета дослідження полягала у виявленні дотримання/порушення орфоепічних норм української літературної мови під час самопрезентації в мережі “Instagram”. Були використані загальнонаукові методи: аналіз та синтез, індукція, дедукція, порівняння, функціональний метод. У результаті дослідження було надано відповідь на питання: «Орфоепічна культура користувачів соціальної мережі “Instagram”: вимога часу чи данина моді». Визначено три категорії мовного матеріалу. Проаналізовано види орфоепічних помилок: акцентуаційні, фонологічні, фонетичні, інтонаційні. Досліджено норми літературної вимови голосних і приголосних звуків та їх порушення. Розглянуто вимову абrevіатур. З'ясовано, що українські користувачі припускаються багатьох помилок у наголосі, вимові слів, що спричиняє неправильне розуміння повідомлення. Виокремлено чинники, що дозволяють підвищити рівень оволодіння орфоепічною культурою української літературної мови в соціальній мережі “Instagram”. Практична цінність роботи полягає в тому, що наведено поширені орфоепічні помилки, яких припускаються користувачі в соціальній мережі “Instagram”. Отримані результати читачі можуть використовувати для вдосконалення мовлення.

Ключові слова: орфоепічні помилки, мовленнєва культура, соціальні мережі, літературна вимова, мовна норма.

A common application for communication, self-presentation, and self-assertion is the use of the social network “Instagram”. For many years, users of social media in all spheres of life have used Russian as well as Ukrainian. This led to the development of bilingualism in Ukraine. The full-scale war has made adjustments to the functioning of the Ukrainian language. More and more citizens are beginning to speak the state language, associating its use with national identity and a means of fighting Russia. Hence, the problem arises that not everyone is able to quickly master the Ukrainian literary language due to insufficient knowledge of the language, lack of experience, and inability to articulate correctly with their mouth. The purpose of the study was to identify compliance/violation of orthoepic norms of the Ukrainian literary language during self-presentation on Instagram. General scientific methods were used: analysis and synthesis, induction, deduction, comparison, functional method. As a result of the study, the following questions were answered: “The orthoepic culture of Instagram users: a requirement of the times or a tribute to fashion”. Three categories of language material are defined. The types of orthoepic errors are analyzed: accentuation, phonological, phonetic, intonation. The norms of literary pronunciation of vowels and consonants and their violations are studied. The pronunciation of abbreviations is studied. It was found that Ukrainian users make many mistakes in accentuation and pronunciation of words, which leads to misunderstanding of the message. The factors that allow to increase the level of mastery of the orthoepic culture of the Ukrainian literary language in the social network “Instagram” are highlighted. The practical value of the work lies in the fact that the common spelling mistakes made by users on the social network “Instagram” are presented. The results obtained can be used by readers to improve their speech.

Key words: spelling errors, speech culture, social networks, literary pronunciation, language norm.

Постановка проблеми. Соціальні мережі, зокрема “Instagram”, є популярним майданчиком для соціалізації, самовираження та комуні-

кації. За результатами опитування, яке провела міжнародна компанія GlobalLogic, 14 млн українців щодня використовують мережу

“Instagram” [1, с. 214]. Через повномасштабну війну в Україні розпочалися активні дискусії щодо мовної політики. Спілкування українською мовою є не лише ознакою національної приналежності, громадянської позиції, а й способом боротьби з російським агресором. За результатами опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) у грудні 2022 р., кількість користувачів, що спілкуються українською мовою в Інтернеті, становить 52%. Це на 29% більше, ніж у 2017 р. А кількість російськомовних користувачів зменшилась на 25%, порівняно з 2017 р., і становить 6% [2]. Відповідно до цього, мова спілкування в мережі “Instagram” змінилась на українську.

Соціальні мережі не встановлюють вимог щодо використання норм літературної мови. Здебільшого користувачі спілкуються у розмовному стилі, допускаючи багато орфоепічних помилок. Наявність такої проблеми свідчить про низький культурний рівень, що зумовило дослідження орфоепічних норм літературної мови під час самопрезентації в мережі “Instagram”. Розв’язання цього питання є важливим, оскільки знання про порушення вимови звуків і словосполучень допомагають покращити мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській соціолінгвістиці з моменту набрання чинності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3] досить часто порушується проблема норм літературної мови в офіційних документах [4, с. 21]. Актуальними напрямками є дослідження порушення літературних норм у: професійному спілкуванні [5]; мовленні ведучих, журналістів засобів масової інформації [6]; перекладі з іноземної мови на українську [7]. У загальному вимірі функціонування мови в Інтернеті та соціальних мережах вивчали Г.Ю. Клярська та О.Д. Тарасенко [8], Т. Полтавець [9]. Дослідження соціальних мереж як ефективного комунікативного простору здійснили В.Г. Юфименко та інші науковці [10; 11]. Вивчення мови українських блогерів у соціальній мережі “Instagram” здійснила Д.Г. Маленкова [12].

З початком повномасштабної війни, під час масової українізації, актуальним напрямом соціолінгвістики стає дослідження літературної мови, зокрема дотримання орфоепічних норм, у соціальній мережі “Instagram”. Ця тема недостатньо вивчена науковцями, оскільки аналіз попередніх досліджень показав, що здебільшого вивчено порушення лексичних, морфологічних, словотвірних,

синтаксичних, орфографічних норм української літературної мови. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що виявлено поширені орфоепічні помилки в українському мовленні користувачів соціальної мережі “Instagram”.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз функціонування орфоепічних норм української літературної мови під час самопрезентації в Instagram. Через соціальні мережі користувачі на підсвідомому рівні засвоюють мовленнєві практики, тому важливо говорити правильно. Дотримання орфоепічних норм сприяє швидкому розумінню повідомлення та свідчить про самобутність мови.

У процесі дослідження потрібно виконати такі завдання: 1) проаналізувати види орфоепічних помилок; 2) вивчити норми літературної вимови голосних і приголосних звуків та порушення їх; 3) дослідити вимову абрєвіатур; 4) розглянути чинники, що дають змогу підвищити рівень володіння орфоепічними нормами української літературної мови в соціальній мережі “Instagram”.

Матеріалами дослідження стали розмовні сторіз та відео з Reels, що допомогли простежити звукові особливості вимови українських користувачів в “Instagram”. Під час дослідження було проаналізовано сторінки жінок, які самопрезентують себе як «Я мама».

Виклад основного матеріалу. Під час повномасштабної війни значення української мови істотно підвищилось, що свідчить про національне об’єднання, бажання відмежувати «своїх» від «чужих». Це вимога часу, оскільки багато років на території України панувала двомовність. Проблема полягає в тому, що спілкування українською та російською мовами суспільство сприймало рівнозначно. КМІС здійснив порівняльний аналіз важливості російської мови на період 2014 р. та 2022 р., за результатами якого кількість респондентів, які вважають, що на території України мову агресора всі розуміють, становить 59% і 14% відповідно. Станом на 2022 р. вживання російської мови вважають не важливим 58%, проте у 2014 р. цей показник становив 9% [2].

У соціальній мережі “Instagram”, що є ефективним засобом комунікації, джерелом інформації, користувачі активно використовують українську мову під час самопрезентації. А. Куліченко та Ю. Полєжаєв [13, с. 229] розподілили мовний матеріал за трьома групами: 1) повсякденний; 2) загально-науковий; 3) предметно-спеціальний мовний матеріал.

У соціальній мережі “Instagram” користувачі використовують лексичні та граматичні струк-

тури, що належать до повсякденного побутового матеріалу й характеризуються розмовністю, сленговістю, жаргонністю.

Орфоепічна культура користувачів соціальних мереж є обов'язковим складником розуміння повідомлення. Для точності мовлення необхідне правильне наголошення слів і літературна артикуляція звуків. Помилки в наголошуванні слів, вимові не лише ускладнюють розуміння сказаного, а й перешкоджають поширенню та засвоєнню усталених літературних норм. Основними видами орфоепічних помилок є акцентуаційні, фонологічні, фонетичні, інтонаційні.

Порушення акцентуаційних норм полягає в неправильному наголошуванні слів. Під час дослідження мови на сторінках різних користувачів було виявлено порушення наголосу в таких поширених словах побутового вжитку: часУ, донькУ, випАдку, разОм, подругА, зручнИй, начинкА, піцерІя, фольгА, фАртух, витратИ, мережА, зАміжня, у гостЯх, ейфОрія, розкАжу, громадянИн України, байдужЕ, завданнЯ, середИна, бУло, йдЕмо. За літературними нормами української мови правильно наголошувати: чАсу, дОньку, вИпадку, рАзом, пОдруга, зрУчний, нАчинка, піцЕрія, фОльга, фартУх, вИтрати, мерЕжа, замІжня, у гОстях, ейфорІя, розкажУ, громадЯнин України, бАйдуже (байдУже), завдАння, серЕдина, булО, йдемО.

Від правильного наголошення слів у деяких випадках залежить їхнє лексичне значення. Наприклад, було використано в неправильному значенні словосполучення вітрянИй день. Слово «вітрянИй» можна використовувати у значенні «вітрянИй двигун, вітрянИй млин». За літературною нормою української мови правильно вживати «вітряний день». Також неправильно було вимовлено слова «атлас» у реченні: «Я збираюсь пошити спідницю з Атласу». Помилка полягала у тому, що наголос зроблено на перший склад, тобто дівчина збиралась пошити спідницю зі збірника мап. Правильно сказати: «Я збираюсь пошити спідницю з атлАсу». Словосполучення «лікарський чай» також вимовлено неправильно, оскільки «лікарським» може бути халат, діяльність, дільниця, обхід, порада, рецепт. Правильно вимовляти «лікАрський чай».

Правильний наголос слів є важливим елементом будь-якого комунікативного акту. Порушення норм української літературної мови зумовлює деструктивний вплив на особистість та державу. Важливо, щоб кожний індивід працював та удосконалював свою мову. Засвоєння літературного наголосу є довготривалим процесом, але саме за

цією нормою можна робити висновки про освіченість людини.

Наступним видом орфоепічних помилок є фонологічні, що виникають через неправильне використання звуків. Це простежується в змішуванні фонем. Під час аналізу мови українських користувачок, які є мамами, було виявлено помилки у вимові таких слів: вести (а у контексті повідомлення мало бути везти), каска (а мало бути казка), розпитати (розпитати), сунути (зсунути), близький (має бути близький), хліп (правильно – хліб), дитячий саток (правильна вимова – дитячий садок), обіт (у занченні обід), привіт (у контексті речення малось на увазі привід), чюю (чую).

Отже, через недосконалу дикцію звуки в наведених словах вимовляються нечітко, оглушуються. Це призводить до нехтування милозвучністю, іноді зміни лексичного значення, або використанні слів, яких не існує в українській мові.

Фонетичні помилки характеризуються неправильним використанням варіантів фонем. Здебільшого неприємно чути вимову звука «ф» замість «ф'» в словах: прийшоф, сказаф, читаф, любоф, прцоваф, шофк, увімкнуф, оглянуф. Через оглушення звука «г» неправильно було вимовлено такі слова: херой із фільму (герой із фільму), хеній (геній), дитяча хірка (дитяча гірка). Африкат «ч» вимовляється пом'якшено, що є неправильним (ч'орт, ч'ас, ч'ай, ч'арівний, ч'ому, ч'етверх). Через вплив російської мови звук «щ» вимовляється пом'якшено, що є неправильним: щ'о, щ'одо, щ'осили, щ'оранку. Щоб зберігати правильну літературну вимову, необхідно говорити чітко: **шчо, шчодо, шчосили, шчоранку.**

Правильна артикуляція звуків сприяє збереженню милозвучності та самобутності української мови.

Ще одним видом орфоепічних помилок є інтонаційні помилки. Однак вони менш поширені, ніж попередні види. Основний недолік, що було виявлено в розмовних сторіз та відео Reels – це відсутність пауз, логічного наголосу на важливих словах, різка зміна інтонацій з низького тембру на високий.

Приклади порушень літературної вимови головних та приголосних звуків наведено в таблиці 1.

Важливо розглянути вимову абrevіатур в соціальній мережі Instagram. З початком повномасштабної війни всі почали підтримувати Збройні сили України (ЗСУ) як матеріально, так і морально. Однак вимова цієї абrevіатури «Зе-Се-У» неправильна, треба вимовляти – «Зе-ес-У». Існує пра-

Часті порушення літературної вимови голосних та приголосних звуків у мовленні українських користувачів соціальної мережі “Instagram”

Помилка	Приклад
Неправильна вимова ненаголошених [є], [и]	Тревога, замість тривога Обераєш замість обираєш Протерати замість протирати Дитектор замість детектор
Неправильна вимова ненаголошеного звука [о] перед складом з [у]	[подру'ж':а] замість [поудру'ж':а] [ходжу] замість [хоуджу]
Глуха вимова дзвінких приголосних перед глухими та в кінці слова	Допомохти Подзвониф У порятку
М'яка вимова приголосного [р] в кінці складу і в кінці слова	Лікар' Хар'ків
М'яка вимова шиплячих звуків	Ніч' Ч'асто Ш'об Щ'о Щ'одо
Роздільна вимова африкатів [дж], [дз]	Д зеркало (через нечітку вимову звук [д] губиться) Кукуруза

Джерело: розроблено авторами

вило, якщо аббревіатура складається лише з приголосних звуків, то необхідно вимовляти кожен звук окремо. А ось в аббревіатурі «ДЕК» не потрібно вимовляти кожен звук окремо, оскільки між приголосними є голосна. У розмовних сторіз та відео Reels українські користувачі не часто використовували аббревіатури, здебільшого вони використовуються в постах.

Отже, під час дослідження було розглянуто можливості дотримання та порушень орфоепічних норм української літературної мови під час самопрезентації в мережі “Instagram”. На основі аналізу джерел [14; 15] було розроблено методику підвищення орфоепічної культури, що представлена на рисунку 1.

Запропонована методика буде діяти лише за умови проведення артикуляційної гімнастики щодня. Саме від правильної артикуляції залежить правильна дикція.

Висновки. Було проаналізовано функціонування орфоепічних норм української літературної мови під час самопрезентації в Instagram. Масове використання української мови в усіх сферах життя зумовив початок повномасштабної війни. У статті проаналізовано на прикладі розмовних сторіз та відео Reels поширені орфоепічні помилки, які показують неправильний наголос, вимову звуків, заміну звуків, що спотворюють слова. Розроблено методику, що сприятиме покращенню дикції.

Рис. 1. Методика покращення мовлення

Джерело: розроблено авторами на основі [14; 15]

Порушення норм української літературної мови негативно впливає на повноцінний розвиток самої мови, освітній та розумовий розвиток особистості. Це питання відкрите, тому що мова є надбанням багатьох поколінь українського народу, єдиним знаряддям їхньої національної ідентичності, доказом їхнього права на культуру та самобутність.

Оскільки мовні норми мають тенденцію до швидкого поширення, робота з удосконалення, збереження літературної мови має здійснюватися щодня під час самопрезентації у мережі “Instagram”.

Перспективами подальших досліджень є аналіз вимови слів іншомовного походження та засобів евфонії в соціальних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Леонов М. А. Дослідження особливостей самопрезентації студентської молоді в соціальних мережах. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : матеріали III Міжнар. наук. конф. (м. Черкаси, 29 лип. 2022 р). Вінниця, 2022. С. 213–216.
2. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Zbruc. 2022. URL: <https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR399VVX7y4EDXgVedqvA2o1B1nIEUGyLlTBIEBotJ16hxjltDQ0L-cOvJM> (дата звернення : 06.04.2023).
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення : 06.04.2023).
4. Стратулат Н. В., Проценко Г. П. *Говори і пиши правильно* : навч. посібник. Київ, 2020. 127 с.
5. Пашинська Л. М., Школа Г. М. Порушення літературних норм у професійному мовленні. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2019. Вип. 38. С. 104–108.
6. Білогораць Х., Нечипір А. Мовностилістичні помилки ведучих українських телеканалів. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Журналістські науки*. 2019. № 3. С. 129–135.
7. Ємець А. О. Прийом збереження порушення мовних норм у перекладі українською (на матеріалі твору Д. Кіза «Flowers for Algernon») : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 035 «Філологія»; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. 15 с.
8. Клярська Г. Ю., Тарасенко О. Д. особливості мови інтернет-спілкування (на прикладі україномовних користувачів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. № 32(3). С. 49–52.
9. Полтавець Т. В. Мова та соціальні мережі: механізми взаємопроникнення : тези. *Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху»* (м. Київ, 8–10 жовт. 2019 р). Київ, 2019. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/808> (дата звернення : 06.04.2023).
10. Юфименко В. Г. Соціальні мережі як ефективне середовище комунікації в мовній підготовці іноземних студентів. *Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика*: матеріали Всеукр. навч.- наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 19 берез. 2020 р.). Полтава, 2020. С. 272–275.
11. Вплив комунікативно-інформаційного простору на психологічні особливості й особистісні ресурси людини в умовах дії дестабілізаційних факторів на суспільство : монографія / за наук. редакцією І. М. Зварича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2022. 344 с.
12. Маленкова Д. Г. Мова українських блогерів у соціальній мережі «Інстаграм» : кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр». Херсон: Херсонський державний університет, 2020. 52 с.
13. Kulichenko A., Polyezhayev Y. Innovative information and communication technologies for ergotherapists applied during English learning in Ukraine. *AD ALTA : Journal of Interdisciplinary Research*. 2020. Vol. 10, No. 02. P. 228–233. DOI: <https://doi.org/10.33543/1002>.
14. Khan, T. A. A descriptive study : Factors affecting the pronunciation of english language (L2). *Journal of Communication and Cultural Trends*. 2019. Vol. 1, No. 2. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.32350/jcct.12.01>.
15. von Rekowski A. B. An empirical investigation of pronunciation problems of young learners of English as a foreign language – identification and remedial strategies. 2020. URL : https://etheses.whiterose.ac.uk/27857/1/PhD_vonRekowski_080239961.pdf (дата звернення: 06.04.2023).

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НЕОДЕРИВАТИВ,
ЗАФІКСОВАНИХ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ ВІД ПОЧАТКУ
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ**

**STRUCTURAL AND SEMANTIC ORGANISATION OF NEO-DERIVATIVES RECORDED
IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE MEDIA SPACE SINCE THE BEGINNING
OF RUSSIA'S FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE**

Дюкар К.В.,

orcid.org/0000-0001-5364-1985

кандидат філологічних наук,

*доцент закладу вищої освіти кафедри української мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Пономаренко О.О.,

orcid.org/0009-0008-5399-8237

студентка II курсу філологічного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У роботі досліджено структурно-семантичну організацію неодериватів, зафіксованих у період від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну й до сьогодні в українськомовному медіапросторі. З'ясовано те, що інновації, утворені протягом останнього року, привертають увагу науковців, водночас окремі аспекти залишаються маловивченими. Установлено, що похідні продукуються із однаковим ступенем активності двома шляхами: за допомогою наявного в узусі, часто закріпленого словотвірними нормами, дериваційного інструментарію, а також із залученням неузусальних способів. У межах нормативних зразків однією з найбільш затребуваних мовцями виявилася афіксація, за допомогою якої утворюються здебільшого іменникові та дієслівні інновації. З-поміж неафіксальних способів найширшу палітру репрезентують утворення, що постали на базі складання основ, ускладненого переважно нульовою суфіксацією, хоч подеколи залучаються і матеріально виражені постпозиційні афікси. Неузусальний опціонал представлений найпоказовіше компресією прийменниково-іменникових конструкцій, підрядних словосполучень і простих речень, що в процесі конденсування зазнають супутніх структурних змін. Активна в нормативному словотворенні юкстапозиція зреалізована в досліджуваних пластах неодериватів незначною кількістю похідних, специфіка яких пов'язана переважно з нестандартністю комбінування значень складників. Зафіксовано, що інновації мають різною мірою затемнену семантику, що впливає з інтенційних позицій мовців, котрі прагнуть реалізувати не тільки й не стільки номінативні функції, скільки й насамперед ідентифікаційні, передовсім самоідентифікаційні, маніпулятивні, емоційно-експресивні тощо. Звернено увагу на той факт, що неодеривати, уможливаючи стратифікування комунікативного простору на підставі дихотомії «свій – чужий», часто характеризуються амбівалентністю, чинячи діаметрально протилежний психологічний ефект на патріотично налаштовану, національно-свідому українськомовну особистість та індивіда, що мешкає в Росії і підтримує окупаційний режим.

Ключові слова: інновація, мотиватор, мотиват, словотвірна модель, дериваційна девіація.

The paper investigates the structural and semantic organisation of neo-derivatives recorded in the period from the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine to the present day in the Ukrainian-language media space. It has been found that innovations created over the past year have attracted the attention of scholars, but some aspects remain poorly understood. It has been established that derivatives are produced with the same degree of activity in two ways: with the help of derivational tools available in the usual usage, often fixed by word-formation norms, as well as with the use of non-usual methods. Within the framework of normative patterns, affixation has proved to be one of the most popular ways of producing noun and verb innovations. Among the non-affixation methods, the widest palette is represented by the formations based on stem compounding complicated mainly by zero suffixation, although sometimes materially expressed postpositional affixes are involved. The non-usual option is represented most clearly by the compression of prepositional-noun constructions, subordinate phrases and simple sentences, which undergo concomitant structural changes in the process of condensation. The juxtaposition active in normative word formation is represented in the studied strata of neo-derivatives by a small number of derivatives, the specificity of which is mainly related to the non-standard combination of the meanings of the components. It has been recorded that neo-derivatives have a semantics that is obscured to varying degrees, which follows from the intentional positions of speakers who seek to implement not only and not so much nominative functions as primarily identification, primarily self-identification, manipulative, emotional and expressive ones, etc. The author draws attention to the fact that neo-derivatives, enabling the stratification of the communicative space on the basis of the «friend or foe» dichotomy, are often characterised by ambivalence, having a diametrically opposite psychological effect on a patriotic, nationally conscious Ukrainian-speaking person and an individual living in Russia and supporting the occupation regime.

Key words: innovation, motivator, motivat, word-formation model, derivational deviation.

Мова є віддзеркаленням тих реалій, у яких на певному історичному проміжку перебувають її носії. Довколишня дійсність залишає свої вербальні відбитки передусім у лексиці, що часто поповнюється завдяки розвиненому словотвірному інструментарію. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну з огляду на сказане не є винятком, оскільки «конвенційна агресія та посилення гібридного воєнного протистояння, невід’ємним складником якого є мова, спричинилися до активізації неогенності з одночасним виходом процесів словотворчості на принципово новий рівень» [1, с. 96]. Інновації, на наше переконання, відіграють особливу роль на медіафронті, адже, як влучно зазначає С. Гриценко, «мова нині актуалізувала одну із провідних своїх функцій – стала ідентифікатором національної приналежності, маркером, що визначає “свого” і “чужого”...» [2, с. 10]. У зв’язку з цим доречно говорити про те, що неологізми є вербальними маркерами консолідації українського суспільства, утвердження сучасної європейської нації.

Науковий інтерес, зокрема І. Божко, С. Гриценко, О. Деркачової, Л. Довбні, М. Жулинської, О. Круглій, І. Поліщук, Т. Товкайло, М. Хар, до вивчення різних аспектів інноваційних утворень після 24 лютого 2022 року видається закономірним і очікуваним. Водночас спостерігаємо брак розвідок, присвячених інвентаризуванню структурно-семантичної організації неодериватів, зафіксованих в українськомовному медіапросторі від початку повномасштабної війни, що зумовлює **актуальність** нашої **роботи**. Крім того, слідом за F. O’Dell, L. McDonald, K. Sornig, Є. Карпіловською, Ж. Колоїз, А. Нелюбою та іншими вбачаємо потребу у розробленні пропонованої проблематики в потенційній можливості не лише поглибити уявлення про явища рівня нео, а й прогнозувати тенденції в мові та напрями її розвитку.

Мета – установити структурно-семантичну організацію новотворів, що функціонують в українськомовному медіапросторі від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну й до сьогодні.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) з’ясувати основні шляхи творення неодериватів; 2) визначити продуктивність залучуваних до процесу деривації інновацій інструментів; 3) зафіксувати структурно-семантичні особливості похідних.

Об’єкт дослідження – неодеривати, що постали після повномасштабної війни в українськомовному медіапросторі.

Предмет – структурні та семантичні особливості інноваційних похідних.

Джерельну базу роботи склали різножанрові тексти, вилучені методом суцільної вибірки із відеоконтенту ютубу, дописів і гілок коментарів телеграм-каналів, інстаграму, тіктоку, фейсбуку та інтернет-видань.

Здійснюючи моніторинг медіапростору від 24 лютого 2022 року, спостерігаємо, що «свобода форм вираження, розкутість, відсутність будь-яких обмежень стимулює...» [3, с. 7] появу інновацій двома шляхами: на базі нормативних словотвірних моделей, переважно афіксальними способами (*арестовіст, бандеросмузі, відчорнобаїти, депутатізатор, кімити, могилізація, оркоруб, фаршик, шизомобіль, шойгувати* тощо), і за допомогою неузвального інструментарію (*аналоговнет, ввспаліткі, гавнакамандуючий, головоріз, ерехвія, є-могила, кадиловець, краЗСУнчик, спецобісрація, СУчка* тощо). У межах афіксальних способів найбільш затребуваною виявилася суфіксація, шляхом якої активно творяться іменники (*арестовлення, бавовнятко, байрактарицина, могилізаці[ja], оркота, путінчик, рашистик, херсонізаці[ja]*) та дієслова (*байденувати, ермачити, леопардити, макронити, могилізувати, нурланити, пакетизувати, чорноба[ji]ти, хаймарсити, шольц[’a]/ати* тощо). Як бачимо, творення субстантивів відбувається переважно із залученням іменникових (*орбаницина ← Орбан*) і дієслівних мотиваторів (*арестовлення ← арестовити*), нерідко із пропуском дериваційного кроку: *гіркінування ← ? ← Гіркін*. До речі, набір залучуваних до творення таких інновацій суфіксів є надзвичайно різноманітним, однак високою регулярністю відзначаються афікси зі зменшеною та/або пестливою семантикою (*бавовнятко ← бавовна, вагнерок ← вагнер, рашистик ← рашист* тощо). Дієслова, своєю чергою, продукуються здебільшого за допомогою суфікса *-и* та його аломорфів, а також афікса *-ува-* від переважно іменникових твірних – загальномовних чи інноваційних онімів (*бандерити ← Бандера, змієба[ji]ти ← Змієбайка, шольцувати ← Шольц* тощо). Окремо відзначимо високу продуктивність суфіксоїда *-стан* (*бомбостан, бомжестан, бульбастан, зомбістан, оркостан, путіностан, свиностан* тощо), що бере участь у творенні неодериватів – виразно негативно конотованих семантичних дублетів до антропоніма Росія.

Зі структурно-семантичного погляду цікавим видається похідне *байрактарицина*, мотиватором якого виступає власна назва БПЛА. Зауважимо, що подібний перебіг словотвірного процесу

виходить за межі нормативного, оскільки афікс *-щина-* зі зневажливою семантикою приєднується переважно до базем субстантивів – загальних назв (*біженщина* ← *біженець*) чи ад’єктивів (*безтолковщина* ← *безтолковий*). Функційні особливості одиниці, на наш погляд, зумовлені її формально-змістовою подібністю до *шароварщина*. Із огляду на це лексичне значення інновації тлумачимо як ‘примітивізацію та використання у власних (переважно корисливих) цілях згадок про події та символи України’: «Саме награна патріотичність викликає найбільшу відразу. Війна не є приводом вважати, що суспільство різко звузило фокус і тепер будь-яка “байрактарщина” сприйматиметься як прояв справжньої любові до країни». Це явище набуло поширення як у комерційній діяльності, наприклад, назвах продуктів харчування, так і у масовій культурі, зокрема в піснях про ЗСУ та їхню техніку.

Менш затребуваною є префіксація (*антипу-тініст*, *демогілізатор*, *заенлоїти*, *застінгерити*, *попонапритулити* тощо). Акцентуємо на тому, що твірними неодериватів виступають переважно інновації – запозичені з інших мов назви різновидів зброї (*відхаймарсити* ← *хаймарсити* ← *Хаймарс*) та власне відонімні неовербативи (*про-чорнобаїти* ← *чорноба[ї]ти* ← *Чорнобаївка*). У цьому контексті варто згадати про появу (і до 24 лютого 2022 року, і після) великої кількості похідних із першою частиною *кібер-*, що, на нашу думку, засвідчує її функційну асемантизацію до узагальненого ‘пов’язаний з інтернет-простором’ і дає підстави кваліфікувати як префіксоїд: *кібер-безпека*, *кібервійсько*, *кіберзлочин*, *кіберкозак*, *кіберкозацтво*, *кібермережа*, *кіберпартизани*, *кіберпростір*, *кіберспорт* тощо. Окремо згадаємо про відіменникові неодеривати з формантом *де-*, активно поширювані в медіа протягом останнього року: *деладакалінізація*, *демогілізатор*, *деорба-нізація*, *депутінізатор*, *деросіянізація*, *дешай-танізація* тощо. Припускаємо, що поява значної кількості таких похідних не випадкова. Як справедливо зауважує М. Хар, «...мова є потужним засобом вираження та обґрунтування поглядів, вчинків та причин необхідності боротьби навіть у період збройної агресії, що використовується для утвердження позиції сторони конфлікту, з метою згуртування населення, підтримки бойового духу...» [4, с. 161]. У цьому контексті формант *де-* задовольняє прагматичне прагнення українськомовної особистості віддзеркалити процес ‘віддалення, знищення, розмежування, спотворення’ ідентифікованого в межах дихотомії «свій – чужий» агресивно чужого: «Появу в росій-

ській пропагандистській риторичі чергового абсурдного виправдання війни – гасла про “дешайтанізацію” України – ISW пов’язує з тим, що російські чиновники “дедали частіше намагаються ув’язати війну з релігійними концепціями”, які формально були б зрозумілі як християнам, так і мусульманам (“дешайтанізація”) – ймовірно як засіб догодити групам релігійних меншин у російських збройних силах і з метою відвернути увагу від інакомислення у цих лавах». До речі, промовистим, на наш погляд, є той факт, що неодеривати на зразок *депутінізація* сьогодні активно використовують не лише в українськомовному медіапросторі («Очільник Мюнхенської конференції виступає за *депутінізацію* росії»), а й, наприклад, в англійськомовному («*Russian aggression in Ukraine also clearly demonstrates that Europe needs to implement “deputinisation”*»), і франкомовному («*Il a poursuivi en disant que la “députinisation” de la Russie devait commencer “immédiatement”, avertissant que “l’âme” occidentale serait en péril sinon*»), і іспаномовному («*Hoy es el momento de hablar de la “deputinización” del mundo. Creo que esto ayudará a detener no solo la guerra de Rusia contra Ucrania*»). Ідеться про консолідацію не тільки українського суспільства, але і об’єднання цивілізованих країн загальнолюдськими, гуманістичними цінностями.

Фіксуємо й випадки продукування неодериватів шляхом конфіксації (*відізоумити*, *задимерити*, *заїрпенити*, *набородянити*, *напритулити* тощо). Ідеться переважно про поодинокі похідні, мотивовані власними назвами, зокрема топонімами й антропонімами, що набули прецедентного характеру. Прикметним видається залучення різних препозитивних афіксів, семантика яких у виразноє денотат інновацій ‘дати відсіч’. Так, префікс *від-* уточнює базу через конотат ‘цілковите усунення’, а *на-*, відповідно, – через конотат ‘результативна дія’.

З-поміж неафіксальних способів творення неодериватів найбільш широким і різноманітним є клас похідних, спродукованих шляхом чистого основоскладання (*байденотерапія*, *бандеромобіль*, *бульбарейх*, *бруднодупі*, *зомбірусня*, *міткомен*, *парашастайл*, *свиноросіянин*, *швайнокарась*, *шизомобіль* тощо), а також основоскладання, ускладненого переважно нульовою суфіксацією (*блохоліт*, *вівцелюби*, *літакопад*, *мемомет*, *мопедопад*, *оркоріз*, *оркоруб*, *путіноід*, *членограй*, *записконосець* тощо). Зі структурного погляду інновації здебільшого вписуються в межі усталених узуальних практик останніх десятиліть, засвідчуючи нестандартність і креативність

у комбінаціях семантик базем. Скажімо, похідне *бульбафюрер* утворене складанням основи *бульба* як стереотипної асоціації із Білоруссю і бази *фюрер* на позначення голови республіки, внутрішньополітична діяльність та зовнішньополітичний вектор якого в цивілізованому світі викликають негативні оцінки: «*Бульбафюрер як завжди стелиться перед своїми кремлівськими кураторами та каже шойгу те, що він хоче почути*». Варто зазначити, що використання лексеми *бульба* замість *картопля* є абсолютно прагматичним і вмотивованим, оскільки йдеться не про українське діалектне слово, а про загальномовне білоруське. Таким чином дериват легше піддається декодуванню білоруськими реципієнтами, отже дає змогу через маркер-вербалізатор актуалізувати інструментальні та маніпулятивно-пропагандистські функції лексеми.

Окремо, на наш погляд, варто розглянути одиницю *ладакалінізація*, спродуковану від назви марки російського автомобіля малого класу *LADA Kalina* за допомогою суфікса *-ація-*, що в узусі бере участь у творенні монокореневих віддієслівних похідних відсубстантивного походження на зразок: *паспортизація*[ja] ← *паспортизувати* ← *паспорт*. Акцентуємо, що норма передбачає залучення до першого словотвірного такту мотиваторів – загальних назв. Показово, що неодериват виступає семантичним синонімом до іншого новотвору *могілізація* – «*перетворення окупантів на Лади Каліни за допомогою магії ЗСУ*» [5], як витлумачують значення інновацій самі мовці. Неосубстантив *ладакалінізація* в текстах дописів і гілках коментарів фіксуємо нечасто («*Ладакалінізація йде в строгій відповідності за планом, з випередженням графіку*»). Здебільшого одиниця функціонує як гештег у тійкоці *#ладакалінізація*, а також як складник власної назви мультиплікаційного короткометражного відео на кшталт: «*Ладакалінізація і магія ЗСУ*». Із інтерпретативного погляду йдеться не стільки про номінативну чи емоційно-експресивну функцію, скільки про маніпулятивну й ритуально-магічну: подібні новотвори однаково добре прочитуються як мешканцями Росії, так і України, проте чинять на психологічний стан реципієнтів діаметрально протилежний ефект. Так, для українськомовних споживачів медіаконтенту йдеться про возвеличення стійкості та мужності власної армії, а жителів Росії – принизливе применшення можливостей їхніх збройних сил.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив той факт, що високопродуктивна в узусі юкстапозиція реалізується в невеликій кількості похід-

них на зразок: *біг-джонсонюк*, *гебіст-рашист*, *дон-кадирон*, *залупа-фюрер*, *тіток-війська*, *цигани-привиди*, *шайтан-труба* (на позначення реактивного піхотного вогнемета). Виникаючи переважно на базі словосполучень прикладкового типу (*дімон-покемон*, *дон-гнідон*, *пілот-привид* тощо), такі інновації цікаві своїми семантико-інтерпретативними характеристиками. Так, лексема *тіток-війська* утворена сполученням іменника – власної назви китайської мультимедійної платформи *тіток*, і субстантива на позначення загального поняття *військо*. Водночас появу похідного мотивувало не об'єктивне поняттєве співвіднесення з реаліями, позначуваними базами, а суб'єктивно-оцінні стимули – як реакція на події та поведінку військ країни-окупанта на лінії бойового зіткнення: «*На відео, яке оприлюднено у соцмережах, видно, як кадирівські тіток-війська на танку з відповідною розпізнавальною символікою стріляють по багатоквартирних будинках, а потім безцільно чавлять припарковані автомобілі мирних жителів*». Як бачимо, інновацію використовують на позначення поплічників країни-агресорки – військових Чеченської республіки на чолі із Ахматом Кадировим. Залучення першої частини *тіток* мотивоване діями солдатів-кадирівців, котрі, знімаючи відео «героїчних боїв за звільнення Донбасу десь на Херсонщині», насправді знущалися із мирного населення або воювали з лісовими масивами: «*Стало зрозуміліше, чому деякі підрозділи кадирівців називають "тіток-військами"*. Адже замість боїв з українськими захисниками, ці "піхотинці путіна" героїчно воюють з... соснами у лісах Луганщини. <...> Вони відомі тим, що приділяють більше часу і уваги піару, ніж війні. Вони мають власну медіагрупу, яка знімає постановні бої. Цими відео активно ділиться у себе в Telegram-каналі глава Чечні Рамзан Кадиров». Побіжно відзначаємо те, що правопис інновації в медіапросторі на сьогодні варіюється: *тіток-війська*, *ТіТок-війська*, *тік-ток-війська* тощо, а недостатня наразі адаптованість до українських правописних норм спричиняється до відмінювання винятково другого складника юкстапозита: *тіток-військ*, *тіток-військам*, *тіток-військами*, (на) *тіток-військах*.

Осібнo варто сказати кілька слів про активізацію неузвального словотвору, який зазвичай кваліфікується як нерегулярне й ненормативне явище [6], опозиційне до словотворчих зразків [7]. Маємо зауважити, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну перетворило залучення ненормативних дериваційних моделей на

високопродуктивне і регулярне явище, відтворюване за певними зразками послідовно й уже системно, якщо розглядати цей тип словотвору з позицій структурно організованої системи, а не хаотичного комбінування морфем чи сегментів. Скажімо, наприкінці лютого – на початку березня 2022 року спостерігаємо надзвичайно великий пласт новотворів, спродукованих шляхом компресії: *аналагавнет, восьмьлет, дамбілібамбас, дватритижні, затридні, іхтамнет, потерьнет, рускійбудільнік, фубледерація* тощо. Указані неодеривати різнорідні за структурною організацією, оскільки до творення із умовно однаковим ступенем продуктивності залучені як прийменниково-іменникові конструкції (*внспалітікі*), так і підрядні словосполучення (*веткікалін*). Водночас цілі речення конденсуються значно активніше (*якти, всебудеукраїна, українапонадусе*). Нерідко компресію супроводжують транспозиційні або епітетичні явища, що спричиняє ускладнення словотвірного аналізу. Так, одиниця *фубледерація* є полімотиватом, у якому, із одного боку, вбачаємо компресію із заміною сегмента (*фубледерація* ← *фу* + *бледерація* ← *федерація*), а з другого – припускаємо сегментну вставку (*фубледерація* ← *ф[убл]едерація*), що створює «ефект компресії», однак із формальних позицій нею не є.

Підбиваючи підсумки, зауважимо: медіапростір від 24 лютого 2022 року й до сьогодні

активно поповнюється інноваціями, які постають здебільшого на ґрунті власного мовного матеріалу і з залученням питомих моделей, пишучи хроніку неоголошеної війни. Аналіз дає підстави стверджувати, що інновації продукуються як із залученням нормативних словотвірних зразків, так і незузальних. З-поміж уззальних способів творення найбільшою продуктивністю відзначаються афіксація, зокрема суфіксація, та комбіновані способи – основоскладання, ускладнене суфіксацією. Такими шляхами з'являються переважно іменникові та дієслівні інновації з різною мірою непрозорістю семантики та потужним емоційно-експресивним потенціалом. Спостерігаємо активізацію незузального словотворення, насамперед на рівні компресії, що може супроводжуватися полімотивованістю й залученням додаткових інструментів конструювання похідного. Деривати часто є наслідком дії структурних та/або формально-асоціативних аналогій до активно вживаних слів, спричиняючи автоматизацію відтворення певних моделей. Семантичною особливістю окремих процесів творення неодериватів є полімотивованість і лакунарність. Наша спроба розглянути структурно-семантичну організацію неодериватів, зафіксованих в українськомовному медіапросторі від початку повномасштабної війни, репрезентує один із напрямів наукової проблематики, що на сьогодні видається актуальним і потребує подальшого розроблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дюкар К. В. Лексико-словотвірна специфіка неовербативів періоду дії воєнного стану в Україні. *Нова філологія*. № 89. 2023. С. 96–100.
2. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 32. Ч. 2. 2022. С. 9–13.
3. Колоїз Ж. В. Незузальне словотворення : [монографія]. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
4. Хар М. Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 24. Т. 1. 2022. С. 160–166.
5. АРМІЯІНFORM. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/29/uslovnnyku-neologizmiv-popovnennya-mogylyzaczziya-shho-porodzhuye-ladakalynizaczziyu/>
6. Buzssyov K., Martincov O. Neuzuln slovotvorba v zpadoslavanskch jazycch. So wotwor stwo / Nominacja. Opole, 2003. S. 262–275.
7. Карпіловська Є. А. Тенденції оновлення сучасного українського лексику. *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ, 2008. С. 6–133.
8. Дюкар К. В. Відомі неосубстантиви в українському медійному онлайн-просторі воєнного періоду: структурно-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 59, Т. 1. 2023. С. 105–108.
9. Єльнікова Н. І. Неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану*. 2022. С. 298–300.
10. Навальна М. І., Спос О. А. Функційно-семантичні особливості використання військової лексики в мові газети «День». *Закарпатські філологічні студії*. № 25. Т. 1. 2022. С. 36–42.

**РОЛЬ НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»****THE ROLE OF THE EDUCATIONAL TEXT IN TEACHING THE DISCIPLINE
“UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE”****Катиш Т.В.,***orcid.org/0000-0002-5442-6491**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»***Миронюк Л.В.,***orcid.org/0000-0001-8356-4431**старший викладач кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

У запропонованій статті здійснено стислий огляд теоретичних питань навчального тексту, що перебувають у площині лінгводидактичних студій. Досліджено роль навчального тексту в практиці викладання дисципліни «Українська мова як іноземна». Текст є одиницею репрезентування мовного матеріалу, оскільки вивчення мови на основі текстів є найбільш поширеною формою. Доведено, що тематичний текст, залучений у навчальний процес на початковому етапі (підготовчий курс) є насамперед засобом набуття іноземним студентом навичок, затребуваних у різних ситуаціях щоденного спілкування. Він має забезпечувати розвиток умінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності: говоріння (монолог, діалог, полілог), читання (розвиток мовлення), аудіювання (аудіотекст), письмо (переписування, конспектування тощо). Відтак підготовка студента до сприйняття, розуміння й аналізу різних типів словесних структур – один із аспектів викладання дисципліни «Українська мова як іноземна». Розкрито роль навчальних текстів у формі діалогу. У процесі вивчення мови навчальний текст завдяки його функціям: комунікативній, інформаційній, когнітивній, прагматичній та епістемічній – має стати підґрунтям для практичного оволодіння будь-яким видом мовленнєвої діяльності. Розуміння змісту чужомовного тексту та уміння на його основі створювати новий – показник набуття студентом високого рівня комунікативних компетенцій. Описано роль навчальних краєзнавчих текстів, які сприяють міжкультурному діалогу і водночас задовольняють комунікативні потреби, зокрема спонукають до обговорення та вираження емоцій не жестами, а вербальними засобами. Доведено необхідність використання в процесі навчання української мови різних культурологічних текстів. Надано методичні рекомендації щодо вивчення навчальних текстів іноземними студентами. Акцентовано увагу на принципі поступового ускладнення навчального матеріалу. Рекомендовано на кожному практичному занятті поетапно формувати та вдосконалювати конкретні мовленнєві уміння. Обґрунтовано, що навчальний текст є одним із найважливіших засобів забезпечення вирішення певного методичного завдання. Запропоновано апробовані на практичних заняттях з української мови як іноземної в Національному університеті «Запорізька політехніка» зразки сконструйованих тематичних та краєзнавчих текстів різного рівня складності та завдання до них. Дібрані зразки навчальних текстів повинні забезпечувати реалізацію освітньої функції на початковому етапі вивчення української мови як іноземної.

Ключові слова: текст, навчальний текст, тематичний текст, краєзнавчий текст, українська мова як іноземна.

The article provides a brief overview of theoretical issues of the educational text in the field of linguodidactic studies. The role of the educational text in the practice of teaching the discipline "Ukrainian as a Foreign Language" is examined. The text is a unit of representation of language material, since text-based language learning is the most common form. It is proved that a thematic text involved in the learning process at the initial stage (preparatory course) is primarily a means of acquiring skills which are in demand in various situations of daily communication. It should provide for the development of skills in all types of speech activities: speaking (monologue, dialogue, polylogue), reading (speech development), listening (audio text), writing (rewriting, annotation, etc.). Therefore, preparing students to perceive, comprehend and analyse different types of word structures is one of the aspects of teaching the discipline "Ukrainian as a Foreign Language". The role of educational texts in the form of dialogue is described. In the process of learning a language, an educational text, due to its functions: communicative, informational, cognitive, pragmatic and epistemic, should become the basis for practical mastery of any type of speech activity. Understanding the content of a foreign language text and the ability to create a new one on its basis is an indicator of a student's acquisition of a high level of communicative competence. The role of educational local lore texts that promote intercultural dialogue and at the same time satisfy communication needs, in particular, encourage discussion and expression of emotions through verbal means rather than gestures, is outlined. The necessity of using various cultural texts in the process of teaching the Ukrainian language is proved. Methodological recommendations for the study of educational texts by foreign students are provided. Attention is focused on the principle of gradual complication of the educational material. It is recommended to form and improve specific speech skills in stages at each practical lesson. It is substantiated that the educational text is one of the most important means of ensuring the solution of a certain methodological task. The samples of constructed thematic and local lore texts of different levels of complexity and tasks for them, tested in practical classes in Ukrainian

as a foreign language at the National University "Zaporizhzhia Polytechnic", are offered. The selected samples of educational texts should enable the implementation of the educational function at the initial stage of learning Ukrainian as a foreign language.

Key words: text, educational text, thematic text, local lore text, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми. «Українська мова як іноземна» (УМІ) є допоміжною дисципліною як для тих іноземних громадян, які прагнуть навчатися в Україні, так і для студентів-іноземців, котрі, вступивши до вишу, мають слухати лекції, працювати на практичних заняттях, виконувати лабораторні, курсові й підготуватись до написання та захисту магістерської роботи. Відтак підготовка студента до сприйняття, розуміння й аналізу різних типів словесних структур – один із аспектів викладання цієї дисципліни. А текст, «вербальні одиниці якого представлено різними структурами мовної системи» [1, с. 192], є однією з найголовніших комунікативних одиниць, котрою послуговується людина в мовленнєвій діяльності. Водночас текст – це важливий інструмент, без якого складно уявити вивчення будь-якої іноземної мови, зокрема й української. Лінгвістична підготовка студентів-іноземців зазвичай зреалізовується на зразках письмових та усних текстів. Значна увага до тексту на заняттях з української мови як іноземної зумовлена насамперед забезпеченням навчального процесу, зокрема розширення, поповнення мовних знань студента, тренування та набуття мовних і мовленнєвих навичок. Навчальний текст є прикладним аспектом і використовується для викладання будь-якої іноземної мови. Тож докладне вивчення ролі навчального тексту в процесі викладання «УМІ» є наразі актуальним і потребує ґрунтовних наукових студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми залучення різних текстових матеріалів до навчального процесу викладання української мови як іноземної студіювали Г. П. Василькевич, Ю. М. Галка, Н. В. Грицик, С. М. Дерба, Т. П. Беценко, О. А. Качала, Т. К. Полонська, Г. Д. Швець та ін. Теоретичні питання навчального тексту перебувають у площині лінгводидактичних досліджень. Структура і типологія навчальних текстів наразі формується і є предметом наукових студій. Так, на «навчальний текст» як феномен, що потребує різносторонніх підходів щодо його вивчення, вказує Л. М. Шевчук і пропонує, спираючись на думку Г. Зюммера про критерії добору текстів в навчальній діяльності, тлумачити термін з позиції семантики слова «навчальний», яке подане в одинадцятитомному тлумачному словнику «Сучасної української мови» [2, с. 41]. Я. П. Кодлюк вбачає в «навчальному тексті» складну систему, у якій

поєднується «його зовнішнє оформлення, що допомагає диференціювати різний за значущістю навчальний матеріал», і «внутрішня будова, яка включає педагогічно доцільний зміст, вдале мовленнєве оформлення, логічність і послідовність викладу, що ... забезпечують реалізацію основних функцій навчання – освітньої, розвивальної та виховної» [3, с. 25]. Н. Ф. Баландіна обґрунтовує дихотомічну сутність навчального тексту – статичну та динамічну, розглядаючи його як утворення в усталеній і завершеній формі, сформованій унаслідок діяльності, яка за відповідних умов може спричинити іншу діяльність – дискурсивну. Дослідниця доводить, що змістова і формальна текстова інформація є основою для її інтерпретації іншими суб'єктами і сприяє продукуванню нових (вторинних) текстових структур, а відтак впливає на динаміку освітнього процесу [4, с. 96]. Відтак прикладна роль навчального тексту незаперечна. Тож, незважаючи на активне зацікавлення лінгвістами проблемами вивчення навчального тексту, його функціонування на різних етапах викладання дисципліни «Українська мова як іноземна» ще потребує докладного наукового дослідження.

Постановка завдання. Мета роботи – проаналізувати роль навчального тексту в процесі викладання української мови як іноземної. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- розглянути теорію навчального тексту;
- дібрати зразки навчальних текстів для забезпечення реалізації освітньої функції на початковому етапі вивчення української мови як іноземної;
- надати методичні рекомендації щодо вивчення навчальних текстів іноземними студентами.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення ролі навчального тексту в процесі викладання української мови як іноземної звернулись до традиційного комплексного інструментарію загальнонаукових методів, зокрема опису, систематизації теоретичних відомостей, узагальнення та порівняння.

Одним із засобів навчання української мови як іноземної є текст. Навчальна цінність тексту полягає в тому, що він містить фонетичний, лексико-граматичний, синтаксичний, графічний матеріал, містить екстралінгвістичну, соціокультурну

інформацію і затребуваний в усіх видах мовленнєвої діяльності: говоріння (монолог, діалог, полілог), читання (розвиток мовлення), аудіювання (аудіотекст), письмо (переписування, конспектування тощо). Головною ознакою навчального тексту для іноземців, на думку Л. Селіверстової, є наявність у ньому «ядра ментального лексикону», тобто лексики, задіяної в процесах мовлення і мислення [5, с. 201].

Текст входить у лінгвістичний компонент змісту навчання і є різновидом навчальної сфери спілкування й ситуації професійного спілкування. Цілком погоджуємося з поглядами Г. Д. Швець на навчальний текст як засіб забезпечення вирішення певного методичного завдання. Дослідниця пропонує вважати текст навчальним за такими ознаками: 1) відібраний / створений, що, по суті, співвідноситься з поняттям автентичний / неавтентичний текст; 2) зорієнтований на певний контингент учнів; 3) попередньо продуманий, спроектований і методично опрацьований організатором навчального процесу (автором підручника, викладачем, учителем) відповідно до навчальної мети. Науковиця сформулировала принципи моделювання навчальних текстів і запропонувала таку їх класифікацію: тематичні («фреймоподібні»), краєзнавчі, художні, навчально-наукові [6, с. 171–176].

Текст, залучений у навчальний процес на початковому етапі (підготовчий курс) викладання УМІ, є насамперед засобом набуття студентами-іноземцями навичок, затребуваних у різних ситуаціях щоденного спілкування. Тому навчальні тексти, відповідно до запропонованої Г. Д. Швець класифікації, на побутові / навчальні теми («Знайомство», «Гуртожиток», «Мій день», «Відпочинок», «Наш університет» тощо), краєзнавчого спрямування («Україна», «Київ», «Запоріжжя» тощо) можуть стати підґрунтям для засвоєння студентами лексичного матеріалу, усталених морфолого-синтаксичних конструкцій і можливістю практичного застосування їх у комунікативному середовищі. Безперечно, для тематичних текстів особливо важливим є методичний принцип поступового ускладнення навчального матеріалу. Добираючи тексти для вивчення мови, викладач має враховувати обсяг засвоєних студентом лексико-граматичних та синтаксичних структур, а також зважати на максимальне наближення змісту до реальних життєвих і мовленнєвих ситуацій. Пропонуємо зразки сконструйованих нами елементарних тематичних текстів, які можна використовувати вже на перших заняттях з УМІ.

Текст 1.

В аудиторії

Ось кімната. Це аудиторія. Тут студенти. Це підлога, а це стеля. Там лампи. Це дошка і крейда. Це вікно, а там двері. Це стіл і стілець. Тут підручник, зошит, словник, ручка й олівець. Ось підручник. Тут букви. Тут фрази. Тут текст. Ось дошка. Тут слово «мапа». «М» – це приголосний звук, «п» – приголосний звук, «а» – голосний звук. «Ма – па» – це склади.

Текст «В аудиторії» розрахований на закріплення лексичного матеріалу, зокрема й мовних одиниць, що забезпечують мовцю можливість вербальними засобами (*тут / там*) без залучення дієслівних форм пояснити місце розташування предметів у просторі, та кращого запам'ятовування вивчених граматичних форм числа української мови. До цього тексту рекомендуємо завдання на зразок: 1) Доповніть фразу: *Це стіл і ...; Це олівець, а це ...; Це дошка, а там...* тощо; 2) – Фаріде, що це? – Це ...; 3) Опишіть аудиторію.

Текст 2.

Наша група

Ось наша аудиторія. Тут працює наша група. Мене звати Агойлі. Це мій стіл, мої зошити, мої підручники і моя ручка. Це мій друг Ашил. Це його книги, його ручка і його словник. Ось наша студентка Імен. Тут її речі. Тепер урок. Викладач запитує: «Як тебе звати?». Студент відповідає: «Мене звати Ашил». Викладач запитує: «Звідки ти?». Студент відповідає: «Я з Марокко». Викладач запитує: «Як звати твого друга?». Студент відповідає: «Його звати Фарід». Викладач запитує: «Звідки він?». Студент відповідає: «Він також з Марокко». Викладач каже: «Дуже добре, Ашиле». Потім Імен читає текст по-українськи. Вона читає голосно і виразно. Ми слухаємо текст. Ми навчаємося.

Текст «Наша група» є зразком функціонування лексичних одиниць відповідно до опрацьованого задалегідь теоретичного лексико-морфологічного матеріалу: *група, аудиторія (іменники), працювати, читати, запитувати, відповідати* (дієслова), *голосно, виразно* (прислівники) – і тому цілком доступний для розуміння викладеного змісту. Студенти набувають перших навичок комунікування й навчаються описувати засобами української мови своє місцеперебування. До цього навчального тексту можна запропонувати низку практичних завдань: прочитати чи переказати текст, скласти діалог, провести рольову гру (студент – викладач, студент – студент) тощо. Далі після подібних нескладних текстів, у яких часто повторюється лексико-граматичний матеріал

перших місяців навчання, доцільно поступово залучати в навчальний процес складніші адаптовані та неадаптовані навчальні тексти.

Зазвичай, перебуваючи в чужій країні, людина прагне дізнатися про туристичні місця, історико-культурні пам'ятки, свята, традиції тощо. Тому культурологічні тексти, що містять інформацію про історію, культуру, духовні цінності народу є дієвим навчальним ресурсом і надзвичайно важливі в процесі викладання української мови як іноземної. Науковці виокремлюють такі типи культур: 1) інформаційну (фактичну) – знання історії, географії, загальних відомостей, якими володіє типовий представник суспільства; 2) поведінкову – особливості взаємин у суспільстві, норми, цінності, розмовні формули, мова тіла; 3) традиційну – художні цінності [7, с. 277]. Тож обізнаність студента у сфері української культури, історії, географії не тільки поглибить знання іноземного студента, а й сприятиме адаптації в чужомовному середовищі та стане одним із способів формування комунікативної компетентності.

Матеріал про систему цінностей народу можна подавати вже з перших занять. Наприклад, розмова про національні страви дає можливість дізнатися про смакові уподобання студентів, їх національну кухню та порівняти її з українською. Знання іноземної аудиторії допоможе викладачеві вибрати певний ракурс у поданні краєзнавчої інформації, сформулювати провідну ідею в роботі з темою, а знання української дійсності – сформулювати реальні, а тому цікаві запитання та організувати активну мовленнєву практику. Навчальні краєзнавчі тексти, на нашу думку, мають сприяти міжкультурному діалогу і водночас задовольняти комунікативні потреби, зокрема спонукати до обговорення та вираження емоцій не жестами, а вербальними засобами. Вони, як і тематичні, повинні відповідати принципам інформативної доступності та поступово ускладнюватися в процесі набуття іноземним студентом мовленнєвих навичок. Наводимо приклади краєзнавчих навчальних текстів, апробованих на практичних заняттях з УМІ в Національному університеті «Запорізька політехніка».

Текст 1.

Хортиця

– Вітаю, Агойлі. Як справи? Що ти робив у вихідні?

– Вітаю, Фаріде. Дякую, добре. У неділю я з Імен був на Хортиці.

– О, це цікаво? А що таке Хортиця?

– Хортиця – це найбільший острів на річці Дніпро. Його площа – 23, 59 квадратних кіломе-

трів. Острів добре видно з центрального району міста.

– Агойлі, що тобі там сподобалось?

– Мені сподобався історико-культурний музейний комплекс «Запорозька Січ». Це музей-фортеця. На його території є храм, будинки, козацькі курені, кузня, гончарня, гармати і багато артефактів. А ще там виступав Кінний театр «Запорозькі козаки». Мене найбільше вразили трюки на конях та старовинний ритуал посвячення в козаки, у якому я взяв участь.

– Так, це справді цікаво. У наступні вихідні я теж поїду на Хортицю.

Текст «Хортиця», сконструйований у формі діалогу, сприяє актуалізації лексико-граматичних словформ звертання, розпитування, вираження подиву чи захоплення, згоди чи незгоди тощо та поповнює поняттєвий і лексичний мовленнєвий запас студента. Окрім цього, важливим фактором для засвоєння чужої мови також є розуміння й практичне використання в мовленні частовживаних питальних конструкцій з метою отримання необхідної інформації (зокрема для української мови характерні такі: *Як справи? Що це? Що ти робив (-ла) ...? Що ви (учора/ вранці/ увечері) робили? А що таке ...? Що тобі (вам) сподобалось ...?* тощо) як одного з невід'ємних компонентів синтаксичної структури діалогічного тексту.

Текст 2.

Місто Запоріжжя

Запоріжжя – це велике місто. Воно розташоване на півдні України. Тут є річка Дніпро. Населення приблизно 900 тисяч чоловік. Дата заснування міста – 14 жовтня 1770 року. Спочатку там були дерев'яні будинки. Вони були навколо фортеці. Вона називалася Олександрівська. Тому місто назвали Олександрівськ. А у 1921 році місто перейменували в Запоріжжя.

На сьогодні Запоріжжя – це велике промислове місто. Тут є заводи: металургійні, машинобудівний та енергетичний. Там виготовляють різні марки металів, авіаційні мотори, підіймальні крани та багато іншої продукції.

Запоріжжя – це культурний і науковий центр. Тут є університети, коледжі, школи. У місті є філармонія, театри, кінотеатри, багато бібліотек та музеїв. Майже в центрі міста є острів Хортиця. Він дуже великий. Острів знаходиться посередині річки Дніпро. На Хортиці є Музей історії українського козацтва, історико-культурний комплекс «Запорозька Січ». Там дуже добре видно Дніпрогес. На Хортиці дуже гарна природа. Це дуже гарне місто. Тут є бульвари, проспекти, вулиці, парки, там росте багато

дерев і квітів. Центральна вулиця Запоріжжя називається проспект Соборний. Його довжина 12 кілометрів. Там є банки, офіси, кінотеатри, театри, магазини.

Запоріжці дуже люблять своє місто.

Перед роботою з текстом «Місто Запоріжжя» доцільно актуалізувати лексико-граматичні знання, виконати дотекстові завдання на зразок: 1) Запишіть рідною мовою слова: *місто, південь, північ, захід, схід, музей, завод, метал, населення, століття*; 2) Провідмініайте дієслова за особами: *називатися, виготовляти, любити*; 3) Запишіть дієслово *бути* в теперішньому, минулому і майбутньому часі. А після читання тексту запропонувати відповіді на питання за змістом, наприклад: *Де знаходиться місто Запоріжжя? Яка перша назва Запоріжжя? У якому році засновано місто Запоріжжя? У якому році перейменовано місто? Що таке Хортиця? Де знаходиться острів Хортиця? Що є на Хортиці? Які заводи є в Запоріжжі? Що виготовляють на заводах? У Запоріжжі є філармонія? Чому Запоріжжя культурний і науковий центр? Як називається центральна вулиця Запоріжжя?* Доцільно вже на початковому етапі викладання УМІ навчати іноземних студентів створювати вторинний текст. Задля цього можна задіяти в навчальному процесі, як приклад, такі післятекстові завдання:

1) Складіть діалог за текстом; 2) Розташуйте подані речення відповідно до змісту тексту; 3) Складіть коротку розповідь про місто Запоріжжя.

Висновки. На початковому етапі (підготовчий курс) викладання української мови як іноземної навчальний текст доцільно використовувати задля запам'ятовування лексико-граматичних слів, розуміння та засвоєння синтаксичних конструкцій тощо. Він є одним із дієвих засобів формування мовленнєвих навичок у певній типовій ситуації, насамперед у побутовому спілкуванні (усна форма) та навчальній сфері (усна та писемна форма). З цією метою доречно, дотримуючись методичного принципу поступового ускладнення, залучати в навчальний процес тексти тематичні та красномовні. Поетапно на кожному практичному занятті формувати та вдосконалювати конкретні мовленнєві вміння. Отже, для ефективного навчання викладач має добирати тексти так, щоб забезпечити розвиток мовленнєвих навичок у студентів з певним рівнем мовної підготовки. Розуміння студентом-іноземцем змісту тексту та вміння на його основі створювати новий – показник набуття ним високого рівня комунікативних компетенцій. Прикладна роль художнього та навчально-наукового тексту в процесі викладання УМІ може стати предметом окремих наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляєва О. М. Мовленнєва комунікація: структура, види, форми, перешкоди. *Світ медицини та біології*. Полтава, 2016. № 1(55). С. 187–193.
2. Шевчук Л. М. Навчальний текст як феномен: сутність та визначення. *Sectoral research XXI: characteristics and features*. Chicago, USA : Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2022. Volume 3. С. 40–42.
3. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960–2000 pp.): автореф. дис. д-ра. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 32 с.
4. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст і навчальний дискурс: ключі до розуміння. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія Філологія : зб. наук. праць. Київ: вид. центр КНЛУ, 2017. Т. 20. №2. С. 92–97.
5. Селіверстова Л. І. Психологічний аспект дослідження навчального тексту для іноземної аудиторії. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки* : зб. наук. праць. Вип. 14. Харків, 2009. С. 195–201.
6. Швець Г. Д. Моделювання навчального тексту: термінологічний та методичний аспекти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Випуск 58. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2017. С. 170–178.
7. Туркевич О. В. Особливості використання культурологічних текстів у процесі навчання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2008. Вип. 3. С. 277–280.

АНГЛІЦИЗМИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

ANGLICISMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Мартінова Т.І.,

orcid.org/0000-0002-4239-3450

асистент кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

Кукушкін В.В.,

orcid.org/0000-0002-3444-8810

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена аналізу особливостей вживання англійських запозичень в сучасній українській мові. Мета статті полягає у виявленні лексико-семантичних та прагматичних особливостей функціонування англійських запозичень у сучасному українському дискурсі, а також у виявленні їхньої структурної специфіки.

Авторами статті опрацьовано текст сучасного українського дискурсу, здійснено розподіл англійських запозичень за лексико-семантичними групами та узагальнено функціональні характеристики англійських запозичень у сучасному українському дискурсі. У статті запропоновано розподіл англійських запозичень у стилістичному аспекті та з'ясовано, що до них належать здебільшого екзотизми – позначення особливої неукраїнської дійсності; варваризми – синонімічні, але просторічні слова; жаргонізми.

Автори дослідили морфологічний та неморфологічний способи творення англійських запозичень. Структурний аналіз дозволив виявити номінативні одиниці з іншомовними основами. Під час аналізу англійських запозичень встановлено розвиток полісемії та виявлено семантичні зрушення, що призводять до частотності вживання англійських запозичень у сучасному українському дискурсі. Авторами статті з'ясовано, що в частиномовному аспекті англійські запозичення в українську мову, переважно представлені іменниками; меншою мірою прикметниками та дієприкметниками; а найменшу групу становлять дієслова та вигук.

Значну увагу приділено процесу адаптації англійських запозичень в лексиці сучасної української мови. Зроблено висновок, що процес запозичення англійських запозичень неоднозначно впливає на розвиток української мови. З одного боку, відбувається її збагачення, а з іншого боку, витісняються власні елементи, що замінюються на слова зі схожим значенням.

У статті розглянуто різні точки зору на роль англійських запозичень та наголошено на неминучості їхнього входження в українську мову внаслідок глобалізації.

Ключові слова: англійське запозичення, глобалізація, запозичення, лексико-семантичні групи, українська мова.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the use of English loanwords in the modern Ukrainian language. The purpose of the article is to identify lexical, semantic and pragmatic features of the functioning of anglicisms in modern Ukrainian discourse, as well as to reveal their structural specificity.

The authors of the article have processed texts of modern Ukrainian discourse; they have divided anglicisms into lexical and semantic groups and generalized the functional characteristics of English borrowings in modern Ukrainian discourse. The article proposes a stylistic division of anglicisms and finds that they mainly include exoticisms – non-synonymous designations of a special non-Ukrainian reality; barbarisms – synonymous but colloquial words and expressions; and jargonisms. The authors studied morphological and non-morphological ways of creating anglicisms.

The structural analysis allowed us to identify nominal units with morphemically divisible foreign language bases. The analysis of anglicisms has revealed the development of polysemy and semantic shifts that lead to the frequency of the use of English loanwords. The authors of the article have found that in the part-of-speech aspect, anglicisms borrowed into the Ukrainian language are mainly represented by nouns; to a lesser extent by adjectives and participles; the smallest group is made up of verbs and interjections.

Considerable attention is paid to the process of adaptation of anglicisms in the lexicon of the modern Ukrainian language. It is concluded that the process of borrowing anglicisms has an ambiguous effect on the development of the Ukrainian language. On the one hand, it enriches the language, and on the other hand, its own elements are displaced and replaced by words with similar meanings.

The article examines different points of view on the role of English borrowings and emphasizes the inevitability of their entry into the Ukrainian language as a result of globalization.

Key words: anglicism, globalization, borrowing, lexical and semantic groups, Ukrainian language.

Постановка проблеми. На думку мовознавців, «кінець ХХ століття постає переломним моментом історії української мови, який має два процеси: розширення сфер вживання української

мови у зв'язку з набуттям нею реального статусу державної; збільшення питомої ваги іншомовних елементів в лексиці, причиною якого є збільшення взаємодії з країнами Заходу» [1, с. 26]

Останніми роками все частіше можна почути такі слова, як саміт, брифінг, інавгурація, дефолт, ескалація, інтеграція тощо. Українська мова завжди була відкрита для запозичень і орієнтована на західну культуру, тому багато запозичень із західних мов проникли в українську. Сьогодні в українській мові використовується безліч англійських запозичених слів, які офіційно визнані в авторитетних українських словниках.

Лінгвісти неоднозначно ставляться до слів, запозичених з англійської мови в українську. Дехто переконаний, що це явище завдає шкоди українській мові. На думку опонентів, слова, запозичені з англійської, заважають визнанню рідної мови, підривають соціалізацію і навіть можуть негативно вплинути на традиційну граматику та морфологію. З іншого боку, деякі експерти з розумінням ставляться до появи таких слів в українській мові. Вони вважають, що мови мають інтенсивно розвиватися, щоб відображати постійно мінливі тенденції та реалії, а коли вони приходять ззовні, для їхнього вираження потрібні слова, запозичені з тієї ж культури.

Прихильники «золотої середини» вважають, що все має бути в міру. Звісно, надмірне використання англіцизмів у мовленні може неймовірно ускладнити розуміння мовця, особливо для тих, хто не належить до його/її соціальної групи або працює в іншій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проникнення англіцизмів у сучасну українську мову хвилює не лише лінгвістів, а й журналістів, фахівців у галузі ІТ-технологій, лікарів тощо. Особливо гостро постає це питання напередодні Дня української писемності та мови, про що свідчать повідомлення на різноманітних українських сайтах, як-от: «*Не мітинг, а здибанка: ІТ-компанія зібрала айтівсько-український словник*» (happymonday.ua, 09.11.2022) [2]. У повідомленні йдеться про найбільш розповсюджені професійні англіцизми, які ІТ-спеціалісти вживають найчастіше. Цікаво, що у статті запропоновано замінити англіцизми на питомо українські слова.

Проблему функціонування англіцизмів у сучасному українському дискурсі аналізували багато мовознавців. Виняткову увагу приділено вживанню англіцизмів у медійному дискурсі [3–6]. Зі свого боку, С. Семчинський [7], Г. Гудима та Ю. Слодиницька [1] досліджували сучасне засвоєння українською мовою англіцизмів.

Постановка завдання. Попри низку робіт, присвячених дослідженню англіцизмів в українській мові, ця проблема буде цікавити науковців доти, поки запозичення з англійської мови

будуть потрапляти в українську мову. Іншими словами, студіювання англіцизмів завжди залишається актуальним через постійне поповнення словникового складу української мови новими запозиченими словами, що визначило вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у виявленні лексико-семантичних та прагматичних особливостей функціонування англіцизмів у сучасному українському дискурсі, а також аналізі їхньої структури та виявленні частотності вживання в частиномовному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що основні причини запозичення слів – необхідність називати речі та поняття, розрізнати тісно пов'язані, але все ж таки різні поняття, заміна описових зворотів [1; 4; 7]. Втім лінгвістика не є точною наукою, тому інколи важко пояснити, чому ті чи інші слова увійшли в українську мову.

Англіцизми почали проникати в українську мову з початку ХІХ ст., але їхнє функціонування у нашій лексиці залишалося слабким до 1990-х рр., коли почалося повальне запозичення як слів без відповідних понять – у комп'ютерній термінології (*шредер, оверхед, плоттер*) і діловій лексиці (*дефолт, маркетинг, дилер, офшор*), так і заміщення українських слів англійськими для вираження позитивності або негативності, які відсутні у вихідному слові в приймаючій мові (*пивна – паб, убивця – кілер*).

Ще одна причина появи запозичених з англійської слів – це те, що люди стали більше подорожувати, з'явився Інтернет, розвиваються зв'язки між країнами, посилився культурний обмін, англійська мова стає міжнародною мовою спілкування.

Як вже зазначалося, англійські запозичення становлять слова, що з'явилися в українській мові як результат задоволення потреби в найменуванні нового предмета або поняття. Наприклад, велике розмаїття косметики, невідомої раніше українському споживачеві, стало причиною запозичення з англійської мови слів на кшталт: *мейкап, консилер, пілінг, ліфтинг-крем, вейніш-крем*. З появою нових технічних засобів українська мова поповнилася такими англіцизмами, як:

імобілайзер – автомобільна сигналізація,
термопот – термос і чайник в одному,
меморі стік – накопичувач.

Поряд із раніше запозиченим словом «*сандвіч*» у мовленні українців функціонують слова, що конкретизують значення цього слова: «*гамбургер*» (з біфштексом), «*фішбургер*» (з рибою), «*чизбургер*» (із сиром), «*чикенбургер*» (з куркою). Ці та подібні слова прийшли радше не як

необхідність, а як запозичення культури, тому назви бургерів не перекладалися, щоб підкреслити американський «вайб».

Значно розширив словниковий склад української мови комп'ютер і породжений ним Інтернет. Такі слова як *принтер, картридж, файл, сайт, провайдер, сервер, монітор, модем* та багато інших набули великого поширення через те, що комп'ютер з'явився у кожній оселі, і ця термінологія використовується в мовленні пересічних громадян. У цьому випадку можна стверджувати, що англіцизми з професійної сфери перейшли в повсякденне мовлення.

Узагальнено англійські запозичення можна поділити на такі лексико-семантичні групи:

побут – *джемпер, джинси, крекер, ланч, міксер, секондхенд, тостер, хендмейд, шейкер;*

електроніка – *браузер, комп'ютер, ноутбук, принтер, сканер, юзер;*

спорт – *байкер, боулінг, дайвінг, плеймейкер, скейтборд, тайм-аут;*

професії – *аніматор, аудитор, брокер, дизайнер, дилер, копірайтер, логіст, маркетолог, мерчендайзер, провайдер, продюсер, промоутер, ріелтор, сек'юриті;*

масова культура – *бойфренд, імідж, кросворд, мітинг, постер, рімейк, ток-шоу, фешенебельний, хіт* тощо.

Виокремлено групу англіцизмів, які прийшли в українську мову, як найменування нового предмета, нової реальності або є термінами, що мають інтернаціональний характер. Їхнє вживання в українському мовленні в більшості випадків виправдане, як-от: *офшор, рейтинг, файл, сайт, боулінг, скейтборд, міксер*. Через те, що багато пристроїв і явищ, пов'язаних із комп'ютером та інтернетом, не мали назви в українській мові, глобалізація дозволила цим словам проникнути в українську мову без змін.

Інша група англіцизмів представлена запозиченнями, які мають синоніми в українській мові й можуть бути цілком замінені відповідним еквівалентом. До таких англіцизмів належать: *сингл, пілінг, ліфтинг, ланч, паркінг, тінейджер, сейл, мінівен* тощо. При цьому часто виникає необхідність розмежувати близькі за змістом поняття. Наприклад, «імідж» та «образ».

Слід зазначити, що в деяких ситуаціях доречно вживання лише англіцизму – *імідж працівника, імідж банку*, а в інших – вживання слова «образ», як-от: *образ Божий, образ Ганни*.

Як зазначалося раніше, однією з причин вживання англіцизмів є заміна українського описового звороту одним словом, як-от:

– *секонд-хенд* – одяг, що був у вжитку,

– *інавгурація* – церемонія вступу на посаду президента країни,

– *шоу-рум* – виставкова зала для показу зразків товарів,

– *квіз* – радіо- або теле-гра в запитання та відповіді,

– *снайпер* – влучний стрілець,

– *мотель* – готель для автотуристів.

У стилістичному аспекті розрізняють такі англіцизми, як:

– екзотизми – безсинонімічні позначення особливої неукраїнської дійсності (*чізбургер – cheeseburger*);

– варваризми – синонімічні, але просторічні слова (*О'кей – ok, вау – wow!*);

– жаргонізми – вони особливо засмічують мову, тому їх краще уникати (*аскер* – той, хто запитує на форумі, *бекстейдж* – кулуари; *дедлайн* – крайній термін; *лавер* – коханець; *лузер* – невдаха; *органайзер* – взуттєві полиці; *пост* – інтернет-запис; *спікер* – промовець, доповідач, оратор; *трафік* – дорожній рух).

За способом творення англіцизми, що проникли в сучасну українську мову, поділяються на кілька груп. Найчисленніша група представлена номінативними одиницями, які утворені морфологічним способом (*спонсорувати, донатити*); завдяки неморфологічному словотвору, тобто появі нового значення (*локація, тендер, бустер*).

Внаслідок семантичної деривації в сучасній українській мові розширився семантичний обсяг деяких англіцизмів, що були запозичені у попередні часи. Слід зауважити, що розвивається полісемія (*інфлюенсер, тендер, інтерв'ю, інсайдер*), спостерігаються семантичні зрушення (*аутсайдер, менеджер, трейдер, афіліація*), що призводить до частотності вживання англомовних запозичень.

Структурний аналіз англіцизмів дозволив виявити номінативні одиниці з морфемно подільними іншомовними основами (51%). У доступному нам корпусі текстів, у яких зафіксовано англомовні запозичення, у структурі англіцизмів виявлено такі постфікси:

-інг/-инг/-інг, на позначення процесу або роду занять (*маркетинг, кіднеппінг, боулінг, лізинг, таймінг, інжиніринг*);

-ація, що мають значення абстрактного явища або процесу (*апостиляція, левітація*);

-ер/-ор/-ир, що призначені для позначення осіб (*байкер, брокер, спікер, хакер, дистриб'ютор, спонсор*);

-ер, які позначають предмети (*шейкер, браузер, тостер, постер, плотер*);

-ер, які вербалізують абстрактні поняття та явища (*трилер, бартер, тендер*);

-(м)ент, що позначають абстрактне поняття (*менеджмент*).

Окрім того, в англійських запозиченнях можна назвати кілька елементів, що мають чітку структурну виокремленість і значення:

– мейкер – той, хто виконує дію, (*плеймейкер, ньюсмейкер, бітмейкер, кліпмейкер, іміджмейкер*);

– суфікс «-бельн», «-абельн», «-ібельн» від *able* – значення має здатність, якість (*комфортабельний, транспортабельний, презентабельний*).

– префікс «супер» від «*super*», що має значення «понад/над», утворює слова і на базі українських слів (*супермаркет, супергерой, суперзірка*).

В частиномовному аспекті англіцизми, запозичені в українську, переважно представлені іменниками – (94%); прикметники та дієприкметники становлять 4%; дієслова – 1,5%. Окрім того, зафіксовані випадки запозичення вигуків, як-от: *вау!, о'кей!, супер!, унс!, хай!* (0,5% усіх досліджених англіцизмів).

Запозичення збільшують лексичне багатство, а також слугують джерелом нових коренів, словотвірних елементів і точних термінів та постають наслідком умов соціального життя людства. Деякі вчені, вважають кількість запозичень з англійської мови катастрофічною, називаючи це занепадом культури української мови та повною відсутністю поваги до її унікальності.

Ситуація, на думку вчених, ускладнюється тим, що багато хто з охочих продемонструвати знання того чи іншого сучасного терміна часто й гадки не має про його істинне походження, значення і звучання. Інші вчені не знаходять у запозиченнях нічого страшного, оскільки в сучасних умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій є неминуче поповнення української мови новими термінами з англійської мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В сучасному українському дискурсі динамічні лінгвальні процеси сприяють входженню нових англомовних запозичень у лексико-семантичну систему української мови, а також їхнім семантичним перетворенням, як-от: уточнення, звуження, розширення семантики. Важливими чинниками семантичних зрушень деяких англіцизмів є зміна сфери функціонування лексичних одиниць, що зумовлено частковою детермінологізацією під впливом позамовних факторів.

Хоча англіцизми, що проникають в українську мову, – явище закономірне, що відображає економічні, політичні, культурні, громадські зв'язки і взаємини з іншими країнами, потрібно пам'ятати, що не можна втрачати свою самобутність, зокрема й у мові, бо мова відображає і спосіб життя, і спосіб думок.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в аналізі англомовних запозичень у текстах наукової тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гудима Г., Слодиницька Ю. Англомовні запозичення в сучасній українській мові. *Молодий вчений*. 2012. № 6 (94), 2012. С. 26–29.
2. *Не мітинг, а здибанка: ІТ-компанія збрала айтієсько-український словник*. URL: <https://happymonday.ua/it-kompaniya-zibrala-ajtivsko-ukrayinskyj-slovnyk>
3. Багрій Г. Компаративний аналіз вживання англомовних запозичень у сучасних засобах масової інформації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство). 2014. Вип. 20. С. 29–33.
4. Боєва Е. В. Специфіка функційної парадигми англіцизмів у сучасному медійному дискурсі. *Молодий вчений*. 2018. № 9.1 (61.1). С. 13–16.
5. Гурко О. В. Англійські запозичення в мові мас-медіа. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 22. С. 39–42.
6. Молоткіна Ю. О. Функціонування медіа-лексики іншомовного походження в сучасних українських інтернет-виданнях. *Society. Document. Communication*. 2018. № 5. С. 57–70.
7. Семчинський С. До питання про сучасне засвоєння українською мовою англіцизмів. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*. 2015. С. 137–140.

**ПРОБЛЕМА ЯНИЧАРСТВА У ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ВИСВІТЛЕННІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Р. ІВАНИЧУКА «МАЛЬВИ»)**

**THE PROBLEM OF JANISSARY IN A LINGUISTIC CONCEPTUAL EXPLANATION
(BASED ON THE MATERIAL OF R. IVANYCHUK'S NOVEL "MALLOWS")**

Нестерович Ю.В.,

orcid.org/0009-0002-8817-5616

аспірантка кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті досліджено структуру та особливості лінгвалізації концепту «яничар» у романі Р. Іваничука «Мальви». Встановлено, що аналізований концепт має польову структуру: ядро (якому відповідає ім'я концепту), приядерну зону, периферію (ближню і дальню). До приядерної зони належать такі лексико-семантичні смисли: 'жорстокий воїн', 'захисник Османської імперії', 'воїн, який стає ворогом співвітчизників' тощо. Вони різною мірою корелюють зі словниковою дефініцією поняття. Концептуальні смисли, які відносимо до ближньої периферії, репрезентують наслідки політики Османської імперії щодо створення і забезпечення функціонування яничарського корпусу. Серед них: 'воїн-чужинець', 'зухвалий воїн', 'бунтівник, що підриває засади імперії', 'братовбивця', 'потурнак', 'той, хто свідомо приймає ідентичність ворога', 'віровідступник' тощо. До дальньої периферії відносимо лексико-семантичні смисли, сформовані на основі асоціацій, проведенні історичних паралелей, морального кодексу народу: 'той, хто соромиться свого походження', 'зрадник рідного краю', 'зрадник батьків, опікунів', 'той, хто всюди відчувається чужинцем'. З'ясовано, що концепт маркований переважно негативною оцінкою, поодиноким – позитивною. Важливу роль у його аксіологічній складовій відіграє сприйняття народом у цілому та автором твору зокрема яничарства різнопланово: подекуди – як трагічного явища, подекуди – як добровільної зради свого народу. Виявлено дистрибутивні зв'язки концепту із низкою образів у романі, насамперед із квітами мальвами, а через них – із Україною та персонажами твору, які вимушені зростати на чужині. Досліджено, що вербалізатори концепту найчастіше виражені іменниками. Багато з них утворено суфіксальним способом за допомогою словотвірних формантів зі значенням назв осіб (-ник-, -ець- тощо), а також складанням із суфіксацією. Окреслено роль концепту «яничар» в авторській та етнокультурній картині світу.

Ключові слова: концепт, структура концепту, концептуальний смисл, вербалізатор, яничар, Роман Іваничук.

The article examines the structure and features of the linguisticization of the concept of "janissary" in R. Ivanichuk's novel "Mallows". It was established the analyzed concept has a field structure: the core (to which the name of the concept corresponds), the core zone, the periphery (near and far). The following lexical-semantic meanings belong to the nuclear zone: 'brutal warrior', 'defender of the Ottoman Empire', 'warrior who becomes an enemy of his compatriots', etc. They correlate to varying degrees with the dictionary definition of the concept. The conceptual meanings that we attribute to the near periphery represent the consequences of the policy of the Ottoman Empire regarding the creation and ensuring the functioning of the janissary corps. Among them: 'foreign warrior', 'impertinent warrior', 'rebel who undermines the foundations of the empire', 'fratricide', 'poturnak', 'one who consciously assumes the identity of the enemy', 'apostate', etc. To the far periphery are the lexical and semantic meanings formed on the basis of associations, drawing historical parallels, the moral code of the people: 'the one who is ashamed of his origin', 'traitor of his native land', 'traitor of parents, guardians', 'the one who feels everywhere a stranger'. It was found out that the concept is mostly marked with a negative assessment, and occasionally with a positive one. An important role in its axiological component is played by the perception of Janissary by the people as a whole and by the author of the work in particular: in some places as a tragic phenomenon, in others as a voluntary betrayal of one's people. The distributive connections of the concept with a number of images in the novel have been revealed, primarily with mallow flowers, and through them with Ukraine and the characters of the work who are forced to grow up in a foreign land. It has been studied the verbalizers of the concept are most often expressed by nouns. Many of them are formed by the suffix method using word-forming formants with the meaning of personal names (-nyk-, -ets-, etc.), as well as compounding with a suffix. The role of the "janissary" concept in the author's and ethnocultural picture of the world is outlined.

Key words: concept, concept structure, conceptual meaning, verbalizer, janissary, Roman Ivanichuk.

Постановка проблеми. В останні десятиліття у зв'язку з низкою цивілізаційних та глобалізаційних викликів виникла необхідність використання антропоцентричного підходу до вивчення й вирішення багатьох проблем, що постали перед наукою. Однією з гуманітарних галузей, яка продукує широкі можливості для його втілення, є лінгвоконцептологія. Це впливає із самих визначень її основної одиниці – концепту, які

запропоновано у працях українських і зарубіжних науковців. Так, Ж. Краснобаєва-Чорна окреслює концепт як багатовимірне утворення, пов'язане з мовою і мисленням, психікою і пам'яттю, серед основних ознак якого є абстрагування й узагальнення, етнокультурна маркованість, відкритість, динамічність, гнучкість, плюралізм складників, ймовірна суб'єктивність, тривале і складне формування, константність і стереотипність, образна

складова тощо. Концепту властива низка функцій: пізнавальна, акумулятивна, стратифікаційна, аксіологічна тощо [10, с. 41].

Концепт часто конденсує ті знання про життя і світ, за допомогою яких формується оцінка багатьох понять, які нас оточують, і явищ, із якими людство стикається. Т. Єщенко зазначає, що саме через дію та емоцію відбувається когнітивне осягнення дійсності людською свідомістю, яка оцінює явища та об'єкти дійсності за різними параметрами, що лежать у площині прагматики, естетики, моралі, релігії [7, с. 157]. М. Полюжин підкреслює, що лінгвісти, на відміну від представників інших наук, можуть досліджувати концепт у контексті зв'язку слів із дискурсом. Це допомагає краще простежити особливості функціонування певного концепту в різних культурах [12, с. 215].

Особливість концептуального аналізу полягає, насамперед, у тому, що він, на відміну від семантичного, не лежить винятково в лінгвістичній площині, а потребує залучення відомостей з інших наук, зокрема культурології, історії, психології, соціології, філософії тощо. У його основі – не просто аналіз словникових значень лексеми, але й суб'єктивний та етнічний досвід, асоціативні зв'язки, національний і культурний контекст тощо [10, с. 43]. Семантичний аналіз дозволяє окреслити значення слова та його зв'язки з іншими словами. Концептуальний аналіз дає можливість виокремити смисл, навколо якого концентруються вербалізатори, що формують значно ширші знання про певні реалії [9, с. 6–7].

Якщо враховувати лише словникові дефініції окремих понять, то їх трактування значно звужиться, позаяк сприйняття мовцями цих категорій насправді здатне виявитися дуже об'ємним. Воно може включати асоціативні зв'язки, образність, метафоричні значення, смисли, які формуються на основі культурного та історичного досвіду нації. Яскравим прикладом такої невідповідності між кількістю словникових дефініцій і концептуальних смислів є поняття «яничар». Для розуміння суті цього явища одного лексикографічного визначення достатньо, проте останнє далеко не відображає тих сенсів, яких набуло яничарство з часу його появи завдяки історичним аналогіям та асоціативним зв'язкам. Тож концептуальний аналіз дозволяє вийти за межі семантичних та словотвірних характеристик слова-поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню концепту та методики його аналізу присвятили наукові розвідки українські мовоз-

навці, зокрема О. Селіванова, В. Кононенко, Н. Слухай, Т. Вільчинська, Ж. Краснобаєва-Чорна, Л. Белєхова, Н. Панфілова, Т. Космеда, М. Скаб, К. Голобородько, О. Хом'як, Ю. Теглівець та багато інших. За останні роки з'явилося чимало дисертаційних робіт, присвячених аналізу концептів, наприклад І. Серебрянської (концепт «освіта»), І. Хоменської (концепт «Україна»), Е. Довганюк (концепт «краса»), Л. Ясногурської (концепт «зрада»), Т. Врублевської (концепт «Поділля»), О. Коляденко (концепт «страх»), Т. Мурги (концепт «свобода») тощо. Це засвідчує, що в лінгвістичному середовищі увага до проблем лінгвоконцептології постійно зростає. Попри це, малодослідженими залишається багато понять, які зазнали концептуалізації, зокрема «яничар», через що наше дослідження є актуальним.

Постановка завдання. Метою запропонованої статті є визначення структури та особливостей лінгвалізації концепту «яничар» в романі Р. Іваничука «Мальви».

Як основний у статті використано **метод** семантико-аксіологічного поля (за Т. Вільчинською), який передбачає такі основні етапи дослідження:

- визначення етимології слів, які репрезентують концепт;
- аналіз лексико-семантичних особливостей концепту;
- виявлення оцінних параметрів концепту;
- встановлення дистрибутивних відношень концепту;
- словотвірний аналіз репрезентантів концепту;
- визначення місця концепту в авторській картині світу [1, с. 103].

Виклад основного матеріалу. Проблема яничарства є наскрізною у романі Р. Іваничука «Мальви». Вона актуалізується на прикладі історичних подій та їх філософського осмислення, нелегких доль персонажів, промовистих образів. Концепт «яничар» хоч і включає в себе словникову дефініцію поняття, проте виходить далеко за її межі. Це зумовлене, насамперед, складною оцінкою явища в контексті української культурної традиції.

«Словник української мови в 11 томах» фіксує таке значення слова яничар: «У султанській Туреччині – солдат регулярної піхоти, створеної в XIV ст. з військовополонених, а також християн, обернених у мусульманство» [13]. Це поняття в українській мові є запозиченим із турецької і має тюркське походження. Словосполучення *yani çeri* (згодом – складне слово) дослівно перекладається як *нове військо* (пор. дтюрк. *jana* –

«знову, ще», *čerig* – «військо»). Вважається, що перші яничарські підрозділи почали формуватись за часів правління Мурада I в 1362 р., який продовжив розпочату раніше Орханом I реорганізацію османського війська [11, с. 77; 5, с. 547]. І. Срібняк зазначає, що до середини XV ст. яничари, ймовірно, зберігали цілковиту залежність від султана. Вони були значно обмежені в правах. Скажімо, яничари не могли нікому заповідати своє майно, яке після їхньої смерті переходило у власність до султана. Дослідник також підкреслює, що яничарами на певних історичних етапах могли стати й ті християни, що не були захоплені в полон, але проживали на завойованих османами територіях. Така практика не була поширена, застосовувалась переважно тоді, коли не вистарчало полонених для наповнення яничарського корпусу. З часом «нове військо» видозмінювалось, займало все більш стійкі та вагомі позиції в імперії. З колишніми рабами доводилось рахуватись самим султанам, адже яничарські підрозділи відзначалися не лише дисципліною і відвагою, але й силою та запалом. Дуже швидко вони стали впливовою політичною силою в імперії [14].

Як явище яничарство проіснувало до 1826 року, проте саме поняття «яничар» майже одразу вийшло за рамки історичного контексту і концептуалізувалося, набувши нових смислів. Вони впливають як із семантики слова, так із можливих аналогій і асоціацій.

Проблема яничарства є наскрізною у багатьох творах Р. Іваничука, зокрема і в романі «Мальви», первинною назвою якого була саме «Яничари». У цьому творі концепт має різнобічне – експліцитне та імпліцитне – вираження. Ядро концепту «яничар» і, водночас, один із багатьох його смислів збігається із словниковою дефініцією: **‘османський воїн піхоти, створеної з полонених хлопців-християн’**: «З казарм почали виходити яничари – сини Греції, Болгарії, Грузії й українські мальви. В коротких шароварах і кунтушах, у високих з білого сукна шапках з довгими шликами, вони вишикувалися в ряд для зустрічі султана» [8, с. 47].

Приядерну зону формують такі концептуальні смисли:

- **‘жорстокий воїн’**: «Від такої байдужості – адже тільки одне слово «яничар» наводило жах на невільників – змоторошилося серце в Марії» [8, с. 12];

- **‘захисник Османської імперії’**: «На яничарах виросла Османська імперія, на яничарах тримається і, якщо буде воля Аллаха, загине разом із ними» [8, с. 26];

- **‘воїн, який стає ворогом співвітчизників’**: «Ви гвардія султана. Ви охорона імперії. Будьте гідними звання йені-чері і не забувайте, що найлютіші ваші вороги – болгарські гайдуки, сербські ускоки, грецькі клефти і українські козаки» [8, с. 59].

У структурі концепту «яничар» виокремлюємо також ближню і дальню периферії. До ближньої відносимо концептуальні смисли, які віддзеркалюють наслідки османської політики перетворення на воїнів полонених хлопчиків-християн, зокрема втрата останніми своєї ідентичності, еволюція яничарських утворень у могутню силу, здатну підірвати засади імперії тощо:

- **‘братовбивця’**: «Твій предок Байда три дні на гаку висів і не зрадив, а ти боїшся смерті, що станеться в один мент? Три дні... Не доказала. Свиснув ятаган, покотилася дівоча голова. Тіло впало Алімові до ніг, кров бризнула на шаровари» [8, с. 61];

- **‘воїн-чужинець’**: «Держава відчуває це, щораз менше довіряє своїм власним синам і впокорує своїх же людей чужинцями – яничарами» [8, с. 122];

- **‘зухвалий воїн’**: «Великий султанине... дозволь хоч мені, коли забули про це твої уста, прославити сьогодні хоробре яничарське військо, що штурмувало стіни Багдада і билосся, мов стадо диких левів, за твою честь і славу. Амурат не чекав таких зухвалих слів від яничара-аги» [8, с. 24];

- **‘бунтівник, що підриває засади імперії’**: «Чи міг передбачити Урхан, що його ідея оновлення турецького війська так жорстоко обернеться проти спадкоємців османського престолу? Чи міг угадати, що воїни, які мали стати слугами трону, самі заволодіють ним і саджати-муть на нього собі вигідних султанів?» [8, с. 46].

Дотичною до проблеми яничарства є проблема торгівлі людьми, перетворення їх на рабів. Якщо навіть останнім і вдавалося здобути волю, вони рідко поверталися на батьківщину. Їхні діти зазвичай приймали чужі традиції, культуру, віру, не асоціювали себе зі своєю нацією. У творі ця проблема яскраво висвітлена на прикладі образу Маріїної дочки Мальви (Соломії) і актуалізується в таких концептуальних смислах:

- **‘потурнак’**: «Пояничарилися юнаки і народили потурнаків степові дівчата... Гірко вразила Марію чиста татарська вимова дочки, їй хотілося сказати, що вони вже на волі і ніхто тепер не має права заборонити їм розмовляти по-своєму» [8, с. 13];

- **‘той, хто свідомо приймає ідентичність ворога’**: «Твоя дочка німа, і моя теж німа – мови

своєї майже не знає. А вона могла б співати і водити хороводи над Дніпром. Та ви її примусили забути пісню і мову, ви відібрали її купальські вінки, через вас я мушу виховувати її яничаркою. Хіба не чув, як відмагається вона від одного лише слова «тяурка»?» [8, с. 72];

‘віровідступник’: «Та все одно я хочу повернутися туди, тому прости мені моє відступництво, Боже. Якщо повернемося – викуплю свою провину: молитвою, кров’ю, життям» [8, с. 17].

У плині історії слово «яничар» набуло також переносного значення. Це фіксує навіть «Словник української мови в 11 томах». На жаль, приклад уживання цього слова в переносному значенні, який там наводиться, неактуальний через ідеологічне забарвлення. Імовірно, статтю «яничар» та ілюстративний матеріал до неї буде оновлено в редакції 20-томного словника. Саме ті смисли, які можуть корелювати із переносними значеннями слова, що виникли на основі зіставлення явища яничарства з іншими випадками прийняття українцями чужої ідентичності, відносимо до дальшої периферії. Серед них у тексті твору знаходять своє вираження такі:

‘той, хто соромиться свого походження’: «Старий Хюсам, милуючись степовою вродою юнака, любляв іноді називати його козаком, та морщився від цього слова Алім, усе здавалося йому, що між ним і родовитими мусульманами роблять якусь різницю, що звучить це наймення погіршливо. Глуха ненависть до Придніпровського краю засівалася в серце, адже саме через ту землю, де народився, не може він дорівнятися новим співвітчизникам, хоч знає Коран не гірше за них і знаменито розмовляє турецькою» [8, с. 58];

‘зрадник рідного краю’: «Тисячі бранців пішли на сириці до Перекопу, не надіючись ні на визволення, ні на викуп. І слава Аллахові. Тобі, чужий могутній Боже, вклоняється до землі чорбаджі Алім за те, що вирвав ти його з проклятої землі, за те, що допоміг їй забути і зняв з нього обов’язок віддячуватися предкам за своє народження» [8, с. 51];

‘зрадник батьків, опікунів’: «Тепер Алім упізнав Хюсама. Він на мить остовпів, розгубився, та довкола стояли яничари – чорбаджі не міг прощати якомусь жebraкові такої зневаги. Гострий ятаган проколов горло старого ювеліра» (с. 127);

‘той, хто всюди почувается чужинцем’: «Останній раз вдарило в мозок слово «чужинець», і від нього дужче заболіло, ніж від смертного вироку. Ціле життя хотів зрівнятися з турками – і даремно...» [8, с. 202].

Важливою складовою концепту «яничар» є аксіологічний компонент. Більшість семантичних смислів позначені негативною оцінкою. Поодинокі, але все ж виокремлюємо концептуальні смисли, які мають позитивне забарвлення, наприклад, **‘зухвалий воїн’**. Зухвальством султан вважає велику сміливість яничар, яка дозволяє їм відверто говорити із володарем, нагадувати про його зобов’язання.

Негативна оцінка яничарства не постає безапеляційною. На прикладі персонажів та їхніх вчинків дуже легко простежити спроби автора дослідити витoki неусвідомленої або добровільної зради; мотиви, якими керуються люди, що приймають ворожу ідентичність; їхню психологію. Через це окремі смисли концепту, хоча й марковані негативно, набувають додаткових відтінків оцінки, наприклад, співчуття і поблажливості до персонажа, який вимушено став яничаром (фізично чи духовно), розуміння і, як наслідок, часто виправдання окремих його вчинків, до яких спонукали обставини тощо. Це легко простежити на прикладі яничара Аліма (Андрія), який, добре пам’ятаючи про своє козацьке походження, свідомо вирішує відмовитися від власної національної ідентичності заради вигоди і військової кар’єри. На шляху до фізичного й духовного яничарства хлопця легко виокремити такі етапи:

1) пробує збагнути, чому з усіх полонених лише до нього ногайці ставляться відносно добре, і робить висновок, що це через його покірність;

2) згадує розповіді батька про страшний бусурманський край і виявляє, що насправді вони перебільшені;

3) радіє, коли його призначають старшим над іншими яничарами – завдяки цьому він отримує «ласкаву усмішку від турка і більшу порцію баялди» [8, с. 55];

4) стримує сльози, коли дивиться на тортури, яким піддають його земляків (через це йому пророкують, що стане добрим яничаром);

5) відмовляється від своєї віри, вважаючи християнського Бога безсилим у чужому жорстокому краї, і в цей момент персонаж уперше переживає внутрішнє роздвоєння: «...весь час відчував роздвоєння в душі: двох богів він знає, і обидва чужі» [8, с. 57]; «...разом з таким прийняттям нової віри зникали святощі з душі хлопця. Все в цьому світі підпорядковане користі, тож і він, Алім, мусить якось скористатися з життя» [8, с. 57];

6) починає соромитися свого походження, ненавидить Батьківщину, обурюється, коли його

називають козаком – навіть із захватом, а не образою;

7) покидає без вагання і прощання опікунів, які прийняли його в свою сім'ю як рідного сина, розмірковуючи над тим, що більше не може отримати від них вигоди;

8) убиває дівчину-українку, і в цей момент остаточно перетворюється на яничара.

Усе ж Алім вагається перед своїм першим злочином. Він убиває дівчину лише тоді, коли вона дорікає йому за слабкодухість і порівнює із Байдою, який прийняв смерть героїчно. Алім ще не звироднів, адже його мучить совість. Убита дівчина часто приходиться до нього уві сні, звертаючись: «Козаче, соколе...».

Проте проблема яничарства Аліма-Андрія згодом виходить на новий рівень – духовний, адже він убиває не лише співвітчизників, але й названого батька-турка через те, що той начебто образив його гідність.

Якщо поступове прийняття Алімом нових звичаїв, віри, мови може викликати розуміння і навіть співчуття, а його муки сумління наштовкують на думку, що чоловік ще зможе повернутися до своїх коренів, то вбивство опікуна позбавляє цих ілюзій. Згаданий концептуальний смисл маркований різко негативно. Перед смертю названий батько проклинає яничара: «*О зміє ядуча, вихохана за моєю пазухою, о виплодку самого Ібліса, о смерте наша! Та хай тебе рідна мати прокляне!*» [8, с. 127]. Зрештою – чи то справджується прокляття, чи такою є доля всіх яничарів – Алім гине від рук тих, до кого так хотів дорівнятися, а концептуальний смисл *'той, хто всюди почувається чужинцем'* забарвлений сумішшю зневаги, гіркоти, туги за втраченим потенціалом: «*Останній раз **вдарило в мозок** слово «чужинець», і від нього **дужче заболіло**, ніж від смертного вироку. Ціле життя хотів зрівнятися з турками – і даремно...*» [8, с. 202].

Вербалізатори «яничар», «потурнак» у тексті часто репрезентують концепт, коли йдеться про людей, яких позбавили Батьківщини й виховали в душі чужих традицій. Найгіркішою, ненавмисною зрадою, ту, за яку не можна людину звинувачувати, стає забуття дітьми своєї вітчизни, прийняття чужої ідентичності, гнів на батьків, які намагаються їм нагадати про їхнє походження, привити любов до свого коріння. Так, дівчинка Мальва, колишня полонянка, не хоче міняти своє звичне і комфортне життя на невизначене, можливо, навіть злидарське майбутнє на батьківщині, хоча й намагається викликати в собі ностальгію за землею, якої не пам'ятає. Дівчині соромно за те,

що вона не любить Україну так, як її мати Марія. Жінка ж не здатна прийняти того, що її дитина «потурчилася». Але парадоксальним є те, що вона сама виховувала її як мусульманку, сподіваючись, що тоді дочці буде легше, її не цькуватимуть і не називатимуть принизливим для неї словом «гяурка». Згодом, коли Марія дорікає дівчині за те, що Мальва потурчилася, навіть стала дружиною кримського хана, дівчина їй нагадує: «*А ти ж мене мусульманкою виховувала, я не вмю тужити за тим, що ти, хоч і хотіла. Я не знаю тих ясних зір і тихих вод твоїх. Вони в мене тут – у долині Узенчика, на верхах Чатирдагу, на вулицях Бахчисарая, в його очах. Але той край, що ти оплакала, не чужий мені, бо він твій*» [8, с. 151]. За віроломну зраду того краю і своїх незнаних співвітчизників Мальва убиває власного чоловіка – кримського хана. Вона не стала яничаркою остаточно, як її брат Алім-Андрій.

Найяскравішим прикладом самовідданості і, водночас, самосвідомості у творі є вчинок ще одного сина Марії – Семена. Хлопець здогадується, що він – нащадок козака, і, коли стає свідком зради хана, якому присягав на вірність, переходить на бік своїх співвітчизників і гине за Україну. Незважаючи на шляхетність, на яку знаходять у собі сили Маріїні діти, жінка все одно називає себе «яничарською матір'ю», віровідступницею (хоч і вимушеною): «*Пустіть мене, яничари, пустіть свою матір за мур Перекопський*» [8, с. 223].

Образ-концепт «яничар» виступає у тексті суб'єктом і об'єктом порівняння. Завдяки цьому вибудовуються певні дистрибутивні зв'язки. Так, яничари часто порівнюються із мальвами, наприклад: «*З казарм почали виходити яничари – сини Греції, Болгарії, Грузії й українські мальви*» [8, с. 47] або «*Обоє ханські. Обоє яничари... Діти, діти, мальві зів'ялі...*» [8, с. 156]. Водночас доля Соломії, яку пізніше матір назве Мальвою, зіставляється з долею яничарів, а фізична німота випадкової знайомої – із німотою духовною, яка виражається в незнанні колишньою полонянкою рідної мови: «*Твоя дочка німа, і моя теж німа – мови своєї майже не знає. А вона могла б співати і водити хороводи над Дніпром. Та ви її примусили забути пісню і мову, ви відібрали їй купальські вінки, через вас я мушу виховувати її яничаркою*» [8, с. 72].

Квіти мальви, у свою чергу, у тексті твору є одним із образів, які репрезентують Україну: «*Мушу вмерти на тій землі, де коноплі по стелю, а льон по коліна, де мальви вищі соняхів ростуть – білі, рожеві й червоні...*» [8, с. 223].

Хоча яничари – добровільно чи мимоволі – забувають власну землю, на батьківщині вони ніколи не будуть чужинцями, для них завжди знайдеться місце в Україні. У цьому намагається переконати Мальву Марія у той час, як дівчина боїться покидати вже звичне їй середовище. Зв'язки між згаданими образами можна проілюструвати наведеною нижче схемою:

МАЛЬВА → ЯНИЧАРИ

↑ ↓

УКРАЇНА ← МАЛЬВИ

Саме слово «яничар» часто асоціюється зі зрадою, особливо його переносне значення. Не дивно, що поняття *зрадник* формує значну кількість семантичних смислів аналізованого концепту, серед яких *'зрадник опікунів'*, *'зрадник рідного краю'*, *'зрадник Бога'*, *'зрадник традицій'* тощо. Слово утворене суфіксальним способом від іменника *зрада* за допомогою суфікса *-ник-*. Менш поширеними варіантами цієї лексеми із синонімічними суфіксами є такі: *-ець-* (зрадець – утвор. від ім. *зрада*, зрадливець – утвор. від прикм. *зрадливий*), *-ок-* (зрадок – утвор. від ім. *зрада*) [3, с. 279].

Ці суфікси виступають словотвірними формантами і при творенні інших лексем-вербалізаторів концепту «яничар». Так, за допомогою суфікса *-ець-* утворене слово *чужинець* (від іменника *чужина*). Суфікс *-ник-* виконує роль словотвірного форманта при творенні лексеми *бунтівник* (від прикметника *бунтівний*). Продуктивним є складносуфіксальний спосіб, наприклад: *віровідступник* (вір + о + відступ + **ник** ← *віра*, *відступити* (від словоспол. *відступити від віри*)); *братовбивця* (брат + о + вбив + ц – я ← *брат*, *вбивця* (від словоспол. *вбити брата*)).

Запозиченням із болгарської вважається слово *потурнак*. Воно пов'язане з прикметником (прислівником) *потурнашки* та дієсловом *потурча* (потуречити), яке походить від *турча* (отуречити), що утворилося від іменника *турци* (турки). Похідними від них також є дієслова *турчити*, тобто «перетворювати на турка», і *турчитися*, тобто «перетворюватися на турка». Таким чином, *потурнак* – це «потурчений чоловік, ренегат» [4, с. 543; 5, с. 682]. У розмовній мові вживається також слово *потурмак* (*потурмака*) у значенні «безхарактерна, неметукувата людина». І хоч його походження виводять від *потурити* (прогнати), *потуране* (погане поведження), «Етимологічний словник української мови» фіксує ймовірність зближення із часом його семантики зі значенням лексеми *потурнак*. Негативне оцінює забарвлення слова *потурмак* вказує на зневажливе ставлення

народу до людей, які приймають ідентичність ворога. До слова, укладачі «Етимологічного словника української мови» вказують на те, що, ймовірно, в давнину слово *ворог* мало значення «вигнанець, відкинутий», аргументуючи це тим, що в багатьох мовах є спільнокореневі з лексемою *ворог* слова, які мають близьке значення до слів «вигнанець, відкинутий». Наприклад, «прсл. *vʹrgati «кидати» є спорідненим із лит. *vargas* «горе, біда, злидні», *vargti* «терпіти», *vergas* «раб», лтс. *vargs* «слабкий, марний, злиденний», *vargt* «сохнути, марніти», прус. *wargs* «лихий, злий», можливо, гот. *wrikan* «переслідувати», *wraks* «переслідувач», лат. *urgeo* «тисну, жену»; іє. *urg-, що лежить в основі цих слів, означало, очевидно, «переслідувати, кидати, мучити»» [2, с. 427].

Концепт «яничар» представлений і в інших творах Р. Іванчука, зокрема про історичні події двадцятого століття, де він переосмислений в контексті тогочасних реалій, тож в авторській картині світу йому належить вагоме місце. Різні семантичні смисли несуть зрідка позитивну, та найчастіше негативну оцінку. Особливу увагу зосереджено на асоціативних зв'язках між поняттям «яничар» і тих ознаках цього явища, які лежать в основі зради – добровільної чи несвідомої – свого краю, своєї віри, самого чи самої себе. Сумно, але в сучасних реаліях, на жаль, знову поза межами України опинилося багато її синів і доньок, чимало з яких, можливо, ніколи не повернуться на батьківщину і ризикують втратити свою національну ідентичність. Слова Марії із роману «Мальви» стосуються не лише її дочки, а всіх дітей, яким судилося зростати на чужині: *«Не тут, ой не тут Мальвиній молодості цвісти. Та ж за нею в Україні Купайло тужить, і високі мальви-посестри визирають її із-за тинів»* [8, с. 94].

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз засвідчив, що концепт «яничар» має польову структуру і за оцінно-семантичним наповненням є набагато об'ємнішим за словникову дефініцію поняття. Він вербалізується найчастіше іменниками, чимало з яких утворено суфіксальним або складносуфіксальним способом. Окремі концептуальні смисли відображають культурно-етнічні особливості сприйняття українським народом явища яничарства, його походження, історичних та особистісних паралелей. Аксиологічна складова концепту не обмежується позитивною чи негативною оцінкою, а відображає глибину трагізму неусвідомленого й духовного яничарства, втрату національної ідентичності та її пошук, осмислене чи інтуїтивне прагнення людини

знати своє коріння, плекати традиції предків, зростати й реалізовуватись на рідній землі, почуватися частинкою свого народу. Перспективним

залишається дослідження концепту «яничар» у творчості Р. Іваничука та інших українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

9. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
10. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 1 : А–Г. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
11. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 2 : Д–Копці. Київ, Наукова думка, 1985. 572 с.
12. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 4 : Н–П. Київ, Наукова думка, 2003. 656 с.
13. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 5 : Р–Т. Київ, Наукова думка, 2006. 704 с.
14. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 6 : У–Я. Київ, Наукова думка, 2012. 568 с.
15. Єщенко Т. Концепт «сумління/совість» в етнокогнітивному та біблійному аспектах. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 156–161.
16. Іваничук Р. Мальви : роман, есей. Харків : Фоліо, 2019. 235 с.
17. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
18. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.
19. Мяло А. Тюркізми в українській історичній прозі (на прикладі роману «Мальви» Романа Іваничука). URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2a27992-b386-419a-bd36-d59001b50187/content> (дата звернення: 21.05.2023).
20. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2015. № 4. С. 212–222.
21. Словник української мови в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 21.05.2023).
22. Срібняк І. Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.). *Україна у Центрально-Східній Європі*. Київ, 2010. Вип. 9. С. 26–41.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111'23:[791.23:316.346.2-055.2]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.12>

VERBAL PORTRAYAL OF FEMALE CHARACTERS DEFINED BY THEIR ARCHETYPE (IN THE FILM *JUMANJI: WELCOME TO THE JUNGLE*)

ВЕРБАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЖІВ У ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД АРХЕТИПУ (У ФІЛЬМІ *JUMANJI: WELCOME TO THE JUNGLE*)

Berezhna M.,

*orcid.org/0000-0002-3345-256X**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of English Translation Theory and Practice
Zaporizhzhia National University*

The article focuses on the peculiarities of female characters' verbal portrayal in the English-language mass culture film *Jumanji: Welcome to the Jungle* by J. Kasdan (2017). The study investigates the turns of Martha Kaply and Bethany Walker, two teenage high school girls, who are transferred into a computer game. The characters' arc development is conditioned by the necessity for the heroines to play for the avatars imposed by the game. The hypothesis of the research is that the narratives in the characters' turns depend upon their archetypes. The archetype is understood as the idea of a universal recurring image of the collective unconscious proposed by C. Jung. The present study revises post-Jungian archetype typologies, focusing on the classification by V. Schmidt. Schmidt's typology is compatible with A. Maslow's classification of human needs. The investigated characters perform a particular function in the plot and possess a set of motivations determining the characters' behavior, their archetype, and correspondingly the heroines' psycholinguistic characteristics.

Martha Kaply starts as the Troubled Teen archetype who strives to have fun and discover the world around her, but fails at it due to inner insecurities. The Troubled Teen is a loner focused on her problems and emotions; she lacks confidence; she is passive-aggressive and judgmental; she uses a confrontational style of communication, sarcasm, tactics of insult and accusation. Martha's narratives revolve around having safety, fun, reassurance, stability, acceptance, and knowledge. To overcome her insecurities and evolve, she needs to play for Ruby Roundhouse, a martial arts expert and 'killer of men' (the *Femme Fatale* archetype).

The life goal for Bethany Walker (the *Seductive Muse* archetype) is to love and be loved back. She is represented as a self-absorbed, frivolous girl, obsessed with her appearance and social networks. The *Seductive Muse* needs male appreciation and admiration; she is sure about her sexual appeal and ready to use it; she is flirtatious with males and callous towards females; she uses a manipulative style of communication. Bethany's narratives are those on love, sex, seduction, appreciation, relationship, appearance, and beauty. To overcome her egotism and start noticing other people, she has to play for Shelly (Sheldon) Oberon, a middle-aged overweight male character, an expert in paleontology and cartography (the *Magi* archetype).

Key words: archetype, verbal portrayal, female character, narrative, *Jumanji: Welcome to the Jungle*.

У статті досліджено особливості вербального портрета жіночих персонажів англійськомовного фільму масової культури *Jumanji: Welcome to the Jungle* режисера Дж. Касдана (2017). Матеріалом роботи є репліки Марти Кеплі та Бетані Вокер, двох школярок старшої школи, які потрапляють у комп'ютерну гру. Розвиток арки персонажів зумовлений тим, що героїні змушені грати за аватарів, нав'язаних грою. Гіпотеза дослідження передбачає, що наративи у репліках героїнь залежать від їхніх архетипів. Архетип сприймається у розумінні К. Юнга як повторюваний образ, що існує в колективному безсвідомому. У роботі звертаємося до пост-юнгівських типологій архетипів, беручи за основу класифікацію В. Шмідта. Типологія В. Шмідта сумісна з класифікацією потреб А. Маслоу. Досліджувані персонажі виконують певну функцію у сюжеті та демонструють набір мотивацій, які визначають поведінку героїнь, їхні архетипи та, відповідно, психолінгвістичні характеристики.

Марта Кеплі на початку історії втілює архетип «Проблемна юначка», що прагне насолоджуватися життям та відкривати навколишній світ, але не може цього робити через свої страхи та невпевненість. «Проблемна юначка» є самотнім персонажем, зосередженим на своїх проблемах та емоціях; їй бракує впевненості; вона пасивно-агресивна та осудлива; вона використовує конфронтаційний стиль спілкування, сарказм, тактики образи та звинувачення. Наративи Марти – про безпеку, розваги, впевненість, стабільність, прийняття та знання. Щоб подолати свою невпевненість та розвинути образ, їй потрібно зіграти за Рубі Раундхаус, експертку з бойових мистецтв і «вбивцю чоловіків» (архетип «Фатальна жінка»).

Життєва мета Бетані Вокер (архетип «Спокуслива муза») – кохати й бути коханою. Вона зображена як самозакохана, легковажна дівчина, заціклена на своїй зовнішності та соціальних мережах. «Спокуслива муза» потребує

чоловічої уваги та любові; вона впевнена у своїй сексуальній привабливості й готова використовувати її для досягнення своїх цілей; вона кокетлива у спілкуванні із чоловіками та байдужа у ставленні до жінок; вона використовує маніпулятивний стиль спілкування. Наративи Бетані – про кохання, секс, спокусу, схвалення, стосунки, зовнішність і красу. Щоб подолати свій егоїзм і почати помічати інших людей, їй доводиться грати за Шеллі (Шелдона) Оберона, чоловіка середнього віку з надмірною вагою, експерта з палеонтології та картографії (архетип «Маг»).

Ключові слова: архетип, вербальний портрет, жіночий персонаж, наратив, *Jumanji: Welcome to the Jungle*.

Problem statement. The modern depiction of female characters in films is significant because it illustrates that toughness and action are not exclusive to men... The popularity of female action heroes in the new millennium is undeniable: soaring box office receipts, fast-selling merchandise, and increasing numbers of films starring strong women speak loudly that they are accepted and in demand [1, p. vii].

Cinematic narratives are stories that unfold on the screen while their plot presents the ‘backbone’ of events that occur in a chronological sequence [2, p. 2]. A paramount medium to convey the plot is the turns of the characters, forming the verbal portrayal of the heroes. Modern mass media typically employ archetypes – prototypical characters – in their narratives. People’s affective reactions to and preferences for these characters in rich cultural media – their ‘resonance’ to archetypes – may be an indicator of their own personality and life themes [3, p. 307].

Researchers of different fields of study have proposed several classifications of archetypes, focusing on the individuals’ psychological characteristics. However, there has been no attempt to compose a typology of psycholinguistic archetypes to account for common narratives and linguistic characteristics in the verbal portrayal of the same female archetype. Narratives about an individual’s life trajectory, including subjective descriptions of the past and the future, appear to be central to selfhood and identity [4, p. 524]. As personal narratives or situated stories are greatly self-relevant, their content and style reflect individual differences in personality characteristics [5]. McAdams defines three layers of personality – 1) personal traits, 2) motivations, goals, values, and 3) narratives, which come as the result of the combination of personal traits and motivations [6, p. 865]. Thus, motivations and narratives are among the primal means to define the character’s psycholinguistic image and archetype.

The present paper investigates the narratives of two female characters in the film *Jumanji: Welcome to the Jungle*, representing the Seductive Muse and Troubled Teen archetypes (terms by Schmidt [7]). The characters’ motivations (hierarchy of needs by Maslow [8]) define the archetype, which in its turn predetermines the language use of the character.

Literature review. Jung’s notion of repetitive images frequenting different culture tales irrespective

of the region, time, or language [9] has found multiple interpretations in typologies of archetypes by authors from different fields, including psychology, management, and literary studies. Despite different names for the archetypes and their sometimes overlapping characteristics, one cannot but notice obvious universal traits, defined by the researchers. The present study focuses on the Aphrodite and Persephone archetypes, two of eight major female archetypes defined by Schmidt. The Aphrodite is presented in a protagonist (the Seductive Muse) and antagonist form (the Femme Fatale); the Persephone is presented respectively as the Maiden and the Troubled Teen [7]. Characteristic features of the archetypes according to Schmidt are further discussed in the main findings of the article.

The archetypes, revealing similar characteristics in the typology composed by Faber & Mayer, are correspondingly termed the Lover and the Outlaw. The Lover archetype is represented by intimate, romantic, sensual, and passionate characters, who seek mainly to find and give love and pleasure. Seductive and delightful, but perilous – they are often tempestuous and capricious. The Outlaw archetype is the rebellious iconoclast; the survivor and the misfit. Often vengeful, a disruptive rule-breaker, possibly stemming from hidden anger, she can be wild, destructive, and provoking from a long time spent struggling or injured [3, p. 309].

Likewise, Mark & Pearson distinguish that the Lover archetype governs all sorts of human love, from parental love to friendship, to spiritual love, but most of all romantic love. The Lover’s self-esteem may derive from the sense of specialness that comes from being loved. At its worst, this can lead to a pathetically desperate need to be loved that can drive someone to promiscuity or to stay in an unfulfilling or even abusive situation [10, p. 178–181]. Finding their identity outside the current social structure, the Outlaws are faithful to deeper, truer values than the prevailing ones. The Outlaws are ready to disrupt a society that has succumbed to tyranny, repression, conformity, or cynicism. We also see the Outlaws who lack such principles – who are just alienated, angry, and willing to victimize others to get what they want. The Outlaw’s anger tends to be provoked by being slighted as a person. Whereas Heroes identify with

their community, Outlaws feel deeply estranged from it [10, p. 123–124].

Similarly, Cowden, LaFever & Vidars define that the Seductress holds enormous power over others, hypnotizing them with her charm and desirability. She is mysterious, manipulative, and bewitching. Other women may call her friend but will be disappointed if they ever try to rely on her. She is much more interested in what people can do for her than in what she can do for them. Self-focused, she takes more than she truly gives [11, p. 62]. The archetype, corresponding to Schmidt's Maiden/Troubled Teen archetype in the classification by Cowden et al. is the Spunky Kid. The Spunky Kid has a moxie. She sometimes hides behind her sarcastic wit, and her lack of confidence may make her play down her best attributes, but she is spirited, cheerful and the most loyal of friends [11, p. 68].

The paper aims to define the verbal portrayal of the Seductive Muse and Troubled Teen archetypes frequenting mainstream cinema. The research focuses on establishing a set of narratives and other linguistic characteristics peculiar to the heroines representing the said archetypes. The material for investigation is the turns of two teenage female characters in the English-language mass culture film *Jumanji: Welcome to the Jungle* by J. Kasdan [12]. The present paper is a part of comprehensive research on female psycholinguistic archetypes in contemporary mainstream films.

Main findings. The plot of the researched film revolves around the adventures of five teenagers (three males and two females) being sucked into the computer game *Jumanji*. Together, they form the collective/group hero archetype. The group hero is an emerging psychological archetype of the hero found in stories where heroic exploits are credited to the actions of the entire group, not a single individual [13, p. 214]. The biggest impact on mass public have the cinematic stories about groups of heroes, where the relationships between the characters are as central to the story as their battles with villains [13, p. 216]. In the researched film, the five teenagers start as a group of socially disconnected individuals who have little in common and barely recognize each other at school. Part of the character's journey is to learn about herself in the course of the story. Creating an internal conflict with which the hero is forced to wrestle, keeps the character interesting to the audience [14, p. 9]. Through trials and exploits, they find support in each other and form a true friendship.

A comparatively rare example of the character arc development is through the plot twist when the hero

has to don a different personality and acquire new skills from this experience. That is the case of the present study material, the film *Jumanji: Welcome to the Jungle* (2017). The research focuses on the verbal portrayal of two female characters, namely Martha Kaply and Bethany Walker. To evolve, Martha needs to acquire something precious, while Bethany has to be deprived of something quite as valuable. Thus, Martha is given a perfect body and martial skills to complete her stubbornness and spirit, while Bethany is deprived of her good looks, but is given the possibility to be helpful to Martha as a spiritual guide and expert in cartography and paleontology (the sciences she has never heard of before) for the team in general.

Oney states that despite the revealing outfits and clad attire, female characters have certainly evolved, shifting into more cerebral and aggressive roles [15, p. 43]. Thus, the shy and insecure Martha (the Troubled Teen) dons the identity of Ruby Roundhouse (the Femme Fatale), *'the killer of men... excellent at karate, t'ai chi, aikido, dance fighting... and wearing tiny, little shorts and a leather halter top in a jungle'*. To balance the situation, the popular and self-assured Bethany (the Seductive Muse) takes the avatar of Shelly Oberon (the Magi), *'the curvy genius'*, who appears to be professor Sheldon Oberon, *'a middle-aged overweight man with no endurance, an expert in paleontology and cartography'*.

Bethany embodies the Seductive Muse archetype, defined by Schmidt as a self-assured and determined woman, who needs many relationships and sensual experiences. Her openly sexual nature and the power it gives her have gotten a bad rap [7]. The archetype is used in the researched film as a cliché and a comic relief as the Seductive Muse is forced to use the avatar form, looking like *'a living garden gnome'*. However, being the Seductive Muse, Bethany evaluates men: *'Oh, that guy is super weird'* and finds them attractive: *'Damn, that is a man right there'; 'Could you say that one more time? But with the smolder. Do you have control of that, or does that happen naturally?'*. She is promiscuous and focused on her current relationship: *'... I split up with Noah'* and potential romantic possibilities: *'He's single'; 'You're an adult now. You have a family'*.

Bethany openly flirts with male characters and readily accepts sexual innuendos from them. When Spencer introduces other players to Alex, the latter understands that the male avatar of Professor Oberon belongs to a female player:

Alex: *'Bethany? You're a girl?'*

Bethany: *'Woman'*.

Fridge: *'In real life, you'd probably wanna hit that'*.

The Seductive Muse flaunts her power over males: *'Distracting guys is, like, the main thing I do. He plays video games, I distract guys'*. She depends on the feeling of being wanted and loved: *'It's Ok. You can handle this. In real life, people love you. You can hook up with anyone you want'*.

On the other hand, the Seductive Muse is emotional and deeply feeling, she is able to support and inspire men: *'Oh, my God. You're our missing piece. You were the thing we needed to find'*; *'You are a killer pilot, Alex'*; *'And you know Spencer, you were incredible!'*. As Maslow postulates, one of the ways to self-actualizing and internal growth is to find 'something to admire, to sacrifice' oneself for, 'to surrender to, to die for' [16, p. 42]. For Bethany as the Seductive Muse, the way to internal growth is through saving Alex:

Martha: 'Alex? He's dying. Bethany, stop. Your tattoo. It looks like you're giving him one of your lives. What if you need it for yourself?'

Bethany: 'I'm okay with that. I want Alex to come home too'.

The Seductive Muse loves her body and shows it off every chance she has. Her body is a part of her identity [7]. When Martha asks Bethany to borrow her jacket, the former expresses her anxiety over the scanty clothing she is wearing: *'I feel like I'm wearing a bikini at school'*; Bethany is proud to have had the experience: *'I did that once. They sent me to the office'*. The Seductive Muse fears losing her sexuality and allure [7], which is why Bethany cares for her body: *'I haven't had bread since I was, like, nine. How do you think I got these abs?'* and frets about her avatar: *'What's wrong with my voice?'*; *'No! I'm an overweight, middle-aged man'*; *'I'm still an old fat guy, right?'*; *'...the old fossil guy who doesn't have any endurance'*. The only thing she finds fascinating with the new body is the male genital organ: *'Oh my God... there's like literally a penis attached to my body right now. Martha, come look at my penis!.. The fact that I'm not Instagramming this right now is insane'*. When the game is over and Bethany comes back to her body, she is exhilarated: *'I will never complain about my body ever again. Oh, thank God. Oh, I missed you'*.

Bethany is obsessed with her telephone and social networks, as they are the means to stay the center of attention and appreciation: *'It's been two hours since I've posted and he hasn't commented. He hasn't even liked it'*; *'It's not like I post all the time, just enough to stay relevant. But it's cute enough for Noah to at least...'*; *'Seriously, no reception? Ok, can today get any worse?'*; *'Wait a second. Where's my phone?'*; *'Excuse me. Have you seen my phone anywhere?'*

The Seductive Muse cannot stand rejection of any sort. In the game, Bethany tries to engage a non-player character in a conversation and is offended by his complete lack of interest:

Bethany: 'Hi. I'm Bethany. I mean... Professor Shelly, something. I'm a map doctor, and I have this map that, like, has a missing piece'.

Boy: 'Dr. Bravestone. Thank goodness you're here. Jumanji needs you'.

Bethany: 'Rude'.

The Seductive Muse hates not being the center of attention but at the same time she fears that other women will hate her for this attention [7]: *'Noah likes it when I show some skin. It's like the key to our relationship. Judgy much? Seriously, I can't even open my mouth around you. You don't even know me, but you, like, decided you hate me'*; *'Can you not judge me for two seconds? I split up with Noah, I turned into a guy, and I cannot find my phone. I am allowed to be upset'*.

Her relationships with other women are important to the Seductive Muse, but she seldom finds a true best friend. She wants other women to express their sexuality as openly as she does, but only other Seductive Muses can understand her intensity [7]. Bethany is able to befriend Martha while teaching the latter the intricacies of being a femme fatale (the villainous counterpart of the Seductive Muse). Here Bethany finds herself as the Magi archetype, 'the master teacher' [7]: *'Class is in session. Come on, girl. Watch and learn. Ok, in flirting situations the key is making them check you out without letting them know that you know that they're checking you out... and when they try to talk to you, you can play it one of three ways: dumb, super into it, or nasty'*.

Having discovered the Magi in herself, Bethany understands that she possesses the skills others do not have: *'What do you mean there's nothing there? It's a map, just like he said. It's a map of Jumanji... Oh, so you can't see this, but I can?'* This discovery teaches her that she can be loved and appreciated for something other than her body and pretty face.

The Seductive Muse seems to be perfect – hair, nails, and skin are all vibrant. She has an inner glow, a "star quality" about her [7]:

Bethany: 'Now, hair is everything. Touch it. Move it. Play with it. Move it around a lot. Hypnotize them with it. Ok, now angle your eyes down. Now, head down. Tilt up. Eyes big. Now sparkle'.

Martha: 'Sparkle?'

Bethany: 'Like an anime character. Now sparkle.'

The Seductive Muse is not keen on doing anything she is not interested in: *'Why can't we just leave, stop the game, without doing all this stuff?'*

she prefers other people to solve her problems and do the work for her. According to the author's previous research [17, p. 17], the Seductive Muse comparatively rarely uses direct speech acts, preferring to indirectly manipulate other characters' actions. She is low on negative evaluative lexis and high on positive. Thus, being reprimanded by the teacher for talking on the telephone during the class, Bethany tries to cajole the teacher into compassion: *'...you know, I'm dealing with something right now... I'm having a crisis, and Lucinda... is supporting me as a woman, and it feels like maybe you should too'*.

The Seductive Muse is also very self-focused [7]. Martha characterizes Bethany in no uncertain terms: *'I just think you live in, like, the hot popular girl bubble. You know, where everybody either treats you like a princess or, like an object. Maybe it makes you a little... self-absorbed or something?'* With the arc development, Bethany starts recognizing her faults and flaws: *'No, I get it. I mean, sometimes... it's easy to get so focused on your own stuff that... you forget other people have problems too... I feel like ever since I lost my phone my other senses have kind of heightened'*.

Martha represents the Troubled Teen archetype. According to Schmidt, the Troubled Teen is not obligatorily a villain, being a difficult teenager, prone to antisocial behavior. She is ready to break the rules as she feels that she knows better. Grades do not matter much because she either does not care about the future or sees it differently from her parents and teachers [7]. However, the ideas of family and home are important for Martha as they represent safety and familiarity: *'My mom always said she'd kill me if I ever got a tattoo'; 'Then let's be like this... every day. Just come home'*.

Martha strives for acceptance, sharing with peers fun and knowledge. On the other hand, she lacks self-assurance; she is judgmental and reserved. During a PE lesson, she is supposed to participate in a game involving throwing ball in pairs. She refuses to take part: *'I think it's pointless. Gym class is not gonna get me into Princeton and I don't understand the obsession with throwing a ball into a hoop'*. Simultaneously, she offends the PE teacher: *'This is school. We are supposed to be learning things that actually matter. We don't have a lot of time in this life, and I personally don't wanna waste it on being, like, a... gym teacher'*. When Fridge and Spencer ask Martha to join them in playing the computer game, Martha, being self-conscious, declines the proposition. Bethany's comment: *'She's not big on fun'* manipulates Martha in by pushing the girl's insecurity about being out of the crowd of cool peers.

Being the Troubled Teen, Martha is confrontational with both teachers and peers. Addressing Bethany, who is supposed to work together with the group on their detention, Martha is caustic: *'Are you gonna help? Or are you too pretty?'*. Notice that Bethany refuses to be manipulated and answers with usual self-assurance and self-absorption: *'I'm too pretty'*.

The collision of Martha's social insecurity and wish for belonging makes her a conflicted character, which is revealed through the combination of opposing ideas in her speech: *'This is like my dream and my nightmare all at one time'*. As the previous [18, p. 11] and present research demonstrate, the Troubled Teen focuses on her problems and emotions, which causes frequent use of first-person singular pronouns and lexis to denote negative emotions, disapproval, and loneliness. Bethany deduces Martha's behavior from her fears: *'...do you think maybe the reason why you're so... judgy is because you're like afraid people aren't gonna like you so you decide not to like them first?'*

Schmidt states that the Troubled Teen is prone to taking risks [7]. Unlike Bethany, who is first unwilling to do anything about the situation, Martha is quite decisive and straightforward about the solution, however dangerous it may be: *'So we return the jewel to the Jaguar statue, and, and then we go home. No problem'*. Later in the plot, when the heroes are pursued by a gang of armed bandits, it is Martha who comes with a dangerous proposition to jump from the cliff into the waterfall: *'We have to jump! Jump! Jump!'*

Martha tends to depreciate herself: *'I really don't think I can Spencer, I'm not... Like, I'm not actually some badass girl'*. Due to self-doubt, Martha needs to be reassured; with the plot development Bethany and Spencer provide the needed appreciation: *'Says the gorgeous karate badass...'; 'I'm just saying, you're a babe. Own it'; 'You're a total badass. You could do anything'*. Martha is insecure about her social skills with men in particular: *'I actually can't do it. I can't talk to guys. I'm terrible at it'*.

Ironically, in the videogame, she has to play for Ruby Roundhouse, a martial arts expert and 'killer of men' (the Femme Fatale archetype). The femme fatale exists in contemporary cinema in a number of distinct guises, each undoing the idea of the beautiful, evil, and mysterious woman. Having emerged from classical film noir, in the cinema of the past twenty-five years, the femme fatale operates beyond the original limits, which is central to the complexity of the figure [19, p. 1]. The Femme Fatale uses her charm to control men and get them to do her

bidding. Any man who strives for her will end up dead or completely ruined as she uses her body as a weapon [7]. In the researched case the idea is applied literally, as Ruby Roundhouse is the martial arts expert. In the studied film, the image is also represented as a cliché and a comic relief. Martha's attempt at flirting fails miserably: *'Hey, you guys. I seem to be lost. Can you guys help me?.. You guys are so interesting and funny... Wait! I... I... I have to tell you about this book that I've been reading. About microbiology. Which is one of my favorite biologies'*, while her other Femme Fatale skill (dance fighting) works out perfectly:

Bethany: *'She's never flirted before. Give her a break. She's forgotten all of our training'*.

Martha: *'Hey. You guys like to dance?'*

Bethany: *'Her strength is dance fighting. She's kicking their ass. That's our girl. Yes, queen! You go, girl! Go, go! Yes! Yes! You're my hero'*.

Having played for the Femme Fatale in the game, Martha is able to overcome her self-consciousness and reveal her feelings without the fear of being rejected: *'Oh what I mean is... like I don't think anyone's ever liked me that I... I... I can't believe I'm doing this. I never tell anyone how I f... I'm into you too, Spencer'*. Her development arc presupposes her transition from the antagonist form of the Persephone archetype (the Troubled Teen) into the protagonist form (the Maiden). The Maiden is an ever-enthusiastic, optimistic, and curious character. When Bethany and Fridge are desperate about the numerous weaknesses and lack of strength of their avatars, which puts them at a disadvantage in an action game, Martha demonstrates compassion for their predicament and tries to see a silver lining in the dark cloud: *'Study of*

fossils... That's kind of cool'; *'You're also a good weapons valet'*.

Conclusion. Female archetypes frequenting mass culture films represent universally recognized patterns of (verbal) behavior. Human needs define the archetype of the heroine and consequently her narratives and other linguistic characteristics. The article focuses on contrasting the Seductive Muse archetype against the Troubled Teen. Where the Seductive Muse is self-assured and flirtatious, the Troubled Teen is self-conscious and reserved. While the Seductive Muse uses the tactics of manipulation and cunning, the Troubled Teen relies on the tactics of accusation and open confrontation. As the Seductive Muse's narratives are those of love, flirting, sex, seduction, appreciation, appearance, and beauty, the Troubled Teen concentrates on acceptance, belonging, safety, knowledge, fun, (self)discovery, self-doubt, and reassurance.

The avatars picked by the girls in the game (the Magi and the Femme Fatale), help the characters acquire socialization skills, overcome their flaws and insecurities, and learn teamwork and cooperation. On her journey, Martha is pushed out of her comfort zone with the imposed avatar and is given the opportunity to discover self-assurance. Bethany is deprived of the good looks and auditory she relies on, instead being given the opportunity to self-actualize, find inner forces, and sacrifice something of her own to save another life.

Further development of the analysis and an enlarged number of researched sources can probably define globally preferred (female) archetypes, universally recognizable psycholinguistic images, and the system of repetitive personal narratives, forming them.

REFERENCES:

1. Knight G. L. *Female Action Heroes: A Guide to Women in Comics, Video Games, Film, and Television*. Santa Barbara, Denver, Oxford: Greenwood, 2010. 341 p.
2. Reagan A. J., Mitchell L., Kiley D., Danforth C. M., & Dodds P. S. The emotional arcs of stories are dominated by six basic shapes. *EPJ Data Science*, vol. 5, no. 31, 2016. 12 p. doi: 10.1140/epjds/s13688-016-0093-1
3. Faber M. A., & Mayer J. D. Resonance to archetypes in media: There's some accounting for taste. *Journal of Research in Personality*, vol. 43, no. 3, 2009. P. 307–322. doi:10.1016/j.jrp.2008.11.003
4. Hirsh J. B., & Peterson J. B. Personality and language use in self-narratives. *Journal of Research in Personality*, 43(3), 2009. P. 524–527. doi: 10.1016/j.jrp.2009.01.006
5. McLean K. C., Pasupathi M., & Pals J. L. Selves creating stories creating selves: A process model of self-development. *Personality and Social Psychology Review*, 11(3), 2007. P. 262–278. doi:10.1177/1088868307301034.
6. Sharp N. L., Bye R. A., & Cusick A. Narrative analysis. In P. Liampittong (Eds.), *Handbook of research methods in health social sciences*. Singapore: Springer, 2019. P. 861-880. doi:10.1007/978-981-10-5251-4_106
7. Schmidt V. *The 45 Master characters*. Cincinnati, Ohio: Writers Digest Books, 2007. 338 p.
8. Maslow A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*, vol. 50, no. 4, 1943. P. 370–396. doi:10.1037/h0054346
9. Jung C. G. *The archetypes and the collective unconscious* (R. Hull, Trans.) (2nd ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968. 451 p.

10. Mark M., & Pearson C. S. *The Hero and the Outlaw: Building extraordinary brands through the power of archetypes*. New York: McGraw-Hill, 2001. 384 p.
11. Cowden T.D., LaFever C., & Vidars S. *The Complete Writer's Guide to Heroes & Heroines: Sixteen Master Archetypes*. Pasadena, CA: Archetype Press, 2013. 214 p.
12. *Jumanji: Welcome to the Jungle*. Directed by Jake Kasdan, Columbia Pictures, 2017.
13. Hall C. The Group Hero: An Archetype Whose Time Has Come. In S. Schafer (Eds.), *Exploring the Collective Unconscious in the Age of Digital Media*. IGI Global. 2016. P. 214–231. doi:10.4018/978-1-4666-9891-8.ch009
14. Smith D. *The Psychology Workbook for Writers. Tools for Creating Realistic Characters and Conflict in Fiction*. Wooden Tiger Press, 2015. 86 p.
15. Oney J. From the Damsel in Distress to Kickass Babes: The Cultural Expansion and Internationalization of the Heroine Through Sexuality in the Graphic Novel. In K. Muschalik and F. Fiddrich (Eds.) *Sequential art: Interdisciplinary approaches to the graphic novel*. Oxford: Inter-Disciplinary Press, 2019. P. 37–46.
16. Maslow A. H. *Religions, values, and peak-experiences*. Columbus: The Ohio State University Press, 1964. 123 p.
17. Бережна М.В. Червона Королева vs Біла Королева: мовленнєвий портрет (у фільмі Т. Бертон *Alice in Wonderland*). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 50, том 1. С. 14–17. DOI <https://doi.org/10.31812/123456789/5060>
18. Бережна М.В. Психолінгвістичний архетип «Проблемна юначка». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 52, том 1. С. 8–11. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-1.2>
19. Farrimond K. *The Contemporary Femme Fatale: Gender, Genre and American Cinema*. New York and London: Routledge, 2018. 192 p. doi:10.4324/9781315617510

УДК [811.111'366.5'367.622+811.133.1'366.5'367.622](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.13>

ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧИСЛА ІМЕННИКА В АНГЛІЙСЬКІЙ І ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

GRAMMATICAL MEANING OF THE NUMBER CATEGORY OF THE NOUN IN ENGLISH AND FRENCH LANGUAGES

Білецька І.О.,

orcid.org/0000-0002-3372-9100

доктор педагогічних наук,

професор кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Лаухіна І.С.,

orcid.org/0000-0003-1698-3155

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Паладьсва А.Ф.,

orcid.org/0000-0002-8182-679X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті проаналізовано спільні й відмінні риси граматичного значення категорії числа іменників в англійській і французькій мовах. порушена проблема є важливою в руслі сучасних досліджень у галузі порівняльно-зіставного мовознавства, зокрема для контрастивного аналізу двох європейських мов й установлення їх фундаментальної спільності на прикладі граматичної категорії іменника. З'ясовано, що граматичне значення числа в обох мовах мають лексико-семантичні групи іменників, які називають обчислювальні предмети. Розглянуто особливості

англійських і французьких злічуваних (дискретних) і незлічуваних (недискретних) іменників та їхнє граматичне вираження. Виявлено різновиди дискретності (зовнішню і внутрішню) та особливості її застосування. Установлено специфіку значень основних опозицій числа – одиничності / множинності, дискретності / континуальності – і додаткових, які утворюють потенційні семи: глобальність / розчленування, однократність / неоднократність. З'ясовано категоріальне вираження семи одиничності й множинності в обох мовах. Проаналізовано міжмовні збіги та розбіжності у вираженні граматичного значення числа англійських і французьких іменників, що дало можливість виявити особливості їхнього лексичного значення, приналежність до певної лексико-семантичної групи, функції в дискурсі, специфіку стилістичного використання.

Зроблено висновок, що в англійській і французькій мовах поняття кількості застосовується до іменників на позначення конкретних об'єктів. Об'єкти, які можна порахувати, називають злічуваними, незлічуваними є назви речовин, гомогенних сукупностей об'єктів, назви властивостей і станів. Категорія числа в порівнюваних мовах виражена опозицією двох значень: континуальність / дискретність, тоді як протиставлення одиничність / множинність представляє частковий випадок у класі злічуваних імен, що є релевантним для обох мов. Протиставлення значень одна / множина можна вважати підкатегорією, оскільки воно застосовується тільки для злічуваних іменників. В англійській мові, де відсутній формальний показник речовинності у формі партитивного артикля, категорія одиниці / множини має більше значення порівняно з французькою мовою.

Ключові слова: Категорія числа, одна і множина, злічувані і незлічувані іменники, дискретність і континуальність.

The article analyzes the common and distinctive features of the grammatical meaning of the number category of nouns in English and French. The raised problem is important in the direction of modern research in the field of comparative and comparative linguistics, in particular for the contrastive analysis of two European languages and the establishment of their fundamental commonality using the example of the grammatical category of the noun. It was found that the grammatical meaning of the number in both languages has lexical-semantic groups of nouns that name computational objects. Features of English and French countable (discrete) and uncountable (non-discrete) nouns and their grammatical expression are considered. Varieties of discreteness (external and internal) and features of its application are revealed. The specificity of the values of the main oppositions of number – singularity / multiplicity, discreteness / continuity – and additional ones that form potential sevens: globality / dismemberment, singleness / non-singularity have been established. The categorial expression of seven singularities and pluralities in both languages has been clarified. Cross-language coincidences and discrepancies in the expression of the grammatical meaning of a number of English and French nouns were analyzed, which made it possible to reveal the peculiarities of their lexical meaning, belonging to a certain lexical-semantic group, functions in the discourse, and the specifics of stylistic use.

It was concluded that in English and French the concept of quantity is applied to nouns to denote specific objects. Objects that can be counted are called countable, uncountable are the names of substances, homogeneous collections of objects, names of properties and states. The category of number in the compared languages is expressed by the opposition of two values: continuity / discreteness, while the opposition singularity / plurality represents a partial case in the class of countable nouns, which is relevant for both languages. The singular/plural contrast can be considered a subcategory, as it applies only to countable nouns.

In English, where there is no formal indicator of substance in the form of a partitive article, the singular/plural category is more important than in French.

Key words: Number category, singular and plural, countable and uncountable nouns, discreteness and continuity.

Постановка проблеми. Англійська й французька мови, які відносяться до західноєвропейських мов, належать до різних мовних груп: англійська – до західногерманської, французька – до романської. Кожна з них пройшла свій шлях розвитку, набувши специфічних фонетичних і граматичних характеристик. У результаті взаємного впливу, який виявився в певні історичні епохи з різною інтенсивністю та спрямованістю, англійську та французьку мови можна порівняти за низкою категорій, зокрема за граматичною категорією числа іменника, яка вважається універсальною й відповідно характерною для кожної мови цієї бінарної опозиції. **Актуальність** дослідження визначається тим, що наукові розвідки в галузі міжкультурної комунікації, зокрема її мовного компонента, є одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики. Крім того, науковий матеріал, накопичений у працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів у царині морфології іменника, вимагає нових досліджень з викорис-

танням результатів суміжних наук та дисциплін (філософії, лінгвопсихології тощо).

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що питання граматичної категорії числа іменника вивчали О. Безпояско, Л. Безрук, Г. Гійом, В. Горпинич, Д. Дамурет, Т. Мороз, Е. Пішон, М. Попович.

Мета статті – розглянути особливості граматичного значення категорії числа іменників в англійській і французькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних проблем категорії

числа в англійській і французькій мовах є те, що поняття рахунку застосовується тільки до тих іменників, які позначають конкретні об'єкти: 1) мають просторові й часові межі (*a day, un jour / a table, la table*); 2) мають початок і кінець (*a snowstorm / la tempête de neige, a jump / le saut*); 3) указують на конкретні процеси (*acts / les actes*): «*Mon patron, tout naturellement, a pensé que j'aurais ainsi quatre jours de vacances avec mon dimanche*

et cela ne pouvait pas lui faire plaisir» [8, с. 18]; *«We all sat there for a few minutes looking at our watches until I could't stand it any longer and asked them if I could fix them something to drink»* [9, с. 179].

Об'єкти, які можна порахувати, називаються злічуваними, або дискретними. Незлічуваними, або недискретними, є назви речовин (*dust, la poussière, wood, la lignine*); гомогенних сукупностей об'єктів (*la jeunesse, furniture, les meubles*); властивостей та станів без чітких часових меж (*whiteness, la blancheur, boldness, le courage*): *«When her real romance of youth was over, it was the sin of middle age that got hold of her; the sin of intellectual ambition. She hasn't got any intellect to speak of; but you don't need any intellect to be an intellectual»* [17, с. 23]; *«Seulement la chaleur était beaucoup plus forte et comme par un miracle chacun des jurés, le protecteur, mn avocat et quelques journalistes etaient munis aussi d'éventails de paille»* [12, с. 85].

Недискретні об'єкти можуть бути поділені на порції або частини, наприклад: «склянки» – *glasses, des verres* і «глина» – *loam, l'argile*. Лише дискретні об'єкти можуть характеризуватися в кількісному плані, а учасник комунікації поширює кількісну характеристику для дискретних і недискретних об'єктів [3, с. 67]. Вираження кількості в недискретних об'єктах реалізується по-різному: у французькій мові використовується партитивний артикль *du, de la*; в англійській – займенники *some, any*.

У незлічуваних іменників форма числа є асемантичною, тому що зазвичай вони використовуються у формі однини (*la balance, le bois*): *«A six heures, le corps du père Goriot fut descendu dans sa fosse, autour de laquelle étaient les gens de ses filles, qui disparurent avec le clergé aussitôt que fut dite la courte prière due au bonhomme pour l'argent de l'étudiant»* [7, с. 366]. Іноді набувають форми множини (*pluralia tantum*): *la gent – les gens*.

Форма однини вважається немаркованою й використовується частіше, ніж форма множини, у функції нейтралізації, а також презентується незлічуваними іменниками. Тільки в злічуваних об'єктах можуть розрізнятися одиничність і множинність. Злічуваність / незлічуваність виражається синтаксичними засобами, тобто різними видами артикля; одиничність / множинність частково позначається морфологічними засобами, рідше – за допомогою детермінативів. Артикли виражають одночасно значення детермінації, злічуваності та числа, що є специфікою французької мови [6].

Коли опозиція одиничне / множинне число охоплює розряд злічуваних іменників, то опозиція

дискретність / континуальність застосовується до іменників усіх розрядів числа. Специфікою категорії числа у французькій мові є гнучкість граматичної системи, що має мовні засоби для представлення субстанції: 1) злічувані дискретні блоки (*nombre*); 2) континуальну масу, речовину, яка не ділиться на частини (*masse*). Два представлення субстанції формують категорію числа, яка включає, за термінологією Ж. Дамурета і Е. Пісона, «*putation*» і «*blocalité*» [10]. Якщо розглядати артикли у французькій мові за ознакою континуальності (для визначення змісту однини) / дискретності (для визначення змісту множини), то їх можна поділити на дві групи: *le, la, un, une, du, de la / les, des*. Кожне значення, опозиційне до числа, передається декількома формами артикля [10].

За теорією Г. Гійома, основна опозиція форм числа виражається категорією детермінації, якій підпорядковані інші значення, так, неозначена форма артикля однини і множини *un (des) pain(s)* зближується зі значенням партитивності *du pain*, але віддаляється від значень однини і множини формою означеного артикля *le(s) pain(s)*. Таким чином, основною опозицією категорії числа є дискретність / континуальність, яка охоплює всі класи іменників [15].

Опозиція дискретність / континуальність містить інше протиставлення – кількісну означеність / неозначеність. Перша представляє предмет у кількості або обсязі, що можна порахувати або виміряти, а друга характеризується негативно щодо цієї ознаки. Основна роль у виявленні цієї відмінності належить артиклю, який може надавати іменнику будь-якої семантичної групи того чи того відтінку кількісної означеності / неозначеності. Ці значення виражені опозицією артиклів *un, une, le, la, les* і *du, de la, des*.

Дискретність – це поняття, аналогічне до «переривання» [4, с. 206]. Дискретність може бути зовнішньою та внутрішньою. Якщо йдеться про низку різних предметів, які стосуються одного класу, це зовнішня дискретність, якщо йдеться про парні предмети («окуляри», «сани») або складні процеси («перемовини»), це внутрішня дискретність [1, с. 80–81]. Дискретність характеризує як кілька, так і один предмет, що складається з частин. До злічуваних найменувань застосовується кількісна дискретність, а до більшої частини іменників *pluralia tantum* застосовується поняття просторової дискретності. Якісна дискретність охоплює абстрактні та більшість речовинних іменників [2].

Іменники у формі однини не завжди позначають тільки один предмет, тому більш доречним

трактуванням однини є неперервність, тобто континуальність, яка відноситься не тільки до іменників, що мають форму однини й позначають тільки один предмет, але й до іменників у формі однини, що не виражають одиничності. Наприклад, іменник *la foule, a crowd* у французькій та англійській мовах має форму однини, але лексично виражає сукупність кількох предметів, тобто множинність, яка сприймається як континуальність.

Опозицію дискретність / континуальність можна проаналізувати в таких текстах французькою й англійською мовами:

1. «*Paris, plus vague que l'Océan, miroitait done aux yeux d'Emma dans une atmosphère vermeille. La vie nombreuse qui s'agitait en ce tumulte y était cependant divisée par parties, classée en tableaux distants. Emma n'en apercevait que deux ou trois qui lui cachaient tous les autres, et représentaient a eux seuls l'humanité complète*» [13, с. 57];

2. «*So Paris swam before her eyes, like a shifting ocean glimbering through a rose-coloured haze. The teeming life that moved amid its tumult could, nevertheless, be divided and classified into separate scenes. Of these Emma saw only two or three, which shut out the rest, and represented, for her, the whole of humanity*» [14, с. 71].

У текстах представлені іменники, що виражають парні об'єкти – «*yeux, eyes*», але у французькій мові це суплетивне утворення (*un oeil – les yeux*), а в англійській множина утворюється за допомогою флексії *-s* (*an eye – eyes*). В обох мовах ці іменники характеризуються внутрішньою дискретністю, після числівників іменники *tableaux* і *scenes* не повторюються.

Звернемо увагу на використання присвійної конструкції, яка специфічна для англійської мови й відсутня у французькій: *artist's life // une vie d'artiste*. У французькій мові присвійний відмінок виражається за допомогою прийменника *de*, який відповідає родовому відмінку в українській мові.

1. «*Je me mettais quelques fois à penser à ma chambre et, en imagination, je parlais d'un coin pour y revenir en denombant mentalement tout ce qui se trouvait sur mon chemin. Au debut, c'était vite fait. Mais chaque fois que je recommençais, c'était un peu plus long. Car je me souvenais de chaque meuble, et, pour chacun d'entre eux, de chaque objet, de tous les détails et pour les détails eux-mêmes, une fêlure ou un bord ébréché, de leur couleur ou de leur grain*» [8, с. 75].

2. «*Sometimes I'd start thinking about my room and, in my imagination, I'd set off from one corner and walk round making a mental note of everything*

I saw on the way. At first it didn't take very long. But every time I did it, it took a bit longer. Because I'd remember every piece of furniture, and on every piece of furniture, every object and, on every object, every detail, every mark, crack or chip, and then even the colour or the grain of the wood» [11, с. 75].

У плані протиставлення значень дискретність / континуальність особливий інтерес представляє іменник *meuble // furniture*, який має форму однини, але не виражає одиничності. Лексично він представляє сукупність декількох предметів, тобто множинність, але, оскільки слово оформлене однією, множинність сприймається як один предмет, тобто йдеться про значення континуальності. Абстрактний іменник *imagination // imagination* також виражає неперервність і має значення континуальності.

Крім основної опозиції числа дискретність / континуальність, існують додаткові, які утворюють потенційні семи: глобальність / розчленування, однократність / неоднократність [6, с. 92]. Одиничність пов'язана з глобальністю, а множинність із дискретністю. Множина показує множинність як однорідних, так і різнорідних предметів (збірна множина) або представницької множини (представник групи осіб, предметів, явищ), але точне значення можна зрозуміти із ситуації [3, с. 64]. Якщо якість конкретних іменників не береться до уваги, то використовується проста множинність: «*Les pensionnaires, internes et externes, arrivèrent les uns après les autres, se souhaitant mutuellement le bonjour, et se disant de ces riens qui constituent, chez certaines classes parisiennes, un esprit drôlatique dans lequel la bêtise entre comme élément principal, et dont le mérite consiste particulièrement dans le geste ou la prononciation*» [7, с. 79].

У протиставленні однократність / неоднократність ураховується, що множина іменників може позначати не одночасність, а множинність у часі, змінність. Наприклад, у фразі «*Il a lu deux livres*» зрозуміло, що дії відбувалися послідовно: «*Il avait eu honte d'elle et de lui, cinq ans plus tard*» [19, с. 41].

Потенційні значення формують такі конотації, як глобалізація, збірність, виражені однією; плюралізація, виражена дискретністю; диверсифікація, ітеративність, інтенсивність, які передаються множиною. Відповідно в злічуваних іменниках можна виділити три функції: нейтралізації, асемантичну й дистинктивну. Нейтралізація характерна для таких значень іменників: 1) при вираженні узагальненого значення в прислів'ях використовується форма однини: *L'homme est*

mortel; La nuit porte conseil; 2) коли кількісна характеристика не має значення: «*Encore que Mathieu se méfiât des hommes débonnaires, comme des idéalistes, comme des absolutistes, comme des fanatiques, comme des empiriques*» [19, с. 188]; 3) форма множини може замінюватися формою однини в дистрибутивному значенні: «*Ils sont entrés dans la forêt et ont admire l'arbré*».

Множина злічуваних іменників набуває збірного значення в назвах націй або професій, а також у назвах тварин, плодів, рослин: *des fraises – une fraise, des perles – une perle, des meubles – un meuble*.

Деякі іменники, які позначають предмети, складені з парних частин, мають форму множини. Вони виконують асемантичну функцію: *les dames* («шашки»), *les échecs* («шахи»), *les pourparlers* («перемовини»). Але коли ці слова мають різне значення в однині й множині, то виконують дистрибутивну й розрізнявальну функції: *des fers / un fer* – «кайдани / підкова, праска»; *des lunettes / une lunette* – «окуляри / підзорна труба».

Незлічувані іменники теж виконують певні функції: коли вони вживаються в множині, їхнє значення не змінюється, але має стилістичний відтінок, або значення слова змінюється, указуючи на злічуваний об'єкт. Це речовинні, одиничні, абстрактні, власні назви [3]. Якщо форма множини приєднується до незлічуваного іменника, то він розуміється як злічуваний, дискретний. Така дискретність може мати просторовий, часовий, якісний і кількісний характер. Якщо речовинні іменники вживаються в множині, це вказує на подрібнення, порційність: *deux thés, quatre vins blancs* та ін. [5].

Порівняння категорії числа в англійській і французькій мовах показує, що в обох мовах є однина й множина. Англійські іменники в плані змісту розрізняють обидва числа, але синтаксично, у формах узгоджуваних означень, число не виражене. Деякі іменники не мають протиставлення за категорією числа й уживаються лише у формі або однини, або множини. Іменники, які вживаються тільки в однині, означають: 1) конкретні предмети (*soleil, lune, univers*): «*The Jupiter drawing room, where the tradesmen used to meet, was papered in blue, and embellished with a large representation of Leda and swan*» [18, с. 48]; 2) власні назви (*Paris, la Seine*): «*La comtesse Anastasie de Restaud, grande et bien faite, passait pour avoir l'une des plus jolies tallies de Paris*» [7, с. 60]; «*We got over to Sutton Place and stood at the rail watching the sign come on and off, across the river*» [9, с. 28]; 3) матеріали (*eau, neige*):

«*De l'eau fraiche. Un peu d'eau fraiche, simplement. Ah!*» [16, с. 22]; «*The water was cold and I was glad to be swimming*» [11, с. 52]; 4) збірні поняття: *gibier, feuillage // leafage, foliage*; 5) абстрактні назви: *patience, fierte, froid // admiration, imagination*: «*Les termes de sensualité, de paganisme, de présent, de plaisir de vivre, de bonheur, aussi bien que de masochisme, de perversion, d'héroïsme et de narcissisme, lui paraissaient autant de mots parfaitement secs et confus réinventés par l'homme pour s'expliquer ses zigzags – dus aussi bien a un déjeuner un peu trop copieux qu'a un veritable chagrin d'amour*» [19, с. 61].

У міжмовному плані найбільше збігів у використанні числа виявляють одиничні, речовинні й незлічувані абстрактні іменники. Розбіжності у використанні форм числа найчастіше спостерігаються в іменниках, які називають об'єкти, що складаються з множини окремих одиниць. Здебільшого це назви плодів, ягід, предметів торгівлі: *pomme(s) de terre, meuble(s)*; найменування речовин і предметів, що вживаються тільки в однині: *l'encre – ink, traineau – sledge*.

Таким чином, найменш стійкими в мовній системі є слова, що вживаються в множині, та збірні іменники. У перших заміна числа при переході до іншої мови пов'язана лише з формальною стороною слова, у других – із способом представлення предмета, об'єкта. Тому збірні іменники часто не мають лексичних еквівалентів в іншій мові, тоді як множинні мають еквівалент, але з іншою формою числа [2].

У вираженні категоріального значення число в англійській та французькій мовах представлене семою одиничності. У французькій мові вона виражена нульовою морфемою – *une table, une lamp, une maison*. Категорія множини представлена семою множини, вираженою орфемою *-s*. Зрідка множина не виражається в усному мовленні у французькій мові: «*Leur maison se trouve dans le pare. Leurs maisons se trouvent dans le pare*». В англійській мові множина виражається і в усному, і в писемному мовленні: «*We talked a few minutes that way, not saying anything, and yet it was nice and friendly*» [9, с. 20].

В англійській і французькій мовах існує група іменників з семою множинності – це іменники на позначення парних або складених предметів: *scissors – les ciseaux, eye glasses – les lunettes*. Такі іменники збігаються, оскільки в обох мовах виражені семою одиничності: *rake – ràteau, swing – balançoire, cream – crème, perfume – parfum*.

Отже, в англійській і французькій мовах поняття кількості застосовується до іменників,

які позначають конкретні об'єкти, що мають просторові й часові межі, початок і кінець, конкретні ситуації. Об'єкти, які можна порахувати, бувають злічуваними, або дискретними. Незлічуваними, або недискретними, є назви речовин, гомогенних сукупностей об'єктів, назви властивостей і ста-

нів, які не мають чітких часових меж. Категорія числа в порівнюваних мовах виражена опозицією двох значень: континуальність / дискретність, тоді як протиставлення одиничність / множинність представляє частковий випадок у класі злічуваних імен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. К.: Либідь, 1993. 336 с.
2. Безрук Л. К. Категорія числа речовинних іменників в аспекті семантики. Мовознавство. 1982. № 4. С. 33–36.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 335 с. (Альма-матер).
4. Захлюпана Н., Кузьма І., Кутня Г., Труш О. Морфологія: Термінологічний словник-довідник. Львів, 2014. 225 с.
5. Мороз Т. Ю. Морфологічна категорія числа іменників: погляди дослідників. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць. *Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2016. Вип. 42. С. 52–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2016_42_10
6. Попович М. М. Теоретична граматики французької мови. Морфологія: навчальний посібник. Чернівці: Букрек, 2010. 288 с.
7. Bernanos G. *Journal d'un cure de campagne*. P.: Presse Pocket, 2002. 320 p.
8. Camus A. *The outsider*. L.: Penguin Books, 1983. 118 p.
9. Chamson A. *Le chiffre de nos jours*. P.: Livre de poche, 1954. 510 p.
10. Damourette J. et Pichon E. *La grammaire en tant que mode d'exploration de l'inconscient*. Paris: ENS, 1928. 257 p.
11. Dhôtel A. *Le pays où l'on n'arrive jamais*. P.: J'ai lu, 1955. 99 p.
12. Flaubert G. *Madame Bovary*. *Classiques universels*. P.: 2000. 316 p.
13. Flaubert G. *Madame Bovary*. *Penguin Popular Classics*. L.: 1995. 360 p.
14. Guide A. *Les caves de Vatican*. P.: Folio classique, 2001. 536 p.
15. Guillaume G. *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*. P.: Hachette, 1919. 318 p.
16. Hugo V. *Les chansons des rues et des bois*. P.: Gamier-flammarion, 1966. 316 p.
17. Maupassant G. *Les nouvelles*. ALBIANA, 2007. 158 p.
18. Maurois A. *Nouvelles*. P.: Nouvelle Revue Française. 1928. 250 p.
19. Tarkington B. *Alice Adams*. HardPress Publishing, 2013. 298 p.
20. Пб.: Антологія, 2004. 256 с.

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕТРАНСЛЯЦІЇ ДИТЯЧОГО ГУМОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ «39 КЛЮЧІВ»)

LEXICAL-STYLISTIC MEANS OF CHILDISH HUMOR RETRANSLATION (BASED ON THE “THE 39 CLUES” ADVENTURE NOVEL SERIES)

Бойко І.П.,

orcid.org/0009-0004-2328-7662

асистент кафедри іноземних мов

*Національного університету водного господарства та природокористування,
керівник гуртків*

*Обласного комунального позашкільного навчального закладу
«Рівненська Мала академія наук учнівської молоді» Рівненської обласної ради*

Наукова стаття присвячена дослідженню стилістичних засобів, спрямованих на реалізацію своєрідного юнацького гумору, на прикладі пригодницьких романів «39 ключів» з детальним аналізом стилістичних прийомів іронії, гри слів та порівняння як найчастотніших та найбільш продуктивних ретрансляторів гумору в цільових книгах.

В ході дослідження було вирішено низку завдань, які полягають у вивченні поняття комічності та принципів досягнення комічності, до яких належать: безладність думок, їх логічне оформлення, химерність мови, порушення зв'язку між репліками, комічне підвищення або зниження інтонації, втрата ходу думок під час розмови, слова, що виражають суперечність поняття, повтори, комізм звуків і каламбури.

Було розглянуто загальні особливості юнацького гумору в романах циклу «39 ключів» Ріка Ріордана «Лабіринт кісток» та Гордона Кормана «Фальшива нота», що є ретрансляцією дитячого світогляду та внутрішніх переживань персонажів. Такий гумор має своєрідне стилістичне забарвлення, що зумовлене віковими особливостями героїв. Юнацький гумор в романах характеризується дитячою наївністю та безпосередністю, а жарти головних героїв включають випадки дружньої насмішки, розіграшу чи «підколу». Вдалиий гумор стає шляхом до самоствердження, триумфу справності власного інтелекту, що є важливою ознакою юнацького спілкування.

Жарти головних персонажів базуються на використанні ряду експресивно-стилістичних засобів. Переважаючими засобами досягнення комічності як в романі «Лабіринт кісток», так і в наступній книзі «Фальшива нота» є гра слів, порівняння, стилістична іронія. «Дитяча іронія» суттєво відрізняється від тієї, що використовують дорослі персонажі своєю наївністю, м'якістю та легкістю і не здатна сильно образити чи дошкулити співрозмовнику. Іронія у романах реалізується на рівні слова чи словосполучення, а також і цілого речення, та завжди супроводжується рядом інших експресивних прийомів мови, таких як гіпербола, порівняння, гра слів, антитеза тощо.

Гра слів виникає на ґрунті непорозуміння, де в дитячому баченні певні явища викликають свої асоціації, що і створюють комічні непорозуміння. Цей експресивно-стилістичний засіб в романах базується на протиставленні різних значень одного і того ж поняття і реалізується за допомогою явища параномазії, де неочікуване протиставлення двох параномічних одиниць продукує потужний комічний ефект.

Стилістичне порівняння у романах реалізується через зіставлення досить несподіваних об'єктів, двох несуміжних, антонімічних за своєю суттю явищ чи понять, що викликають усмішки на обличчях юних читачів. Серед виокремлених гумористичних порівнянь є такі, де і об'єкт, і суб'єкт порівняння мають у собі ознаку комічного, що націлюється на досягнення ще більшого гумористичного ефекту. Ряд порівнянь-характеристик, які знаходимо в романах обох авторів, створюють надзвичайно яскраві образи з гумористичним, а подекуди іронічним забарвленням і зацікавлюють читача, продукуючи «ефект присутності».

Ключові слова: комізм, комічний ефект, продуцент гумору, іронія, гра слів, порівняння.

The scientific article deals with the study of stylistic means aimed at the youth humor realization based on the example of the adventure novel series “39 clues” with a detailed analysis of the stylistic devices of irony, word play, and simile as the most frequent and productive humor producers in the target books.

Consequently, a number of tasks were solved, which lies in the study of the comicality concept and the principles of its achievement, including the following features: the disorder of thoughts and their logical design, the oddness of speech, the violation of the connection between lines, the comical rise or fall of intonation, the loss of the flow of thoughts during a conversation, the usage of words that express the contradiction of the concept, repetitions and puns.

The general features of youth humor in the novel series of “39 Clues” (Rick Riordan’s “The Maize of Bones” and Gordon Korman’s “One False Note”) were considered, which are relays of childish worldview and inner experiences of their characters. Such humor has a peculiar stylistic connotation, which is determined by the age characteristics of the characters and featured by childlike naivety and immediacy while the jokes of the main characters include cases of friendly mockery and pranks. Successful humor becomes the way to self-affirmation, a triumph of one’s own intellect efficiency, which is an important feature of youth communication.

The main characters’ jokes are based on the use of some expressive and stylistic means with the dominance of word-play, simile and stylistic irony to be found in both novels under study. “Childish irony” is significantly different from the one used by adult characters in its naivety, softness, lightness and is not capable of greatly offending or bothering the inter-

locutor. The irony in novels is implemented at the level of a word or phrase, as well as a whole sentence, and is always accompanied by a number of other expressive language means, such as hyperbole, simile, word play, antithesis, etc.

The word play occurs on the basis of misunderstandings, where in the child's vision certain phenomena cause some associations, which create these so called comic misconceptions. This expressive-stylistic means in novels are based on contrasting different meanings of the same concept and are implemented using the phenomenon of paronomasia, where the unexpected juxtaposition of two paronomic units produces a powerful comic effect.

The simile in the target novels is achieved through the juxtaposition of quite unexpected objects, which are two non-adjacent, inherently antonymous phenomena or concepts that bring smiles to the faces of young readers. Among the isolated humorous similes one can observe those ones where both the object and the subject of the comparison have a comic feature, which is aimed at achieving greater comic effect. A number of characteristic similes found in the novels under study create extremely bright images with a humorous and sometimes ironic charge, producing the unique "effect of presence".

Key words: comedy, comic effect, humor producer, irony, word play (pun), simile.

Постановка проблеми. Книги для підлітків (Young adult) – доволі новий жанр, що за відносно короткий час зумів підкорити світ по обидві сторони океану і трансформувався із книжок тільки для підлітків в один з найпопулярніших літературних напрямів XXI століття. З точки зору психології, підлітковий вік здебільшого виявляється складним періодом для дітей – швидкі зміни, що відбуваються з тілом і душею, нові виклики, необхідність самовизначення, часто непорозуміння з батьками, відносини з однолітками. Серія пригодницьких романів «39 ключів» полонила мільйони дитячих сердець в усьому світі, а дві книги з цієї серії «Лабіринт кісток» Ріка Ріордана та «Фальшива нота» Гордона Кормана стали матеріалом нашого дослідження, на основі якого було розглянуто вікові особливості гумору та його репрезентації головними героями через ряд лексико-стилістичних засобів і прийомів.

Різноманітність теоретичних тлумачень щодо зображення комічного, дослідження яких не вичерпує його сутності, а лише висвітлює нові аспекти й перспективи вивчення та постійний розвиток стилістики як науки, свідчать про **актуальність** вибору тематики даної статті. Актуальність обраної теми також зумовлена відсутністю єдиного погляду щодо категорії комічного й важливістю подальшого вивчення стилістичних засобів і прийомів реалізації комічного ефекту в англійських юнацьких романах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комічне посідає важливе місце серед логіко-філософських та естетичних категорій і давно перебуває у фокусі уваги філософів, літераторів та лінгвістів. Природа гумору цікавила ще представників античної думки (Платон, Арістотель, Цицерон, Квінтіліан, Кант), чий праці стали основою для формування в подальшому десятків теорій комічного, які пояснюють це явище в психології, соціології, філософії, біології, літературі, лінгвістиці [9]. Зарубіжні лінгвісти С. Аттардо, С. Крічлі, Дж. Морреал, Н.Р. Норрік, В. Раскін досліджували засоби створення комічного

у тексті. Лінгвістичні засоби реалізації гумору та іронії на матеріалі художніх творів вивчали Н.К. Саліхова, А.А. Щербина. Вчені С.І. Походня, О.Б. Шонь, а Ф.С. Бацевич розглядав комунікативно прагматичні вияви іронії. Нині дослідження гумору як різновиду комічного відбувається за такими пріоритетними напрямками: осмислення природи лінгвістичного та соціального гумору (І.К. Кобякова); огляд теорій вербального гумору в сучасній лінгвістиці (Д.В. Казакова); аналіз лінгвістичної вербалізації гумористичного ефекту та екстеріоризації гумору в певному виді дискурсу (С.О. Швачко, О.А. Кириченко, О.І. Назаренко, О.Є. Нестеренко); розгляд гумористичної комунікації, побудованої на порушенні універсальних принципів спілкування (Л.І. Шмулевич); визначення механізмів реалізації гумору та його функцій (В.В. Жугай, О.В. Материнська) тощо [1].

Поняття «комічного» є категорією естетики, що характеризує той аспект естетичного освоєння світу, який супроводжується сміхом без співчуття, страху і пригнічення, а також прийнято розрізняти різноманітні форми досягнення цього поняття, серед яких: нелогічність, парадокси, непорозуміння, поведінка героя, що не відповідає певній ситуації тощо [5]. Основними формами комічного вважають сатиру та гумор, а комічне характеризують жанрами бурлеску, травестії, пародії, гуморески та виявляють за допомогою таких засобів комічного, як жарт, іронія, гротеск, фарс, сарказм та ін.. Градація емоційного реагування на різні прояви комічного, його відношення до суспільного ідеалу передається в поняттях усмішки, жарту, іронії, чорного гумору, гротеску, сарказму, карикатури, які можуть становити основу відповідних жанрових структур, стилістичних фігур чи тропів, тобто засобів художнього моделювання естетичної реальності [5].

Постановка завдання. *Метою* статті є висвітлення суті комічного, а також лексико-стилістичних засобів реалізації специфічного дитячого гумору на прикладі обраної для дослідження серії юнацьких англійських романів «39 ключів».

чів»: «Лабіринт кісток» Р. Ріордана та «Фальшива нота» Г. Кормана. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення наступних *завдань*:

1) дослідити поняття комічності та визначити основні принципи досягнення комічності авторами;

2) розглянути загальні особливості юнацького гумору в романах, що є ретрансляцією дитячого світогляду та внутрішніх переживань героїв;

3) виявити і дослідити прояв комічного ефекту, що реалізується за допомогою лексико-стилістичних засобів мови на прикладі діалогів юнацьких пригодницьких романів Р. Ріордана «39 ключів. Лабіринт кісток» та Г. Кормана «39 ключів. Фальшива нота».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Підліткова література є органічною, а також і специфічною частиною загальної літератури, адже в ній глибоко виражені почуття, емоції, переживання людей. Присутність комічного в текстах розвиває продуктивне та парадоксальне мислення, формує високий рівень почуття гумору та комічного у дитячого реципієнта.

Реалізація гумору, іронії, сатири в сучасній літературі забезпечується через свідоме перебільшення, тяжіння до гіперболічного і гротескного загострення, алогічності, подекуди доведеною до абсурду. Це зумовлює використання таких мовно-стилістичних засобів, як порівняння, метафори, гри слів, фразеологізмів, специфічної взаємодії лексичних одиниць і контексту, вживання вставних конструкцій, що порушують логічність думки, викликаючи комічний ефект.

За твердженням К. Воллеса, з усіх похідних мови гумор найбільш культурно і ситуаційно специфічний. Гумористичний компонент тексту вміщує спосіб, яким була створена та чи інша комічна ситуація, прийоми, які були використані автором, і на яку реакцію слухача гумор розрахований [14, с. 75]. За допомогою гумору автор створює читачам гарний настрій, показуючи тим самим своє позитивне чи іронічне ставлення до подій та їх учасників. Надважливою функцією гумору є *атракція* – вміння привернути до себе увагу. Дотепний жарт, гумор, веселий настрій, доброзичливість – елементи атракції, вони допомагають завоювати аудиторію, привернути до себе читачів, залучити людей на свою сторону [3].

Оскільки матеріалом дослідження статті було обрано дві перших книги серії підліткових пригодницьких романів «39 ключів» «Лабіринт кісток» Р. Ріордана та «Фальшива нота» Г. Кормана, то відповідно до вікових особливостей вираження гумору, спостерігаємо вживання великої кілько-

сті таких лексико-стилістичних засобів виразної мови, як алегорій, метафор, крилатих висловів, неординарних зіставлень та художніх порівнянь. Головні герої, як і будь-які інші підлітки, вбачають свою інтелектуальну силу, ознаку свого авторитету у здатності користуватися гострим слівцем, вдалим жартом чи іронічною насмішкою над співрозмовником. Тому мова юних героїв характеризується підлітковим сленгом та дошкульними «підколами», що передаються різноманітними лексико-стилістичними засобами мови.

Одним із найпоширеніших експресивних прийомів у досліджуваних романах є *стилістична іронія*. Це мовне явище полягає у вираженні протилежного під зовні позитивними характеристиками. Вираз іронії, глузування здійснюється різними способами, які можуть відрізнятися за формою, змістом і функціями у різних мовах і мовних традиціях.

Іронічність висловлювань – невід’ємна особливість головних героїв серії романів про 39 ключів. Схильність авторів до іронічного підтексту простежується у мовленні головних персонажів Емі та Дена Кехілів, сімейства Голтів, Йони Візарда, Яна та Наталі Кабра. Іронізуючи, вони певним чином висміюють недоліки своїх співрозмовників, приховуючи за зовні позитивним твердженням негативне ставлення чи глузливу насмішку. Проте, слід зазначити, що «дитяча іронія» суттєво відрізняється від тієї, що використовують дорослі персонажі своєю наївністю, м’якістю та легкістю. Така іронія не здатна сильно образити чи дошкулити співрозмовнику.

Іронія у романі «Лабіринт кісток» реалізується як на рівні слова чи словосполучення, так і цілого речення, проте очевидним є те, що іронія не є самостійним стилістичним засобом, адже вона завжди супроводжує ряд інших експресивних прийомів мови: *“The Cobras”, he muttered. Ian and Natalie Kabra were standing by Grace’s coffin, looking like perfect little angels as they talked to the preacher. They wore matching designer mourning outfits that complemented their silky black hair and cinnamon-colored skin. They could’ve been child supermodels* [12, с. 15].

У вищенаведеному уривку головний герой, вдаючись до прийому гри слів, тобто дещо змінюючи прізвище своїх кузенів з *Кабра* на *Кобра*, в глузливій манері виражає своє негативне ставлення, а також демонструє дотепність та певну зверхність до об’єктів своєї уваги. Крім того, помічаємо іронію у невласне прямій мові, а саме в описі зовнішності та стилю дітей на похоронах своєї заможної бабусі.

Поєднання іронії з іншими стилістичними засобами, а саме грою слів, що виражена повтором однієї лексеми, спостерігається і в наступній книзі циклу «Фальшива нота»: *“That low-down KGB reject!” Dan fumed. “I can’t believe she cheated me – right when I was in the middle of cheating her [11, с. 55]!”*

Наступний приклад влучно ілюструє явище гіперболізації у поєднанні з іронією, що часто простежується в авторському стилі Г. Кормана: *“If the answer’s anywhere, it’s online.” Amy was disgusted. “You think you can Google the solution to all the world’s problems [11, с. 23]”*.

Цей фрагмент розмови двох підлітків показує іронічне ставлення сучасного покоління до пошуку рішення будь-якої проблеми у Всесвітній мережі та підкреслює перебільшені можливості інтернету.

Доречно зазначити, що іронія є тим видом гумору, що по-особливому сприймається читачем з вишуканим смаком, адже інколи вона ховається у складних метафоричних образах чи фразеологічних конструкціях, створюючи надзвичайний комічний ефект. Приклад такої іронії було знайдено в одному із розділів роману «Лабіринт кісток», що демонструє лексико-семантичний алогізм, який є одним із найпродуктивніших способів творення іронії: *Dan was tempted to stop about twenty times as they trailed Irina Spasky down the Rue de Rivoli. (He wondered if that meant “the Street of Ravioli,” but he decided Amy would laugh at him if he asked) [12, с. 130].*

Подібні прийоми для досягнення комічного ефекту спостерігаються й у наступній книзі циклу. Проте Г. Корман вдається ще й до використання специфічної тематичної лексики для підсилення комічності ситуації, що склалася: *Nellie stared. “Burger King? We’re in Austria, land of schnitzel, sauerbraten, white asparagus, and the greatest pastry in the world, and you bought American fast food? I’d expect it from Dan, but you, Amy [11, с. 31]?”*

Наступною особливістю іронічного гумору у романі «39 ключів. Лабіринт кісток» є дитяча наївність, безпосередність, асоціативність: *Located in Mozart’s only preserved Vienna home, it was a popular tourist attraction. Even at nine o’clock in the morning, visitors were queued up halfway down the block, waiting to get in. Dan was dismayed. “It’s Mozart, not Disneyland! What are all these people doing here [11, с.24]?”; Dan in the lead, they scrambled up a metal ladder. He was mystified. “Where did all this water come from?” “You’re in Venice, dweeb [11, с. 126]!”*

Ще одним потужним засобом реалізації юнацького гумору є прийом *гру слів*. У стилістиці прийнято розглядати гру слів як експресивний засіб мови, мета якого полягає у комічному ефекті або сатиричному звучанні визначеного пункту тексту, на якому зосереджується увага читача [6]. В основі гри слів може лежати помилкове тлумачення висловлювання одного мовця іншим. Проаналізувавши приклади таких комічних непорозуміннь у романі «Лабіринт кісток», можемо стверджувати, що вони ґрунтуються переважно на явищах *полісемії* (наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова відповідно до різних контекстів): *“I am William McIntyre, Madame Cahill’s lawyer and executor.” “Executor?” Dan whispered to Amy. “He killed her?” [12, с. 17].*

У романах гумор також виникає на тлі непорозуміння мовців різного світогляду, буквальності розуміння сказаного: *“And ‘A rolling stone gathers no moss’.” “Why would farmers care if stones are mossy or not?” Amy was tempted to whack him with the book [12, с. 56]; Somebody kind of pliable.” “Does ‘pliable’ mean we can lie to them?” [12, с. 69]*

Найпоширенішою формою гри слів є реалізація прийому через явище *парономазії* (зіставлення слів, різних за значенням, але подібних за звучанням). В наслідок звукової подібності, а іноді й часткового збігу морфологічного складу, пароніми можуть використовуватися в мовленні з певними семантично-стилістичними настановами [4]. Завдяки своїй звуковій подібності та певним семантичним зв’язкам пароніми схожі у стилістичному плані на омоніми й омофони, оскільки вживаються з метою створення *каламбурів*. Проте паронімія є більш притаманною для творення каламбурів, оскільки приблизно однакове звучання, а не точний звуковий збіг, більш придатне для потрібних семантичних зіставлень. Наступний приклад, знайдений у романі «Лабіринт кісток», як не найкраще демонструє це явище: *“Richard Saunders was a pseudonym,” Uncle Alistair explained. Dan knit his eyebrows. “A fake foot?” Amy wanted to strangle him, but Alistair said patiently, “No, my dear boy. You’re thinking of a pseudopod. A pseudonym is a fake name, a nom de plume, a disguise for the author [12, с. 56]”*.

Специфічний комізм такого прийому пояснюється тим, що «іронічний і гостро сатиричний змістовий ефект, утворений внаслідок зіткнення в тексті паронімічних слів чи слівформ, залежить також від семантичних зв’язків між ними», адже саме «семантична протилежність або яскрава протиставлюваність сприяє створенню калам-

бурів сатиричного спрямування» [7]. Наведений вище приклад демонструє прийом гри слів, який базується саме на неочікуваному протиставленні двох паронімічних одиниць *pseudopod* (псевдоподія, «несправжні ніжки») та *pseudonym* (псевдонім), що і продукує бажаний комічний ефект.

На основі паронімії будується *парономазія*. Це явище являє собою стилістичну фігуру, в якій поряд розміщуються різні за значенням, але подібні за звучанням слова з метою їх зіставлення. При цьому часто використовуються не тільки пароніми, але й просто співзвучні, різні за своїм предметним співвідношенням лексичні одиниці: *Dan was tempted to stop about twenty times as they traileed Irina Spasky down the Rue de Rivoli. (He wondered if that meant "the Street of Ravioli," but he decided Amy would laugh at him if he asked) [12, c. 130].*

Серед продуктивних засобів реалізації гумору поруч з іронією та грою слів ми виділяємо стилістичні порівняння комічного характеру. Як стилістичний прийом мови, *порівняння* – це зіставлення двох явищ, предметів, людей та їх рис тощо. Сін Глеч утотожнює метафору, образність, персоналіфікацію, алюзію, алітерацію з порівнянням та визначає його як спосіб сприйняття та інтерпретації світу шляхом вивчення відношення одного об'єкта до інших [13]. Сутність самого порівняння полягає в його суб'єктивності та індивідуальному характері, адже його семантична наповненість залежить від світогляду мовця, характеру його світовідчуття [2].

За семантикою суб'єкта порівняння та стилістичним значенням всього словесного образу, створюваного компаративною конструкцією, І.О. Дегтярьова виділяє такі групи порівнянь [2]:

1) порівняння-характеристика риси зовнішності людини: *"Find what you need?" the librarian asked. She had frizzy hair and bifocals and looked sort of like a friendly witch [12, c. 94]; The whole Holt family was way too buff. They had meaty hands and thick necks and faces that looked like G. I. Joe figures. Even the mom looked like she should be shaving and chewing on a cigar [12, c. 14];*

2) порівняння-характеристика вдачі: *"Those guys are crazy! They're like mini-Darth Vaders without the mask!" [11, c. 83] "Calm down," Natalie said to her brother. "He's just trying to get to you -- and succeeding. For someone who's smarter than a supercomputer, sometimes you're a real idiot" [11, c. 141];*

3) порівняння-характеристика людської поведінки, дій: *"Too fast!" – Amy cried. The collision rocked both vessels, and Amy was very nearly pitched*

overboard. She glared at her brother. "Do you have to drive like such a maniac?" [12, c. 130]; "Oh, yeah?" Dan said. "Well, maybe we're not related! Maybe you're mutant aliens, because real kids don't dress like bankers and fly around in their daddy's private jet" [12, c. 30].

4) порівняння-ознака рухів людини: *Dan didn't have time to get any of it. Irina walked like her dress was on fire [12, c. 132];*

5) порівняння-характеристика мовлення: *The moaning from Dan was even louder and more pitiful than Saladin's constant complaining. "Oh, no you don't. You're not dragging me to another Mozart house. Not when I haven't even recovered from the last one!" "Grow up," Amy said sharply [11, c. 63];*

6) порівняння-характеристика сміху: *Their older brother, Hamilton, laughed like an idiot [12, c. 14];*

7) порівняння-характеристика почуттів та емоційних станів: *Seeing her on the screen like that had stung Amy worse than salt in a cut [12, c.25]; Dan felt a dizzy rush, like the time he ate twenty packs of Skittles [12, c. 39].*

За допомогою таких порівнянь-характеристик автори «Лабіринту кісток» та «Фальшивої ноти» створюють неповторний експресивний образ героїв, передають емоційну, оцінювальну, естетичну інформацію. Їх гумористична забарвленість та іронічний характер додають особливого літературного смаку, привабливості, легкості в сприйнятті та виразності.

Характерною особливістю гумористичного порівняння є те, що і об'єкт, і суб'єкт порівняння мають у собі ознаку комічного. Чим більша невідповідність між ознаками порівнюваних об'єктів, тим більша їх полярність на семантичному та стилістичному рівнях, тим більше комізму у самому порівнянні [9, c. 11]: *"But why is his last name just S___?" Amy's eyes widened. "Wait a minute. I remember reading that back in the 1700s, people used to do that. They would use only one letter if they wanted to disguise their names." "Huh," Dan said. "So, like, I could say A – has a face like a baboon butt, and you wouldn't know who I'm talking about [12, c. 43]?"*

Р. Ріорданом продемонстровано прагнення підлітків до логічного осмислення матеріалу, застосовуючи при цьому порівняння, зіставлення, узагальнення, класифікацію тощо. Підвищується рівень абстрагування, формуються системи прямих і зворотних логічних операцій, міркувань та висновків, що стають більш свідомими, обґрунтованими: *His eyes glittered, like a starving man looking at a Big Mac [12, c. 170]; Still... he thought*

if he could just accomplish something amazing – even cooler than making the ultimate baseball card collection or becoming a ninja lord -- his parents would somehow know [12, с. 39]; “Those guys are crazy! They’re like mini-Darth Vaders without the mask [11, с. 83]!”; Dan felt a dizzy rush, like the time he ate twenty packs of Skittles [12, с. 39].

Як бачимо у вищенаведених прикладах, порівняння відображають світ вподобань дитини, її інтереси відповідно до віку та кола спілкування, таким чином приземлюючи гумор до свого «особливого, специфічного» світогляду. Таким чином, блиск в очах є нічим іншим, як бажанням проковтнути улюблений гамбургер, а відчуття в роті після жмені цукерок «Скітлз» не можливо ні з чим сплутати.

Щоправда, серед досліджуваних нами порівнянь в обох книгах є як позитивно, так і негативно забарвлені приклади. Інколи вони несуть в собі відтінки критики та образи для об’єкта порівняння: *Dan acted like a doofus most of the time [12, с. 90]; “We don’t stand a chance, do we? The Kabras and the Starlings are rich. Jonah Wizar’s famous. The Holts are like steroid monsters. Alistair and Irina seem so – I don’t know – worldly. And Dan and I –” “Have other talents,” Mr. McIntyre finished [12, с. 42–43].*

У другому прикладі порівняння сімейства Голтів та стероїдних монстрів є досить образливим для перших, адже вони наполегливо працювали та тренувалися, щоб отримати жаданий результат. З іншого боку, їхній аж надто не при-

родній вигляд та статура й справді справляли таке враження.

Негативна конотація іронічних порівнянь особливо відчутна, коли характеристика зовнішності чи поведінки здійснюється за допомогою порівняння певного об’єкту з тваринами, птахами, комахами та іншими предметами: *The man had a long pointed nose and a balding head. He reminded Dan of a vulture [12, с. 17]; His hair was combed toward the middle so it stuck up like a shark fin [12, с. 15]; “Keep her on ice, Ham. Don’t take your eyes off her for a second.” He charged away, leading the stampede of Holts, predators in pursuit of prey [11, с. 12].*

Висновки. Отже, на основі опрацьованих нами діалогів юнацьких пригодницьких романів циклу «39 ключів» Р. Ріордана «Лабіринт кісток» та Г. Кормана «Фальшива нота», ми можемо стверджувати, що прояв комічного та досягнення найкращого гумористичного ефекту реалізується за допомогою таких експресивно-стилістичних засобів мови, як стилістична іронія, гра слів, художнє порівняння, що знаходять позитивні відгуки серед читачів юнацької вікової аудиторії. Різниця між переважаючими стилістичними засобами не впливає на зміну авторського стилю написання романів.

Даний аналіз не вичерпує повного розв’язання досліджуваної проблеми, перспективи дослідження вбачаємо у подальшому глибокому дослідженні стилістичних характеристик юнацького гумору на матеріалі інших англомовних романів для дитячої та підліткової аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блинова І.А., Зернецька А.А. Гумор як різновид комічного: критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика.* 2021. Т. 2(71), № 1, Ч. 2. С. 35–43.
2. Дегтярьова І.О. Семантико-стилістичні параметри порівнянь характеристики людини у постмодерністській прозі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 8. «Філологічні науки» (мовознавство і літературознавство): Зб. наукових праць.* К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. Книга 1. С. 165–171
3. Іздик Ю. Іронія над іронічністю. Іронія : зб. ст. / упоряд. О. Галета, Є. Гулевич, З. Рибчинська. Л. : Літопис; К. : Смолоскип, 2006. С. 143–144.
4. Кондратюк О.В. Молодіжний сленг як мовне явище. *Культурологічний часопис «І».* Випуск «Молодіжні субкультури». Львів, 2005. № 38. С. 212–220.
5. Линтвар О.М. Вираження елементів комічного в художньому тексті. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Луганськ [ЛНУ ім. Т. Шевченка].* 2013. № 14(273). С. 69–74.
6. Муратова В.Ф. Гіпербола як стрижневий засіб інтенсифікації мови у П. Зюскінда. *Новітня філологія.* Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2010. № 16 (36). С. 171–178.
7. Столяренко В.А. Лінгво-когнітивні аспекти стилістичного прийому рип (гра слів) (на матеріалі контрактивного аналізу корелюючих текстів). *Вісник Сумського національного університету.* Суми, 2006. С. 2.
8. Титаренко О.Ю. Мовні засоби вираження гумору (на матеріалі творів англійської та американської літератури ХІХ–ХХ століть) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; Київський педагогічний ін-т іноземних мов. Київ, 1993. 16 с.

9. Шонь О.Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американському короткому оповіданні: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2003. 20 с.
10. Юрковська М.М. Вікові особливості гумористичної мовленнєвої поведінки персонажів у сучасних анімаційних фільмах. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2010. Вип. 29. С. 388–396.
11. G. Korman. 39 Clues. One False Note. NY : Scholastic, 2008. p. 186.
12. R. Riordan. 39 Clues. The Maze of Bones. NY : Scholastic, 2008. p. 232.
13. Sean Glatch. 112 Common Literary Devices: Definitions, Examples, and Exercise. URL: <https://writers.com/common-literary-devices> (дата звернення: 13.04.2023)
14. C. Wallace. Translating Laughter: Humour as a Special Challenge in Translating the Stories of Ana Lydia Vega. *Journal of the Midwest Modern Language*. NY: Association, 2002. P. 75–78.

УДК 811.11'276.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.15>

ФУНКЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

FUNCTIONS OF THE GERMAN ADVERTISING TEXT

Бондар Н.В.,

*orcid.org/0000-0002-0320-4119**старша викладачка кафедри мовознавства**Івано-Франківського національного медичного університету*

Івасюк Р.П.,

*orcid.org/0000-0001-5082-6829**асистентка кафедри німецької мови**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті виявлено головні особливості німецькомовної реклами в контексті її функцій. Актуальність дослідження обумовлена антропоцентричністю лінгвістичної науки, адже нині реклама стала однією зі значущих частин життя суспільства та людини. Метою дослідження є виявлення функцій німецькомовних рекламних текстів та одиниць, які їх вербалізують.

Реклама дає імпульс економіці до розвитку, а разом із цим інтенсифікує й процеси глобалізації. Поширення німецької продукції по всьому світу актуалізує проблему вивчення функцій німецькомовної реклами. У статті як приклад подано німецькомовні рекламні тексти, оскільки в сучасному світі Німеччина постає однією з найпотужніших економік світу, а німецькі компанії постачають свою продукцію по всьому світу, тому з рекламними текстами німецьких виробників ми стикаємося повсюдно.

Авторами статті визначено й схарактеризовано засоби виразності та прийоми, що використовуються в мові німецькомовної реклами. Проведено аналіз основних функцій німецькомовної реклами. З'ясовано, що такими функціями є атрактивна та маніпулятивна. Перша призначена для привернення уваги потенційних покупців або клієнтів, а друга – для спонукання до купівлі товару або послуги.

У статті встановлено, що для просування товару, що рекламується, текст чинить комунікативний вплив на цільову аудиторію шляхом актуалізації та утримання об'єкта у свідомості споживачів. Крім того, рекламний текст розширює і поглиблює знання про товар або послугу, покращує думку реципієнтів про товар або послугу, що рекламуються, переконує в його перевагах, формує й підтримує зацікавленість у них, повідомляє про реальні або символічні вигоди, створюючи схильність до вибору певного товару або послуги.

Ключові слова: атрактивна функція, маніпулятивна функція, німецька мова, реклама, слоган.

This article reveals the key features of German advertising in the context of its functions. The relevance of the study is dictated by the anthropocentricity of linguistic science, because nowadays advertising has become one of the significant parts of society and human life. The aim of the study is to identify the functions of German advertising texts and the units that verbalize them.

Advertising gives impetus to the economy for development, and with it intensifies the processes of globalization. The spread of German products around the world actualizes the problem of studying the functions of German advertising. This article presents German advertising texts as an example, because in the modern world Germany is one of the most powerful economies in the world, and German companies supply their products around the world, which means that we encounter advertising texts of German manufacturers everywhere.

The authors of the article defined and characterized the means of expression and techniques used in the language of German advertising. The main functions of German advertising have been analyzed. It was found that the main functions of German-language commercial advertising are attractive and manipulative functions. The first is intended to attract the attention of potential buyers or customers, and the second is intended to encourage them to buy a product or service.

The article establishes that to promote the advertised product, the text has a communicative impact on the target audience by actualizing and retaining the object in the minds of consumers. In addition, the advertising text expands and deepens knowledge about the product or service, improves the recipients' opinion about the advertised product or service, convinces of its benefits, forms and supports the interest in them, informs about the real or symbolic benefits, thereby creating a predisposition to choose the object of advertising.

Key words: attraction function, manipulative function, German, advertising, slogan.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Відомо, що спочатку «слово реклама означало 'записувати' або 'розглядати', проте пізніше така дефініція змінилася на 'переконувати'» [1]. Метою сучасної реклами, на думку фахівців у галузі рекламного дискурсу, є «побудова приємного візуального образу будь-якого продукту, сервісу або бренду, що має величезний споживчий потенціал» [2]. Беручи до уваги історію рекламної індустрії, «побутове споживання значно зросло в 50-х і 60-х рр., що призвело до створення реклами масового виробництва» [3]. Нині рекламодавці прагнуть знайти такі цінності, образи та версії реального світу, які, можливо, зможуть привабити цільову аудиторію [1; 3].

Поширення реклами в суспільстві пов'язане з розвитком засобів масової комунікації, оскільки «реклама реалізує свої прагматичні цілі, функціонуючи в потоці масової інформації за її законами: вона надає інформацію про зовнішній світ, ретранслює цінності, що їх поділяє суспільство, задає орієнтири соціополітичної дії, у формах і знайомих зразках традиційної для певного суспільства культурно-знакової парадигми» [4]. Таким чином, реклама стає ідеологічним інструментом для відтворення соціальних засобів індивідуалізації, споживчих норм і звичок.

Реклама – явище надзвичайно багатогранне, адже вона знаходиться між різними професійними сферами та привертає увагу представників різних професій, тому існують різні тлумачення цього поняття. Ми поділяємо думку Ф. Котлера, який розуміє рекламу у широкому сенсі як «безособову форму комунікації, здійснювану за посередництвом платних засобів розповсюдження інформації, з чітко вказаним джерелом фінансування» [3].

З позиції лінгвістики, реклама трактується як «одна зі сфер використання мови, де вона насамперед слугує інструментом переконуючої комунікації» [5], основною метою якої є «всіма засобами впливати на прагматичну сферу споживачів реклами та спонукати того, хто слухає,

певним чином модифікувати свою поведінку» [2, с. 27].

Дослідження того, як рекламні тексти здатні переконувати людину, здійснюють багато дисциплін, як-от антропология, психология, соціология, лінгвориторика [6]. Проте, на думку фахівців, «доти, доки основна мета рекламної сфери – комунікація, жоден з наявних напрямів її дослідження не дійде повноцінного висновку без лінгвістичного аналізу» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукове висвітлення рекламного дискурсу та рекламного тексту в лінгвістиці є доволі широким, проте цей різновид інституціонального дискурсу як комунікативний феномен продовжує викликати інтерес дослідників і вивчається з позиції розгляду низки проблем. Вітчизняні науковці присвячують свої розвідки ролі іконічного компоненту в англійському рекламному дискурсі [7], лінгвостилістичній організації та прагматичному функціонуванню англійськомовного рекламного дискурсу [8], англійськомовному рекламному тексту косметичних засобів [9] тощо.

Зі свого боку, Т. А. Безугла досліджувала англійський і німецькомовний рекламний дискурс в аспекті лінгвопрагматичного підходу [10]. Розвідки Т. В. Кравець присвячено українському рекламному тексту в прагмалінгвістичному аспекті [11]. Прагмакомунікативний та жанровий аспекти політичної реклами у французьких засобах масової інформації досліджено Ю. В. Сивак [12].

Постановка завдання. Як засвідчує аналіз останніх досліджень та публікацій, лінгвісти приділяють здебільшого увагу вивченню особливостей англійськомовного рекламного дискурсу. Водночас німецькомовний рекламний дискурс є малодослідженим та потребує подальших розвідок, що зумовило вибір теми нашої розвідки. Мета статті полягає у виявленні функцій німецькомовних рекламних текстів та одиниць, що їх вербалізують.

Виклад основного матеріалу. Вибір лінгвістичних засобів для текстів реклами ніколи не буває довільним. Обрані засоби репрезентують

спробу використати мову з метою досягнення намірів мовця. Мовні одиниці, використані в певній рекламі, «є продуктом ретельного й усвідомленого вибору» [3, с. 35]. Для цього поряд з іншими засобами використовуються різноманітні «стилістичні прийоми, метою яких є активізація інтересу адресата та створення сприятливих умов для закріплення рекламного дискурсу у свідомості реципієнта» [2, с. 38].

Для досягнення комерційних цілей і просування об'єкта, що рекламується, тексти реклами чинять комунікативний вплив на цільову аудиторію: вони актуалізують й утримують товар або послугу в свідомості потенційних покупців або користувачів послуг, розширюють й поглиблюють знання про товар, покращують думку реципієнтів про товар, переконують в його перевагах, формують та підтримують зацікавленість у ньому, повідомляють про реальні або символічні вигоди для реципієнтів, створюючи схильність до вибору цього товару [4, с. 18]. Іншими словами, мета реклами – спонукати споживача до придбання товару або послуги, що рекламуються.

Структура рекламного тексту складається зі слогана, заголовка, основного тексту реклами і, можливо, інших компонентів, що підсилюють ефект впливу рекламного повідомлення на споживача [1]. Ефективність рекламного повідомлення залежить саме від грамотної взаємодії всіх компонентів реклами, але основну роль відіграє рекламний текст.

У текстах німецькомовної реклами часто використовуються рими у вигляді співзвучних закінчень декількох слів, як-от: «*Tiefer gehen. Mehr verstehen*». Іншою особливістю німецькомовних рекламних текстів є використання прикметників у найвищому та вищому ступенях порівняння, як-от: «*Das nützlichste Weihnachtsgeschenk*»; «*Der neueste BMW*» тощо. У випадку з алітерацією відбувається повторення однакових приголосних, які надають фразі певної виразності, як-от: «*Der wirtschaftlichste Wagen der Welt*»; «*Einfach sprudeln, statt schwer schleppen!*».

Часто в німецькомовній рекламі можна помітити метафори, які переносять значення з істинних предметів на інші, наприклад, «*Grün handeln. Bunt genießen*» (Торгувати зеленню. Насолоджуватися різнобарвністю). Крім того, серед засобів виразності в текстах німецької реклами трапляються окличні речення, як-от: «*Achtung! Achtung! Das neue Opel-Gbriole ist da!*». Не винятком є й риторичні питання: «*Haben Sie Fuss-schmerzen?*». Рекламним текстам притаманна лаконічність і стилістична специфіка фрази, як-от: «*Bosch macht Frauenwünsche*

wahr»; «*Alles für diesen Moment*» або відома всім реклама шоколаду «*Quadratisch. Praktisch. Gut*». Усе це представляє класичний інструментарій німецької реклами. Звісно, це не всі особливості, якими характеризуються тексти німецькомовної реклами.

У текстах сучасної німецької реклами виокремлюються також такі засоби виразності, як:

1) епітети, які, наприклад, вказують на країни походження товару, що рекламується, та інші його ознаки;

2) антитеза для контрастного представлення товару, що рекламується, та підкреслення його переваг;

3) гіпербола для посилення переваг товару, що рекламується;

4) метонімія для створення яскравого образу товару, що рекламується;

5) алітерація для привернення уваги аудиторії як візуально, так і фонетично [1; 5; 7].

Для розуміння німецькомовного тексту реклами недостатньо знання іноземної мови, необхідно креативно й образно мислити, щоб правильно зрозуміти початковий зміст, який закладений в оригінальному тексті реклами. Головна складність перекладу рекламного тексту визначається метою та функціями реклами, які полягають у залученні споживачів до рекламованого товару або послуги з метою його подальшого придбання [5]. Рекламний текст повинен транслювати певні цінності та смисли, які будуть сприйматися цільовою аудиторією.

Іншими словами, особливість німецьких рекламних текстів полягає в повсюдному використанні засобів виразності, які в різноманітних комбінаціях формують унікальні конструкції, розуміння яких потребує глибоких знань мови, творчого мислення та широкого кругозору. У комерційній практиці основну мету реклами у широкому сенсі розуміють як «спонукання споживачів до купівлі рекламованих товарів чи послуг», а «використання реклами визначається її цілями та завданнями залежно від комерційних стратегій рекламодавця та кон'юнктури ринку» [2, с. 34].

До найпоширеніших функцій рекламного тексту в системі маркетингу належать атрактивна та маніпулятивна функції. Перша призначена для привернення уваги потенційних покупців або клієнтів, а друга – для спонукання до покупки товару або послуги.

Атрактивна функція реалізується прикметниками «*extra, super, premium, exzellent, ideal, perfekt*», які вербалізують високий ступінь ознаки

або якості. Німецькій мові притаманно, що ці прикметники можуть виступати у якості першого компонента складених іменників, як-от: «*Extra-Klasse*», «*Super-Kraft*», «*Premium-Auto*» тощо. Окрім того, зазначені одиниці є інтернаціоналізмами, тобто, продуценти німецькомовних рекламних текстів, використовують їх через зрозумілість носіям різних мов, а це дозволяє охопити більшу кількість потенційних покупців або споживачів послуг. Прикладом такої реклами є тексти «*Mit extra Vitaminen für Extra-Power. Der Beercules der Smoothies*»; «*Die günstigste Gelegenheit, mal einen Deutschen zu treten. Günstige Premium-Mietwagen unter sixt.ch*».

Значна кількість комерційних рекламних текстів містять інформацію про знижки, що, без сумніву, привертає увагу покупців та користувачів послугами. У таких рекламних текстах уживається здебільшого іменник «*Rabatt*», часто у сполученні з подвійним прийменником «*bis zu*» та числівниками, що вказують на відсоток знижки, як-от: «*Höffner. Konjunktur-Programm. Aufschwung jetzt. Bis zu 30% Rabatt*».

Окрім того, замість слова *Rabatt* часто використовується знак «мінус» з вказівкою на відсоток знижки та дата, у межах якої ця знижка діє. При цьому використовується прийменник *bis*, що вказує на обмеження у часі.

Функція маніпуляції реалізується апелюванням до покупця як особливої людини. У таких салогах часто уживається особовий займенник «*du*» у різних відмінках. Маніпуляція полягає у тому, що таке звернення наближає покупця до рекламодавця, роблячи спілкування через рекламу більш інтимним, тому людина почувається особливою, як-от у рекламному тексті Deutsche Bahn: «*Diese Zeit gehört dir*». Реклама натякає, що користуючись послугами Deutsche Bahn, люди можуть комфортно їхати та одночасно займатися своїми справами. Використання у рекламному тексті особового займенника «*dir*» наближає реципієнта до адресанта, що викликає довіру до Deutsche Bahn.

Ще один приклад рекламного тексту Deutsche Bundesbahn, який дозволяє споживачам послуг

відчути себе особливими та краще за інших: «*Alle reden vom Wetter. Wir nicht*». Маніпуляція реалізується протиставленням отримувача послуг іншим членам суспільства. Адже людям притаманне бажання відчувати себе особливими, що пояснюється потребою людини у визнанні відповідно до піраміди потреб А. Маслоу. Застосування опозиції займенників *alle – wir* дає зрозуміти, що ті, хто користується послугами Deutsche Bundesbahn, є поважними, особливими, тому що їм не потрібно думати про те, як дістатися кудись за поганої погоди, про них піклується Deutsche Bundesbahn, а значить, вони є кращими, ніж інші члени суспільства.

Значний маніпулятивний потенціал містять рекламні тексти, які апелюють до релігії, як-от:

«– *wertvoll für jede Gemeinschaft und kann sogar fast therapeutisch auf die Seele wirken.*»

У цьому тексті відчувається моральна складова відповідальності, а саме: особлива місія рекламодавців, що посилюється словосполученням «*therapeutisch auf die Seele*».

Отже, атрактивна та маніпулятивна функції реалізують у текстах німецькомовної реклами її головну мету – просування товару або послуг на ринку та їх реалізація.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поширення німецької продукції по всьому світу актуалізує проблему вивчення функцій німецькомовної реклами, серед яких чільне місце посідають атрактивна та маніпулятивна, призначені для привернення уваги потенційних покупців і користувачів послуг та спонукання до здійснення покупки товару або послуги. З-поміж вербалізаторів зазначених функцій виявлено прикметники у вищому та найвищому ступенях порівняння, лексичні одиниці на позначення винятковості товару або послуги, протиставлення особових займенників, а також окличні речення та риторичні питання.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у виявленні специфіки функціонування німецькомовної соціальної реклами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baig M. Analyzing the Advertising Discourse – A Journey from Sight to Mind. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*. Lahore: AIAC, 2013. Vol.2 (1). P. 126–135.
2. Hudetz C. I. Widerstände gegen soziale Werbung. Ein Vergleich zweier Strategien der Botschaftsvermittlung zur Reduktion von Reaktanz und Resistance. Wien: Universität Wien. 2014. 196 S.
3. Kotler Ph. *Kotler on Marketing*. New York: Free Press, 2014. 272 p. URL: <https://goo.gl/dDagyW>
4. Cook G. *The Discourse of Advertising*. 2nd edition. New York: Routledge, 2001. 256 p.

5. Siess S. Die Gestaltung sozialer Werbung am Beispiel von TV-Spots zum Thema Behinderung. Wien: Universität Wien, 2011. 165 S.
6. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.
7. Ткачук-Мірошниченко О. Є. Роль іконічного компоненту в англomовному рекламному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2015. Вип. 59. С. 216–218.
8. Македонова О. Д. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 19 с.
9. Городецька І. В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2015. 20 с.
10. Безугла Т. А. Англо- і німецькомовний рекламний дискурс: полікодовий лінгвопрагматичний підхід: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 23 с.
11. Кравець Т. В. Український рекламний текст в прагмалінгвістичному аспекті. Київ: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. 25 с.
12. Сивак Ю. В. Політична реклама у французьких засобах масової інформації: прагмакомунікативний та жанровий аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 20 с.

УДК 81'276.6:616.8

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.16>

ФАХОВА МОВА НЕЙРОНАУКИ

LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES IN NEUROSCIENCE

Виклюк А.О.,

orcid.org/0000-0001-9519-4642

викладач кафедри іноземних мов

Буковинського державного медичного університету

Фахова мова забезпечує ефективну професійну комунікацію у кожній робочій та науковій галузі, включно з медициною. Одна з галузей медицини – нейронаука є особливо важливою позаяк вона стосується роботи мозку та нервової системи і від ефективних досліджень у нейронауці залежить якісне існування людства, і тому у цій статті визначатимуться особливості фахової мови нейронауки. Передусім важливо розуміти що таке фахова мова. Її визначають як мовні засоби різних рівнів, що застосовуються для ефективного обміну знань професіоналами тої чи іншої галузі. Фахова мова поділяється на два основні типи: фахова мова за професійним спрямуванням та фахова мова за академічним спрямуванням (або професійно-практичний та науково-теоретичний напрями відповідно). Кожен з цих підвидів в подальшому поділяється на галузі науки, професійної діяльності та виробничої практики (напр. фахова мова медицини). Фахова мова має яскраво виражені іменники (що у свою чергу є термінами, професіоналізмами чи номенклатурними знаками), прикметники, часи дієслів в ній використовуються обмежено, присутні як активний так і пасивний стани. Терміни за способом творення поділяються на прості, складні, складені, терміни-словосполучення та терміни-аббревіатури. Усі вищезгадані особливості фахової мови знаходимо в наукових статтях про нейронауку. Термінів-словосполучень в цих статтях є найбільше, також вони багато повторюються. Також зустрічаємо численні терміни-аббревіатури, але їх все-ж значно менше, ніж термінів-словосполучень. Складні терміни знаходяться на третьому місці по частоті вживання серед інших, але серед них багато повторень і переважно ці терміни пов'язані лише з двома префіксами *neur-* та *psych-*. Найменшу частку займають прості та складені терміни. Професіоналізмів у текстах не спостерігалось, адже вони характерні швидше для усного обміну інформацією між професіоналами певних галузей. Усі вищезазначені характеристики фахової мови щодо вживання прикметників (вони справді різноманітні, у статтях знаходимо прості, складні та складені прикметники) та певних часів дієслів (з огляду на матеріал дослідження такі часи як Present Simple, Past Simple, Present Perfect та Future Simple зустрічаються частіше) підтвердилися.

Ключові слова: фахова мова, фахова мова за професійним спрямуванням, нейронаука, фахова мова медицини, термін.

Professional language ensures effective professional communication in every professional sphere and scientific field, including medicine. One of the branches of medicine, neuroscience, is especially important for it deals with the brain and nervous system, and the quality of human life depends on effective research in neuroscience, and therefore this article will define the features of language for specific purposes in neuroscience. First of all, it is important to understand what a language for specific purposes is. It is defined as language units of different levels used for the effective exchange of knowledge by professionals in a particular field. Language for specific purposes is divided into two main parts: language for professional purposes and language for academic purposes (or professional-practical and scientific-theoretical languages, respectively). Each of these subtypes is further subdivided according to different fields of science, professional activities and vocational training (e.g., the language for medical purposes). The language for specific purposes is characterized with pronounced nouns (which are divided into terms, professionalisms or nomenclature) and adjectives. Verb tenses in languages for specific purposes are used in it in a limited way, and both active and passive voice are present. Terms are divided into simple, derived, composite, phrase terms, and abbreviated terms according to the way they are formed. All the above-mentioned features of the professional language can be found in scientific articles about neuroscience. These articles contain the most phrase terms, and they are also repeated a lot. We also find numerous abbreviated terms, but their number is still much smaller than the number of phrase terms. Derived terms hold third place in relation to frequency of use among the others, but they have a lot of repetitions and are mostly associated with only two prefixes: *neur-* and *psych-*. The smallest share is occupied by simple and compound terms. Professionalisms aren't observed in the texts, as they are more typical for the oral communication between professionals in certain fields. All of the above-mentioned characteristics of the professional language in terms of the use of adjectives (they are really diverse, simple, compound and compound adjectives have been found in the articles) and certain verb tenses (given the research material, such tenses as Present Simple, Past Simple, Present Perfect and Future Simple are more common) were confirmed.

Key words: neuroscience, term, language for specific purposes, language for medical purposes, language for academic purposes.

Постановка проблеми. Будь-яка фахова мова має свої індивідуальні особливості, обумовлені їх доцільністю у певній професійній сфері. Сфера медицини та медичних досліджень – не виняток. Ця сфера містить у собі безліч галузей, що відповідають за хвороби конкретної системи органів, чи органу. Так, нейронаука (з грецької *neura* (*νεύρα*) – «струна, тягива», «нерви»; з латинської *scientia* – «знання, експертність» [5]) – це наука про анатомію, фізіологію, біохімію та молекулярну біологію нервів та нервової тканини, особливо по відношенню до поведінки та навчання [4]. Саме до неї активно звертаються педагоги та науковці, намагаючись розробити ефективні методи навчання, психотерапевти – для того, щоб розібратися з причинами хвороб та за можливості вилікувати своїх пацієнтів. Від правильного функціонування нервової системи залежить якісне життя людини. Ось тому важливо також досліджувати фахову мову науковців, що вивчають нейронауку та лікарів-неврологів, що мають справу з хворобами нервової системи.

Огляд попередніх досліджень. Науковці різних країн сходяться на думці, що фахова мова – це сукупність мовних засобів різних рівнів (Г. Кальверкемпер) для використання у ході професійної комунікації (Л. Гоффман) з метою обміну знаннями та досвідом між професіоналами тої чи іншої галузі (І. Барнич). Фахова мова є явищем розмаїтим і включає в себе багато видів та підвидів. Дудлі Еванс на прикладі англійської мови зазначає наступне: фахова мова поділяється на фахову мову за професійним спрямуванням та фахову мову за академічним спрямуванням [1, с. 6]. Кияк визначав ці підвиди як

«професійно-практичний» та «науково-теоретичний» [9, с. 2]. Далі фахова мова за академічним спрямуванням (науково-теоретичний підвид), що спрямована на використання при навчанні у вищих навчальних закладах та у науковій діяльності, вже поділяється відповідно до галузей, натомість фахова мова за професійним спрямуванням ще поділяється на фахову мову для виробничої практики та фахову мову для власне професійної діяльності. Обидва останні підвиди вже далі розподіляються за галузями [1, с. 7]. Наприклад фахова мова для айті-розробників чи фахова мова для медиків.

Мета, завдання і матеріал дослідження. Метою цієї статті є проаналізувати статті пов'язані з нейронаукою і визначити особливості фахової мови та професійної лексики, що в ній ужиті. Завданнями цієї статті є: визначити в цілому лінгвістичні особливості та компоненти фахової мови, проаналізувати статті, визначити які з особливостей присутні у ній. Матеріалом дослідження слугують англійські дослідження з нейронауки, опубліковані у вигляді статей в наукових журналах після 2020 року. Загальний обсяг опрацьованих статей з виключенням списків використаних джерел та ілюстрацій становить 154 сторінки.

Виклад основного матеріалу. Незалежно від галузі, фахова мова має схожі риси, а саме: в ній увага приділяється переважно іменникам, часи дієслів у більшості фахових текстів та комунікацій вживаються у теперішньому часі у пасивному стані, прикметники там також доволі розмаїті [9, с. 104]. Фахова мова будь-якої галузі, а надто – медичної, наповнюється зі слів загаль-

нонаціональної мови, слів латинського і грецького походження, запозичень з інших іноземних мов, напівтермінів, що виникають на межі загальнонаціональної мови, професійного сленгу та часом фірмових знаків і власних назв (Камінська). Ключовим завданням фахових мов є розробка знакового інструментарію для точної та ефективної комунікації у певній предметній сфері [11, с. 15]. Фахова мова включає спеціальну (професійну) лексику, яка, за словами О. Павлової поділяється на 3 категорії: терміни, професіоналізми і номенклатурні позначення [12, с. 54].

Саме слово «термін» має два значення: певний строк чогось і «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [15]. Друге значення цього слова походить з середньовічного латинського слова *terminus*, що означало «межа» [5]. В сучасній лінгвістиці термін визначається як «одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом, або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам» [13, с. 91]. Професор Скороходько визначає термін як «слово чи усталене словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі». [14, с. 6] Терміни є динамічні елементи, що функціонують в живій мові, постійно піддаються змінам і характеризуються точністю, дефінітивністю (тобто термін є однозначним), системністю, номінативністю (тобто він щось називає), стилістичною нейтральністю та мотивованістю [16, с. 115]. Терміни за структурою виглядають наступним чином: прості слова, складні слова (деривати або похідні слова), складені слова (композиції), терміни-словосполучення та скорочені слова [11, с. 181].

Професіоналізми визначаються як напівофіційні слова чи словосполучення, що використовуються науковцями чи людьми певних професій у розмовній комунікації між собою. Вони не є офіційними термінами [12, с. 51]. Номенклатурні одиниці (або графічні одиниці), це всі невербальні позначення, що складаються з букв та цифр та вимовляються як відповідні нескорочені слова [10, с. 26].

З вищезазначеної спеціальної лексики основу статей, що будуть розглянуті у цьому дослідженні, будуть складати саме терміни а також

певною мірою їхні скорочення та номенклатурні одиниці, адже професіоналізми притаманні лише усному мовленню.

Так, проаналізувавши матеріал дослідження (до уваги бралися назви та текст наукових статей, список літератури і освітні заклади, членами яких автори статей не досліджувалися) було виявлено наступні категорії термінів:

Прості терміни – переважно ті, що стосувалися структури нервової системи: *cortex* (1), *neuron* (4), *brain* (12), *fiber* (5) *etc.*, та інші, такі як *electrode*, *trauma*, *depression*, *etc.* Усього такі терміни (не в складі термінів-словосполучень) зустрічаються у статтях 36 разів.

Складні терміни (похідні) – це терміни, що складаються з основи з додаванням префіксів та суфіксів. Якщо ми говоримо про нейронауку, то найбільш розповсюджені складні терміни починаються з префікса *neuro-* який додається до певної основи: *neuroscience* (лише цей термін було вжито 53 рази у тексті статей, далі після прикладів буде наведено кількість разів їх вживання у текстах наукових статей), *neuroscientist* (5), *neuroanatomy* (3), *neuroengineering* (5), *neurotechnology* (1), *neuropeptides* (1), *neuroimaging* (2), *neurotransmitter* (3). Також знаходимо терміни утворені як з вищезазначеним префіксом, так і з суфіксами *al*, *tion*, наприклад: *neurological* (цей прикметник вживається в складі термінів-словосполучень, приклади яких будуть наведені нижче), *neuromodulation* (18). Нейронаука дуже тісно пов'язана з психологією і всіма її відгалуженнями, а тому у статтях на тему нейронауки знаходимо пласт складних термінів, що починається з префікса *psych-* з додаванням слів-основ, наприклад: *psychophysiology* (6), *psychology* (4), *psychological* (теж буде у складі термінів-словосполучень), *etc.* Усього цих і подібних термінів у статтях було вжито 121 раз.

Терміни-композиції – це однокомпонентні терміни, що складаються з однієї чи більше основ і при цьому ці основи можуть скорочуватися. У статтях такі терміни в основному пов'язані з методами дослідження, що застосовуються в нейронауці: *electrophysiology*, *optogenetics*, *etc.* Були знайдені також і приклади звичайних складених компонентів термінів (де дві чи більше основ зберігаються в початковому вигляді): *single-neuron*, *neuron-like*, *brain-optimized*, *etc.* Усі вищезгадані слова є прикметниками і компонентами термінів-словосполучень, але утворені складанням основ. Ті ж терміни-композиції, які були іменниками, були використані всього 14 разів.

Терміни-словосполучення – в нейронауці спостерігаємо значний пласт таких термінів у різному вигляді. Одна з семантично і структурно найпоширеніших категорій таких термінів у нейронауці, це двокомпонентні терміни, що складаються зі слова *neural* та якогось іменника, наприклад: *neural evolution, neural activity, neural system, n. plate, n. tube, n. model, n. mechanism, n. recording, n. expansion, n. diversification, n. innovations, n. organization, n. bases, n. response, n. tissues, n. pathways, n. interfaces etc.* У досліджуваному матеріалі всього нараховується 34 таких терміни (без урахування повторень, а з урахуванням повторень – 158 разів). Зустрічаються також і композити, що починаються зі слів *neuronal* та *neurological*, наприклад: *neurological health, neurological disorders, neurological diseases, neurological behaviours, neurological surgery* (що теж може бути скорочене у складний термін *neurosurgery*), *neuronal density, etc.* Лексично вищезазначені терміни складаються з прикметників та іменників, як і наступні двокомпонентні приклади: *learned helplessness, psychological disturbances, complex trauma, secondary trauma, optical biosensing, chemical biosensing, psychiatric conditions, psychiatric morbidity, nervous system, dendritic spines, etc.* Всього подібних термінів було вжито 57 разів. Є також певна кількість двокомпонентних, трикомпонентних та багатокомпонентних термінів, які складені з двох і більше іменників, наприклад: *neuroengineering-technology, anxiety disorder, relief aid-workers, brain-optimized network, brain-optimized neural network, compassion fatigue, risk factor, compassion satisfaction, health-care professionals, neuron population, neuroscience research, brain imaging, etc.* Таких термінів було вже менше – 42. У статтях знаходимо три- і багатокомпонентні терміни, що вписуються у формулу прикметник + іменник + іменник: *neural stem cells, neural network modelling, neural information flow, neural recurring processing, neural system identification, post-traumatic stress disorder, mental health crisis, mental health support, positive psychology approach, electrodermal activity recording, etc.*, а деякі підходять для формули прикметник + прикметник + іменник, наприклад *neural electrophysiological interfaces*, або прислівник + прикметник + іменник: *neurologically intact individuals*. Разом такі терміни вживаються всього 24 рази.

Терміни-аббревіатури також зустрічаються у досліджуваному нами матеріалі і позначають переважно тести та методи діагностики, які проводили нейронауковці у своїх статтях, до

прикладу: *MRI (magnetic resonance imaging), TF (tapered fibers), TPM (two-photon microscopy), CNN (convolutional neural network) etc.* Загальна кількість термінів-аббревіатур у статтях становить 131 одиницю враховуючи їхні повторення.

Стосовно інших характеристик фахової мови, то як зазначає професор Кияк, ми дійсно бачимо активне вживання прикметників, утворені різними способами (*post-traumatic, sub-disciplinary, time-varying* – складені прикметники, *constant* – простий прикметник, *discernible* – складний прикметник, *etc.*), обмежене вживання часів. Переважають Present Simple, Past Simple, приклади яких знаходимо на кожній сторінці кожної статті, також знаходимо приклади Future Simple (від 1 до 15 разів в тексті кожної статті). Бачимо як активні, так і пасивні стани вищезгаданих часів. Незначну кількість разів вживається і Present Perfect (активний і пасивний стани).

Висновки. Так, на прикладі наукових статей пов'язаних з різними аспектами нейронауки ми бачимо, що фахова мова цієї галузі науки налічує багато термінів. За кількістю компонентів зустрічаємо одно-, дво-, три та багатокомпонентні терміни. За способом творення також бачимо прості, складні, складені, термфни-словосполучення та терміни-аббревіатури. Основну частку посідають двокомпонентні терміни-словосполучення. Значний пласт термінів становлять терміни різної структури, які містять префікси *neur-* або *psych-*. Бачимо також часте вживання скорочень, переважно на позначення тестів та даних тестів. Знаходимо також терміни, пов'язані з психологією, адже ця наука є невід'ємною від нейронауки. Найменшу кількість становлять прості та складені однокомпонентні терміни, адже самостійно вони майже не вживаються. Якщо розподілити їх по кількості вживання, то терміни-словосполучення будуть найбільш уживані, на другому місці будуть терміни-аббревіатури, на третьому – складні терміни, а потім, як вже було сказано, прості та складені. У статтях також присутні наступні характеристики фахової мови: вживання дієслів переважно у теперішньому та минулому часах (Present Simple та Past Simple), прикметники теж вживаються різноманітні і вживаються часто.

Нейронаука – це галузь медицини і не тільки, що активно розвивається, а тому всі дослідження, пов'язані з нею будуть перспективними. Щодо досліджень фахової мови, то перспективним буде її подальше дослідження з метою збору даних для створення словників та застосування зібраної інформації у професійній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dudley-Evans T., St John, M. J. *Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach*. Cambridge University Press. 1998. P. 301.
2. Hoffmann L. *Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einführung*. Walter de Gruyter GmbH. 1987. P. 308.
3. Hoffmann L., Kalverkämper H. et al. *Fachsprachen / Languages for Special Purposes. An International Handbook of Special Language and Terminology Research*. Walter de Gruyter GmbH. Volume 1. 1998. P. 1412.
4. Merriam-Webster Dictionary. [Electronic resource] Mode of access: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/neuroscience>
5. Online Etymology Dictionary. [Electronic resource] Mode of access: <https://www.etymonline.com/word/neuroscience>
6. Барнич І. І. Поняття «фахова мова» і «термінологія» в німецькій і українській мовах. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. Вип. №3, 2018. С. 16–19.
7. Камінська О. І. Фахова мова. Проблематика визначення та особливості вживання. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки». Том 17. Вип. 1, 2018. с. 6–9.
8. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. №620. С. 3–5.
9. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 32. 2007. с. 104–108.
10. Малик Г.Д., Осадчук В. В. Термінологічні особливості міжнародного нафтогазового стандарту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 23–28.
11. Міщенко А. Л. *Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія*. Вінниця: Нова Книга. 2013. 448 с.
12. Павлова О.І. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»: Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. № 620. С. 49–54.
13. Пономарів О. Д. *Стилістика сучасної української літературної мови*. Тернопіль, 2000. 276 с.
14. Скороходько Е.Ф. *Сучасна англійська термінологія: навч. пос. Київ: УІЛМ, 2002. 76 с.*
15. Словник UA. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD>
16. Стацюк Р. В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. Том 2, №5, 2016. С. 112–116.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЦЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERIZATION OF GERMAN ADVERTISING TEXTS

Головчак Н.І.,

orcid.org/0000-0003-1137-609X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Кушнірчук О.О.,

orcid.org/0000-0002-1968-513X

старший викладач кафедри німецької філології

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена вивченню структурних і семантичних особливостей рекламного тексту. Мета дослідження полягає у виявленні та описі найбільш значущих домінант структури та лексико-семантичного рівня німецькомовного рекламного тексту. Відповідно до основної мети роботи та характеру досліджуваного матеріалу було описано рекламний текст як одиницю рекламного дискурсу та визначено його місце в системі комунікації; встановлено релевантні ознаки рекламного тексту та визначено найважливіші елементи лексико-семантичної структури рекламного тексту, які реалізують його комунікативно-прагматичний потенціал. Об'єктом розгляду дослідження є автентичні тексти німецькомовної реклами. Матеріал дослідження отримано в результаті суцільної вибірки з німецькомовних інтернет-сайтів за 2020–2023 роки. Предметом дослідження є особливості структури та лексико-семантичного рівня текстів німецькомовної реклами. Методи дослідження визначені специфікою предмета дослідження та поставленими завданнями. Основним загальнонауковим методом є дедуктивний метод. У роботі також застосовано методи контекстуального та функціонального аналізу, метод прагматичної інтерпретації.

Автори статті вважають, що з лінгвістичної точки зору реклама – це особлива сфера практичної діяльності, продуктом якої є словесні твори – рекламні тексти. Встановлено, що семантика рекламного тексту зумовлена комунікативним завданням передавання інформації, а структура рекламного тексту визначається особливостями внутрішньої організації одиниць тексту та закономірностями взаємозв'язку цих одиниць у рамках цілісного рекламного повідомлення.

Під час дослідження було виявлено, що до морфологічних особливостей німецькомовних рекламних текстів можна зарахувати домінування номінативних одиниць, що вербалізують предмети, друге місце посідають одиниці, що означають ознаки, і останнє – одиниці, що вербалізують дії.

Ключові слова: лексико-семантичний рівень, морфологія, номінативна одиниця, рекламний текст, синтаксис.

This article is devoted to the study of structural and semantic features of the advertising text. The aim of the study is to identify and describe the most significant dominants of the structure and lexical-semantic level. According to the main purpose of the work and the nature of the studied material, the advertising text as a unit of advertising discourse has been described and its place in the system of communication has been defined; relevant features of the advertising text have been identified and the most important elements of the lexical and semantic structure of the advertising text, realising its communicative and pragmatic potential, have been identified. The object of the study is authentic texts of German-speaking advertising. The material of the study is obtained as a result of a continuous sampling from German websites for the years 2020–2023. The subject of the research is the peculiarities of the structure and lexical and semantic level of the texts of German advertising. The research methods are determined by the specifics of the subject of research and the set tasks. The main general scientific method is the deductive method. The methods of contextual and functional analysis and the method of pragmatic interpretation are also applied in the work.

The authors of the article consider that from the linguistic point of view advertising is a special sphere of practical activity, the product of which are verbal works – advertising texts. It has been established that the semantics of an advertisement text is conditioned by the communicative task of information transmission, and the structure of an advertisement text is defined by the peculiarities of the internal organization of text units and the regular relationship between these units within the limits of a complete advertisement message.

During the study it was revealed that the dominance of nominative units that verbalize objects, second place is taken by the units that denote attributes, and last place by the units that verbalize actions.

Key words: lexical-semantic level, morphology, nominative unit, advertising text, syntax.

Постановка проблеми. Сучасна реклама відображає всі радикальні зміни в технології в соціальних та економічних відносинах, розумінні

культурних, глобальних та індивідуальних ролей. Вона характеризується різноманіттям форм, що є одним із чинників її широкого застосування

в різних сферах людської діяльності, від комерції до соціального життя. Як один із найпоширеніших засобів інформування, рекламу розглядають як форму комунікації [1] та як компонент маркетингу [2], як засіб поширення товарів, ідей і послуг [3].

Слід зазначити, що реклама – це особливий текст, і його унікальність зумовлена тим, що він поєднує в собі риси всіх видів літератури [1]. Реклама постає як функціональний інструмент економічного процесу, тому рекламні тести чинять значний психологічний вплив на адресата [3, с. 77]. У цьому контексті немає сумніву в тому, що реклама стала невіддільною частиною нашої повсякденної культури, а рекламні тексти – предметом дослідження лінгвістики, психолінгвістики та соціолінгвістики як способу здійснення певного комунікативного впливу на членів культурної та мовної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтерес науковців до вивчення рекламного тексту полягає в його маніпулятивній функції, а саме: у необхідності дослідження мовних вербалізаторів, які спонукають реципієнтів до придбання певного товару або послуги. У цьому контексті слід згадати роботу Т. А. Безуглої, яка вивчала лінгвопрагматичні та стилістичні властивості рекламного дискурсу [4]. Мовним особливостям та стратегіям перекладу німецькомовного рекламного тексту присвячено дослідження А. П. Мельник [5]. Зі свого боку, Г. В. Сорокіна розглядала рекламу як форму соціальної комунікації [6]. Фундаментальним студіюванням рекламного дискурсу є робота англійського вченого Дж. Кука [1]. Прагматичний аспект рекламного тексту вивчала німецька дослідниця Н. Яніх [7]. Крім того, коло інтересів німецьких вчених представлено вивченням синтаксичних [8] та морфологічних [9] особливостей рекламного тексту, а також порівняльному аспекту англійського та німецькомовного рекламних дискурсів [3].

Постановка завдання. Згідно з аналізом останніх публікацій у колі наукових інтересів українських лінгвістів перебуває здебільшого український рекламний дискурс. У цьому контексті постає необхідність системного аналізу структурно-семантичної характеристики німецькомовних рекламних текстів.

Мета статті полягає у виявленні та описі найбільш значущих доміант структури та лексико-семантичного рівня німецьких рекламних текстів. Відповідно до основної мети роботи та характеру досліджуваного матеріалу необхідно виконати такі завдання: описати рекламний текст

як одиницю рекламного дискурсу та визначити його місце в системі комунікації; встановити релевантні ознаки рекламного тексту; визначити найважливіші елементи лексико-семантичної структури рекламного тексту. Об'єктом дослідження є німецькомовні рекламні тексти, а предметом – особливості структури та лексико-семантичного потенціалу текстів німецькомовної реклами. Матеріал дослідження отримано в результаті суцільної вибірки з німецькомовних інтернет-сайтів 2020–2023 років.

Виклад основного матеріалу. Рекламний дискурс належить до інституціональних форм комунікації, що характеризуються соціальними правилами та ритуалізованими операційними рамками. Необхідно брати до уваги колективний характер адресанта й адресата в рекламній комунікації. Навіть якщо неможливо реально охопити всіх споживачів реклами, адресант передає повідомлення певній групі людей (цільовій аудиторії реклами), надаючи йому вигляду міжособистісної або інтерактивної комунікації. У цьому разі комуніканти розділені часом і простором, а канал зворотного зв'язку закритий. Тому цей вид комунікації є одностороннім або односпрямованим [1, с. 24].

Створюючи тексти, адресант створює форми й значення, які, ймовірно, будуть зрозумілі реципієнтам або можуть бути сформульовані для нього, викликати реакцію і загалом спрямовані на одержувача, як це має місце в усному дискурсі. Комунікація між адресантом і адресатом у рекламній комунікації є опосередкованою в часі й просторі, та здійснюється за допомогою особливого виду тексту, в якому чітко простежується диференціація викладу і вибір ключових мовних одиниць. Початковим фокусом рекламного тексту є його продуцент, який визначає структуру та зміст цього тексту. При створенні рекламного тексту адресант враховує погляди, переконання, упередження та симпатії реципієнтів, які зумовлюють активне розуміння адресатом висловлювань мовця [3, с. 45].

Як неособисте повідомлення, реклама також інтерактивна, хоча автор не може повною мірою відчувати «зворотний зв'язок» від реципієнта. Адресатом у рекламній комунікації є потенційно невизначена множина людей. Тому в процесі створення тексту самі продуценти реклами створюють модель типового реципієнта, враховуючи різні специфічні характеристики. До них належать фізична здатність сприймати письмове мовлення автора повідомлення, знання мови, що використовується, культурний та освітній рівень реципієнта, що визначає базу знань, яку адресат

може використовувати для розуміння адресованого йому тексту [2]. Безумовно, зміст рекламного тексту безпосередньо залежить від характеристик пропонованого товару, приналежності до тієї чи іншої групи товарів, але насамперед він має відповідати потребам, цінностям і мотивам реципієнта. Тому акцент робиться не на споживчих якостях самого товару, а на його символічній цінності, що вказує на певний статус у соціально стратифікованому сучасному суспільстві [1, с. 57].

З лінгвістичної точки зору реклама – це особлива сфера практичної діяльності, результатом якої є словесний твір, тобто рекламний текст. Ці тексти загалом мають такі характеристики:

1) специфічні ознаки змісту або зовнішнього вигляду, що відрізняють його від нерекламних текстів;

2) специфічні функціональні особливості;

3) певне місце, яке вони посідають в загальній сукупності текстів [1, с. 73].

Рекламні тексти створюються за певними правилами, і їхній перелік є досить однорідний в різних культурах і лінгвістичних традиціях, тоді як їхній зміст варіюється в різних культурах. Рекламні тексти принципово не відрізняються від однорідних мовних текстів, оскільки за своєю природою мають ті самі базові текстові категорії: цілісність і зв'язність. Цілісність означає єдність тексту, його здатність існувати в комунікації як внутрішньо і зовнішньо організоване ціле. Зв'язність – це формальний зв'язок частин тексту зі змістом. Для пояснення категорій текстотворення дослідники виходять із трьох принципів єдності – семантичної, комунікативної та структурної, що визначають цілісність автономних мовленнєвих структур, які визначаються як текст [2, с. 17].

Семантична єдність складає змістовний аспект смислових елементів тексту. Комунікативна єдність зумовлюється комунікативним афектом, який передає раціональну та/або емоційну інформацію адресату з метою викликати ментально-вербальну або фізичну реакцію [1, с. 37]. Структурна єдність виражається специфічними формальними ознаками лінгвістичних заходів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях. Показники структурної єдності часто виражаються у вигляді повторення одних і тих самих елементів у різних реченнях, пропусків тощо. Повнота і зв'язність рекламного тексту як основні ознаки тексту, відображають його змістовну і структурну сутність. При цьому когерентність можна розділити на локальну і глобальну [2, с. 28]. Локальна когерентність у рекламних текстах – це лінійна зв'язність

речення, єдність між клаузулами. Глобальна зв'язність – це смислова єдність рекламного тексту в цілому, яка гарантує його внутрішню цілісність.

Локальна когезія визначається міжфразовими синтаксичними зв'язками (вставні слова та займенники, форми часу дієслова, лексичний повтор, порядок слів, сполучники тощо). На загальну зв'язність вказують ключові слова, які об'єднують увесь текст або його фрагменти тематично і концептуально. Зі свого боку, на текстову зв'язність вказують формальні залежності текстових компонентів через зовнішні структурні показники [1–3].

Текстуальна цілісність виявляється в тематичних, концептуальних і модальних зв'язках. Рекламні тексти, як правило, відповідають основній меті реклами. Однак не можна ігнорувати перспективу функціональної оцінки конкретного тексту, його реального призначення та функціональної ролі в конкретній мовленнєвій ситуації. Рекламні тексти реалізують доволі специфічну функцію. Кінцева мета рекламного тексту – переконати реципієнта в перевагах рекламованого товару, послуги, компанії тощо. Рекламний текст має привернути увагу потенційних покупців, зацікавити їх і зрештою викликати в них бажання придбати товар. У зв'язку з цим основні зусилля продуцента рекламного повідомлення спрямовані на оптимізацію ефективності реклами, що виражається у використанні низки мовних засобів, які формують текст.

Під час дослідження виявлено, що одиниці з експресивними та метафоричними значеннями, з емоційно-оцінними характеристиками успішно використовуються для посилення виразності рекламних текстів і отримання нових стилістичних нюансів. Семантика рекламного тексту визначається комунікативним завданням передавання інформації, а структура рекламного тексту – особливостями внутрішньої організації текстових одиниць і співвідношеннями між цими одиницями в межах цілісного рекламного повідомлення, як-от у тексті реклами Ланком: *«Lancome. Primordiale. Mit Primordiale ist den Lancome-Forschernein entscheidender Schritt im Kampf gegen die Hautalterung gelungen. Ein Erfolg, dank der Nanokapsel mit reinem Vitamin E. Dieses extrem Leistungsstarke Transportmittel liefert eine Hochstmenge Vitamin E – verantwortlich für die Jugendlichkeit der Haut. Bereits nach 8 Tagen wirkt Ihre Haut sichtbar junger. Ihre Gesichtszüge sind geglättet, Ihre Haut ist zarter und erhält eine größere Ausstrahlung. Und das von Tag zu Tag mehr»*.

Рекламний текст як мовленнєвий твір складається з послідовно об'єднаних вербальних засобів

(висловлювань, міжфразових єдностей). Однак значення, укладені в тексті, не завжди передаються тільки вербальними засобами [2, с. 34]. Для цього існують і засоби невербальні; у межах висловлення та міжфразової єдності це може бути порядок слів, співставлення частин мови, розділові знаки; для акцентування значень – засоби виокремлення, напр., курсив: «*Trockenes Haar? Ihr Friseur hat die individuelle Pflege. Der neue Satin – Haarbader mit Pflegefaktoren nach Mass. Ein Gefühl wie ... Satin. Clarins. Multi – Regenerante. Die Zeit vergeht, Ihre Schönheit bleibt. Junge Haut regeneriert sich selbst. Muli – Regenerante schützt sie zusätzlich am Tag und versorgt sie mit notwendigen Feuchtigkeit. Faltchen werden sichtbar gemildert, die Gesichtszüge erhalten die Festigkeit und den Ausdruck jugendlicher Haut. Clarinz – die Schönheit, die Sie lieben. Auch über 40 können Sie jung aussehen*».

Семантико-граматичні та композиційні одиниці рекламних текстів взаємопов'язані й залежать одна від одної. У деяких випадках вони навіть перетинаються в «просторових» точках, наприклад, у міжфразових єдностях і абзацах, зберігаючи при цьому свої власні характеристики. Для того щоб з'ясувати особливості лексико-семантичного рівня рекламного тексту, розглянемо особливості використання лексико-семантичних прагматичних одиниць детальніше. Зміст рекламного тексту формується на основі мотивів адресата. Реакція адресата можлива тільки в тому разі, якщо мотив, використаний у повідомленні, відповідає потребам потенційного клієнта.

Під час аналізу морфологічних ознак першим кроком є підрахунок кількості вживань слів, що належать до певної частини мови. Важливішим за все є не загальний відсоток використання частин мови, а кількість лексичних одиниць, що виконують певну семантичну та синтаксичну функцію в реченні. До морфологічних особливостей рекламного тексту можна віднести домінування номінативних одиниць, що вербалізують предмети (41%), як-от у тексті реклами: «*Verwenden Sie abends Diminish und Sie werden bald sehen: Linien und Falten werden weniger sichtbar. Altersflecken verblassen. Ihre Haut gewinnt wieder an Ausstrahlung*».

Друге місце посідають одиниці, що позначають ознаки (31%), наприклад, у тексті: «*Diese Lotion mit drei Vitaminen gibt das Retinol äußerst sanft nach und nach an die Haut ab. So werden Falten sichtbar reduziert, ohne da? Hautirritationen auftreten. Die Vitamine C und F sowie eine verstärkte Kollagenproduktion optimieren die Wirkung*».

Останнє посідають одиниці, що вербалізують дії (28%), як-от у рекламному тексті: «*Nach 8 Wochen zeigen klinische Tests ein bis zu 50% reduziertes Erscheinungsbild von Linien und Falten. Sie werden bald sehen, warum Sie es lieben*».

Аналізуючи іменники, що входять до морфологічної групи «ознака», слід зазначити, що багато німецьких іменників є словами, які складаються з двох і більше базових слів і вже містять вказівку на якусь ознаку. Таким чином, категорія «ознаки» в німецьких рекламних текстах значно розширена. Як засвідчують результати аналізу німецькомовних рекламних текстів, атрибути об'єкта перебувають на другому місці. Це пояснюється тим, що з погляду семантики речення в німецьких рекламних текстах здебільшого наголошують на характеристиках об'єкта, тобто на якості та властивостях товару чи послуги, а також на ефекті від використання продукту або послуги. Як приклад можна навести такий рекламний текст: «*Weleda. Die leichte WELEDA Aloe Vera-Pflegemilch und die reichhaltige WELEDA Malven-Pflegemilch: Ganzheitliche Kompositionen mit weich einhüllendem Aprikosenöl, Feuchtigkeit bewahrendem Badeöl machen die Haut spürbar glatt*».

Під час проведеного дослідження встановлено, що в рекламних текстах займенники відіграють важливу роль. Один зі способів надати рекламному тексту особистого характеру полягає у вживанні особових займенників, що позбавляє рекламне повідомлення «анонімності» і робить його більш довірливим, наприклад: «*L'Oreal. Glänzendes Finale: Setzen Sie Ihr Haar Tag für Tag ins rechte Licht*».

Широке використання особових займенників у рекламних текстах робить їх інтерактивними, а комунікативний ефект досягається завдяки зверненню до адресата, а не безпосередньо до людини, яка, за задумом автора, входить до цільової групи потенційних покупців рекламного продукту. Інтерактивність створюється за допомогою:

- 1) особових займенників;
- 2) емоційних вигуків і займенників;
- 3) імітації розв'язання проблемної ситуації, яка адресована реципієнту. Особові займенники, які використовуються в рекламному тексті, можуть пов'язувати продуцента рекламного повідомлення з реципієнтом, що здебільшого асоціюється з інтимізацією, як-от у рекламі Deutsche Bundesbahn: «*Alle reden vom Wetter. Wir nicht*».

Інші приклади використання особових займенників представлені у таких рекламних текстах:

1. *Wir tun alles, damit Du im ICE/IC sicher reisen kannst.*

Wir tragen Masken, um Dich zu schützen.

Wir reinigen unsere Züge mehrere Tag.

Wir sorgen für kontaktlose Tick .... kontrollen.

Wir zeigen Dir vor der Buch ... der Zug wird.

Sicher reisen, Gem...as.

2. *Feiert mit uns ein großes*

Handball – Familienfest!

Wir freuen uns auf dich!

У наведених прикладах німецькомовних рекламних текстів за допомогою прийому інтимізації продуценти рекламного повідомлення впливають на реципієнта, спонукаючи його придбати товар або послугу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що рекламний текст складає одиницю

комунікації, яка містить повноцінну інформацію, структурно організовану та підпорядковану єдиному завданню – комунікативній потребі людини. Текст німецькомовної реклами постає як інтеграція одиниць усіх рівнів мови, сукупність структурних та семантичних характеристик, підпорядкованих прагматичній меті. Засоби лексико-семантичного рівня, на відміну від інших мовних рівнів, пов'язані зазвичай з експлікацією смислу. Під час дослідження встановлено, що одиниці лексико-семантичного рівня мають текстотвірні можливості. Завдяки своїм різноманітним асоціативним можливостям номінативні одиниці прямо або опосередковано співвідносяться із ситуаціями спілкування.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі англо- та німецькомовних текстів соціальної реклами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cook G. *The Discourse of Advertising (Second Edition)*. New York: Routledge, 2009. 256 p.
2. Bendel Larcher Sylvia. *Linguistische Diskursanalyse. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG, 2015. 256 S.
3. Friedrich Silke. *Deutsch- und englischsprachige Werbung. Textpragmatik, Medialität, Kulturspezifika*. Berlin: Frank & Timme, 2015. 136 S.
4. Безугла Т. А. Лінгвопрагматичні та стилістичні властивості рекламного дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 74. С. 31–36.
5. Мельник А. П. Німецькомовний рекламний текст: Мовні особливості та стратегії перекладу. *Грааль науки*. 2021. № 1. С. 296–300.
6. Сорокіна Г. В. Реклама як форма соціальної комунікації (теоретичні підходи). *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Nowoczesne badania podstawowe i stosowane."* Варшава: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. С. 69–75.
7. Janich Nina. *Werbekommunikation pragmatisch. Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG, 2012. 508 S.
8. Livia Janos. *Ellipsen in Slogans: Syntaktische Besonderheiten der deutschen Werbesprache*. Taschenbuch. Diplomica Verlag, 2015. 92 S.
9. Gradén J. *Die Anrede in der deutschen Werbung – Duzen, Siezen oder beide?* Universität Lund. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=5050027&fileId=5050034>

ВИЯВЛЕННЯ ПЕРЕВАЖАЮЧОГО ТИПУ ТОНАЛЬНОСТІ У АНГЛОМОВНИХ ВИДАННЯХ НА ТЕМУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

DEFINING THE PREVAILING TYPE OF SENTIMENT IN ENGLISH PUBLICATIONS ON THE WAR IN UKRAINE

Гордійчук М.І.,

orcid.org/0000-0003-4357-4787

*аспірантка кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

В статті здійснено аналіз текстів статей електронних англійськомовних видань, на тему війни в Україні, опублікованих різними англійськомовними електронними засобами масової інформації в 2022 році. Автори застосували методологію «мішок слів» для розкладання тексту на окремі слова, ігноруючи синтаксис й інформацію про зв'язки між словами, та класифікували їх за домінуючою емоційною тональністю. З метою класифікації слів на негативні, позитивні й інші тональності була використана бібліотека Loughran and McDonald. Аналіз продемонстрував, що більшість статей мають негативну емоційну тональність (60%), потім йдуть нейтральна (25%), змішана (10%) та позитивна (5%) тональності. Окреслена тенденція пов'язана із триваючим військовим протистоянням та стражданнями, котрі війна принесла народу України. Отримані результати свідчать про схожу динаміку кількості новин, негативних та позитивних слів в обраних виданнях під час аналізу періоду. Збільшення загальної кількості новин супроводжується збільшенням середньої кількості негативних та позитивних слів, що стосуються тематики війни в Україні. Ця тенденція відображає загальну зміну кількості згадок Російської Федерації в англійськомовних засобах масової інформації. Частка та співвідношення позитивних та негативних слів подібні в обраних виданнях, що може свідчити про загальне посилення емоційності текстів в конкретні періоди часу, пов'язані з воєнними, економічними та політичними подіями. Проте в усіх виданнях кількість негативних слів перевищує кількість позитивних, що підтверджує негативну настанову англійськомовних засобів масової інформації щодо Російської Федерації. В цілому, стаття дає уявлення щодо того, як аналіз настроїв може бути використаний для розуміння емоційної тональності новинних статей. Обраний метод аналізу дозволяє зробити висновок про збільшення взаємозв'язку між словами, відібраними для оцінки, та їх сентиментом, що пов'язано з подіями війни в Україні.

Ключові слова: тональність, війна, Україна, росія, електронні видання, негатив.

The article analyzes the texts of articles on the war in Ukraine published by various English-language electronic media in 2022. The authors used the "bag of words" methodology to decompose the text into individual words, ignoring syntax and information about the relationships between words, and classified them according to the dominant emotional tone. The Loughran and McDonald library was used to classify words into positive, negative, and other tones. The analysis showed that the majority of articles have a negative emotional tone (60%), followed by neutral (25%), mixed (10%) and positive (5%) tones. This trend is related to the ongoing military confrontation and the suffering that the war has caused to the people of Ukraine. The obtained results indicate similar dynamics of the number of news, negative and positive words in the selected publications during the analysis period. The increase in the total number of news items is accompanied by an increase in the average number of negative and positive words related to the war in Ukraine. This trend reflects a general change in the number of mentions of the Russian Federation in the English-language mass media. The share and ratio of positive and negative words are similar in the selected editions, which may indicate a general increase in the emotionality of the texts in specific periods of time associated with corresponding military, economic and political events. However, in all editions, the number of negative words exceeds the number of positive ones, which confirms the negative attitude of the English-language media towards the Russian Federation. Overall, the article provides insight into how sentiment analysis can be used to understand the emotional tone of news articles. The selected method of analysis allows us to conclude that there is an increase in the relationship between the words chosen for evaluation and their sentiment, which is related to the events of the war in Ukraine.

Key words: tone, war, Ukraine, Russia, electronic media, negative.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Дослідження домінуючого типу емоційної тональності в статтях англійськомовних електронних засобів масової інформації (ЗМІ) щодо війни в Україні являється актуальним із кількох причин. По-перше, воно дає уявлення щодо того, як засоби масової інформації зображують конфлікт, що може чинити вплив на громадську думку і політичні рішення. Емоційний тон статей може здійснювати вплив на те, як читачі сприймають конфлікт та залучені у нього сторони, до

того ж на їхню готовність підтримувати певну політику або дії. На кшталт, негативна емоційна тональність може спричинити більше відчуття необхідності втручання чи підтримки санкцій, в той час як позитивна тональність може створити відчуття оптимізму стосовно потенціалу мирного врегулювання.

По-друге, розуміння емоційної тональності висвітлення подій в засобах масової інформації може допомогти виявити упередженість чи прогалини у висвітленні. Засоби масової інформації

можуть мати різний порядок денний чи перспективи, що може чинити вплив на їхній емоційний тон й інформацію, котру вони вирішують виключити чи включити. Здійснюючи аналіз емоційного тону статей в різних засобах масової інформації, науковці можуть одержати повніше уявлення щодо конфлікту й різних факторів, які на нього впливають.

По-третє, емоційна тональність висвітлення подій в засобах масової інформації також може здійснювати вплив на психічне здоров'я та благополуччя людей, котрі постраждали від конфлікту. Негативна емоційна тональність може посилити почуття тривоги, страху й травми у тих, хто проживає у зонах конфлікту, чи в переміщених осіб та біженців. І навпаки, позитивні емоційні тони можуть давати надію та заохочення, що може бути корисним для тих, хто постраждав від конфлікту.

Зрештою, дослідження емоційної тональності у висвітленні війни в Україні може сприяти більш широкому розумінню ролі ЗМІ у висвітленні конфліктів. Висвітлення в засобах масової інформації може мати суттєвий вплив на те, як сприймаються і вирішуються конфлікти, а розуміння емоційної тональності висвітлення виступає вагомим кроком на шляху до підвищення якості і посилення впливу медіа-репортажів.

Отже, дослідження переважаючого типу емоційної тональності у статтях англійських електронних ЗМІ про війну в Україні виступає актуальним для розуміння того, як засоби масової інформації формують громадську думку і політичні рішення, виявлення упередженості й прогалин у висвітленні, оцінки впливу висвітлення конфлікту на психічне здоров'я людей, котрі постраждали від конфлікту, до того ж сприяє ширшому розумінню ролі ЗМІ у висвітленні конфлікту.

Мета дослідження – з'ясувати переважаючий тип емоційної тональності у статтях електронних англійських видань на тему війни в Україні.

Завдання дослідження:

- обрати методіку і матеріал дослідження;
- проаналізувати зібрані матеріали;
- зробити висновки про переважаючий тип емоційної тональності у статтях електронних англійських видань на тему війни в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виявлення переважаючого типу емоційної тональності у статтях електронних англійських видань на тему війни в Україні присвячена не достатня увага науковців. Серед вітчизняних вчених, які у своїх роботах досліджували вираження емоцій у засобах масової інформації можна

назвати Н. Цинтар, М. Гордійчук, В. Біленький та інші. Зарубіжні науковці, які вивчали емоційну тональність, це – Б. Макдональд, Т. Лафран.

Виклад основного матеріалу. Аналіз тональності текстів представляє з себе процес розуміння думок й емоцій із розмовної або письмової мови. Сентимент-аналіз текстів визначає полярність в досліджуваному тексті, яка містить судження, емоції, думки [1]. Завдання аналізу тональності тексту зводиться до окреслення негативного, нейтрального або позитивного настрою в тексті.

Конфлікт в нашій країні продовжується із 2014 року й одержав широке висвітлення у засобах масової інформації, як в традиційних, так й в електронних ЗМІ. На висвітлення конфлікту чинять вплив різні фактори, в тому числі геополітичні інтереси залучених країн, сприйняття загрози глобальній безпеці і вплив конфлікту на населення України. З метою аналізу емоційної тональності статей ми шукали статті за ключовими словами "Ukraine War" на сайтах Reuters, Buzzfeed, Fox, New York Post, Breitbart, Washington Post, Atlantic і CNN. Згодом було проаналізовано статті, опубліковані у 2022 році, та класифіковано їх за домінуючою емоційною тональністю. Під час аналізу виокремлено наступні емоційні тональності: позитивна, негативна, змішана і нейтральна.

Здійснений аналіз продемонстрував, що переважуючою емоційною тональністю статей про війну в Україні в англійських електронних ЗМІ в 2022 році була негативна. 60% зі всіх проаналізованих статей мали негативну емоційну тональність, 25% – нейтральну, 10% – змішану й тільки 5% – позитивну.

Приклади негативних висловлювань: *"The war in Ukraine has devastated the lives of millions of people, with many forced to flee their homes and live in refugee camps. The international community must do more to support these vulnerable populations."* (Atlantic) – «Війна в Україні зруйнувала життя мільйонів людей, багато з яких були змушені покинути свої домівки і жити в таборах біженців. Міжнародна спільнота повинна робити більше для підтримки цих вразливих груп населення».

"The situation in Ukraine is deteriorating rapidly, with reports of increased fighting and civilian casualties. The Ukrainian government is struggling to contain the violence, and there are fears that the conflict could escalate further." (Washington Post) – «Ситуація в Україні стрімко погіршується, з'являються повідомлення про посилення бойових дій і жертви серед цивільного насе-

лення. Український уряд намагається стримати насильство, і є побоювання, що конфлікт може розгорітися ще більше».

"Russia continues to escalate the conflict in Ukraine, with no signs of backing down. The people of Ukraine are suffering as a result of this aggression, and the international community must take action to stop it." (CNN) – «Росія продовжує ескалацію конфлікту в Україні без жодних ознак відступу. Народ України страждає від цієї агресії, і міжнародне співтовариство має взяти заходів, щоб зупинити її».

Приклади позитивних висловлювань: "Despite the challenges they face, the people of Ukraine have shown remarkable resilience in the face of adversity. They continue to fight for their freedom and democracy, and their bravery is an inspiration to us all." (Buzzfeed) – «Незважаючи на виклики, з якими стикається народ України, він продемонстрував неабияку стійкість перед обличчям негараздів. Він продовжує боротися за свою свободу і демократію, і його хоробрість надихає всіх нас».

"The Ukrainian government has made significant progress in implementing reforms aimed at improving the country's economy and democratic institutions. These reforms are a positive step forward for Ukraine." (Reuters) – «Український уряд досяг значного прогресу у впровадженні реформ, спрямованих на покращення економіки країни та демократичних інститутів. Ці реформи є позитивним кроком вперед для України».

Змішана емоційна тональність:

"While the situation in Ukraine remains tense, there are signs of progress towards a peaceful resolution. The recent ceasefire agreement has brought some hope for an end to the conflict, but there are still many challenges to be overcome." (New York Post) – «Хоча ситуація в Україні залишається напруженою, є ознаки прогресу на шляху до мирного врегулювання. Нещодавня угода про припинення вогню принесла певну надію на закінчення конфлікту, але є ще багато викликів, які необхідно подолати».

Здійснений аналіз статей про війну в Україні в англомовних електронних ЗМІ у 2022 році демонструє, що превалювала негативна емоційна тональність. Це не викликає подиву, з огляду на триваючий конфлікт та страждання, котрих він завдав українському народу. Проте також були приклади змішаної і позитивної емоційної тональності, що підкреслює складність конфлікту й різні точки зору тих, хто його висвітлює. Так як конфлікт продовжується, для засобів масової

інформації буде вагомим зберігати збалансований та нюансований підхід до висвітлення подій, віддзеркалюючи різноманітний досвід й думки тих, хто постраждав від конфлікту.

Текстовий аналіз в даній роботі був зроблений із використанням методології «мішок слів», котра дає змогу через представлення новини у вигляді безлічі слів, які стоять окремо, оцінити їх властивості, а не новинний текст цілком.

Головними етапами використання цього методу являються такі:

1) розкладання тексту на окремі слова при ігноруванні синтаксису і відомостей про взаємозв'язки між словами;

2) приведення усіх літер в тексті до єдиного регістру;

3) видалення із тексту «стоп-слів» (stopwords – слів, котрі не несуть в собі смислового навантаження, на кшталт, розділові знаки, цифри, артиклі).

Оцінка тональності текстів новин із застосуванням методології «мішка слів» відбувається із використанням спеціального словника, у котрому кожному слову присвоюється певна тональність.

У межах даного дослідження була використана бібліотека Loughran and McDonald, котра містить 3916 термінів, кожному із котрих присвоєно від однієї до трьох ознак тональності («обмежувачий» – «надлишковий», «невизначений» – «спірний», «позитивний» – «негативний») та більшою мірою адаптована до аналізу новинних текстів. На кшталт, так як у бізнес-текстах англійське слово *share* як правило застосовується в значенні «частка власності», «акція», в даній бібліотеці воно не має емоційного забарвлення на відміну від загальних словників [5].

Як джерело текстів новин нами була обрана база даних медіаконпанії Thomson Reuters, подання інформації у котрій відповідає вимогам консистентності із позиції сентимент-аналізу. Задля аналізу вибірково розглядалися новини за період із 1.03.2022 по 1.09.2022 р. (6 місяців).

В тестовому періоді спочатку були відібрані новини за ключовими словами *Russia, Russian*, а потім застосовувалися фільтри *Kremlin, Sanctions, Moscow, Russian*. Загальна вибірка новинних текстів становила більш ніж 160 новин із різних джерел, акредитованих Thomson Reuters, головними з-поміж котрих являються агенції Buzzfeed, New York Post, Washington Post, CNN, Atlantic, Breitbart, Fox, Reuters.

Вибір методології текстового аналізу, словника і джерела новинних текстів окреслив обмеження, які накладаються на дослідження, яке проводилося – до розгляду були прийняті тільки

англомовні новини. Англійська мова виступає універсальним засобом спілкування й активно досліджується представниками усіх країн. До джерел, акредитованих Thomson Reuters, потрапляють англомовні видання зі всього світу, внаслідок чого таке обмеження не призводить до спотворення результатів, так як відображає тенденції, які формуються повсюдно.

Відштовхуючись від припущення щодо існування схильності до негативного висвітлення Російської Федерації англомовними засобами масової інформації, нами на основі словника Loughran and McDonald було розраховано кількість негативних і позитивних слів в обраних текстах новин аналізованих видань. Водночас кількість негативних та позитивних слів зіставлялася із загальною кількістю текстів новин, представлених в цьому виданні за аналізований період.

Результати кількісної оцінки негативних та позитивних слів новинних текстів в аналізованих виданнях, які характеризують емоційне забарвлення новинних текстів, наведено в табл. 1.

Одержані результати дають змогу стверджувати, що в обраних виданнях протягом аналізованого періоду загальна кількість новин, негативних та позитивних слів має схожу динаміку. Зі збільшенням загальної кількості новин середня кількість негативних та позитивних слів стосовно тематики війни в Україні також збільшується. Дана тенденція являється закономірною та відбиває загальну зміну кількості згадок Російської Федерації в англомовних засобах масової інформації.

На рис. 1 представимо для наочності частку позитивних і негативних слів у досліджуваних виданнях.

Значення частки та співвідношення позитивних і негативних слів схожі в досліджуваних виданнях, що може характеризувати загальне посилення емоційності текстів в конкретні періоди часу, пов'язані із окремими економічними і політичними подіями. Проте можливо спостерігати, що в усіх виданнях кількість негативних слів переважає кількість позитивних слів, підтверджуючи здебільшого негативну направленість англомовних засобів масової інформації стосовно Російської Федерації.

Необхідно зазначити, що представлені дані не дають змогу порівняти період до запровадження санкцій із наступним періодом після запровадження перших обмежень. Проте одержані протягом дослідження дані вказують на те, що санкції, введені проти Російської Федерації, в березні 2022 року зумовили різке погіршення тональності текстів новин, пов'язаних із країною. Кількість негативних слів у розрахунку на загальну кількість новин за період різко зростає, сигналізуючи щодо суттєвого посилення негативної тональності новин через початок протистояння санкцій.

Представлена технологія аналізу теж дає змогу виявити періоди сплеску негативізації Росії англомовними засобами масової інформації, що являється значимим із погляду встановленої мети дослідження.

Тенденція загальної негативізації образу Російської Федерації в англомовних засобах масової інформації мала нерівномірний характер, що пояснюється цілим рядом гострих політичних подій, які мали місце всередині країни і на світовій арені. Так, максимальна середньоденна кількість негативних слів у розрахунку на одну новину спостерігається в період із 26.02.2022

Таблиця 1

Аналіз тональності проаналізованих новинних текстів

Видання	Кількість проаналізованих новин	Кількість виявлених позитивних слів, шт.	Кількість виявлених негативних слів, шт.	Співвідношення позитивних і негативних слів	Частка позитивних слів, %	Частка негативних слів, %
The New York Post	34	62	156	0,40	28,44	71,56
CNN	21	23	64	0,36	26,44	73,56
Breitbart	18	24	67	0,36	26,37	73,63
Reuters	26	34	91	0,37	27,20	72,80
Fox	16	19	49	0,39	27,94	72,06
Atlantic	8	17	51	0,33	25,00	75,00
The Washington Post	22	41	107	0,38	27,70	72,30
Buzzfeed	17	32	93	0,34	25,60	74,40
Всього	162	252	678	2,94	27,10	72,90

Джерело: складено автором

до 03.06.2022. Даний період характеризується запровадженням секторальних санкцій стосовно ряду російських компаній. Водночас попередній період суттєво відрізняється від цього за середньою кількістю негативних слів. Схожу тенденцію можливо спробувати пояснити потребою англословних засобів масової інформації стосовно виправдання запровадження санкцій такого серйозного економічного характеру.

До 26.02.2022 обмеження (й відповідні їм заходи зі сторони Російської Федерації) стосувалися тільки окремих фізичних осіб, значущих державних діячів й чиновників, проте не торкалися інтересів широких верств населення. Введені секторальні санкції мали значний ефект не лише для

Росії, але і мали деякі економічні наслідки для країн-ініціаторів запровадження санкцій. Через це питання широко розглядалося у ЗМІ, що спричинило посилення негативного забарвлення обговорення Російської Федерації.

Істотно менший показник середньоденної кількості негативних слів прослідковується і в періоді (19.12.2014–05.03.2015), пов'язаному із здійсненням економічної блокади Криму. Введення серйозних обмежень стосовно приєднаного суб'єкта Російської Федерації теж зрозуміло обговорювалося в англословних засобах масової інформації, через що згадування Росії в негативній тональності підтримувалося протягом усього періоду.

До того ж можливо приділити увагу періоду із 08.11.2016 до 11.03.2018, коли після порівняно тривалого зниження негативної тональності відбувся сплеск, пов'язаний із ситуацією із виборами президента Сполучених Штатів Америки. Тоді дискусії щодо втручання Російської Федерації в результаті виборів спровокували певне зростання негативного забарвлення текстів новин.

Вказаний аналіз кількості негативних і позитивних слів із розрахунку на кількість новин цікавий не тільки із точки зору виявлення сплесків негативізації, але і з позиції відсутності аналогічних сплесків позитивної інформації.

Кількість позитивних слів із періоду в період змінюється неістотно, що дає змогу вести мову щодо існування суттєвого впливу позитивних політичних подій, котрі мали місце на світовій арені, на позитивну складову тональності висвітлення.

Виходячи із аналізу загальної кількості новин за періоди, які розглядаються, можливо також відзначити, що у порівняно спокійний період, коли із моменту початку російсько-українського конфлікту минуло більше року, а військові дії в Сирії ще не почалися, кількість новин, пов'язаних із аналізованою тематикою, знизилась. Наступні два періоди, ознаменовані війною на території Сирії, виборами президента Сполучених Штатів Америки, а також високим ажіотажем в засобах масової інформації, спричиненим вказаними подіями, призвели до деякого збільшення кількості новин, не дивлячись на серйозне усереднення даного показника (в сукупності дані етапи займають близько 2,5 роки, водночас середньоденна кількість новин зростає). Останній період, який розпочався після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, показує найбільшу кількість новин, що взаємопов'язане із загальним збільшенням кількості негативних і позитивних слів, охарактеризованих раніше.

Зміна змісту текстів новин була оцінена в процесі аналізу існуючих взаємозв'язків між словами «ЄС» (EU), «санкція» (sanction), «США» (USA), «Росія» (Russia), «Трамп» (Trump), «Путін» (Putin), «Україна» (Ukraine) відповідно до даних 2014 і 2017 років. Із врахуванням ролі лідерів держав на міжнародній політичній арені на розгляд

Рис. 1. Відмінності у кількості позитивних та негативних слів у досліджуваних виданнях

Джерело: побудовано автором

було взято слова, які відбивають імена керівників держав.

В 2014 році найбільший взаємозв'язок зі словом «санкція» прослідковувався у слів «ЄС» і «Росія». Це пояснюється великою кількістю новин, пов'язаних із запровадженням санкцій проти Російської Федерації. Водночас цікавим являється той факт, що найбільший ажіотаж в пресі спричинили якраз санкції, які вводяться зі сторони Євросоюзу, а не США. В той самий час слово «США» продемонструвало негативний взаємозв'язок зі всіма аналізованими словами. Термін «Україна» має середній рівень взаємозв'язку зі словом «санкція», однак у той же час можливо помітити, що протистояння Російської Федерації й України активно обговорювалося в ЗМІ, так як ці слова («Росія» й «Україна») продемонстрували максимальний взаємозв'язок. Це означає, що найбільш часто ці слова вживалися в єдиному контексті, задаючи тематику текстів новин.

До того ж на окрему увагу заслуговують згадки лідерів Російської Федерації і Сполучених Штатів Америки. Вочевидь, що ім'я Володимира Володимировича Путіна найбільш часто взаємопов'язане зі словом «Росія». На другому місці було виявлено взаємозв'язок зі словом «Україна». Даний факт вказує на те, що в протистоянні Росії й України в засобах масової інформації велика увага приділялася якраз ролі російського лідера. Всі події оцінювалися на рівні прийнятих ним рішень, що підтверджує високу значущість, котру надають іноземні видання президенту Російської Федерації. Очікувано слово «Путін» продемонструвало високий ступінь взаємозв'язку із ім'ям президента Сполучених Штатів Америки Барака Обами. В 2017 році аналіз аналогічних слів показав іншу тенденцію. В першу чергу потрібно відзначити, що для розгляду було взято додаткове слово «Трамп», котре доволі активно згадувалося в засобах масової інформації внаслідок зміни керівника США. Проте було виявлено низький ступінь взаємозв'язку даного слова із іншими розглянутими виразами. Слово «Трамп» продемонструвало високий рівень взаємозв'язку зі словом «Обама» та середній рівень взаємозв'язку зі словом «Путін». В інших випадках рівень взаємозалежності був набагато нижчим, що вказує на те, що новий президент Сполучених Штатів у пресі згадується здебільшого у контексті протиставлення колишньому президентові й російському лідеру та не торкається при обговоренні ключових тем, пов'язаних із Росією, санкціями і світовою взаємодією.

В 2022 році взаємозв'язок вживання терміну «Україна» мав високий рівень взаємозв'язку зі словом «Росія», «санкція», в той же час, військові дії розпочаті Росією в Україні жваво обговорювалося в ЗМІ. З'явилися нові слова в текстах новин, на кшталт «протистояння», «військові дії», «конфлікт», «жертви», «війна», «руйнування», «військові», «зброя масового знищення» тощо. Слова «Україна» і «Росія» продемонстрували ще вищий взаємозв'язок, аніж в 2014 році. Це значить, що найбільш часто такі слова вживалися в єдиному контексті, задаючи тематику текстів новин. Як і раніше, термін «санкції», найбільш часто згадується разом зі словом «Росія», що віддзеркалює сучасну політичну ситуацію. Російська Федерація піддається дедалі більш новим та новим обмеженням, спричинених діями останньої на території України, через що тематика санкцій залишається актуальною в новинних текстах англomовних засобів масової інформації. Взаємозв'язок слова «Україна» зі всіма словами очікувано виріс, що підтверджує гіпотезу стосовно збільшення значущості російсько-української війни із погляду ЗМІ. Як і раніше, Україна найбільш часто згадується разом зі словом «Росія», до того ж, в інших випадках, які аналізуються, показує високий рівень взаємозв'язку.

Висновки. Одержані результати дають змогу стверджувати, що в обраних виданнях протягом аналізованого періоду загальна кількість новин, негативних та позитивних слів має схожу динаміку. Зі збільшенням загальної кількості новин середня кількість негативних та позитивних слів стосовно тематики війни в Україні також збільшується. Дана тенденція являється закономірною та відбиває загальну зміну кількості згадок Російської Федерації в англomовних засобах масової інформації. Значення частки та співвідношення позитивних і негативних слів схожі в досліджуваних виданнях, що може характеризувати загальне посилення емоційності текстів в конкретні періоди часу, пов'язані із окремими економічними і політичними подіями. Проте можливо спостерігати, що в усіх виданнях кількість негативних слів переважає кількість позитивних слів, підтверджуючи здебільшого негативну направленість англomовних засобів масової інформації стосовно Російської Федерації.

В цілому за підсумками аналізу можливо помітити, що слова, відібрані для оцінки взаємозв'язку свідчать про його збільшення. Така тенденція пов'язана зі зміною тематики політичних взаємодій на міжнародній арені. Можливо говорити про негативізацію образу Російської Федерації,

однак це абсолютно логічна реакція на дії російського уряду, які викликали вторгнення та військові дії на території України. В 2022 році мало місце ряд ключових політичних подій, котрі висунули на перший план тематику ситуації в Україні

і скоригували зміст текстів новин. Це в котрий раз підтверджує той факт, що, в залежності від подій, які кояться у світі, відбувається відповідна зміна тематики новинних текстів засобів масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Гордійчук М. І.* The impact of nonveridical markers on evaluation in newspaper titles on war in Ukraine. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». № 11. 2022. URL: http://www.philologyjournal.lviv.ua/archives/11_2022/10.pdf
2. Atlantic. 2023. URL: <https://www.theatlantic.com/world/>
3. Buzzfeed. 2023. URL: <https://www.buzzfeed.com/>
4. CNN. 2023. URL: <https://edition.cnn.com/>
5. *McDonald B., Loughran T.* Textual Analysis in Accounting and Finance: A Survey. SSRN. Journal of Accounting Research. 2016. Vol. 54. No 4, PP. 1187–1230. DOI: 10.2139/ssrn.2504147
6. New York Post. 2023. URL: <https://nypost.com/>
7. Reuters. 2023. URL: <https://www.reuters.com/>
8. Washington Post. 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/>

УДК 81'255.4[821.161.811.111-26]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.19>

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ВОЄННОЇ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

PECULIARITIES OF THE ENGLISH TRANSLATION OF LINA KOSTENKO'S WAR POETRY

Іщенко Н.А.,

orcid.org/0000-0002-1206-9158

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри зарубіжної філології

Навчально-наукового інституту філології та журналістики

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Пінішкевич О.В.,

orcid.org/0000-0003-4952-8634

студентка

Навчально-наукового інституту філології та журналістики

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Статтю присвячено особливостям перекладу воєнної поезії української поетеси Ліни Костенко англійською мовою. Ця стаття досліджує особливості англомовного перекладу воєнної поезії Ліни Костенко, однієї з найвизначніших українських поетес. У статті визначена специфіка перекладу воєнної поезії взагалі, та поезії Ліни Костенко зокрема. Знайдено та проаналізовано 5 воєнних поезій Ліни Костенко перекладених на англійську мову. Було також проаналізовано авторський стиль поетеси, який проявляється у широкому використанні асоціативно-образних та абсолютно нетипових художніх засобів. Автор стверджує, що переклад воєнної тематики є надзвичайно складною задачею, оскільки він повинен передати не тільки зміст, але й емоційний заряд твору.

У статті розглядаються такі аспекти, як техніка мовлення Ліни Костенко, її використання метафор та символів, а також історичний та культурний контексти творчості. Автор використовує різні методи дослідження, такі як, порівняльно-перекладацький аналіз, за допомогою якого було здійснено порівняння шляхів та способів перекладу поезій Ліни Костенко з української мови на англійську; лінгвостилістичний аналіз, за допомогою якого були виявлені основні стилістичні прийоми авторки та перекладача у їх порівнянні; контекстуальний аналіз, який використовувався для визначення доцільності тих чи інших перекладацьких тактик та стилістичних прийомів перекладу; описовий метод, який було використано для опису та пояснення теоретичних аспектів дослідження, а також основних перекладацьких трансформацій, стратегій та прийомів, що використовуються при перекладі поезій Ліни Костенко.

Стаття також звертає увагу на важливість знання культурного та історичного контексту України для успішного перекладу воєнної поезії Ліни Костенко на англійську мову. Автор стверджує, що глибоке розуміння цих аспектів може допомогти перекладачеві передати зміст та емоційний заряд твору.

Висновки статті підкреслюють, що англійський переклад воєнної поезії Ліни Костенко є складним завданням, але водночас великою можливістю передати світові красу та складність української культури та історії. Для успішного перекладу необхідний високий рівень майстерності та глибоке розуміння поетичної мови та культурних контекстів. Також автор дійшов висновку, що воєнна поезія Ліни Костенко в англійських перекладах представлена досить обмежено, адже вдалось віднайти всього лише 5 воєнних поезій, що мають переклад на англійську мову.

Ключові слова: воєнна поезія, специфіка перекладу, стилістичні прийоми перекладу, поезія Ліни Костенко.

The article is devoted to the peculiarities of translating the war poetry of the Ukrainian poet Lina Kostenko into English. This article explores the peculiarities of the English translation of the war poetry of Lina Kostenko, one of the most prominent Ukrainian poets. The article identifies the specifics of translating war poetry in general and Lina Kostenko's poetry in the context of the war. The author has found and analyzed 5 war poems by Lina Kostenko translated into English. The author also analyses the poet's style, which is manifested in the wide use of associative and figurative and completely atypical artistic means. The author argues that the translation of military themes is an extremely difficult challenge, as it must convey not only the content but also the emotional charge of the work.

The article examines such aspects as Lina Kostenko's language technique, her use of metaphors and symbols, as well as the historical and cultural contexts of her work. The author uses various research methods, such as comparative and translation analysis, which was used to compare the ways and means of translating Lina Kostenko's poems from Ukrainian into English; linguistic and stylistic analysis, which was used to identify the main stylistic techniques of the author and the translator in their comparison; contextual analysis, which was used to determine the appropriateness of certain translation tactics and stylistic techniques; descriptive method, which was used to describe and explain the theoretical aspects of the study, as well as the main translation transformations, strategies and techniques used in the translation of Lina Kostenko's poetry.

The article also draws attention to the importance of knowing the cultural and historical context of Ukraine for the successful translation of Lina Kostenko's war poetry into English. The author argues that a deep understanding of these aspects can help the translator convey the meaning and emotional charge of the work.

The article's conclusions underline that the English translation of Lina Kostenko's war poetry is a challenging assignment but at the same time a great opportunity to convey the beauty and complexity of Ukrainian culture and history to the world. Successful translation requires a high level of skills and a deep understanding of poetic language and cultural contexts. The author also concludes that Lina Kostenko's war poetry is represented in English translations rather limited, as only 5 war poems have been found in English translations.

Key words: war poetry, specifics of translation, stylistic methods of translation, poetry by Lina Kostenko.

Постановка проблеми: Проблема полягає в тому, що переклад воєнної поезії Ліни Костенко на англійську мову є надзвичайно складним завданням. Творчість поетеси характеризується використанням складної метафоричної та символічної мови, що передає не тільки зміст, але й емоційний заряд твору. Крім того, історичний та культурний контексти творчості Ліни Костенко також є важливими аспектами, які необхідно враховувати при перекладі на іншу мову.

У зв'язку з цим, постановка проблеми полягає в визначенні того, як передати особливості поетичної мови Ліни Костенко та культурний та історичний контекст її творчості в англійському перекладі воєнної поезії. Також необхідно розглянути методи та підходи, які можуть допомогти перекладачеві успішно вирішити цю складну задачу.

Постановка завдання: розглянути теоретичні аспекти перекладу поезії на прикладі перекладів воєнної поезії Ліни Костенко.

Реалізація даної мети вимагає вирішення таких завдань:

- 1) ознайомитись із особливостями перекладу поезії;
- 2) розглянути англійські переклади воєнної поезії Ліни Костенко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню перекладу поезії Ліни Костенко приділяли увагу зарубіжні перекладачі, а саме: Майкл М. Нейдан, Данило Хусар Струк, Марта Даниловна Богачевская-Хомяк, Джон Вейр та Віра Річ.

Виклад основного матеріалу. Переклад сьогодні є однією з важливих форм міжкультурної комунікації, під яким розуміють перетворення тексту оригіналу у текст перекладу. У лінгвістиці та мовознавстві питання перекладу літературних творів завжди викликало цікавість та інтерес серед науковців, адже будь-який літературний твір – це комунікативний процес між людьми різних націй та епох. Літературний текст, що перекладений іншою мовою, постає перед читачем у новому світлі – світлі зовсім іншої мови. Тобто, саме завдяки перекладу художні твори входять до контексту різних культур й стають загальновідомими. Доречним буде відмітити, що питаннями перекладу поетичних текстів займалися такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені як В. Карабан, В. Комісаров, Н. Ктитарова, О. Потебня, В. Коптілов, О. Чередниченко, К. Норд, Ф. Шлейермахер, А. Женатке, Я. Рецкер та ін., які у своїх дослідженнях звертали увагу

на переклад зображувальних засобів, специфіку перекладу поетичних творів різних жанрів (як от вірші, балади, поеми), збереження поетичного звукоряду та рими тощо. Однак все ж таки, варто наголосити, що питання стратегій перекладу поетичних творів та дослідження стилістичних прийомів їх перекладу все ж залишається мало дослідженим.

Так, Ктитарова Н.К. зазначає, що при поетичному перекладі постає неминучою видозміна оригіналу поетичного твору, тому аналіз та оцінка здійснених перетворень першотвору привертають особливу увагу у лінгвістів. Неабияке значення має також збереження функціональних відносин між елементами поезій [1, с. 62].

Тому при відтворенні оригіналу іноземною мовою перекладач повинен зберігати структурну цілісність, яка являє собою взаємозв'язок між фонетичними, семантичними та синтаксичними елементами [3, с. 82].

Слід наголосити, що В. Коптілов (як і більшість дослідників та лінгвістів) погоджується із тим, що вкрай важливо, перш аніж перекладати поетичний твір, провести його доперекладацький аналіз, що є запорукою здійснення вдалого перекладу та подолання розбіжності між культурами [3, с. 84].

Дослідник також відмічає, що поетичний переклад має бути «семантико-стилістичною паралеллю першотвору» й вказує, що «перекладаються не слова, не рядки, не речення й не звуки... Перекладається (а точніше передається) система понять у їх взаємовідношеннях і способах вияву цих взаємовідношень» [3, с. 69].

Український письменник М. Рильський говорив, що переклад має бути співтворчістю. Він не раз повторював, що переклад художньої літератури тільки тоді здійснює свою функцію, коли це переклад творчий, коли він доходить до читача, коли він є фактом рідної літератури. М. Рильський зазначав, що «проблема співтворчості перекладача з автором оригінального твору, ступеня такої співтворчості, дотримання якої дає можливість уникати рабської залежності від мови-джерела, зайвої та надмірної націоналізації чужомовного твору, не може осмислюватися теоретично і розв'язуватися практично тільки на основі мовної компетенції» [1, с. 133].

Під процесом перекладу віршів розуміється здебільшого його нове написання цільовою мовою, яке базується на особливостях інтерпретації перекладача, його сприйнятті та креативності, тому цей процес, за словами дослідниці А. Женатке, є досить суб'єктивним [3].

Р. Якобсон натомість вважав, що поезію не можна перекласти, пояснюючи це тим, що у разі перекладу поетичних творів єдиним адекватним способом транслювання авторського задуму є творча транспозиція, адже усі елементи поетичного тексту на всіх мовних рівнях – фонетичному, граматичному, лексичному, синтаксичному – є складником загальної єдності твору. Отже, усі елементи кожного рівня – від структурної до образної організації твору – взаємопов'язані відповідно до авторського задуму й поетичної традиції [5, с. 96].

На думку С.Т. Колріджа, збереження кожного елемента в перекладі видається неможливим, адже переклад поезії («найвлучніших слів у найкращому порядку», за визначенням С.Т. Колріджа), що передбачає заміну цих «найвлучніших» слів, є нездійсненою місією [4, с. 96].

Схожою є й думка Р. Фроста, який вважав, що поезія – це «саме те, що втрачається під час перекладу» [6, с. 24].

Отож, у питанні перекладності поезії дослідники дотримуються полярних позицій. Одні, підтримуючи думку Р. Фроста, наполягають на втраті поетичності через неможливість адекватно передати власне образність твору. Інші ж вважають концептуальну площину поезії досяжною, однак завдяки втраті оригінальної структурної організації першоджерела. Представники ж третьої позиції вірять у можливість збереження і форми, і змісту поетичного твору завдяки застосуванню належних перекладацьких тактик та стратегій.

Загалом переклад поетичних текстів вимагає також й глибокого стилістичного аналізу матеріалу. Це необхідно для розуміння того, в чому полягає його індивідуальна своєрідність. Перекладознавці наголошують, що з огляду на прояв у кожному випадку індивідуальної художньої манери письменника, різноманітність лексичних і граматичних засобів мови, поетичний переклад видається надзвичайно складним. Тобто, готової стратегії здійснення поетичного перекладу не існує, адже це багато в чому залежить від перекладача (його смаку, інтуїції, ерудиції та поетичного обдарування) [2, с. 57].

Дане дослідження присвячене особливостям перекладу воєнної поезії Ліни Костенко, то варто відмітити, що така поезія зазвичай твориться у період війн, в якій описуються воєнні часи, воєнні дії, особливості боротьби того чи іншого народу за свою незалежність.

Воєнна поезія становить значну частину творчого доробку відомої української поетеси Ліни Костенко (1930 р.), творчість якої наразі є одним

із найвизначніших явищ української художньої культури.

Зображення війни у Ліни Костенко – це душевні ліричні твори, в яких авторка зображує не якісь абстраговані картини воєнних дій, а й себе, народ, живих людей у пеклі війни. Можливо саме тому, її воєнна лірика має досить глибокий зміст, не залишаючи байдужими жодне покоління [7].

Ліна Костенко (1936) є однією з найвидатніших сучасних українських поетес. Дане дослідження присвячене особливості перекладу воєнної поезії, то варто відмітити, що така поезія зазвичай твориться у період війн, в якій описуються воєнні часи, воєнні дії, особливості боротьби того чи іншого народу за свою незалежність.

Воєнна поезія становить значну частину творчого доробку відомої української поетеси Ліни Костенко (1930 р.), творчість якої наразі є одним із найвизначніших явищ української художньої культури.

Зображення війни у Ліни Костенко – це душевні ліричні твори, в яких авторка зображує не якісь абстраговані картини воєнних дій, а й себе, народ, живих людей у пеклі війни. Можливо саме тому, її воєнна лірика має досить глибокий зміст, не залишаючи байдужими жодне покоління .

Як писала сама поетеса «мій перший вірш написаний в окопі»; «моє дитинство вбите на війні» [8, с. 31]. Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, майбутній поетесі було одинадцять років. Ще дитиною Ліна Костенко навчилася бачити чуже горе та страждання і переживати їх як власні. «Війна назавжди залишається в пам'яті тих, хто бачив її. За спогадами моїх бабусі та дідуся, які також були дітьми у ті роки, багато місяців, років та навіть десятиліть після Перемоги їм снилася та війна, відбившись у свідомості вогняними картинами воєнних дій, страшним гуркотом літаків та вибухів, стражданнями невинних людей з мирного населення та безглуздими смертями молодих солдатів» [8, с. 31].

Тож, Л. Костенко ще з дитинства знала та пережила страшні воєнні роки, а свої спогади і душевні болі виражала та описувала у своїх поезіях. Основними темами її воєнних поезій є описи власного бачення війни, численні страшні та жахливі події, що приносять страждання, біль та горе. Уся воєнна поезія Ліни Костенко глибоко сповнена емоціями та переживаннями, відвертістю та правдою війни, що зображується авторкою досить майстерно.

Читаючи воєнну поезію можна впевнено стверджувати, що Ліна Костенко має власний авторський індивідуальний та неповторний стиль,

який проявляється у широкому використанні асоціативно-образних абсолютно нетипових метафор, оксиморонів, епітетів, антитез, авторських порівнянь тощо.

Енергетика тексту Ліни Костенко, надзвичайне стилістичне відчуття слова, новаторський підхід до висвітлення образу України змушують читачів, літераторів, перекладачів все дедалі більше поглиблюватися в її творчість. Адже творчий доробок поетеси вирізняється не тільки майстерним володінням словом, але й потужним потенціалом філософсько-світоглядних ідей, котрий дійсно можна вважати соціокультурною репрезентацією української ментальності. І саме переклади її поетичних творів, в тому числі й воєнної тематики, можуть ознайомити іноземного читача з українською культурою і літературою [9, с. 2].

Отож, сьогодні постать Ліни Костенко є суттєвою не лише для української культури, але й для країн всієї Європи та США. Твори поетеси перекладалися й продовжують перекладатись багатьма мовами народів світу: англійською, німецькою, французькою, іспанською, італійською, білоруською, болгарською, польською, чеською, сербською, естонською, португальською, румунською, словацькою, хорватською, угорською, шведською [9, с. 2].

Відмітимо, що англійські поезії Ліни Костенко входять до різного роду збірок або ж часто представлені просто окремими перекладеними англійською мовою поемами:

- «Мандрівки серця» / *Landscapes of Memory* (2002 р.);
- Збірка *Selected Poetry: Wanderings of the Heart* (1990 р.);
- *A hundred years of youth: a bilingual anthology of 20th century Ukrainian poetry* (2000 р.) тощо.

Англійські переклади поезій Ліни Костенко виконували такі відомі перекладачі, як Віра Річ, Михайло Найдан, Джон Вейр та багато інших.

Так як у нашому дослідженні нас цікавитимуть саме англійські переклади воєнної поезії Ліни Костенко, доречним буде відзначити, що вірші на воєнну тематику не виділені якоюсь окремою збіркою. Та й взагалі воєнних поезій Ліни Костенко, що перекладені англійською мовою дуже мало.

В українській мові доволі відомі такі поезії авторки на воєнну тематику, як «Смертельний падеграс», «Я виросла у Київській Венеції», «Мій перший вірш написаний в окопі», «У Корчуватому, під Києвом...», «Пастораль ХХ сторіччя», «Тут обелісків ціла рота...».

Одним із перших віршів Ліни Костенко на воєнну тему є вірш «Мій перший вірш написаний в окопі». У даному вірші авторка описує свої спогади про початок війни, про відчуття та страх звичайних людей, про ті страшні відчуття, які неможливо забути. Ще будучи маленькою дівчиною, поетеса згадує, що писала цей вірш в окопі звичайним осколком на стіні, яка згодом впала.

Пропонуємо розглянути переклад вірша, однак ім'я його перекладача, на жаль, не відоме. Отож, задля подальшого порівняння україномовного варіанту вірша із його англomовним перекладом наведемо обидва тексти вірша «Мій перший вірш написаний в окопі» [10] (“My first poem was written in the trench”) [11]:

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні.
Лилась пожежі вулканічна лава,
стояли в сивих кратерах сади.
І захлиналась наша переправа
шаленим шквалом полум'я й води.
Був білий світ не білий вже, а чорний.
Вогненна ніч присвічувала дню.
І той окопчик –
як підводний човен
у морі диму, жаху і вогню.
Це вже було ні зайчиком, ні вовком –
кривавий світ, обвуглена зоря!
А я писала мало не осколком
великі букви, щойно з букваря.
Мені б ще гратись в піжмурки і в класи,
в казки літати на крилах палітур.
А я писала вірші про фугаси,
а я вже смерть побачила впритул.
О перший біль тих не дитячих вражень,
який він слід на серці залиша!
Як невимовне віршами не скажеш,
чи не німою зробиться душа?!
Душа в словах – як море в перископі,
І спомин той – як відсвіт на чолі...
Мій перший вірш написаний в окопі.
Він друкувався просто на землі.
My first poem was written in the trench
On the loose wall from explosion,
When lost the stars in the horoscope
My childhood killed in the war.
Volcanic lava was on fire.
The house was on fire/
The night seemed like a day.
And our crossing was choked
across the Dnipro-water and fire.

The rumble of the earth.
Neighbor crying boy.
The woman was baptized,
And the bread ran out.
I moved
This narrow trench was trembling
where two families huddled
for several days.
O...first pain of those not childish impressions
What it should leave in our heart!
As the unspeakable verses do not say,
Will the soul become dump!
It was neither a bunny nor a wolf –
bloody world charred star –
and I wrote almost in fragments
capital letters, just from the primer.
That first poem, leaning against the edge,
to illuminate the war at night.
What he was, I do not remember.
The shell fell – the wall fell.

Також у англomовному перекладі вдалось знайти ще кілька воєнних віршів Ліни Костенко, які були написані поетесою в наш час і присвячені вже подіям 2014 року та війні росії та України, що розпочалась порівняно нещодавно – у лютому 2022 року.

Так, однією з найглибших спроб художнього дослідження «воєнного питання» є вірш Ліни Костенко «І жах, і кров, і смерть, і відчай...». У даній поезії Ліна Костенко осмислює становище, в якому опинився увесь український народ та Україна; авторка доволі емоційно та відверто вказує на винуватця даної трагедії й алегорично називає його «Лох-Несс холодної Неви» [12]. Також авторка виражає своє нерозуміння того, що така трагічна ситуація можлива сьогодні у ХХІ ст., у світі, де діють закони та міжнародні права; поетеса у рядках даного вірша виражає таке своє нерозуміння через байдужість інших країн, які бездіяльно спостерігають за посяганням на кордони суверенної держави, зазначаючи «Куди ж ви дивитесь, народи?! / Сьогодні ми, а завтра – ви...» [12].

Вірш Ліни Костенко «І жах, і кров, і смерть, і відчай...» [12] (“Despair and blood and death and terror” [13]) ми також віднайшли у перекладі англійською мовою:

І жах, і кров, і смерть, і відчай,
І клекіт хижої орди,
Маленький сірий чоловічок
Накоїв чорної біди.

Це звір огидної породи,
Лох-Несс холодної Неви.
Куди ж ви дивитесь, народи?!
Сьогодні – ми, а завтра – ви...
Despair and blood and death and terror,
And vulture horde's aggressive screech,
This little wretched evil bearer
Committed horrible besiege.

Disgusting breed of evil creatures,
It grabs much more than it can chew.
Do nations wait for fierced preacher?
It's us today, tomorrow – you...

Ще одним віршем Ліни Костенко на військову тему є коротенький вірш «Ми воїни. Не ледарі. Не лежні» [14], який також має переклад на англійську мову – “Not lazy and not quitters. We are fighters” [15]:

Ми воїни. Не ледарі. Не лежні.
І наше діло праведне й святе.
Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через те.
Not lazy and not quitters. We are fighters.
And our cause is righteous, fair and just.
We stand for our freedom and survival.
So it's so hard for us to make it last.

Серед коротеньких віршів Ліни Костенко, що також можемо віднести до військової тематики виділимо й такі, як «Розп'ято нас між заходом і сходом» та «Це ж треба мати сатанинський намір». У даних віршах ми не знайдемо описів військових дій та їх трагічних наслідків; у них авторка в більшій мірі виражає своє обурення, злість через ту ситуацію, що зараз складається у світі, в якому наша держава – Україна «розп'ята між заходом та сходом».

Отож нижче також наведемо тексти даних віршів українською та англійською мовами.

Вірш Ліни Костенко «Розп'ято нас між заходом і сходом» [16] (“Between them all we suffer the damnation” [17]):

Розп'ято нас між заходом і сходом.
Що не орел – печінку нам довбе.
Зласкався, доле, над моїм народом,
щоб він не дався знівечить себе!
Between them all we suffer the damnation.
And any eagle just has our liver willed.
Dear destiny, have mercy on my nation,
So we won't let the horde to get us killed!

Вірш Ліни Костенко «Це ж треба мати сатанинський намір» [18] (“Their satan plannings always were much rougher” [19]):

Це ж треба мати сатанинський намір,
Чаїть в собі невиліковний сказ,
Щоб тяжко так знущатися над нами,
Та ще й у всьому звинувачувати нас!
Their satan plannings always were much rougher,
The rabies was well hidden deep inside,
It can't be cured, and that is why we suffer,
And victim blaming just an extra bloody bite!

Таким чином, ми розглянули п'ять віршів Ліни Костенко воєнної тематики, що мають переклади на англійську мову. Вірші Ліни Костенко про війну залишають глибокий слід у душі читача, навіть якщо читач, на його щастя, ніколи не бачив війни і не має своїх спогадів. У своїй поезії Ліна Костенко ядїлиться своєю душею, своїм болем і спогадами, тому її вірші набувають загальнонародного, загальнолюдського звучання, та сповненою почуттів які передаються в кожному рядку.

Висновки та пропозиції. Під час дослідження особливостей перекладів воєнної поезії Ліни Костенко англійською мовою було проаналізовано особливості перекладів її ліричних творів англійською мовою. На нашу думку, передумовою успішного поетичного перекладу є правильне розуміння і тлумачення тексту саме перекладачем, адже від цього залежить доречний вибір мовних засобів мови перекладу, що в подальшому визначатиме єдність змісту та форми поетичного твору. При перекладі поетичного твору перекладачеві також важливо пам'ятати, що значення цілого важливіше за значення окремих частин; що можна опустити окремі деталі у перекладі заради правильної передачі змісту цілого тексту. І також важливим аспектом такого перекладу є відповідність нормам мови перекладу, тобто перекладач обов'язково повинен стежити за повноцінністю мови перекладу. Також при перекладі поетичних творів важливо брати до уваги оригінальний розмір та риму вірша, щоб у перекладі, як і в оригіналі, також розкривався змістовий аспект поетичної форми.

Таким чином, переклад поетичних творів – це певний процес розкладання поетичного тексту на частини та ретельний добір лексичних одиниць та стилістичних прийомів. Отож, перед перекладачем творів поетичного жанру постає ряд складних завдань, вирішення яких потребує неабиякої майстерності, а сам переклад є, творчим процесом.

Основна увага нашої роботи приділяється поетичним творам відомої української письменниці Ліни Костенко. Так, серед її численних творів особливе місце належить віршам, присвяченим темі війни.

У ході дослідження було з'ясувано, що воєнна поезія Ліни Костенко в англійських перекладах представлена досить обмежено, адже вдалось віднайти всього лише 5 поезій, що мають переклад на англійську мову (при цьому перекладач не відомий). Це такі воєнні поезії, як: «Мій перший вірш написаний в окопі» (“My first poem was written in the trench”); «І жах, і кров, і смерть, і відчай...» (“Despair and blood and death and terror”); «Ми воїни. Не ледарі. Не лежні» (“Not lazy and

not quitters. We are fighters”); «Розп’ято нас між заходом і сходом» (“Between them all we suffer the damnation”); «Це ж треба мати сатанинський намір» (“Their satan plannings always were much rougher”).

Дослідження особливостей перекладу поезії Ліни Костенко на англійську мову залишається актуальним питанням, оскільки її ліричні твори поки що мало були в центрі уваги перекладознавчих досліджень, як і загалом сучасна українська поезія. Тому ми вважаємо, що важливо продовжувати досліджувати творчість поетеси та відтворювати її поезію англійською мовою, тим самим познайомити іноземних читачів з творчістю української письменниці Ліни Костенко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гольтер І.М. Складність та особливості перекладу в поетичних творах: майстерність перекладача. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Мовознавство. 2018. № 9. С. 56–60. URL:http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2018/NV_2018_9/15.pdf
2. Китарова Н. К., Воронова З.Ю. ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ (Вступ до перекладознавства. Загальна теорія Перекладу. Лексико-граматичні проблеми перекладу) Навчальний посібник для спеціальності «Переклад». Дніпродзержинськ, 2013. 323 с.
3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: навчальний посібник. Київ : Юніверс, 2002. 280 с.
4. Ємець Н.О. ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ? Закарпатські філологічні студії. 2021. №19. Том 2. С. 95–99. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/19/part_2/19.pdf
5. Jakobson R. On linguistic aspects of translation. The Translation Studies Reader. London ; New York : Routledge, 2000. 524 p.
6. Frost R. Poetry and translation. The art of the impossible. Liverpool : Liverpool University Press, 2010. P. 23–47.
7. Надієвська І. Тема війни у поезії Ліни Костенко URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2663/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%86..pdf>
8. Костенко Л. Вибране: збірка літературно-художніх творів./редактор: М. Н. Москаленко.– К.: Дніпро, 1989. – 564 с.
9. Харченко С. Соціокультурна репрезентація української ментальності в англійському світі (на матеріалі перекладів поетичних творів Ліни Костенко). European Modern Studies Journal. 2017. №1. с. 1–9.
10. Вірш Ліни Костенко «Мій перший вірш написаний в окопі». URL:<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1041>
11. Poem by Lina Kostenko “My first poem was written in the trench”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RryxD-vlqDg>
12. Вірш Ліни Костенко «І жах, і кров, і смерть, і відчай» URL:<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21805>
13. Poem by Lina Kostenko “Despair and blood and death and terror”. URL:<https://lyricstranslate.com>
14. Вірш Ліни Костенко «Ми воїни. Не ледарі. Не лежні». URL:<https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.htm>
15. Poem by Lina Kostenko “Not lazy and not quitters. We are fighters”. URL: <https://lyricstranslate.com>
16. Вірш Ліни Костенко «Розп’ято нас між заходом і сходом» URL:<https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.html>
17. Poem by Lina Kostenko “Between them all we suffer the damnation”. URL:<https://lyricstranslate.com>
18. Вірш Ліни Костенко «Це ж треба мати сатанинський намір» URL:<https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.html>
19. Poem by Lina Kostenko “Their satan plannings always were much rougher ”. URL: <https://lyricstranslate.com>

ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INCORPORATING ENVIRONMENTAL ISSUES IN TEACHING ESL AT UNIVERSITIES

Іщук Н.Ю.,

orcid.org/0000-0002-4726-9432

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Зубенко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5435-5817

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Джиджора Л.А.,

orcid.org/0000-0002-3672-4807

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя*

Сьогодні людство постало перед вибором подальшого співіснування з навколишнім середовищем. З метою вирішення екологічної кризи виникла нагальна потреба у перебудові уже існуючої екологічної свідомості та формуванні системи екологічного знання. Вихід із глобальної екологічної кризи повинен відбуватися через усвідомлення важливості вирішення цієї проблеми на кожному етапі розвитку людини. Мета дослідження – охарактеризувати поняття екологічної компетентності та визначити шляхи її формування. Методи дослідження: описовий, конструктивний, а також аналізу та систематизації.

Екологічна культура – це свідоме сприйняття навколишнього середовища людиною та визначення відповідального ставлення до природи. Вона передбачає формування екологічної компетентності, що стала обов'язковою ознакою загальної культури людини. У нашій роботі екологічна компетентність визначається як інтегрований результат набутих знань та ціннісних орієнтацій особистості через формування екологічних переконань у сфері екологічної діяльності. Наш практичний досвід свідчить, що на формування екологічної компетентності на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти впливають три взаємопов'язані складові: екологічні знання (через перегляд відеоматеріалів, аудіювання на екологічну тематику, екоекскурсії з використанням 3-D окулярів, екопоходи за допомогою VR, презентації, бесіди, спеціальні заняття-зустрічі із носіями мови що стосуються проблем навколишнього середовища), екологічні переконання (через диспути, обговорення, конференції, презентації) та екологічна діяльність (участь в конкурсах, турнірах, аукціонах, наукових проєктах. Функції, що виконує екологічна компетентність на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти: морально-етична, практична, прогностична, інтегративна, особистісно-гігієнічна, соціальна, економічна та розвиваюча. Екологічна компетентність передбачає засвоєння цілісних екологічних знань, що пов'язані із закономірностями природи та законами довкілля і є головним критерієм у вирішенні надзвичайно гострих екологічних та соціально-економічних проблем сучасного світу.

Ключові слова: екологічна компетенція, екологічні знання, екологічні переконання, екологічна діяльність, іноземна мова, заклад вищої освіти.

Nowadays, humanity is faced with the choice of further coexistence with the environment. To solve the ecological crisis, there is an urgent need to rebuild the existing ecological consciousness and form a system of ecological knowledge. The way out of the global environmental crisis must be realized through awareness of the importance of solving the problem at every stage of human development. The purpose of our research is to characterize the concept of environmental competence and determine the ways of its formation. Research methods: descriptive, constructive, as well as analysis and systematization.

Ecological culture is a conscious perception of the environment by a person and a determination of a responsible attitude towards nature. It involves the formation of environmental competence, which has become a mandatory feature of the general human culture. In our research, environmental competence is defined as an integrated result of acquired knowledge and valuable orientations of an individual through the formation of environmental beliefs in the field of environmental activities. The practical experience shows that the formation of environmental competence at foreign language lessons in institutions of higher education is influenced by three interrelated components: environmental knowledge (through watching video materials, listening to environmental topics, eco-excursions with 3-D glasses, eco-hikes with VR, presentations, conversations, special classes-meetings about environmental issues with native speakers), environmental beliefs (through debates, discussions, conferences, presentations) and environmental activities (participation in contests, tournaments, auctions, scientific projects. Functions performed in ecological competence at foreign language lessons are moral-ethical, practical, prognostic, integrative, personal-hygienic, social, economic and

developmental. Environmental competence involves the assimilation of holistic ecological knowledge related to the laws of nature and the environment, and it is the main criterion for solving important environmental and socio-economic problems of the modern world.

Key words: environmental competence, environmental knowledge, environmental beliefs, environmental activity, foreign language, higher education institution.

Актуальність проблеми. XXI століття – це час швидкого технологічного розвитку та невідкладних докорінних змін. Ще кілька десятиліть тому людина займала панівне становище щодо природи, що призвело лише до споживацького інтересу. Однак сьогодні людство постало перед вибором подальшого співіснування з навколишнім середовищем. З метою вирішення екологічної кризи виникла нагальна потреба у перебудові уже існуючої екологічної свідомості та формуванні системи екологічного знання. Вихід із глобальної екологічної кризи повинен відбуватися через усвідомлення важливості вирішення цієї проблеми на кожному етапі розвитку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще у працях філософів Стародавнього світу віддзеркалювалися проблеми відповідального ставлення людини до природи (праці Геракліта, Піфагора, Демокріта, Гіппократа). Сучасні дослідники також займаються вивченням основ екологічної компетентності (праці В. Маршицької, Н. Олійник, В. Самілик). Структуру та сутність екологічної компетентності також вивчали О. Колонькова, В. Маршицька, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко та інші. Однак, питанню формування екологічної компетентності на заняттях з іноземної мови в закладах вищої освіти приділено зовсім мало уваги, що і спонукало до вивчення цієї теми.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати поняття *екологічної компетентності* та визначити шляхи її формування. Об'єкт дослідження – екологічна свідомість студентів закладів вищої освіти як основа екологічної компетентності. Предмет дослідження – процес формування екологічної свідомості на заняттях з іноземної мови у студентів закладів вищої освіти.

Методи дослідження: описовий, конструктивний, а також аналізу та систематизації.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання проблеми глобальної екологічної кризи можливе лише в рамках екологічної свідомості, культури, освіти, виховання, які виступають необхідною передумовою оптимізації та гармонізації системи «суспільство природа» [1].

Ознакою цілісності знань про живу природу як підґрунтя формування екологічної складової є оперування загальними закономірностями природи, законами довкілля під час пояснення

явищ і властивостей об'єктів довкілля, їхньої взаємодії. Цілісність знань – це фундамент, на якому базуються уявлення про взаємозв'язок компонентів живої природи. Обґрунтування елементів знань на основі спільних, єдиних для усіх частин, що становлять цілісність, закономірностей природи – необхідна умова розуміння цілісності живої природи. Цілісність знань про природу – необхідна умова наявності у життєствердного образу світу як вихідного пункту і результату пізнавального процесу, блокування руйнівної діяльності людини у природі та суспільстві [2].

Підвищення екологічної грамотності та формування екологічної культури є загальною визначальною доміантою в сучасному екологічному русі різних країн [1].

Екологічна культура – це і знання основних закономірностей та взаємозв'язків у природі і суспільстві; і емоційно почуттєві переживання; і емоційно ціннісне та діяльнісно-практичне ставлення до природи. Вона формується в інтеграції трьох напрямків: екологічної свідомості, морально естетичного і діяльнісно-практичного ставлення. Екологічну культуру розглядають як багато вимірний цілісний компонент інтелектуальної і духовної культури особистості, що забезпечує творчу самореалізацію в осмисленні та розв'язанні екологічних проблем [5].

Екологічна культура – це свідоме сприйняття навколишнього середовища людиною та визначення відповідального ставлення до природи.

Рівень екологічної культури значною мірою зумовлює екологічну безпеку країни, що є стержнем збалансованого розвитку суспільства. Екологічна культура за своїм змістом – це сукупність знань, норм, стереотипів і «правил поведінки» людини в навколишньому природному світі. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту. Проблема екологічного безпечного розвитку, фізичного і морального здоров'я суспільства – це насамперед проблема індивідуальної та колективної свідомості, формування якої є пріоритетом системи вищої освіти [5].

Вважаємо, що екологічна культура передбачає формування екологічної компетентності, що стала обов'язковою ознакою загальної культури людини.

В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [7].

О. Колонькова говорить про екологічну компетентність як систему знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [3].

С. Шмалей вказує на інтегральний розвиток особистості, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [9].

У нашій роботі екологічна компетентність визначається як інтегрований результат набутих знань та ціннісних орієнтацій особистості через формування екологічних переконань у сфері екологічної діяльності.

Формування ефективного рівня екологічної компетентності громадян є важливою умовою стабільного соціально-економічного розвитку держави. Наявність екологічної компетентності дозволяє сучасній людині адекватно сприймати зовнішнє природне середовище як середовище свого існування. Екологічна компетентність дозволяє застосовувати свої знання та вміння у вирішенні життєвих і виробничих проблем на основі пріоритету екологічних цінностей і розуміти

наслідки своїх вчинків і вчинків на стан навколишнього середовища [11].

Н. Куриленко говорить про те, що всі різновиди компетентностей, у тому числі й екологічна, є видовими поняттями по відношенню до родового поняття «компетентність», тому вони повинні мати однакову структуру та включати наступні компоненти [4]: 1. Когнітивний – систему екологічних знань, що лежить в основі екологічного світогляду і виражається у світосприйнятті, світовідчутті і світорозумінні людини. 2. Діяльнісний – опанування світоглядних знань у процесі формування природничо-наукової картини світу на основі наукових знань про природу, які є основою для формування екологічної культури і поведінки у природі. 3. Особистісний, що спрямований на усвідомлення себе частиною природи через формування екопсихологічної свідомості, забезпечує усвідомлення необхідності ведення здорового способу життя та його ролі для саморозвитку й самореалізації особистості, сприяє формуванню особистісної компетентності; забезпечує усвідомлення сутності людини, норм її поведінки у природному середовищі.

Наш практичний досвід свідчить, що на формування екологічної компетентності на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти впливають три взаємопов'язані складові (рис. 1).

Процес формування екологічного знання досить довгий, він обумовлюється розвитком знання про людину та природу; специфіка екологічного знання, таким чином, полягає в його інтегративному характері – здатності концентрувати в собі не тільки філософське, а й природничо-наукове, соціально-гуманітарне знання [8].

Екологічні знання на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти студенти здобувають через:

Рис. 1. Взаємопов'язані складові екологічної компетентності

- перегляд відеоматеріалів;
- аудіювання на екологічну тематику;
- екоекскурсії з використанням 3-D окулярів;
- екопоходи за допомогою VR (віртуальної реальності);
- презентації;
- бесіди;
- спеціальні зустрічі із носіями мови що стосуються проблем навколишнього середовища.

Екологічне знання є основою для формування нової парадигми екологічного мислення та екологічної культури. Проблема формування екологічного знання як ядра екологічної свідомості пов'язана зі встановленням нової екологічної парадигми, що заснована на гуманістичних засадах ставлення до природного середовища. Гуманізація екологічного знання щільно пов'язана з проблемою етично-екологічного імператива як гаранта гармонізації складових всередині системи, умовно називаної «природа – суспільство» [8].

Наступною складовою екологічної компетентності є екологічні переконання, що дозволяють забезпечити економічний баланс між діяльністю людини і природою.

Екологічні переконання на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти формуються через:

- диспути,
- конференції,
- обговорення,
- дискусії,
- презентації.

Екологічна діяльність – це третя і, на нашу думку, найсвідоміша компонента екологічної компетентності. Вона передбачає природоохоронну діяльність.

На заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти екологічна діяльність передбачає участь в:

- конкурсах,
- турнірах,
- аукціонах наукових,
- проектах.

Як показує наш досвід, екологічно мотивована діяльність студентів – це свідоме узгодження особистих потреб з екологічними вимогами, це відмова від справи, коли вона недоцільна з екологічної позиції.

Екологічна свідомість являє собою своєрідне «підґрунтя» екологічної культури. Екологічна свідомість як духовна освіта формується в результаті відображення екологічних стосунків і екологічної діяльності. В ідеалі культурне природокористування повинне слідувати принципам нової еколо-

гічної свідомості, найсучаснішим науковим розробкам, природоохоронним юридичним нормам, загальним правилам екологічної поведінки, що відповідають гуманістичній етиці [8].

Екологічну свідомість можна охарактеризувати через її структуру, яка включає когнітивний, афективний (емоційний), поведінковий (конативний) елементи. Основою когнітивного елементу є теоретичні (професійні, наукові) та практичні (отримані з буденного досвіду контакту з довкіллям) знання. Сукупність теоретичних і практичних знань буде становити найвищий ступінь розвитку когнітивного компоненту, що впливатиме і на рівень екологічної свідомості загалом. Емоційний елемент формують персональні, суб'єктивні оцінки індивіда, його власне бачення на систему «людина – довкілля». Поведінковий елемент включає готовність до індивідуальних дій та установки на підтримку (чи не підтримку) суспільних пропозицій. Індивідуальні дії (участь у екоорганізаціях тощо) будуть говорити про вищий рівень екологічної свідомості [6].

Варто визначити основні функції, що виконує екологічна компетентність на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти:

- морально-етична – це правила поведінки на основі взаємодії з природою;
- практична – діяльність задля вирішення екологічної кризи;
- прогностична – здатність прогнозувати та попереджати негативний вплив людської діяльності на екологію;
- інтегративна – набуття системи знань та ціннісних орієнтацій у сфері екологічної діяльності;
- особистісно-гігієнічна – усвідомлення ролі природи для збереження і зміцнення здоров'я людини;
- соціальна – свідоме оперування знаннями у залежності від індивідуальних та вікових особливостей середовища;
- економічна – розумне використання природних ресурсів;
- розвивальна – розвиток особистісних характеристик.

Деякі науковці знаходять докази того, що екологічні здібності сприяють розвитку екологічних компетенцій, але і компетенції впливають на екологічні можливості. Отже, зв'язок між екологічними компетенціями та екологічними можливостями є динамічним і рекурсивним [10]. Екологічну компетентність пов'язують із здатністю самостійно застосовувати знання та вміння для організації екологічно безпечної діяльності у проблемних екологічних [12].

Погоджуємося із думкою О. Гринюк, що організація цілеспрямованого формування екологічних знань та екологічної компетентності під час засвоєння змісту навчальної дисципліни не тільки є запорукою підвищення теоретичного рівня природничої освіти і закладання основ теоретичного мислення, а й сприяє розумінню екологічної складової наукової картини світу, що дає змогу скласти цілісні уявлення та знання про атрибут живого – системність та ієрархічність організації [2].

Висновки. Екологічна складова існує у невід’ємній картині світу кожної людини. Екологічна компетентність передбачає засвоєння цілісних екологічних знань, що пов’язані із закономірностями природи та законами довкілля і згодом набувають форми екологічних переко-

нань. Процес набуття екологічних знань повинен бути безперервним з урахуванням актуальних освітніх можливостей, природоохоронних тенденцій та процесів євроінтеграції. Варто закласти у свідомість здобувачів вищої освіти розуміння про те, що все, що стосується людини, стосується і природи. Екологічна діяльність, як свідомі взаємовідносини людського суспільства й природи, сьогодні є головним критерієм у вирішенні надзвичайно гострих екологічних та соціально-економічних проблем сучасного світу.

Перспектива подальших досліджень передбачає детальний аналіз заходів щодо формування екологічної компетенції та їх практичне застосування на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дерев’янюк Т. В. Роль «Парку агробіостанції Полтавського педуніверситету» в еколого-естетичному вихованні студентської молоді. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 19. С. 115–121.
2. Гринюк О. С. Формування екологічної складової наукової картини світу учнів та екологічної компетентності. *Технології інтеграції змісту освіти*. 2013. URL : https://nd.nubip.edu.ua/2015_4/8.pdf
3. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кам’янець-Подільський. 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 379–387.
4. Куриленко Н. В. Поняття про екологічну компетентність, її структуру та умови формування у процесі навчання фізики учнів основної школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 3 : Фізика і математика у вищій і середній школі*. 2013. Вип. 12. С. 30–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_3_2013_12_7
5. Курняк Л. М. Екологічна культура : поняття та формування. 2015. URL: https://nd.nubip.edu.ua/2015_4/8.pdf
6. Куць Н. Екологічна свідомість українців & довкілля. *Аналітичний документ*. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>
7. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2005. Кн.2. Вип. 8. С. 20–24.
8. Радей А. С. Екологічна свідомість і культура: теоретико-методологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. № 3(24). С. 74–78.
9. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : дис. доктора пед. наук : 13.00.01. К., 2005. 479 с.
10. Dzhengiz T., Niesten E. Competences for Environmental Sustainability: A Systematic Review on the Impact of Absorptive Capacity and Capabilities. *Journal of Business Ethics*. 2020. Vol. 162. 881–906.
11. Yekimov S., Nianko V., Ershova I., Banko N., Kucherenko D. The need for environmental competence of teachers for rational use of natural resources and environmental protection. *Web of Conferences*. 2021. № 291. URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/67/e3sconf_sdgg2021_05001.pdf
12. Kholdarova I. V., Abdullayeva S. V. The concept of environmental competence and its structure. *Gospodarka i inowacje*. 2022. № 22. 29–35.

РОЛЬ ІНТОНАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ДЕКОДУВАННЯ СЕМАНТИКИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

THE ROLE OF INTONATION IN THE PROCESS OF SEMANTIC DECODING OF UTTERANCE IN ENGLISH LANGUAGE

Коломієць О.М.,

orcid.org/0000-0003-2195-5394

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської і слов'янської філології

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Баланда Т.М.,

orcid.org/0009-0009-3076-593X

викладач кафедри германської і слов'янської філології

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У статті по-новому розглядається усталена традиційна фонетична дескрипція. Інтонацію та інтонаційне оформлення речення та висловлювань розглянуто як основу для декодування семантики самого висловлювання або значення повідомлення з метою здійснення ефективної комунікації. На основі моделі комунікації описано та досліджено сценарії декодування інтонації та інтонаційного оформлення висловлювання. З'ясовано, що інтонація розглядається не як ізольований феномен і не як додатковий розділ до фонетики або синтаксису, а як рівноправний мовний засіб, який бере участь у передачі змістової сторони вислову як основної одиниці мовного спілкування. Процес декодування розглянуто з позицій перетворення символів на значення, тому інтонація на цьому етапі здійснення процесу комунікації відіграє вирішальне значення. Визначено основну рису процесу декодування висловлювання, а саме, що смисл виникає як результат інтерпретації не лише змісту, а й інтонаційного оформлення самого висловлювання. Визначено функції інтонації та різні типи значень. Встановлено, що інтонація – це складна система значень, що передається через підвищення та зниження голосу мовця, з метою реалізації функцій комунікації. Зроблено висновок, що, що кожен зі сценаріїв комунікації пов'язаний з функціями інтонації, а саме з функцією ставлення, фокусуною функцією (акцентуаційною або інформаційною), когезійною функцією, психологічною функцією. У ході дослідження уточнено, що за допомогою інтонації висловлювання набувають значення питання, спонукання, прохання, повідомлення, а також виокремлено емоційно-сміслові забарвлення окремих висловлювань, репрезентуючи стан та настрої автора. Підтверджено, що носії англійської мови використовують інтонацію для передачі різних типів значень, а саме: граматичних значень, статусу інформації, ставлення, почуття, тощо.

Ключові слова: інтонація, семантика висловлювання, процес декодування, вид інтонації, функції інтонації.

The article examines the established traditional phonetic description in a new way. Intonation and pattern of sentences and statements are considered as a basis for decoding the semantics of the statement or the meaning of the message for the purpose of effective communication. On the basis of the communication model, the scenarios of intonation decoding and intonation patterns of utterances are described and investigated. It was found that intonation is considered not as an isolated phenomenon and not as an additional section to phonetics or syntax, but as an equal language tool that participates in the transmission of the content side of the utterance as the main unit of language communication. The decoding process is considered from the point of view of converting symbols into values, so intonation plays a crucial role at this stage of the communication process. The main feature of the process of decoding the utterance is defined, namely, that the meaning arises as a result of the interpretation of not only the content, but also the intonation design of the utterance. Intonation functions and different types of values are defined. It has been established that intonation is a complex system of values transmitted through the rise and fall of the speaker's voice in order to implement communication functions. It was concluded that each of the communication scenarios is related to the functions of intonation, namely, the attitude function, the focusing function (accentuating or informative), the cohesive function, and the psychological function. In the course of the study, it was clarified that with the help of the intonation of the utterances, questions, incentives, requests, messages acquire meaning, and the emotional and semantic coloring of individual utterances, representing the state and mood of the author, was also highlighted. It has been confirmed that native English speakers use intonation to convey different types of meanings, namely: grammatical meanings, information status, attitudes, feelings, etc.

Key words: intonation, semantics of utterance, decoding process, type of intonation, functions of intonation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна антропоцентрична лінгвістична наука по-новому розглядає традиційні фонетичні дескрипції. До таких наукових дескрипцій безумовно належить поняття

інтонації. За цих умов, інтонацію та інтонаційне оформлення речення вчені-лінгвісти починають розуміти як основу для декодування семантики висловлювання або значення повідомлення з метою здійснення ефективної комунікації. Важливими стають дослідження пов'язані

з вивченням інтонації у ситуативно-прагматичних актах (мовленнєвих діях), які мають певну комунікативну мету і відображають суб'єктно-модальне відношення та емоційний стан мовця. Л. Зіндер стверджував, що у кожній емоції криється ставлення мовця до змісту висловлювання, тобто його суб'єктивна позиція. Все це свідить про високу актуальність проведеного дослідження [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтонація відіграє вирішальну роль в англійській мові. Це частина мовної системи. Дослідження інтонації пов'язані з зазначеними чинниками мовної ситуації [11, 13] та тісно пов'язані зі спілкуванням, соціальними та індивідуальними характеристиками комунікації, на що вказують дослідження Д. Болінджерера [3], Р. Гюнтера [13], П. Леона [13].

Інтонація може передати граматичне значення, а також ставлення мовця до висловлювання (Dale & Poms, 2005). Це означає, що для правильної передачі повідомлення мовця необхідне відповідне використання інтонації. Не розуміючи використання інтонації, слухачі можуть заплутатися в комунікативній інтенції мовця. Келлі (2001) має подібне бачення, вона описує інтонацію як підвищення і пониження мелодики голосу, у процесі комунікації.

У традиційному підході під інтонацією звичайно розуміють сукупність змін відносної висоти тону в складі, слові, словосполученні і в цілому висловлюванні, суб'єктивне ставлення мовця до вислову.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Багато суперечливих питань в області інтонації знаходять своє вирішення, коли інтонація розглядається не як ізольований феномен і не як додатковий розділ до фонетики або синтаксису, а як рівноправний мовний засіб, який бере участь у передачі змістової сторони вислову як основної одиниці мовного спілкування [2].

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні інтонації як основи для здійснення декодування семантики висловлювання.

Завдання статті є:

- дослідити сучасні дефініції терміна «інтонація»;
- пояснити процес декодування семантики висловлювання;
- виокремити функції інтонації та пов'язати їх з окремими сценаріями використання інтонації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Описуючи модель передачі висловлювання з метою інформування, О. В. Яшенкова виділяє п'ять кана-

лів: слуховий, зоровий, тактильний, нюховий і смаковий. Жоден із них не має абсолютної переваги. Канали мають свої медіуми. Медіум – засіб передачі повідомлення; специфічна конфігурація фізичних, технічних та інституційних характеристик, що становить певну форму комунікації. Розрізняють медіуми усного та писемного каналів.

На вибір каналу та медіума впливають різні чинники, а саме: терміновість, формальність, конфіденційність, складність та емоційність інформації, необхідність документального підтвердження, а також певні очікування адресата. Адресат – один із комунікантів, якому призначено повідомлення, що передається. Після отримання повідомлення адресат має його декодувати. Декодування – процес розшифрування повідомлення, перетворення символів на значення. Отримане повідомлення переважно викликає зворотній зв'язок. Зворотний зв'язок – будь-яка реакція адресата на отримане повідомлення. Виділяють усний зворотний зв'язок та письмовий [1, с. 46].

Учена зауважує, що відсутність зворотного зв'язку свідчить про негативне ставлення адресата до адресанта або його повідомлення, а також до проблем, пов'язаних з отриманням повідомлення. На етапах кодування, передавання і декодування повідомлення можливий комунікативний шум. Комунікативний шум – перешкоди різного типу (фізичні, фізіологічні, психологічні, семантичні), які знижують ефективність комунікації, дестабілізують процес сприйняття й розуміння повідомлення; можуть призвести до припинення комунікації [1, с. 46–47].

Розглядаючи детальніше процес декодування як перетворення символів на значення, приходимо до висновку, що інтонація на цьому етапі здійснення процесу комунікації відіграє принципово важливе значення. Ми визначаємо основну рису процесу декодування висловлювання, а саме, що смисл виникає як результат інтерпретації не лише змісту, а й інтонаційного оформлення самого висловлювання.

Інтонаційне оформлення самого висловлювання організовує речення, визначає комунікативні типи речень і підрядних речень, поділяє речення, виділяє слова та фрази, виражає ставлення. Немає речень без певної інтонації, і ми не можемо висловити жодного значення без неї.

Інтонацію можна описати на акустичному рівні (в термінах її акустичної характеристики), на рівні сприйняття (з точки зору характеристик, які сприймає людина на слух) і на лінгвістичному рівні (з точки зору значень, виражених інтонацією).

Існують різні підходи до вивчення інтонації і різні визначення цього явища. Досить часто інтонація ототожнюється з звуковисотними рухами (мелодією), оскільки висота має найбільшу мовну цінність. Віддаємо перевагу підходу з позицій якого, інтонація розглядається як складне структурне утворення, елементами якого є мелодика мовлення, фразовий та логічний наголос, темп та інтенсивність мовлення, тембр голосу [2].

Розглянемо декілька сценаріїв декодування семантики висловлювання, зважаючи на вид інтонації.

Сценарій 1. Використання спадної інтонації як основного засобу вираження впевненості, схвалення, а також запиту інформації: англ. *She doesn't live here \ anymore. Write your name \ here. He thinks he's so clever, doesn't \ he? She's such a nuisance, isn't \ she?*

Сценарій 2. Використання висхідної інтонації для заохочення мовця до продовження комунікативного процесу та надання відповіді: англ. *We've met already, \ haven't we? You like fish, \ don't you?*

Сценарій 3. Використання висхідно-спадної інтонації для передачі здійснення вибору, вираження невпевненості: англ. *Do you like my new handbag? Well the \ leather is \ nice... (but I don't like it.) What was the meal like? Hmm, the \ fish was \ good... (but the rest wasn't great).*

Сценарій 4. Використання висхідно-спадної інтонації для вираження вагання: англ. *So you'd be willing to confirm that? ...Well ... I \ sup \ pose so ...You didn't see him on Monday? I don't quite \ re \ member ...*

Сценарій 5. Використання висхідно-спадної інтонації для вираження ввічливості, чемності: англ. *Perhaps we could \ vis \ it the place? Should we \ cop \ y the list? Do you think it's \ al \ lowed?*

Розглядаючи інтонацію крізь призму комунікативної мети, приходимо до висновку, що інтонація дуже важлива для спілкування, оскільки вона допомагає адресату інтерпретувати повідомлення. Вченими використовувались різні підходи, щоб пояснити, як це зробити, адже інтонація у комунікативному процесі має низку функцій, а саме:

1. Інтонація дозволяє нам виражати емоції та ставлення до об'єктів оточуючої дійсності.

2. Інтонація сприяє виробленню ефекту наголошеного складу: акцентуаційна функція інтонації.

3. Інтонація допомагає розпізнати граматику та синтаксичну структуру висловлювання: граматична функція інтонації.

4. Інтонація передає нову інформацію, або надає інформацію для чергування: дискурсивна функція інтонації.

Таким чином, аналізуючи кожен зі сценаріїв, а також враховуючи особливості комунікативного процесу та його мети, робимо висновок, що кожен зі сценаріїв комунікації пов'язаний з функціями інтонації, а саме:

– функцією ставлення. Найбільш очевидна роль інтонації полягає в тому, щоб виражати наше ставлення та емоції - показати здивування, задоволення або гнів, інтерес або байдужість, серйозність або сарказм, тощо;

– фокусуною функцією (також звана акцентуаційною або інформаційною). Інтонація допомагає показати, яка інформація у висловлюванні нова, а яка вже відома. Ми використовуємо її, щоб наголосити на деяких повідомленнях, а інші частини залишити поза фокусом; щоб підкреслити або виділити деякі частини, а інші ні. Це відбувається завдяки тональності та голосових акцентів;

– когезійною функцією. Інтонація сигналізує про послідовність речень і речення поєднуються в розмові, щоб контрастувати або зв'язуватись. Така функція допомагає розподіляти текст на речення та абзаци. Це дозволяє нам сигналізувати, чи ми підійшли до кінця чи хочемо ми продовжити розмову, чи готові дати слово іншому оратору;

– психологічною функцією. Інтонація допомагає нам організувати мову в одиниці, які легко зрозуміти сприймати, запам'ятовувати і виконувати. Ось чому нам потрібне правильне інтонаційне оформлення речення.

Розглянувши сценарії семантичного декодування та функції інтонації, приходимо до висновку, що інтонація – це складна система значень, що передається через підвищення та зниження голосу мовця, з метою реалізації функцій комунікації.

Носії англійської мови використовують його для передачі різних типів значень, а саме:

1) граматичних значень, напр., різні типи питань і тверджень;

2) статусу інформації, напр., головне чи другорядне, закінчене чи незакінчене висловлювання;

3) ставлення, напр., незалежно від того, впевнені ми чи ні, маємо сумніви чи застереження щодо конкретної мовленнєвої ситуації;

4) почуття, напр., незалежно від того, чи ми впевнені, щасливі, захоплені, сумні тощо;

5) реляційні значення, напр., наскільки ми «відкриті», дружні чи «закриті» до слухача.

Однак, якщо семантика інтонації не збігається з комунікативним наміром, то за таких умов Ви можете заплутати чи навіть роздрату-

вати свого слухача(ів). Одним із поширених прикладів невідповідної інтонації є багаторазове використання високої інтонації у кінці більшості фрагментів мови та речень. Хоч і підвищення інтонації є звичайним у випадковій розмові (часто вказує на «відкрите» або дружнє ставлення до співрозмовника), воно не повинно використовуватись надмірно. Якщо ви в якийсь момент не закінчите висловлювання спадаючою інтонацією, слухач буде чекаючи, коли «історія» добіжить кінця. Ви також можете створити враження, що ви шукаєте схвалення або відгуку слухача.

Висновки. У сучасних філологічних дослідженнях інтонація мислиться як складне, багатопланове і надзвичайно важливе явище в загальному контексті мовної діяльності людини. Саме

інтонація фактично організовує усну мову. За допомогою інтонації висловлювання набувають значення питання, спонукання, прохання, повідомлення. Інтонація дозволяє передати емоційно-сміслову забарвлення окремих висловлювань, репрезентуючи стан та настрій автора (сум, тривога, байдужість), його ставлення до оточуючого (гордість, ніжність і т.п.).

Таким чином, розглянувши детально процес декодування як перетворення символів на значення, ми прийшли до висновку, що інтонація на цьому етапі здійснення процесу комунікації відіграє принципово важливе значення. Ми визначаємо основну рису процесу декодування висловлювання, а саме, що смисл виникає як результат інтерпретації не лише змісту, а й інтонаційного оформлення самого висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. К.: Академія, 2010. 312 с.
2. Головнюова О.О. Історико-теоретичний аналіз поняття «інтонація» URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/2013/223-211-3.pdf>
3. Bolinger D. Relative height. In : Analyse des faits prosodiques. Montreal – Paris- Bruxelles : Studia phonetica, 1970.
4. Brazil, David; Coulthard, Malcolm; Johns, Catherine (1980). Discourse intonation and language teaching. Longman.
5. Dale, P & Poms, L. 2005. English Pronunciation Made Simple. New York: Pearson Education.
6. Baker, A & Goldstein, S. 2001. Pronunciation Pairs: An Introduction to Sound of English. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Handcock, Mark. 2002. English Pronunciation in Use. Cambridge: Cambridge University Press
8. Harmer, J. 2001. The Practice of English Language Teaching. Essex: Pearson Education Limited.
9. Kreidler, Charles W. 2004. The Pronunciation of English: A Course Book. Second Edition. Victoria: Blackwell Publishing.
10. Ladefoge, Peter. 2006. Course in Phonetics. Los Angeles. Thomson Learning.
11. Odgen, Richard. 2009. An Introduction to English Phonetics. Edinburgh University Press.
12. Richards, Jack C & Schmidt, Richards. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. London: Pearson Education Roach, P. 2009.
13. English Phonetics and Phonology: A practical course. Cambridge: Cambridge University Press
14. Scarcella, R. & Oxford, R.L. 1994. Second language pronunciation: State of the art in instruction. System. 22(2), 221–230.
15. Vrabel, T. Lectures in Theoretical Phonetics of the English Language and Method-Guides for Seminars. – Uzhhorod: PoliPrint, 2009. – 176 p.
16. Wells, J. C. English Intonation PB and Audio CD: An Introduction. – Cambridge University Press, 2006. – 276 p.
17. What Is Informational Text? – Access Mode: <https://umaine.edu/edhd/research-outreach/lifespan-literacycommunity/programs/correll-book-award/what-is-informational-text/>
18. What Languages Sound Like To Foreigners – Access Mode: <https://www.youtube.com/watch?v=ybcvlixscw>

ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОРОВОГО СПРИЙНЯТТЯ З ПОЗИЦІЇ ЇХ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ

VERBS DENOTING VISUAL PERCEPTION FROM THE POSITION OF THEIR STRUCTURAL-SEMANTIC TYPOLOGY

Крайняк О.М.,

orcid.org/0000-0003-2233-0791

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Статтю присвячено вивченню структурно-семантичних особливостей дієслів зі значенням зорового сприйняття у сучасній німецькій мові. Попри наявність деяких праць із запропонованої теми наукових розвідок, досі немає роботи, у якій би було досліджено структурно-семантичну організацію лексико-семантичного поля дієслів зі значенням «бачити», з відповідним тематичним та формально-структурним розподілом. У попередніх дослідженнях дієслова цієї групи розглядалися в діахронічному аспекті або вивчалися їх семантичні особливості.

Дієслово як повнозначна частина мови відображає людське пізнання світу, саме за допомогою зору ми сприймаємо зовнішню структуру навколишнього світу та людину у соціумі. Дієслова зі значенням «бачити» належать до сенсорних дієслів, які віддзеркалюють світосприйняття людини, національний характер та ментальність народу.

Дієслова зорового сприйняття позначають когнітивну діяльність людини, вказують на набуття знань людиною за допомогою органів чуття та зміни у пізнавальній діяльності особистості.

Дослідження дієслів здійснювалося на основі компонентного аналізу і дозволило виявити різноманітний клас семантики з точки зору змісту мовних одиниць. Це спричиняє виділення 6 окремих смислових груп дієслів з різною продуктивністю.

Дієслівні лексеми зі значенням «бачити» вирізняються багатою морфемною структурою та ієрархічною організацією їх лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «дивитися», «глядіти», «розглядати», «спостерігати», «стежити», що репрезентовано в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або дієслова-симплекси та дієслова з невідокремлюваним префіксом *be-*.

У перспективі доцільно розглянути семантичну систему дієслів зі значенням «бачити», у якій вербалізуються концепти зорового сприйняття, що дозволить глибше проаналізувати ментальні здібності людини. Не менш цікавим може бути вивчення сенсорних дієслів у зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

Ключові слова: дієслово, лексема, зорове сприйняття, семантичне значення, структурний аналіз.

The article is devoted to the study of structural and semantic features of verbs with the meaning of visual perception in the modern German language. Despite some works on the proposed scientific exploration, there is still no work in which the structural-semantic organization of the lexical-semantic field of verbs with the meaning "to see" was investigated, with the corresponding thematic and formal-structural distribution. In previous studies, the verbs of this group were considered in a diachronic aspect, or their semantic features were studied.

The verb, as a full-fledged part of speech, reflects human understanding of the world; it is with the help of sight that we perceive the external structure of the surrounding world and a person in society. Verbs with the meaning "to see" belong to sensory verbs that reflect a person's perception of the world, the national character, and the mentality of the people.

Verbs of visual perception describe how the human mind processes information gathered through the senses and indicate the cognitive activity of the individual.

The study of verbs was carried out based on component analysis and made it possible to reveal a diverse class of semantics from the point of view of the content of linguistic units. This causes the selection of 6 separate semantic groups of verbs with different performance.

Verb lexemes with the meaning "to see" are distinguished by a rich morpheme structure and hierarchical organization of their lexical-semantic variants. Among the analyzed units, verbs with the meaning "look," "watch," "examine," "observe," and "monitor," which are represented in lexicographic sources as stable word combinations or simplex verbs and verbs with the inseparable prefix *be-*, show the highest productivity.

In the future, it is advisable to consider the semantic system of verbs with the meaning "to see," which verbalizes the concepts of visual perception, allowing a deeper analysis of a person's mental abilities. Studying sensory verbs in comparative aspect in many Germanic languages also can be interesting.

Key words: verb, lexeme, visual perception, semantic meaning, structural analysis.

Постановка проблеми. Для традиційних лінгвістичних досліджень є характерним вивчення функціонування мови як різновиду когнітивної діяльності людини, яка знаходить

своє відображення в пізнавальних здібностях особистості. До когнітивних здібностей людини відносяться мовна здатність, зорова, моторна тощо.

Когнітивна лінгвістика вивчає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення і функціонування цієї системи було б неможливим. Мова розглядається як явище суспільне, явище, тісно пов'язане з історією народу, його культурою [3, с. 146].

Багаторівнева когнітивна система людини, яка складається із підсистем (мислення, сприйняття, пам'ять та ін.) потребує матеріального вираження результатів своєї діяльності. Функцію такого вираження виконує мова, яку когнітивна лінгвістика розглядає як одну з основних когнітивних систем, що забезпечує зберігання та трансляцію інформації у процесі освоєння дійсності [2, с. 8–9].

Дієслова зорового сприйняття відносяться до когнітивних дієслів та вказують на набуття знань людиною за допомогою органів чуття, на її пізнання навколишнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Словотвірні особливості візуальних дієслів детально проаналізував Й. Шредер у статті «*Verben der visuellen Wahrnehmung und Wortbildung*» [10], їх семантичний аналіз здійснили Е. Бюлов у праці «*Versuch einer semantischen Faktorenanalyse der verbalen Ausdrücke des Sehens*» [7] та в порівняльному аспекті з французькими дієсловами – М. Шеппінг у роботі «*Kontrastive semantische Analyse von Verben des Visuellen im Französischen und Deutschen*» [9].

Семантика та форми німецьких слів з аудіо-візуальним значенням у давньоверхньонімецькій мові описано у праці Т. В. Тупікової, Т. Б. Козак, Л. О. Потапенко «Лексико-семантична група аудіовізуальних дієслів *hören* 'чути' / *sehen* 'бачити' в давньоверхньонімецькій мові (діахронічне дослідження)» [4].

Постановка завдання. Актуальність запропонованого дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на наявність наукових робіт, які присвячено вивченню дієслів на позначення зорового сприйняття, немає праці, у якій було б формально виділено лексико-семантичні групи слів із значенням сприйняття органами чуття з усього дієслівного складу сучасної німецької мови та проведено її комплексне дослідження з широким використанням результатів структурно-семантичного аналізу.

Усе це спонукає до студіювання лексико-семантичної групи дієслів на позначення зорового сприйняття світу в парадигматичному аспекті, що і становить мету запропонованого дослідження.

Предмет дослідження – вивчення структурно-семантичних особливостей дієслів зорового сприйняття в сучасній німецькій мові.

За об'єкт дослідження ми обрали дієслова, що позначають пізнання та сприйняття світу за допомогою зору, стійкі вербальні словосполучення та фразеологічні одиниці.

Виклад основного матеріалу. Німецькі дієслова, що позначають когнітивні процеси людської діяльності, входять до лексико-семантичної групи «Сприйняття органами чуття».

Сприйняття – чуттєвий образ зовнішніх характеристик предметів і процесів матеріального світу, що безпосередньо впливають на органи чуттів. Основою сприйняття є відчуття, що утворюють безперервний комплекс образів у просторі та часі. Сприйняття формує наочний образ предмету в його цілісності [1, с. 59].

Для того, щоб дослідити лексико-семантичне поле дієслів зорового сприйняття, необхідно перш за все з'ясувати до якої групи семантичної класифікації дієслівної лексики належать лексичні одиниці з аудіовізуальним значенням.

Згідно з семантичною класифікацією М. Хельбига і Й. Буша дієслова для позначення зорової та слухової здатності людини відносяться до третьої групи «*Verben des Wahrnehmens*» – «дієслова відчуття та сприйняття», які пов'язані з пізнавальною діяльністю людини, що є процесом відображення предметів та явищ дійсності: *sehen, hören, empfinden* [8].

У класифікації Т. Баллмера та В. Бренненштуля їх поміщено до шостої семантичної групи «*Zustoßverben*» – «дієслова сприйняття та психічної діяльності на позначення впливу на індивіда або об'єкт»: *zustoßen, wahrnehmen, sehen* [6].

Спираючись на семантичну класифікацію Р. І. Смеричанського, за якою предикати поділяються на шість найбільш узагальнені класи, дієслова зорового сприйняття відносять до другої групи: предикати для позначення процесу (*Vorgangsverben*): *behaupten, denken, fühlen, sehen, verstehen, zweifeln* [5, с. 11].

Дієслова зорового сприйняття членуються на групи та підгрупи за ознакою наявності спільності смислових зв'язків у лексичних одиниць та відповідно до активності або пасивності дії, які вони репрезентують. Під час семантичного аналізу предикатів слід звертати увагу на їх каузативність та результативність, що дозволяють зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки виконання дій, набуття якісно нових ознак.

Когнітивні дієслова для позначення сприйняття органами зору можна розділити на шість основних груп:

1) бачити, побачити (мати здатність сприймати зором): *sehen, gewahren, erblicken*;

2) дивитися, глядіти (спрямовувати погляд на когось, на щось): *ansehen, angucken, anschauen, begucken, begutachten, beschauen, besehen*;

3) заглядати, зазирати кудись (дивитися у що-небудь, крізь що-небудь, намагаючись побачити когось, щось): *hereinschauen, hineinsehen, einsehen, hineinblicken*;

4) розглядати (уважно оглядати кого-небудь, що-небудь): *ankieken, begucken, begutachten, beschauen, betrachten*;

5) спостерігати за кимось, чимось (дивлячись, помічати кого-небудь, що-небудь; звертати увагу на когось, щось; стежити, слідкувати за ким-небудь, чим-небудь): *zuschauen, zusehen, beobachten*;

6) дивитись телевізор: *fernsehen, fernschauen, kucken*.

Дієслова лексико-семантичної групи з ядрним значенням «дивитися, глядіти» вступають між собою в парадигматичні відносини та містять велику кількість синонімічних одиниць: *auschauen, aussehen nach jemandem, linsen, Ausschau halten* «видивлятися», «шукати очима»; *anschauen, beschauen, betrachten* «споглядати», «розглядати (щось)»; *bewundern, sich ergötzen, sich erlaben, sich weiden* «милуватися», «захоплюватися».

Лексичні одиниці цієї групи належать до складу фразеологічних одиниць німецької мови, які надають мовленню емоційності та експресивності. Так, для створення образності вживаються такі сталі сполуки, як *jemandem Auge machen* «стріляти очима», *jemanden mit scheelen Augen/Blicken ansehen* «дивитися на когось скося», *jemanden groß ansehen (anblicken, anschauen)* «здивовано подивитися на когось».

Емоційно забарвлені назви для характеристики дії «спрямовувати погляд», які надають процесу спілкування невимушеності, іронічності та фамільярності, репрезентовано жаргонізмами *glotzen* «вилупитися очима», «витріщити очі», *gaffen, aufdringlich schauen* «вирячуватися», «витріщатися, роззявивши рота», «ловити гав», «витрішки купувати».

До ядра лексико-семантичного поля зорового сприйняття належить також лексема зі значенням «заглядати», «зазирати кудись», яка є похідною від основного значення «бачити». Дієслова *hinschauen* «зазирати (у щось)» *hineinblicken, einsehen* «зазирати в приміщення», *nachsehen, nachschlagen* «зазирнути в словник», «довідуватися про щось із книги» можуть вказувати на неодноразово повторювальну дію.

Члени синонімічного ряду *anschauen, sich D. angucken, ansehen* «розглядати щось, когось», *begucken* «оглядати, розглядати», *mustern,*

beschauen «розглядати», «споглядати» володіють доміантним значенням «дивитися на все те, що заслуговує уваги». Спрямовувати погляд можна по-різному, вказуючи на напрям погляду та виявляючи своє враження від побаченого: *begutachten* «розглядати (оцінюючи когось)»; *sich bespiegeln* «розглядати себе (у дзеркалі)»; *bestaunen* «розглядати з подивом», «захоплюватися (кимсь)», «бути враженим»; *durchmustern, etw. visieren* «роздивлятися», «уважно розглядати», «обстежувати»; *j-n, etw. scharf ins Auge fassen* «пильно, уважно розглядати».

Розвиток зорового сприйняття здійснюється за допомогою спостереження, яке уможливорює щось виявити, помітити, вивчити або дослідити. В німецькій мові процес спостереження позначено за допомогою синонімічних дієслів та стійких словосполучень, фразеологічних одиниць з різноманітним відтінком значення: *beaufsichtigen* «спостерігати за кимсь (в значенні доглядати)»; *belauschen* «(таємно) спостерігати, стежити»; *Aufsicht (haben) führen über Akk.* «спостерігати за кимсь, чимсь» (здійснювати контроль); *ein wachsames Auge auf j-n haben, jemanden ins Auge fassen, aufpassen wie ein Luchs* «пильно стежити за кимсь»; *etw. aus der Vogelperspektive beobachten* «спостерігати щось з висоти пташиного польоту»; *spähen, Ausguck nach j-m halten* «спостерігати за кимсь, чимсь (шпигувати, вистежувати когось)».

Аудіовізуальне сприйняття інформації забезпечує формування уявлень про навколишній світ і відображене в німецьких дієсловах та сталих виразах, які відносяться до периферії лексико-семантичної групи зорового сприйняття, наприклад, *fernsehen, ferngucken, in die Röhre gucken (schauen), vor der Röhre* «дивитися телепередачу (телевізор)», *glotzen* «дивитися ящик (телевізор)».

Дієслова зорового сприйняття є предикатами в німецьких прислів'ях та приказках: *der Unbeteiligte sieht schärfer* «збоку видніше»; *einmal gesehen ist besser als zehnmal gehört* «краще один раз побачити, ніж десять разів почути»; *trau, schau, wem* «не довіряй першій-ліпшій людині»; *den Wald vor (lauter) Bäumen nicht sehen* «не бачити лісу за деревами (не помічати головного)»; *er ist in Rom gewesen und hat den Papst nicht gesehen* «по морі плавав, а води не бачив [у лісі був, а дров не бачив; у Римі був, а Папи Римського не бачив]».

Антонімічну групу до дієслів зі значенням «бачити» складають дієслова *blinden* «сліпити», «осліплювати», тобто позбавляти зору, робити сліпим, засліплюючи, заважати добре бачити; *vor der Bildfleche verschwinden* «зникнути з очей

(з горизонту)»; *unauffällig, unscheinbar sein* «бути непомітним, непримітним».

Проведений структурний аналіз дієслів зі значенням «бачити» свідчить про те, що найбільшу продуктивність виявляють дієслівні словосполучення (17,5%): *etw. mit bloßem Auge registrieren; mit eigenen Augen sehen; etw. auf Schritt und Tritt beobachten*.

Кількісно домінують також дієслова, які функціонують в усному та письмовому мовленні у формі симплексів (16%): *blicken, blinzeln, glub-schen* та предикати з невідокремлюваним префіксом *be-* (14 %): *beschatten, bespitzeln, belauern*.

Меншу продуктивність виявляють дієслова з невідокремлюваним префіксом *er-* (4%): *eräugen, ergötzen, erkennen* та відокремлюваними префіксами *aus-, hinab-* (4%): *ausblicken, ausspähen, aus-lugen; hinabblicken, hinabsehen, hinabäugen*.

Низьку продуктивність (3%) демонструють дієслова-композиції: *hochgucken, hochschauen, achtgeben* та дієслова з відокремлюваними префіксами *herum-, durch:* *herumäugen, herum-blicken, herumspähen; durchblicken, durchbohren, durchleuchten*.

Решту проаналізованих дієслів (31,5%) складають дієслова з відокремлюваними та невідокремлюваними префіксами *auf-, ein-, nach-, um-*,

über-, ent-, ge-: *aufblicken, einsehen, nachgucken, umschauen, überprüfen, entdecken, gewahren* та ін.

Висновки. Студювання семантичної та структурної типології лексико-семантичної групи сенсорних дієслів допомагає зрозуміти значення мовних одиниць та їх морфемну будову. Досліджувана лексико-семантична група когнітивних дієслів, що позначає зорову поведінку людини, характеризується багатогранністю семантичної та структурної організації.

Дієслівні лексеми зі значенням «бачити» мають різну морфемну структуру та різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «дивитися», «глядіти», «розглядати», «спостерігати», «стежити», які репрезентовано в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або дієслова-симплекси та дієслова з невідокремлюваним префіксом *be-*.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні семантичної системи дієслів зі значенням «бачити», у якій вербалізуються концепти зорового сприйняття, що дозволить глибше проаналізувати ментальні здібності людини. Не менш цікавим може бути дослідження цих дієслів у зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Габрусєва Н. В. Філософія в поняттях і термінах: короткий адаптований словник. Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2012. 73 с.
2. Коч Н. В. Когнітивна лінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Іліон, 2021. 132 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
4. Тупікова Т. В., Козак Т. Б., Потенко Л. О. Лексико-семантична група аудіовізуальних дієслів *hören, чути / sehen, бачити* в давньоверхньонімецькій мові мові (діахронічне дослідження). *Вчені записки таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. Том 33(72). № 5. Ч. 2. 2022. С. 318–322.
5. Смеречанський Р.І. Довідник з граматики німецької мови: Довідк. вид. Київ : Рад. шк., 1989. 304 с.
6. Ballmer T.T.: Deutsche Verben: Eine sprachanalytische Untersuchung des deutschen Verbwortschatzes. Waltraud Brennenstuhl. Tübingen: Narr. 1986. 413 s.
7. Bülow E. Versuch einer semantischen Faktorenanalyse der verbalen Ausdrücke des Sehens. Bonn: Druckerei der Friedrich-Wilhelms-Universität. 1970. 333 s.
8. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt. Verlag Enzyklopädie. 1996. 731 s.
9. Schepping M.T. Kontrastive semantische Analyse von Verben des Visuellen im Französischen und Deutschen. Tübingen : Gunter Narr Verlag. 1982. 330 s.
10. Schröder J. Verben der visuellen Wahrnehmung und Wortbildung. Deutsch als Fremdsprache. *Zeitschrift für Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer*. Heft 1. 32. Jahrgang. 1995. S. 43–47.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ЗАКЛАДАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE IN HIGH SCHOOL STUDENTS IN SPECIALIZED EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Ланкіна В.В.,

*orcid.org/0009-0005-1246-8406**здобувачка освітньо-наукового ступеня доктора філософії**Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука*

У статті розглядаються особливості формування дослідницької компетентності учнів старших класів у закладах спеціалізованої освіти. В умовах реалізації Концепції Нової української школи та з появою закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування актуальним є необхідність запровадження дослідницької роботи в освітній процес.

Дослідницька компетентність є однією з ключових компетентностей, визначених Концепцією Нової української школи, а також важливою умовою для формування конкурентоспроможного випускника XXI століття, який розвиватиме наукову сферу своєї країни та буде професіоналом своєї справи. Формування дослідницької компетентності є важливим аспектом освіти і розвитку суспільства. Ця компетентність охоплює здатність до самостійного проведення наукових досліджень, аналізу даних, критичного мислення, пошуку нових знань та здатності до інноваційної діяльності. Формування дослідницької компетентності є важливим для розвитку науки і технології, критичного і проблемного мислення, інноваційності і творчості.

Метою дослідження є вивчення умов формування дослідницької компетентності учнів старших класів для подальшого сприяння запровадження дослідницької діяльності в освітній процес закладів спеціалізованої освіти. Об'єктом дослідження є освітній процес закладів спеціалізованої освіти, а предметом - особливості формування дослідницької компетентності у таких навчальних закладах. У статті розглянуто вивчення питання дослідницької компетентності науковцями, здійснено аналіз відповідних законодавчих документів, доведена необхідність введення дослідницької компетентності у процес навчання учнів старших класів закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування. Автор статті наголошує на важливості розроблення і затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі для реалізації наукової роботи згідно Стандарту спеціалізованої освіти.

Ключові слова: заклади спеціалізованої освіти, дослідницька робота, дослідницька компетентність, наукова робота, профільна освіта, обдарована дитина.

The article shows the features of formation of research competence in high school students in specialized educational institutions. In the context of implementing the Concept of the New Ukrainian School and the emergence of science-oriented specialized educational institutions, there is a need for introducing research work into the educational process.

Developing research competence is an important aspect of education and societal advancement. This competence encompasses the ability to independently conduct scientific research, analyze data, think critically, seek new knowledge, and engage in innovative activities. The cultivation of research competence is crucial for the progress of science and technology, critical and problem-solving thinking, as well as fostering innovation and creativity.

The aim of the research is to study the conditions for developing research competence among high school students, with the goal of promoting the introduction of research activity into the educational process of specialized educational institutions. The object of the study is the educational process of specialized educational institutions, and the subject is the features for developing research competence in these educational institutions. The article examines the study of research competence by scientists, analyzes relevant legislative documents, and establishes the need to introduce research competence into the education process for senior students in specialized scientific-oriented institutions. The author emphasizes the importance of developing and approving standards of specialized secondary education based on competence for the implementation of research work in accordance with the Standard of specialized education.

Research competence is one of the key competences identified in the Concept of the New Ukrainian School and is an important condition for forming a competitive graduate of the 21st century who will develop the scientific branch in their country and be a professional in this field.

Key words: specialized educational institutions, research work, research competence, scientific work, specialized education, gifted child.

Постановка проблеми. Увага до вивчення дослідницької діяльності зосереджена вивченням освітнього та наукового процесів професійних закладів освіти та ВНЗ. Із запровадженням реформи освіти в Україні, а саме з появою Нової української школи з'явилася необхідність перегляду підходів до навчання сучасного здобувача освіти. Реалізація

Концепції Нової української школи базується на формуванні ключових компетентностей учнів. Дослідницька компетентність є однією з найважливіших вмінь, яку може набути учень у сучасному світі. Вона дозволяє стати успішним у професійній діяльності, розвивати науку і технології, а також зробити власний внесок у розвиток суспільства.

Питання дослідницької компетентності розглядається науковцями починаючи від етимології слова та продовжуючи вивченням умінь і навичок, якими повинна володіти людина для провадження наукової діяльності. Вчені дають визначення дослідницької компетентності по-різному, але спільним можна виокремити базові знання та зацікавленість здобувачів освіти до наук.

Науковими дослідженнями займаються не всі учні, зважаючи на брак часу, знання та зацікавленість. Здебільшого такою діяльністю діти займаються в гуртках Малої академії наук. Нині важливим є необхідність введення дослідницької діяльності в освітній процес навчальних закладів з метою формування відповідної компетентності та підготовки здобувача освіти, зацікавленого наукою.

Питання впровадження дослідницької діяльності в освітній процес закладів загальної середньої освіти є малодослідженим і піднімається тільки в контексті реалізації Концепції Нової української школи, яка, згідно документів, знаходиться на третій фазі реалізації, 2023–2029 рр. Третя фаза передбачає:

- Розроблення і затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі – 2023 рік.
- Формування мережі закладів III рівня (профільної школи) – не пізніше 2025 року.
- Створення системи незалежного оцінювання професійних кваліфікацій випускників професійного профілю старшої школи.
- Початок роботи профільної школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі (передбачено проектом Закону України «Про освіту») – не пізніше 2027 року. На цій основі створення передумов для скорочення тривалості (навантаження) бакалаврських програм вищої освіти в середньому на 45 кредитів.
- Перший дванадцятий клас Нової школи – не пізніше 2029 року [6, 32].

Останнім часом з'являються спеціалізовані заклади загальної середньої освіти, такі як науковий лицей для реалізації профільної освіти та здійснення інноваційних досліджень. Однак, формування дослідницької компетентності учнів старших класів у закладах спеціалізованої освіти залишається малодослідженою проблемою та недостатньо реалізованою діяльністю серед здобувачів освіти і педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень. Проблему формування дослідницької компетентності розглядали такі вчені, як В.В. Вербицький, М.С. Головань, О.С. Гринюк, Л.А. Покась, П. Мороз, І. Мороз та

інші. Зокрема, Вербицький В.В. вважає, що здійснення дослідницької діяльності залежить від створення позитивних психолого-педагогічних умов, диференційованого підходу до навчання. Він зауважує, що «учень, здійснюючи дослідження, проходить свій шлях вирішення поставленого завдання через евристичні підходи, не використовуючи відомі алгоритми. У цьому виявляється неалгоритмічність дослідницької компетентності. Учень, що займається дослідженням, здатний переносити дослідницький підхід на різні сфери діяльності і застосовувати в різних ситуаціях, що підтверджує поліфункціональність, універсальність і надпредметність дослідницької компетентності» [2, 46]. Головань М.С. виділяє такі основні компоненти дослідницької діяльності, як: проєктувальний, інформаційний, аналітичний, практичний. Він ототожнює дослідницькі вміння з системою інтелектуальних та практичних умінь особистості, необхідних для самостійного виконання дослідження. Науковець вважає, що ядро дослідницьких дій складають, інтелектуальні вміння, а практичні вміння – це спосіб пошукової діяльності [3, 58].

На думку Гринюк О.С. метою використання науково-дослідницької діяльності в освіті є сприяння формуванню учнів навичок самостійного пошуку нових знань та їх застосування в творчих завданнях, розвитку нових пізнавальних цінностей, що є основою для інтелектуального зростання дитини та формування її творчої особистості. Дослідниця вважає, що формування науково-дослідницьких умінь у школярів – процес складний і довготривалий, і що завданням вчителя-керівника є правильно підібрати методи формування дослідницьких навичок, контролювати, аналізувати і виправляти помилки [4, 3]. На думку Покась Л.А., науково-дослідницькою діяльністю можуть займатися учні старших класів, оскільки вони мають більше життєвого досвіду, знань, розвинену спостережливість, схильні до дослідження, здатні систематизувати матеріал, узагальнити його, роблять власні висновки, пояснюють причинно-наслідкові зв'язки. Вона наголошує, що впровадження дослідницької роботи в урочний час «набуває навчального характеру і спрямує навчально-виховний процес на створення якісно нових особистісних цінностей та індивідуальних досягнень учнів в умовах самостійної пошукової практики» [7, 2]. Мороз П. і Мороз І. вважають, що дослідницьке завдання можна визначити як особливий тип навчального завдання, яке характеризується повною або частковою новизною для учня, вимагає вирішення навчальної проблеми

шляхом пошуку нових знань, методів та навичок, та спонукає учнів активно використовувати зв'язки, відношення та доведення в процесі навчання [5, 145].

Проаналізувавши статті вчених та дослідників з даної теми, можна зробити висновок, що дослідницька робота учнів є важливою і повинна реалізовуватися в освітньому процесі закладів освіти. Учні старших класів можуть здійснювати науково-дослідницьку та інноваційну діяльність, тому що володіють необхідними знаннями, вміннями, навичками та є психологічно готовими до такого виду роботи.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена тим, що запровадження дослідницької діяльності зосереджено в закладах професійної освіти та ВНЗ і не відповідає вимогам впровадження в освітніх закладах спеціалізованої освіти наукового спрямування. Розроблення та затвердження законодавчих документів щодо розвитку формування дослідницької компетентності залишаються в процесі втілення в життя та, зважаючи на воєнний стан в країні, не має точних строків завершення.

Метою дослідження є вивчення умов формування дослідницької компетентності учнів старших класів для подальшого сприяння запровадження дослідницької діяльності в освітній процес закладів спеціалізованої освіти. Об'єктом дослідження є освітній процес закладів спеціалізованої освіти, а предметом – особливості формування дослідницької компетентності в даних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про освіту», Закону про повну загальну середню освіту, Концепції Нової української школи, освітній процес закладу освіти спрямовується на виявлення та розвиток здібностей та обдарувань особистості, її індивідуальних можливостей, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема формування і застосування відповідних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних умінь. Згідно даних законів та концепції, головною метою освіти є усебічний розвиток особистості дитини. Результатом освіти є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьку роботу, яка вміє вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей.

Спеціалізована освіта наукового спрямування, згідно Стандарту спеціалізованої наукової освіти, орієнтована на формування у здобувачів загальнолюдських цінностей (морально-етичних

і соціально-політичних), а також вимогливості до якості власних досліджень, дисциплінованості та продуктивності у дослідницькій діяльності, відповідальності за результати власних досліджень та їх вплив на життя і здоров'я людей та на довкілля, сміливості у відстоюванні власних думок та поглядів, здатності самостійно приймати раціональні рішення та висувати гіпотези, толерантного ставлення до критики, інших поглядів і думок.

Концепція профільного навчання ґрунтується на принципах диференціації (розподілу учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами); варіативності, альтернативності й доступності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення); наступності та неперервності (між до профільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою); гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю); діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

Питання формування дослідницької компетентності набуло особливої уваги з появою такого закладу загальної середньої освіти як науковий лицей. В Положенні про науковий лицей визначені основні засади діяльності таких закладів, а саме: забезпечення здобуття базової середньої освіти або повної загальної середньої освіти та залучення здобувачів освіти та педагогічних працівників до наукової, навчально-дослідницької, дослідницько-експериментальної, конструкторської, винахідницької, пошукової діяльності. Діяльність наукового лицейу спрямована на формування свідомого громадянина України, здатного до впровадження дослідницької, наукової та інноваційної діяльності задля розвитку своєї держави.

У Стандарті спеціалізованої освіти наукового спрямування чітко визначені обов'язкові вимоги до дослідницької компетентності здобувачів освіти щодо їх діяльності, а саме:

1. Здатність здобувачів освіти застосовувати у дослідницькій діяльності теоретичні та емпіричні методи дослідження.

2. Здатність здобувачів освіти здійснювати пошук, технічну обробку, узагальнення та застосування інформації, результатів досліджень.

3. Здатність здобувачів освіти організувати власну дослідницьку діяльність, планувати та провадити її, аналізувати та контролювати результати власної діяльності.

4. Здатність здобувачів освіти ефективно взаємодіяти з іншими (письмово та усно формулювати свої думки, вести дискусію, діалог у процесі спільної діяльності або під час презентації її результатів тощо).

5. Здатність до продукування нових ідей та нестандартного розв'язання дослідницьких навчальних завдань [8].

Особлива увага при визначенні вимог до дослідницької компетентності учнів приділяється віковій категорії здобувачів освіти: 5–6 класи, 7–9 класи, 10–11 (12) класи. Даний підхід підкреслює необхідність організації дослідницької діяльності згідно знань, умінь та навичок, якими повинні володіти учні в певному віці. Так, Вербицький В.В у своїй роботі «Методичні рекомендації щодо організації дослідницької діяльності учнів» розділяє вимоги до дослідницької діяльності учнів молодшого, середнього та старшого віку. Вербицький В.В. зазначає, що учні старшого віку психологічно готові до дослідницької діяльності, так як розуміють її важливість в подальшій професійній роботі. Він зауважує, що дослідницька діяльність учнів повинна починатися з співбесіди з психологом та науковим керівником для визначення зацікавленості в темі, можливості та бажанні над нею працювати. З педагогічної точки зору, учень повинен мати відповідні знання, уміння, навички з теми дослідження; володіти науковим апаратом, тобто розуміти специфічну термінологію; правильно формулювати тему, об'єкт, предмет, гіпотезу; знати та розуміти структуру укладання дослідження [1].

Сердюк Г.А. у своїй статті «Дослідницька компетентність учителя як основа успішної організації дослідно-орієнтованого навчання в науковому ліцеї» наголошує на важливості розвитку дослідницької компетентності вчителя. Автор підкреслює можливість реалізації дослідницької діяльності в освітньому процесі наукового ліцею та розглядає «дослідницьку компетентність старшокласників як якість, що проявляється в потребі особистості до наукового пізнання світу; умінні виконувати дослідницьку роботу; умінні творчо використовувати набуті знання, здатності самостійно, творчо опановувати нові способи діяльності в будь-якій сфері людського життя. Педагог у такій моделі володіє свободою у виборі освітньої технології та розглядається як професіонал – відповідальний, креативний, усебічно розвинений» [10, 90].

Здатність учня до дослідницької діяльності пов'язують з поняттям обдарованості. Під обдарованістю учнів розуміють наявність особливих якостей та умінь, неординарні підходи для здійснення певної роботи. Обдаровані діти володіють високим інтелектуальним розвитком, воліють спілкуватися з дорослими людьми, не мають односторонніх серед однолітків, відчувають дискомфорт через труднощі соціалізації, шкільна спільнота не завжди об'єктивно оцінює таких дітей [11, 54]. Обдарована дитина – це дитина з надзвичайними здібностями, талантами та інтелектом, які вище середнього рівня для свого віку та оточення. Обдаровані діти можуть бути виявлені за допомогою різних методів оцінки, включаючи інтелектуальні тести, порівняння з середнім рівнем розвитку дітей їхнього віку, спостереження за їхнім поведінкою та здібностями. Отже, втілення вимог Стандарту спеціалізованої освіти в науковому ліцеї передбачає навчання, насамперед, обдарованих дітей, набір яких до навчального закладу здійснюється через відбір, шляхом проведення конкурсних випробувань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У проведеному дослідженні відображено вивчення питання здійснення дослідницької роботи у закладах освіти, здійснено аналіз відповідних законодавчих документів, з'ясовано особливості формування дослідницької компетентності учнів старших класів закладів спеціалізованої освіти. Як свідчить проведений аналіз, питання формування дослідницької компетентності учнів старших класів закладів спеціалізованої освіти є малодослідженим та вимагає глибшого вивчення. Щодо законодавчих документів, варто звернути увагу на реалізацію Концепції Нової української школи щодо розроблення і затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі, а також розроблення алгоритму дій введення дослідницької діяльності на уроках. Викладені задачі передбачають реалізацію дослідницької діяльності в освітньому процесі, яка може здійснюватися в закладах спеціалізованої освіти наукового спрямування, таких як науковий ліцей, надасть учням необхідні знання, вміння, навички в певній темі дослідницької діяльності, підготує фахівців-інноваторів для розвитку наукової сфери країни.

У перспективі подальше дослідження питання вбачаємо у вивченні проблеми формування дослідницької компетентності обдарованих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вербицький В.В. Методичні рекомендації щодо організації дослідницької діяльності учнів. URL: <http://surl.li/gjchx> (дата звернення: 13.04.2023).
2. Вербицький, В.В. Дослідницька компетентність старшокласників як засіб формування особистості. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіту наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України. 2011. С. 44–47.
3. Головань, Микола Степанович, Валерій Валерійович Яценко. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі 7 (2012): 55–62.
4. Гринюк, Оксана Сергіївна. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання природознавства в старшій школі як умова формування їх творчої активності. Проблеми організації дослідно-експериментальної діяльності в галузі навчання природничо-математичних дисциплін: збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 27 жовтня 2015 р. ДООППО. 2015. С. 1–8.
5. Мороз, Петро, Ірина Мороз. Формування дослідницької компетентності засобами сучасного шкільного підручника історії. Проблеми сучасного підручника 24 (2020): 142–162.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи/ Міністерство освіти і науки України. 2016. 40 с.
7. Покась, Лілія. Формування дослідницької компетентності в учнів на уроках географії. 2012. С. 1–4.
8. Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування: Міністерство освіти і науки України від 16.10.2019 № 1303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1303729-19#Text> (дата звернення: 13.04.2023).
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII: станом на 14.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
10. Сердюк Г.А. Дослідницька компетентність учителя як основа успішної організації дослідно-орієнтованого навчання в науковому ліцеї. 2022. с. 89–92.
11. Турчина І., Тополь Є. Дитяча обдарованість як психолого-педагогічна проблема. Молодий вчений. 2021. №11. С. 53–56.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'42:659.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.24>

КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АДРЕСАНТА ТА АДРЕСАТА

COMMUNICATIVE DIMENSION OF SOCIAL ADVERTISING: LINGUOPRAGMATIC CHARACTERISTICS OF THE ADDRESSER AND THE ADDRESSEE

Девос А.О.,

orcid.org/0000-0003-3635-1091

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті на матеріалі прикладів французької сучасної соціальної реклами досліджено основні лінгвопрагматичні характеристики адресанта на адресата рекламного повідомлення. Враховуючи комунікативну мету та функції рекламних повідомлень, адресата та адресанта було структуровано на конкретні підгрупи і наведено приклади до кожної з них. Адресант у французькій соціальній рекламі може бути представлений реальною урядовою чи неурядовою організацією, або є делегованим, тобто адресантом фактично виступає людина чи персоніфікований об'єкт, зображений на рекламному постері. Що стосується категорії адресата у французькій соціальній рекламі, вона переважно представлена такими формами: експліцитною, імпліцитною та віртуальною.

Проаналізовані приклади показали, що у французькій соціальній рекламі домінує делегований адресант, оскільки в більшості випадків вигадана людина чи персоніфікований об'єкт звертається до потенційної аудиторії із зображення рекламного постеру. Окрім цього, аналіз повідомлень французької соціальної реклами показав, що адресант також часто може бути включеним до рекламного звернення. Таке включення зазвичай виражається вживанням дієслів у формі першої особи множини наказового способу. А іноді адресант навпаки себе дистанціює, вживаючи звернення на «ви» (друга особа множини наказового способу дієслова), таким чином, підкреслюючи розмежування відповідальності.

Категорію адресата у свою чергу виражено у таких формах: а) експліцитній – адресата зображено на рекламному постері або на нього є посилання у самому тексті реклами; б) імпліцитній – не має експліцитних форм вираження у рекламному повідомленні; в) віртуальній – адресата представлено як віртуального комуніканта у мовному діалозі, він не має експліцитних виявів своєї присутності у комунікації. Однак опосередковано можна відчутти його присутність у діалозі. Дуже рідко зустрічаються, але можливі випадки, коли адресант і адресат рекламного повідомлення можуть зливатися в одній особі.

Ключові слова: категорія адресанта та адресата, комунікативний вимір, комунікативні функції, соціальна реклама, французький рекламний дискурс.

In the article, based on the examples of modern French social advertising, the main linguistic-pragmatic characteristics of the addresser and the addressee of the advertising message are investigated. Considering the communicative purpose and functions of advertising messages, the categories of the addresser and the addressee were structured into specific subgroups and examples were given for each of them. The addresser in French social advertising can be represented by a real governmental or non-governmental organization, or is delegated, which means, the addressee is actually a person, or a personified object depicted on the advertising poster. As for the category of the addressee in French social advertising, it is mainly presented in the following forms: explicit, implicit and virtual.

The analysed examples showed that the delegated addresser is mostly presented in French social advertising, since in most cases a fictional person or a personified object addresses the potential audience from the image of the advertising poster. In addition, the analysis of French social advertising messages showed that the addresser can also often be included in the advertising message. Such inclusion is usually expressed by the use of verbs in the form of the first person plural of the imperative mood. And sometimes the addresser, on the contrary, distances himself, using the address "you" (the second person plural of the imperative mood of the verb), thus emphasising the separation of responsibility.

The category of the addressee is expressed in the following forms: a) explicit – the addressee is depicted on the advertising poster or there is a reference to him in the text of the advertisement itself; b) implicit – does not have explicit forms of expression in the advertising message; c) virtual – the addressee is presented as a virtual communicator in the language dialogue, he does not have explicit evidence of his presence in communication. However, one can indirectly feel his presence in the dialogue. There are sometimes the cases when the addressee and the

addressee of the advertising message can merge into one person, but these cases are very rare presented in French advertising discourse.

Key words: category of the addresser and the addressee, communicative dimension, communicative functions, social advertising, French advertising discourse.

За останні десятиріччя дослідницькі рамки комунікативної активності значно розширилися і, крім мовних засобів вираження, включають цілий спектр екстралінгвістичних факторів: мовну компетенцію учасників мовленнєвого акту, їхню взаємодію в процесі комунікації, обстановку, в якій ця комунікація здійснюється, цільові установки адресанта і адресата мовлення, мовленнєвий етикет, індивідуальні особливості вживання мовних засобів і т.д.

На сьогоднішній день не існує чітких меж, що визначають предмет власне лінгвопрагматичних досліджень. До лінгвопрагматики відноситься весь комплекс питань, пов'язаних з особистостями адресанта і адресата мовлення, з відносинами між учасниками комунікації, з ситуацією, в якій здійснюється спілкування, з використанням стилістичних та емоційних засобів мови. Найсуттєвішим чинником у розширенні лінгвопрагматичної проблематики стало врахування всіх без винятку складників комунікативного акту. Тобто лінгвістична прагматика постає як міжпредметна сфера досліджень, а також розділ науки про мову, який вивчає функціонування мовних знаків у мовленні, вживання мови мовцями в комунікативних ситуаціях з урахуванням тісної взаємодії комунікантів.

Аналітичний огляд сучасної наукової літератури, у тому числі найновіших дисертаційних досліджень, демонструє значущість соціальної реклами як об'єкта дослідження не тільки соціологів, а й представників різних наук та галузей знання.

Соціальну рекламу розглядали насамперед як важливий комунікативний інструмент (А. Белянін, С. Земсков, Р. Крупнов), механізм управління громадською думкою (Р. Ібатулін), як феномен суспільної рефлексії (М. Піскунова), феномен культурної комунікації (М. Дороніна). Актуальні питання західноєвропейської та американської рекламної діяльності у сучасному суспільстві порушуються у працях таких авторів, як К.Л. Бове, У.Ф. Аренс (Бове, 1995), У. Бергер (Berger, 2004), А.-П. Женді (Jendi, 1997), Д. Поуп (Poop, 1983) та інші.

Сучасні дослідники у своїй більшості сходяться на тому, що найважливішими напрямками дослідження лінгвістичної прагматики є всі сфери, пов'язані з суб'єктом мовлення (іллокутивні сили, мовленнєві тактики, правила ведення діалогу, різ-

номанітні установки, референцію мовця, прагматичні пресупозиції, емпатію тощо) та адресатом мовлення (правила виведення непрямих смислів, перлокутивні ефекти, типи мовленнєвого реагування тощо).

Роль адресанта полягає в тому, що він розпочинає (ініціює) комунікативний акт. Уважається, що саме ініціатор тримає у своїх руках схему взаємодії, і саме від нього багато залежить, наскільки успішно в ході комунікативного акту буде реалізовано цю схему. Проте успішність дій мовця залежить від низки чинників, до яких відносять попередні умови, обирання правильних стратегій і тактик, власної комунікативної ролі й позиції, правильного визначення соціальних і комунікативних ролей і позицій адресата. Адресант також визначає час і місце комунікативного акту, його референційне поле [4, с. 13].

Аспекти спілкування, пов'язані з адресантом. Адресант фактично керує усім процесом комунікації – ініціює виникнення, тривання та завершення комунікації, розробляє схеми взаємодії з адресатом, обирає тематику спілкування тощо. З адресантом пов'язані такі аспекти спілкування:

– відкрита і прихована мета висловлювання («іллокутивні сили», за англійським філософом Дж. Остіном). Кожен мовець у ролі адресанта вступає в комунікацію з певною чітко вираженою або прихованою метою, яка є основним «енергетичним» стрижнем для побудови конкретних текстів;

– мовленнєві стратегія й тактика, типи мовленнєвої поведінки. Вони залежать від іллокутивних намірів адресанта, його комунікативної мети;

– правила розмови, які залежать від принципів співробітництва («максими спілкування»); вони підтримуються або не підтримуються адресантом як «джерелом» і рушійною силою спілкування;

– настанови мовця (прагматичні значення висловлювання): непрямі смисли, натяки, інакомовлення тощо. Залежать від вибору мовцем (адресантом) способу ведення конкретної інтеракції з конкретними адресатами (аудиторією);

– референція мовця, тобто віднесення мовних виразів до предметів дійсності, яке впливає з намірів мовця. Це віднесення може бути прямим, опосередкованим, вторинним (переносні значення засобів мовного коду) тощо;

– прагматичні пресупозиції (оцінка мовцем спільного фонду знань, конкретної

інформованості, інтересів, думок, поглядів, психологічного стану, особливостей характеру і здатності адресата до розуміння);

– ставлення мовця до того, про що він повідомляє: оцінка змісту висловлювання (його істинність чи неістинність, іронія, несерйозність тощо); введення у фокус інтересів однієї з тих осіб, про яких мовець говорить (емпатія); організація висловлювання відповідно до того, на чому в повідомленні акцентується увага [4, с. 15].

Аналіз численних прикладів повідомлень французької соціальної реклами показав, що адресант у французькій рекламі найчастіше буває двох типів: а) реальний адресант – замовник, у деяких випадках він може бути одночасно автором рекламного повідомлення (урядова або громадська організація) та б) фіктивний, іншими словами – делегований адресант.

Реальний адресант у французькій соціальній рекламі представлений такими громадськими організаціями, як *Espace Pluriel Jeunes, Sidaction, Adia, Jeunes Violence Ecoute, Association des Paralysés de France, Handicap International, Fédération nationale des transports de voyageurs, Fondation pour l'alphabétisation, Aurore, Amnistie Internationale, La Croix, SOS Violence Conjugale, Handicapinfos, Samu Social, Association Droits des non-fumeurs, Ni Putes Ni Soumises, EducAlcool* та урядовими інституціями: *Ministère de l'Intérieur, Comité Nationale contre le Tabagisme, Ministère des Affaires sociales et de la Santé, Mairie de Paris, L'Assurance Maladie, Ministère de l'Ecologie et du Développement Durable*.

Делегованим адресантом є зазвичай людина, яка звертається до нас із рекламного постера. Тобто делегований адресат – це певна соціальна роль, конкретна особа, яка втілює певну соціальну функцію. Аналіз повідомлень французької соціальної реклами показав, що адресант також може бути включеним до рекламного звернення. Таке включення зазвичай виражається вживанням дієслів у формі першої особи множини наказового способу. А іноді адресант навпаки себе дистанціює, вживаючи звернення на «ви» (друга особа множини наказового способу дієслова), таким чином, підкреслюючи розмежування відповідальності.

Наведемо приклади включення адресанта до рекламного звернення:

1) *«Si un gilet jaune suffisait pour le sauver ça se saurait... Sécurité des deux-roues motorisés. Réfléchissons autrement»* [6] – включення створюється вживанням форми першої

особи множини наказового способу дієслова *«réfléchir»* – «мислити».

2) *«Paris, ses places, ses monuments, ses 4272 deux roues victimes d'accidents en 2008. Changeons de conduite. Partageons Paris»* [7] – адресант включає себе до рекламного звернення завдяки використанню форми першої особи множини наказового способу дієслова *«changer»* – «змінювати».

3) *«Ensemble: Créons une vie accessible à tous!»* [8] – включення відбувається за допомогою вживання форми першої особи множини наказового способу дієслова *«créer»* – «створювати» та прислівника із семантикою колективності *«ensemble»* – «разом».

Приклади рекламних слоганів, у яких адресант дистанціюється від адресата та передає йому відповідальність за скоєне:

1) *«Ne prenez pas vos poumons pour un cendrier... République Française, Assurance Maladie, inpes»* [9] – вживання заперечної форми другої особи множини наказового способу та присвійного займенника *«vos»* – «ваші».

2) *«Vous rouliez juste un peu vite, vous l'avez juste un peu tué»* [10] – передача відповідальності за скоєне, яка створюється вживанням особового займенника *«vous»* «ви» та дієслів у другій особі множини минулого часу дійсного способу.

3) *«Motards, assurez-vous d'être bien vus»* [11] – адресант дистанціює себе завдяки використанню форми другої особи множини наказового способу зворотнього дієслова *«s'assurer»* – «забезпечувати».

Аспекти спілкування, пов'язані з адресантом. Не менш важлива і роль адресата, хоча його здебільшого сприймають як пасивного учасника. Його роль полягає в реакції, тобто відповіді – вербальній чи невербальній, причому ці реакції формують комунікативний акт упродовж усього часу розгортання комунікації. Адресат уможливило своєю участю комунікативний акт. Через це, на думку Є. Ключова, роль адресата також є активною. Таким чином, адресант і адресант – активні учасники комунікативного процесу, при цьому адресант з'являється в комунікативному акті з моменту початку комунікації, а адресат автоматично стає учасником спілкування, оскільки саме він уможливило комунікацію [4, с. 15].

Аналіз численних зразків повідомлень французької соціальної реклами показав, що її адресат може бути представлений у декількох формах:

а) *експліцитній* – адресата зображено на рекламному постері або на нього є посилання у самому тексті реклами:

1) *«Fumer, c'est être l'esclave du tabac»* [12] – адресата представлено на самому зображенні рекламного повідомлення, узагальнений образ адресата позначено словом *«esclave»*.

2) *«Hier tu croyais que c'était George Clooney. Ce matin ce n'est que Georges... STOP AU VERRE DE TROP»* [13] – адресата зображено на рекламному постері, це молода дівчина, яка сидить на краєчку ліжка і плаче. У цьому прикладі присутні дві комунікативні ситуації: одна, проти якої борються, – ситуація вживання алкоголю, а друга – безпосереднє звернення до жертви алкогольної залежності.

3) *«Le tabac rend stérile: ON S'EN FOUT. Le tabac nuit au fœtus: ON S'EN FOUT. Le tabac coupe le souffle: ON S'EN FOUT. Le tabac cause des maladies mortelles: ON S'EN FOUT. C'est marrant, ce matin, par peur d'être malade, vous avez jété un produit périmé depuis deux jours»* [14] – повідомлення у формі діалогу, адресант говорить: *«Le tabac rend stérile»*, а адресат реагує: *«On s'en fout»*. Складна комунікативна структура, посилання на адресата присутнє у самому тексті реклами у вигляді займенників *«vous»* та *«on»*.

б) *імпліцитній* – не має експліцитних форм вираження у рекламному повідомленні:

1) *«Bien emballés, tout aussi meurtriers»* [15] – адресата експліцитно не представлено, робиться наголос на небезпечному продукті, тобто на самому предметі рекламного повідомлення.

2) *«A peine adolescents, deux enfants sur trois ont déjà consommé de l'alcool»* [16] – адресат на перший погляд імплікується у вигляді дитини, однак на справді рекламне звернення адресовано до її батьків.

3) *«Les Belles Plantes ne s'arrosent pas à l'alcool»* [17] – адресат імплікується у вигляді метафори *«belle plante»*, яка уособлює красиву жінку.

4) *«Ce jour-là, il roulait beaucoup trop vite»* [18] – адресат не виражений експліцитно, автор опосередковано звертається до всіх учасників дорожнього руху, а самого винуватця катастрофи називає займенником *«il»*.

в) *віртуальній* – адресата представлено як віртуального комуніканта у мовному діалозі, він не має експліцитних виявів своєї присутності у комунікації. Однак опосередковано можна відчувати його присутність у діалозі. Рівень такої присутності майже неможливо виміряти, оскільки кожного разу цей рівень є різним:

1) *«Attention: L'alcool est responsable d'environ 10000 décès par cancer»* чи *«Attention: Boire peut provoquer une perte de mémoire»* [19] – віртуальний адресат, який не має експліцитних форм вираження, однак опосередковано це людина, яка вживає алкоголь.

2) *«Le seul truc pour diminuer les effets de l'alcool, c'est le temps. Pour profiter pleinement des festivités, buvez modérément»* [20] – адресатом є широка аудиторія, соціальна група залежних людей, займенник *«vous»* адресовано до віртуальної групи залежних людей.

3) *«Qui provoque la mort de 5 millions d'êtres humains? Chaque année les produits du tabac causent la mort de 5 millions de personnes à travers le monde»* [21] – діалог питання-відповідь, персоніфікація предмета повідомлення, адресатом є широка аудиторія, віртуальна група людей, які палять.

4) *«Dépasser les limites c'est croire qu'on est ici... alors qu'on est déjà là. Respectons toujours les limitations de vitesse»* [22] – звернення до віртуальної групи учасників дорожнього руху за допомогою неозначено-особового займенника *«on»*, який виконує функцію узагальнення, та форми імперативу першої особи множини.

Іноді адресант і адресат рекламного повідомлення можуть зливатися в одній особі:

1) *«Je suis accro! Et vous? La cyberdépendance: un nouveau fléau»* [23] – адресат і адресант зливаються у одній особі, це сам *«accro»*, якого представлено на малюнку.

Таким чином, адресат у французькій соціальній рекламі буває різних типів. Вибір тієї чи тієї форми звертання залежить саме від адресанта рекламного повідомлення, а також від комунікативної мети та функцій самої реклами. Коли автор рекламного повідомлення звертається до своєї аудиторії експліцитно, вживаючи займенники *«ти»* або *«ви»*, мова йде про прямий відкритий вплив на адресата, а коли навпаки, імпліцитно – йдеться про непрямий прихований вплив.

Отже, проаналізувавши категорії адресата та адресанта у сучасній соціальній рекламі, ми дійшли до наступних висновків. Категорію адресанта у соціальній рекламі зазвичай виражено назвою організації-замовника реклами, однак у самому рекламному повідомленні автор часто делегує свою функцію адресанта персонажу рекламного плакату. Адресат у соціальній рекламі є множинним, оскільки автор рекламного повідомлення одночасно звертається до великої кількості людей. Форми присутності адресата вирізняються різними рівнями

експліцитності / імпліцитності (як образ з рекламного плакату, як співрозмовник або як віртуальний адресат).

У комунікативній структурі рекламного повідомлення було виділено два типи адресантів: а) реальний адресант – замовник, у деяких випадках може бути одночасно автором рекламного повідомлення (урядова або громадська організація) та б) фіктивний, делегований адресант.

Адресата французької соціальної реклами представлено у декількох формах: а) експліцитній (адресата зображено на рекламному постері або на нього є посилання у самому тексті реклами); б) імпліцитній (не має експліцитних форм вираження у рекламному повідомленні); в) віртуальній (адресата представлено як віртуального комуніканта, він не має експліцитних виявів своєї присутності у мовному діалозі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Berger W. Advertising today. New York : Phaidon, 2004. 512 p.
2. Jendy H.-P. La publicité et son enjeu social. Paris: Presses Universitaires de France, 1997. 206 p.
3. Pope D. A. The Making of Modern Advertising. New York : Basic books, 1983. 275 p.
4. Searle J. R., Meggle G., Grewendorf G. Speech Acts, Mind, and Social Reality. London : Kluwer, 2002. P. 3–16.
5. Searle J. Indirect Speech Acts // Syntax and Semantics. Ed. by Cole P. and Morgan J. New York : Lnd., 1975. Vol. 3. P. 59–82.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. La FFMC : веб-сайт. URL: <http://www.lofficielducycle.com/article/legislation-gilet-jaune-obligatoire-motards-2016> (дата звернення: 10.08.2016)
2. Mairie de Paris : веб-сайт. URL: <http://damiencoquet.com/portfolio/mairie-de-paris-securite-routiere/> (дата звернення: 15.10.2012)
3. Forum Santé Chinon : веб-сайт. URL: http://forum.doctissimo.fr/sante/handicap/accessibilite-villes-sujet_5575_1.htm (дата звернення: 22.06.2018)
4. INPES : веб-сайт. URL: <http://inpes.santepubliquefrance.fr/10000/themes/tabac/docs/detail-campagnes.pdf> (дата звернення: 04.07.2016)
5. Ministère de l'Intérieur : веб-сайт. URL: <http://www.securite-routiere.gouv.fr/medias/campagnes/complaisance> (дата звернення: 15.04.2008)
6. Sécurité motards : веб-сайт. URL: <http://www.motomag.com/Motards-assurez-vous-d-etre-vus-5818.html#> (дата звернення: 09.05.2012)
7. Association Droits des non-fumeurs : веб-сайт. URL: http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/02/23/sexe-outrage-et-cigarette_1310348_3224.html (дата звернення: 10.09.2013)
8. Grenoble Ecole de Management : веб-сайт. URL: <http://www.openrim.org/Marketing-social,101.html> (дата звернення: 22.02.2018)
9. Projet universitaire Instinct de Survie Zéro : веб-сайт. URL: <https://www.behance.net/gallery/3201593/Projets-de-conception-rdaction-niveau-universitaire> (дата звернення: 12.05.2016)
10. De Facto : веб-сайт. URL: <http://www.infopresse.com/archive/index/36040> (дата звернення: 10.09.2017)
11. EducAlcool : веб-сайт. URL: <http://educalcoool.qc.ca/a-propos-de-nous/publicite/parler-dalcoool-avec-ses-enfants/#.V6cETWWAtEU> (дата звернення: 07.08.2015)
12. Haut Comité d'étude et d'informations sur l'alcoolisme : веб-сайт. URL: <http://www.apar.tv/publicite/la-publicite-au-secours-des-grandes-causes/> (дата звернення: 12.11.2016)
13. Sécurité routière : веб-сайт. URL: <http://www.topito.com/top-meilleures-campagnes-securite-routiere> (дата звернення: 26.08.2014)
14. Ministère de l'Intérieur : веб-сайт. URL: <http://www.spotpink.com/2014/05/06/pour-une-campagne-preventive-efficace-faire-peur-ou-faire-rire/#axzz4X4J1cAnc> (дата звернення: 07.06.2015)
15. EducAlcool : веб-сайт. URL: http://coupdecoeurovert.blogspot.fr/2010_12_01_archive.html (дата звернення: 17.09.2018)
16. DeFacto : веб-сайт. URL: <http://ll.rseq.ca/display/ARSELLWeb/2010/06> (дата звернення: 10.08.2016)
17. Ministère de l'Intérieur : веб-сайт. URL: <http://creanum.institut-marc-perrot.fr/blog/2015/11/15/la-securite-routiere-et-les-fonctions-du-langage-de-jakobson/> (дата звернення: 12.12.2015)
18. Espace Pluriel Jeunes : веб-сайт. URL: <http://www.epj.fr/?q=node/26> (дата звернення: 03.04.2019)

AFRO-AMERICAN VARIANT OF THE ENGLISH LANGUAGE: ON THE QUESTION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF DEVELOPMENT

АФРО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ВАРІАНТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ТА ІСТОРІЮ РОЗВИТКУ

Ismayilova Parvana Mahir,

orcid.org/0009-0000-4046-6452

PhD at the Department of English Language and Literature student

Khazar University,

Lecturer

Azerbaijan University of Languages

The article examines the history of formation of Afro-American variant of the English language. This topic has been analyzed by many scientists of such sciences as linguistics, literature, history, sociology, cultural studies, psychology, etc. In our article, we analyze the origin and history of the development of the Afro-American variant of the English language from the point of view of Germanic studies. The article is based on research mainly by American and English scientists. We also considered four hypotheses about the formation of the Afro-American variant of the English language. Some sources note mainly two hypotheses, in our case the problem is considered in a broader context. The idea is also explored that the Afro-American variant of the English language is not just a dialect, but a social dialect that combines Africanisms and Anglicisms.

Previously, well-known scientists claimed that the language of black people was different from the language of white people because of some physical and mental differences. Finally, scientists have shown that there are no such differences between existing races. Their physical differences may exist, but they are not related to speech differences. A lot of sociolects are formed due to the territorial and social habitat alone, a fact demonstrated by African-Americans who speak ordinary English, identical to white people of the same regional, social and educational level.

In Afro-American variant of the English language, the word *nigger* is very widely used, which in the American version is considered offensive. One of its meanings in this variant is "friend", which is sometimes used in the meaning of a dog. Apparently, this has a connotation with the dog's devotion, which means "close friend".

The history of the emergence of the Afro-American variant of the English language still causes controversy and generates hypotheses. As we have already noted, this option is the main socio-ethnic variety of the American standard. There are still four main theories of the origin of the Afro-American variant of the English language: the hypothesis of Anglicists, Creolists, neo-Anglicists and substratum.

Key words: Afro-American variant of the English language, linguistics, history of formation, language situation, levels of language, Germanic languages.

У статті розглядається історія формування афроамериканського варіанту англійської мови. Ця тема була проаналізована багатьма вченими таких наук, як Лінгвістика, Література, Історія, Соціологія, культурологія, психологія та ін. У нашій статті ми аналізуємо походження та історію розвитку афроамериканської версії англійської мови з точки зору германістики. Стаття заснована на дослідженнях, в основному американських і англійських вчених. Ми також розглянули чотири гіпотези щодо формування афроамериканської версії англійської мови. Деякі джерела відзначають в основному дві гіпотези, в нашому випадку проблема розглядається в більш широкому контексті. Також досліджується ідея про те, що афроамериканська версія англійської мови – це не просто діалект, а соціальний діалект, що поєднує африканізм та англіцизм.

Раніше відомі вчені стверджували, що мова чорношкірих відрізняється від мови білих людей через деяких фізичних і ментальних відмінностей. Нарешті, вчені довели, що між існуючими расами немає таких відмінностей. Їх фізичні відмінності можуть існувати, але вони не пов'язані з мовними відмінностями. Багато соціолектів формуються лише завдяки територіальному та соціальному середовищу існування, що демонструють афроамериканці, які розмовляють звичайною англійською мовою, ідентичною білому населенню того ж регіонального, соціального та освітнього рівня.

Афро-американська версія англійської мови дуже широко використовує слово *nigger*, яке в американській версії вважається образливим. Одним із його значень у цьому варіанті є «друг», який іноді використовується у значенні собаки. Очевидно, це пов'язано з відданістю собаки, що означає «близький друг».

Історія появи афроамериканської версії англійської мови досі викликає суперечки і породжує гіпотези. Як ми вже зазначали, цей варіант є основним соціально-етнічним різновидом американського стандарту. Досі існують чотири основні теорії походження афроамериканської версії англійської мови: гіпотеза англіцистів, креолістів, неоангліцистів та субстрат.

Ключові слова: афро-американський варіант англійської мови, лінгвістика, історія формування, мовна ситуація, рівні мови, германські мови.

The problem statement. Afro-American variant of the English language refers to one of the variants of American English. This version of English is used by the African-American population. There is an opinion

that this variant of English functions in a certain situation and circumstances due to how and in what context this variant is used. Afro-American variant of the English language, along with other variants of American English, is an unchanged version of the language. This variant of the language has its own language system, which includes all language levels and has certain rules.

Afro-American variant of the English language has had various names at different times. There are – “American Negro Speech, Negro Dialect, Nonstandard Negro English, Black Dialect, Black Communications, Black Street Speech, Black English Vernacular, Black English” [6, p. 6].

Many studies have been devoted to this problem. The most interesting among them should be noted in terms of the topicality of this problem [1; 2; 3; 4; 5; 6 and etc.].

The purpose of the article is to analyse the history of formation and to show specific peculiarities of Afro-American variant of the English language.

The main material. In the second decade of the XX, linguists persistently engaged in research in the field of this object. This included all dialects of the English language. In addition to studying each variant separately, linguists focused on identifying links between different variants of the English language. At the same time, they began to investigate the history of the formation of the Afro-American variant of the English language [6; 8; 19].

Afro-American variant of the English language is a part of the African-American socio-ethnic and territorial reality. This variant is of particular interest due to the fact that this version has elements of sociolect and slang, including dialect and characterized by the fact that it appeared as a result of various historical, social and cultural reasons. As we already know, a dialect is a means of communication between people in a language who live on the same territory. A social dialect is like a variety of language used within a social age, profession, group etc. Slang is the most mobile layer of vocabulary, which is an accurate reflection of the linguistic picture of the world of representatives of a certain culture. According to certain linguists in the field of Germanic studies, the English language of black people serves for the communication of all African-Americans. This variant of the language is considered as an independent American version of the language and has all language levels like all other languages.

American sociolinguists paid most attention to the study of the socio-ethnic dialect of English, which was used among African-Americans. Some bilingual situations were also taken into account here.

As we know, dialects are used in the language of local nationalities and in the literary language. The standard American version of the English language itself plays a role in the formation of the Afro-American variant of the English language, which created it, including its external form.

The external form of the language was formed with the help of social factors. Subculture and rich cultural traditions occupy a huge place here. We believe that the present version of English is a sociolect. This is a part of speech that is used by the population of a certain social group.

In the origin and history of the development of the English language in America, especially in the Caribbean Islands, it is necessary to give a special role to the island of Barbados, where the first English settlers appeared in the south-east of this island in 1627. Later since 1640, the Irish, deported as a result of Oliver Cromwell’s policy, began to actively settle the island, which led to the local population mastering not only British English, but also the Irish dialect. In general, the process of learning English was slow, haphazard and ineffective; syntactic models, as a rule, were borrowed from substratum languages, and basic grammatical constructions were borrowed from the superstrate.

In linguistics, when studying a particular language, first of all pay attention to its origin, language levels, lexical composition, etc. These traditions are also present in the Afro-American variant of the English language. Here we are talking about phonological, morphological, syntactic, semantic and lexical levels. Having all the linguistic and speech features, this language was formed with the help of some social factors that distinguishes it from other variants of the English language.

In the modern world, Afro-American variant of the English language has a linguistic system. This system combines the main linguistic structures and variability. “African-Americans make up more than 1/8 of the entire US population, and Afro-American variant of the English language occupies a special place among American dialects not only because of the large number of its speakers, but also because of its significant contribution to many aspects of American pop culture. So, in addition to appearance, young Americans have been copying the style, manners, vocabulary and pronunciation features of dark-skinned street idols for several decades: *Dude, jazz, groovy, cool, chill out* and *girl* – these and other words did not originate from Afro-American variant of the English language, but received a rebirth, thanks to new slang meanings” [9, p. 157].

The first hypothesis is the hypothesis of the Anglicists, which arose in the middle of the XX century. It should be noted that first the “Linguistic Atlas of the United States of America and Canada” (LAUS) (1928–1930) was created by American dialectologists, and the hypothesis of Anglicists is based on numerous studies of this atlas, where regional variants of the English language are given. But this grandiose project was only partially implemented. Within the framework of this atlas, the “Linguistic Atlas of New England” (LANE) was compiled under the leadership of G. Kurat. It was based on the European dialectological tradition.

It should be noted that the identification of different dialects of the American version of English is based on a close mixing of social and territorial-ethnic characteristics.

The linguistic atlas of New England contributed to the fact that American dialectologists were able to find rich factual material. This, in turn, helped to significantly update the history of the formation of dialect differences in the American version of the English language. American dialectologists have also been able to largely clarify the dialect structure of modern English in the United States. At the same time, the atlas data also gave some idea of the social processing of dialect speech. However, the problems of social differentiation of language occupied a secondary place.

American dialectologists give a significant role to the question of the origin of the Afro-American variant of the English language. For them, this problem needs to be considered in a broad context. There is also such an assumption that Afro-American variant of the English language is characterized by a phenomenon where some archaic features of Eastern English dialects are predominant. Here we are talking about the influence of dialects of the American South. According to this opinion, they played a role in the formation of this version of the English language.

In their work, it is possible to identify the fact that the speech of white and dark-skinned elderly Americans belonging to the same territory had the same features. It can be assumed that this refers to the early English dialects of the British Isles. Because American scientists explain it by its historical development.

As we have already noted above about the four hypotheses of the emergence of Afro-American variant of the English language. We are talking here about the emergence and development of the Anglicist hypothesis. This primarily applies to the second half of the twentieth century. But after the development of this concept, a creolist hypothesis arises. A

number of scientists adhere to this hypothesis. They believe that Afro-American variant of the English language originated from the Creole language. The Creole language existed mainly in the southern part of the USA. A contact language is a form of natural language that has emerged as a result of the mixing of two languages. Such a language becomes native to other generations of native speakers of this language. There is a difference in the fact that Creole languages are most related to natural languages. Ethnic groups speak these languages.

The followers of this hypothesis, the Creolist hypothesis, believed that the Creole language had common features with the Creole variants of the English language of the contingent of Africa and the Caribbean Islands. It is assumed that the Gullah language originated from this language, since African-Americans living on the coast of South Carolina and Georgia still speak this language. The significant long-term contact that was present between the Creole language and other American versions of English contributed to the fact that they got closer and decreolization turned out. Despite this, some features of the Creole language can also be found in modern Afro-American variant of the English language.

Scientists who adhere to this hypothesis, speaking of African and Creole elements, consider them to be the central position in the formation of this variant of the English language. They note that prehistoric elements of African languages have been preserved in the speech of generations belonging to Afro-American culture. And their ancestors were once brought to America. Thus, these ancestors spread to the northern part of America and their sociolects may influence the development of this version. The same Africanisms that prevailed in their speech appeared in the lexical composition of Afro-American variant of the English language.

“This includes such units as buckra *white man* < mbakara *master* in the Ibibio language (Southern Nigeria), cooter *turtle* < kuta in the Bambara and Malinke languages, goober *peanut* < nguba in the Kimbundu language, voodoo *belief in witchcraft, shamanism, incantation* < Vodou *protective spirit* in the Fon and Yu languages, yam *sweet potato* < nyambi in the Bantu language, chigger (chigo, chego, chiego) *flea, tick* < jiga *insect* in the Wolof language” [5, p. 91].

The presence of a Creole element in Afro-American variant of the English language is criticized by R. McDavid [11]. He believes that the elements that realist scientists usually refer to other versions of the English spoken by white Americans.

Some of these elements belong to the common American vernacular, in which there is double negation, reduction of consonants, etc. "South American English was also born in mind, as it is to share some grammatical features with AAVE as well as standard English to contract basic forms with standard numbers" [10, p. 7].

"From a genetic linguistics perspective, AAVE's vocabulary is as English as that of any North American English variety; it is not more divergent from Standard American English than, say, Appalachian, Ozark, or Amish English. Its phonology and grammar are very similar to those of American White Southern English (AWSE) varieties and to some extent different from those of Gullah and other AECs, despite partial similarities pointed out regarding the syntactic distribution of the copula and lack of subject-verb agreement in the present tense" [12, p. 351].

The next hypothesis is that of the neo-Anglicists. Its appearance dates back to the end of the twentieth century. This hypothesis did not arise from scratch. Its followers take the letters of slaves as the basis of this hypothesis. According to them, former slaves wrote them, and on the basis of these letters, one can see this hypothesis. That is, Afro-American variant of the English language at an early stage of development did not have such significant differences with postcolonial American dialects. Because this hypothesis, like the first one, gives the idea to believe that Afro-American variant of the English language, which arose after postcolonial politics, did not differ from the early British dialects brought to North America. But despite this, the followers of this hypothesis believe that the variants of the English language have become very different over the past two centuries and now Afro-American variant of the English language has little in common with modern American slang dialects.

It is important to note that Afro-American variant of the English language has an integral structure, unity of forms and consistency with respect to the laws and regulations existing in it. But despite this, Afro-American variant of the English language is strongly influenced by elements of West African languages.

The fourth hypothesis is the substrate hypothesis. The essence lies in the fact that Afro-American variant of the English language was strongly influenced by the long-term contact of Africans and Europeans. In this regard, there has been a change in language structures, primarily at the level of grammar, vocabulary and phonetics. It can be concluded that this hypothesis is based on the

fact that at the beginning of development in Afro-American variant of the English language there were a large number of local language characteristics. Among other dialects, African substrate languages had a strong influence. They led to the fact that "Afro-American variant of the English language became in a discrete form, that is, it stood out among other dialects" [20; 8].

In contrast to the "Anglicist" hypothesis, "already in the second half of the twentieth century, a "substrate" hypothesis was put forward, according to which Afro-American variant of the English language is the result of language contacts between speakers of English dialects of early settlers and speakers of English-based Creoles" [20, p. 223].

As we have already noted above, the peculiarities of the African language played a role in the formation of the Afro-American variant of the English language, and other factors cannot be excluded. The originality of some South American and North American dialects also gave an undoubted contribution to the development of this variant. It was also influenced by English speech patterns. Thus, the modern African-American version of English is very close to the English language and at the same time expresses many characteristic elements of African culture and sharply contrasts with the European tradition.

Conclusion. Approaching the results, we can conclude that Afro-American variant of the English language has a pronounced emotional linguistic tinge. This variant is characterized by linguistic specificity, originality and uniqueness. Regional disunity can also be added here. Here the main factor manifests itself in the study of the dialect and the question of its formation. It should be noted that this variant of the English language goes back to the African-Americans themselves. Once upon a time, many years ago, they were brought to North America as slaves. But they communicated with each other in West African languages. These languages then became the basis for the formation of the Afro-American variant of the English language. But African slaves in America studied English and in turn tried to bring it closer to the system of their native language. This applies to lexical, grammatical and phonetic elements.

Afro-American variant of the English language turns out to be primarily the language of informal communication among friends and relatives, while standard American English is used in more formal communication. Native speakers of Afro-American variant of the English language have a fairly clear idea of how to speak their language correctly, what corresponds to the norm and what goes beyond it.

Afro-American variant of the English language is not a dialect or a language. This language variant is Creole, used by African-Americans as a means of international communication, which includes the basics of English as the main source. Consequently, it has been investigated that it is a Creole.

REFERENCES:

1. African-American English: Structure, History, and Use. Edited By Salikoko S. Mufwene, John R. Rickford, Guy Bailey, John Baugh. 1st edition. London, 2021.
2. Bailey G., Maynor N., Cukor-Avila P. (eds.) *The Emergence of Black English-Text and Commentary*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1991. 353 p.
3. Baugh J. *Linguistic Perceptions in Black and White: Racial Identification Based on Speech* // Baugh J. *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin: University of Texas Press, 1999, pp. 135–147.
4. Cassidy, Frederic G., and Joan Houston Hall. 1985-2002. *Dictionary of American Regional English*. Cambridge: Belknap/Harvard University Press.
5. Claerbaut D. *Black Jargon in White America*. Mich., 1972.
6. Green L. *African American English* / L. Green // *Language in the USA: Themes for the Twenty-First Century*; edited by E. Finegan, J. Rickford – Cambridge: Cambridge University Press, 2004, pp. 76–91.
7. Lincoln E., Lawrence M, *The Black Church in the African American Experience*. Durham, 1990.
8. Lippi-Green R. *English with an Accent: Language, Ideology, and Discrimination in the United States* / R. Lippi-Green. London / New York: Routledge, 1997, 286 p.
9. Metcalf A. *How We Talk: American Regional English Today*. Boston: Houghton Mifflin, 2000, pp. 156–166.
10. Montalbán I.P. *African American Vernacular English: A representation of a non-mainstream variety of English in Kathryn Stockett's "The Help"*. Universitat Autònoma de Barcelona. 42 p.
11. Raven I. McDavid Jr, *Varieties of American English*. California: Stanford Univ. Press, 1980, 383 p.
12. Salikoko S. Mufwene. *The English origins of African American Vernacular English*. John Benjamins Publishing Company: 2014. Pp. 349–364.
13. Smitherman G. *Talkin That Talk: Language, Education, and Culture in African America*. N.Y., 1999.
14. Spears R. *NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions*. Illinois, 2000.
15. Thomas, Erik R. and Jeffrey Reaser. *Delimiting perceptual cues used for the ethnic labeling of African American and European American voices*. *Journal of Sociolinguistics* 2004, No.8, pp. 54–87.
16. Trudgill P., Chambers J. K. *Verb systems in English dialects* // *Dialects of English: Studies in grammatical variation* / Ed. by P. Trudgill and J. K. Chambers. London & New York: Longman, 1991; pp. 49–51.
17. Williamson J. *A Look at Black English*. *Crisis*, August 1971, vol. 78.
18. Wolfram W. *A Sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech*. Washington, 1969.
19. Wolfram W. *African American English* / W. Wolfram // *The Handbook of World Englishes*; edited by B.B. KACHRU, YA.KACHRU, C.L. NELSON – Hoboken, New Jersey (US): Wiley-Blackwell, 2009, p. 328–340.
20. Wolfram W., Schilling-Estes N. *American English: Dialects and Variation*. Oxford (UK): Blackwell Publishers, 1998, pp. 169-175. Wolfram W. *African American English* / Kachru Braj B., Kachru Yamuna & Nelson Cecil L. (eds.) *The Handbook of World Englishes*. Hoboken, New Jersey (US): Wiley-Blackwell, 2009, pp. 328–340.

МЕТАФОРИЧНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

METAPHORICITY IN POLITICAL DISCOURSE

Пастернак Т.А.,

orcid.org/0000-0003-0589-6881

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германських мов

Національної академії Служби безпеки України

Статтю присвячено аналізу метафоричності у політичному дискурсі. Фокус дослідження спрямований на еволюцію політичної метафори у сучасних наукових розвідках, основну роль і функції метафори у політичному мовленні, а також на дослідженні найуживаніших видів політичної метафори. Метафора визначена як когнітивний феномен, фундаментальний прийом концептуалізації дійсності. Основний ракурс дослідження ми спрямували на функціональний потенціал метафори, розглянувши основні функції метафори, зокрема у політичному дискурсі: номінативну (найменування певної реальії для кращого розуміння характерних властивостей цієї реальії); комунікативну (для передачі актуальної інформації у стислій і доступній формі); і прагматичну (вплив на свідомість адресата і спонукання до дій). У праці ми проаналізували новостворені концептуальні метафори, такі як «orcs», «Bandera smoothie», «Chornobaivka», «rashists», «bavovna» та ін. на матеріалі публічних промов та звернень до народу президента України В.О. Зеленського та дослідили особливості їх вторинного значення та функцій. Ми виокремили і систематизували 3 блока епітетів: 1) що описують український народ і його захисників; 2) що характеризують діяння РФ та російських загарбників; 3) що відображають сучасні реальії. Ми також вивчили і проілюстрували найпродуктивніші види політичної метафори: антропоморфну, артефактну, природну та соціальну, і доповнили перелік мілітаристською метафорою, особливо актуальною в умовах військового протистояння. Результати проведеного дослідження дають підстави зробити висновки, що метафора є потужним інструментом для збагачення мови і, одночасно, дієвим засобом для відображення нових суспільно-політичних реальій. Політична метафора володіє широким функціональним потенціалом для номіналізації, комунікації та впливу на свідомість і спонукання до дій кінцевих споживачів політичного дискурсу. Метафори спрощують мовлення, скорочують дистанцію з аудиторією, створюють чуттєвий, привабливий образ політика, апелюють до загальнолюдських цінностей та сприяють згуртованості і об'єднанню народу для спільної боротьби.

Ключові слова: метафоричність, політична метафора, епітети, політичний дискурс, функції метафори.

The article is devoted to the analysis of metaphoricity in political discourse. The study focuses on the evolution of political metaphors in contemporary scientific research, the main role and functions of metaphors in political speech, and the study of the most common types of political metaphors. Metaphor is defined as a cognitive phenomenon, a fundamental way of conceptualizing reality. In the paper we have analyzed the newly created conceptual metaphors, such as "orcs", "Bandera smoothie", "Chornobaivka", "rashists", "bavovna" etc. based on the material of public speeches and addresses to the people of the President of Ukraine V.O. Zelensky. We have identified and systematized 3 blocks of epithets: 1) describing the Ukrainian people and its defenders; 2) describing the actions of the Russian Federation and Russian invaders; 3) reflecting modern realities. We have also studied and illustrated the most productive types of political metaphors: anthropomorphic, artifactual, natural, social, and have supplemented the list with a militaristic metaphor, particularly relevant in the context of military confrontation. The results of the study lead to the conclusion that the metaphor is a powerful tool for enriching speech and at the same time effective means for reflecting new socio-political realities. Political metaphor has a wide functional potential for nomination, communication, influence on the consciousness and induce the actions of the end users of political discourse. Metaphors simplify speech, reduce the distance with audiences, create an empathetic, attractive image of politicians, appeal to universal values, and promote solidarity and unity among people in a common struggle.

Key words: metaphoricity, political metaphor, epithets, political discourse, functions of metaphor.

Вступ. Метафора як стилістичний засіб відіграє важливу роль у політичному дискурсі, особливо у зверненнях політичних лідерів до народу та представників міжнародних спільнот і організацій. Вона може впливати на сприйняття аудиторією складних, а іноді й трагічних подій, на прийняття рішень, створення певного образу, тощо. Використання метафори в офіційному тексті, іноді досить формальному і «сухому», дозволяє яскравіше побачити, уявити певні реальії життя, пролити світло на сутність подій, краще зрозуміти, оцінити і переосмислити їх. Іноді метафора

вводить в текст поняття далекі від політичного дискурсу, щоб проілюструвати певні явища шляхом їх зіставлення, що робить цей художній засіб потужним елементом впливу.

Метафора, як стилістичний засіб, завжди була об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Бут, В. Вовк, О. Воробійової, А. Гоутлі, С. Єрмоленко, Ю. Караулова, А. Тараненка, Н. Фейрклоу та ін. Політичну метафору, як потужний впливовий інструмент мовлення політичного діяча вивчали Х. Дацишин, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Дж. Чартеріс-Блек та

ін. Метафоричним потенціалом політичних промов цікавилися такі лінгвісти, як О.М. Тищенко, А.О. Худолій, В.Є. Чернявська. Переклад політичної метафори був у фокусі дослідження Т.Б. Новікової, І.В. Самаріної, Я.Г. Тікан та ін.

Використання метафор у політичному дискурсі має стратегічне значення. Це здатність апелювати до емоцій слухача природним для нього способом. Використання метафоричної мови і те, як її можна тлумачити в політичному дискурсі, залежить від ідеології оратора. Політики свідомо обирають зрозумілі й «дієві» метафори для емоційного впливу і переконання слухачів. Тому дослідження метафор у політичних промовах, зверненнях та публічних виступах політиків та впливових громадських діячів є особливо актуальним під час глобальних трансформацій світу для виявлення їх впливового потенціалу.

Мета цього дослідження – виокремити і систематизувати концептуальні політичні метафори у англомовних промовах президента України Володимира Зеленського, проаналізувати особливості їх вторинного значення та функцій.

Методи дослідження базуються на когнітивному семантичному підході, започаткованому Дж. Лакоффом і М. Джонсоном і включають метод когнітивного аналізу і метод компонентного аналізу. Відповідно до теорії Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, метафора є породженням думки; аналіз метафор – суб'єктивним явищем, а тлумачення переважно обумовлено відмінностями в пізнанні світу і особистим досвідом перекладача [1, с. 31].

Виклад основного матеріалу. Традиційно, визначення метафори пов'язане з етимологічним поясненням самого терміна «метафора» від грец. *μεταφορά* – перенесення ознак одного предмета на інший на основі їх подібності.

Дослідники вважають, що в основі метафори лежить лінгво-креативна асоціація, яка полягає в тому, що має двосторонню спрямованість – на оточення і на наявні ресурси мови [2, с. 7]. Зокрема, В. Чабаненко зазначає, що «звичайне порівняння часто не задовольняє мовця (автора) – і він вдається до метафори. Кожна метафора, як експресивний мовний засіб, є складним утворенням, що спирається на асоціацію за аналогією, та на різні конотативні відтінки значення. Створення метафор – це художньо-естетичний процес не тільки пошуку образності, а й подібності реальних предметів та явищ» [2, с. 12].

Г. Стейн визначає вісім напрямків дослідження метафори: [3, с. 133–378]

1) мовна метафора у граматичній системі мови;

2) мовна метафора у тексті;

3) концептуальна метафора у граматичній системі мови;

4) концептуальна метафора у тексті;

5) мовна метафора у процесі та як результат мовної поведінки, що включає у себе збереження, отримання або втрату стійкого значення;

6) психологічний аспект мовної метафори у процесі відтворення і сприйняття мови, досвід індивіда у конкретній мовній ситуації;

7) концептуальна метафора у процесі і як результат мовної поведінки;

8) психологічний аспект концептуальної метафори у процесі відтворення і сприйняття мови, що відображає досвід індивіда у конкретній мовній ситуації.

Перетин таких напрямків дослідження обумовлює появу тривимірної моделі метафори. Комплексне тривимірне дослідження метафори здійснюється у таких напрямках: лінгвістичний, концептуальний і комунікативний. Лінгвістичний напрям розділяє метафору на пряму і непряму. Характерною рисою прямої метафори є те, що концептуальне джерело представлене у тексті безпосередньо, а прямі концептуальні структури інтегруються, але при цьому зберігають свою автономність [3, с. 65].

Відправною точкою до розуміння метафори як когнітивного явища стала теорія, відома як «когнітивний лінгвістичний погляд на метафору» яку було представлено у праці Джорджа Лакоффа і Марка Джонсона «Метафори, якими ми живемо» [1, с. 52]. На думку вчених, існує тісний зв'язок між мовою, метафорами та мисленням, тобто ми думаємо метафорами. На підтримку цієї теорії Дж. Чартеріс-Блек стверджує, що метафора використовує мову для активізації несвідомих емоційних асоціацій і впливає на наші цінності і переконання, через перенесення позитивних або негативних асоціацій в метафоричну площину [4, с. 763]. Вчений стверджує, що метафорична мова є більш переконливою, оскільки вона впливає як на інтелект, так і на емоції слухача.

У доробка Дж. Лакоффа і М. Джонсона є своя передісторія створення, адже сама ідея про метафоричність людського мислення з'явилася значно раніше.

Почнемо розгляд праць, які заклали підґрунтя для відомої монографії з роботи англійського філософа і лінгвіста Айворі Річардса [5]. У його роботі «Філософія риторики» сформульовано тезу про метафоричність мислення, про його здатність

породжувати мовні метафори внаслідок реалізації когнітивної діяльності. Автор одним з перших вказує на те, що в межах метафоричної концепції поєднуються два раніше окремі уявлення, що призводить до тлумачення природи метафори на семантичному рівні. Дослідник зазначає, що коли відбувається порівняння двох явищ, предметів, тощо з неспоріднених сфер, людина вимушена робити своєрідне зусилля свідомості. Це «зусилля свідомості» і «робота думки» для А. Річардса діють як основні складові, необхідні для процесу метафоризації [5, с. 24].

Далі необхідно згадати Майкла Осборна, який вважається «піонером у вивченні політичної метафори». Ймовірно, що саме спільна робота М. Осборна і Д. Енінгера під назвою «Метафора в публічній промові» ініціювала усвідомлення метафори як особливої категорії мислення [6, с. 226]. У подальшому М. Осборн зосередився на дослідженні архетипних метафор у риторичній політичній лінгвістиці. Спираючись на особливості взаємовідносин політика та його електорату, автор дійшов висновку, що в будь-якій політичній промові є так звані архетипні метафори, а час, культура і географія у таких випадках неактуальні [7].

Більш пізня праця Дж. Лакоффа «Метафора і війна: система метафор для виправдання війни у Затоці» була присвячена дослідженню політичної метафори, що стало новим етапом у розвитку політичної лінгвістики. Вчений стверджує, що метафори пронизують все наше життя й виявляються не лише в мові, але й у мисленні та дії. Окрім того, існує система метафор, неусвідомлювана людиною, якою ми користуємося для розуміння політичної реальності. Метафора є потужним інструментом конструювання реальності і впливу на події, зокрема політичні: «Не існує способу уникнути метафоризації мислення, особливо у складних випадках – таких, як проблеми політики», – пише Дж. Лакофф [8, с. 9].

Українська дослідниця Г.М. Шиманович відзначає виняткову номінативну роль метафори в когнітивному процесі: «У сучасній лінгвістиці метафора отримала розуміння, перш за все, як когнітивний феномен, могутній інструмент мислення, фундаментальний прийом пізнання та концептуалізації дійсності» [9, с. 35]. На думку дослідниці, метафора за своєю природою скоріше є смислоутворюючим, концептуальним, є не мовним явищем. Вона є одним з головних засобів пізнання дійсності, найменування нових об'єктів і предметів, створення художніх образів та утворення нових значень. Метафора ґрунтується на

фонових знаннях людини про оточуючий світ, а також на набутих раніше концептуальних і категоріальних знаннях.

Творення мовної метафори базується на здатності людини будувати асоціативні зв'язки між предметами навколишньої дійсності і поняттями, що їх описують. Метафоризація може ґрунтуватися на подібності найрізноманітніших ознак предметів: кольору, форми, об'єму, призначення, розташування в просторі і часі, тощо. Функціональний діапазон метафори досить широкий. С.Ю. Гуцол, зокрема, виділяє наступні функції метафори: [10, с. 110].

- номінативну – давати індивідуальні назви;
- експресивну – апелювати до уяви;
- сугестивну – апелювати до інтуїції, тобто впливати на адресата;
- когнітивну – визначати спосіб мислення про світ або його фундаментальні частини, створювати уявлення про певний об'єкт або категорію об'єктів.

Розглянемо детальніше найбільш суттєві, на наш погляд, особливості та функції метафори у політичних зверненнях до народу та промовах на міжнародних майданчиках президента України В. Зеленського. Перш за все, метафора виконує **номінативну** функцію або функцію найменування певної реальності і, одночасно, використовується для кращого розуміння характерних властивостей цієї реальності. Ми виокремили і проаналізували у цьому сенсі найбільш типові для політичного дискурсу новостворені метафори, такі як: “*orcs*”, “*Bandera smoothie*”, “*Chornobaivka*”, “*rashists*”, “*bavovna*” та ін. і проаналізували закладений у них смисл.

“*Orcs*” (орки) – вигадані гуманоїдні монстри, як гобліни. Назва «орки» увійшла до українського узусу з фантастичних творів Дж.Р. Толкіна, зокрема з «Володаря перснів». У творах Толкіна орки – це брутальна, агресивна і жорстока раса монстрів. Орки потворні, подібні на людей зовні, але приземкуваті, з великим іклами і гострими вухами. Концепція орків була використана в комп'ютерних іграх, таких як “*Dungeons & Dragons*”, “*Magic: The Gathering*” і “*Warcraft*”, в яких орки також змальовані як зла, войовнича сила – протипага добру. В промовах українських політичних діячів «орками» називають російських солдат, що відзначилися особливою жорстокістю, а відтак, усіх російських загарбників. “*Flood your village to prevent the orcs from entering Kyiv*” [11].

“*Bandera smoothie*” (Бандера смузі) – це горюча суміш, коктейль Молотова, як називали

його фіни, які і придумали цей рецепт під час радянсько-фінської війни, зроблена в Україні на основі бензину. Його використовували українські захисники, добровольці та військові на початку збройного вторгнення, щоб зупинити військову техніку ворога [12]. Назва має також символічне значення, оскільки носить патріотичний відтінок. Степан Бандера – відомий український політичний діяч, один із радикальних ідеологів, практиків і теоретиків українського націоналістичного руху XX ст. і особистість, яка досить категорично сприймається російськими ідеологами. “*A TV presenter makes a “Bandera smoothie”*” [11].

“*Chornobaivka*” (Чорнобаївка) – невелике село у Херсонській області України з населенням менше 10000 осіб (станом на 2001 рік). У селі розташовано аеродром, де систематично зазнавала втрат російська армія у перші місяці повномасштабної війни. Новий термін «Чорнобаївка» став ім'ям загальним, метафорою, що символізує натиск, хоробрість і майстерність українських солдат і недолугість, безпомічність та безславність російських загарбників. “*The first and not the last Chornobaivka*” [11].

Назва “*rashists*” (рашисти) увійшла в український політичний дискурс і позначає російських загарбників, що порівнюються з фашистами. Енциклопедія тлумачить «рашизм» (від «Росія» (англ. Russia, «Раша») + «фашизм») або російський фашизм, як термін, який використовується для позначення політичної ідеології та соціальної практики владного режиму Росії кінця XX – початку XXI століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів [13]. Метафора «рашисти» носить яскраво виражену знецінювальну та принизливу конотацію, демонструє презирливе та зневажливе ставлення і має яскраве емоційне забарвлення. “*Now grandchildren tell their grandfathers how they beat the Rashists*” [11].

“*Bavovna*” (бавовна) – це метафора, що виникла і поширилася під час збройного повномасштабного вторгнення в Україну. «Бавовною» називають вибухи, здійснені переважно українськими військовими на тимчасово окупованій території України та на території РФ. Метафора виникла в результаті помилки онлайн-перекладача, що сплутав російські омографи «хлопок» і «хлопок», останній з яких перекладається українською як «бавовна». Однак назва прижилася і стала своєрідною характеристикою українців як

дотепних, сміливих, винахідливих і з почуттям гумору. “*We received EU candidate status, returned Zmiinyi Island, heard the first “Bavovna” in Crimea, saw fireworks at the occupier's warehouses and Antonivskyi Bridge*” [11].

Цікавим, на наш погляд є метафоричне уживання сталого виразу «*gestures of goodwill*» (жести доброї волі), що в контексті війни перетворився на евфемізм і набув нового значення. «Жестами доброї волі» саркастично називають ганебну втечу російських військ з поля бою від набагато меншої за чисельністю української армії. “*Threats and ultimata about denazification were replaced by gestures of goodwill*” [11].

Наступна функція – **комунікативна**, за допомогою якої актуальна інформація подається в стислій і доступній формі адресату. Мова політичних діячів переповнена епітетами, що влучно характеризують сучасні політичні події та людей, передають атмосферу, настрої та відношення, відображають реальність. Наприклад, у зверненнях В. Зеленського ми виокремили 3 блока епітетів:

1) епітети, що описують український народ, українських захисників: *hardened fighters, humane and responsible business, sincere heart, greatest emotions*;

За допомогою епітетів з позитивною конотацією створюється і підсилюється образ гідного і незламного українського захисника: загартованого у бою, людяного, з щирим серцем і міцною волею.

2) епітети, що характеризують діяння РФ та російських загарбників: *aggressive Russian war, destructive war, hostile activity, crazy threats, brutal torture, mass abuse, political prisoners, mass burials, murdered people, torture chambers, mass graves, blown up sewage facilities, burned chemical plants, innumerable burial sites of slayed animals, terrorist state, Russian murderers*;

Цей блок епітетів з негативною, деструктивною конотацією посилює та візуалізує жахливі картини наслідків жорстокості і «нелюдського» поводження та створює потворний, відразливий образ російських загарбників.

3) епітети, що відображають сьогоденні реалії: *honest countries, joint efforts, the furious month, furious beginning of the war, grey zone, furious year of invincibility*.

Світ, який вимальовується через цей блок епітетів, постає суперечливим, і неоднозначним протистоянням добра і зла, боротьби вищих, справжніх цінностей із застарілими руйнівними ідеологіями.

I, нарешті, **прагматична** функція, коли відбувається вплив на адресата. Варто зазначити, що вплив, як елемент прямого і прихованого «насилля» над адресатом, неоднозначно тлумачиться різними дослідниками. До прикладу, дослідники риторичного дискурсу сходяться на думці, що політична метафора – це важливий інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Роль метафори у процесі комунікації передбачає передачу та масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство, адже вона часто має оцінну природу.

Ми проілюстрували і доповнили перелік найпродуктивніших видів політичної метафори.

Антропоморфна метафора, в якій предмети і явища об'єктивної дійсності представлені в асоціативному зв'язку з людськими формами й якостями: *with bare hands; those who gave their lives for Ukraine*. Антропоморфні метафори спрощують мовлення, скорочують дистанцію з аудиторією, оскільки вони є зрозумілими для усіх членів суспільства.

Артефактна метафора – в якій метафоризовані мовні явища представлені через світ речей, які створила людина; *a living wall on the path of the occupier's military columns; sword of international law*. Артефактні метафори надають мовленню мовця стабільності і ваги, оскільки апелюють до ідеї діяльності, розвитку і побудови чогось нового.

Природна метафора – в якій предмети та явища представлені в асоціативному зв'язку зі світом тварин, рослин і природи: *anti-tank hedgehogs; army sounds loud; freeze the war*. Природні метафори сприяють емоційності і привабливості

мовця як чуйного і чуттєвого оратора, що прагне до гармонії з навколишнім світом.

Соціальна метафора – в якій предмети і явища представлені через соціальну діяльність людини: *to pay a very high price for freedom; the path to peace; restore peace; revitalize the security architecture*. Соціальні метафори порушують питання цінностей: справедливості, правди, миру, тощо.

На основі емпіричного матеріалу промов і виступів президента України В. Зеленського ми виокремили ще один актуальний для нинішнього сьогодення тип метафори – **мілітаристську метафору**, в якій предмети і явища представлені через протистояння, що асоціюється з боротьбою: *to blackmail the world; the victory over hunger and the food crisis; to turn the cold into a weapon; reverberations of the war; raise the white flag; to tell the route the Russian warship; sword of international law; the capitals of invincibility; fight against evil*.

Мілітаристські метафори у політичних промовах апелюють до ідеї згуртованості, єдності, спільної боротьби за вищі цінності.

Висновки. Метафора є потужним інструментом для збагачення мови і, одночасно, дієвим засобом для ілюстрації нових реалій. Політична метафора володіє широким функціональним потенціалом для номінації, комунікації та впливу на свідомість і спонукання до дій кінцевих споживачів політичного дискурсу. Вони спрощують мовлення, скорочують дистанцію з аудиторією, створюють привабливий образ мовця, апелюють до загальнолюдських цінностей та сприяють згуртованості і об'єднання народу для спільної боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London. 1980. 242 p.
2. Чабаненко В.А. *Стилістика експресивних засобів української мови* : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
3. Steen G. J. *Finding metaphor in grammar and usage : a methodological analysis of theory and research*. Amsterdam : John Benjamins, 2007. 430 p.
4. Charteris-Black Jonathan. *Politicians and Rhetoric : the Persuasive Power of Metaphor*. *Applied Linguistics*. 2006. 27(4). P. 762–766.
5. Richards I. A. *The Philosophy of Rhetoric*. New York; London : Oxford University Press, 1936. 138 p.
6. Osborn Michael, Ehninger Douglas. *The Metaphor in Public Address*. *Speech Monographs*. 1962. Vol. 29. P. 223–234.
7. Osborn M. *Archetypal Metaphor in Rhetoric : The Light-Dark Family*. *Quarterly Journal of Speech*. 1967. Vol. 53. P. 115–126.
8. Lakoff George. *Metaphor and War : The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. *Journal of Cognitive Semiotics*. 1992. IV(2). P. 5–19.
9. Шиманович Г. М. *Метафора як когнітивний механізм номінації та її роль у мовній картині світу*. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №107. С. 35–38.
10. Гуцол С. Ю. *Метафора як спосіб символічного вираження внутрішнього досвіду особистості*. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2007. №3 (21). Ч. 1. С. 109–116.

11. President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy : Official website. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/speeches> (дата звернення : 14.05.2023).

12. Urban dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Bandera%20Smoothie> (дата звернення : 14.05.2023).

13. Вікіпедія : вільна енциклопедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B7%D0%BC#%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8> (дата звернення : 14.05.2023).

РОЗДІЛ 4

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.27>

ТОПОНІМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПАРЕМІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ДАВНІХ РИМЛЯН

TOPONYMS AS AN ELEMENT OF THE PAREMIC PICTURE OF THE WORLD OF THE ANCIENT ROMANS

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри загального та германського мовознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті представлено виклад основних результатів дослідження топонімної картини світу давніх римлян в лінгвокультурологічному аспекті. Вивчення географічних найменувань в окресленому ракурсі дозволяє не тільки правильно визначити локалізацію певних подій, потрактувати їх зміст, а й з'ясувати вплив екстралінгвальних чинників на інтерпретацію семантики топонімів у структурі латинських паремій, простежити механізм переосмислення власної назви, встановити вплив топонімів на загальне значення прислів'їв, приказок, фразеологізмів. Актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого вивчення топонімної картини світу давніх римлян крізь призму латинських паремій, виявлення механізмів формування культурних конотацій топонімів, а також відсутністю досліджень лінгвокультурної специфіки онімної лексики на матеріалі паремійної спадщини римлян. Латинські паремії з компонентом-топонімом містять відомості про географічні особливості, історичну епоху, під час якої виникла власна назва, народ, який її створив, мову. Топоніми – це джерело багатой лінгвальної та енциклопедичної інформації, дзеркало культури, яке відображає реальне оточення людини, менталітет народу, його національний характер, традиції, культуру, генетичну пам'ять, світосприйняття, моральні цінності. Вивчення географічних найменувань крізь призму паремійної спадщини дозволяє простежити механізм переосмислення власної назви, встановити конотаційні та асоціативні зв'язки топонімів, їх вплив на загальне значення прислів'їв. Тлумачення семантики латинських паремій з компонентом-топонімом залежить від історичного, соціального та етнокультурного контексту. У латинських фразеологізмах, прислів'ях і приказках топоніми зазнають семантичних перетворень, актуалізують різні культурно-історичні й національно-оцінні конотативні значення, репрезентують узагальнення одиничного значення через абсолютизацію певної властивості під впливом екстралінгвальних чинників. Таким чином, топоніми в структурі паремій не тільки виконують диференційну функцію, а й виступають певними символами, набувають емоційно забарвленого значення.

Ключові слова: латинська мова, прислів'я, приказки, фразеологізми, топоніми, національно-культурна специфіка, конотативний компонент значення.

The study of geographical names in the outlined framework allows not only for the accurate determination of the localization of certain events and their interpretation but also for understanding the influence of extralinguistic factors on the interpretation of the semantics of toponyms within the structure of Latin proverbs, sayings, and phraseological units. It enables the tracing of the mechanism of reinterpretation of proper names, establishing the influence of toponyms on the overall meaning of proverbs, sayings, and idioms. The topicality of the study is caused by the need for an in-depth study of the ancient Romans' toponymic picture of the world through the prism of Latin paremias, as well as, the identification of the formation mechanisms of toponyms' cultural connotations and the lack of research on the linguistic and cultural specificity of the onymic vocabulary based on the material of the Roman paremic heritage. Latin paremias with a toponym component contain information about geographical features, the historical era of the appearance of the proper names, the people who created them, and the language. Toponyms are a source of rich linguistic and encyclopedic information, a mirror of culture that reflects the real environment of a person, the mentality of a people, its national character, traditions, culture, genetic memory, worldview, and moral values. The study of geographical names through the prism of paremic heritage allows tracing the mechanism of reinterpretation of one's own name, to establish the connotative and associative links of toponyms and their influence on the general meaning of proverbs. The interpretation of the semantics of the Latin paremias with a toponymic component depends on the historical, social and ethnical and cultural context. In Latin phraseological units, proverbs and sayings, the toponyms undergo semantic transformations, actualize various cultural, historical and nationally valued connotative meanings, and represent the generalization of a single meaning through the absolutization of a certain property under the influence of extralinguistic factors. Thus, toponyms in the structure of paremias not only perform a differential function but also act as certain symbols and acquire an emotionally coloured meaning.

Key words: toponyms, the Latin language, proverbs, sayings, phraseological units, national and cultural specificity, connotative component of meaning.

Постановка проблеми. Сучасний стан ономастичних досліджень характеризується посиленням інтересом лінгвістів до питань функціонування власних назв у текстах різних стилів і жанрів, вивчення лінгвокультурної специфіки пропріальної лексики. Паремії з компонентом-топонімом – це частина культурної спадщини, факти історії, які вказують не лише на розташування поселення, а й містять цінну лінгвокультурну інформацію про особливості образного мислення, світоглядні позиції, систему цінностей і культуру окремого народу, його розуміння явищ навколишнього світу. Вивчення географічних найменувань на матеріалі паремій дозволяє не тільки правильно визначити локалізацію певних подій, потрактувати їх зміст, а й простежити механізм переосмислення власної назви, встановити вплив топонімів на загальне значення прислів'їв. У зв'язку з цим назріла потреба вивчення етнокультурної специфіки топонімів в латинській мові, що дає можливість краще зрозуміти лінгвокультурну своєрідність давніх римлян. Актуальність розвідки обумовлена необхідністю поглибленого вивчення онімів у прислів'ях і приказках, виявлення механізмів формування культурних конотацій топонімів у латинських пареміях, а також відсутністю досліджень лінгвокультурної специфіки онімної лексики на матеріалі латинських прислів'їв і приказок.

Метою роботи є вивчення семантико-когнітивних і національно-культурних особливостей античних топонімів у латинських прислів'ях і приказках, встановлення впливу топонімів на зміст паремії, з'ясування механізму переосмислення власної назви, її перетворення на загальну.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: узагальнити теоретичні засади дослідження топонімів у сучасних лінгвістичних студіях; укласти реєстр латинських паремій, у складі яких засвідчені топоніми; з'ясувати роль топонімів у формуванні паремійного значення, виявити їх національну самобутність.

Джерельною базою слугували латинські афоризми з компонентом-топонімом (85 одиниць), зафіксовані репрезентативними лексикографічними джерелами [5; 7; 14; 15].

Об'єктом дослідження є латинські прислів'я, приказки, фразеологізми з компонентом-топонімом. **Предметом** – національно-культурна специфіка античних топонімів у паремійній спадщині давніх римлян.

Аналіз останніх досліджень. Онімна лексика неодноразово була предметом наукових зацікавлень сучасних мовознавців. У монографії І. Заваринської ґрунтовно досліджено специфіку

англійських, польських та українських фразеологічних одиниць з компонентом власна назва у лінгвокультурологічному аспекті, зокрема у третьому розділі «Мотиваційна основа фразеологізмів із топонімним компонентом у зіставлювальних мовах» визначено джерела лінгвокультурної інформації компонента-топоніма, встановлено типи моделей аналізованих фразеологізмів, зіставлено план вираження і план змісту фразеологізмів з топонімним компонентом в англійській, польській та українській мовах, визначено мотиваційну основу фразеологізмів з топонімним компонентом, виявлено особливості в образному значенні аналізованих одиниць [3]. З'ясування структурних особливостей українських паремій із топономастичним компонентом, встановленню впливу топонімів на загальне значення прислів'їв і приказок присвячено розвідку І. Мамчич. Дослідниця слушно зазначає, що значення паремій може залежати від прямого значення топоніму, що входить до їх складу, або від історичного контексту, в якому цей топонім зазвичай уживають. Також на загальну семантику паремії впливають ті відтінки значення, якими народ наділяє ті чи інші топоніми [8, с. 163]. Предметом наукових зацікавлень М. Дещинської слугують варіативні значення і конотативна роль топонімів Рим і Київ у контексті паремій німецької, латинської та української мов [2]. Топоніми як мотивуючу і дериваційну базу фразеологізмів на матеріалі української, російської, польської мов представлено в розвідці А. Смерчко [13]. Дослідження О. Лазер-Паньків спрямовано на історичну реконструкцію етнокультурних уявлень давніх греків через присутні в їхніх фразеологізмах топоніми та етноніми [6].

Виклад матеріалу. У сучасній лінгвістиці топоніміка – це полікомпонентна дисципліна, що розглядає топоніми як ланку культурного коду цивілізації. Якщо в науковій літературі топоніми виконують лише номінативну функцію на позначення певного географічного об'єкта, то в прислів'ях і приказках, як слушно зазначає М. Пазяк, власна назва є ніби кодовим знаком, який несе в собі інформацію про географічний об'єкт, специфічно інтерпретовану народом. Це зумовлено полізмістовністю та поліфункціональністю прислів'їв і приказок, конкретне розуміння яких залежить від логіки живого мовлення або писаного тексту [10, с. 3]. Паремії з компонентом-топонімом містять інформацію не тільки про географічні особливості, а й відомості про історичну епоху, під час якої виникла власна назва, народ, який її створив, мову. Таким чином, топоніми – це джерело багатой лінгвальної, а й енциклопедичної

інформації, дзеркало культури, яке відображає реальне оточення людини, менталітет народу, його національний характер, традиції, культуру, світосприйняття, моральні цінності. В античних топонімах заковані також історичні, етнокультурні, соціальні факти, що репрезентують зв'язок із культурно-історичними і національно-специфічними особливостями давніх римлян. Таким чином, античні топоніми репрезентують відомості про латинську мову, давньоримську культуру, історію, географію, національні традиції.

Топоніми в контексті паремій зазнають переосмислення, набувають переносних значень. Як слушно зазначає Н. Пасік, у відономастичній фразеології при семантичній трансформації відбувається символізація внутрішньої назви, яка вичерпує свої ономастичні функції, перестає бути вираженням абсолютної одиничності [11, с. 22]. погоджуємося з думкою І. Заваринської про те, що характер додаткової інформації, яку несе топонім, залежить від екстралінгвальних чинників, пов'язаних із культурною інформацією про об'єкт, і тими приписаними ознаками, якими він наділений у людській свідомості. Отже, наявність яскравої ознаки, яка легко утримується в пам'яті культурної свідомості, створює передумови для метафоризації топоніма [3, с. 132].

Власні назви в прислів'ях і приказках репрезентують розуміння конкретного топоніма народом, узагальнення одиничного значення через абсолютизацію певної властивості під впливом екстралінгвальних чинників. Географічні назви в структурі паремій і фразеологізмів не тільки виконують диференційну функцію, а й виступають певними символами, набувають емоційно забарвленого значення. Таким чином, як слушно зазначає Т. Беценко, географічні назви у фольклорних текстах слугують унікальними маркерами етночасопростору, національно-мовними символами, етнознаковими одиницями [1, с. 108].

У нашому дослідженні топонімний простір розглядаємо як сукупність власних назв природних або створених людиною об'єктів: ойконімів, гідронімів, мікротопонімів, оронімів, інсулонімів, урбанонімів, хоронімів, спелеонімів, дромонімів, дримонімів та ін. [12, с. 173].

У результаті проведеного аналізу латиномовних лексикографічних джерел виявлено 85 паремійних одиниць із компонентом-топонімом. Ступінь частотності власних назв у складі паремій і фразеологізмів неоднакова. За частотою вживання топоніми поділяємо на частовживані (*Roma, Athenae*) й такі, що трапляються один чи кілька разів (*Carthago, Rhodos, Olympia, Sparta, Orcus, Africa* etc.).

Серед найуживаніших топонімів у латинських пареміях є ойконім *Roma* (20). Узуальне значення власної назви *Roma* – одне з найдавніших міст світу, столиця Стародавнього Риму, а згодом – Римської імперії, однієї з найбільших імперій античного світу. Аналізований топонім у фразеологізмах, прислів'ях і приказках вживається не лише для позначення локалізації дії, а й як етнокультурно маркована одиниця. Рим упродовж століть залишається символом вічності, непохитності. Свідченням цього слугують наступні вислови: *Urbs aeterna; Dum Colosseum stabit, Roma stabit; dum Roma stabit, mundus stabit; Moribus antiquis res stat Romana virisque*. Окрім того, античний Рим внаслідок політичних, економічних і військових успіхів став символом величі та могутності, влади і контролю у світі: *Roma caput mundi regit orbis frena rotundi*. Рим – це місце, яке повинен відвідати кожен: *Dignus Roma locus, quo deus omnis eat*. У латинських пареміях унаслідок актуалізації знань про Рим спостерігаємо переосмислення аналізованого топоніма. Лексичне оточення власної назви дозволяє розглядати астіонім *Roma* як одиницю, що має внутрішнє наповнення. В окремих прислів'ях Рим символізує звичаї, правила життя і традиції тієї громади, в якій людина перебуває та яких потрібно неухильно дотримуватися: *Si vivis Romae, Romano vivito more; Si fueris Romae, Romano vivito more, si fueris alibi, vivito sicut ibi*. Окрім того, паремії актуальні також у тому випадку, коли людина не хоче підкорятися загальноприйнятим правилам і нормам поведінки і життя. Актуалізацію значення “авторитет” спостерігаємо у вислові *Roma locuta, causa finita est*, яке вживаємо тоді, коли після чийсь-небудь авторитетної думки нема необхідності продовжувати суперечку. У пареміях *Omnes viae Romam ducunt* і *Mille viae ducunt hominem per saecula Romam* конотативне значення топоніма формується на основі екстралінгвальних знань. Відомо, що з метою централізації влади на завойованих територіях, переміщення військових загонів, придушення бунтів римляни активно будували дороги, якими можна було дістатися до столиці. Рим того часу був політичним центром з розвиненими морськими і сухопутними шляхами. В античні часи приказка вживалася в прямому значенні. Сьогодні згаданий вислів символізує єдину мету, шляхи досягнення якої можуть бути різними. У результаті дослідження виявлено, що аналізований астіонім в афоризмі *Roma deliberante Saguntum periit* набуває значення “зволікання з рішенням, яке може призвести до негативних наслідків”, підґрунтям якого стали історичні події. Під час Першої Пунічної війни між Римом і Карфагеном

(264–241 р. до н.е.) останній втратив Сицилію і виплатив переможцю контрибуцію. У 221 році до н.е. Ганнібал очолив нову війну, жертвою якої стало місто Сагунт. Упродовж восьми місяців мешканці обороняли місто і просили про допомогу Рим. Доки римляни радилися, карфагенський полководець Ганнібал захопив і жорстоко знищив місто. В окремих пареміях на перший план виступає значення «велике місто»: *Roma non fuit una die condita*. Окрім того, аналізований топонім у згаданому прислів'ї символізує стриманість і терпіння на шляху до мети. У результаті аналізу паремійної спадщини виявлено актуалізацію пейоративної конотативної семантики топоніма *Roma*. Так, наприклад, у прислів'ї *Roma cuncta undique atrocitate atque pudenda confluent celebranturque* Рим постає не втіленням могутності та величі, що дивує розкішшю і довершеністю, а місцем скупчення та поширення негативу. Аналізований топонім у пареміях *Omnia venalia Romae* та *Omnia Romae cum pretio* набуває значення «корупція», оскільки завоювання Римом навколишніх народів спричинили не тільки розширення територій, а й зловживання у сфері розподілу завойованих земель і ресурсів.

Цікаво представлений в аналізованому матеріалі астіонім *Athenae*. Стародавні Афіни – батьківщина відомих античних філософів і правителів, істориків, географів, лікарів, колыска демократії. Місто, в якому зародилися Олімпійські ігри, є скарбницею архітектурних і мистецьких пам'яток. З огляду на це ойконім *Athenae* в паремії *Nunc totus Gracias nostrasque habet orbis Athenas* стає синонімом високої культури й освіченості. Подібне значення актуалізує і хоронім *Graecia* у висловах *Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*; *Vincebamur a victa Graecia*. Могутній Рим, завоювавши маленьку Елладу, схилив голову перед величною культурою Греції, а еллінська наука і мистецтво проникли в Рим. Прислів'я *Noctuas Athenas portare* та *Ululas Athenas ferre* репрезентують уявлення давніх народів про даремну роботу, яка нікому не йде на користь, адже будь-яка праця повинна мати практичний результат, бути осмисленою та усвідомленою. Для розуміння семантики згаданих паремій звернімося до етимології висловів. Відомо, що священною твариною богині-захисниці та покровительки Афін була сова, зображення якої виکارбовували на золотих і срібних монетах. Також в Аттиці не бракувало зображень сов, а ввезення їх територію міста вважалося безглуздом. Окрім того, поблизу афінського акрополя часто можна було побачити зграї сов. Саме тому згадані паремії слушно вживають в значенні «робити щось зайве, безглузде, витра-

чати сили дарма», адже в Афінах не бракувало сов. Актуалізацію семантичного компонента «марна справа» спостерігаємо й у фразеологізмі *Isthmum perfodere*, появу якого завдячуємо Коринфському перешийку – вузькому проходу, який відокремлював Пелопоннес від Греції.

Популярною сентенцією часів Пунічних воєн Риму проти Карфагену був вислів *Carthago delenda est*, який в сучасному світі під впливом екстралінгвальних чинників набув значення наполегливої вимоги тотального знищення ворога або перешкоди, оскільки римляни під час війни за домінування над Північною Африкою зазнали важких поразок, що спричинило бажання помсти і пошуку шляхів до перемоги. Переосмислення прямого значення топоніма *Corinthus* спостерігаємо і в паремії *Non cuivis homini contigit adire Corinthum*. Коринф, одне з відомих і впливових міст Греції, актуалізує семантику недоступності і дорожнечі, оскільки вхід в гавань Коринфу вважався важкодоступним для моряків, тому що красива і користолюбива гетера Лаїса брала за це надзвичайно високу плату. Окрім того, топонім *Corinthus* у прислів'ї *Alta die solo non est exstructa Corinthus*, подібно як і *Roma*, є символом терпіння на шляху до мети.

Місто Іліон на північно-західному узбережжі Малої Азії стало символом постійних або тривалих нещасть, адже ахейці на чолі з правителем Мікен Агамемноном протягом дев'яти років тримали в облозі Іліон. І лише на десятому році війни завдяки хитрості Одиссея завоювали Трою: *Semper Ilio Troia*. У пареміях *Fuimus Troes, fuit Ilium* і *Fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum* топонім Іліон актуалізує семантику безповоротного минулого. Синонімом лиха, важкої та невдячної праці слугує топонім Азанія в Аркадії, відомий малородючими ґрунтами і бідними врожайми: *Azanea mala*.

Актуалізацію семантики похвали і нагороди спостерігаємо в паремії *Aureus in Olympia stato*, оскільки Олімпія була одним з найдавніших центрів релігійного культу греків, присвяченого Зевсу, а також батьківщиною Олімпійських ігор. З власною назвою *Arcadia* пов'язано уявлення про щастя і безтурботне життя: *Et in Arcadia ego*, оскільки здавна поети оспівували Аркадію як країну достатку, в якій панували ідилія, спокій, мир, а життя людей проходило у розвагах і насолоді.

Цікаво представлений в латинських пареміях хоронім *Sparta*. Спарта – це місто-країна на півдні Стародавньої Греції, гордістю якої були її військові закони і порядок. Згаданий топонім викликає також асоціацію із суворими, непримхливими людьми із сильним характером. Проте в паремії

Pecuniarum cupiditas Spartam capiet, praeterea nihil
Спарта постає символом надмірного користоловства, оскільки колись спартанцям було дане віщування, що їх знищать лише тоді, коли вони цінуватимуть срібло та золото.

У результаті аналізу паремійної спадщини римлян виявлено ороніми, які в структурі прислів'їв і фразеологізмів стають прототипами для вербалізації певних ознак, підгрунтям яких слугують екстралінгвальні чинники. У вислові *Gradus ad Parnassum* священна гора в Греції стає символом похвали, поетичного визнання, поступу в мистецтві, оскільки гірський масив з давніх-давен вважався притулком Аполлона і муз, святилищем поезії. Оронім Афон в південній частині півострова Акта в Халкіді в паремії *Athos celat latera Lemniae bovis* репрезентує семантичний компонент «заподіяння навмисної шкоди сусідам», що пояснюється особливостями географічного розташування гори, яка кидала тінь на білу мармурову корову на острові Лемнос.

Інсулонім Делос, найменший з Кікладських островів в Егейському морі, у приказці *Canere tanquam in Delum navigans* став символом безтурботного життя, що обумовлено священним посольством із Афін до берегів Делосу для участі у святах та іграх. Топонім *Calauria* (невеликий острів неподалік Криту) в паремії *Pro Delo Calauriam* актуалізує значення «більше чекаєш –

менше отримуєш», що пояснюється фізико-географічними особливостями острова і міфологічним підгрунтям. Відомо, що колись Посейдон віддав Лето острів Калаврію замість Делосу.

Висновки. Топоніми – це етнолінгвомаркери, які тісно пов'язані з географією, історією, традиціями народу, відображають самотність і культуру давніх римлян, дозволяють пізнати їх національне світосприйняття, моральні цінності. Власні географічні назви в латинських прислів'ях і приказках репрезентують узагальнення одиничного значення через абсолютизацію певної властивості під впливом екстралінгвальних чинників. Таким чином, топоніми в структурі паремій і фразеологізмів не тільки виконують диференційну функцію, а й зазнають переосмислення, набувають яскравого символічного значення. Вивчення географічних найменувань в лінгвокультурному аспекті дозволяє не тільки правильно визначити локалізацію певних подій, потрактувати їх зміст, а й з'ясувати вплив екстралінгвальних чинників на інтерпретацію семантики топонімів у структурі латинських паремій, простежити механізм переосмислення власної назви, встановити вплив топонімів на загальне значення прислів'їв, приказок, фразеологізмів.

Перспективу майбутніх розвідок вбачаємо в аналізі античних антропонімів у складі латинських паремій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беценко Т. П. Естетика мови українських народних дум: текстово-образні одиниці. Суми : ВВП «Мрія», 2017. 140 с.
2. Дещинська М. Топоніми Рим і Київ у прислів'ях і приказках. *Studia linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 184–187.
3. Заваринська І. Ф. Фразеологізми з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: лінгвокультурологічний аспект. Монографія. Тернопіль : Осадці Ю. В. 232 с.
4. Ковальська Н. А. Ономастичний простір паремій. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2005. Вип. 8. Том III. Ч. 2. С. 108–113.
5. Корж Н.Г. Из скарбниці античної мудрості. К.: Вища школа, 1994. 350 с.
6. Лазер-Паньків О. В. Давньогрецькі паремії з топонімічним або етнонімічним компонентом. *Studia linguistica*. 2009. Вип. 3. С. 147–152.
7. Латинська фразеологія : Словник-довідник / авт.-укл. П. І. Осипов. К : Академвидав, 2009. 344 с.
8. Мамчич І. П. Структурно-семантичні особливості українських паремій з топономастичним компонентом. *Нова філологія*. 2021. Вип. 84. С. 158–164.
9. Мороз О. А. Фразеологізми з топонімами в українській мові. Лінгвістичні студії : збірник наукових праць. Донецьк : ДонДУ. 1998. Вип. 4. С. 163–171.
10. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки : Проблеми пареміології та пареміографії. К. : Наукова думка, 1984. 201 с.
11. Пасік Н. М. Роль ономастичних компонентів у формуванні фразеологічного та пареміологічного значення. *Мовознавство*. 1999. В. 2–3. С. 21–30.
12. Словник української ономастичної термінології / [уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова]. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
13. Смерчко А., Смерчко А. Топоніми як мотивуюча і дериваційна база слов'янських фразеологізмів (словникові матеріали). *Молодь і ринок*. 2014. Вип. 3 (110). С. 33–37.
14. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я та приказки. К. : Вища школа, 1990. 438 с.
15. Dicionário de Expressões e Frases Latinas. Compilando por Henerik Kocher. URL: https://hkocher.info/minha_pagina/dicionario/0dicionario.htm (дата звернення: 13.02.2023)

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 8.1:81.34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.28>

ЛЕКСИЧНЕ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОВИ

LEXICAL BORROWING AS A MEANS OF LANGUAGE VOCABULARY ENRICHMENT

Есенова Е.Й.,*orcid.org/0000-0002-3843-3296**старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету***Калинич І.Й.,***orcid.org/0000-0002-5019-585X**старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету***Бойтор В.Ю.,***orcid.org/0009-0003-1974-2573**старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету*

У поданій статті розглядаються головні теоретичні засади явища лексичного запозичення. Метою статті є подання огляду лінгвістичної літератури, що вивчає суть процесу запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу. Взаємодія різних мовних систем, яка безпосередньо пов'язана з історією та культурою народів, найяскравіше розкривається при вивченні мовних елементів, які стали спільними для двох або кількох мов. У процесі міжнародних зв'язків відбувається поповнення лексики різних мов. Якщо запозичені слова відповідають суспільній потребі у вираженні того чи іншого поняття, вони входять у лексичний склад мови-реципієнта і стають її надбанням. Питома вага запозичених слів у лексичній системі кожної мови безперервно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію. Запозичення як динамічна підсистема лексичної системи мови-реципієнта є полем діяльності лінгвістичних універсалій. Проблеми вивчення запозиченої лексики, такі як види та ступені її асиміляції, входження іншомовного слова до лексичного складу тієї чи іншої мови, функціонування запозиченої лексики у складі мови-реципієнта є вічними проблемами мовознавства, що привертають увагу лінгвістів та викликають значний інтерес з боку носіїв мови, які не мають безпосереднього відношення до мовознавства. Актуальність даної проблематики полягає також у тому, що для сучасних мов багато в чому невирішеною залишається проблема нормалізації та адаптації запозичених лексем у мові-реципієнті. Відсутність чітких уніфікованих норм щодо фонетико-графічної асиміляції запозичень призводить до зростання варіативності при передачі нових іншомовних слів, що, у свою чергу, не сприяє закріпленню нових мовних одиниць у коректних формах згідно правил мови-реципієнта.

Ключові слова: лексичне запозичення, іншомовне слово, мова-реципієнт, фонетико-графічна асиміляція, інтернаціональна лексика.

The studying of borrowing in linguistics is considered to be very important and interesting. The process of borrowing lexical units from one language into another is constant and cannot be prevented, as there are hardly any isolated nations and peoples in the world. The main reason for it is the globalization of all spheres of human activity. The amount of loan-words in modern languages is constantly growing as a result of social and economic processes aimed at world economic integration. The entering of a foreign word into the system of the target language, its assimilation and functioning in that language will always be in the focus of attention of linguists as well as language users. Lexical borrowing is a very complicated process. The result of it is the transformation of the word of the source language into a new lexical unit of the target language in accordance with its phonetical and grammatical peculiarities. Numerous loan words enter the system of the target language and in the course of time become assimilated in this language. The last decades are characterized by the rapid growth of borrowed lexical units in different spheres of economics, science, technology, social sciences, art, sport and music. The assimilation of loan words in the sphere of terminology has its own peculiarities. The present article is devoted to some theoretical problems of assimilation of loan-words in the target language. Linguists distinguish different stages of entering of a borrowed lexical unit into the system of the target language. In the given article we will make an attempt to analyze points of view of different linguists on this complex language phenomenon. The absence of strict unified rules of conveying of the phonetical and graphical

material of the source language by means of the material of the target language leads to the growth of different forms of one and the same lexical unit.

Key words: lexical borrowing, loan word, source language, target language, phonetical and graphical assimilation.

Постановка проблеми. Запозичення слів з однієї мови в іншу – це неминучий наслідок усного та письмового спілкування представників різних народів. Важко знайти у лінгвістичній літературі термін, який викликав би стільки різних тлумачень, як термін «запозичення». Розбіжності у його визначенні впливають насамперед з того факту, що лінгвісти вкладають у це поняття різний зміст і по-різному розуміють сам процес запозичення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення процесу запозичення лексичних одиниць має багату історію. Оскільки цей процес є безперервним, він завжди перебував у полі зору мовознавців. Вони сформулювали основні теоретичні засади вивчення даного мовного явища. Особливостям феномену запозичення та дотичною з ним проблематикою протягом останніх років також присвячено чимало наукових досліджень (див. Архипенко Л.М. [1], Битківська Я.В. [2], Кислюк Л.П. [3], Голдованський Я.А. [4], Олійник А.Д. [5], Федорець С.А. [6], Стишов О.А. [7], Петришин О.М. [8], Аyto J. [9]).

Мета статті. Головною метою даної статті є огляд лінгвістичної літератури з проблематики запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу. Ми зробимо спробу проаналізувати різні точки зору на сутність цього складного мовного явища. Розглянемо особливості самого процесу запозичення та запозиченої лексичної одиниці як результату цього процесу. Проведемо чітку межу між такими поняттями як запозичена лексика та інтернаціональна лексика.

Виклад основного матеріалу. Запозичення – один з небагатьох лінгвістичних термінів, який визначається на основі його соціологічних характеристик. Під запозиченням зазвичай розуміють звернення до лексичного фонду інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже наявних та позначення невідомих раніше. Автори словника лінгвістичних термінів Д.І. Ганич та І.С. Олійник дають таке визначення цього терміну: «Запозичення – звернення до лексичного фонду інших мов для визначення нових понять і предметів, при чому часто самі ці поняття і предмети разом з їх назвами засвоюються від інших народів» [10, с. 82].

Таким чином, як неможливе життя держав, країн та народів без економічних, політичних, культурних відносин, так і неминучим є спілкування між ними, наслідком чого є взаємозбага-

чення словника. І чим довшим є мовний контакт і необхідність у ньому, тим активнішим є вплив мови-носія позначень запозичуваних реалій на мову-реципієнт. На думку Е. Хаугена, вивчення запозичень відноситься до системи діахронічної лінгвістики, однак в самий момент запозичення ми маємо справу з певним станом мови, який може вивчатися й сам по собі, а саме, ми стикаємося з одночасною наявністю в них тих самих носіїв різних мовних систем [11, с. 212].

Термін «запозичення» у лінгвістичній літературі має два значення: ним позначається сам процес використання у системі мови-реципієнта мовних елементів мови-джерела і результат цього процесу, тобто ті елементи у системі мови-реципієнта, які були внесені до неї із системи мови-джерела. Таким чином, за зауваженням Ю.О. Жлуктенка, ми «маємо справу із запозиченими словами, фразами, моделями» [12, с. 60].

Для того, щоб диференціювати якимось чином ці два значення, пропонуємо вживати два терміни: «запозичення» – для першого значення та «запозичене слово» – для другого. Таким чином, запозиченням називаємо процес переходу різних елементів з однієї мови в іншу; під елементами розуміють одиниці різних ярусів мови – фонеми, морфеми, лексеми, синтагми тощо. Тому можна говорити не тільки про запозичені слова, але й фонеми, морфеми. Отже, запозичення – це процес регулярного використання в одній мові одиниць різних рівнів структури іншої мови. Така диференціація є, на нашу думку, раціональною, і з нею не можна не погодитися.

Ситуація запозичення визначає як мову-джерело запозичення, так і мову-реципієнт, створюючи тим самим умови функціонування процесу запозичення. Виникаючи кожного разу у різних ситуаціях, він завжди характеризується певними суто лінгвістичними процедурами уведення, закономірностями та механізмами переоформлення одиниць, що запозичуються відповідно до закономірностей графіки, орфографії, фонетики, орфоепії, морфології і семантики мови-реципієнта. Кінцевим продуктом такого переоформлення є результат запозичення, тобто запозичені слова.

Дослідження запозичення як процесу (динаміка) і як сукупності іншомовних елементів у мові у певний період її існування (статика) дозволяє розуміти запозичення як процес переміщення фонологічних, морфологічних, лексичних,

синтаксичних і семантичних елементів з однієї мови в іншу. При цьому слід розрізнявати первинні елементи, які здатні до самостійного переміщення з мови у мову (лексичні, семантичні, синтаксичні), та вторинні елементи (фонетичні, фонологічні та морфологічні), оскільки вони здатні переміщуватися з однієї мови в іншу тільки у складі іншомовного слова.

Лексичне запозичення часто розглядається лише як перший ступінь іншомовного впливу. Специфіка його в тому, що слово запозичується не цілком, як повністю граматично оформлене слово, а як більш-менш неформальна одиниця лексичного матеріалу, який отримує свою оформленість лише в системі та засобами іншої мови, яка його запозичила. Тому з цієї точки зору запозичення – це не процес, а власне тільки початкове використання іншомовного матеріалу у новому для нього мовному оточенні.

Під лексичним запозиченням розуміємо усі форми передачі іншомовних моделей, які є або результатами їх відтворення у мові-реципієнті, або описовими формами утворення у ній еквівалентів цих моделей. С.І. Олексієнко стверджує, що запозичення – це «складний та довготривалий процес перетворення іншомовного матеріалу в слово, що є подібним до слів мови-одержувача» [13, с. 110].

Такі різні точки зору на суть запозичення можуть здатися суперечливими. Однак це тільки на перший погляд. Ми вважаємо, що вони дуже влучно відображають двоїстий характер явища лексичного запозичення. З одного боку, окремі зміни у мові впроваджуються окремими індивідами, тобто виникають на рівні мовлення. З іншого боку, первісне вживання закріплюється у мові лише після багаторазового повторення, і тільки в тому випадку, якщо воно спонтанно походить від різних індивідів.

Запозичення не може автоматично включатися у мову-реципієнт. Воно пов'язано з перетворенням запозиченого слова у фонетичному та граматичному планах. Виходячи з цього, П.М. Лизанець пропонує таке визначення запозичення: «Лексичне запозичення – це довготривалий мовний процес, в результаті якого слова (та їх структурні елементи) однієї мови поступово засвоюються системою іншої мови в результаті мовних, економічних і культурних відносин різних народів. Лексичне запозичення – найтиповіший і найрегулярніший вид запозичення» [14, с. 92].

Результатом процесу запозичення (запозиченим словом) вважатимемо не будь яке іншомовне слово, що епізодично вживається тим чи іншим

автором, а тільки таке слово, яке, потрапивши у мову-реципієнт, почало функціонувати як лексична одиниця в якій-небудь сфері людської діяльності на певному етапі історичного розвитку мови-реципієнта, закріпилась у її лексичному складі як член певного поля, який взаємодіє з іншими членами цього поля.

Під запозиченням часто розуміють проникнення, для надійного функціонування якого не вдається знайти синонімів у мовах, що контактують. Це засвоєння певною мовою слова-поняття за умови відсутності в ній слова-еквівалента. Результати ж мовних контактів називатимемо запозиченими одиницями, широко розуміючи цей термін і називаючи ним елементи іншомовного походження на певному мовному рівні і незалежно від структурної ієрархії, коли вони є результатами процесу взаємодії мов. Але безпосередні лексичні запозичення є лише одним із аспектів багатогранної проблеми змін у лексичному складі мови внаслідок контактування, тому що запозичуватися можуть і словотворчі префікси й суфікси, і навіть цілі синтаксичні конструкції.

Однак, лексика – найдинамічніша підсистема мови. Високу проникність лексичного ярусу для іншомовних впливів мовознавці пояснюють тим, що він ніколи не може у наявному складі повністю відобразити усю безкінечність місця людини у пізнанні навколишнього світу. Тому лексико-семантичні ряди кожної мови завжди налаштовані на появу певних інновацій. Саме завдяки цій відкритості в будь-який момент, як тільки виникає відчуття невідповідності словника знанням про навколишній світ, створюються реальні можливості його збагачення.

Розуміння запозичення як мовного відображення постійно діючого процесу контактування народів характерне й для представників зарубіжної лінгвістики. Під запозиченням вони розуміють процес змішування мов, що виникає в результаті двомовності, це вплив однієї мови на іншу. Іноді у зарубіжному мовознавстві запозичення розглядається не як процес, а як перехід та інтерференція мовних елементів [15, с. 37].

За Е. Хаугеном, запозичення – це спроба мовця відтворити в одній мові навички, що були засвоєні ним як носієм іншої мови [11, с. 211]. Це визначення має яскраво виражений історичний характер, воно вимагає, щоб лінгвіст довів стосовно кожного запозиченого елемента, що він існував первісно лише у мові А, і тільки після того, як мови А і В уперше вступили у контакт, він з'явився у мові В, а також те, що цей елемент не міг виникнути у мові В у ході її самостійного

розвитку. Тому дослідник доходить висновку, що суть запозичення полягає у відтворенні моделей однієї мови в іншій, при цьому характер даного відтворення може бути неоднаковим на різних мовних рівнях [11, с. 212].

У. Вайнрайх розглядає запозичення як початкову форму інтерференції мов в умовах двомовності. Але не можна, на нашу думку, погодитися з висновком дослідника про те, що запозичення є «простим перенесенням послідовності фонем з однієї мови в іншу» [16, с. 47]. Лексична одиниця мови-джерела служить лише «моделлю, під впливом якої в мові-реципієнті створюється її копія, складена з власного мовного матеріалу (власних фонем, що поєднуються за власними правилами сполучення)» [17, с. 15]. Саме цей висновок Ю.О. Жлуктенка береться нами за основу, і на ньому буде базуватися наше розуміння процесу лексичного запозичення та його результатів.

Розглядаючи загальні проблеми запозиченої лексики, варто звернути увагу на її зв'язок з інтернаціональною лексикою. Існують різні точки зору стосовно характеру зв'язку між цими двома групами слів. У лінгвістичній літературі склалися два напрямки, які по-різному тлумачили співвідношення цих категорій слів. Представники першого напрямку не виділяють інтернаціоналізми з кола запозичень. Вони вважають, що різниця між інтернаціоналізмами і запозиченнями полягає лише у способі їх розгляду.

Представники другого напрямку виступають проти ототожнення цих категорій слів. Вони визнають, що інтернаціоналізми мають багато спільних рис із запозиченнями, але це не привід для їх ототожнення. Насправді ці явища не можуть прирівнюватися одне до одного, тому що інтернаціоналізми – об'єктивно існуюча міжмовна категорія синхронії зі своїми специфічними характеристиками, а запозичення – це умовна для синхронії група фактів, що виділяються на основі інших, діахронічних критеріїв. Ця точка зору здається нам цілком слушною.

У плані діахронії процеси інтернаціоналізації лексичного складу мови, тобто виникнення і розвитку у ній інтернаціоналізмів, не зводяться до процесу запозичення цією мовою слів інших мов. Інтернаціоналізми будь-якого типу з'являються у результаті цілого комплексу складних взаємопов'язаних процесів. Категорія інтернаціональної лексики не може впливати з умовної групи запозичених слів, але не збігається вона і з іншомовними словами. Вона має міжмовний характер, її не можна встановити шляхом аналізу лексики однієї мови. У рамках кожної мови інтернаціо-

нальні слова можуть належати як до слів даної мови, так і до слів з інших мов.

Кількість спеціальних досліджень з питань встановлення суті інтернаціональної лексики не така вже й велика. Часто вважають, що абсолютна більшість усіх інтернаціональних слів мови складається з наукових термінів. Інтернаціоналізмом називають слово чи вираз, який належить до загального фонду ряду мов, що є близькими за своїм походженням або схожими за своїм історичним розвитком. Це слова, що є фонематичними і морфологічними варіантами слів мови-першоджерела, які розповсюдилися у неспоріднених мовах і мають у них однакове або схоже значення. Однак, на нашу думку, це зовсім не означає, що ця група слів, яка існує практично у всіх мовах, здатна призвести до утворення якоїсь єдиної мови.

У лінгвістичній літературі існує також дискусія стосовно того, у скільки мов повинно входити певне слово, щоб набути статусу інтернаціоналізму. Більшість лінгвістів вважають, що під інтернаціоналізмом слід розуміти лексеми з повним або частковим збігом семантичної структури, що походять з одного етимологічного джерела і синхронно існують принаймні у трьох неспоріднених мовах. При цьому ці слова мають характеризуватися схожістю планів вираження та еквівалентністю планів змісту. Слід також зауважити, що більшість слів, що мають статус інтернаціональних, походять з давньогрецької та латинської мов та здебільшого є термінами.

Словники лінгвістичних термінів, як правило, визначають інтернаціоналізми як слова спільного походження, що існують у багатьох мовах з тим самим значенням, але оформлені у відповідності з фонетичними та морфологічними нормами даної мови. Це слова з тим самим значенням, притаманні багатьом, зокрема неспорідненим мовам. При цьому вони зберігають близьке або спільне значення і фонетико-морфологічну будову. І здебільшого позначають поняття науки, техніки, медицини, економіки, мистецтва, спорту, політики [18, с. 382].

Ряд дослідників вважають, що інтернаціональна лексика у широкому розумінні – це лексичні запозичення, а процес інтернаціоналізації у широкому розумінні можна розглядати як процес запозичення, оскільки, щоб стати надбанням декількох мов, необхідно бути запозиченими хоча б однією з них. Цей висновок, на нашу думку, дуже влучно виражає суть зв'язку між інтернаціональною та запозиченою лексикою. Однак, якщо відділити проблему інтернаціоналізмів

від проблеми запозичень, то можна сказати, що центр ваги першої лежить у майбутньому, а суть другої – у минулому. Хоча це ні в якому разі не принижує її значення.

Останні десятиріччя можна охарактеризувати як епоху «термінологічного вибуху», до якої призвела активізація інформаційно-комунікативних процесів та бурхливий кількісний ріст термінів у різних галузях знань. Запозичення з інших мов відіграють важливу роль у інтернаціоналізації науково-технічної лексики. Згідно з деякими підрахунками, вага запозичень в окремих терміносистемах національних мов може складати 70–80%. Особливістю термінологічного запозичення є те, що воно потрапляє у мову-реципієнт письмовим шляхом, оскільки обмін науково-технічною інформацією відбувається зазвичай за допомогою наукових публікацій. Терміни-запозичення приходять у національну термінологію як готові мовні одиниці з інших мов разом з поняттями та реаліями, найменуваннями яких вони є.

Оцінюючи запозичення у складі термінологічної лексики, необхідно, на нашу думку, мати на увазі об'єктивні причини, які кожного разу сприяють запозиченню того чи іншого терміну. До цих причин, як правило, відносять пріоритет мови, на базі якої сформувалось нове поняття, певні лінгвістичні переваги запозичення, простота та словотвірний потенціал запозичених термінів. Дуже близькою до запозиченої термінології є інтернаціональна термінологія. Спільними для цих груп слів є те, що багато інтернаціональних термінів у багатьох мовах є запозиченими. У складі іншомовних запозичень будь-якої мови інтернаціо-

нальні терміни іншомовного походження займають певне місце, зумовлене їх специфікою. Коли говорять про інтернаціональну термінологію, то, як правило, мають на увазі групу слів, що є спільною для мов Європи, хоча насправді вони можуть бути розповсюджені й в інших мовах. Однією з численних груп термінів-запозичень у лексичному складі української мови є терміни-англіцизми. Їх кількість, звичайно, не можна порівнювати з кількістю термінів греко-латинського походження. Але, якщо розглядати обсяг запозичених термінів з новітніх мов, то кількість термінів-англіцизмів в українській мові буде одною з найвищих.

Висновки. Вивчення лінгвістичної літератури з проблематики запозичення дозволило нам зробити наступні висновки:

1. Процес запозичення – це переміщення мовних одиниць різних рівнів з однієї мовної системи в іншу.

2. Результатом процесу лексичного запозичення є нова лексична одиниця мови-реципієнта, яка функціонує в ній, поступово закріплюючись у її словниковому складі.

3. Основною причиною лексичного запозичення вважаємо необхідність отримати мовні засоби для позначення нових предметів і явищ, а також потребу вдосконалити рідну мову як засіб спілкування та обміну думками.

4. Інтернаціоналізми визначимо як слова, що походять з одного етимологічного джерела, характеризуються схожістю або тотожністю значення та форми, функціонують принаймні у трьох неспоріднених мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2005. 20 с.
2. Битківська Я.В. Тенденції засвоєння та розвиток семантики англіцизмів у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2008. 368 с.
3. Кислюк Л.П. Нові англійські запозичення і термінологія. *Українська термінологія*. Львів, 2006. С. 229–236.
4. Голдованський Я.А. Лексичні англіцизми як етимологічна група в системі мови-реципієнта. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 86–90.
5. Олійник А.Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 20 с.
6. Федорець С.А. Англійські запозичення у мові сучасної української реклами : дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2005. 203 с.
7. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2003. 597 с.
8. Петришин О.М. Про новітні англомовні запозичення як засіб міжкультурної комунікації. *Вісник молодих науковців*. 2018. № 6. С. 135–137.
9. Ayto J. *Century of New Words*. New York, Oxford : Oxford University Press, 2007. 25 p.
10. Ганич Д.І., Олійник І.С. *Словник лінгвістичних термінів*. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
11. Haugen E. *The Analysis of Linguistic Borrowing*. *Language*. Baltimore, 1950. Vol. 26. № 2. P. 210–231.

12. Жлуктенко Ю.О. Українсько-англійські міжмовні відносини (Українська мова у США і Канаді). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1964. 168 с.
13. Олексієнко С.І. Процеси освоєння іншомовних слів. *Питання східнослов'янської лексикографії 16–17 ст. (матеріали симпозиуму)*. Київ : Наукова думка, 1979. С. 107–111.
14. Лизанець П.М. Угорсько-українські міжмовні контакти (на матеріалі українських говорів Закарпаття). Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1970. 430 с.
15. Diebold A.K. Incipient Bilingualism. *Language*. New York, 1961. № 1. P. 3–37.
16. Weinreich U. Languages in Contact. The Hague : Mouton, 1970. 148 p.
17. Жлуктенко Ю.О. Структурне співвідношення моделі і копії при лексичному запозиченні. *Вісник Київського університету*. Серія : Іноземна філологія. Київ : Вища школа, 1975. № 9. С. 15–18.
18. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Том 1. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.

УДК 796.077.5:378.016

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.29>

МОВНА СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ТРЕНЕРІВ

THE LANGUAGE COMPONENT IN THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS AND COACHES

Карпець Л.А.,

orcid.org/0000-0002-4263-7806

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури*

Коваленко Ю.М.,

orcid.org/0000-0002-5736-4249

*PhD,
доцент кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури*

Гнатенко К.В.,

orcid.org/0000-0001-5329-7846

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури*

Статтю присвячено вивченню проблеми формування мовної майстерності та мовного етикету як чинників формування рівня професійної мовної культури майбутніх викладачів фізичної культури та тренерів міжнорідного рівня кваліфікації під час навчального процесу у закладі вищої освіти. Автори пропонують перегляд та оновлення підходу до використання можливостей освітнього процесу, а саме підвищення рівня оволодіння мовними складовими професійної культури, розкривають зміст понять «мовна майстерність», «мовна культура», «мовний етикет», «вербальний імідж», «професійна культура» та «професійна культура мовлення». В статті проведено аналіз останніх досліджень, щодо змісту цих понять. Проаналізовано та уточнено безумовний зв'язок зазначених понять, їх вплив одне на одне та взаємодія з поняттям «роль тренера та викладача фізичної культури». Проведено аналіз обумовленості цих чинників рівня сформованості професійної культури як складових культурологічної моделі змісту освіти. Зважаючи на дані останніх досліджень, зроблено висновок, що проблема може бути вирішена в рамках якісного комплексного підходу до формування мовної компетентності. Проведено анкетування з метою виявлення оціночного рівня сформованості мовного етикету, мовної майстерності та вербального іміджу студентами різних курсів навчального закладу вищої освіти. Виявлено та проаналізовано, що низка питань, пов'язаних усвідомленням рівня сформованості мовної майстерності було оцінено студентами першого курсу як незадовільний рівень. Це є свідченням усвідомлення студентами низького та невпевненого рівня сформованості мовної складової, а саме мовної майстерності та етикету, що може негативно впливати або гальмувати формування професійної культури майбутніх фахівців галузі спорту. Зроблено висновок, що виявлення цієї проблеми посилить тенденцію до переосмислення методів формування мовної компетентності під час навчального процесу в закладах вищої освіти.

Ключові слова: мовна компетенція, мовна культура, мовна майстерність, мовна культура майбутніх фахівців, професійна культура, мовний етикет.

The article is devoted to the study of the problem of the formation of language skills and language etiquette as factors in the formation of the level of professional language culture of future teachers of physical education and trainers of international qualification during the educational process in a higher education institution. The authors propose a review and update of the approach to using the opportunities of the educational process, namely, increasing the level of mastery of language components of professional culture, reveal the meaning of the concepts of "language mastery", "language culture", "language etiquette", "verbal image", "professional culture" and "professional speech culture".

The article analyzes the latest research on the content of these concepts. The unconditional connection of these concepts, their influence on each other and the interaction with the concept of "the role of a trainer and teacher of physical culture" were analyzed and clarified. An analysis of the conditionality of these factors of the level of formation of professional culture as components of the cultural model of the content of education was carried out. Taking into account the data of the latest research, it was concluded that the problem can be solved within the framework of a qualitative comprehensive approach to the formation of language competence. A survey was conducted in order to identify the assessment level of formation of language etiquette, language skills and verbal image by students of different. It was revealed and analyzed that a number of questions related to the awareness of the level of formation of language skills were rated by first-year students as an unsatisfactory level. This is evidence of students' awareness of a low and uncertain level of formation of the language component, namely language skills and etiquette, which can negatively affect or inhibit formation of the professional culture of future specialists in the field of sports. It was concluded that the identification of this problem will strengthen the tendency to rethink the methods of formation of language competence during the educational process in institutions of higher education.

Key words: language competence, language culture, language skill, language culture of future professionals, professional culture, language etiquette.

Постановка проблеми. Безсумнівна мотиваційна сила суспільного, економічного, освітнього та культурного прогресу безперечно базується на розвитку особистості, що обумовлений сучасним динамічним етапом розвитку суспільства та створює якісно нові завдання у галузі освіти, де на першому плані постає мета підготувати такого фахівця, який розумітиме та відчуватиме культуру взагалі та професійну культуру, реалізовуватиме себе у мобільній, змінливій, складній і суперечливій фаховій сфері, активно й творчо застосовуватиме отриманні знання, тим самим сприятиме розвитку культури суспільства. Майбутній випускник закладу вищої освіти, як майбутній фахівець високого рівня певного виду діяльності повинен володіти не тільки спеціальним обсягом професійних знань, умінь, навичок та прийомів, а й досить високим рівнем загальної та професійної культури.

У зв'язку з цим, пріоритетним напрямком розвитку вищої освіти України стає підготовка відповідального, компетентного, мобільного фахівця, який не просто вільно володіє професією, а й вміє самовдосконалюватись, швидко пристосовуватись до нових умов за напрямком своєї діяльності, орієнтуватись в суміжних з нею сферах діяльності, працювати на рівні світових стандартів; фахівця, що усвідомлюватиме значення своєї професійної культури та буде готовий до професійного саморозвитку [2, 55].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, багато з цих зусиль постійно стикаються з певною низкою труднощів, зумовлених не тільки фінансовою стороною цього питання, а й низьким рівнем шкільної освіти, невідповідністю отриманих у закладах вищої освіти знань, умінь і нави-

чок реальним умовам праці та вимогам роботодавців. Проблема пошуку різноманітних шляхів підвищення якості формування професійної культури майбутніх викладачів фізичного виховання і спорту поступово вирішується, але недостатньо ефективно.

Визначення рівня сформованості таких складових мовної компетенції, як мовна майстерність, вербальний імідж та мовний етикет та подолання розриву між наявним станом та майбутнім потенціальним рівнем сформованості професійної культури майбутніх викладачів фізичного виховання спонукало нас до проведення цього анкетування та спроби загального аналізу отриманих результатів.

Змісту поняття «професійної культури» було присвячено багато досліджень науковців протягом багатьох десятиліть. Серед сучасних дослідників зазначену проблему вивчали Т.В. Бабенко, О.А. Бондаренко, М.П. Вальоса, О.П. Власюк, М.М. Галицька, О.М. Гомонюк, А.В. Горбачова, В.М. Гусак, А.С. Ковальова, І.В. Кришень, І.Ю. Кузнєцова, А.М. Кухарчук, Т.В. Лях, Н.М. Миколаєнко, Л.А. Никифорова, І.С. Сабатовська, Д.В. Сичов, Н.А. Сура, С.Є. Трегуб, Л.М. Фільштейн, Я. Черньонков, С. Чорна, А.Б. Широкова, О.В. Яшук, та інші.

Отже, на підставі вище зазначеного, можемо виокремити, що у поняття професійної культури майбутнього викладача найчастіше вкладають певний рівень володіння загальним педагогічним-практичним досвідом людства, ступінь досконалості викладача в педагогічній практиці, цілісне особистісне утворення, сутністю якого є взаємозв'язок структурних та функціональних складових особистості, що знаходиться

в постійному розвитку і проявляється в професійно-педагогічній діяльності, передбачає наявність певного міри психолого-педагогічної підготовки, особистісних якостей та установок, творчого характеру діяльності за фаховим напрямком [4, 233].

Треба зазначити, що саме професійна культура майбутнього фахівця зумовлює наявність або безпосереднє набуття необхідного рівня виконання професійних функцій та можливість подальшого самовдосконалення в обраній сфері діяльності. Отже, актуальною проблемою фахівців у галузі спорту та фізичної культури постає недостатній рівень сформованості мовної майстерності, як складової професійної культури, що повинен закладатися під час навчального процесу у закладах вищої освіти.

Постановка завдання. Об'єктом став процес визначення рівня володіння мовної майстерності, мовного етикету та вербального іміджу як чинників мовної складової професійної культури у майбутніх викладачів фізичної культури та тренерів. Предметом було обрано критерії та чинники формування рівня мовної компетенції студентів різних видів спорту та курсів під час освітнього процесу у закладі вищої освіти. Методами, що їх було використано нами під час дослідження, було обрано анкетування студентів 1-го та 4-го курсів.

Ми повністю згодні з думкою багатьох вчених стосовно того, що моральними чинниками у професійній культурі постають моральні переконання, а саме обов'язок, готовність сумлінно і чесно працювати та навчати, тощо. Адже створенню морально та духовно здорової атмосфери в групі, класі, колективі, яка сприятиме творенню продуктивності навчання, тренування та займання фізичною культурою, підтримує позитивний усталений емоційний настрій всіх вихованців, попереджає виникнення конфліктів і забезпечує їх оптимальне розв'язання у разі виникнення саме високий рівень професійної культури майбутнього викладача фізичної виховання. Тому іноді під професійною культурою розуміють високою мірою розвинене вміння обирати та використовувати наявні і породжувати нові стереотипи спілкування. Така соціальна комунікація спричинена об'єктивними, загальними потребами спільної діяльності. Цей взаємозв'язок створює умови розвитку людських здібностей і поширення професійної культури взагалі. Адже саме під спілкуванням вчителя фізичної культури вбачається вміння працювати як з класним колективом учнів і спортивною групою школярів під час проведення уроків фізичної культури, занять

в спортивних секціях, змагань), так і з великими дитячими колективами під час проведення спортивно-масових заходів, днів.

Приклад вчителя фізичної культури, що володіє високою професійною культурою та працює над вдосконаленням через самовиховання власної особистості, є важливим засобом виховання учнів в умовах особистісно-орієнтованої освіти. Тому ми робимо акцент на тому, що саме формування високого рівня професійної культури майбутніх викладачів фізичного виховання в процесі освіти у закладах вищої освіти нашої країни зробить фізичну культуру засобом безперервного вдосконалення особистості як учня, так і вчителя.

Виклад основного матеріалу. Проведене анкетування було спрямовано на визначення студентами їх рівня сформованості мовної майстерності, мовного етикету, вербального іміджу та володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням, визначення рівня освідомлення ролі та важливості цих компонентів студентами різних курсів закладу вищої освіти. Тому потребує визначення такі поняття як «культура мовлення», «мовна майстерність», «вербальний імідж» та «мовний етикет». Під поняттям «культура мовлення» розуміють розділ науки про мову, що розглядає питання додержання мовних норм і доречності вживання виразових засобів мови безпосередньо під час комунікації. В культурі мовлення виділяють: правильне мовлення та мовну майстерність. Звернемось до визначення поняття «мовної майстерності» – це здатність, використовуючи мовні норми, обирати з них найбільш вдалу для викладення своїх думок.

Навчання мовної майстерності відбувається в реальній практичній діяльності: в постійних виступах, самоаналізі, аналізі риторичних виступів інших викладачів.

Що саме і стає нагальною потребою майбутнього викладача фізичної культури, який саме такими засобами зможе орієнтувати вихованців, мотивувати їх та патріотично виховувати, визначаючи своєю метою не тільки досягнення ними високих результатів у спорті, а й підтримку та охорону здоров'я своїх учнів, мотивування до заняття фізичною культурою та загального зв'язку «школяр-спорт-здорова нація». Для професійної культури майбутніх фахівців спортивною галузі безумовно необхідні морально-вольові якості, що обумовлені сферою спорту та постають безпосередньою та безперечною основою професійної етики.

Саме в цьому процесі етика займає першочергове місце у професійному спілкуванні «викла-

дач-учень», бо висока мовна культура майбутнього тренера або викладача фізичної культури сприяє розумінню, складанню діалогу, встановленню довірливих, доброзичливих відносин з учнями, надає тренеру можливості набуття авторитету серед учнів.

Окремо треба зазначити важливість володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням, мовною майстерністю саме під час комунікації іноземною мовою з міжнародними представниками команд, суддями, менеджерами та організаторами змагань та зборів, набуття вербального іміджу, вміння мотивувати та підтримувати іноземних спортсменів команди. Впевнене знання правил використання рідної та іноземної мови дає можливість викладачу фізичної культури правильно формувати та висловлювати свої думки, надає його мові потужний, осмислений характер, що полегшує та допомагає учням сприймати і розуміти навчальний матеріал, команди та інші завдання під час занять фізичною культурою.

Показником низького рівня професіоналізму можна визначити недостатній рівень сформованості мовної культури тренерів та викладачів фізичної культури, низький рівень володіння мовною майстерністю, відсутність мовного етикету, невміння налагоджувати взаємовідносини зі своїми вихованцями, їх батьками, працівниками федерацій, спортивних шкіл, залів або клубів.

Показником рівня майстерності мовленнєвої діяльності викладача фізичної культури та тренера визначають рівнем сформованості культури його мовлення, мовного етикету і спрямуванням його комунікативної поведінки. Велике значення має орієнтація на навчально-мотиваційний діалог.

Як стверджує Живага А.В., «мовний етикет» ми визначаємо як здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки на рівні фонологічних, лексико-граматичних і країнознавчих знань та мовленнєвих умінь, а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування [3, с. 103].

Потребує аналізу та розуміння і таке поняття як «вербальний імідж». З латинської *verbum* – це «слово», отже це думка, що формується про особистість на основі її мовної продукції, на основі того, що і як вона говорить. У поняття «вербальний імідж» входять слова, написані і проговорені, а також такі показники як темп, інтонація, паузи в мовленні, гучність, змістові наголоси, які також мають вплив на формування вербального іміджу. Складниками іміджу є лексичний запас, вимова, інтонація, грамотність і логічна будова

фраз та структурних частин промови, змістова наповненість, говір людини. Все це є необхідним у роботі викладача фізичної культури та тренера, є потужними інструментами впливу та загального спілкування із вихованцями. Важливе поєднання вміння говорити та слухати Високий рівень формованості мовної майстерності та мовного етикету передбачає вміння впевнено спілкуватися, вміння взаємодіяти, вміння будувати власний авторитет, імідж та грамотні відносини, вміння здійснювати обмін інформацією та досвідом в процесі соціальної комунікації, готовність до міжособистісної взаємодії, вміння публічно виступати, мотивувати та заохочувати, розуміння причин виникнення комунікативного розриву.

Проведений нами аналіз вище зазначеного допоміг нам розробити анкету на рівень сформованості мовної складової комунікативної компетенції у студентів закладу вищої освіти-майбутніх фахівців галузі спорту. Анкету було запропоновано студентам 1-го і 4-го курсів Харківської державної академії фізичної культури.

Висновки. Виконуючи аналіз отриманих даних анкетування ми дійшли таких висновків: студенти 1-го курсу оцінювали рівні своїх мовленнєвих здібностей дуже низькими балами, а саме, як незадовільний рівень, ними визначались: рівень насиченості – багатство словника, граматичних форм, виражальних мовних засобів, які переважають їх мінімальний рівень, рівень адекватного вибору (йдеться про вибір мовних форм на основі адекватності висловлювання та задуму, рівень освідомлення та аналізу ситуації спілкування, зорієнтованості та направлення вербального іміджу на учня-слухача, його індивідуальні можливості у сприйнятті словесної інформації. Таким чином вони освідомлювали недостатню кількість теоретичних знань та практичних занять для опрацювання необхідних вмінь та навичок. Задовільним рівнем студенти першого курсу визначали рівень правильності (дотримання мовних норм; нормативність мовлення) та рівень швидкості обґрунтування сказаного застосовуючи мовну майстерність. Також виявлено не розуміння ролі вербального іміджу у майбутній професійній діяльності В той час студенти 4-го курсу з цих питань оцінювали свій рівень як задовільний, але свої вміння аргументовано та потужно переконувати, працювати над розвитком та вдосконаленням свого вербального іміджу вони оцінювали дуже низькими балами, що може бути показником недостатньої кількості практичних занять з метою опанування певними навичками.

Вищезазначене дозволило нам виокремити недостатність практики з мовної майстерності та теорії і роз'яснення ролі вербального іміджу майбутніх викладачів фізичної культури та їх мовного етикету. Вбачаємо перспективу в подальшій дослідницькій роботі у напрямку розвитку та формування мовної майстерності як складової мовної компетенції у формуванні професійної культури майбутніх фахівців галузі спорту.

Аналіз та корегування циклу дисциплін області теорії і практики мовної комунікації в освітніх програмах надало би студентам змогу отримати повний обсяг знань, необхідний для формування як їх мовної, так і професійної майстерності для подальшої професійної діяльності за обраним напрямком.

Результатами корегування освітньої програми можуть стати розширенні можливості і сфери працевлаштування випускників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галицька, М.М. «Культура» та «освіта»: взаємозумовленість понять. *Педагогічний процес: теорія і практика*, Вип. 4, 2013. 28–33 с.
2. Гнатенко, К.В. Аспекти формування мовної культури як складової професійної культури майбутніх фахівців *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія "Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов"*, Вип 94, 2021. 53–59 с.
3. Живага А.В. Мовний етикет вчителя англійської мови. *Науковий пошук молодих дослідників*. Вип.7, 2013. 103–109 с.
4. Kovalenko, J., Gnatenko, K., Fedorenko, O., Karpets, L., & Kovalenko, R. Formation of Vocational Competence of Future Specialists in Physical Education and Sports. *Pedagogika*, 140(4), 2021. 220–236 с.
5. Костікова, І.І. Використання методів педагогічного дослідження у процесі підготовки майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Вип 2, 2006. 163–173 с.
6. Кремень, В.Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти. *Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б'ялостоці*. Варшава, 2012. 45–55 с.
7. Ніколаєва, С. Ю. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах. Київ: Ленвіт. 2015. 444 с.
8. Рудницька, О.П. *Педагогіка: загальна і мистецька*. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан. 2005. 360 с.
9. Філіпчук, Г. Г. Культурологічна основа сучасної. *Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України)*. *Педагогічна думка*, Київ: Дидактика, методика, інформаційні технології, 2007. Т. 2. 37–45с.
10. Портал української мови: веб-сайт. URL: <http://pravila-uk-mova.com.ua/index/movoznavstvo/0-4>
11. Susan S. Stodolsky. Professional Culture and Professional Development in Jewish Schools: Teachers' Perceptions and Experiences. *Journal of Jewish Education* 2006. 72(2). 91–108 с.
12. Helen Timperley, Viviane Robinson. Workload and the Professional Culture of Teachers *Educational Management Administration & Leadership* 2000. V. 28, issue 1.

АКАДЕМІЧНА ЛЕКЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ГУМАНІТАРНОГО ДИСКУРСУ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

ACADEMIC LECTURE AS A KIND OF HUMANITARIAN DISCOURSE: COGNITIVE-PRAGMATIC ASPECT

Москаленко Н.О.,

orcid.org/0000-0003-4433-6334

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Сучасна парадигма лінгвістичних досліджень передбачає аналіз мовлення за критеріями значущості (Ф. де Сосюр), впливовості, енергійності (Ф. Бацевич) висловлювання. Зрозуміло, що чіткий термінологічний апарат у сучасному когнітивно-прагматичному мовознавстві ще не достатньо чіткий. І методологія пошуків у парадигмі сучасної лінгвістики не завжди обґрунтована. Однак науковці прагнуть дослідити детермінованість мовлення соціально-культурними, індивідуально-психологічними чинниками, мовленнєві механізми впливовості ефективної комунікації, динаміку мови як феномену, що має природу самоорганізації, взаємообумовленість свідомості й мови. Дослідження дискурсу в царині гуманітарних наук, зокрема лекції як різновиду академічної комунікації, здатне продемонструвати, як модифікується академічне мовлення в умовах інформаційної доступності й відкритості. Лекція як дискурс – це своєрідний часопростір впливового мовлення, джерелом якого є імпліцитний текст, що розгортається перед учасниками комунікації. Які мовленнєві елементи формують структуру такого феномену як лекційний дискурс і як модифікується їхнє значення – це питання, що окреслюють проблеми вивчення лекції як різновиду наукової комунікації. У статті розглянуто мовленнєві тенденції сучасного наукового дискурсу саме у царині гуманітарної освіти, які визначено як суб'єктивація наукового мовлення. Ознаками модифікації сучасної лекції є метакомунікативні висловлювання, які розширюють семантико-стилістичні межі класичної лекції. Ще помітною ознакою модифікованого академічного мовлення є мотив експлікації власного досвіду, який реалізується мовленнєвими способами, що відтворюють певний психологічний стан дослідника під час наукових пошуків: емотиви, незавершені речення, діалогічність, насиченість звертаннями, питаннями, повтореннями. Мовленнєві модифікації свідчать про порушення стильових доміант наукового мовлення заради впливовості на реципієнта. Суб'єктивні ознаки академічного мовлення сприяють досягненню комунікативно-прагматичних завдань лекції як наукового дискурсу.

Ключові слова: дискурс, метакомунікація, мовленнєвий мотив, конгруентність, наратив.

The modern paradigm of linguistic research provides for the analysis of speech according to the criteria of significance (F. de Saussure), influence, energy (F. Bacevich) of the utterance. It is clear that the clear terminological apparatus in modern cognitive-pragmatic linguistics is not yet clear enough. And the research methodology in the paradigm of modern linguistics is not always justified. However, scientists seek to investigate the determinism of speech by socio-cultural, individual-psychological factors, the speech mechanisms of the influence of effective communication, the dynamics of language as a phenomenon that has the nature of self-organization, the interdependence of consciousness and language.

The study of discourse in the field of humanities, in particular lectures as a type of academic communication, can demonstrate how academic speech is modified in the conditions of information availability and openness. A lecture as a discourse is a kind of time-space of influential speech, the source of which is an implicit text unfolding before the participants of the communication. What speech elements form the structure of such a phenomenon as lecture discourse and how their meaning is modified are questions that outline the problems of studying a lecture as a type of scientific communication. The article examines the speech trends of modern scientific discourse specifically in the field of humanitarian education, which are defined as the subjectivation of scientific speech. Signs of the modification of the modern lecture are metacommunicative statements that expand the semantic and stylistic boundaries of the classical lecture.

Another noticeable feature of modified academic speech is the motive of explication of one's own experience, which is realized by speech methods that reproduce a certain psychological state of the researcher during scientific research: emotions, unfinished sentences, dialogicity, saturation with appeals, questions, repetition. Speech modifications indicate a violation of the stylistic dominants of scientific speech for the sake of influencing the recipient. Subjective features of academic speech contribute to the achievement of the communicative and pragmatic tasks of a lecture as a scientific discourse.

Key words: discourse, metacommunication, speech motive, congruence, narrative.

Постановка проблеми. Відомо, що у сучасному освітньому процесі доцільність лекційних занять неодноразово була під сумнівом, оскільки для здобувачів освіти відкрита майже вся фактична інформація, і лекція як джерело інформації, навіть узагальненої або класифікованої, дійсно,

не актуальна. Обмін фактажем, особливо в царині гуманітарних наук, функціонує задля ознайомлення здобувачів освіти з певними базами інформації. Цього недостатньо для існування лекції як дискурсу, відповідно, як висловлювання, що «має значення та справляє якийсь вплив» (Фуко). Щоб

лекція стала дискурсом вона має спиратися на процес цілевизначення, як організуючий вектор дискурсивного мовлення. Саме цілевизначення має бути ознакою впливового наукового дискурсу, яка функціонує як головна умова і комунікативного контакту між учасниками, і як умова цілісності дискурсу, і як умова його етичності. Які лінгвістичні, структурні елементи демонструють таку цілевизначеність – саме це питання окреслює коло лінгвістичних пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження лекції як наукового жанру відбуваються переважно у царині педагогічних наук у методологічному аспекті [1]. Лінгвістичними дослідженнями лекції як жанру і як різновиду дискурсу займається В. Малавська [2]. Її пошуки направлено на зіставлення лекції з іншими науковими жанрами, з визначенням структурних особливостей лекції як дискурсу. Серед українських науковців комунікативно-прагматичний аспект вивчення лекції недостатньо актуалізований. Т. Качак вивчала жанрові особливості лекції у діахронічному аспекті [3]. Саме лінгвістичний аспект вивчення лекції представлено у роботах Л. Рябих [4], науковець акцентує метакомунікативні висловлювання у структурі англomовної академічної лекції [5].

Постановка завдання. Метою дослідження лекції як різновиду наукового дискурсу у царині гуманітарної освіти є з'ясування напрямів семантико-стилістичної модифікації сучасного академічного мовлення.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про статус гуманітарної науки, ми пам'ятаємо, що довгий час гуманітарна сфера завойовувала статус науки серед точних технічних та природознавчих наук. З періоду європейського Просвітництва гуманітарні дисципліни вважались рефлексіями, оскільки не мали можливості спиратися на дослід як єдиний аргумент об'єктивності. У ХХ–ХХІ століттях відбувається інтеграція природознавства, математики, філософії та філології. Причини і наслідки цього процесу свідчать про розвиток інтегрального колективного мислення людства, прагнення розкрити загальні закони у структурі будь-якого феномену світу. Так виникає, наприклад, лінгвосинергетика. Слід згадати, що у ХХ столітті висувається гіпотеза про домінування інтуїції навіть у точних науках, відповідно про доцільність відмовитися від панування дедуктивного обґрунтування теорій. А. Ейнштейн стверджує в «Еволюції фізики»: «Ми повинні визнати, що логічна основа все більше і більше віддаляється від даних досвіду».

Прагнення завоювати статус наукового призвело гуманітарний дискурс до певних мовленнєвих модифікацій. Одна з них на поверхні вимог: модуль нарративу в напрямку окреслення безособового погляду на об'єкт дослідження. Апріорі науковий стиль асоціюється з нівелюванням елементів суб'єктивного або емоційного мовлення: від особових дієслівних форм до модальних словосполучень щодо окреслення суб'єктивного джерела розвитку гіпотези та аргументів.

Така стилістична ознака спирається на моделі наукового мислення, обумовлена прагматикою наукового дискурсу. Будь-який функціональний стиль є результатом певного модуля мислення. Точні науки набувають значущості в силу встановлення доказових закономірностей. Дослідження відбувається у площині концептуальних запитань: що є чим?, що як функціонує?, що з чим і як взаємопов'язане?

Відповіді не передбачають суб'єктивного втручання, якщо мова стосується, наприклад, біології, хімії чи фізики. Цінність відповідей в експериментально доказовій об'єктивності, де суб'єктивне Я дослідника залишається на, скажімо, перших сходинках наукових пошуків розв'язання задачі, і як таке не є значущим для адресатів. У контексті точних наук модуль наукової комунікації у напрямку до безособовості та термінологічної визначеності обумовлений і прагматикою повідомлення, і предметом/об'єктом дослідження, і метою/завданням. Науковий стиль, вербальні засоби мовлення є наслідком певних фреймів наукового мислення, а не навпаки.

Але сьогодні демонструє стійку тенденцію до зворотного сприйняття такої залежності: науковий стиль розглядається як стійка структура, порушення якої означає вихід за межі наукового дискурсу, незважаючи на якість та значущість отриманих результатів.

Складається враження, наче головною ознакою наукового дискурсу стає стилістична складова, а не модальність мислення, не предмет дослідження й способи його пізнання. Однак зіставлення наукової комунікації в історичному аспекті демонструє певну закономірність у модифікації наукового стилю, тим більше щодо гуманітарного дискурсу.

З методологічної точки зору, наукова комунікація має обмежуватись чіткими стилістичними нормами, що гарантує певний вербальний порядок, і термінологічний у тому числі. Однак у структурі гуманітарного дискурсу статус об'єктивності, істинності результатів дослідження апріорі не можливі, навіть у випадку експеримен-

тів, наприклад, у сфері комунікативної лінгвістики. Сучасні дослідження спираються на принцип множинної інтерпретації істини. Відповідно, нівелювання вербальних ознак авторської присутності в структурі гуманітарного наукового дискурсу не є виправданим, хоча б тому, що авторське мислення є неодмінно частиною наукового дослідження як когнітивний простір. Будь-який гуманітарний науковий дискурс імпліцитно має ознаки метамови, що описує людські когнітивні можливості, способи занурення в проблему та шляхи вербалізації мислетворчого процесу.

Елементи суб'єктивності в такій комунікації обумовлені тим, що критерієм цінності гуманітарних наукових здобутків є не стільки аргументовані гіпотези, скільки глибина занурення у феномен онтології явищ та речей, ступінь осмислення їх у процесі руху від хаосу до порядку, і навпаки, тобто в процесі їхньої самоорганізації. Істини гуманітарної науки не можуть фіксуватися як закони, підтверджені експериментом та зафіксовані у математичних формулах. Наприклад, коли у літературознавстві намагались математичними методами прорахувати поетичний метр, при цьому було проведено неймовірно великі за обсягом підрахунки, класифікації, типологізації і таке інше, але поетичного змісту це не торкнулось зовсім. Тобто дослідження втратило об'єкт, дійшло до незначущих для людства висновків, прагматично порожніх, але підтверджених об'єктивною статистикою.

Стильові доміанти гуманітарного наукового дискурсу обумовлені прагматикою в царині гуманітарної науки. А саме глибиною впливу на колективну або індивідуальну свідомість. З точки зору психолінгвістики, вплив наукової комунікації можливий тільки при умові енергійного висловлювання. Що наповнює слово енергією, робить його впливовим, яким має бути будь-яке дискурсивне висловлювання? Перш за все, це слово, наповнене мисленням із особового простору, тобто інформаційного поля з людським обличчям, аж ніяк не із безособового *МИ*. Демонстрація авторського мислення, емпатії до об'єкту дослідження вербалізуються в *Я* автора, в риторичних запитаннях, у конотаціях, тобто в елементах суб'єктивно зорієнтованого мовлення. Так звані дискурсивні маркери суб'єктивного мовлення в науковому жанрі, або метакомунікативні висловлювання в структурі академічного дискурсу функціонують як способи встановлення контакту, активізації уваги, стимулювання мислення, окрім того вони виконують фатичну комунікативну функцію. Типологію метатекстових елементів наво-

дить Рябих Л.М., вивчаючи метакомунікативні висловлювання в англomовній академічній лекції, такі як: метаплеоназми (well, so, okay, all right), конотативи (Good morning! How are you guys?), атрактиви-метаорганізатори (I want to start today with some stories, Now, I'm going to ask you this question) і таке інше [5, с. 117].

Вивчення комунікативно-прагматичного аспекту метакомунікативних елементів здатне продемонструвати ступінь їхньої впливовості на учасників лекційного дискурсу, а головне, ступінь гнучкості жанрових меж лекції щодо периферійної відносно наукової лексики. Зрозуміло, що у структурі лекційного тексту метакомунікативні елементи функціонують як способи встановити оптимальну комунікативну дистанцію між учасниками дискурсивної події щодо ефективного впливу на слухачів. Метаплеоназми, змістовні та атрактивні метаорганізатори, інхоативи та конотативи створюють певний континіум для реалізації лекційного дискурсу як інтерактивної події, що актуалізує суб'єктивність учасників процесу. Але ці елементи, звісно, не гарантують ефективного впливу, вони не є запорукою ефективного наукового мовлення. Якщо їхню доцільність не обґрунтовано ситуацією, вони здатні набути негативного прагматичного значення. Відомо, що все зайве є нестерпним. у царині дискурсології залишається відкритим питання про критерії визначення оптимального обсягу метакомунікативних елементів та їхнього семантико-стилістичного маркування.

Є ще суттєва проблема щодо функціонування метакомунікативних елементів: вони здатні десемантизуватися як будь-яка повторювальна мовленнєва одиниця, відповідно, набувати виключно фатичного значення, вбудовуючись у структуру дискурсу як жанрово-обмежувальні десемантизовані елементи. У такому випадку мова не йде про суб'єктивізацію наукового мовлення.

Один із суттєвих комунікативно-прагматичних чинників суб'єктивізації академічного лекційного мовлення є, скажімо, апеляція до власного досвіду лектора. Визначимо цей структурний елемент дискурсу як певний мотив, який реалізується у певному модулі наративу. Лектор демонструє власний досвід пізнання як ретроспекцію алгоритму власного пошуку від невідомого до з'ясованого. Під час реалізації такого мотиву відновлюється мовлення у вимірі *запитання-відповіді*, актуалізується *Я* лектора, під'єднуються *емотивні елементи*, синтаксично змінюється мовлення: можливі *повторення, нелогічна послідовність висловлювань, запитання до самого*

себе, незакінчені фрази і таке інше. Так реалізація мотиву експлікації власного досвіду відновлює процес психоемоційного стану лектора під час проведення дослідження.

Зрозуміло, що доцільність експлікації такого досвіду неочевидна у структурі академічного дискурсу. Вона навіть небезпечна, якщо мова йде про дотримання критеріїв якості лекційного дискурсу, оскільки здатна викликати негативну реакцію у слухачів, порушуючи оптимальну дистанцію між учасниками процесу. У мовленнєвому відтворенні власних пошуків лектор ризикує втратити комунікативний контакт, зайти у теми, актуальні лише для нього, не дотриматись виправданого обсягу інформації. Демонстрація власне себе як особистості – це очевидно хибний шлях наукової комунікації, на відміну від демонстрації можливостей людського мислення, яке є загальнолюдською властивістю.

Важливо окреслити межі такого типу мовленнєвого мотиву. Визначити ці обмеження складно, враховуючі, що ми розглядаємо дискурсивний феномен, який не має чіткої сталої структури, на відміну від жанру. Але моделюючи більш вірогідні ситуації лекційного дискурсу, можна зазначити умови, при яких експлікація власного досвіду здатна до позитивного впливу на слухача. Головна з них стосується психолінгвістичних законів комунікації: будь-яка інформація має бути прагматично доцільною, і сприйматися як така. Обґрунтуванням суб'єктивного мовлення взагалі, експлікація власного досвіду зокрема, є розуміння, що суб'єктивний досвід є підґрунтям до моделювання когнітивного процесу. Мислення лектора, його суб'єктивний досвід пізнання, дослідження, його шлях до з'ясування проблеми, розв'язування задачі можуть бути актуалізовані саме як експлікація когнітивного скрипту, або сценарію, за яким розгортається структура пізнавальної діяльності.

Мовленнєві засоби: емотиви, синтаксичні порушення, риторичні питання, мовчання (антимовлення), вигуки та заперечення власного висловлювання через пошук більш вдалого – детермінуються наміром продемонструвати процес виходу із ситуації когнітивного дисонансу, процес народження мислеформи, особливо у царині антропологічних наук, наприклад, літературознавства.

Так, якщо лекційний дискурс відбувається у царині дисципліни «Історія світової літератури», то мотив експлікації власного прочитання доцільний як навігатор у пошуках наукової вербалізації власного сприйняття твору, як демонстрація

шляхів множинної інтерпретації тексту, яка виходить за межі індивідуального розуміння і набуває наукової значущості у контексті літературознавчих досліджень. Саме власний досвід лектора на шляху від знайомства з художнім текстом до осмислення його феномену в структурі колективної картини світу, шлях наукової вербалізації сприйняття тексту, взагалі, взаємодія з художнім текстом у літературознавчій парадигмі може бути цінним і впливовим чинником лекційного дискурсу. Цей мовленнєвий вчинок лектора набуває цінності саме тоді, коли заохочує слухачів до подібного пошуку, до самостійного заглиблення у простір художнього твору задля народження дискурсивного мовлення. Сьогодні показує проблему формування власного висловлювання, точніше, проблему тотального плагіату, або стереотипного висловлювання. Правила побудови тексту власного висловлювання, або плани для аналізу художнього тексту, поверхневе вивчення основ класичної риторики (інвенції, диспозиції, елокуції) нічого спільного не мають з навчанням мислити і вербалізувати власне мислення. Навіть зацікавлені у літературознавстві студенти, як правило, або не знають, як і що говорити про художній текст, або послуговуються стереотипними кліше, які використовують наче заготовлені висловлювання до будь-якого тексту. Це призводить до наповненості академічного мовлення десемантизованими висловлюваннями-кліше, до формування псевдотекстів, іноді побудованих за правилами академічної риторики, або псевдодискурсів, які не мають ознак конгруентності. Конгруентність – ще один термін із царини психології, яким послуговуються сучасні мовознавці, щоб дослідити глибинну узгодженість структури дискурсу: на рівні свідомої та прихованої інтенції, на рівні презупозиції та семантики висловлювання. Відсутність конгруентності у структурі дискурсу призводить до його неефективності.

Метафорично цей процес можна назвати мовленнєвою деградацією, коли в науковому дискурсі спостерігається переважно засміченість симулякрами, фантомними ствердженнями, мертвими словами. І це є ознакою гуманітарної катастрофи, подолати яку можливо живим значущим словом. Ознаки живого висловлювання завжди очевидні під час комунікації, і вони не обумовлені так званою культурою мовлення або віртуозним володінням законами елокуції. Живе мовлення породжується живим мисленням.

І це майже стереотипне всім зрозуміле висловлювання потребує сьогодні наповнення енергією значущості. Для цього необхідно замінити

метафоричне «живе» іншим детермінантом. Ф. де Сосюр запропонував термін «значущий», Ф. Бацевич вживає термін «енергійний», тобто «впливовий». Питання: що є ознакою впливового, енергійного, значущого слова з точки зору комунікативної прагматики? Які є інструменти у межах лінгвістичної парадигми для відокремлення такої якості висловлювання як впливовість? Взагалі, чи це є проблема лінгвістики або психолінгвістики? Напевне, ці питання стосуються більш широкої теми, ніж запропонована у даній роботі, але очевидно, що статус академічної лекції як гуманітарного дискурсу вирішується саме відповідями на ці гострі питання.

Висновки. Вимоги безособовості не є органічними для гуманітарного наукового дискурсу і часто унеможливають реалізацію комунікативно-прагматичних завдань гуманітарної науки. Сучасна лекція має стати дискурсом, з ознаками конгруентної структури, відповідно, впливовим

висловлюванням, цілеспрямованим на значущість вербалізації мислетворчого процесу. Це означає розширення стильових обмежень наукового академічного мовлення, його демократизація на рівні лексики та синтаксису.

Ознаки науковості в сучасній академічній комунікації все менше втілюються у стилістичних ознаках, актуалізуються саме у цілеспрямованості на впливовість, значущість висловлювання для реципієнта. Це елементи суб'єктивного чесного мовлення, доречні емотиви, насиченість запитаннями, демонстрацією відсутності відповіді взагалі або однозначної. Це автентичний для когнітивного процесу синтаксис, іноді з порушеннями узусу, направлений на зіставлення, на діалогічність навіть в межах монологу. Іntenція лекції – спонукання до занурення в мислетворчий процес, аж ніяк не ознайомлення з фактами. Вона вимагає порушення стильових домінант наукового тексту, порушення жанрових основ лекції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ягодзінський С.М. Методологічні основи дослідження науки як дискурсу. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2016. №2. С. 32–35.
2. Malavska V. Genre of an Academic Lecture. *International Journal on Language Literature and Culture in Education*. 2016. 3(2). P. 56–84.
3. Качак Т.Б., Круль Л.М., Литвин Н.Б. Лекція як основний жанр академічної риторики: порівняння класичної та сучасної моделей. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Випуск 88. С. 90–95.
4. Рябих Л.М. Принципи та процедури добору матеріалу дослідження американської академічної лекції. *Вісник ХНУ*. 2014. № 1102. С. 172–177.
5. Рябих Л.М. Особливості метакомунікативних висловлень в англomовній академічній лекції. *Вісник ХНУ*. 2010. № 930. С. 115–119.

**СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ
ТА ФРАНКОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ**

**METHODS OF CREATING NOMINATIONS FOR MARKING
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR PHENOMENA IN MODERN ENGLISH
AND FRENCH MILITARY DISCOURSE**

Пальчевська О.С.,

orcid.org/0000-0002-2090-4870

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Попко І.А.,

orcid.org/0000-0002-0686-6281

старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Петришак Х.С.,

orcid.org/0009-0004-8082-4487

студентка IV курсу

Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

У статті йдеться про особливості творення номінацій на позначення явищ російсько-української війни в сучасному англомовному та франкомовному військовому дискурсі. Перед усім йдеться про військові терміни. Особливість таких термінів полягає насамперед у специфіці їхньої семантичної структури, адже самі терміни містять лише прямі та номінативні значення. Військові терміни характеризуються обмеженою сферою вживання та функціонування, тому значення залежить від дефініції, яка характеризується конкретним визначенням суттєвих ознак предмета. Лінгвісти при вивченні будови термінів розрізняють прості, складні, та складені термінологічні одиниці: Афіксація – це метод, який передбачає приєднання префіксів та суфіксів до основи для утворення нових слів. Згідно результатів даного дослідження, можна виділити такі продуктивні афікси військової сфери в обох мовах: *anti-*, *-al*, *-ry*, *thermo-*, *-ful*, *-ly*, *ir-*, *-ment*, *pro-*, *re-*, *ar-*, *pré-*, *inter-*, *dés-*, *-tion*, *dé-*, *hyper*, кожне з яких надає своє особливе значення військовим номінаціям. Суфікси часто впливають як на граматичне, так і на лексичне значення слова, тоді як префікси зазвичай змінюють лише лексичне значення. Так, суфікс *-ment*, який вживається для утворення віддієслівних іменників, змінює як лексичне, так і граматичне значення слова. Він передає суть дії, стану або ж результату дії. Основні структурні моделі, які характеризують термінологію англійської та французької військової сфери: $n+n=N$, $n+n(-er)=N$, $n+v=N$, $n+n(-ing)=N$, $adj+n=N$. За рахунок проведеної класифікації англо- та франкомовних аббревіатур військової сфери, були виокремлено ініціальні скорочення та акроніми. Вони є найпоширенішим видом аббревіатур, які використовуються для вираження значення багатокomпонентних лексичних одиниць у стислий манері та є частиною стандартного словника.

Ключові слова: номінація, термін, словотвір, афіксація, аббревіація.

The article deals with the peculiarities characterizing the creation of nominations for the phenomena related to the Russian-Ukrainian war in contemporary English and French military discourse. First of all, we are talking about military terminological units. The peculiarity of such units lies primarily in the peculiarity that characterizes their semantic structure since the unit itself contains only direct and nominal free meanings, which are defined by clear semantic boundaries. Military terminological units are characterized by a limited use scope and functioning, so the meaning depends on the definition, which is characterized by a certain definition of the essential features. When studying the term structure, linguists distinguish between simple, complex, and compound terminological units: Affixation is a method that involves attaching prefixes and suffixes to a stem forming new words. According to the research results, the following productive military affixes can be identified in both languages: *anti-*, *-al*, *-ry*, *thermo-*, *-ful*, *-ly*, *ir-*, *-ment*, *pro-*, *re-*, *ar-*, *pré-*, *inter-*, *dés-*, *-tion*, *dé-*, *hyper-*. Each of them attaches special importance to military nominations. This is because suffixes often affect both the grammatical and lexical meaning of a word, while prefixes usually change only the lexical meaning. For example, the suffix *-ment*, which is used to form nouns from verbs, changes both the lexical and grammatical meaning of a word. It conveys an action, state, or action result. The main structural models that characterize the English and French military terminology are: $n+n=N$, $n+n(-er)=N$, $n+v=N$, $n+n(-ing)=N$, $adj+n=N$. Initial abbreviations and acronyms were identified through the English and French military abbreviations classification. They are the most common type of abbreviations used to express the meaning of multi-component lexical items in a concise manner and are part of a standard dictionary.

Key words: nomination, terminological unit, word formation, affixation, abbreviation.

Постановка проблеми. Термін – це слово чи словосполучення, що передає чітко визначене поняття та його зв'язок з іншими поняттями певної галузі науки. Він характеризується обмеженою сферою вживання та функціонування, тому зміст значення залежить від дефініції, яка характеризується конкретним визначенням суттєвих ознак предмета [5].

У спеціальному вживанні термін не змінює свого значення; поки його поняття не зміниться внаслідок інновацій. Як відомо, термінологічна лексика, створена для забезпечення оптимального розуміння між фахівцями в конкретній галузі, яка характеризується специфічним стандартизованим тезаурусом, типовими граматичними та синтаксичними конструкціями у відповідних текстах дискурсу. Термінологія, як правило, розглядається як «межі замкнутого словникового середовища, які встановлюються заданою сферою визначеної діяльності» [3]. Згідно з цим формується висновок щодо того, що терміни конструюються штучними одиницями номінації, а не мовними даними, і в результаті розвитку можуть бути замінені іншими термінами.

Постановка мети та завдань статті. Метою дослідження є вивчення лексичних особливостей найменування явищ, які виникли в процесі російсько-української війни, **завданням** – встановлення спільних та відмінних рис способів творення номінацій військового дискурсу в французькій та англійській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військова термінологія та мілітаризована лексика стала об'єктом досліджень багатьох мовознавців (Д.В. Василенко, Ю.А. Зацний, С.М. Єнікєєва, П.П. Мельник та ін).

Матеріал розвідки було дібрано зі статей англійських та французьких інтернет-джерел на військову тематику, таких як Euronews, BBC News, Journal de montreal та Le quotidien.

Виклад основного матеріалу. Визначальною ознакою термінологічних систем, в тому числі і військової, є їхній відкритий характер, оскільки відбувається постійний рух входження та занепаду термінів. В результаті світового розвитку різних галузей науки постає питання над постійною уніфікацією та кодифікацією термінів. Крім цього варто звернути увагу на те, що системність конкретної галузі може мати неоднорідний характер. Поява нового терміну призводить до переформулювання змістового обсягу інших компонентів групи.

Лінгвісти при вивченні будови термінів розрізняють такі категорії термінологічних одиниць:

1) **прості:** непохідні (терміни в синхронному розділі, які не містять мотиваційних слів, наприклад: *missile, weapon, occupation*) і похідні (терміни, в яких містяться мотиваційні основи та словотвірні афікси, наприклад: *antimissile, weaponry, préoccupation*);

2) **складні** (терміни, у яких можна виділити дві основи, напр.: *fireball, counteroffensive, hardware, russophones*);

3) **складені** (терміни-словосполучення, напр.: *a war-torn city, irretrievable losses, abri antiaérien, régime de silence*). Також залежно від ступеня спеціалізації значення терміни поділяють на **загальнонаукові** (*peninsula, footage, coastline*) і **взъкоспеціальні**, вживані в якійсь одній галузі науки (*counterattack, redeployment, ceasefire*) [6].

Терміни різноманітні за структурою, походженням і способами творення. За структурними моделями терміни поділяють на:

1) **Однокомпонентні терміни**, наприклад: *war, terror, barbare*

2) **двокомпонентні терміни** – найчастіше це словосполучення N+=N, наприклад: *counteroffensive, firearm, warheads, fireball*; або Adj + N, наприклад: *alongside, breakaway, régime de silence*.

3) **трикомпонентні конструкції**, до складу яких можуть входити: Adj + Adj + N, напр.: *toxic free area, tactical nuclear weapons*; Adj + N + N, напр.: *far-right extremists, longer-range missiles*; N + Adj + N, напр.: *a rocket-propelled grenade*;

4) **багатокомпонентні терміни**, які містять чотири і більше компонентів, напр.: *the Institute for the Study of War, anti-missile defense systems, high-ranking military personnel, high-precision air-launched missiles*.

Афіксація. Афіксація є однією з найпоширеніших технік побудови слів як у повсякденній англійській та французькій мовах, так і в мовах спеціального призначення, таких як військова лексика. Цей метод передбачає приєднання афіксів до основи для утворення слів.

Беручи до уваги англійську мову, в ній можна виділити афікси, які за продуктивністю поділяються на такі групи:

– продуктивні, в результаті чого утворюються нові слова: *anti-, super-, de-, co-, non-, pre-, cyber-, bi-, dis-, hyper-, inter-, para-, trans- та інші*;

– непродуктивні, зустрічаються в невеликій кількості поточних слів, але не утворюють нових слів на цьому етапі: *ab-, ad-, ana-, arch-, be-, cis-, dys-, en-, epi-, for-, hypo-, -dom, -hood та інші*;

– мертві афікси це ті, які зберігаються в окремих словах, але більше не розпізнаються як такі,

без етимологічного дослідження слова: *-d*, *-s*, *-ce* та інші.

Стосовно французької мови слід виділити найбільш продуктивні і активні афікси, а саме: *-ite*, *-isme*, *-ence*, *-ure*, *-tien*, *-iste*, *-tion*, *-ation*, *inter-*, *in-*, *hyper-*, *pre-*, *pro-*.

Аналіз військової лексики французької та англійської мов дає можливість сказати, що засоби її утворення в обох випадках мають деяку спорідненість. І як вже відомо розповсюдженим способом творення військових термінів в мовах, що порівнюються є афіксація.

Згідно результатів даного дослідження, можна виділити такі продуктивні афікси військової сфери: *anti-*, *-al*, *-ry*, *thermo-*, *-ful*, *-ly*, *ir-*, *-ment*, *pro-*, *re-*, *ar-*, *pré-*, *inter-*, *dés-*, *-tion*, *dé-*, *hyper-*.

Разом з цим не слід забувати про різницю між суфіксом та префіксом. Оскільки суфікси часто впливають як на граматичне, так і на лексичне значення слова, тоді як префікси зазвичай змінюють лише лексичне значення.

Так, суфікс *-ment*, який вживається для утворення іменників від дієслів, змінює як лексичне, так і граматичне значення слова. Він передає суть дії, стану або ж результату дії. Прикладами зміни граматичного значення слів із суфіксом *-ment* є наступні лексичні одиниці: *shipment* «процес відправлення товару кудись», *bombardment* «безперервна атака на місце з гарматами або бомбами», *redeployment* «процес переміщення співробітників, солдатів, техніки тощо в інше місце або використання їх більш ефективним способом», *government* «система, яка використовується для контролю країни, міста або групи людей», *rapprochement* «угода, досягнута протилежними групами або людьми», *débarquement* «процес висадки з човна», *armement* «матеріал, що використовується для нападу або захисту»:

"Russia says its air defence units have brought down a Ukrainian military plane it says was carrying a **shipment** of arms sent by Western countries" (8)

"Russian **bombardment** has reduced the city to ruins, forcing civilians to hide in cellars, while access to electricity, heating, fresh water, food and medical supplies was cut" (6).

"Au moins 14 navires russes dont des navires de **débarquement** de troupes et de chars, un croiseur lance-missiles, des navires d'assaut amphibie et un démineur ont pris position au large des côtes laissant présager une attaque sur la ville" (1).

"Alors que les pays membres de l'Union européenne se réunissent à Versailles, où il sera notamment question des hydrocarbures et du **rapprochement** avec l'Union, de nouvelles discussions ont eu lieu ce

jeudi en Turquie entre l'Ukraine et la Russie mais il n'y a pas eu "de progrès sur un cessez-le-feu" selon Kiev" (4).

Слід підкреслити, що найпродуктивнішими префіксами у військовій сфері є етимони, які встановилися на основі лексичних одиниць. Техніка передачі відтінку значення, що відображає спосіб діяльності, місце, час, ступінь завершеності тощо, визначає лексико-семантичне навантаження префікса [4].

Варто зазначити, що одним із найпродуктивніших є префікс *anti-*, який передає значення «проти». Наприклад: *antimissile defenses/ défense antimissile* «система, зброя або технологія, що використовуються для виявлення, відстеження, перехоплення та знищення атакуючих ракет», *anti-terror legislation* «закони з метою боротьби з тероризмом», *anti-ship cruise missiles* «сучасне далекобійне озброєння морського бою, розроблене спеціально для ураження кораблів», *anti-aircraft units* «реакція в бойовому просторі на повітряну війну, яку НАТО визначає як «всі заходи, спрямовані на зведення нанівець або зменшення ефективності ворожих повітряних дій», *abri antiaérien* «укриття у разі нальоту ворожої авіації і загрози бомбардування», *anti-aériens* «захист від нападу авіації», *abris anti-bombes* «бомбосховище», *mine antipersonnel* «міни, які спрямовані на людей, а не на обладнання». Поглянемо на дискурсивну реалізацію згаданих термінів: "This comes in spite of the fact that Ukraine lacks tactical **anti-missile defense** systems of the Patriot or Aegis class, and isn't expecting to get such assistance from the West any time soon" (11). "Some countries, including the UK, warn that any of its citizens who travel to take part in combat could be prosecuted under **anti-terror legislation**" (10). "And this came after Friday's Russian attack on a factory producing Neptune **anti-ship cruise missiles**, like the ones that hit the Russian warship Moskva" (7). "Explosions were also heard in Lviv last night. But officials in the region say this was because of the successful defence of the area – **anti-aircraft units** managed to destroy "four cruise missiles" fired by Russian Su-35 planes, according to the head of the regional government Makysm Kozyskyi" (9). "Dans une station de métro transformée en **abri antiaérien** à Kharkiv, dans le nord-est de l'Ukraine, deux marionnettistes font vivre un conte de fées à des pantins, sous le regard envoûté d'une dizaine d'enfants et de leurs parents" (3). "Des divisions de missiles anti-aériens Tor ont été transférés dans la région de Kharkiv (nord-est) et des systèmes **antiaériens** S-400 et S-300 ont été déployés dans la région russe de Belgorod, près de la frontière avec l'Ukraine, selon la même source" (5).

Словоскладання. Словоскладання є одним з найважливіших методів розвитку як англійської, так і французької військової лексики. Створені таким чином номінації передбачають точний опис характеристик конкретної військової концепції.

Класифікація складних слів спирається на структурні моделі. Основні з яких характеризують термінологію англійської та французької військової сфери. А саме двокомпонентні моделі, такі як: $n+n=N$, $n+n(-er)=N$, $n+v=N$, $n+n(-ing)=N$, $adj+n=N$. Більшість активних композитів та юкстапозитів у військовій термінології – це складні іменники, що складаються з двох простих слів, які утворюються за зразком $N+N$ наприклад: *firearm* «вогнепальна зброя», *warheads* «передня частина бомби або ракети, яка містить вибухівку», *fireball* «велика вогняна куля, особливо викликана дуже потужним вибухом», *warfare* «діяльність ведення війни, часто включаючи зброю та методи, які використовуються», *airstrikes* «напад військової авіації на місто, ворожих солдатів або їх припаси шляхом бомбардування або обстрілу з гармат», *seaport* «(місто або містечко з) портом, яким можуть користуватися кораблі», *porte-parole* «особа, яка виступає від імені когось іншого, збір, групи», *autodétermination* «дія, щоб вирішувати самостійно, і, зокрема, дії, за допомогою яких народ вільно обирає свій політичний та економічний статус», *gardes-frontières* «військова або поліцейська особа, офіційно покладена на нагляд за кордонами країни», *hydroélectrique* «вироблення електроенергії за допомогою швидкоплинної води, наприклад річок чи водоспадів», *lieutenant-colonel* «офіцерське звання в арміях, більшості морських сил і деяких повітряних силах у всьому світі, вище майора і нижче полковника», *russophones* «ті хто розмовляють російською».

Такі моделі, як $n + n(-er) = N$, також корисні для розробки складних слів суто в англійському військовому лексиконі. У структурі композиційного матеріалу, утвореного цими моделями, є два слова, одне з яких є похідним: *counteroffensive/counterattack* «захист від атак ворога».

Наступними двокомпонентними термінами, є одиниці утворенні за допомогою моделі $Adj + N$: *hardware* «обладнання, особливо якщо воно призначене для військового використання або якщо воно важке», *alongside* «пліч-о-пліч», *checkpoints* «місце, де зупиняють людей, задають питання та оглядають транспортні засоби, особливо на кордоні між двома країнами», *breakaway* «процес відокремлення від групи, особливо через незгоду», *Russian-backed Donetsk* «це Донецьк підтриманий Росією», *Croix-Rouge* «міжнародна

гуманітарна організація, заснована для допомоги жертвам війни», *état-major* «набір офіцерів, які радять воєначальника», *autoproclamées* «самостійно вирішувати власну функцію, власний статус».

Наступні двокомпонентні терміни виражені синтаксичною моделлю $V + N$, представленою другим компонентом, яка створює складні іменники: *God-sends* «щось хороше, що трапляється несподівано, особливо в той момент, коли це необхідно», *ceasefire/cessez-le-feu* «угода, зазвичай між двома арміями, про припинення бою, щоб дозволити дискусії про мир», *embuscade* «засідка, пастка», *couvre-feu* «заборона перебувати на вулиці в певний час».

Слід зазначити, що здатність генерувати багатоконпонентні складні слова за допомогою моделі $N + N$ та $Adj + N$ вважається унікальною особливістю англійської та французької мов. Такий процес створення нових складних слів лінгвісти називають «рекурсивним процесом» [7].

Абревіатури. У мовознавстві існують різні форми скорочених категорій слів за їх візуальними та лексичними особливостями. Деякі вчені класифікують скорочення як абревіатури, акроніми, скорочені форми (усічення), слова-злитки (телескопи), а інші – серед абревіатур, виділяють початкові абревіатури, складові скорочення та усікання [1].

Продуктивним методом словотворення можна вважати абревіацію – особливо у військовому вокабулярі. Функціонування великої кількості термінологічної лексики у військовому підтексті вимагає винаходу скорочень, які, здається, використовуються для ефективного використання мови на перший погляд [2].

Скорочення англійської військової термінології представлені абревіаціями ініціального типу. Згідно з аналізом, одиниці військової лексики поділяються на два підтипи: фонетичні абревіатури та акроніми.

Перший підтип містить фонетичні абревіатури, відомі як «алфаветизми», які складаються з перших літер терміна і служать функцією стиснення мови. А саме абревіатури, які складаються з ініціальних скорочень слів, такі як: *RPG (rocket-propelled grenade)* «зброя, яка запускає ракету, що вибухає (= об'єкт, який дуже швидко летить у повітрі) у бік цілі, зазвичай танк (= військовий автомобіль з колесами, які обертаються всередині рухомих ременів)», *ISW (Institute for the Study of War)/ ISW (Institut pour l'étude de la guerre)* «аналітичний центр у США, заснований у 2007 році Кімберлі Каган, який проводить дослідження та

аналіз питань оборони та закордонних справ», *DPR (Donetsk people's republic)* «сепаратистська держава, розташована в Україні, утворена 7 квітня 2014 року», *CICR (Comité international de la Croix-Rouge)* «незалежна та нейтральна установа, яка захищає та допомагає жертвам збройних конфліктів та інших ситуацій насильства», *HCR (Haut commissariat aux réfugiés)* «міжнародна організація, місія якої – рятувати життя, захищати права біженців та будувати краще майбутнє для біженців, переміщених громад та осіб без громадянства», *AIEA (Agence internationale de l'énergie atomique)* «провідний світовий міжнародний урядовий форум науково-технічної співпраці в області мирного використання ядерної технології», *CIJ (Cour internationale de justice)* «головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй (ООН)» (2).

До другого підтипу скорочень належать акроніми, які є абрєвіатурами, що утворюються з перших букв або звуків слів у твірному словосполученні та виступають повноцінним словом. У цьому контексті варто зазначити, що акроніми часто використовуються як візуальні омоніми існуючих слів, хоча насправді вони є повними омонімами. *SAM (missiles sol-air)* «ракета, при-

значена для досягнення повітряної цілі шляхом вистрілу з землі (ракети «земля-повітря»), насамперед з метою протиповітряної оборони».

Висновки та перспективи дослідження. Отже, нами було розглянуто мовні феномени військової термінології та терміносистеми з точки зору структурно-семантичних якостей, процесів формування та сфер їхнього функціонування. Афіксація – це метод, який передбачає приєднання префіксів та суфіксів до основи для утворення нових слів. Згідно результатів даного дослідження, можна виділити такі продуктивні афікси військової сфери в обох мовах: *anti-, -al-, -ry, thermo-, -ful, -ly, ir-, -ment, pro-, re-, ar-, pré-, inter-, dés-, -tion, dé-, hyper-*. Словоскладання – це об'єднання двох і більше основ. Основні структурні моделі характеризують термінологію англійської та французької військової сфери – двокомпонентні, такі як: $n+n=N$, $n+n(-er)=N$, $n+v=N$, $n+n(-ing)=N$, $adj+n=N$. Також доведено, що переважну частину військової термінології становлять багатокомпонентні словосполучення, що містять іменник за моделлю $N+V+N$ та $N+Adj + N$. За рахунок проведеної класифікації англо- та французьких абрєвіатур військової сфери, були виокремлені ініціальні скорочення та акроніми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василенко Д.В. Військова лексика англійської мови ХХ – початку ХХІ століття: монографія. Горлівка: Вид-во ГДПІІМ. 2009. 220 с.
2. Зацний Ю.А., Янков А.В. Нова розмовна лексика і фразеологія: англо-український словник. Вінниця: Нова Книга. 2010. 224 с., с. 154
3. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу. Вінниця: Нова Книга, 2013. 448 с.
4. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: підручник для студентів ін-тів і фак. іноземної мови. Харків: «Основа». 1993. 255 с., с. 14.
5. Сухачова Н.С. Особливості перекладу термінів англомовної терміносистеми менеджменту. *Молодий вчений*. № 12 (52). 2017. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/61.pdf>
6. Faber Pamela, Montero Martínez Silvia Terminology Routledge Handbook of Spanish Translation Studies (pp. Chapter 14), 2019. P. 256–297
7. Radford A. et. al. Linguistics. An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 422 p., с. 149.
8. Chronologie de l'invasion de l'Ukraine par la Russie en 2022. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Chronologie_de_l%27invasion_de_l%27Ukraine_par_la_Russie_en_2022 (дата звернення: 24.05.2023)
9. Daniel Brown. Russia is giving this high-tech RPG to separatists in Ukraine. *Yahoo*: веб-сайт. URL: <https://finance.yahoo.com/news/high-tech-rpg-could-direct-190031925.html> (дата звернення: 24.05.2023)
10. Dans les abris antiaériens de Kharkiv, des marionnettistes et poèmes adoucissent la brutalité de la guerre. *Le Figaro*: веб-сайт. URL: <https://www.lefigaro.fr/culture/dans-les-abris-antiaeriens-de-kharkiv-desmarionnettistes-et-poemes-adoucissent-la-brutalite-de-la-guerre-20220419> (дата звернення: 24.05.2023)
11. Guerre en Ukraine: Moscou annonce un cessez-le-feu à Marioupol pour évacuer des civils. *Francebleu*: веб-сайт. URL: <https://www.francebleu.fr/infos/international/clone-de-guerre-en-ukraine-le-point-sur-la-situation-mercredi-30-mars-1648619116> (дата звернення: 24.05.2023)
12. La Russie a lancé l'offensive dans l'est de l'Ukraine. *Le quotidien*: веб-сайт. URL: <https://lequotidien.lu/a-la-une/la-russie-a-lance-loffensive-dans-lest-de-lukraine/> (дата звернення: 24.05.2023)
13. Mariupol defenders ignore Russia surrender deadline. *BBC News*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/live/world-europe-61124291/page/3> (дата звернення: 24.05.2023)

-
14. Mariupol: Why Mariupol is so important to Russia's plan. *BBC News*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60825226> (дата звернення: 24.05.2023)
  15. «Risk worth taking»: US rushes shoulder-fired missiles to Ukraine. *Aljazeera*: веб-сайт. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/12/us-nato-allies-rush-weapons-shipment-to-ukraine> (дата звернення: 24.05.2023)
  16. Timeline: day 52 of Ukraine's defense against russia's aggression. *Rubryka*: веб-сайт. URL: <https://rubryka.com/en/article/52-day-war/> (дата звернення: 24.05.2023)
  17. Ukraine: «More than 100» people from Scotland volunteer to fight. *BBC News*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-60589580>
  18. Ukraine's old air defense proves unexpectedly effective in combat. *Kyiv independent*: веб-сайт. URL: <https://kyivindependent.com/national/ukraines-old-air-defense-provesunexpectedly-effective-in-combat> (дата звернення: 24.05.2023)
  19. 35e jour de guerre en Ukraine: voici tous les derniers développements. *Journal de montreal*: веб-сайт. URL: <https://www.journaldemontreal.com/2022/03/30/en-direct-35e-jour-de-guerre-en-ukraine-voici-tous-les-derniers-developpements> (дата звернення: 24.05.2023)
  20. 4 millions de personnes ont fui l'Ukraine, un quart de la population totale déplacée par la guerre. *Euronews*: веб-сайт. URL: <https://fr.euronews.com/2022/03/30/4-millions-de-personnes-ont-fui-l-ukraineun-quart-de-la-population-totale-deplacee-par-la> (дата звернення: 24.05.2023)

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'367.622:811.111+811.112.2+811.161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.32>

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ДЛЯ ІРРАЦІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

SYNONYMOUS RELATIONS FOR IRRATIONAL NOUNS IN THE ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

Кінашук А.В.,
orcid.org/0000-0002-5675-240X
доктор філософії з філології,
асистент кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті представлено синонімічні відношення для ірраціональних іменників в англійській, німецькій та українській мовах у зіставному аспекті. Проаналізовано останні дослідження вітчизняних та закордонних науковців на предмет вивчення синонімічних відношень для специфічних семантичних класів слів у різних мовах. У дослідженні виокремлено семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприйняття, які не пов'язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. Здійснено добір ірраціональних іменників за матеріалами корпусів та тлумачних словників української, англійської та німецької мов, а також роз'яснено поняття синонімічного аналізу, синонімічного ряду, домінанти синонімічного ряду та показника абсолютної частоти вживання. Синонімічні відношення для названого семантичного класу слів схарактеризовані за виокремленими синонімічними рядами, для кожного з яких визначено домінанту та які згруповані в ілюстративні таблиці для кожної із досліджуваних мов. Семантику явища ірраціональності в англійській мові найбільш репрезентативно характеризуємо відповідно до таких компонентів значення: неясне відчуття, ірраціональна думка, незрозумілий стан, ірраціональний феномен, незрозуміле джерело ірраціональності, незрозуміла загадка або передбачення. Тоді як у німецькій мові досліджувані семантичні ознаки презентують неясне відчуття, ірраціональне уявлення, передбачення або думку, ірраціональний феномен та незрозуміле джерело ірраціональності, а також таємниче явище, яке потрібно розгадати, або раптове явище, яке неможливо передбачити розумом. За результатами синонімічного аналізу в українській мові явище ірраціональності характеризуємо як неясне відчуття, стан або явище, нереальний образ, безглузду думку, ірраціональне джерело, здогад або здатність, а також загадковість та раптовість. Різну кількість синонімічних рядів обґрунтовуємо різною розгалуженістю системи синонімічних зв'язків в англійській, німецькій та українській мовах. Визначено перспективи подальших розвідок на предмет вивчення синонімічних відношень для ірраціональних прикметників, дієслів та прислівників на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

Ключові слова: ірраціональна лексика, семантика, семантичний клас, синонімічні відношення, синонім, синонімічний ряд, домінанта.

The study presents synonymous relations for irrational nouns in the English, German and Ukrainian languages in the comparative aspect. It has been analyzed the latest papers of Ukrainian and foreign researchers dealing with synonymous relations for specific semantic classes of words in different languages. The author outlines semantic class of irrational vocabulary to denote those aspects of world perception that do not deal with human's rational thinking and arise without human's mind participation.

It has been selected irrational nouns from the Ukrainian, German and English languages corpora and explanatory dictionaries, and also defined the notions of synonymous analysis, number of synonyms, dominant of a number of synonyms and absolute frequency indicator of use. For mentioned vocabulary semantic class synonymous relations have been characterized according to the outlined number of synonyms where the dominants are revealed and which are presented in illustrative boxes for researched languages. In the English language irrationality phenomenon semantics is characterized according to such meaning components most representatively: unclear feeling, irrational thought, unclear condition, irrational phenomenon, unclear resource of irrationality, and unclear mystery or prediction. Meanwhile in the German languages researched semantic features present unclear feeling, irrational imagination, prediction or thought, irrational phenomenon and unclear resource of irrationality, and also some mysterious phenomenon that should be guessed or rapid phenomenon that is impossible to predict with the mind. According to the results of synonymous analysis in the Ukrainian language the phenomenon of irrationality is characterized as an unclear feeling, condition or phenomenon, unreal image, stupid thought, irrational resource, guess, or ability, and also mysteriousness and rapidity. Different numbers of synonyms are justified with different ramifications of a system of synonymous relations in the English, German and Ukrainian languages. The study defines the prospects of further

research concerning with synonymous relations for irrational adjectives, verbs and adverbs basing on the material of the Ukrainian, English and German languages in comparative aspect.

Key words: irrational vocabulary, semantics, semantic class, synonymous relations, synonym, number of synonyms, dominant.

Постановка проблеми. Когнітивний напрям розвитку сучасної лінгвістичної науки передбачає не лише розвідки у руслі теорії когнітивних моделей, концептуальної метафори та метонімії, теорії семантичних прототипів, когнітивної поетики, а й дослідження на предмет вияву гіпо-гіперонімічних, антонімічних, омонімічних та синонімічних відношень. Вивчення названих типів відношень уможлиблює моделювання лексико-семантичних систем різних мов у зіставному аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питання синонімічних відношень зверталися у своїх розвідках як вітчизняні (Л. Бублик, Н. Єфремова, та ін.), так і зарубіжні (Р. Карнап, М. Малік, М. Мерфі, З. Шіанмо та ін.) дослідники. При цьому у полі зору науковців опинялися синонімічні відношення для специфічного семантичного класу слів: архітектурна (О. Кучеренко), податкова (О. Чорна), економічна (Л. Архипенко), соціологічна (І. Холодй) термінології, а також терміни на позначення народних ремесел (Г. Краєвська), насособудування (О. Литвинко) та ін. У руслі порівняльної лексикології провадять свої дослідження М. Куц (виокремлені спільні та відмінні риси у лексичних системах англійської та української мови, зокрема в аспекті синонімічних, антонімічних, омонімічних та патронімічних відношень), О. Ящук (представлено перекладацьку еквівалентність фразеологічних синонімів на матеріалі англійської та української мов), Н. Григоренко (визначено специфіку відношень між елементами синонімічних рядів емоційної модальності сорому в англійській та українській мовах) та ін. Названі напрацювання авторів засвідчують неабияку актуальність досліджень на предмет вивчення синонімічних відношень конкретного семантичного класу слів у споріднених та неспоріднених мовах у зіставному аспекті.

Постановка завдання. Мета розвідки – схарактеризувати синонімічні відношення для ірраціональних іменників на матеріалі англійської, німецької та української мов.

Виклад основного матеріалу. У зіставлюваних мовах виокремлюємо семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприйняття, які не пов'язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. У дослідженні визначаємо синонімічні ряди для ірраціональних іменників шляхом встановлення синонімічних відношень між ірра-

ціональними лексемами, що належать до однієї частини мови – іменників (Додатки 1–3). Під синонімічним рядом розуміємо перелік лексичних одиниць, що найтісніше пов'язані своїм значенням та об'єднані однією домінантою – лексемою, сполучні властивості якої найбільш точно пов'язані зі сполучними властивостями усієї синонімічної групи в цілому та чий семантичні властивості найбільш прості. При цьому синонімічний ряд починаємо формувати з найбільш об'ємної за семантичною структурою та найбільш нейтральної ірраціональної лексеми, яка і стає стрижневою або опорною (домінантою), а також звертаючи увагу на показник її абсолютної частоти вживання, що відбиратимемо відповідно до даних корпусів мов для кожної із досліджуваних одиниць. Спільне значення для кожного синонімічного ряду визначаємо на основі ірраціональних значень досліджуваних лексичних одиниць шляхом їхнього співвіднесення зі значенням базової лексеми *ірраціональність* та її похідних. Віднесеність ірраціональної лексеми до конкретного синонімічного ряду визначаємо шляхом співставлення її значення та спільного значення ряду. У межах синонімічного ряду виокремлюємо ідеографічні (власне семантичні: дуже близькі слова, які не тотожні за змістом та відрізняються відтінками значень), стилістичні (відповідно до віднесеності синоніма до одного із функціональних стилів мови), семантико-стилістичні (у значенні яких є додаткові оцінно-експресивні відтінки) синоніми [1].

В англійській мові для ірраціональних іменників синонімічні відношення презентовані у 8-ми синонімічних рядах, які характеризують ірраціональність за такими значеннями:

– неясне відчуття (*feeling* (домінанта): *perception, drift, insight, instinct, anticipation, penetration*);

– ірраціональне уявлення (*vision* (домінанта): *fantasy, illusion, reverie, hallucination, chimera, whimsy*);

– ірраціональна думка (*notion* (домінанта): *folly, madness, stupidity, absurdity, whim, insanity, lunacy, foolishness, silliness, idiocy, jive*);

– незрозумілий стан (*enchantment* (домінанта): *phobia, irrationality, unreasonableness, indiscretion, carefulness, insensibility, imprudence, tomfoolery*);

– ірраціональний феномен (*enigma* (домінанта): *omen, oddness, portent, illogicality, stickler*);

– незрозуміле джерело ірраціональності (*heart* (домінанта): *soul, nose, guts*);

– певна загадка, яка є незрозумілою (*chance* (домінанта): *secret, magic, charm, secrecy, riddle, witchcraft, superstition, crux, stickler*);

– необґрунтоване передбачення або здогадка (*idea* (домінанта): *understanding, inspiration, forecast, caution, apprehension, prophecy, providence foresight*).

Ірраціональні іменники-синоніми в англійській мові у дослідженні відносимо до ідеографічних синонімів, які вирізняються оцінно-експресивними ознаками (*irrationality – tomfoolery, idea – foresight, notion – insanity, vision – whimsy* та ін.).

У німецькій мові для ірраціональних іменників синонімічні відношення презентовані у 9-ти синонімічних рядах, які характеризують ірраціональність за такими значеннями:

– неясне відчуття (*der Sinn* (домінанта): *das Gefühl, der Reiz, die Empfindung, die Anregung, die Ahnung, der Trieb*);

– ірраціональне уявлення (*die Vision* (домінанта): *der Wahn, die Enbildung, das Phantom, der Trug, die Halluzination, die Imagination, die Hirngespinnst*);

– незрозумілі, ірраціональні думки (*der Unsinn* (домінанта): *der Wahnwitz, die Unsinnigkeit, der Aberwitz, die Widersinnigkeit, die Unvernünftigkeit, der Irrwitz, die Witzlosigkeit*);

– незрозумілий стан (*das Verständnis* (домінанта): *der Wahnsinn, die Sinnlosigkeit, die Irrationalität, die Spinnerei, die Unvernunft*);

– ірраціональний феномен (*die Idee* (домінанта): *die Erscheinung, die Erkenntnis, die Einsicht, die Utopie, die Erleuchtung, das Paradox, die Inspiration*);

– незрозуміле джерело ірраціональності (*die Seele* (домінанта): *die Nase, der Bauch, die Psyche, der Riecher*);

– таємниче та ірраціональне, яке потребує розгадати (*das Geheimnis* (домінанта): *die Magie*);

– раптове, а тому непередбачуване раціональним розумом явище чи подія (*die Spontaneität* (домінанта): *die Plötzlichkeit*);

– ірраціональне передбачення (*die Prophezeiung* (домінанта): *die Voraussage, das Orakel, die Prophetie, die Vorhersage, die Weissagung*).

Ірраціональні іменники-синоніми німецької мови у дослідженні відносимо до ідеографічних синонімів, які вирізняються оцінно-експресивними відтінками у значеннях (*der Sinn – der Trieb, das Verständnis – die Spinnerei*).

В українській мові для ірраціональних іменників синонімічні відношення презентовані у 10-ти синонімічних рядах, які характеризують ірраціональність за такими значеннями:

– неясне відчуття (*передчуття* (домінанта): *чуття, інстинкт, неспокій, інтуїція, імпульс, відчужання, прочуття, передчужання*);

– нереальний образ (*привид* (домінанта): *видіння, примара, марення, мана, химера, фантастика, омана, привиддя*);

– безглузда думка (*дурниця* (домінанта): *маячня, абсурд, безглуздість, небилиця, нонсенс, маячня, недоладність, нерозум, нісенітність, бредня, неподобність*);

– незрозумілий стан (*підсвідомість* (домінанта): *шаленство, легковажність, необережність, необачність, несамовитість, нестримність, несвідомість, імпульсивність, ірраціональність*);

– незрозуміле явище (*незбагненність* (домінанта): *незрозумілість, неясність, безпідставність, безпричинність, неоясненність*);

– ірраціональне джерело (*серце* (домінанта): *ніс, нутро, нюх*);

– загадковість (*магія* (домінанта): *таємничість, туманність, казковість, чудернацтво*);

– раптовість (*несподіванка* (домінанта): *раптовість, спонтанність, наглість*) (Додаток 3);

– ірраціональний здогад (*пророчтво* (домінанта): *передбачення, віщування, ясновидіння*);

– ірраціональна здатність (*прозорливість* (домінанта): *прозірливість*) (Додаток 3).

Виокремлені лексичні одиниці відносимо до ідеографічних синонімів з огляду на близькість, але не тотожність їхніх значень, наявність оцінно-експресивних відтінків (*несподіванка – наглість, магія – чудернацтво, дурниця – бредня* та ін.) або ж контекстних (*серце, ніс, нутро, нюх*).

Висновки. Таким чином, за результатами синонімічного аналізу у дослідженні виокремлено синонімічні ряди з відповідною домінантою для ірраціональних іменників у зіставлених мовах. Відтак, в англійській мові виокремлено 8 синонімічних рядів (домінанти: *feeling, vision, notion, enchantment, enigma, heart, chance, idea*), у німецькій – 9 (домінанти: *der Sinn, die Vision, der Unsinn, das Verständnis, die Idee, die Seele, das Geheimnis, die Spontaneität, die Prophezeiung*), тоді як в українській мові аж 10 (домінанти: *передчуття, дурниця, підсвідомість, незбагненність, магія, несподіванка, пророчтво, прозорливість*). Різну кількість синонімічних рядів у кожній із зіставлених мов пояснюємо різною розгалуженістю у системі синонімічних зв'язків. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні синонімічних відношень для ірраціональних прикметників, дієслів та прислівників на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

Продолжения добавку 2

der Impuls	1535	die Fata Morgana	130	die Irrsinnigkeit	1	die Aufhellung	161																																							
die Schau	1543	das Phantasma	140	die Wahnsinnigkeit	1	die Eingebung	268														die Zauberkunst	0									die Teufelkunst	0					die Wahrsagung	16								
der Instinkt	1698	die Hirnospinst	141	die Witzlosigkeit	2	die Inspiration	270														die Nigromantie	1									die Divination	28														
der Trieb	2240	die Imagination	185	der Irrwitz	7	das Paradox	288														die Hexenkunst	12									die Weissagung	218														
die Ahnung	2777	die Halluzination	187	die Unvernünftigkeit	11	die Erleuchtung	331														die Hexerei	90									die Vorhersage	246														
die Anregung	3480	der Trug	210	die Widersinnigkeit	12	die Utopie	1378						der Riecher	43							die Zauberkraft	64									die Prophezie	329														
die Empfindung	3879	das Phantom	287	der Aberwitz	34	die Einsicht	4330						die Psyche	643							die Zauberei	233									das Orakel	341														
der Reiz	4236	die Einbildung	500	die Unsinnigkeit	50	die Erkenntnis	10902						der Bauch	2751							die Magie	657									die der Voraussage	352														
das Gefühl	15486	der Wahn	574	der Wahnsinn	106	die Erscheinung	11197						die Nase	5826							der Zauber	1195									die Anziehungskraft	381														
der Sinn	37300	die Vision	1135	der Unsinn	1753	die Idee	15323						die Seele	14730							das Geheimnis	4350									die Prophezeitung	381														
иррациональное виденье	АЧ	иррациональный образ	АЧ	иррациональная думка	АЧ	иррациональное явление	АЧ	дже-рело-иррациональність	АЧ	иррациональный стан	АЧ	иррациональниче	АЧ	таємничість	АЧ	раптовість	АЧ	иррациональне приушення	АЧ																											

Компоненти значення ірраціональності

Продовження додатку 3

інтуїція	625	мана	543	небилиця	131	необачність	109	безпричинність	2	нюх	455	казковість	29	наглисть	16	ясно-видіння			
неспокій	852	марення	667	безглуздість	148	необережність	177	безпідставність	15	нюх	455	туманність	107	наглисть	16	ясно-видіння	37		
інстинкт	1088	примара	868	абсурд	347	легковажність	187	неясність	22	нутро	907	загадковість	155	спонтанність	39	віщування	82		
чуття	1418	видіння	959	маячня	676	шаленство	263	незрозумілість	26	ніс	11686	таємничість	222	раптовість	57	передбачення	203	прозорливість	23
передчуття	1771	привид	1966	дурниця	2763	підвідомість	431	незбагненність	42	серце	34378	магія	851	несподіванка	2862	пророцтво	571	прозорливість	23
неясне відчуття	АЧ	не-ре-альний образ	АЧ	безглузда думка	АЧ	нерозумлий стан	АЧ	незрозуміле явище	АЧ	іраціональне джерело	АЧ	загадковість	АЧ	раптовість	АЧ	іраціональний здогад	АЧ	іраціональна здатність	АЧ

Компоненти значення ірраціональності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Видря А. Дієслівні квазісиноніми як засіб вираження мовної картини світу Ольги Кобилянської. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D1%80%D1%8F.pdf> (дата звернення 20.10.2020).
2. Завальнюк І., Іваницька Н. Сема та її варіанти в ієрархії номінацій синонімічних рядів українських слівоназв денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2021. Вип. 32. С. 93–109.
3. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 20.10.2020).
4. Die deutsche Rechtschreibung. URL: <https://www.duden.de/> (Datum der Bewerbung 20.10.2020).
5. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (Datum der Bewerbung 20.10.2020).
6. English Synonyms. URL: <http://synonymstips.blogspot.com/2009/07/ways-of-saying-that-thought-came-into.html> (data of application 28.10.2020).
7. Herberg D. Synonymische Beziehungen im Wortschatz und Wörterbucheinträge. *Hermes journal of linguistics*. 1989. Nummer 3, Pp. 143–160.
8. The British National Corpus. Electronic resource: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (date of application 20.10.2020).
9. Oxford English Dictionary, Second Edition on CD-ROM (22.03.2020).

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82-7.09:81'38

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.33>

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ САТИРИЧНОГО ПИСЬМА SPECIFICITY OF THE LINGUISTIC REALIZATION OF SATIRICAL WRITING

Азаров Д.В.,

*orcid.org/0000-0003-2043-1169**аспірант кафедри німецької філології**Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглянуто специфіку мовної реалізації сатиричної манери письма, покликаючись і узагальнюючи напрацювання теоретиків у цій сфері. Вибір об'єкту дослідження зумовлений помітною зацікавленістю зарубіжних і вітчизняних дослідників способами мовної реалізації сатиричної інтенції у тексті. Методологічною основою дослідження стала праця Йорґа Шенерта «Теорія (літературної) сатири: функціональна модель опису текстової структури та комунікативного впливу» [1], в якій запропоновано описову модель сатиричної манери письма і виявлено її константні елементи. Модель сатиричної манери письма, як особливої форми організації тексту, уможливорює подальший аналіз сатиричних творів, а також текстів приналежних до інших жанрів, які містять ознаки сатиричного. Проте в цьому дослідженні не знаходимо ґрунтового аналізу можливостей мовної реалізації сатири на рівні текстової репрезентації. Тому до розгляду залучено низку праць, які досліджують варіанти реалізації сатиричної манери письма, а саме мовно-стилістичний і концептуальний інструментарій. Аналіз таких текстових явищ проведено на основі праць Е. Драйтсера [2], П. Сімпсона [3], М. Годґарда [4] і Р. Цимнера [5]. Дослідниця Барбара Петер визначила основні техніки і риси сатири з погляду журналістської місії [6]. Теоретичні розмисли увиразнюються і конкретизуються в дослідженні на прикладах класичних сатиричних художніх текстів. На основі досліджених праць виявлено взаємозв'язок усіх трьох рівнів моделі сатиричного письма та подальший вплив на відбір та застосування автором стилістичних та мовних засобів для досягнення цілі сатиричного наміру. Встановлено, що сатирична манера письма реалізується як на рівні використання стилістичних фігур, поєднанні лексичних одиниць і сталих виразів із різних тематичних сфер, так і на рівні концептуальної гри, ґрунтованої на метафоричному та метонімічному підході. Автори сатиричних творів користуються «лінгвістичною комічністю», себто комічним навантаженням лексем та виразів без прив'язки до певного контексту, задля підсилення комічного ефекту. Імітація манери говоріння та жестів слугують додатковими засобами посилення пізнаваності та комічності об'єкту.

Ключові слова: сатира, сатиричне письмо, техніки мовної редукції, комічне, мовна реалізація.

The article deals with the specifics of the linguistic realization of the satirical style of writing, referring to and summarizing the achievements of theorists in this field. The choice of the object of study is due to the noticeable interest of foreign and domestic researchers in the ways of linguistic realization of the satirical intention in the text. The methodological basis of the study was the work of Jörg Schoenert "Theory of (Literary) Satire: A Functional Model for Describing Textual Structure and Communicative Impact" [1], in which he proposed a descriptive model of the satirical style of writing and identified its constant elements. The model of the satirical writing style as a special form of text organization makes it possible to further analyze satirical works, as well as texts belonging to other genres that contain signs of satire. However, this study does not provide a thorough analysis of the possibilities of linguistic realization of satire at the level of textual representation. Therefore, several works that study the variants of satirical writing style realization, namely linguistic, stylistic and conceptual tools, are included in the analysis. The analysis of such textual phenomena is based on the works of E. Draitsner [2], P. Simpson [3], M. Hodgart [4] and R. Zimmer [5]. The researcher Barbara Peter identified the main techniques and features of satire from the point of view of the journalistic mission [6]. The theoretical reflections are clarified and specified in the study on the examples of classical satirical literary texts. Based on the researched works, the interrelation of all three levels of the satirical writing model and the subsequent impact on the selection and use of stylistic and linguistic means by the author to achieve the goal of satirical intent are revealed. It has been established that the satirical style of writing is realized both at the level of using stylistic figures, combining lexical units and stable expressions from different thematic areas, and at the level of conceptual play based on the metaphorical and metonymic approach. The authors of satirical works use "linguistic comedy", i.e. the comic load of lexemes and expressions without reference to a specific context, to enhance the comic effect. Imitation of the manner of speaking and gestures serve as additional means of enhancing the recognizability and comic effect of the object.

Key words: satire, satirical writing, techniques of language reduction, comic, linguistic realization.

Постановка проблеми. Із давніх часів сатира суспільство. Сатира використовується звично для зарекомендувала себе як вдалий спосіб впливу на висміювання недоліків, аморальності сучасного

світу, критики соціальних суперечностей, і уможливорює автору висловити свою думку у формі гострого гумору. Однак, незважаючи на багаторічну історію сатиричної традиції в різних країнах і її інтенсивне осмислення, досі доволі важко дати цьому явищу однозначне визначення, оскільки реалізація сатири може здійснюватися у різних творах, які не мають жанрового зв'язку. Із цього приводу виникає необхідність у новому підході до розуміння сутності сатири. Теоретичною основою дослідження слугує концепція німецького дослідника Йорга Шенерта, який пропонує розглядати сатиру як особливу форму організації текстів, тобто – манеру письма. Мовна реалізація сатиричного письма при цьому виступає одним із ключових аспектів, який допомагає досягнути сатиричного ефекту і підкреслити авторську критику. Тому дуже важливо узагальнити засоби і техніки мовного втілення сатири, покликаючись на новітні дослідження, та конкретизувати їх на прикладах класичної сатиричної художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Із кінця 70-х років ХХ століття, особливо в німецькомовному дослідницькому середовищі, поживавилася дискусія стосовно деференціації явища сатири, що стало поштовхом до виникнення різноманітних підходів і моделей його аналізу. Дослідження сатири як особливої організації тексту здійснювалися у працях Йорга Шенерта [1] і Рюдігера Цимнера [5]. Генезис і принципи реалізації сатиричного в літературних текстах проаналізовано у монографіях Метью Готгарда [4], Пола Сімсона [3] та Еміля Драйсера [2]. Дослідження природи сатири у кабаре і розгляд різних підходів до вивчення сатири належить Барбарі Петер [6].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виокремлення та опис шляхів мовної реалізації сатиричного письма на рівні текстової репрезентації, які притаманні текстам поза їхньою прив'язаністю до певної історичної доби. Завданням є поглиблений аналіз сучасних досліджень, присвячених мовним особливостям, стилістичним принципам і технікам реалізації сатиричного письма із подальшим підкріпленням цих проявів прикладами із класичної художньої літератури. Задля опису реалізації сатири на рівні текстової репрезентації використовується дескриптивний метод. Предметом дослідження є сатиричне письмо як особлива форма організації тексту. Об'єкт дослідження – типові механізми стилістичної і мовної реалізації сатиричної манери письма.

Виклад основного матеріалу. Літератори віддавна активно використовують сатиру як специфічну форму критики недоліків суспільної організації життя. Сатира особлива за своєю природою, оскільки може втілюватися в різноманітних формах мистецтва, починаючи із карикатур і мемів, і закінчуючи літературними та публіцистичними текстами. Форми вираження сатири у тексті різноманітні і динамічні, що унеможливорює спроби однозначного узагальнення її рис навіть у межах одного жанру. Літературні твори, які за своєю суттю не є сатиричними, можуть фрагментарно містити ознаки сатири, додатково спонукаючи дослідників до пошуку нових підходів щодо класифікації цього явища. Одним із прикладів такого підходу слугує праця німецького літературознавця Йорга Шенерта, в якій сатирична манера письма виступає особливою організацією текстів, яка здатна виявлятися, незалежно від часового періоду і жанрової класифікації. Розглядаючи сатиру як специфічну форму організації тексту, Йорг Шенерт пропонує трирівневу описову модель сатиричної манери письма:

1. Рівень глибинної структури.
2. Рівень стратегії.
3. Рівень текстової репрезентації [1, с. 8].

До рівня глибинної структури належать конститутивні ознаки, які за своєю природою є історично інваріантними, а отже визначальними для сатиричної манери письма у будь-якому історичному літературному періоді. До таких ознак, за Йоргом Шенертом, належать: вибір автором на користь ціннісної контр-норми і як результат – тенденційне однобічне опосередкування цієї контр-норми критикою і заперечення об'єктивної, тобто існуючої норми; цілеспрямованість у прагматичній сатиричного письма і пов'язана з цим функціоналізація естетичного об'єкта за принципом агресивного викривлення; вирішальним моментом цього рівня є агресивне спотворення об'єкта на користь мети, суть якої теж полягає в «агресії», а саме: у вивільненні *«негативно-оцінної критичної енергії»* [1, с. 9–10]. Лише тоді, коли всі ці аспекти будуть реалізовані текстуально, можна говорити про сатиричне письмо.

На рівні стратегії виникають специфічні взаємодії конститутивних ознак сатири у сенсі інтенційності сатиричного письма. Витворення і реалізація цих структур є таким чином варіативною і залежить від історичних умов, відповідної комунікативної ситуації. Рівень текстової репрезентації демонструє втілення конструкцій глибинної структури і стратегії в мовно-стилістичному вигляді текстового оформлення.

Як зазначає Рюдігер Цимнер, сатира як манера письма, виявляється ще за часів античності, оскільки саме тоді закладаються її жанрові особливості і прийоми, а отже для сатиричного зображення окрім тропів властива ціла низка стильових принципів: коригування (*dissimulatio*), глузування (*illusio*), обурення (*indignatio*) і риторична іронія [5, с. 22]. Хоча з розвитком літературного процесу специфіка сатири як жанру зазнає трансформації, основні її принципи і надалі використовуються незалежно від жанру.

Так Метью Годгарт у своїй книзі «*Витоки сатири та її принципи*» виділяє сукупну групу стилістичних засобів, об'єднаних функцією спотворення, применшення або висміювання об'єкта – це так звані «техніки сатиричної редукації» [4, с. 115]. До цих технік належать перебільшення, применшення, порівняння із низьким і потворним, зіставлення із гігантським. Це контрастування примітне особливо на прикладі карикатур про політиків і інфлюенсерів. Людей зображують крихітними чи гігантськими або їхні носи чи вуха малюють значно збільшеними. Применшення у цьому сенсі також обов'язково включає у себе спрощення і відмову від нюансів. Звертаючись до англійської літератури, можна засвідчити використання цієї техніки Джонатаном Свіфтом у «*Подорожі до Ліліпутії*», який зображує парламентську монархію, маючи на увазі Англію, символічно зменшує її мешканців, демонструє всю мізерність державного життя, безглуздя політичної метушні і нездарність політиків. Тож і сам об'єкт зменшується через зниження його соціального статусу або через різні форми «роздягання», чи то в сенсі демаскування, образного «знищення» символів, чи фактичного зведення до оголення. Наприклад, персонаж Е. Т. А. Гофмана Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер, з однойменної новели у своїй суті є чимось дрібним, огидним і незначним, та за допомогою чарів він присвоює досягнення інших, доки його врешті не демаскує Бальтазар, який вириває чарівні волосини з його голови. У казці данського письменника Ганса Крістіана Андерсена «*Нове вбрання короля*» король наймає двох пройдисвітів, щоб ті пошили йому одяг, який мав бути абсолютно невидимим для дурнів. Його самого викрив хлопчик, який не боявся уславитися дурнем. Отже, при використанні редукаційних технік обов'язковим елементом є контрастне зіставлення із тим, що вважається морально-етичною нормою за принципом «спотворене/неспотворене», тобто усі пороки ліліпутів викриваються лише завдяки появі ідеально нейтрального Гулівера, так само

і Цахес контрастує з Бальтазаром, а король із хлопчиком.

Пол Сімпсон у своїй праці «*Про дискурс сатири: щодо стилістичної моделі сатиричного гумору*» стверджує, що реалізацію сатиричного у тексті можна узагальнити в межах методів: метафоричного і метонімічного [3, с. 9]. Метафоричний метод охоплює накладання чи злиття двох різних концептуальних галузей (доменів), а метонімічний, своєю чергою, реалізується в межах одного домену. Оскільки розмежування метафоричного і метонімічного, як у лінгвістиці, так і в літературознавстві, залишається дискусійним, автор орієнтується на запропонований Раймондом Гіббсом принцип «*подібності*», який допомагає виявити «*домен джерела*» і «*цільовий домен*». Як приклад автор наводить вирази «*she's just letting off steam*» і «*he blow his lid*», в яких концептуальний домен «*злість, як гаряча рідина у контейнері*» у значенні бути дуже злим (цільовий домен) концептуалізується як «*кипляча рідина*» (домен джерела) [3, с. 126–127]. До метонімічного методу Сімпсон зараховує техніки сатурації, атенуації і негації [3, с. 129–134]. Метонімічне перенасичення передбачає спотворення певного аспекту людської зовнішності у той спосіб, що така перебільшена частина тіла набуває значущості, достатньої для символізації усєї істоти. Атенуація – це техніка із протилежним ефектом, коли ознаки описуваного применшуються або ж навмисно «*недокодовуються*». Негація – це ефект протилежного очікування, коли автор критикує і висміює об'єкт, протилежний до того, що він має на увазі [3, с. 135]. Для пояснення цієї техніки дослідник наводить приклад фіктивної сатиричної статті «*Олімпійський наркотичний шок*», в якій мовиться про атлета, котрого спіймали на тому, що той не вживав допінгу і здоровим способом життя прагнув досягти перемоги. Більше того, у тексті наводиться пряма мова самого спортсмена, який у відчаї від своєї поведінки, і вважає, що підвів усіх, від фармацевтів до наркодилера. Звісно, що автор цього сатиричного тексту у сатиричній манері викриває допінгові скандали, які суттєво впливають на статус національної збірної і псують репутацію держави. Звернувшись до творів класичної літератури, можна також конкретизувати описані Полом Сімпсоном сатиричні методи. Наприклад, у IX розділі подорожі Гулівера до королівства Ліггнетт Джонатан Свіфт вдається до негаційної техніки, описуючи церемонію короля, коли гості отримують запрошення на певну годину, щоб вилізати запилену підлогу біля підніжжя його трону. Для небажаних гостей

замість пилу насипають отруйного порошку, аби ті вмирала у страшних муках. Схвалюючи цю традицію, автор стверджує, що було б по-справжньому добре, якби кожен з європейських монархів наслідував цей звичай і чинив так само. Однак це авторське зауваження приховує протилежний сенс як алюзію на тогочасний суспільний лад. Отже, наведені Полом Сімпсоном методи сатирично орієнтовані не стільки на розрізнення тропів, скільки на функціонування на рівні концептів.

Еміль Драйтсер пропонує дещо відмінні методи сатиричного, виокремлюючи метафоричні і неметафоричні техніки. На думку дослідника, існують наступні форми «метафоричного пониження»: зображення персонажа як різновиду фауни; механічної ляльки або маріонетки; різновиду флори або об'єкта [2, с. 79]. Яскравим прикладом слугує в цьому зв'язку «*Ярмарка пихи*» Вільяма Теккерея, в якій персонажі фігурують як ляльки-маріонетки, а сам автор виступає лялькарем-оповідачем. До неметафоричних прийомів належать: інфантилізація, одурманення та фізіологізація [2, с. 47]. Розрізняючи категорії інфантилізації й одурманення, автор зазначає, що нерозумна людина і підліток можуть здійснювати однаково «безглузді» вчинки, але з різних причин: першому бракує необхідних інтелектуальних здібностей, другому – досвіду.

Фізіологізація – це пониження, доведене до крайньої точки в межах неметафоричного пониження. «*Фізіологізований*» персонаж представлений як примітив: усі його особисті турботи повністю обмежені всепоглинаючою причетністю до тіла і його потреб. Яскраве вираження фізіологізації у класичній художній літературі можна знайти у четвертій частині «*Пригод Гуллівера*» Джонатана Свіфта, коли головний персонаж зустрічає людиноподібних створінь егу. Ці істоти за своєю природою агресивні, тож воюють між собою за наявності достатньої кількості їжі, аби тільки заволодіти всім одноосібно і насолодитися награваним. Егу – примітив, у більшості випадків вони об'єднуються у стадо, на чолі якого стоїть найпотворніший і найзлостивіший представник, який обирає собі фаворита, а той лиже йому ноги і поставляє самиць, отримуючи натомість шматок м'яса. Фізіологічні риси, якими Джонатан Свіфт наділяє егу, породжують референтний зв'язок із тогочасним британським суспільством, а також створюють пафос пониження. У третій частині, в якій Гулівер потрапляє до країни Белнібарбі, також наявний опис того, як вирішувалися тамтешні політичні конфлікти. Задля найскорішого примирення треба було зібрати по сто представ-

ників двох ворогуючих партій і розділити за допомогою хірургів мозок кожного, а потім майстерно з'єднати одну половину із половиною опонента. Дискусія двох точок зору в межах одного черепа робить мислення поміркованим, а отже призводить до порозуміння. У шостому розділі Джонатан Свіфт вдається до вельми натуралістичної фізіологізації політичних діячів академії Лагадо, коли професор робить висновок, що тіло людини й організм держави тотожні, тому і методи лікування мають збігатися. Тож після пекельних дебатів лікарі мусять діагностувати «хворих», а перед новим засіданням відповідно надати потрібне лікування кожному сенатору за потребою: комусь дати проносне, заспокійливе, щось від головного болю, очищувальне або ж пом'якшувальне, а когосьвилікувати від глухоти. «Гаргантюа і Пантагрюель» Франсуа Рабле теж зображує двох персонажів-велетнів, які наділені несамовитим апетитом і схильністю до поглинання великої кількості їжі.

Однією з рис сатиричної манери письма можна вважати лексичне розмаїття. Використання сатириком слів, що належать до різних сфер людської діяльності (професійний жаргон, наукова термінологія, книжні звороти, церковна фразеологія) або до різних соціальних верств (мова поміщиків, чиновників усіх рангів, міських низів або села), передає свідоме чи несвідоме відчуття свободи від мовної умовності [2, с. 101]. Е. Драйтсер поміж іншим стверджує, що певні лексеми і вирази містять у собі ефект «*лінгвістичної комічності*», тобто несуть у собі незалежно від контексту і референтних зв'язків з особистістю комічне навантаження [2, с. 102]. До цієї групи можна віднести різного роду каламбури, онома-топею або складні для вимови слова.

На рівні вибору слів зниження всіх людських істот до найглибшого нелюдського рівня часто досягається також за допомогою непристойності і скатології. Іншим популярним прийомом сатири є дегуманізація об'єкта, зокрема шляхом його прирівнювання до тварини. Таку «*аніمالізацію*» не слід плутати з байкою, в якій тварини зображені з людськими рисами й образ людини таким чином схематизується. Зображення людей у вигляді тварин або з атрибутами тварин є типовим для сатиричних висловлювань. Один із прикладів «*аніمالізації*» об'єкта сатиричного висміювання можна зазначити у романі Фенімора Купера «*Монікіни*». Алегоричний образ хвостатих монікінів виник за мотивом образу егу в Джонатана Свіфта й уособлює створінь, які походять від людей, але неймовірно пристрась до грошей перетворила їх на

мавп. Сама назва монікіни утворена від англійського *man* – людина; *monkey* – мавпа; *money* – гроші, що на рівні семантики підкреслює моральний занепад людини й її подальшу деградацію.

Розглядаючи техніки сатири, Барбара Петер виокремлює імітацію особистості як характерний тип реалізації сатиричного висміювання [6, с. 85]. Тож жестикуляція, міміка, стиль говоріння і голос можуть бути використані сатириками для моментальної ідентифікації об'єкта сатиричної інтенції та посилення комічного ефекту. Особливе місце у текстовій площині відводиться наслідуванню манери говоріння людей, які користуються діалектами або відмінними від стандарту мови формами слів.

Висновок. Оскільки сатира знаходить своє відображення в різних жанрах, то доцільним видається підхід до її визначення як специфічної організації тексту. Розглянуто тривірневу структуру сатиричного письма, а саме: глибинну структуру, рівні стратегії і текстової репрезентації. Константні елементи глибинної структури слугують основою, яка споріднює різножанрові тексти. Головні ознаки цього рівня – витворення контр-норми і заперечення об'єктивно-наявної норми, функціоналізація і подальше агресивне викривлення зображувального об'єкта – уможливають ідентифікацію текстів з наявним використанням сатиричної манери письма, які належать до різних літературних періодів. Рівень текстової стратегії розкриває взаємодію цих константних елементів у сенсі інтенційності сатиричного твору. Виявлено, що класичні риторико-стилістичні принципи – коригування (*dissimulatio*), глузування (*illusio*), обурення (*indignatio*) і риторична іронія – залучаються автором на рівні стратегії тексту та в подальшому, при домінуванні одного чи декількох з цих принципів, втілюються у тексті через мовностилістичні засоби.

Специфіка мовної реалізації сатиричної манери письма полягає у взаємозалежності усіх трьох рівнів моделі текстової організації. Задля легітимації контр-норми автор вдається до викривлення і спотворення об'єктивної норми шляхом застосування «технік мовної редукації». При цьому бажаний ефект від прочитання конструю-

ється автором на рівні стратегії і може варіюватися в рецепції від комічного до обурливого та навіть образливого. За П. Сімпсоном, мовна реалізація сатиричного здійснюється за допомогою використання стилістичних засобів на рівні концептуальної гри, в основі якої лежать метафоричний і метонімічний методи. Різниця між цими двома методами полягає в задіяній кількості доменів, за чого метафоричне є результатом взаємодії двох різних концептуальних сфер, а метафоричний метод реалізується в межах однієї сфери. Перенасичення і гіперболізація частин тіла або ж навмисне «недокодовування» образу персонажа слугують додатковими можливостями для автора, щоб утвердити основні ознаки сатиричного рівня глибинної структури. Негація як спосіб побудови сатиричного тексту, у свою чергу, взаємодіє зі стилістичним принципом сатиричної іронії рівня стратегії, за чого заявлена автором інформація спонукає читача інтерпретувати сенс, протилежний написаному. Виокремлено типові форми метафоричного зображення об'єкта сатиричного нападу: образ ляльки-маріонетки, чи предмета, чи флори. Надання об'єкту ознак інфантильності, одурманеності, а також фізіологізація слугують неметафоричною формою зганьблення персонажів. Текстовий прояв усіх цих форм реалізації сатиричної манери письма виявлено у класичних літературних творах, таких як: «Мандри Гулівера» Джонатана Свіфта, «Гаргантюа та Пантагрюель» Франсуа Рабле, «Ярмарки пихи» Вільяма Теккерея.

На лексичному рівні наголошено тяжіння авторів до змішування слів з різних тематичних груп, семантичну гру, а також використання фонетичного рівня у формі специфічного правопису, щоб висміяти об'єкт сатиричного нападу і створити комічний ефект. У зв'язку із цим специфіка мовної реалізації сатиричної манери письма на рівні текстової репрезентації зумовлена зв'язком із глибинною структурою і рівнем стратегії. Цей зв'язок автор реалізує на текстовому рівні шляхом взаємодії з лексичними (правопис, гра з семантикою), паратекстуальними (супровідні малюнки, карикатури), стилістичними і концептуальними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schönert J. Theorie der (literarischen) Satire: ein funktionales Modell zur Beschreibung von Textstruktur und kommunikativer Wirkung. *Textpraxis. Digitales Journal für Philologie*. 2011. № 2. S. 1–42. URL: <https://www.textpraxis.net/sites/default/files/beitraege/joerg-schoenert-theorie-der-literarischen-satire.pdf> DOI: 10.17879/57289633315
2. Draitser E. A. *Techniques of satire: the case of Saltykov-Šchedrin*. Berlin; New York : De Gruyter Mouton, 1994. 213 pp.
3. Simpson P. *On the Discourse of Satire: Towards a Stylistic Model of Satirical Humour*. Amsterdam : John Benjamins, 2003. 242 pp.

4. Hodgart M. Satire: Origins and Principles. †New York : AldineTransaction, 2009. 255 pp.
5. Zymner R. Satire // Komik. Ein interdisziplinäres Handbuch / Hrsg. von U. Wirth. Stuttgart : Metzler, 2017. S. 21–25.
6. Peter B. B. Satire in journalistischer Mission. Studie zu den journalistischen Leistungen von TV-Kabarettisten als Interviewer : Dissertation. Freiburg, 2015. 361 S. URL: <https://doc.rero.ch/record/257251/files/PeterB.pdf>

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.34>

ТИПОЛОГІЯ ЖАНРОВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ПИСЬМЕННИЦЬКОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО ТЕКСТУ

TYPOLOGY OF GENRE BELONGING OF A WRITER'S EPISTOLARY TEXT

Миронюк В.М.,*orcid.org/0000-0002-7746-0959**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувачка кафедри теорії і методики журналістської творчості**Приватного вищого навчального закладу**«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»***Саркісова І.А.,***orcid.org/0000-0002-0023-9383**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та літератури**Приватного вищого навчального закладу**«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»*

Мету розвідки вбачаємо у дослідженні типологічних моделей жанрової приналежності письменницьких епістолярних текстів.

Теоретико-методологічним підґрунтям розвідки є літературно-історичний, культурно-історичний, а також метод типологічних узагальнень.

Об'єктом дослідження є спроба аналізу письменницького листа як складного і багатофункціонального семантичного феномену, простеженого у приналежності до його літературних традицій.

Предметом дослідження виступає сукупність тематичних пріоритетів та поетикальних прийомів художньої організації письменницьких листів, їхніх літературних різновидів, тематичного розмаїття та жанрового діапазону письменницьких кореспонденцій.

Наукову новизну розвідки визначають схарактеризовані в ній основні модули жанрової організації письменницького епістолярію, його національної специфіки та головних закономірностей його творчого дискурсу.

У результаті здійсненого дослідження було встановлено, що специфіку жанрової приналежності письменницького епістолярію визначають дві її основні узагальнено-типологічні форми: а) загальнолітературна жанрова приналежність епістолярного тексту і б) конкретна жанрова форма (модифікація), якої надано листу.

У межах цієї типології, відповідно, приватний лист можна визначити як епістолярний текст, який не має наперед заданої авторської настанови на потенційне оприлюднення, адресований конкретній особі або офіційній установі і тематично локалізується в межах обміну такою інформацією, яка не розрахована на широкий суспільний загал, має особистісний утилітарно-прагматичний або духовно-екзистенційний характер і відображає погляди, переконання, смаки автора в якнайширшому спектрі питань, що охоплюють усі сфери людської життєдіяльності.

Публіцистичний визначено як лист із заданою наперед настановою на оприлюднення (фактичне або потенційне), розрахований на реакцію широкого суспільного загалу і написаний з метою вплинути на формування громадської думки стосовно злободенних питань суспільно-політичного та культурного життя.

Художній лист – це лист, у якому, крім власне аналітичної або морально-дидактичної функції міститься авторська настанова на естетичне сприйняття повідомлюваних фактів.

Ключові слова: листування, публіцистичний письменницький епістолярій, приватний лист, художній лист, комунікативна стратегія, мовленнєве оформлення.

The purpose of the study is to investigate the typological models of genre belonging of epistolary texts.

The theoretical and methodological basis of the study is the literary-historical, cultural-historical, and method of typological generalisations.

The object of the study is an attempt to analyse a writer's letter as a complex and multifunctional semantic phenomenon traced back to its literary traditions.

The subject of the study is a set of thematic priorities and poetic techniques of the artistic organisation of writers' letters, their literary varieties, thematic diversity and genre range of writers' correspondence.

The scientific novelty of the study is determined by the main modes of genre organisation of the writer's epistolary, its national specificity and the main regularities of its creative discourse.

As a result of the study, it has been established that the specificity of the genre of the writer's epistolary is determined by its two main generalised typological forms: a) the general literary genre of the epistolary text and b) the specific genre form (modification) given to the letter.

Within this typology, accordingly, a private letter can be defined as an epistolary text that does not have a predetermined author's intention for potential publication, is addressed to a specific person or official institution and is thematically localised within the exchange of such information that is not intended for the general public, has a personal utilitarian-pragmatic or spiritual-existential character and reflects the author's views, beliefs, tastes in the widest possible range of issues covering all spheres of human life.

A journalistic letter is defined as a letter with a predetermined intention to be published (actual or potential), designed to respond to the general public and written to influence the formation of public opinion on topical issues of social, political and cultural life.

An artistic letter is a letter that, in addition to its own analytical or moral and didactic function, contains the author's instruction on the aesthetic perception of the facts reported.

Key words: correspondence, journalistic epistolary, private letter, artistic letter, communicative strategy, language design.

Постановка проблеми. До пріоритетних завдань сучасного літературознавства відносяться питання аналізу та систематизації письменницького художнього епістолярію. Особливо важливими в цьому теоретичному контексті вбачаємо питання, спрямовані на окреслення та дослідження особливостей жанрової організації письменницького епістолярію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика епістолярних досліджень є достатньо новою для кола зацікавлених українських літературознавців, які почали більш чи менш активно її розробляти лише в другій половині ХХ ст. Тим чи тим питанням письменницького епістолярію присвячено низку наукових розвідок українських істориків та теоретиків літератури: «Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість» М. Коцюбинської, «Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи» О. Галича, «Епістолярна літературна критика: Становлення, функції в літературному процесі» Л. Вашків, «Письменницький епістолярій як літературний та історіографічний жанр» В. Кузьменка, «Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації» Г. Мазохи та ін.

Водночас, слід констатувати, що питання письменницького епістолярію в сучасному українському літературознавстві досліджені усе ще недостатньо. Багато питань вимагають додаткового дослідження та систематизації. Це й визначає **актуальність** нашого дослідження, **мету** якого вбачаємо в аналізі та систематизації типології жанрової приналежності письменницького епістолярію.

Завданнями нашого дослідження є деталізована характеристика основних жанрових моделей

та художньо-тематичних модусів письменницького епістолярію, специфіки проблематики та поетики, тематичних та жанрово-стильових особливостей організації приватного, публіцистичного та художнього листа.

Виклад основного матеріалу. У межах диференціації жанрових моделей письменницького епістолярного дискурсу слід, насамперед, визначити її дві головні узагальнені форми: а) загальнолітературна жанрова приналежність епістолярного тексту і б) конкретна жанрова форма (модифікація), якої автор надає своєму листу.

У загальнолітературному контексті жанрова приналежність епістолярного тексту спрямована на співвіднесеність цього типу тексту з одним із трьох форм вияву (приватна, публіцистична або художня) свідомості автора, авторських настанов на конкретні тематичні сфери спрямування листа.

Логіку подібного трьохкомпонентного розподілу мотивовано в першу чергу семантичною природою та специфікою літературної еволюції самого листа. Трьохкомпонентний розподіл жанрової приналежності епістолярного тексту, на нашу думку, достатньо логічно обумовлений, зокрема і його внутрішньою семантичною природою, тими її семантичними чинниками, які відіграють визначальну роль у загальній функційно-семантичній організації епістолярних текстів. До них слід віднести комунікативні стратегії адресата та функційно-тематичні орієнтації спрямованості епістолярного тексту, а також умотивований ними характер стилістичної організації інформації, що передається в листі.

Відповідно, **приватний лист** визначаємо як епістолярний текст, який не керується наперед заданою авторською настановою на можливе

оприлюднення, адресований конкретним особам або офіційним установам і тематично локалізований в контексті обміну таким масивом інформації, яка не спрямована на широкий суспільно-громадський загал, відтак передає особистісну утилітарно-прагматичну або духовно-екзистенційну інформацію, що служить відображенням поглядів, переконань, смаків автора в якнайширшому спектрі питань, які охоплюють усі сфери людської життєдіяльності. Двома головними різновидами приватного листа, які визначають специфіку адресації є офіційна кореспонденція (адресована офіційній особі або установам, із якими, з огляду на свої посадові обов'язки або певні особистісні зобов'язання чи зацікавлення взаємодіє та співпрацює письменник), а також кореспонденція неофіційна, до якої відносимо листи, що охоплюють широке коло інтимних, родинних, товариських й професійних зацікавлень і стосунків письменника.

Публіцистичний – це лист із свідомо наперед заданою настановою на оприлюднення (фактичне або потенційне), розрахований на зустрічну реакцію широкого суспільного загалу й написаний з метою вплинути на формування або зміну громадської думки стосовно тих чи тих злободенних питань суспільно-політичного та культурного життя. Публіцистичний лист, зазвичай, створюється у формі так званого «відкритого листа». За словами Л. Морозової, «відкритий лист», у якому означена автором персоніфікованість адресата протистоїть фактичній установці на поліадресата через обов'язковість оприлюднення. Це дає підстави розглядати «відкритий лист» як публіцистичний твір, жанрова специфіка якого зумовлена його первісною орієнтацією на поліадресата, характеризується використанням епістолярної форми, домінуванням суспільно-політичної тематики, часовою актуальністю згадуваних подій та наявністю ознак авторського ідіостилу» [1, с. 193]. Яскравими зразками подібних «відкритих листів» в українському письменницькому епістолярії є листи М. Максимовича до Г. Квітки-Основ'яненка, відкритий лист «Французьким письменникам XIX століття» Бальзака, «Зазивний лист до української інтелігенції» П. Куліша, «Я звинувачую!» Е. Золя, «Письмо до видавця «Колокола» М. Костомарова, «Листи з України Наддніпрянської» Б. Грінченка й «Листи на Україну Наддніпрянську» М. Драгоманова, а також відкриті листи Є. Сверстюка, Б. Олійника, Ю. Мушкетика, І. Драча, Д. Павличка, І. Дзюби, І. Світличного, Л. Костенко, В. Яворівського, О. Гончара, А. Погрібного та інших письменників.

Художній – це лист, у якому, крім власне аналітичних або морально-дидактичних функцій актуалізується авторська настанова на естетичне сприйняття повідомлюваних письменником фактів. Автор подібних листів, зазвичай, не виключає можливостей його потенційного публічного оприлюднення.

Як відомо, художність – це категорія, яка не обов'язково є притаманною саме творам художньої словесності. Це, зокрема відзначає у своїх дослідженнях письменницьких листів і М. Коцюбинська, яка пише: «Йдеться передусім, звісно, про листи письменників, митців, загалом людей творчих – в царині науки, громадської діяльності тощо. Та цей художній компонент, як найголовнішу прикмету мистецтва листування можна спостерігати і за межами такої специфічної категорії авторів, у кожного, хто має жвавий розум і розвинену уяву, спостережливість і здатність художнього бачення, хто здатен «вилити себе» на папері, звертаючись до уявного співбесідника, хто дорожить можливістю бесіди на відстані з близькою або просто цікавою тобі людиною» [2, с. 184–185]. Красномовним фактом засвідчення генетичного зв'язку письменницьких листів і специфічних прикмет художньої літератури є й те, що саме від зразків епістолярної літератури генетично походять окремі жанри художньої словесності, зокрема епістолярного роману.

Однією з головних причин, які суттєво впливали на появу в письменницькому епістолярному середовищі листів із ознаками художньої форми, Л. Морозова вважає поступове усвідомлення письменниками потенційної можливості оприлюднення їхніх приватних кореспонденцій.

Головними ознаками, що визначають власне феномен художності художнього листа, на нашу думку, є:

– специфічна художня образність, відмінна від дидактичної та публіцистичної образності, якій притаманна риторичність та прагматичність цілей, настановою на естетичне сприйняття світу, у якому елементи реальності синтезуються з елементами творчого домислу, художньої уяви та фантазії автора;

– чітко виражена присутність авторського образу, виявлена найперше у своєрідності стилістичного оформлення інформаційної складової листа, а також у його емоційному та оцінному пафосі;

– підкреслена комунікативна спрямованість листа з розрахунком на потенційно широке коло читачів-однодумців;

– використання притаманного для художніх творів арсеналу засобів сюжетно-композиційної

та предметної деталізації образів, навколо яких концентрується повідомлювана інформація;

– мовленнєве оформлення листа зі специфічною, властивою різним літературно-художнім жанрам лексикою, синтаксисом, вкрапленнями нарративних форм донесення інформації. Ось як, наприклад, В. Кузьменко говорить про художні листи українських письменників: «Чимало листів О. Довженка (особливо це стосується кореспонденцій до Ю. Смолича, В. Ткаченко, Ю. Тимошенка та близьких і рідних людей, яких він щиро любив) нагадують собою ліричні мініатюри. Це – миттєві фотографії українського ландшафту, життя селян у рідному Придесенні, малюнки-спогади дитинства, юності, поетичні роздуми тощо. «Художні вправи» в епістолярних творах Довженка свідчать про те, що листи були для митця своєрідною творчою лабораторією, де проводились літературні досліди, шліфувався стиль, відпрацьовувались зображувально-виражальні можливості» [3, с. 251].

Критерієм, що може визначати диференціацію в межах публіцистичного, приватного й художнього письменницьких епістоляріїв, як вважає переважна більшість дослідників, найдоцільніше визнати специфіку особистістих контактів між дописувачами, а також специфіку функційно-тематичної спрямованості епістолярного тексту і його емоційної модальності. Л. Морозова у цьому теоретичному контексті, зокрема виокремлює такі жанрові модифікації письменницького листа, як: листи до членів родини, лист до друзів, офіційно-діловий лист і фамільярно-діловий лист. «Кількісно найбільшою частиною епістолярного спадку письменників, – зазначає дослідниця, – є листи до членів родини через регулярність такого листування і завдячуючи дбайливому ставленню до збереження кореспонденцій відомого родича. /.../ Виокремлення листа до друга бере початок з античних часів, коли дружня привітність вважалася єдино можливим модальним типом автора листа, незалежно від його стосунків з адресатом, однак з початку ХХ ст. необхідною передумовою його написання була попередньо засвідчена наявність дружніх стосунків. /.../ У тематичному діапазоні офіційних листів виокремлюється листування з тими дописувачами, з ким автора споріднює спільна сфера професійної діяльності. У цій сфері, у залежності від типу відносин між дописувачами, слід виокремлювати офіційно-діловий лист і фамільярно-діловий лист. Адресат офіційно-ділового листа має інший, ніж його автор, соціальний статус, тому предметно-тематичну

спрямованість цього типу листа можна схарактеризувати тенденцією до граничної вичерпаності через необхідність розв'язання конкретних завдань, у його стилістиці є відсутніми прояви творчого моменту через сталі вимоги мовного етикету й через нульову експресивність стосовно ставлення до особистісності адресата. Адресат фамільярно-ділового листа, як правило, є особисто знайомим з його автором, входить до кола спільних з ним професійних інтересів, що мотивує певну більшу або меншу комунікативну відвертість між ними» [1, с. 190–191].

За ознаками функційно-тематичної стратегії Л. Морозова виокремлює монотематичну та політематичну жанрові модифікації письменницького листа. Специфікою першої з них, на її думку, є накопичення повідомлюваної інформації стосовно певних тематичних доміант. Друга група листів підпорядкована кільком тематичним доміантам.

Стосовно політематичних листів, які мають кілька тематичних доміант, Л. Морозова констатує, що «урахування з боку автора листа якомога більшої кількості чинників концепції адресата сприяє створенню багатовимірного образу останнього та пояснює існування політематичного листа, мозаїчність композиційної побудови якого не виключає цілісності, тому що засобами зв'язності в ньому виступають екстралінгвістичні фактори. Серед політематичних листів можна вирізнити: лист, у якому факти приватного життя його автора поєднані зі сферою його професійної діяльності, лист, у якому до подій приватного життя його автора додаються роздуми про актуальні події суспільно-політичного життя, лист, у якому повідомлення про факти приватного життя його автора поєднані з інформацією щодо сфери його професійної діяльності та з роздумами щодо останніх суспільно-політичних подій» [1, с. 193].

Специфічною жанровою модифікацією епістолярного тексту є й письменницькі листи, що містять у собі в розгорнутій формі елементи літературної критики: листи-рецензії, листи-огляди, поодинокі літературно-критичні оцінки у формі листа. До цієї жанрової модифікації науковці відносять також листи-авторрецензії та листи-автокоментарі.

Спираючись на спроби дослідницьких класифікацій жанрового діапазону модифікацій письменницьких епістолярних текстів виділятимемо три основні жанрові модифікації **приватного** листа: 1) офіційно-ділову, 2) родинну, 3) інтимно-товариську. Виокремлення таких модифікацій аргументовано, зокрема критері-

ями загального внутрішньожанрового поділу, який передбачає зазначення характеру стосунків між дописувачами, функційно-тематичної спрямованості епістолярного тексту, його емоційної модальності.

Серед жанрових модифікацій **публіцистичного листа** слід виокремлювати: 1) індивідуальні або колективні листи, диференційовані у контексті особистісних стосунків між дописувачами; 2) листи, відмінною ознакою яких є конкретна, порушена в тексті тематична спрямованість, пов'язана з тими або тими аспектами суспільно-політичної, морально-етичної чи культурологічної проблематики.

Диференціація та чітке структурування жанрових модифікацій **художнього листа** є доволі проблематичною, як з погляду його недостатньої дослідженості, так і в сенсі його політематичності та «протеїстичності». З погляду особливостей художньої побудови доцільно виокремлювати прозову та віршовану форми художнього листа, а в межах прозової – наративну (побудовану у вигляді сюжетної оповіді) та описову форми. Тематичні – це різновиди епістолярних мемуарних, мемуарно-автобіографічних, пейзажних (описи природи), автокритичних (рецепція літературно-творчого процесу) тощо.

Критерієм для виділення окремих жанрових модифікацій в межах усіх трьох типів листування – приватного, публіцистичного і художнього може служити також і явище міжжанрової дифузії, тобто взаємодії різних літературних жанрів і їхнє взаємопроникнення. Мова про те, що, починаючи з XIX ст. жанри документальної літератури активно контактують і співвідносяться один з одним, відтак письменницькі листи часто поєднують окремі ознаки таких жанрів, як мемуари, щоденники, письменницькі нотатки, біографія, автобіографія, сповідь, нарис, документальна повість тощо.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що специфіку жанрової приналежності письменницького епістолярію визначають дві її основні узагальнено-типологічні форми: а) загальнолітературна жанрова приналежність епістолярного тексту і б) конкретна жанрова форма (модифікація), якої надано листу.

У межах цієї типології, відповідно, **приватний лист** визначаємо як епістолярний дискурс, що не містить у собі наперед заданих авторських настанов, пов'язаних з потенційним оприлюдненням. Цей тип листа адресується конкретним особам або офіційним установам. Його тематична локалізація передбачає обмін актуальною інформацією, не розрахованою на широкі суспільні кола, інформацією утилітарно-прагматичного чи духовно-екзистенційного характеру й є відображенням поглядів, переконань, смаків автора в різноманітних спектрах питань, співвідносних з усіма сферами життєдіяльності людини.

До **публіцистичних** відносимо листи, у яких декларовано задану наперед настанову на фактичне або потенційне оприлюднення. Публіцистичний лист обов'язково містить у собі розрахунок на зустрічну відповідну реакцію широких суспільних кіл, ставить за мету вплив на громадську думку, оцінку того, як вирішуються чи повинні вирішуватись злободенні питання суспільно-політичного або культурного життя. Саме тому публіцистичному письменники зазвичай надають форму так званих «відкритих листів».

Художній – це лист, який окрім власне аналітичних й морально-дидактичних функцій поєднує також й авторські настанови на естетичну оцінку оприлюдненої інформації.

Перспективою подальших розвідок стане дослідження окремих історичних етапів літературної еволюції української та зарубіжної письменницької епістолографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Морозова Л. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури». Горлівка, 2007. 223 с.
2. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і літера, 2009. 584 с.
3. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років XX ст. Київ: НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, 1998. 305 с.

ЖАНРОВІ ФОРМИ РОЛЬОВОЇ ПОЕЗІЇ В ЕПОХУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ

GENRE FORMS OF ROLE POETRY IN THE ERA OF LITERARY TRADITIONALISM

Назарець В.М.,

orcid.org/0000-0003-4980-5937

доктор філологічних наук, доцент,

*завідувач кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*

Метою статті є аналіз та систематизація жанрово-тематичних пріоритетів рольової лірики епохи літературного традиціоналізму.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають історико-літературний, історико-культурний, компаративний, типологічний, а також загально-наукові методи (синтез, узагальнення, систематизація тощо).

Об'єктом дослідження є ліричні твори українських та зарубіжних поетів, в семантиці яких найбільш послідовно і яскраво засвідчено тематичний зв'язок із рольовою художньою лірикою.

Предметом дослідження є тематичні пріоритети художньої еволюції рольової лірики, виявлені у творах її представників та засвідчені у площині ідейно-тематичної проблематики, жанрово-стильових принципах художньої організації рольового поетичного дискурсу, специфічних прийомів його поетики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дослідженні охарактеризовано сукупність основних семантичних моделей рольової поезії епохи літературного традиціоналізму.

Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що:

1. Рольова поезія в тих або тих інтенціях свого суб'єктного вияву присутня на усіх етапах історичного розвитку європейської художньої словесності, але при цьому упродовж кожного з них, унаслідок еволюційних змін у формах ствердження в ліричному творі авторської свідомості, виявляє себе по-різному.

2. Початковий – фольклорний етап розвитку ліричного роду літератури, на думку багатьох сучасних дослідників, унаслідок домінування в архаїчній свідомості первісної людини ознак так званого суб'єктно-образного синкретизму, ознаменованій пануванням саме тієї форми ліричного вислову, яка вже у ХХ ст. отримує термінологічне означення «рольова лірика» і яка, таким чином, історично передуює появі лірики автопсихологічного типу, найбільш поширеного у сучасній поезії.

3. Якісні зміни, які відбуваються в суб'єктно-образній структурі лірики вже не фольклорного, а літературного етапу історичного розвитку словесності, обумовлені процесами усвідомлення та ствердження в поетичній свідомості рефлексивних інтенцій власне авторського «я», суб'єктна індивідуальність якого поступово відмежовується від початкового образного синкретизму народної поезії, сприймаючи останній вже не як органічну форму ліричного вислову, а як своєрідну рольову гру.

4. Подібні зміни в суб'єктно-образній структурі лірики відбуваються в новий історичний етап розвитку європейської словесності – епоху рефлексивного традиціоналізму, що розпочинається з часів античності і триває до кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.

Ключові слова: епоха літературного традиціоналізму, рольова лірика, суб'єктно-образна структура лірики, образний синкретизм, авторське «я».

The purpose of the article is the analysis and systematization of the genre-thematic priorities of role lyrics of the era of literary traditionalism.

Historical and literary, historical and cultural, comparative, typological, as well as general scientific methods (synthesis, generalization, systematization, etc.) are the theoretical and methodological basis of the research.

The object of the study is the lyrical works of Ukrainian and foreign poets, in the semantics of which the thematic connection with role artistic lyrics is most consistently and clearly evidenced.

The subject of the study is the thematic priorities of the artistic evolution of role lyrics, revealed in the works of its representatives and evidenced in the plane of ideological and thematic issues, genre and stylistic principles of artistic organization of role poetic discourse, specific techniques of its poetics.

The scientific novelty of the obtained results is in the fact that the study characterizes a collection of the main semantic models of role poetry of the era of literary traditionalism.

As a result of the conducted research, it was established that:

1. Role poetry in one or another intentions of its subject expression is present at all stages of the historical development of European artistic literature, but at the same time during each of them, as a result of evolutionary changes in the forms of assertion in a lyrical work, the author's consciousness manifests itself in different ways.

2. According to many modern researchers, the initial and folklore stage of the development of the lyrical genre of literature, due to the dominance in the archaic consciousness of primitive man of the signs of the so-called subject-image syncretism, marked by the dominance of precisely that form of lyrical expression, which already in the 20th century. will

receive the terminological definition of «role lyrics» and which, thus, historically precedes the appearance of lyrics of the autopsychological type, the most common in modern poetry.

3. The qualitative changes that occur in the subject and figurative structure of the lyric, which is no longer a folkloric, but a literary stage of the historical development of literature, in accordance with the processes of awareness and confirmation in the poetic consciousness of the reflective intentions of the author's own «I», the subject individuality of which is gradually separated from the initial figurative syncretism of the folk poetry, perceiving the latter no longer as an organic form of lyrical expression, but as a kind of role-playing game.

4. The similar changes in the subject and figurative structure of lyrics take place in a new historical stage of the development of European literature - the era of reflective traditionalism, which begins with antiquity and continues until the end of the 18th - beginning of the 19th century.

Key words: the era of literary traditionalism, role lyrics, subject and figurative structure of lyrics, figurative syncretism, author's «I».

Постановка проблеми. З другої половини ХХ ст. особливу увагу дослідників привертає проблема суб'єктної організації лірики і, відповідно, форм її художньої типологізації. Актуальності ця проблема набула у зв'язку як із загальним ускладненням в поезії ХІХ і особливо ХХ ст. форм вираження авторської свідомості, так і з утвердженням у її масиві так званої рольової лірики, протиставленої ліриці автопсихологічній.

Феномен рольової лірики, на відміну, звичайно до певної міри, від лірики автопсихологічної, є достатньо складним і у належному обсязі ще не опрацьованим сучасним літературознавством, про що, зокрема, свідчать й численні розбіжності в теоретичних рецепціях, у яких дослідники намагаються визначити її основоположні семантичні ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тих або тих питань поетики рольової лірики присвячено літературознавчі розвідки як зарубіжних, так й українських – Г. Сивоконя, Д. Наливайка, М. Бондаря, В. Смілянської, Н. Чамати, Е. Соловей, О. Астаф'єва, Т. Гундорової, С. Павличко, М. Ільницького, М. Сулими, О. Камінчук, Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, М. Жулинського, В. Корнійчука та інших вчених. Водночас, чимало питань поетики рольової лірики усе ще залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, прийоми її художньої організації та проблематики.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження простежених на матеріалі української поезії ХVІ–ХVІІІ ст. засобів художньої об'єктивізації рольової лірики. Конкретними **завданнями** дослідження є питання, пов'язані із окресленням типів суб'єктного вияву свідомості рольового героя у його соціально-психологічному ракурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теоретичних засадах новітньої парадигми періодизації етапів історичного розвитку літератури, розроблених на початку 80-х років минулого століття, одним з головних чинників етапної еволюції європейської художньої словесності визнано характер та форми вияву у ній автор-

ської свідомості, яка упродовж свого еволюційного вияву поступово переростає спочатку межі первісного суб'єктно-образного синкретизму, а далі – й усталених жанрових канонів пізнішої художньо-словесної практики. У розрізі еволюції форм вияву авторської художньої свідомості вчені окреслили три основні етапи історичного розвитку літератури. Перший з них – архаїчний або міфопоетичний – це період неусвідомлювано-дорефлексивного традиціоналізму, притаманний для фольклорної творчості. Наступний – традиціоналістський або нормативний – період так званого рефлексивного традиціоналізму – охоплює історичний час художнього розвитку від епохи літературної античності й до межі ХVІІІ–ХІХ ст. З початку ХІХ ст. і до нашого часу розпочинається новий – індивідуально-творчий або історичний період літературного розвитку, у який своєрідність авторської свідомості отримує свій найвищий естетичний волевияв.

Рольова поезія в тих або тих інтенціях свого суб'єктного вияву присутня на усіх етапах історичного розвитку європейської художньої словесності, але при цьому упродовж кожного з них, унаслідок еволюційних змін у формах ствердження в ліричному творі авторської свідомості, виявляє себе по-різному.

Початковий – фольклорний етап розвитку ліричного роду літератури, на думку багатьох сучасних дослідників, унаслідок домінування в архаїчній свідомості первісної людини ознак так званого суб'єктно-образного синкретизму, тобто злиття, а точніше, природної для того часу нерозділеності суб'єктних сфер вияву власне авторської свідомості і свідомості його героя, ознаменованих пануванням саме тієї форми ліричного вислову, яка вже у ХХ ст. отримує термінологічне означення «рольова лірика» і яка, таким чином, історично передуює появі лірики автопсихологічного типу, найбільш поширеного у сучасній поезії. Прикладом тексту фольклорної поезії, у якому голос суб'єктно немаркованого оповідача ініціює подальший обмін репліками персонажів, є народна пісня «Вже більше літ двісті».

Взірцем власне одноосібного ліричного монолога рольового героя є й відома народна пісня «За Сибіром сонце сходить», суб'єктом мовлення якої є означений легендарний герой, Устим Кармалюк.

Якісні зміни, які відбуваються в суб'єктно-образній структурі лірики вже не фольклорного, а літературного етапу історичного розвитку словесності, обумовлені процесами усвідомлення та ствердження в поетичній свідомості рефлексивних інтенцій власне авторського «я», суб'єктна індивідуальність якого поступово відмежується від початкового образного синкретизму народної поезії, сприймаючи останній вже не як органічну форму ліричного вислову, а як своєрідну рольову гру, в якій автор (у випадку запобігання до рольової форми ліричного вислову) вже більш або менш чітко і впевнено відповідною наголошеністю використовуваних ним художніх засобів, ідентифікує та актуалізує у новій ідейно-тематичній площині власну морально-етичну позицію, що накладається на відмінний від неї світ цінностей його рольового героя. Подібні зміни в суб'єктно-образній структурі лірики відбуваються в новий історичний етап розвитку європейської словесності – епоху рефлексивного традиціоналізму, що розпочинається з часів античності і триває до кінця XVIII – початку XIX ст. Поступове зростання у цей період міри вияву авторського «я» у структурно-семантичній організації ліричних текстів засвідчують навіть граматично виражені форми його означення. Якщо у попередню епоху ліричний суб'єкт мовленнєвого висловлювання вільно зміщувався між граматичними формами «я», «ми», «я-ми», то тепер чим далі, тим більше, він усвідомлено ідентифікує себе у межах однієї чітко вираженої граматичної форми вислову. Тенденція до більш чіткого і суб'єктно диференційованого означення граматичних форм ліричного вислову – не єдиний чинник, який характеризує розвиток рольової поезії традиціоналістської епохи. У порівнянні з попереднім історичним періодом суттєво змінюється по-перше, ідентифікований автором психологічний склад й у більшості випадків, характерна мовленнєва манера рольового героя, відтворювана автором. Зазначені зміни найперше торкнулися ліричних жанрів, орієнтованих не на високу (жанрова усталеність канонів яких була непорушною), а на середню і особливо низьку, канонічно менш усталену тематику.

В античну епоху рольовий елемент авторської поетичної свідомості найбільш відчутно виявив

себе у жанрах пасторальної поезії (з образами пастуха або пастушки у ролі суб'єктів поетичного мовлення) та епітафії (поетичного тексту, побудованого у формі вислову померлої особи).

У поезії вагантів чи не вперше в історії європейської поезії було використано форму рольової статевої інверсії – анонімної поезії, написаної чоловіком від імені жінки у іронічній, пародійній формі – «Розповідь жінки», «Плач покинутої», «Скарги черниці».

В геологічній площині розвитку середньовічної рольової лірики особливу увагу викликає організований у формі розмови жанр «сперечання», у якому актуалізовано діалог двох або й більше рольових персонажів. Історичні витoki цього жанру сходять до античної фольклорно-обрядової поезії. В XII ст. традиції цього жанру були продовжені у старофранцузькій тенсоні, наприклад, у поетичній «суперечці» між двома поетами – Гіраутом де Борнейль і Ліньяре (графом Рамбаутом д'Ауренга) про переваги «простого» (trobar clar) і «складного» (trobar clus) поетичного стилів.

В європейській літературі XVII–XVIII ст. простежуються тенденції розвитку рольової поезії, притаманні й для попередніх її історичних етапів. Рольова поезія XVII–XVIII ст. розвивається головним чином у напрямі поступової й усе більш чітко усвідомлюваної диференціації рольової й автопсихологічної форм суб'єктного вияву автора у його творі. Більш урізноманітненим стає як перелік рольових типів персонажів, так і жанровий репертуар рольової поезії. Одним із найбільш вживаних залишається жанр рольової епітафії античного типу, у якому померлі звертаються до перехожого, як-от, наприклад, у поезії А. Гріфіуса «Мертвий говорить зі своєї могили».

У XVII ст. рольова персонажна іпостаса проникає й до суб'єктної сфери такого консервативного щодо подібних експериментів жанру, як ода – «Анакреонтична ода від особи Марії Магдаліни» Й. Клая. Іншим зразком рольового твору одичного типу є поезія П. Флемінга «Похвальба піхотинця», у якій жанрові ознаки оди комічно інтерпретовано їхнім сполученням з жанровими інтенціями розмовної сфери спілкування.

Доволі урізноманітненим є й жанровий репертуар рольової поезії давньої української літератури. В українській рольовій поезії XVI–XVIII ст. надзвичайно показовим є кількісне представництво творів, тематичну спрямованість яких визначає оплакування померлої шанованої особи або відтворення у формі плачу полемічно

загостреної реакції певної колективної свідомості на ті або ті події історичної ваги, що відбувалися у землях України. Група рольових поезій плачів, що генетично сходять до фольклорно-пісенних голосінь, вбирає до себе кілька тематично споріднених жанрових різновидів – власне «плач» (з відповідним жанровим означенням у заголовку або вступній частині твору) і жанрово близька до нього «скарга», «лямент» і «трен» або «тренос».

Хронологічно однією з перших у часі спроб рольової апробації у літературній, а не фольклорній формі, жанрових різновидів «плачу» слід вважати анонімну «Скаргу нищих до Бога», датовану кінцем XVI ст., яка увійшла до складу Києво-Михайлівського та Загорівського збірників. Від рольового «ми» «собранія нищих», за словами В. Микитася, невідомий український патріот свій полемічний вогонь «здебільшого спрямував проти «єретиків»-реформаторів, зокрема аріан, що посягали на догмати православної церкви, а найбільше – проти єзуїтів, прихильників унії, римських владик і Ватикану» [1, с. 29].

1658 роком дослідники датують появу ще одного рольового «плачу» – «Плачу малої Росії». Рольовим суб'єктом поезії виступає матір-Україна, яка гірко скаржиться на свою нещасну історичну долю й нарікає на підступні дії дітей-зрадників, козацької верхівки, що заради особистої вигоди поступається національними інтересами на користь польських можновладців. Історичний контекст «Плачу малої Росії» – це сумнозвісний період часів так званої «виговщини», що мав місце після смерті Богдана Хмельницького. Разом зі своїми політичними однодумцями – козацькими старшинами – гетьман Іван Виговський підтримував ідеологічні амбіції сусідньої Польщі. Саме цим ляхолюбцям і адресує свій «плач» анонімний поет, взертаючись до них не від власної особи, а від узагальненої су'єктної іпостасі – України:

О, боже мій милостивий!
 Возри на плач мой ревнивий!
 Где бідниця ест такая,
 Як я, Росія Малая?
 Всі маткою називають,
 А не всі за матку мають:
 Другий хоцет загубити,
 В ложці води утопити [2, с. 289].

Зразками жанрового різновиду рольового «плачу» є й «трени» або «треноси», представлені в українській бароковій поезії XVII ст. творами «Трен нищих, спудеїв школи братської Луцької» та «Тренос, або Лямент єдиної вселенської апостольської Східної Церкви, з поясненням дог-

матів віри, перше з грецької на слов'янську, а тепер із слов'янської на польську переложений Теофілом Ортологом, тої ж святої Східної Церкви сином».

Особливу увагу привертає твір М. Смотрицького «Тренос або Лямент єдиної вселенської апостольської Східної Церкви...», який є чи не першою в українській рольовій поезії спробою застосування поетичної маски. Авторство свого полемічного твору М. Смотрицький приховав за маскою перекладу грецького твору Теофіла Ортолога. Це було зроблено з міркувань особистої безпеки, оскільки твір письменника мав виразне антикатолицьке спрямування, відтак використання автором маски повинно було забезпечити його від ймовірного покарання, що загрожувало йому з боку короля Сігізмунда III, який невдовзі після появи книги наказав знищити увесь її наклад і заарештувати автора. Найбільш художньо завершеними вважаються перша і друга частини «Треносу або Ляменту єдиної вселенської апостольської Східної Церкви...». Суб'єктно вони оформлені у вигляді плачу Матері-Церкви, зрадженої її власними дітьми. Її плач структурно побудований на контрастах між тим, що було, і як стало тепер – колись вона була, як вранішня зоря, як місяць, як сонце, а тепер стала посміховиськом для всього світу.

Тематика й художнє оформлення «Треносу або Ляменту єдиної вселенської апостольської Східної Церкви...» М. Смотрицького нагадує «Плач малої Росії», у якому матір-Україна скаржиться на свою злочасну долю. Але якщо у «Плачі малої Росії» об'єктом інвективи є зрадлива козацька верхівка, то у «Треносі або Ляменті єдиної вселенської апостольської Східної Церкви...» М. Смотрицького тавровано високопоставлене церковне та світське коло очільників тодішньої України. Тематично твір М. Смотрицького перегукується й з анонімним рольовим віршем «Глаголет Польща», але художня семантика поезії М. Смотрицького значно поетичніша і багатша на образи.

Елегійний модус рольових «плачів» емоційно споріднює їх і з іншим, широко застосовуваним бароковими поетами жанром – рольової епітафії, репрезентованої анонімно творами авторів XVII ст. – «Надгробок отцу Афанасію Филиповичу, ігумену Берестейському, в року 1648 зешлому», «Всечестному ієромонаху Ігнатію Оксеновичу Старушичу, ігумену монастиря Видубицького, которій преставився року 1651 октоврія 30 дня», а також поезією К. Саковича «Вірші на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного».

Перші дві епітафії написані з використанням художнього прийому танатологічної інверсії, тобто від імені самих померлих – ігумена Афанасія Филиповича та ієромонаха Ігнатія Старушича, які прощаються зі світом живих і коротко зазначають внесок, зроблений ними у розбудову православної церкви:

О, матко моя, церкви православна,
В которой правдиво мѣшкает Бог здавна,
Тобѣ-м помагал речью и словами
Я, Афанасий, и всѣми силами,
А найвенцей в том своего стараня
З Бозкого-м власне чинил розказаня,
Абы не была унея проклятая
Тут, толко ты, одна Церква святая! [2, с. 38].
Серед інших зразків рольової поезії, до яких найчастіше зверталися представники української

барокової літератури, слід також виділити вірші-панегірики, вірші-звертання, а також жанрово-тематичні вірші «Бесіда людини з Богом».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Усталені в епоху літературного традиціоналізму жанрові форми рольової поезії в наступний індивідуально-творчий період художнього поступу, який розпочався на межі XVIII–XIX ст., отримали подальший розвиток, тенденції якого були спрямовані на суттєве розширення як її тематичного, так і власне жанрового репертуару, а також ускладнення та урізноманітнення форм вияву у ній суб'єктних іпостас рольового авторського «я». Перспективи наступних розвідок вбачаємо у подальшому дослідженні основних етапів історичного розвитку української урбаністичної лірики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Микитась В. Л. Українська література XIV–XVI ст. Українська література XIV–XVI ст. Київ: Наукова думка, 1988. С. 5–30.
2. Українська поезія XVII століття (перша половина). Антологія. Київ: Радянський письменник, 1988. 360 с.

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 82-344

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.36>

ПРИЙОМ РЕКУРСІЇ У «КАЗКАХ ПРО ДИВНИХ» Р. РІГґЗА

THE RECURSION TECHNIQUE IN "TALES OF THE PECULIAR" BY RANSOM RIGGS

Алексенко В.Ф.,

*orcid.org/0000-0001-6886-0611**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Стаття присвячена одному з постмодерністських прийомів, використаному у «Казках про дивних» Р. Рігґза, – прийому рекурсії. Це один з різновидів прийому «текст у тексті», але при цьому автор використовує ремінісценції і алюзії не чужих текстів, але своїх власних. Аналізована збірка – це сукупність казок, які взаємно ніби підтверджують реальність описаних подій чи справжнє існування певних персонажів.

Це може відбуватися завдяки коментарям редактора, які насправді є частиною художнього тексту. Так, з примітки редактора Мілларда Наллінґса до казки «Принцеса з роздвоєним язичком» читач дізнається, що й понині на чорному ринку можна купити зілля «Слина принцеси». Сама ж історія принцеси, що була напівжінкою-напівзмією, розказується у цій казці. Так еліксир «підтверджується» існуванням «реального прототипу» і навпаки.

«Казка про Катберта» розповідає історію велетня, яку можна було би сприйняти як легенду, але редакторський коментар відсилає нас до іншої казки – «Кокоболо», яка ніби оповідає історію зникнення роду велетнів з землі. В іншій редакторській примітці до цієї казки як факт згадуються імбрини, що розселилися по різних частинах світу. З історією імбрин і їх фантастичними здібностями ми знайомимося у казці «Перша імбринка». У такий спосіб напівжінки-напівптахи також отримують «докази існування».

Подібних прикладів у «Казках про дивних» можна знайти чимало. Цікаво, що інколи для «підтвердження» власних слів автор (або редактор) посилаються на інші тексти Р. Рігґза, насамперед «Дім дивних дітей міс Сапсан». Ця складна система перехресних посилань є частиною постмодерністської гри, яку автор веде з реципієнтом. Авторські симулякри підтверджують свою «реальність» фіксуванням в історіях інших симулякрів або у редакторських коментарях (хоча сам редактор також є симулякром).

Використання автором рекурсії дозволяє створити ілюзію псевдодокументалізму та значно розширити естетичні межі літературної казки.

Ключові слова: симулякр, рекурсія, міфологія, ілюзія, псевдодокументалізм.

The article is devoted to one of the postmodern techniques used in "Tales of the Peculiar" by R. Riggs, the technique of recursion. This is one of the varieties of the "text within a text" approach, but at the same time the author uses reminiscences and allusions not of other people's texts, but of his own. The analyzed collection is a collection of fairy tales that seem to mutually confirm the reality of the described events or the real existence of certain characters.

This may be due to the editor's comments, which are actually part of the artistic text. Thus, from the note of the editor of Millard Nullings to the tale "The Fork-Tongued Princess", the reader learns that the highly acidic liquid called Princess Spit can still be bought on the peculiar black market. The very story of the princess, who was half-woman and half-snake, is told in this tale. Thus, the elixir is "confirmed" by the existence of a "real prototype" and vice versa.

"The Tale of Cuthbert" tells the story of a giant, which could be taken as a legend, but the editorial comment refers us to another tale - "Cocobolo", which seems to tell the story of the disappearance of a genus of giants from the earth. Having settled in different parts of the world, ymbrynes are mentioned as a fact in another editor's note to this tale. We get acquainted with the story of ymbrynes and their fantastic abilities in the tale "The First Ymbryne". In this way, half-woman-half-birds also receive "proof of existence."

A lot of similar examples can be found in "Tales of the Peculiar". It is an interesting fact that sometimes to "confirm" their own words, the author (or editor) refers to other texts by R. Riggs, primarily "Miss Peregrine's Home for Peculiar Children". This complex system of cross-references is a part of the postmodern game which the author plays with the recipient. The author's simulacra confirm their "reality" by existing of other simulacra in the stories or in editorial comments (although the editor himself is also a simulacrum).

The author's use of recursion allows to create the illusion of pseudo-documentary and significantly expand the aesthetic boundaries of a literary fairy tale.

Key words: simulacrum, recursion, mythology, illusion, pseudo-documentary.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Постмодерністське мислення намагається зануритися в глибинні надра психології творчості, досягнути джерела креативного імпульсу митця. Водночас (можливо – не без впливу методології компаративізму) воно переносить центр уваги на проблему літературного запозичення, немовби прагнучи знайти отой, фігурально кажучи, *textus resertus*, від якого відштовхуються його подальші інтерпретатори.

Це радикально розходиться зі звичним для нас постулатом, згідно якого красне письменство й інші мистецтва є виключно відображенням мінливої «реальності». Адже українське літературознавство й досі часто перебуває під гіпнозом ленінської «теорії відбиття», яка розглядає духовну діяльність людини виключно як рефлекс «диктату матеріальної дійсності» й фактично зневажає програмно-креаційну функцію творчості [1]. Ясно, що виникає прагнення поширити цю догму й на постмодернізм, у якому принциповою установкою є вільне перетворення «реальності» й формування принципово не-існуючих у природі симулякрів. Так, А. Савина пише: «Мистецтво по-різному реагує на реалії сучасного нам світу. Ці реакції проявляються на рівні пошуку нових форм, смислів, прийомів чи новаторства. З огляду на наявну проблему відносин між літературою та дійсністю, одним із таких творчих пошуків є поява металітератури – багатоаспектного й комплексного явища, що приводить до зміни самої природи літератури» [9, с. 191]. Тут правильно окреслено спрямованість постмодерністів на створення принципово «нового світу», але ж якраз природа літератури усе ж таки залишається незмінною, оскільки як би не змінювалося коло об'єктів зображення, які слугують митцеві матеріалом, головним лишається те, як митець все оте інтерпретує. З іншого боку, тут пригадується й визначення Гюте: тільки в поганого митця все – своє, у справжнього ж завжди спостерігається діалог з попередниками й сучасниками. Саме звідси, подібно, походить фундаментальне для постмодерністів поняття *металітератури*, яке інтерпретується найчастіше як «твори про те, як створюються або ж конструюються твори» [10, с. 210]. У цьому казусі література, по суті, перетворюється на самокоментар, «літературу про літературу». У цьому полі часом використовується і термін *рекурсія*, який уживано в різних науках – від математики до лінгвістики. Він сигніфікує індуктивний спосіб мислення,

пошук інтегруючого узагальнення. Так, наприклад, біблійне поняття Бога інтегрує як центр світобудови усе – й матеріальний світ у безлічі його атрибутів, і присутній в людській свідомості світ небесних сил безплотних, і безсмертну індивідуальну душу окремої людини тощо. Та очевидно, що тут центром бачення виступає зовсім не те, що складає рекурсію окремішньо, а саме Бог як джерело й інтегруючий кінцевий підсумок буття (якщо взяти до уваги думку Т. де Шардена, згідно якої кінець світу є повернення ноосфери в цілому до Бога). Подібні алгоритми якраз і активізує постмодерністське мислення, коли в художньому тексті з'являється діалог з самим цим текстом, тобто виникає своєрідний феномен «тексту у тексті».

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

З цього погляду дуже цікавий образ світу в такого оригінального сучасного автора, як Р. Рігз. Зокрема приваблює своєю нетривіальністю, навіть примхливістю, концепція буття та її образно-художня реалізація в «Казках про дивних» Рігза, феномен малодосліджений, а проте, на наш погляд, надзвичайно репрезентативний. Отже, метою нашої розвідки є дослідити принцип рекурсії, його форми прояву та функції у збірці «Казки про дивних» Р. Рігза.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Попри значну популярність цього письменника серед читачів, не весь його творчий доробок потрапив у центр уваги літературознавців. Так, наприклад, нині вже непогано вивчений і проаналізований «Дім дивних дітей» – цикл романів, який був також екранізованим, і тому він очевидно привернув більшу увагу як широкого загалу, так і дослідників (роботи А. Гурдуза, Т. Кушнірової, М. Яким та ін.). Утім, щодо «Казок про дивних», то вони майже не потрапляли у коло дослідницьких інтересів – ані західних, ані вітчизняних. Є невеликі розвідки І. Мурадханян, в яких вона вивчала тему самотності та специфіку використання артіонімів у «Казках про дивних» [6; 7], а також низка наших робіт, в яких ми торкалися різних аспектів цього циклу, у т. ч. особливостей постмодерністської поетики казок [2; 3; 11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Принципи постмодерністської естетики, на яку очевидно спирається Р. Рігз, прослідковуються на різних рівнях, і вивчати їх можливо

з різних ракурсів. Отже, принцип «тексту у тексті», діалогу тексту з самим собою ще жодного разу не був у фокусі науковців або критиків.

Отож об'єктом нашої дослідницької уваги виступає прийом рекурсії в «Казках про дивних» Р. Рігза, оскільки, як нам здається, тут з особливою рельєфністю постають типові риси цього прийому, про який наше літературознавство говорить не занадто часто, і це робить дослідження актуальним хоча б з погляду на відверту неусталеність нашої професійної термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Відзначимо найперше, що в Рігза дуже чітко, хоча й у підкреслено фантазійній формі, окреслено джерело сюжетів і мотивів його циклу, причому акцентовано його «книжну», а не «життєву» природу. Корпусові текстів казок передуює передмова Мілларда Наллінгза, котрий позиціонується як доктор педагогічних наук, бакалавр медицини і – що найважливіше – редактор запропонованої збірки. Утім, сам цей персонаж, чіткими примітками та поясненнями пересипано текст, є вигаданим. Адже він перейшов сюди з іншого циклу романів Рігза – «Дім дивних дітей», де Наллінгз виступає однією з дійових осіб. Зазирнувши в це джерело, ми дізнаємося, що особливість постаті Мілларда Наллінгза полягає в тому, що він невидимий, проте цікавиться всім, що відбувається навколо, і майже 30 років фіксує свої спостереження у «шкіряному журналі». По суті, перед нами своєрідне, підкреслено «знижене», втілення архетипу Отця, який, за Юнгом, уособлює риси Деміурга, котрий регулює норми буття і відповідає за дароване ним життя створіння, втілюючи в собі батьківське піклування й волю до влади та перемоги у боротьбі зі всяким злом.

Щоправда, пошукувачеві «реальних життєвих основ» постмодерністської образності Рігза потрібно вирішити кілька карколомних проблем. По-перше, які саме «реалії сучасного нам світу» можна виявити в товщі фантазмагорій Рігза – адже фантазія і реальність тут химерно сплетені у такий «гібрид», що їх неможливо роз'єднати. І, по-друге, де пролягає тут грань між Добром і Злом – адже в оповідях Мілларда Наллінгза вона так старанно нівелюється, що може скластися враження, начебто в тканині письменницького симулякру криються самі лише жажливі образи й ситуації. «Декодування» нарації ускладняється також і тим, що автор постійно хоче ввести читача в оману, підкреслюючи «документальність» розповіді, хоча насправді принцип рекур-

сії полягає у тому, що текст посилається сам на себе. У Рігза це виглядає так, що одна казка ніби слугує підтвердженням іншій, а оскільки це подається зазвичай шляхом коментаря «реального», «справжнього» видавця (який, пам'ятаємо, також вигадана особа), то створюється ілюзія реальності подій, що відбувається (відбулася). Прослідкуємо на конкретних прикладах, як це здійснює автор.

У казці «Принцеса з роздвоєним язичком» героїня має від природи якості змії – роздвоєний язик і можливість застосовувати отруту, причому настільки сильну, що вона могла би зруйнувати залізо. Логіка цього характеру, здавалося б, цілком однозначного, порушується тим, що героїня не хоче користуватися цими своїми страхітливими здібностями, покладаючись зазвичай на доброту людей. Не занурюємося у перипетії сюжету, оскільки це виходить за рамки наших дослідницьких задач, але фіксуємо, що ця якість звичайної людини (нехай і принцеси) є приголомшливо фантастичною. Але тут само подається примітка редактора. Міллард Наллінгз, чи то намагаючись переконати читача у правдивості цієї історії, чи то насміхаючись з людської наївності, пише у примітці: “There used to be a highly acidic liquid you could buy on the peculiar black market. The bottles were wrapped in snakeskin, and the stuff inside could burn through metal. It was called Princess Spit—in honor, no doubt, of this tale. After a number of unfortunate incidents involving its misuse, peculiar authorities shut down its manufacture. These days, bottles of Princess Spit are rare collectors’ items” [8, p. 24]. Можливо, тут справді наявна іронія щодо легковірності певної категорії людей, але водночас прозоро прочитується твердий «доказ» існування цієї принцеси саме з такою здібністю, як «реального прототипу» еліксиру – адже якою ще могла бути історія такої дивної назви?

Подібних прикладів у циклі «Казок про дивних» є багато. Усі вони мають переконати читача, що, попри фантастичність (фентезійність) сюжету, все, що тут розказується, – чиста правда, зафіксована хронологом-редактором. Так, герой казки «Кокоболо» Лю Чжі начебто занурюється у реальну історію й розповідає про північну частину Римської імперії, однак там, виявляється, живуть жінки-перевертні, яким притаманна неймовірна здатність зупиняти час. Добросовісний Міллард Наллінгз робить до цього примітку, яка покликана засвідчити обізнаність редактора-книжника в проблемах творення фольклорних структур і водночас натякнути на те, що якась «реальна» подія повинна була стати

основою цих легенд: “It would seem that word of Britain’s ymbrynes spread far and wide across the world, becoming the stuff of legend even among non-peculiar” [8, p. 68].

У «Казці про Катберта» описується ліс, в якому мешкають звичайні тварини (зайці, олені, лиси), але поруч з ними фігурують ще й дво-голові рисі, балакучі ему-рафи, а також дивні грімведі. Грімведі – казкові істоти, але водночас їхня «реальність» перехресно підтверджується різними джерелами «Казок про дивних». Так, реальність їхнього існування підтверджується приміткою редактора у «Передмові», в якій стверджується, що казки добре читати, коли палає камін у холодну ніч, а біля ніг дрімає грімведь. Звернемо увагу на те, що автор не подає нам якихось особливих характеристик цього звіра, а згадує про нього як про звичайну істоту – типового домашнього улюбленця на кшталт kota чи пса. У «Жінці, яка дружила з привидами» наратор, коментуючи поведінку привидів, пише, що вони нагадують грімведів, свідомо використовуючи поширену логічну помилку – пояснення одного невідомого через друге невідоме. Цікаво також, що для будь-якого читача образ привида більш зрозумілий, ніж грімведа, але автор знову ж таки повторює тут той само прийом – натякаючи, що грімведі – істоти звичайні, і, згадавши їх, привиди також стають зрозумілішими.

«Казка про Катберта» занурює нас у сиву давнину, настільки сиву, що в глибині її вимальовуються постаті велетнів, нібито найдавніших насельників землі. Ця казка постає як легенда, оповита певними вигадками, але в основі якої лежать реальні події. І тому не дивно, що у примітці до цього твору Міллард Наллінгз зазначає, що про історію зникнення велетнів можна дізнатися в іншій, вже відомій читачеві, казці: “That is not to say giants disappeared altogether; they simply stopped walking the earth. Read the tale “Cocobolo” to learn what became of them” [8, p. 155]. А коли невтомний у своєму фантазуванні наратор відсилає нас до сповненої первісного міфологічного жаху передбуття історії про перетворення людей на острові, то подає це так, що одна повідана ним історія знову ніби підтверджує іншу. Принагідно, наприклад, згадуються й імбрини та їхнє вміння зупиняти час: “The wren, who had grown up to become an ymbryne, decided they had become too numerous to continue living inside the stone giant, so she brought all the peculiar animals to a time loop she had made atop the cliff” [8, p. 159–160]. У такий спосіб «докази існування» отримують фантастичні напівжінки-напівптахи, згадані у казці «Перша імбринна».

Перед нами мерехтлива образна тканина, в якій вільно й невимушено, в просторі суб’єктивного авторського художнього вирішення, фіксуються риси фольклорної і літературної казок, помножені на псевдодокументалізм, притаманний естетиці постмодернізму. При цьому очевидно, що саме це суб’єктивне авторське вирішення визначає й характер використання доробку фольклорної й літературної казки, причому в нашій ситуації, безперечно, домінує традиція казки літературної. Адже «Особливістю літературної казки є наявність психологічного простору, який залежить від авторської манери опису. Головна ознака такого простору – звертання до емоцій, які в авторських казках зображується за допомогою різних прийомів» [4, с. 174]. Від фольклорної ж традиції в казках Рігза утримано атмосферу чарівної казки, яка, за відомим визначенням В. Проппа, є продуктом деградації колись священної міфології. Історично так склалося, що в європейському світі ця священна міфологія конденсується виключно навколо полюсу язичницької теургії, яка в християнській свідомості дезавується, знешкоджується. Так, в карикатурному образі Баби-Яги, яка чомусь щедро допомагає герою-хлопцеві, закарбувалася пам’ять про містерію язичницької ініціації, хоча у казці все спрямовано на те, аби морально зруйнувати авторитет древньої жриці, що ці ініціації проводила. Та в Рігза усе значно складніше. Принцеса-змія й інші перевертні на кшталт імбрин чи людей-островів, так само, як і фантастичні грімведі, часто осяяні внутрішнім вогником любові й духовності, й схильні до добрих справ. Натомість якраз «нормальні люди» здатні на таке спотворення світу, в котрому їм було дано жити, що світ цей перетворюється на справжню фантазмагорію зла, як, наприклад, у казці «Чарівливі канібали», в якій люди добровільно продають частини свого тіла заради багатства й добробуту. Специфікою авторської казки Рігза є те, що він, вдаючись до використання специфіки чарівної казки, наполегливо та послідовно переконує читача, що їх фабула ґрунтується на реальних подіях (можливо, інколи трохи модифікованих в силу давності історій, але все одно – реальних).

Створені автором симулякри постають реальними, оскільки знову і знову «підтверджують» свою «реальність» фіксуванням в історіях інших симулякрів і коментарів ерудита Мілларда Наллінгза, доктора педагогіки й бакалавра медицини. І ми переконуємося у правоті дослідника, який пише: «Постмодернізм не претендує на пряме, об’єктивне відображення дійсності,

а навпаки прагне якомога далі відійти від удаваної дійсності. Постмодернізм виявив значний вплив на літературу, давши автору волю, відкривши нові шляхи опису та художній можливості. Таким чином, постмодернізм у літературі значно вплинув на жанр казки, яка стає об'єктом його ігор нарівні з міфічними персонажами [5, с. 37].

Висновки. Здійснений аналіз дозволяє сумувати наступне. Постмодерністська літературна казка запозичує з християнізованої чарівної казки європейського Середньовіччя атмосферу жаху, яка створюється шляхом повернення до життя образів і духовних установ язичницької міфології. Звідси гротесковий та відразливий характер тієї картини світу, що її подано в Рігза, сюжетно-фабульні конструкції в якого часто нагадують атмосферу сучасного тріллера. Але нарівно враховується й інша потужна складова європейської культури: християнська віра в перевагу добра в людині й світі. У цій панорамі світло й шляхетність врівноважують зло і потворність,

перебуваючи в стані нестабільної рівноваги, оскільки в постмодерністській концепції буття не віддається переваги жодній аксіології, жодній ідеологемі.

Фундаментальною основою художнього світу Рігза виступає мозаїка фантастичних образів, які автор намагається подати читачеві як ледь не «документальні». Через прийом рекурсії, перегукування тексту з самим собою створюється ще один симулякр – «реальна» історія фантастичного світу. Персонажі підтверджують «реальність» існування одне одного, а коментарі редактора Мілларда Наллінгза повністю оформлюють це у хронологічну фіксацію подій на кшталт літопису. Завдяки цьому наратор творить усе нові й нові світи в просторі металітературної гри, прагнучи не стільки «змалювати» загадкове буття світу, скільки акцентувати нескінченність та непроникність цієї загадковості. І формується ця хитка піраміда фольклорно-літературних ремінісценцій та асоціацій завдяки прийому рекурсії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамович С. Д. Проблема «відбиття реальності» в літературно-мовній картині світу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Сер. Філологічні науки*. 2017. Вип. 44. Кам'янець-Подільський: Вид-во К-ПНУ. С. 5–8.
2. Алексенко В. Імітація документалізму як художній прийом у «Казках про дивних» Р. Рігза. *Міжнародний електронний науково-практичний журнал «WayScience»*. «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні диспути»: тези доп. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 17–18 серпня 2020 р. Дніпро. С. 20–21.
3. Алексенко В. Іронія як домінуючий принцип текстоутворення у «Чарівливих людожерях» Р. Рігза / *Theoretical bases of philological researches of modern literature: collective monograph / Davydova N., Oleynik O. etc.* Boston: Primedia eLaunch, 2020. P. 33–37.
4. Дибовська О. В. Особливості хронотопу в літературній казці. *Міжнародний науковий журнал*. Зб. наук. ст. 2016. № 7. Київ: ООО «Спринт-Сервіс». С. 172–179.
5. Коляса О. В. Параметричні ознаки літературної постмодерністської казки. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. Філологія. Літературознавство*. 2012. Вип. 181. Т. 193. С. 36–39.
6. Мурадханян І. Використання артіонімів як прояв інтертекстуальності в сучасній американській прозі. *Сучасна германістика: філологія для життя: тези доповідей X ювілейного міжнарод. заоч. наук. форуму*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 49–52.
7. Мурадханян І. Тема самотності у «Казках про дивних» Р. Рігза. *Topical issues of modern science, society and education: 2021: The 2nd International scientific and practical conference, September 5-7, 2021. Kharkiv, Ukraine*. 2021. С. 498–501.
8. Ransom Riggs. *Tales of the Peculiar*. London: Penguin Books, 2017. – 191 p.
9. Савина А. Ю. Поняття «металітература» у теоретико-літературному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 3 Ч. 2. С. 186–191.
10. Семків Р. Як читати класиків. Київ: Пабулум, 2019. 288 с.
11. Aleksenko V. Nonlinearity of text organization as “a game with the reader” in “Tales of the Peculiar” by Ransom Riggs. *Topical Issues of Science and Practice: 2020: abstracts of VII International Scientific and Practical Conference, November 02-06, 2020. London, 2020*. P. 562–563.

**РОЛЬ ІРОНІЇ В РОМАНАХ Г. МЕНТЕЛ ТА І. МАК'ЮЕНА:
ДИНАМІКА КОНФІГУРАЦІЙ ВІД ПОСТМОДЕРНІЗМУ
ДО ПОСТПОСТМОДЕРНІЗМУ**

**THE ROLE OF IRONY IN HILARY MANTEL'S AND IAN MCEWAN'S NOVELS:
THE DYNAMICS OF CONFIGURATIONS FROM POSTMODERNISM
TO POST-POSTMODERNISM**

Дроздовський Д.І.,

orcid.org/0000-0002-2838-6086

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

У статті розглянуто роль іронії в сучасних британських романах Гіларі Ментел та Ієна Мак'юена. Критики й літературознавці вважають зазначених авторів одними з чільних представників сучасного літературного ландшафту, який визначають у категоріях постпостмодернізму. Досліджено, що теоретичні міркування Мартіна Пола Іва (Martin Paul Eve) про відхід від іронії як визначального принципу в сучасних романах є правомірним. Визначено, що ця тенденція знаходить своє підтвердження в аналізованих у статті романах Гіларі Ментел та Ієна Мак'юена. Згідно з поглядами М. П. Іва, іронія вважалась фундаментальним компонентом художнього ландшафту постмодерністського періоду. Узагальнено, що нині іронія не є модусом сприйняття художньої дійсності, проте залишається компонентом мовлення персонажів, слугуючи формою інтенсифікації подієвого розгортання. Оповідачам не притаманний іронічний спосіб сприйняття реальності, натомість вони дотримуються максимально об'єктивного погляду на світ, вдаючись до наукового або псевдонаукового світосприйняття. Оповідачам властива гносеологічна заглибленість, що передбачає домінування пізнання над вираженням. Досліджено, що наратори в романах прагнуть аналітично розкласти реальність, наголошуючи на складності явищ фізичного світу та багатовимірності людської природи, вдаючись до термінів і професійної лексики тощо. Зазначена стратегія відрізняється від постмодерністського наративу, у якому іронія є формою дистанціювання від описуваної дійсності. Проаналізовано, що іронічний модус сприйняття дійсності не відповідає гносеологічним настановам постпостмодерністського роману. Визначено, що іронія не передбачає пізнання дійсності, її аналітичного осмислення, представлення нових тем, що визначають топіку сучасного британського літературного ландшафту. Зміна стильових і світоглядних конфігурацій у лоні британського роману початку 21 ст. детермінує експлікацію інших світоглядних параметрів і представлення таких нарративних технік, які корелюють із епістемологічною настановою постпостмодернізму. Досліджено, що в романі «Wolf Hall» Г. Ментел іронія виконує розважальну функцію, сприяючи динамізації наративу, зокрема полегшуючи сприйняття подій із минулого й маркуючи ставлення до комічних епізодів у житті персонажів. У романі «Субота» І. Мак'юена іронія поступається скептичному ставленню до дійсності й представлена у вигляді переважно самоіронії протагоніста в контексті неможливості за допомогою медицини зокрема й науки загалом пояснити всі складності в організації світу й людини зокрема.

Ключові слова: сучасний британський роман, іронія, постпостмодернізм, Гіларі Ментел, Ієн Мак'юен, гносеологія, нарративні конфігурації.

In the paper, the author has outlined the role of irony in the contemporary British novels written by Hilary Mantel and Ian McEwan. Critics and literary scholars consider these authors to be among the prominent representatives of the contemporary literary landscape, which is defined in the categories of post-postmodernism. It has been investigated that Martin Paul Eve's theoretical views about distancing from irony as a defining principle in contemporary fiction is legitimate. It is determined that this tendency finds its confirmation in the novels written by Mantel and McEwan. According to M. P. Ive's consideration, irony is defined as a fundamental component of the novelistic landscape of the postmodern period. It is summarized that irony is not a mode of perception of reality, but remains a component of characters' speech, serving as a form of intensification of the unfolding of events in the post-postmodern novels. Narrators do not have an ironic way of perceiving reality, instead, they adhere to the most objective view of the world, resorting to a scientific or pseudoscientific worldview. Narrators are characterized by epistemological deepness, which presupposes the dominance of cognition over expression. It has been spotlighted that the narrators in the novels strive to analyze reality analytically, emphasizing the complexity of the phenomena of the physical world and the multifaceted human nature, resorting to terms and professional vocabulary, etc. This strategy differs from the postmodern narrative, in which irony is a form of distancing from the described reality. It is analyzed that the ironic mode of perception of reality does not correspond to the epistemological guidelines of the post-postmodern novel. It was determined that irony does not involve the analysis of reality, its understanding and disposal of new topics that determine the contemporary British literary landscape. New stylistic and worldview configurations in the British novel of the beginning of the 21st century determine the explication of new worldview parameters and the presentation of such narrative techniques that correlate with the epistemological guidelines of post-postmodernism. It was studied that in Mantel's novel "Wolf Hall", irony performs an entertaining function, contributes to the intensification of the narrative, facilitates the perception of events from the past, marking the attitude towards comic episodes in the lives of the characters. In McEwan's novel "Saturday", irony reinforces skeptical attitude to reality and is presented mainly in the form of self-irony of the protagonist in the context of the

impossibility of using medicine in particular and science in general to explain all the complexities in the organization of the world and a human being in particular.

Key words: contemporary British novel, irony, post-postmodernism, Hilary Mantel, Ian McEwan, epistemology, narrative configurations.

Постановка проблеми. Британський професор літератури Martin Paul Eve у розділі «Sincerity», що є частиною літературознавчого компендіуму «The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction» [7], зауважує, що світоглядна концепція «щирості» або ж «нової щирості» є важливим компонентом літературного ландшафту сучасного британського роману. Дослідник наголошує, що іронія вже не посідає центрального місця в сучасній романістиці, а її функціональна роль у художньому наративі значно зменшується в літературних творах останнього періоду, порівняно з періодом постмодерністським.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Martin Paul Eve наголошує, що «the predominant stylistic and thematic characteristics of this subject of postmodern literature can easily be summarized as: irony, reflexivity and metafiction (fiction about fiction or the act of writing itself); reworkings of history; a playful mode that teases the reader; paranoia; and non-linearity (both of narrative and of the chronologies represented) [7, с. 39]. Дослідник виокремлює характеристики постмодерністського наративу, і роль та місце іронії є, на його думку, першою характерною відмінністю. Можна дискутувати про те, у яких конфігураціях зазначені особливості знаходять свою репрезентацію в постпостмодерністському наративі, проте не викликає сумніву той факт, що зазначений перелік переживає суттєві трансформації.

Свідомо порушуючи логіку статті, зазначимо, що аналізовані в нашій статті романи Г. Ментел і роман «Субота» І. Мак'юена засвідчують: non-linearity поступається місцем концепту лінійності, який може бути представлено в історичній ретроспективі, коли в романі наявна реконструкція віддалених у час періодів (романи Ментел або ж лінійність може стосуватися дня теперішнього, фактично постаючи новою версією модерністської лінійності, за якої хронотоп роману визначений одним днем («Улісс» Дж. Джойса – «Субота» І. Мак'юена). Концепт «параної», властивий постмодернізму, заміщується скептицизмом, про що ми писали раніше (Дроздовський 2020), поділяючи зокрема дослідницькі міркування Л. Мірошніченко. Скептицизм, експлікований у літературному дискурсі сучасних британських романів, показує, що реальність постає непроявленою, форми та інструменти наукового осягнення дійсності не можуть розкрити всієї

складності в організації макросвіту, мікросвіту та людини зокрема. Зазначений аспект особливо увиразнений у романі «Субота». Проте і романи Г. Ментел, і аналізований роман «Субота» відображає тенденцію, яку Martin Paul Eve позначає як «reworkings of history». Г. Ментел переписує значний історичний наратив, що стосується Кромвелля і його часу, а І. Мак'юен окреслює життя протагоніста Генрі Пероуна протягом одного дня, у якому наявні відсилання до реальних історичних подій та їх осмислення (тероризм як глобальна проблема, терористичне захоплення літака тощо). Історія в різний спосіб і в різних пропорціях представлена в постпостмодерністських наративах аналізованих британських авторів.

Martin Paul Eve, окреслюючи концепт «щирості», наголошує на тому, що найкраще це явище в контексті літератури визначив Adam Kelly: «it is extremely difficult – or even impossible – for a work of fiction to truly (or sincerely) interrogate with truth of its own performance» [5, с. 143]. Для Іва, «This is because for an author of fiction to be sincere, they should communicate in some way within a text that they are aware of the falsehood inherent to literary representation; fiction should be at least to some extent, self-award metafiction» [7, с. 39–40].

Постановка завдання. Актуалізація в лоні сучасного британського роману ідей і мотивів «(нової) щирості» змушує дослідити, наскільки зменшилась роль іронії в сучасному британському романі, яким постає функціональна репрезентація іронії в річищі романів, які належать до постпостмодерністського періоду. Актуальність дослідження зумовлена потребою уточнити міркування британських теоретиків сучасного англійського роману й визначити спектр функцій іронії в сучасних художніх наративах, у яких відбувається, припускаємо, гносеологічне зміщення, пов'язане з утвердженням нових світоглядних і загалом епістемологічних орієнтирів у сучасному британському романі.

Творчість провідних представників цього жанру у Великій Британії – Ієна Мак'юена (Ian McEwan) на Гіларі Ментел (Hilary Mantel) – є важливим і підставовим емпіричним полем для вивчення змін щодо функціонування іронії та окреслення її функціональної ролі в постпостмодерністському наративі. Романи зазначених авторів мають різні стильові вектори, працюють із різними хронотопами й підпорядковані різним

філософським і світоглядним позиціям. Вивчення світоглядних настанов, які виявляють оповідачі романів, а також персонажі, допоможе встановити динаміку змін щодо експлуатації іронічного модусу в романах і визначення тенденцій, що стосуються, згідно з дослідженням Martin Paul Eve, зменшення ролі іронії, відходом від превалювання іронії, яке мало місце в постмодерністських романах. Об'єктом дослідження в розвідці є романи «Wolf Hall» Г. Ментел і «Субота» І. Мак'юена.

Виклад основного матеріалу. Однією з визначальних характеристик постмодернізму вважається іронія, яка підважує ставлення оповідача й персонажів до художнього світу, оцінок його морально-етичних норм, соціальних конвенцій та ін. Водночас теоретики сучасного британського роману наголошують на тому, що іронія перестає посідати ключову роль. Цю тенденцію помічаємо на прикладі романістики І. Мак'юена. Творчість цього письменника припадає на етап змін, що відбуваються в британському романі, а отже, дослідження романістики цього автора уможливило визначення динаміки змін, що стосуються іронії, визначення її місця в лоні сучасного британського роману. Важливо з'ясувати, яке місце іронія посідає в романах, що припадають на постмодерністський період і яких конфігурацій зазнає в річищі сучасного британського роману загалом.

М.П. Ів підкреслює, що відмова від тотальності іронії є визначальним маркером нових конфігурацій, які притаманні романному жанру. Підважування фактів, недовіра до реальності, гра з дискурсами й створення негомогенного простору, у якому іронія є формою збереження рівноваги для оповідача або персонажів уже не властиві сучасному роману, який у своєму філософському плані експлуатує постпозитивістські уявлення, поєднуючи їх із ситуацією метафізичного переживання дійсності.

The “moment of intense emotional anguish” [7, с. 44], на думку зарубіжного дослідника, є виразним маркером реалізації нової щирості в лоні сучасного роману. Крім того, “to be sincere in my reading (and departing from Kelly’s) literature must make good on the functions to represent well (to engender belief in the reason for its avowals – even when metaphorical and implausible) and to represent in a manner consistent with its subject (which stands in for future verification of the avowal, even when contested through varying interpretation)” [7, с. 40]. Викликає особливу увагу остання фраза, якою М.Р. Eve завершує розділ «Sincerity»: «Such an act of extreme ironic complication in recent contemporary fiction shows

that, regardless of how much we would like to impose taxonomies, the battles of sincerity wars are far from over» [7, с. 46]. По-перше, дискусії про місце іронії та сутність (нової) щирості, а водночас і новітні конфігурації іронічного модусу в сучасних романах набули особливої гостроти в дослідницькому дискурсі. Тут ми не розглядаємо концепції, яку в розвідці “Postironie” (2011) пропонує Johannes Hedinger [4]. Концепт «постіронії» має свою наукову актуальність у річищі сучасних британських романів, проте він є самотнім явищем постпостмодерного періоду, що потребує окремої розмови. Постіронічний модус, як зауважує Hedinger, поєднує іронію та щирість у такий спосіб, що неможливо встановити, чи цей фрагмент дискурсу є іронічним, чи це факт автентичної дійсності. Нас цікавить передусім функціонування іронії в зазначених романах Г. Ментел і в «Суботі» І. Мак'юена в аспекті визначення її функції та місця локалізації в романних наративах відповідно до припущення, яке висловлює Martin Paul Eve. Настанова на (нову) щирість вирізняє сучасні британські романи, у яких сконструйованих художній дискурс інтегрує факти історичної дійсності або сучасного наукового виміру, що може бути верифікований, що базується на достеменності та фактологічній точності. Водночас Г. Ментел розуміє, що вона створює альтернативну історичну реальність, яка є реконструкцією. Проте така реконструкція побудована на певних документах і матеріалах, які дають підстави і для такого художнього конструювання історичних постатей, розмов, ситуацій тощо.

Процедура верифікації передбачає можливість зіставлення фактологічних даних, експлікованих у романі, з позалітературною реальністю. Письменник створює художній твір, який уміщує в собі знанневий компонент, який реалізує одну зі стратегій «щирості»: твір істинний у плані представлення даних, яким читач вірить, бо письменник, створюючи твір, так само прагнув, як І. Мак'юен, наблизитися до розуміння роботи нейрохірургів, він вивчав наукову літературу й був безпосередньо долучений до роботи лікарів у лондонському шпиталі. “Дотримуючись нових вказівок ординатора, поки Вейлі ненадовго вийшов із кімнати, Генрі протер Розалінді рот антисептичним милом і відзначив ідеальний стан її зубів. Пізніше, після того, як містер Вейлі зробив розріз у її верхніх яснах, відгорнув обличчя від входу до назальних проходів, відділяючи слизову оболонку носа від перегородки, Генрі допоміг поставити на місце масивний операційний мікроскоп. <...>. Генрі стежив, як Вейлі підходить

до клиноподібної пазухи, проходить її, видаливши передню стінку. Потім він майстерно обстругав і просвердлив кісткову основу гіпофізарної заглибини й розкрив, менш ніж за сорок п'ять хвилин, набряклу багрянисту залозу» [3, с. 46]. Подібна точність хірургічної процедури вносить до твору відчуття безпосередньої присутності на операції, яку описано з точністю нейрохірурга. Оповідач постає тим «голосом», який реконструює операційну реальність максимально адекватно й точно до того, що могло б відбуватися насправді в операційній. Ідеться про актуалізацію реалістично-подібного письма, у якому оповідач розраховує на те, що читач довірятиме описаному, а оповідач послуговується знаннями, які можуть бути верифіковані, принаймні не виключено, що цей твір читатимуть і хірурги, які зможуть підтвердити, наскільки правдиво описано зазначену медичну процедуру. У фрагменті наявні медична термінологія (гіпофізарна заглибина, клиноподібна пазуха), що є компонентом стратегії «щирості» тексту, який візуалізує максимально достеменно операційний процес.

«Пероун не може переконати себе в тому, що лиш молекули й дефектні гени тероризують його сім'ю і зламали ніс його тестю. Винуватий також і сам Пероун. Він образив Бакстера на вулиці в присутності його помагачів і зробив це, коли вже здогадався про його стан. Звичайно ж, Бастер зараз тут рятує свою репутацію в присутності свідка. Він, мабуть, умовив Найджела або підкупив його» [3, с. 192]. Оповідач вдається до пояснень тих внутрішніх процесів, що відбуваються всередині протагоніста, що стосуються його провини й пов'язані з сумлінням Генрі Пероуна. Оповідач прагне пояснити читачеві всі внутрішні конфігурації самозвинувачення Генрі, пояснити мотивацію вчинків Бакстера. Внутрішній світ персонажів не залишається не проясненим, персонажі постають як на долоні перед читачем саме з огляду на стратегію оповідача розповісти все, що має місце всередині персонажів. Наратор розкриває специфіку ставлення Генрі до інших, що зумовлено його профдеформацією нейрохірурга. Така конвенція зближує роман із літературою, у якій реалістично-подібність постає одним із важливих стилістичних і загалом світоглядних параметрів у сконструйованому художньому світі.

Наративний ландшафт роману «Субота» І. Мак'юена виявляє особливу світоглядну настанову, в епістемологічному центрі якої ідеться про пізнання явищ, які досі не мають чіткого наукового пояснення, однозначного трактування. Загалом протагоністам властиве прагнення до пізнання

дійсності, оповідачі конструюють художній наратив, у якому важливим є мотив пізнання: історії, альтернативної моделі історичних процесів і перебігу окремих подій, які в романах представлені в режимі альтернативної історії; нестандартної з погляду окремих історичних документів реконструкції історичних постатей тощо.

Важливим компонентом постпостмодерністського наративу є *чуттєвість*, яку детермінує система відповідних мотивів. Ідеться передусім про систему мотивів, яка була підважена в постмодерністській літературі: любові, вірності, сентиментальності у ставленні до інших персонажів, себе або ж певних ситуацій, розмежування між фальшивим і справжнім у житті персонажів, що передбачало залучення ціннісних категорій, визначення аксіологічних параметрів життя персонажів. Г. Ментел у трилогії, що складається з романів «Wolf Hall», «The Mirror & the Light» і «Bring Up the Bodies», залучає читачів до розгляду альтернативної реальності та нестандартної інтерпретації постаті Кромвеля. Водночас у романах наявна система мотивів, які стосуються топіки *автентичної чуттєвості*, під якої розуміємо увагу оповідачів до топіки, що стосуються концептосфери, представленої проблемами вірності й зради, відданості, любові й чесності в стосунках між персонажами тощо. Ці параметри художнього світу набувають особливої значущості в дискурсі постпостмодерністського британського роману, зокрема в романістиці Г. Ментел.

Автентична чуттєвість передбачає увагу письменниці до розкриття персонажів через мовленнєві ситуації, які видаються читачеві автентичними, які відтворюють підтексти й визначають конотативні сенси, які в тій чи тій ситуації вкладають у слова персонажі. Все це надає висловлюванням автентичності, яка «працює» на ефект «справжності», тобто форму епістемологічні підстави для того, щоб вважати сконструйовану альтернативну реальність у романі такою, що могла б мати історичне підґрунтя. За словами теоретиків літератури, «The ideas of sincerity and authenticity are not unchanging but differ from culture to culture» [7, с. 38]. Martin Paul Eve наводить кілька прикладів: «Firstly, assuming that authenticity really exists, it is possible to behave authentically, but insincerely. If your authentic self is a kier and you make a promise on which you subsequently renege, you were insincere but authentic» [7, с. 38].

Характеризуючи явище «New Sincerity», Martin Paul Eve наголошує на тому, що «one of the core components that needs to be analyzed in the supposition that the irony of postmodern literature 'is

parasitic on sincerity' <...>. Indeed, those contemporary authors seeking new way of engaging with sincerity in their fiction are not rejecting all aspects of postmodern literature; the complexity, fragmentation and even the historical subject often remains <...>. Instead, the core facet that these authors of the (New) Sincerity reject to their aesthetic is postmodern irony while in theory philosophy they retain a postmodern incredulity at the idea of an authentic self» [7, с. 39].

Крім того, Г. Ментел вдається до художньої мови, яка є мінімальною в плані засобів художнього вираження (епітети, метафори тощо). Маємо приклад «транспарантного письма», у якому динамізм сюжету передано в діалогах, які нагадують репліки з театральних мізансцен або субтитри в кінострічці (мінімальна кількість засобів вираження, простота і синтаксична спрощеність речень, брак додаткових конотатів і підтексту, зумовленого конвенціями гри між персонажами, максимально проста лексика, яка належить до загальноживаної; уникання складних граматичних конструкцій тощо): «I think they might be right».

Anne's sniggering laugh. 'Is she a pretty girl?'

'No. Learned though'

Did they talk about me?

'They never mention you in that house'. He thinks, I should like to hear Alice's verdict

'What was the talk?'

The vice and follies of women'

'I supposed you joined it? It's true anyway. Most women are foolish. And vicious. I have seen it. I have lived among the women too long» [6, с. 236–237]. Зазначений аспект є важливим, оскільки маємо приклад іронічного ставлення до жінок: одна зі співрозмовниць дозволяє собі сказати, що «жінки дурненькі. Ї мають вади». Проте якби в автентичному часи такої розмови останні слова і сприймалися б із певною іронією, то в сучасній рецепції відбувається певна зміна щодо них. Маємо приклад постфеміністичної рецепції, яка виявляє в такому ставленні закладені ще в часи Т. Мора гендерні упередження, що були чинником патріархального світу. Водночас у розмові перед тим ішлося про англійського письменника, автора «Утопії» (що зафіксовано на Інтер текстуальному рівні на початку розмови між Мері Шелтон і Енні, [6, с. 236]), Томаса Мора». Уже така інтертекстуальна згадка засвідчує, що перед нами інтелектуально освічені представниці найвищого світу, який не може бути визначений у координаторах жіночої «глупоти та гріхів». Г. Ментел створює максимально прозоре письмо, у якому важливу роль відіграють діалоги між персона-

жами, Фактично письменниця прагне досягти ефекту максимального занурення: діалоги надають роману динамізму та більшої візуальності, читачі ніби переносяться в світ реальних розмов між персонажам іншої культурно-історичної епохи. Відбувається ефект подібний до того, що представлено в кінооповіді: письменниця відмовляється від усезнаючого наратора й залишає своїх персонажів сам на сам. У такому разі читач є ніби зовнішнім спостерігачем, який вслухається в минуле й здійснює реконструкцію минулого, у якому людину зображено в усій широті як моральних чеснот, так і вад, що призводять до інтриг, пліток, підкилимної боротьби, яка в оповідач викликає скептичну іронічність: «The gossip is that people – people of influence – have complained to the king, and the king has complained to Wolsey about the monastic houses he has closed down. They don't think of the good use to which the cardinal has put the assets; they don't think of his colleges, the scholars he maintains, the libraries he is founding. They're only interested in getting their own fingers in the spoils» [6, с. 126]; «Questioning them, he usually find they have know nothing which makes nonsense of the abbey's claims to be the light of learning. They can stumble through a Latin prayer, but when you say, 'Go on then, tell me what it means', they say, 'Means, master&' as if they thought that words and their meanings were so loosely attached that the tether would snap at the first tug» [6, с. 126].

Версія історичних подій, яку пропонує Г. Ментел, є її версією, яка, проте, поглинає в себе реципієнтів через максимальне занурення в дискурс персонажів, який перебиває дискурс оповідача, що залишається тільки своєрідним скеровувачем погляду, але не учасником подій. Письменниця в такий спосіб досягає певної об'єктивності, що, звичайно, постає об'єктивністю реконструкції, а не спробою відтворення фактажу й документальної достовірності, як це має місце в архівних матеріалах. «The cardinal does not need him that night, so he goes home to Austin Friars. His feeling is to put distance between himself and any Boleyns at all. There are some men, possible, who would be fascinated by a woman who had been a mistress to two kings, but he is not one of them. He thinks about sister Anne, why she would take any interest of him; possible she has information through what Thomas More calls 'your evangelical fraternity', and yet this is puzzling; the Boleyn does not seem like a family who think much about their souls. Uncle Norfolk has priests to do that for him. He hates ideas and never reads a book» [6, с. 140]. Іронія, на яку натрапляємо в цьому уривку, постає части-

ною ставлення наратора до зображуваних історичних персоналій. Але загалом навіть ця фраза про те, що «дядечко Норфолк не читає книжок і має священників, які виконують то для нього, є загальною стратегією реконструювати картину, показати історичне тло, розкрити психологічні, світоглядні, загалом внутрішні характеристики осіб, їх внутрішній світ, описати, що переживають персонажі всередині. Іронія є не стільки маркером відповідного ставлення, скільки спробою реконструювати картину описуваної доби, вона допомагає сприйняти персонажів як людей, які мали свої проблеми, жили в час певних інтриг, мали свої вади тощо. «Perhaps all over town tell him the gossip, without knowing quite how interested he is. It makes him sad, it makes him dubious,, it makes him wonder about the Boleyns. Everything that passed between himself and Mary he now sees, hears, differently/ It makes his skin creep, to think that if it had been flattered, susceptible, if he said yes to her, he might soon have become father to a baby that looked nothing like a Cromwell and very like a Tudor» [6, с. 141]. Письменниця вдається до загалом не ускладнених архаїзованою лексикою речень, доволі поширеної лексики, простих конструкцій, у яких немає граматичної складності. Лише подеколи, як у цьому прикладі натрапляємо на градаційний компонент, який драматизує оповідь і налаштовує читачів на сприйняття певного драматизму всередині персонажа, який переживає душевні потрясіння через Мері.

У річищі сучасного британського роману помічаємо дві тенденції: 1) або відмова від метафоричної мови й засобів художнього увиразнення, щоб художній дискурс максимально наслідував реальне життя, у якому немає неоднозначності; 2) або ж маємо роман із властивою модерністському дискурсу художністю, яка передбачає увагу авторів до метафоричності в художній мові. Перша тенденція прагне реалізувати відхід від того, що може бути на заваді пізнанню дійсності, що може підважувати можливості рацію; друга тенденція прагне показати художній світ як простір прекрасного та піднесеного в кантіанській естетиці, отже, категорії «Прекрасного» та «Піднесеного» відіграють важливу роль в аспекті осягнення художньої дійсності, в плані розуміння літературного дискурсу не лише як простору «чистих сенсів», тобто денотатів, а і як дійсності, що викликає емоційні переживання саме за допомогою художньої мови.

У романі «Субота» оповідач, який є усезнаючим наратором, висловлює скепсис до життя Генрі, так само, як і, до речі, в романі «Сонячна»

стосовно життя протагоніста Майкла (цей аспект був предметом нашої дослідницької уваги в попередніх розвідках). Сам Перуон виявляє скепсис до того, що хоча він і є чудовим нейрохірургом, проте має обмежене розуміння мистецтва. Проте Генрі отримує щире задоволення від кохання дружини, він пригадує їх першу зустріч, знайомство, свою та її закоханість. Генрі виявляє неудавану радість саме від простого відчуття родинного щастя й кохання Розалінди. Мотив відчуття щастя від кохання відіграє важливу роль у художній картині світу. У фіналі Генрі розуміє, що найбільше щастя в світі саме в стосунках із родиною. Персонаж висловлює доволі банальні думки про важливість правди в родині, про щирі стосунки із дітьми. Оповідач виявляє певну іронію стосовно того, що вкрай спостережливий нейрохірург зовсім не знає про те, чим живе його донька, проте у фіналі важлива саме не ця іронія, яка підважує розум Генрі Перуона, а його здатність щиро відчувати любов найближчих. І в цьому вітальний пафос роману, який показує плин життя протягом одного дня, проте в цьому плані найціннішими є відкриття не лише в царині нейрохімії та екскурси в медицину, а й відкриття іншого характеру: родинного, побутового, зрештою, йдеться про важливість самого потягу до життя, який за допомогою поезії, яку читає Дейзі, дочка Генрі, відчуває Бакстер: «Дейзі прочитала вірш, який зачарував одну людину. Можливо, будь-який вірш зробив би те саме й поставив перемикач на раптову зміну настрою. І все ж Бакстер відчув ті чари, був ними приголомшений і пригадав, як сильно він хоче жити. Ніхто не пробачить йому, що він вдався до ножа. Але Бакстер почув те, чого Генрі не чув ніколи й, можливо, ніколи не почує, незважаючи на всі спроби Дейзі просвітити його. Який поет дев'ятнадцятого сторіччя – Генрі ще повинен з'ясувати, чи той Арнольд знаменитий, чи маловідомий – заторкнув у Бакстері прагнення, яке той ледь-що починав усвідомлювати. Ця жага – це його право на життя...» [3, с. 252–253]. Зазначений пасаж містить іронію оповідача стосовно нездатності Генрі сприймати поезію, його «глухоту» до мистецтва слова й прагнення спершу взнати якісь другорядні факти про самого поета, які, проте, не мають жодного стосунку до якості (сили, художньої виразності) поетичного твору, що мав такий потужний сугестивний ефект на персонажа. Іронію оповідача стосовно Генрі можна назвати «постіронічною»: вона не є смішною, лише виявляє певну недолугість Генрі Перуона в очах читачів, показуючи, що прекрасний нейрохірург може не мати слуху в плані

розуміння поезії. Чи іронізує оповідач? Чи він констатує те, що є очевидним фактом, і іронія, по суті, нічого не змінить, а лише закріпить у фіналі роману те, що читачі вже зрозуміли: природа поезії так і залишається незрозумілим феноменом для нейрохірурга. Проте цей аспект залишимо для подальших досліджень і дискусій, потверджуючи наведені слова Martin Paul Eve про те, що «regardless of how much we would like to impose taxonomies, the battles of sincerity wars are far from over» [7, с. 46].

Висновки. Загальновідомим є те, що іронія постулюється одним із важливих чинників постмодерністського тексту, проте вона піддається трансформаціям у постпостмодерністських творах. Іронія постає компонентом художнього нарративу в романах І. Мак'юена та Г. Ментел.

Функції іронії в романах згаданих вище письменників змінюються: іронія більше не відіграє ключової ролі та не є визначальною рисою художнього світогляду, фундаментальним компонентом художнього світу, у якому вона визначає ставлення оповідачів до реальності і є чинником сприйняття реальності, персонажів, явищ художнього світу загалом.

Іронія в постпостмодерністському творі може бути використана як компонент мовленнєвого дискурсу персонажів, проте не є загальним модусом, за допомогою якого оповідач сприймає реальність і розповідає про неї. Іронія поступається загалом гносеологічній настанові оповідача розкрити реальність за допомогою знаннєвої парадигми, послуговуючись науковими відкриттями тощо. Іронічні висловлювання можуть бути компонентом мовленнєвих ситуацій (ілокутивних актів) у постпостмодерністських романах, щоб наблизити реципієнта до сприйняття реальності в парадигмі «антропологізації нарративу», що передбачає сприйняття персонажів як носіїв певних життєвих історій, досвіду, чуттєвості, життєсвіту тощо. Іронічність, яка виникає в комунікації між персонажами в романах Г. Ментел, сприяє сприйняттю художнього твору як динамічної системи, у якій відбувається взаємопроникнення різних емоційних реєстрів. Іронія сприяє формуванню жартівливого ставлення до деяких ситуацій і персонажів, проте іронічність більше не є тотальним модусом, який визначає ставлення оповідача до дійсності.

У романі «Субота» І. Мак'юена іронічність цілковито поступається постпозитивістській

настанові оповідача розкрити реальність в усій повноті фізичних, біологічних, соціальних та ін. явищ, які потребують об'єктивного ставлення та належного усвідомлення персонажами й, відповідно, читачами. Іронічність може бути компонентом системи персонажів, точніше, вона є елементом окремих мовленнєвих ситуацій, проте не стосується мовлення оповідача, який перебирає на себе функції усезнаючого наратора.

У романах Г. Ментел помітна настанова на реконструкцію історичних подій у режимі, що передбачає створення максимально наближеної до певного часу дійсності, що повністю занурює в себе читача. Іронія – це частина мовлення персонажів, яких репрезентовано в парадигмі альтернативної реальності, її художньої реконструкції, проте оповідач не послуговується іронією.

Оповідачам романів І. Мак'юена та Г. Ментел властиве загалом серйозне ставлення до дійсності, яка постає об'єктом аналізу й потребує чинників об'єктивного аналізу подібно до того, як це відбувається в науковій царині. Іронія розкриває недолугість світу, виявляє слабкість персонажів, їх нездатність розуміти усю повноту й складність людської природи тощо. Натомість саме оповідач зображений як той, хто здатний принаймні вказувати на потенційну невивченість людської природи та фізичного світу навколо людини; цей світ потребує аналізу з погляду науки.

Постпостмодерністський британський роман відводить іронії місце чинника мовленнєвих ситуацій між персонажами, які асоціюються з минулим або теперішнім часом, проте роль оповідача в таких наративах сконструйована в гносеологічній парадигмі, що актуалізує настанову на потребі об'єктивного вивчення й реконструкції навіть альтернативної реальності на засадах об'єктивності, аналітичного вивчення людської природи й багатовимірного світу навколо людини.

З огляду на зазначене вище можна сказати, що іронія справді не є тотальною в постпостмодерністському наративі. Сучасні британські романи виявляють певні стратегії конструювання художнього світу, що відрізняються від постмодерністських, а отже, іронія не задовольняє загальної настанови оповідачів на розкриття реальності як множинного явища, яке не може бути поясненим.

Автор висловлює вдячність Hilary Sheers (Велика Британія) за можливість прочитати й опрацювати романи Г. Ментел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дроздовський Д. Особливості переходу постмодернізму в постпостмодернізм у британському та американському романах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 30. С. 165–171; <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/30.212302>
2. Дроздовський Д. Традиції скептицизму й дискурс постправди в британських постпостмодерністських романах. *Питання літературознавства*. 2019. Вип. 100. С. 72–88. <https://doi.org/10.31861/pytlit2019.100.072>
3. Мак'юен І. Субота : роман ; пер. із англ. Віктор Дмитрук. Львів: Кальварія, 2007. 272 с.
4. Hedinger J. "Postironie". *Kunstforum*. 2011. <https://www.kunstforum.de/artikel/postironie/> (дата звернення: 27.03.2023).
5. Kelly A. "David Foster Wallace and the New Sincerity in American Fiction." *Consider David Foster Wallace: Critical Essays*. 2010. P. 131–146.
6. Mantel H. *Wolf Hall*. London: HarperCollins Publishers, 2019. 672 p.
7. *The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction*. 2019. Eds. Daniel O'Gorman and Robert Eaglestone, London-New York: Routledge.

UDC 821.111.09'06 (71)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.38>

**SYNTACTIC PECULIARITIES IN CONSTRUCTING THE REALITY
OF MARGARET ATWOOD'S *THE HANDMAID'S TALE*
AND *THE TESTAMENTS***

**СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛІЙ
У РОМАНАХ М. ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ» ТА «ЗАПОВІТІ»**

Zavatska I.O.,

orcid.org/0009-0004-9867-0359

*Master Student at the Department of English Philology and Intercultural Communication
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Biletska T.O.,

orcid.org/0000-0002-5376-4819

PhD,

*Associate Professor at the Department of English Philology and Intercultural Communication
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Margaret Atwood, a prominent Canadian figure in culture and literature, is known for her exploration of language in her works. This article examines how Atwood employs syntactic stylistic means in her dystopian speculative and science fiction novels, such as *The Handmaid's Tale* (1985) and its sequel, *The Testaments* (2019). The author delves into the dystopian aspects of totalitarian and consumer societies, employing a wide range of storytelling techniques. The article highlights the insufficient exploration of syntactic structures as crucial components in portraying dystopian worlds in Atwood's works. While foreign and Ukrainian scholars have extensively studied genre peculiarities, stylistic elements, and formal features in her novels, the examination of syntactic techniques remains understudied. By analysing the use of newly coined words and language in dystopian narratives, the article argues that language in these societies has become simplified and standardised, reflecting the stringent control of the ruling authority. It also explores how syntactic techniques enable Atwood to depict the marginalised voices and experiences of subjugated individuals. The article emphasises Atwood's effective use of language in capturing the characters' fear, desperation, and powerlessness. It analyses her employment of parcellation, aposiopesis, ellipsis, nominative sentences, parallel constructions, repetitions, and rhetorical questions to convey the characters' emotions and resistance against the oppressive regimes. Furthermore, the article compares the language patterns of different female protagonists in *The Handmaid's Tale* and *The Testaments* to reveal common elements such as defensive strategies, guilt, and mental struggles. It also explores the role of repetitive elements, such as epizeuxis, in highlighting the manipulation and indoctrination of characters within dystopian societies. Overall, this article provides an insightful examination of Margaret Atwood's use of syntactic stylistic means to shape the creation of her imagined dystopian worlds. It contributes to the understanding of her narrative techniques and the portrayal of power dynamics, oppression, resistance, and the struggle for freedom within these societies.

Key words: dystopia, syntactic stylistic means, speculative fiction, language manipulation, parcellation, nominative sentences.

Маргарет Етвуд, видатна канадська діячка культури та літератури, відома своїми дослідженнями мови у творах. У цій статті розглядається, як М. Етвуд використовує синтаксичні стилістичні засоби у своїх дистопійних спекулятивних і науково-фантастичних романах, таких як «Оповідь служниці» (1985) та її продовження «Заповіді» (2019). Автор заглиблюється в дистопійні аспекти тоталітарних і споживачьких суспільств, використовуючи широкий спектр оповідних технік. У статті підкреслюється недостатня вивченість синтаксичних структур як ключових компонентів у зображенні дистопійних світів у творах М. Етвуд. Зарубіжні та українські дослідники активно вивчали жанрові особливості, стилістичні елементи та формальні ознаки її романів, проте розгляд синтаксичних прийомів залишається недостатньо вивченим. Аналізуючи використання новотворів у текстах дистопій, авторка доводить, що мова в цих суспільствах стала спрощеною та стандартизованою, що відображає суворий контроль з боку правлячої влади. Вона також досліджує, як синтаксичні прийоми дозволяють М. Етвуд зображати маргінальні голоси та досвід підкорених людей. У статті підкреслюється ефективне використання М. Етвуд мови для передачі страху, відчаю та безсилля персонажів. У статті проаналізовано використання парцеляції, апозіопезису, еліпсису, номінативних речень, паралельних конструкцій, повторів і риторичних запитань для передачі емоцій персонажів і їхнього опору деспотичним режимам. Крім того, у статті порівнюють мовні шаблони різних героїнь «Оповіді служниці» та «Заповідів», щоб виявити спільні елементи, такі як захисні стратегії, почуття провини та душевна боротьба. Вона також досліджує роль повторюваних елементів, таких як епізод, у висвітленні способів маніпуляції та впливу на персонажів у дистопійних суспільствах. Загалом, ця стаття є глибоким дослідженням використання М. Етвуд синтаксичних стилістичних засобів для створення її уявних дистопійних світів. Це сприяє розумінню її нарративної техніки та зображенню динаміки влади, пригнічення, опору та боротьби за свободу в цих суспільствах.

Ключові слова: дистопія, синтаксичні стилістичні засоби, спекулятивна фантастика, мовна маніпуляція, парцеляція, номінативні речення.

Problem-setting and groundings for the urgency. M. Atwood, a prominent figure in Canadian culture and literature, explores language extensively in her various works. Through stylistic experimentation, manipulation of meanings, intertextual references, and the creation of new words, Atwood depicts dystopian realities in her speculative and science fiction novels like *The Handmaid's Tale* (1985) and its sequel, *The Testaments* (2019). These works delve into the dystopian aspects of totalitarian and consumer societies, employing a wide range of storytelling techniques.

Recent research analysis. Foreign (J. Freeman, C. A. Howells, F. Jameson, A. Malak, A. S. Mouda, M. Petto, K. Stein, A. Weiss, etc.) and Ukrainian (M. Vorontsova, N. Ovcharenko, I. Tymeichuk, etc.) scholars have extensively studied the narratives of M. Atwood, with a focus on genre peculiarities, stylistic elements, and formal features in her novels. However, the examination of syntactic structures as crucial components in portraying dystopian worlds in works like *The Handmaid's Tale* and *The Testaments* remains insufficiently explored by both foreign and especially Ukrainian scholars.

Examining the use of newly coined words in dystopian narratives – *Brave New World* (1932) by A. Huxley, *Nineteen Eighty-Four* (1949) by G. Orwell, *The Handmaid's Tale* (1985) by M. Atwood, and *The Circle* (2013) by D. Eggers – López-Rúa argues that the language in dystopian societies becomes simplified and standardised, losing its diversity and richness [1, p. 118]. It is compelled to conform to a uniformity that reflects the stringent control of the ruling authority.

N. Ovcharenko focuses on the literary and structural aspects of *The Handmaid's Tale* in Ukrainian literary studies [2, p. 47]. M. Vorontsova's analy-

sis, on the other hand, centres specifically on the issues addressed by the author in *The Handmaid's Tale* [3, p. 3]. N. Balan, in her examination of the composition of these books, characterises them as framed multilayered collages [4, p. 24].

Meanwhile, I. Tymeichuk explores the style and linguistic qualities of Margaret Atwood's dystopian novels, particularly through the lens of the discourse of the Other. I. Tymeichuk suggests that postmodern authors frequently employ various syntactic techniques, such as parcellation, aposiopesis, ellipsis, nominative sentences, parallel constructions, and repetitions [5, p. 113]. By analysing M. Atwood's novels, excluding *The Testaments*, the scholar contends that these techniques enable M. Atwood to depict the marginalised voices and experiences of subjugated individuals. In our study, our aim is to provide additional examples supporting I. Tymeichuk's viewpoint while also exploring a previously unexamined dystopian novel. We will delve into the use of these syntactic means to illuminate how Atwood's storytelling captures the discourse of those who are oppressed.

The objective and tasks. The objective of the article is to examine how M. Atwood employs syntactic stylistic means in her dystopian speculative and science fiction works to shape the creation of her imagined world. The tasks are to:

- Analyse the effective use of language and sentence structure in M. Atwood's *The Handmaid's Tale* and *The Testaments* to convey the characters' emotions, experiences, and resistance against the oppressive regime of Gilead.

- Explore the similarities and differences in language patterns and narrative techniques employed by the female protagonists in both novels, highlighting their strategies for survival, feelings of guilt, and mental struggles.

- Examine the role of repetitive elements, such as epizeuxis, and the rhetorical use of questions in shaping the narrative and reflecting the themes of religious extremism, manipulation, and power dynamics within Gilead's society.

Presenting the main material. I. Tymeichuk highlights that M. Atwood effectively conveys Offred's fear of facing execution on the Wall through her use of anaphoric, metaphorical, and concise language [6, p. 239]: "*I don't want to be a doll hung up on the Wall. I don't want to be a wingless angel. ... They can do what they like with me. I am abject. I feel, for the first time, their true power*" [7, p. 298]. We suppose that the author effectively uses language to convey Offred's fear of the oppressive society. The repetition of "I don't want to be" emphasises her resistance against the controlling regime. Metaphors like "*doll hung up on the Wall*" and "*wingless angel*" reinforce her objectification and the threat of physical harm. The Wall symbolises the regime's brutal enforcement and public execution of rebels. Offred's use of "*abject*" acknowledges her complete subjugation. However, her final sentence, "*I feel, for the first time, their true power,*" signifies a moment of awakening to the regime's control. M. Atwood's masterful use of language captures Offred's fear, desperation, and powerlessness, reflecting themes of oppression, resistance, and the struggle for freedom in a dystopian world within a few concise sentences.

In both *The Handmaid's Tale* and *The Testaments*, we observe a significant presence of concise speech, primarily conveyed through parcelling – a linguistic syntax technique where sentences are divided into smaller units with distinct grammatical structures. This can be vividly seen in Offred's dialogue when she discusses the Eyes: "*Maybe he's in the Library. Somewhere in the vaults. The stacks*" [7, p. 175]. This excerpt, portraying the Eyes and their possible whereabouts, conveys the character's feelings of uncertainty, anxiety, and potential paranoia, which are effectively conveyed through the syntactic structure. M. Atwood employs parcelling to construct more intricate and nuanced sentence structures, highlighting specific words or ideas. Furthermore, the use of terms like "*maybe*" and "*somewhere*" suggests a lack of knowledge and control, while mentioning the "*vaults*" and "*stacks*" adds an element of secrecy and danger to the scene.

The identification of further examples of nominative sentences can be found in Offred's early diary entries. Instances such as "*A chair, a table, a lamp,*" "*A window, two white curtains,*" and "*A bed. Single, mattress medium-hard, covered with a flocked white spread*" [7, p. 17] exemplify the use of extended nom-

inative sentences to effectively convey the profound sense of oppression the protagonist endures upon entering the newly established dystopian society.

Whenever the protagonist experiences a sense of control or oppression, her language choices and sentence structure reflect this, particularly when she is near the Wall. An illustrative instance occurs when Offred encounters the bodies of two hanged Guardians as her narrative undergoes a shift: "*Their bodies still wear the Guardian uniforms. Caught together, they must have been, but where? A barracks, a shower? It's hard to say*" [7, p. 53]. Initially, her storytelling is straightforward, but it transforms in this instance. The second sentence employs a rhetorical question, a linguistic device used for emphasis rather than soliciting a response. This sentence structure and use of rhetorical questioning align with the prevailing biblical language and discourse within the dystopian society. In the Bible, rhetorical questions serve to underscore a point or challenge the audience's assumptions. For instance, in the book of Job, God poses rhetorical questions to Job, such as "*Where wast thou when I laid the foundations of the earth?*" (Job 38:4). Similarly, the author employs rhetorical questions to allow readers to contemplate various possibilities for the unfolding of the plot. In this passage, M. Atwood employs a rhetorical question to emphasise the complexity of the situation and to imply that Offred's perspective on the events is limited. Furthermore, the sentence structure employed here, reminiscent of biblical discourse, accentuates the oppressive nature of the regime in which Offred exists. The fact that even the structures of her inner thoughts reflect the authorities' strict control underscores how thoroughly the government has shaped the lives of its citizens. This passage serves as a compelling example of M. Atwood's adept use of language and structure to craft a vivid and unsettling portrayal of life under an oppressive regime.

The recurrent use of rhetorical questions by Offred may be attributed to the pervasive religious discourse within Gilead's society. The language employed in this society often relies on rhetorical questioning, akin to the biblical quote: "*Give me children, or else I die. Am I in God's stead, who hath withheld from thee the fruit of the womb?*" [7, p. 99]. By incorporating this form of language into her own internal musings, Offred both engages with and subverts the religious discourse that shapes her world. Through her use of rhetorical questions, she articulates her uncertainties, anxieties, and aspirations, all while subtly challenging the authority of the oppressive regime that dictates her existence.

M. Atwood frequently utilises rhetorical questions to depict Offred's inner thoughts. The length and structure of these questions vary depending on whether Offred adheres to Gilead's rules or defies them. When Offred is in control and manoeuvring her oppressive environment, her inner questions are concise and straightforward, mirroring her cautious approach to survival. However, as Offred reaches her breaking point and contemplates rebellion, her inner speech becomes more intricate and lengthy. The questions grow elaborate, capturing her escalating desperation and willingness to challenge the system. Through examples like, "*What if I were to come at night, when he's on duty alone... and permit him beyond my white wings? What if I were to peel off my red shroud and show myself to him, to them, by the uncertain light of the lanterns?*" [7, p. 21], Atwood illuminates Offred's internal struggle within Gilead's treacherous landscape. These questions offer a glimpse into Offred's psyche, laying bare her uncertainties, fears, and aspirations for the future. The gradual lengthening and complexity of Offred's questions, as she resists the system underscores the growing defiance she embodies.

The initial use of short nominative sentences in the novel can be contrasted with Offred's final statements after being charged with "violation of state secrets." In these concluding remarks, such as "*Whether this is my end or a new beginning, I have no way of knowing: I have given myself over into the hands of strangers because it can't be helped. And so I step up, into the darkness within; or else the light*" [7, p. 307]; Offred, despite her uncertainty and powerlessness, employs lengthy sentences with a sense of calmness. This suggests that she has transcended her fear of the oppressive regime and is no longer subjugated by it. Consequently, the comparison of sentence structures throughout the book indicates that the language patterns of the protagonist evolve, mirroring her changing perception of the dystopian reality. Characters who fear the regime tend to use short sentences and parcellation, while those free from totalitarian control opt for longer sentence structures that reflect the flow of their thoughts.

According to M. Keck [8, p. 19], an analysis of the varying positions of power and powerlessness among female characters in *The Handmaid's Tale* and *The Testaments* reveals that regardless of their differing levels of influence, the protagonists of both novels share common elements in their narratives. These elements include employing defensive strategies, experiencing feelings of guilt, and undergoing mental struggles. Through introspection and reflection on past and present events, these characters gain

a deeper understanding of themselves and their connection to the oppressive regime they inhabit.

A comparison can indeed be drawn between Offred's narrative in *The Handmaid's Tale* and the Testimonies 369A of the Witness in *The Testaments*. Offred's narrative is characterised by fear and a reluctance to openly rebel against the oppressive regime of Gilead. She is cautious and mindful of the consequences of her actions, often prioritising self-preservation over open resistance. In contrast, Testimonies 369A of the Witness exhibit a more assertive and outspoken stance against the regime, e. g., "*I agree with you that Gilead ought to fade away – there is too much of wrong in it, too much that is false, and too much that is surely contrary to what God intended – but you must permit me some space to mourn the good that will be lost*" [9, p. 9]. The lengthy and complex sentences used by this character reflect a willingness to express dissent and challenge the injustices of Gilead. The contrast between Offred's hesitancy and the Witness's boldness highlights the range of responses to oppression and underscores the individual complexities and choices within a dystopian society.

The language patterns in Gilead's regime often rely on repetitive elements, employing epizeuxis, a stylistic device emphasising the emphatic repetition of a word or phrase without any intervening words. For instance,

"*But whose fault was it?*" Aunt Helena says, holding up one plump finger.

"*Her fault, her fault, her fault*". We chant in unison.

"*Who led them on?*"

"*She did. She did. She did*".

"*Why did God allow such a terrible thing to happen?*"

"*Teach her a lesson. Teach her a lesson. Teach her a lesson*" [7, p. 82].

In Margaret Atwood's book, *The Handmaid's Tale*, a passage portrays Aunt Lydia leading a group of Handmaids in assigning blame to Handmaid Janine for her rape and abortion. The repetitive phrases and chanting highlight the manipulation and indoctrination of the Handmaids, as they are compelled to adopt Aunt Lydia's narrative and hold Janine solely responsible. The mention of God's role in allowing the traumatic event further underscores the theme of religious extremism and its role in justifying the oppressive behaviour of those in authority.

An example of repetition in the text is found in Offred's phrase, "*I feel so lonely, baby, I feel so lonely, baby, I feel so lonely I could die*" [7, p. 64].

Through this repetition, Offred's intense feelings of isolation and sadness are conveyed. The author utilises this syntactic device to accentuate the depth of the protagonist's emotions and evoke a sense of despair and hopelessness, as emphasised by the phrase "I could die". Additionally, the repetition creates a rhythmic pattern that mirrors the inner turmoil and distress of the character in the face of her daily dystopian reality.

Findings and Conclusions. Therefore, in literature, the construction of dystopian worlds often employs syntactic techniques to instil a feeling of unease and underscore the narrative's themes. In Margaret Atwood's novels, *The Handmaid's Tale*

and *The Testaments*, the language used within the dystopian societies is simplified and standardised, losing its diversity and expressive power, which mirrors the oppressive control exerted by the governing authorities. As a result, characters employ techniques such as parcellation, nominative sentences, parallel constructions, rhetorical questions, and repetitions when they perceive themselves as being under strict government control. Conversely, they adopt more complex sentence structures when they believe that their autonomy is less restricted. These syntactic choices reflect the characters' shifting perceptions of power and control within their respective dystopian realities.

REFERENCES:

1. López-Rúa P. VPS, goodthink, unwomen and demoxie : Morphological neologisms. Four Dystopian Novels. University of Santiago de Compostela. Miscelanea. December 2019. № 59. P. 117–136.
2. Овчаренко Н. Ф. Романи-антиутопії Маргарет Е. Етвуд. Слово і час. 2006b. № 2. С. 46–53.
3. Воронцова М. Ю. Своєрідність романістики Маргарет Етвуд : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.04. Дніпро, 2005. 21 с.
4. Балан Н. В. Хронотоп і його функція у розвитку сюжету в романі Маргарет Етвуд «Сліпий вбивця». Науковий вісник «Гілея». Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2012. № 59. С. 23–28.
5. Тимейчук І. М. Дискурс Іншого в романах-дистопіях Маргарет Етвуд : дис. канд. філолог. наук. : 10.01.04. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2014. 247 с.
6. Тимейчук І. М. Роль синтаксичних стилістичних засобів у романі М. Етвуд «Історія служниці». Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія : Філологічна, 2015. Вип. 58. С. 238–240. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoaf_2015_58_92 (дата звернення: 07.05.2023).
7. Atwood M. *The Handmaid's Tale*. Virago Press, 1985. 324 p.
8. Keck M. Women's complicity, resistance, and moral agency: Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale* and *The Testaments*. *Gender Forum*. Issue 82. 2022. P. 12–33.
9. Atwood M. *The Testaments*. Audiobooks, 2019. 419 p.

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ХОРРОР-МІФУ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ В НЕОКАЙДАНІ: НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. СУДЗУКІ «ДЗВІНОК»

STRUCTURAL ELEMENTS OF THE HORROR MYTH AND MODERN PROBLEMS IN NEOKAIDAN: BASED ON THE MATERIAL OF K. SUZUKI'S NOVEL "THE CALL"

Москальов Д.П.,

orcid.org/0000-0003-1856-662X

кандидат філологічних наук,

*завідувач кафедри східної культури та літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Горовська К.В.,

orcid.org/0000-0002-3009-9609

*студентка VI курсу факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Семеніст І.В.,

orcid.org/0000-0002-0847-8856

доктор філологічних наук,

*декан факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Метою статті є спроба виокремити структурні елементи хоррор-міфу на матеріалі роману «Дзвінок» К. Судзукі і простежити зв'язок та розбіжності класичного та сучасного міфу. В ході дослідження було виявлені такі елементи як герой та антигерой, що постають основною двійковою опозицією, що фігурує як в класичній так і в сучасній міфотворчості. Література жахів, як правило, показує буття тільки з одного боку, як наслідок безперервного монологу Зла. Антигерой візуалізує і озвучує лише деструктивні, односторонні моделі соціокультурної комунікації.

Зв'язок роману із традиційною японською міфологією простежується через образи води та колодця, який виступає місцем концентрації зла, втіленого в образі Садако Ямамура. Віддаючи данину фольклорним уявленням про природу потойбічного, автор створює особливий інфернальний хронотоп, який пояснює походження мстивого духу і містить відгомін народних вірувань.

Твір дає підстави сказати, що класичний міф орієнтований на освоєння загальнокультурної архетипної символіки, в той час як хоррор-міф виступає індикатором її деградації. Якщо в класичній міфології ігри і таємниці орієнтовані на пізнання законів життя, то в романі вони є знаками її безглуздості і абсурдності, а також неминучості трагічної смерті.

Важливим роль в творі відіграє явище вірусу, який вказує на приведення всього до єдиного знаменника, тобто до втрати множинності, індивідуальності. В «Дзвінку» вірус просто розмножується, немає різноманітності, і той же вірус копіює сам себе. Таким чином, очевидна проблема зла в романі: це те, що лише повторює самого себе, на відміну від різноманітності, яка за думкою автора, притаманна добру. Таким чином роман торкається актуальних проблем сучасного світу, в якому масмедіа мають здатність конструювати символічну реальність, яка через багаторазове повторення образів і значень сприймається як гіперреальність – ще більш реальна, ніж об'єктивний світ. Плюс, внаслідок багаторазового повторення, і картинка, яку пропонують масмедіа, і текст, який її супроводжує, сприймаються як сама реальність.

Формування постіндустріального, а потім інформаційного суспільства, ініційоване розвитком науки і появою нових способів обробки та тиражування інформації, не призвело до тотальної раціоналізації культурного та соціального життя. Нове століття відтворює колишню «мережу» міфологій і створює нові, які, як і в архаїчних суспільствах, підтримують відтворення соціального порядку і визначають саморозуміння людини. Міф залишається в культурі, будучи одним з її підстав – первинною формою «конструювання» власне людської реальності і стійким елементом соціальної комунікації.

Ключові слова: хоррор-міф, неокайдан, «Дзвінок», Судзукі японська література.

The purpose of the article is an attempt to single out the structural elements of the horror-myth based on the material of the novel "The Ring" by K. Suzuki and trace the connections and differences between the classical and modern myth. In the course of the research, such elements as the hero and the antihero were identified, which appear as the main binary opposition that appears in both classical and modern myth-making. Horror literature, as a rule, shows existence only from one side, as a result of the continuous monologue of Evil. The anti-hero visualizes and voices only destructive, one-sided models of socio-cultural communication.

The connection of the novel with traditional Japanese mythology can be traced through the images of water and a well, which acts as a place of concentration of evil embodied in the image of Sadako Yamamura. Paying tribute to folklore ideas about the nature of the afterlife, the author creates a special infernal chronotope that explains the origin of the vengeful spirit and contains an echo of folk beliefs.

The work gives reason to say that the classical myth is oriented towards the development of universal cultural archetypal symbolism, while the horror myth acts as an indicator of its degradation. If in classical mythology games and mysteries are oriented towards learning the laws of life, then in the novel they are signs of its senselessness and absurdity, as well as the inevitability of tragic death.

An important role in the work is played by the phenomenon of the virus, which points to the reduction of everything to a single denominator, that is, to the loss of plurality and individuality. In "The Ring" the virus simply reproduces, there is no variety, and the same virus copies itself. Thus, the obvious problem of evil in the novel it is something that only repeats itself, in contrast to the variety that, according to the author, is inherent in good. In this way, the novel touches on the actual problems of the modern world, in which the mass media have the ability to construct a symbolic reality, which, due to the repeated repetition of images and meanings, is perceived as hyperreality – even more real than the objective world. Plus, due to repeated repetition, both the image offered by the mass media and the text accompanying it are perceived as reality itself.

The formation of the post-industrial and then the information society, initiated by the development of science and the emergence of new ways of processing and replicating information, did not lead to a total rationalization of cultural and social life. The new century reproduces the former "network" of mythologies and creates new ones, which, as in archaic societies, support the reproduction of the social order and determine the self-understanding of man. The myth remains in culture, being one of its foundations – the primary form of "construction" of human reality itself and a stable element of social communication.

Key words: horror myth, Neokaidan, The Ring, Suzuki Koji, Japanese literature.

Постановка проблеми. Міфологічне мислення, хоч і втратило свою позицію основного способу пізнання дійсності, не зникло повністю, а лише відійшло у сферу несвідомого. Життя в умовах глобалізації призвело до фундаментальних трансформацій характеристик міфологічного мислення, і в романі К. Судзукі «Дзвінок» ми можемо спостерігати, як проявляється їх поєднання.

У романах своєї трилогії «Дзвінок» (1991), «Спіраль» (1995) і «Петля» (1998) автору вдалося не тільки позначити свої естетичні погляди, а й зобразити страх чисто по-японськи. Незважаючи на те, що твори Судзукі Кодзі ближче за жанровим настроєм до саспенсу, його часто називають батьком японського хоррору. На нашу думку роман «Дзвінок» дає широкий матеріал для дослідження як структуру хоррор-міфу, так і виявлення основних рис, притаманні сучасному неокайдану.

Згідно з напрацюваннями в дослідженнях останніх років специфіка хоррору так чи інакше пов'язана із міфом, а міфологія є основою творів в жанрі жахів [1]. Ті чи інші міфологічні елементи простежуються також в кінематографі жанру хоррор [2], [3]. В ряді робіт на прикладах творів в жанру хоррор (чи то кінематограф, чи то література) виокремлюється актуальна для даної роботи тема, пов'язана з проблемами сучасності [1], [4].

Завданням даної роботи є спроба виявити структурні елементи в рамках японського жанру неокайдан на прикладі твору одного з найвідоміших представників жанру – Кодзі Судзукі, простежити елементи класичного та сучасного міфу та показати, які проблеми сучасності піднімаються в творі.

Виклад основного матеріалу Перш за все необхідно розглянути героя і антигероя, як основну двійкову опозицію, що фігурує як в класичній

так і в сучасній міфотворчості. Література жахів, як правило, показує буття тільки з одного боку, як наслідок безперервного монологу Зла. Антигерой візуалізує і озвучує лише деструктивні, односторонні моделі соціокультурної комунікації. Потрапляючи в їх полон, обиватель, на відміну від класичного міфу, який пояснював і виховував, стикається з повсюдною практикою примусу до страху. Тобто антигерой уособлює собою не тільки самопроголошений закон буття, а й приховує від обивателів як свою сутність, так і принципи існування світу. Персонаж в літературі жахів створює ілюзію поліморфності і тотальності Зла, яке безроздільно панує над обивателем. І якщо в класичній міфології протиборство Добра і Зла завжди демонструє їх взаємозумовленість, наявність загальних витоків і кінцевих цілей, то в так званому хоррор-міфі, антигерой стає самозваним володарем буття, диктатором, що генерує стратегії залякування і підпорядкування обивателів. Отримуючи від них однозначну емоційну реакцію, він перестворює буття, надаючи йому виключно маніакально-депресивну спрямованість.

У класичному міфі герой, долаючи перипетії мандрів і поневірянь, в результаті стає зразком мужності, самопожертви, кмітливості, спритності і т.д., тобто, якостей, які вказують на його індивідуальне перетворення. В романі «Дзвінок» за традиціями літератури страху зловісна героїня Садако Ямамура задає такі екзистенційні контексти, в яких поведінка Асакави (головний герой, який розслідує злочини) редукується до біотичних реакцій і безумовних рефлексів. У подібній ситуації стратегії як індивідуалізація, так і свідомість в цілому, абсолютно позбавлені сенсу. Тому класичний міф, орієнтований на освоєння загальнокультурної архетипної символіки, в той час як хоррор-міф виступає індикатором її деградації.

До того ж, гермафродитизм Садако є потужним тригером для міфологічного мислення. Адже бінарні опозиції складають його основу, що дозволяє розуміти і пояснювати світ. Таким чином співіснування в одній людині двійкової опозиції «чоловік-жінка» наганяє страху на обивателя. «Може виявитися, що всі протилежності спочатку були одним. ...Тобто, раніше було єдина істота гермафродит, яка, як слимаки або дощові черв'яки, одночасно мала і чоловічі і жіночі статеві органи» [42, с. 275]. У вищевказаному уривку ми бачимо, що руйнування однієї опозиційної пари веде до подальшого розхитування системи, а, отже, лякає.

Хоррор-міф більшою мірою приховує, ніж проявляє різноманітність світу, свій власний і людський потенціал. Він, безумовно, має в собі таємницю, яка, однак, вже перестає бути спонукаючим мотивом до героїзму, подвигу і самопожертви. Саме тому у розв'язці роману Асакава обирає випустити смертоносний вірус задля того, аби врятувати свою родину. Антигерой, що володіє «сакральною таємницею» щодо того, як все сталося, остаточно позбавляє таємницю її екзистенціальної цінності, перетворює міфічну загадку в свій власний владний ресурс. Ефективне маніпулювання ним значно підвищує ступінь керуваності обивателя, приреченого відтепер самотньо і безнадійно поневірятися по нескінченних лабіринтах смерті. Тому можна помітити, що у всіх епізодах твору повсюдно присутній мотив неприкритого шантажу таємничістю. І не дивно, що чим ближче персонажі наближаються до розкриття таємниці, тим швидше вона обертається для них загрозою для життя або навіть смертю. Таким чином, якщо в класичній міфології ігри і таємниці орієнтовані на пізнання законів життя, то в романі вони є знаками її безглуздості і абсурдності, а також неминучості трагічної смерті. Адже незважаючи на те, що головному герою і його сім'ї вдалося уникнути смерті, його друга Рюдзі спіткала зовсім інша доля.

І сакральність, як важливий елемент міфологічної свідомості, має певну тональність: як правило, надприродними характеристиками володіє виключно Антигерой. У той час як обиватель виганяє і витісняє сакральність зі сфери своєї повсякденності. Перераховані принципи дозволяють зрозуміти спрямованість процесу деформації класичного міфу в романі.

Примітно, що місцем концентрації зла, втіленого в образі Садако Ямамура, в трилогії виступає колодязь. В традиційній японській культурі колодязь часто фігурує як місце вбивства, а мстивий

дух – як жертва цього вбивства. Віддаючи данину фольклорним уявленням про природу потойбічного, автор створює особливий інфернальний хронотоп, який пояснює походження мстивого духу і містить відгомін народних вірувань: «... людина, вмираючи, може залишити після себе потужний «заряд ненависті». Для цього необхідні три умови: закритий простір, вода і деякий проміжок часу до смерті. Іншими словами, коли людина повільно вмирає в закритому приміщенні, де є вода, місце її смерті стає найсильнішим джерелом ментальної енергії. Утворюється «заряд ненависті». Тепер подумай, що таке, по-твоєму, колодязь? Закритий простір – раз. Кругом вода – два. Пам'ятаєш, до речі, що стара з касети говорила? З водою грати тільки чортів розохочувати» [5, с. 311].

Вода як символ вічного життя в своєму вируючому стані, вказує на екстремальність протиріч між світом природи і світом культури. Вода в романі представлена багатьма цікавими символами, що характеризують різні смислові акценти конфлікту людини і природи. Перш за все, йдеться про воду, що летиться (дощ, злива, водоспад, фонтан, струмок, річка), про стоячу воду (ставки, заплави, болота, озера, колодязі), про безмежну і бурхливу воду (моря, океани). Якщо в класичних міфічних сюжетах дощ символізує плодоносну силу, то в сучасній літературі він є знаменням наближення біди. З іншого боку, саме дощ вказує на наближення, присутність, або безпосередній вплив зла, а його перехід в зливу лише підкреслює неминучість кривавої і трагічної розв'язки: «На судно сідали поспіхом, справлятися про погоду не було коли, але все говорило про те, що насувається тайфун. Біснுவаті хвилі розгойдували судно з боку в бік» [5, с. 206]. Мотив безмежної і бурхливої води в морях і океанах є символічним вираженням крайньої форми загострення конфлікту між природою і цивілізацією, носієм якого є окрема людина. Вона, кинута у вир штормової води, стоїть на межі між життям і смертю, а з іншого боку, вона виявляється фатально затягнутою в свій власний внутрішній конфлікт між соціалізованим «Я» і диким, неприборканим «Воно». «Хмари в небі буквально мчали із заходу на схід, а хвилі атакували бетонний причал з такою силою, що він виразно тремтів під ногами. Дощ був не дуже сильний, але підхоплені вітром краплі люто шмагали в Асакаву по обличчю» [5, с. 216].

Антигерой з'являється в струменях води. Такі погодні умови однозначно вказують, чію саме сторону в жахливому конфлікті приймає природа – саме за допомогою дощу вона здійснює

ритуальне обмивання антигероя перед початком його кривавих злочинів. Ми бачимо, що дійсно Садако і її мати в романі уособлюють людей, близьких до природи, в той час як потужна хвиля раціоналізації забирає в минуле старі вірування.

Інші символи води, що ллється – водоспад, фонтан, струмок, річка – демонструють різну ступінь емоційної напруги і витіснення культурних і особистісних протиріч, які не знайшли, та й не могли знайти в лоні цивілізації шанс на вихід. «Було чутно, як з крана на кухні тонкою цівкою ллється вода» [5, с. 313] – цей абсолютно незначний, здавалося б, епізод відбувається вже після того, як герої дістають останки Садако з дна колодязя. Цей момент посиляє читачеві неясний сигнал того, що нічого ще не закінчено, і викликає певне почуття тривоги, яке не можна пояснити раціонально.

Так, поступово стає зрозуміла позиція і авторське вирішення проблеми зла в трилогії К. Судзукі. На його думку, у світі присутнє вічне зло, що набуває різноманітних форм. В даному випадку зло витало в повітрі навколо героїв трилогії, і, заломившись у свідомості героїні Садако Ямамура, вирвалося назовні на цей раз у вигляді смертоносного вірусу, записаного на відеокасету, готуючись продовжити свій шлях руйнування: «Просто переписи і покажи іншому. Показавши касету людині, яка її ще не бачила, ти сприяєш розмноженню вірусу...» [5, с. 319].

В романі К. Судзукі трагічна історія Садако Ямамура і її матері, вбивство Садако і її шлях фатальної відплати, швидше за все, пов'язані з ідеєю про природу зла, як смертоносного вірусу. Крізь призму свідомості своїх героїв автор описує картину світу, в якій він представляє віруси як некерований, незбагнений феномен: «Віруси – це дуже цікава штука. Вони блукають вздовж межі живого і неживого. Існує версія, що віруси – це гени, що мутували всередині людського організму. Але по справжньому ніхто не знає, звідки про не взялися, яка їхня природа» [5, с. 267].

Злочинне діяння хворого віспою лікаря Нагао постає як фатальне втілення руйнівної природи вірусів. Ця ідея стає очевидною через міркування Такаяма, які становлять філософську основу трилогії: «Сатана весь час приходить в наш світ в різних іпостасях. Чув коли-небудь про епідемію чуми в Європі, в чотирнадцятому столітті? Половина населення Європи тоді померла. Віриш? По-лови-на! Ти можеш собі уявити, що населення Японії за кілька місяців скоротиться до шістдесяти мільйонів?! Ну і звичайно, тоді було прийнято вважати, що чума – це одне з облич

Сатани. Значить, за аналогією, Сатаною нашого часу можна вважати СНІД» [5, с. 251].

Присутність персонажів, різних за своїми характеристиками і життєвими поглядами, надає розповіді об'єктивність, реалістичність, створює установку на достовірність описуваних подій, оскільки всіх їх об'єднує одна загальна властивість – здатність відчувати страх. Як стверджує герой Такаяма, розмірковуючи про природу страху: «Первісний страх спрацьовує на інстинктивному рівні» [5, с. 212]. Предметний образ відеокасети виконує важливу художню функцію у творі. Властивості предмета, який легко скопіювати і поширити, був використаний автором як аналогія поведінки вірусу в середовищі: «Двадцять дев'ятого серпня четверо молодих людей дивляться загадкову касету в котеджі на території якогось туристичного комплексу. Рівно через тиждень після цього, як і повідомлялося в касеті, все четверо вмирають за дивних обставин» [5, с. 165]. З іншого боку, цей предметний образ дозволив К. Судзукі знайти відгук у читачкої аудиторії на особливому рівні. Використовуючи звичайний предмет, автор змушує читача ще більш переконатися в реальності того, що відбувається.

Вірус у книзі можна порівняти з тим, що відбувається у інформаційну епоху: поширення за допомогою носіїв інформації. Вірус в «Дзвінку» просто розмножується і копіює сам себе. Це уособлення однаковості, відтворення одного й того самого, на відміну від різноманітності. Можливо, саме в цьому втілюється важлива думка роману, адже гнів Садако спрямований на знищення багатоманітності. Як її інакшість не була прийнята людьми, так і вона прагне зрівняти усе, заповнивши світ однаковістю своїх касет. Тобто природа зла полягає у тотальній одноманітності.

Більш того, ми стикаємося з мотивом розмноження ще на перших сторінках книги, коли дізнаємося про бум окультизму: «Два роки тому всі видавничі контори охопив небувалий бум окультизму, коли столи в редакціях були буквально завалені «спиритичними» фотографіями і тому подібним ширвжитком. Кожен раз здавалося, що весь світ зійшов з розуму, варто було тільки поглянути на гори фальсифікацій, які видаються за «речові докази» існування потойбічного світу» [5, с. 65]. І страх був викликаний головню мірою тим, що не можна було протистояти не самому явищу, а кількістю його повторень: «Самі листи, як правило, не містили нічого особливо страшного, але їх кількість була воістину жахлива» [5, с. 76].

Отже міф повернувся в новому образі і з новими можливостями. Формування постіндустріального, а потім інформаційного суспільства, ініційоване розвитком науки і появою нових способів обробки та тиражування інформації, не призвело до тотальної раціоналізації культурного та соціального життя. Нове століття відтворює колишню «мережу» міфологій і створює нові, які, як і в архаїчних суспільствах, підтримують відтворення соціального порядку і визначають саморозуміння людини. Міф залишається в культурі, будучи одним з її підстав – первинною формою «конструювання» власне людської реальності і стійким елементом соціальної комунікації.

Міфотворчість стала частиною маніпулятивних технологій в політиці, культурі, масмедіа, рекламі. Однак розумно припустити, що і в архаїчній міфології були конструюючі моменти, а сучасна міфологія частково є результатом «природної», спонтанної міфотворчості. Іншими словами, і тоді, і зараз в міфі висловлює себе єдиний тип свідомості, а відмінності стосуються часу і конкретного механізму виникнення міфологічного повідомлення. Міфологічне мислення, сучасне або архаїчне, за своєю природою – мислення несвідомо-образне, а його продукти, які виражають неіснуюче, але бажане, переживаються як абсолютно реальні. Механізм їх впливу заснований на здатності викликати емоційно забарвлені асоціації, формувати сприйняття і підштовхувати до певних дій. При цьому носієм міфологічного повідомлення можуть стати не тільки слова природної мови, а й інші знакові системи: фотографія, кіно, реклама, телевізійний сюжет, мем і т.п., які володіють ще більшою виразністю і образністю.

Професор Ікума тестує екстрасенсорні здібності людей їх умінням переносити картинки на фотографію, адже міфологічне повідомлення виступає не стільки засобом спілкування або повідомлення, тобто трансляції інформації, скільки інструментом впливу. Головна його мета – мотивувати, а не інформувати, і звернене воно безпосередньо до емоцій і несвідомого. Тому сучасними учасниками такої комунікації виступають масові суб'єкти, а її інструментами – масмедіа. Масмедіа – це суспільні установи, які використовують технічні засоби для поширення загальнодоступних повідомлень. До них відносяться книги, газети, журнали, радіо, телебачення, соціальні мережі, інтернет-канали, а також засоби фото і електронного копіювання. Тобто інформація, подібно до тієї, яку силою думки записала Садако, постійно копіюється і розмножується, що

перевантажує нашу свідомість. Однак обивателя ситуація починає лякати лише в крайньому, критичному випадку. Таким чином, можна говорити про те, що в своєму романі К. Судзукі гіперболізував і довів до абсурду процес, з яким ми і без того стикаємося щодня.

Так само, як древній міф актуалізував пережиті, сконструйовані засобами ЗМІ повідомлення апелюють до масових надій, побоювань і страхів. Масмедіа мають здатність конструювати символічну реальність, яка через багаторазове повторення образів і значень сприймається як гіперреальність – ще більш реальна, ніж об'єктивний світ. Плюс, внаслідок багаторазового повторення, і картинка, яку пропонують масмедіа, і текст, який її супроводжує, сприймаються як сама реальність.

Надаючи нез'ясовним подіям елементарний характер, близький до нашого повсякденного життя, автор змушує свого читача повірити в їх можливість втілення. Нарешті, саме відеозапис дозволив співвіднести таємниче прокляття з особистістю Садако Ямамура, чії злісні думки закарбувалися на плівці. «Сцена з обличчями закінчилася. Рюджі взявся перемотувати плівку кадр за кадром. Раз у раз екран гаснув, забарвлюючись в чорний колір. Затемнення іноді займали по три-чотири кадри. З огляду на те, що тривалість одного кадру – одна тридцята секунди, виходило, що в середньому протягом десятої частки секунди екран залишався темним. Рюджі глянув на Асакаву і повільно, ніби з якимось таємним змістом, моргнув. ... чорні завіси, чорні завіси ... не може бути!!! Це що, хтось моргає? – здавленим голосом запитав Асакава» [5, с. 225]. Саме елемент моргання змушує героїв зрозуміти, що вони бачать відео «чужими очима». Тобто вони вловлюють сам момент конструювання міфологічного повідомлення, який зазвичай прихований через відсутність у споживача медійного контенту дистанції по відношенню до пропонованого йому образу.

Серед інших трансформованих елементів міфологічної свідомості в романі, ми стикаємося і законами причинності матерії. Тепер духи, так само непримиренно ворожі по відношенню до людини, є згустками енергії, яка, опиняючись в якомусь місці, тепер розповсюджується за допомогою технологій, що використовуються в сьогоdnішньому суспільстві. Технологіям потрібно самовідтворення, нескінченна множинність, тобто вони підкоряються певним правилам, а значить, хоч світи і мінливі, і вільно перетікають один в одного, вони підпорядковуються строгим законам причинності.

Садако зла і руйнівна, але вона зв'язана законами всесвіту. Якщо її жертви не дивляться її запис або, якщо вони слідуєть правильній процедурі, щоб звільнитися від прокляття, Садако не може мати над ними влади. Всесвіт керується правилами. Правила всесвіту, як і раніше, знаходяться за межами людського розуміння, і тому людина повинна прийняти те, що вона не може пояснити. Страх є рамкою для розуміння того, що відбувається. Японців турбує влада інформаційних технологій над людиною, упорядкована не людською волею. Вибудовуючи особливу міфологію, як це взагалі властиво японській свідомості, навколо технологій, японці роблять прозорими механізми відтворення у спробі їх зрозуміти. Здається, що взагалі весь японський технокультуризм як стилістичний прийом робить біль і страх зримими, відчутними, вириває їх з простору метафор і запає в променеві трубки і магнітні стрічки чорних відеокасет.

Таким чином, привид з точки зору сучасної японської культури, як показує К. Судзукі – це травматичний досвід, інкапсуляція страждань, яка продовжує якимось чином жити після смерті того, хто його пережив, та сам приймає людські обриси. «Через трубку до нього мчали невисловлені слова і думки, роками накопичена і не зганяння злість і ненависть» [5, с. 142]. Почуття, які відчуває Асакава при перегляді касети належать іншій людині, але, Садако

зуміла передати закладену в ній біль через касету з тією ж силою, з якою вона її відчувала, але не могла висловити за життя. Написані, здавалося б, ясною і простою мовою романи Судзукі складаються з тіней майже повністю. Культурні відмінності роблять простір його романів ще більш хитким, що постійно підкреслюється образами води.

Можемо зробити **висновок**, що у романі К. Судзукі «Дзвінок» наявні осучаснені і трансформовані риси міфологічної свідомості японців, які автор передає через органічне переплетення фольклорних образів та технокультурних елементів. Завдяки вдалому поєднанню ознак західного готичного роману та традиційного кайдану роман можна вважати прикладом нового канону в літературі жанру неокайдан.

Компоненти древнього міфу знайшли своє відображення у нових знакових системах, які, не зважаючи на повну, на перший погляд, раціональність, стають могутнім джерелом міфотворчості. А страх, що відіграє ключову роль в кайдані, втілюється у нових механізмах, породжених мінливою сучасною реальністю. Тож неокайдани є своєрідною відповіддю на модифіковані страхи і слугують вони тій самій меті, що і раніше: опанувати страх невідомого за допомогою естетизації жахливого, зняти проблематизацію через створення нової реальності, нехай і вторинним шляхом літературної вигадки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Carrol Noel. The phiposphy of horror. New York: Routledge, 1990.
2. Jackson Rosemary. Fantasy the literature of subversion. London: Routledge, 1981.
3. Farquhar Judith. An American horror myth: Night of th Living Dead Semiotica vol. 38, no. 1–2, 1982, pp. 1–16.
4. The Irish Journal of Gothic Studies, vol 15, Dublin, 2016.
5. Suzuki Koji. Ring. London: Harper Collins, 2005.

ГЕНДЕРНІ АСИМЕТРІЇ У ЛЕ МАРІ ДЕ ФРАНС «ГІЖМАР»

GENDER ASYMETRIES IN LE MARIE DE FRANCE “GIZHMAR”

Савоськіна Т.О.,

orcid.org/0009-0009-0237-2557

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та світової літератури

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

У статті аналізується ле Марі де Франс «Гіжмар» з погляду ґендерних асиметрій. Акцентується увага на тому, що французька письменниця вважається не лише першим літературним голосом Європи, а й середньовічною протофеміністкою, яка відіграла важливу роль у подальшому формуванні цієї ідеології. Дванадцять ле Марі де Франс (*Les Lais de Marie de France*) стали безпосереднім феміністським відгуком на дискримінацію й патріархальні традиції, притаманні середньовічній суспільній свідомості.

На прикладі ле «Гіжмар» розглядається бінарна опозиція чоловічого та жіночого в аспектах патріархального традиціоналізму та руйнування ґендерних стереотипів. Такий вектор дослідження дозволяє усвідомити ґендерну ідентичність авторки та ґендерний фактор, що виявляється у поетичному наративі на рівні сюжету, системи персонажів, семантично значущих предметних образів. У зв'язку з цим актуалізуються суто жіночі теми у творі Марі де Франс: нерівний шлюб, влада чоловіка над жінкою, зрада, право коханців на взаємне почуття всупереч соціальним та релігійним заборонам. Особлива увага приділяється образу вежі та її художнім змістом. Це локус ув'язнення юної діви старим ревнивим чоловіком, і місце райської насолоди для коханців, і в'язниця для невірної дружини. Наголошується, що процес викриття та деконструкції стійких ґендерних стереотипів здійснюється в ле «Гіжмар» через бунтівне жіноче «Я». Авторка твору створює образ сильною духом героїні, що долає ряд випробувань, у яких народжується нова жінка, котра претендує на свободу вибору життєвого шляху. У цьому контексті осмислюється прояв андрогінності в колізіях взаємин центральних персонажів як спосіб подолання дихотомії чоловічого та жіночого начал. Констатується авторська ідея ліро-епічної поеми Марі де Франс про самоцінність взаємного кохання.

Ключові слова: ґендерна асиметрія, ґендерний протест, маскуліність, фемініність, опозиція чоловічого та жіночого, андрогінність, самоцінність кохання.

The article analyzes Le Marie de France's work «Gizhmar» from the point of view of gender asymmetries. Attention is focused on the fact that the French writer considers not only the first literary voice of Europe, but also a medieval proto-feminist spectrum that played an important role in the further formation of feminism. The Twelve Le of Marie de France became a direct feminist response to the discrimination and patriarchal precepts prevailing in the medieval social consciousness. On the example of «Gizhmar», the binary opposition of male and female is considered in the aspects of patriarchal traditionalism and the destruction of gender stereotypes. This vector of research allows us to understand the gender identity of the author and the gender factor that appears in «Gizhmar» at the levels of the plot, the system of characters, and semantically significant subject images. In this connection, purely female themes in the work of Marie de France are actualized: unequal marriage, the power of a man over a woman, betrayal, the right of lovers to mutual feelings despite social and religious prohibitions. Special attention is paid to the image of the tower and its artistic content. This is the locus of the imprisonment of a young virgin by an old jealous husband and a place of heavenly pleasure for lovers, and a prison for an unfaithful wife.

It is emphasized that the process of exposing and deconstructing persistent gender stereotypes is carried out in «Gizhmar» through the rebellious female «I». The author of the work creates an image of a heroine with a strong spirit that goes through a series of tests, in which a new woman is born, who claims free to choose her life path. In this context, the manifestation of androgyny in the collisions of the relationships of the central characters is interpreted as a way to overcome the dichotomy of male and female beginnings. The author's idea of the lyric-epic poem of Marie de France about the self-worth of mutual love is stated.

Key words: gender asymmetry, gender protest, masculinity, femininity, opposition of male and female, androgyny, self-worth of love.

Постановка проблеми. Творчість Марі де Франс, або Марії Французької, першої письменниці Середньовіччя, становить літературознавчий інтерес з погляду вивчення зародження протофемінізму та становлення «жіночого» письма. У цьому сенсі означена проблема досить актуальна як історико-літературного, так теоретико-методологічного вивчення сучасної ґендерології. Твори середньовічної письменниці сьогодні є в оригіналі і в перекладах європейськими

мовами. На жаль, українського перекладу літературних текстів Марі де Франс досі немає за винятком однієї байки та ле «Про жимолость», що увійшли до антології «Сузір'я французької поезії» і належать М. Терещенку [1]. Серед літературознавчих робіт українських дослідників можна виділити лише дві праці, які визначають перспективність вивчення творчості середньовічної письменниці – це книга І. Качуровського «Генерика та архітектоніка» [2], в якій автор роз-

міркує про ле у контексті жанрів європейської середньовічної писемності та їх архітектонічних особливостей, а також стаття Т. Рязанцевої «"Ле" Марії Французької в контексті літератури фентезі» [3], присвячена інтерпретації «пісень» поетеси з погляду прояву в них фантастичного. Цей важливий чинник багато в чому пояснює недостатність вивченості особистості та літературної діяльності Марі де Франс у вітчизняному літературознавстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Бібліографія наукових праць із магістральних напрямів творчості Марі де Франс переважно поповнюється численними зарубіжними роботами [4]. Для вивчення гендерних аспектів творчості авторки науковий інтерес представляють монографії П. М. Кліффорд «Марі де Франс. Ляйси» і Г. Берджесса «Ляйси Марі де Франс: Текст і контекст», у яких здійснено системно-цілісний аналіз ліричних повістей письменниці [5]. Не менш значущим є дослідження авторитетного медієвіста Р. Ховарда Блоха «Анонімна Марі де Франс» [6]. Автор пропонує фундаментальне переосмислення особистості першої французької жінки-письменниці, яка сприймається вченим як середньовічний Джеймс. Варті уваги також міркування Боха про жанрову систему середньовічної літератури з погляду гендерного адресата: шансон де жест чи фабліо – чоловічий жанр, а ле та роман – жіночі жанри. Окремі спостереження над гендерною специфікою творів Марі де Франс знайшли відображення у збірнику «Супутник Марі де Франс. Супутники Брілли за християнською традицією». Серед одинадцяти есе, написаних різними вченими, виділяються оригінальними ідеями дослідження про літературні традиції кохання в *Lais*, розмови через тварин у *Lais i Fables* та гендерна святість у *L'Expurgatoire saint Patri* та *La Vie sainte Audree* [7]. У цьому контексті актуальною є енциклопедія за редакцією Маргарет С. Шаус «Жінка та гендер у середньовічній Європі» [8]. Обсяг цієї важливої праці величезний і дає уявлення про життя та культурний досвід середньовічної жінки. Істотний внесок у вивчення «жіночого листа» зробила британський медієвіст Дайан Уотт. У своїй монографії «Середньовічний жіночий лист» [9] дослідниця розглядає цілий комплекс актуальних гендерних питань: хто були перші жінки-авторки англійського канону; що розуміли під жіночим листом у Середньовіччі; як вивчення середньовічної писемності може сприяти нашому осягненню історії жіночої літератури. Радикальне переосмислення ранньої історії жіночої літератури має велике значення для вчених, які займаються

середньовічною літературою, ідеями авторства і жіночим листом пізніших періодів.

Таким чином, гендерний аспект літературознавства надає широкі можливості для подальшого вивчення художнього тексту як своєрідної гендерної картини світу, в якій специфічно розкриваються чоловічий і жіночий типи, характер їхнього світосприйняття.

Постановка мети дослідження. Мета цієї статті – розглянути гендерні асиметрії у ле Марі де Франс «Гіжмар». Аналіз гендерних відмінностей на матеріалі художнього тексту французької поетеси, яка жила та займалася літературною творчістю в Англії, дозволить усвідомити реалізацію гендера не тільки як параметра, що відображає гендерну ідентичність авторки, а й як показник, що є структуротвірним елементом ліро-епічного твору.

Виклад основного матеріалу. Для європейської історії Марі де Франс – одна з найвпливовіших і найнезалежніших жінок епохи Середньовіччя, яка здійснила революцію в культурі. Подолавши гендерні стереотипи, що обмежують можливості розвивати свої особисті та професійні здібності, вона не тільки зуміла здобути блискучу освіту, але й проявити свій літературний талант, який високо оцінили її сучасники. Ерудована протофеміністка знала не менше чотирьох мов (латину, французьку, англо-нормандську та бретонську), успішно займалася перекладацькою діяльністю, вивчала кельтські перекази, бретонські народні сюжети і по-новому адаптувала їх у літературному жанрі під назвою бретонський ле (*Les Lais de Marie de France*).

Марія де Франс стала єдиною на той період історії жінкою-байкарем. За словами французького вченого Батіста Лайда, вона перша переклала байки з давньої мови на сучасною, переосмисливши мораль байки у феодальному контексті. «Марі де Франс, – резюмує дослідник середньовічної мови та літератури, – це більше, ніж переклад та адаптація, це твір «перевинахід» [10].

Про різнобічність художньої діяльності першого голосу жіночої літератури свідчать твори релігійної тематики: поема «Чистилище Святого Патрика» (*L'Espurgatoire Saint Patriz*), життя «Життя Святої Одрі» (*La Vie Sainte Audree*).

Феномен «нової жінки» письменниці проявився і в усвідомленому руйнуванні моделі анонімної літератури: вона конкретно позначила своє авторство, що було дуже незвичайно для епохи Середньовіччя, коли жінкам забороняли публічно виражати себе будь-якими засобами. Здійснюючи прорив у літературі, а ширше у культурному житті

свого часу, вона навмисно демонструвала інтелектуальні та творчі здібності жінки, які згідно з церковною традицією вважалися слабшими за чоловічі через первородний гріх, скоєний Євою.

Дванадцять «Ле» або «Пісні» (Lais) Марі де Франс стали своєрідним феміністським покликанням на гендерну асиметрію, що панує в середньовічній суспільній свідомості. Основна частина «Пісень» французької письменниці пов'язана із суто жіночою темою кохання, художнє трактування якої можна розглядати як авторський виклик гендерним стереотипам.

З цього ракурсу розглянемо ле «Гіжмар», який відкриває ліро-епічна збірка Марі де Франс. Події в цьому творі відбуваються в період миру в державі короля Артура, коли бретонці відпочивали від воєн. Головний герой поетичної розповіді – розумний, хоробрий і гарний лицар Гіжмар. Проте суто маскулітні риси головного героя апріорі відтіняються іронічною тональністю автора: він був байдужим до кохання; жодна з жінок не подобалася йому, тому друзі та знайомі вважали його дивним:

Plusurs l'en requistrent suvent,
mais il n'aveit de ceo talent ;
nuls ne se pout aparceveir
que il volsist amur avoir.
Pur ceo le tienent a peri
e li estrange e si ami [11].

Любовну лакуну він заповнює пристрастю справжніх чоловіків – полюванням. І це одного разу кардинально змінило його життя. Якось вистеживши білу лань з дитинчам, Гіжмар поранив її стрілою, що бумерангом відскочила від тварини і застрягла у стегні лицаря. Через мить лань людським голосом промовила свій вирок: «Твою хворобливу і кровоточиву рану не вилікують ні трава, ні корінь, ні зілля, її може зцілити тільки та жінка, яка покохає тебе всією душею та відданим серцем»:

E tu, vassal, ki m'as nafree,
tels seit la tue destinee:
ja mais n'aies tu medecine !
Ne par herbe ne par racine,
ne par mire ne par poisun
n'avras tu ja mes guarisun
de la plaie qu'as en la quisse,
des i que cele te guarisse,
ki suferra pur tue amur
si grant peine e si grant dolur,
qu'unkes femme tant ne suffri;
e tu referas tant pur li... [11].

Цей доленосний випадок визначає зав'язку сюжету, розвиток якого пов'язаний з любов-

ними колізіями, що актуалізують гендерні ролі, стереотипи, життєві моделі чоловіка й жінки. Поранений стрілою та словами лані, Гіжмар вирушив у подорож, щоб знайти свою рятівницю. Чарівний корабель прибув до пристані стародавнього міста, де йому судилося зустріти даму-благодійницю й уперше опинитися під владою жіночих чарів.

З появою жінки як другого центрального персонажа у твір входить нагальна тема Середньовіччя (нерівний шлюб) з її постійним мотивом влади чоловіка над жінкою, котрий є індикатором гендерної асиметрії. У поетичному наративі підкреслюється, що головна героїня юна, красива і шляхетна, але змушена була з примусу батьків вийти заміж за старого короля без кохання і тепер страждає від надмірних ревностів чоловіка, який тримає її у вежі під вартою:

Ki esteit chief de cel regnï.
Li sires ki la mainteneit
Mult fu velz humme e femme aveit,
Une dame de haut parage,
Franche, curteise, bele e sage;
Gelus esteit a desmesure;
Kar ceo purportoit sa nature [11].

Вежа – дуже ємний та полісемантичний образ у поетиці жіночої розповіді. Він включає весь комплекс гендерних асоціацій, пов'язаних з прихованою дискримінацією і патріархальними середньовічними настановами, а також з боротьбою жінки за право вибору свого життєвого шляху. Марі де Франс створила у творі образ сильної духом жінки, яка руйнує патріархальні стереотипи. Вона не тільки гуляє за високими стінами фортеці в саду і веселиться серед квітів із відданою їй дамою-подругою, забуваючи про свого чоловіка, а й знаходить можливість самостійно й безбоязно вийти з вежі, а відтак та побачити корабель Гіжмара. Покохавши лицаря з першого погляду і вислухавши його сумну історію, дама перша виявляє ініціативу і добросердно запрошує юнака до себе в покої, обіцяючи зцілити болючу рану.

Водночас і Гіжмар, побачивши її, вперше відчуває палке почуття до цієї незвичайної жінки і негайно забуває про свою рану. Динамічна зміна просторових топосів демонструє в ліричному оповіданні насамперед власну стратегію дій героїні, спрямовану на пошуки жіночого щастя всупереч загрозам від законного чоловіка. Вежа-в'язниця в поетичному тексті постає вже в іншій значеннєвій конфігурації. Це ніби локус райської насолоди для двох закоханих сердець:

Des ore est Guigemar a aise.
 Ensemble gisent e parolent
 e sovent baisent e acolent;
 bien lur coviengne del surplus,
 de ceo que li altre unt en us! [11].

Зазначимо, що кохання в зображенні Марі де Франс – не галантне служіння знатній дамі, а ніжне природне людське почуття. Сюжет твору набуває статусу адюльтера, по суті він стає авторською декларацією права коханців на взаємне почуття всупереч усім соціальним і релігійним заборонам. Однак палким коханцям судилося пройти випробування стражданням.

Таємниця забороненого кохання викрита старим чоловіком дами: Гіжмара відправлено додому на тому кораблі, який привіз його в країну кохання, а невірну дружину як джерело спокуси і гріха владолобний чоловік замкнув у тюремній вежі. Опозиція чоловіче-жіноче реалізується тут за принципом розмаїття чоловік-тиран, а дружина-жертва.

Викриття та деконструкція стійких гендерних стереотипів здійснюється в «Гіжмарі» через жіноче «Я», що бунтує. Поранена жіноча сутність героїні, котра два з половиною роки перебувала у в'язниці, не втратила здатність до вільного польоту над неживою, здавалося б, реальністю і здобула перемогу над маскулініним диктатом. Їй вдалося втекти із в'язниці й назавжди залишити володіння свого чоловіка на кораблі коханого.

Стратегія подолання бінарної моделі чоловіче-жіноче надалі затверджується письменницею через андрогінність. Жіноче начало, що звично співвідноситься в середньовічній свідомості з пасивністю, знаходить під пером Марі де Франс маскулініні риси. Дама-втікачка асоціюється у творі з доблесним лицарем, що виявляє мужність та активність на шляху до свого щастя.

Водночас поведінкова модель жінки, яка домінує у любовних відносинах, досить прозоро виявляє фемінні риси її коханого.

Гіжмар, повернувшись у своє царство, емоційно і пасивно переживає розлучення з жінкою свого серця: ніщо не могло розвеселити лицаря і відвернути його від занурення у свої сумні думки. Він не робить жодних активних дій для воз'єднання з коханою і навіть не перешкоджає появі низки наречених, які претендують на статус його дружини. У творі начебто «змішуються» форми поведінки, які культура традиційно надає чоловікам та жінкам, з формами відносно менш характерними.

Фінал історії сповнений дивовижних пригод, які реабілітують чоловічі якості Гіжмара. Він відвойовує свою даму в друга із сусіднього царства Меріада, що спалахнув до неї пристрастю і утримує красуню у своїй фортеці. Андрогінність у любовній колізії центральних персонажів осмислюється Марі де Франс як спосіб подолання дихотомії чоловічого та жіночого начал. Завершується твір психологічно переконливим фіналом, у якому коханці поєднуються, слідуючи не патріархальним канонам, а вільному вибору свого життєвого шляху під урочисті акомпанементи віршів французької поетеси, які декларують самоцінність кохання:

De cest cunte qu'oi avez
 fu Guigemar li lais trevez,
 que hum dit en harpe e en rote;
 bone en est a oïr la note.

Висновок. Таким чином, Марі де Франс вдалося першій із жінок-письменниць вирватися за межі маскулініного літературного поля та змодельювати власний художній простір, багато в чому змінивши співвідношення пріоритетів у гендерному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марі де Франс. Ягня і коза. Ле про жимолость. *Сузір'я французької поезії*: Антологія у 2х тт. т. 1. Київ: Дніпро, 1971. С. 32–36.
2. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Кн. 1. Література європейського Середньовіччя. Київ: Києво-Могилян. акад., 2005. 382 с.
3. Рязанцева Тетяна «ЛЕ» Марії Французької в контексті літератури фентезі. *Ренесансні студії*. Запоріжжя, 2018. Вип.29-30. С. 22–30.
4. Див., наприклад: Hoepffner E. Les Lais de Marie de France. Nizet, 1971. 178 p.; Mickel E.J. Marie de France. New York, 1974; Pelan M. M. L'influence du Brut de Wace sur les romanciers francais de son temps. Genève, 1974; Ménard Ph. Les Lais de Marie de France. *Contes d'amour et d'aventure du Moyen Age*. P., 1997;
5. Clifford P. Marie de France. Lais. London: Grant & Cutler, 1982. 93 p.; Burgess G.S. The Lais of Marie de France: *Text and Context*. Athens GA: Univ. of Georgia Press, 1987. 245 p.
6. Bloch R.H. The anonymous Marie de France. L., 2003. 384 p.
7. Whalen, Logan, ed. A companion to Marie de France. Vol. 27. Brill, 2011. 335 p.
8. Schaus, Margaret C., ed. Women and gender in medieval Europe: An encyclopedia. Routledge, 2006. 984 p.
9. Diane Watt, Medieval women's writing, Polity, 2008. 216 p.

10. Baptiste Laïd, L'Élaboration du recueil de fables de Marie de France, Honoré Champion, Paris, 2020 p.

11. Marie de France. Lais de Marie de France. *Texte établi par Karl Warnke, Max Niemeyer* (Bibliotheca Normannica), 1900 (p. xi). URL:

УДК 82–312.6.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.41>

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОГО ФРАНКОМОВНОГО РОМАНУ

GASTRONOMIC DISCOURSE OF THE CONTEMPORARY FRENCH-LANGUAGE NOVEL

Черкашина Т.Ю.,

orcid.org/0000-0002-6546-4565

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Бєлявська М.Ю.,

orcid.org/0000-0002-8920-766X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Сатановська Г.С.,

orcid.org/0000-0002-1299-2161

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено дослідженню гастрономічного дискурсу сучасної франкомовної прози. На прикладі спогадової тетралогії «Спогади дитинства» Марселя Паньоля, романів «Піна днів» Бориса Віана, «Ні Єва, ні Адам» Амелі Нотомб, «Ласощі» і «Елегантність їжачихи» Мюріель Барбері, «Покута» Мішеля Уельбека показано функціонування французької гастрономічної системи в сучасній франкомовній романістиці. Закцентовано, що гастрономічний дискурс здавна входить у франкомовну романістику, він був широко представлений в літературі натуралізму та регіоналізму. Вміщення гастрономів у тексти творів давало змогу авторам краще розкрити внутрішній світ головних героїв, деталізувати їх побут, повсякденні звички, стати додатковим засобом етнографічного опису зображеного у творі топосу. Сучасні франкомовні автори вміщують гастрономію в канву літературних творів для індивідуалізації персонажів. У той час як Мюріель Барбері в романі «Елегантність їжачихи» іронізує зі стереотипного сприйняття персонажів крізь призму їх гастрономічних уподобань, головна героїня її роману свідомо підтримує цю гру і готує нетипові для себе справи суто для того, щоб не розвінчувати міф про типову консервжку багатого будинку, головні герої роману «Ні Єва, ні Адам» Амелі Нотомб навпаки руйнують стереотипи, пов'язані з національними традиціями і свідомо обирають для споживання нетипові для їхніх національних гастрономічних систем страви. Головні герої романів «Ласощі» Мюріель Барбері та «Покута» Мішеля Уельбека актуалізують питання співіснування у французькій гастрономічній системі самобутнього (регіонального), що сприймається героями як вияв традиційного, патріархального, та глобалізованого (інтернаціонального), інноваційного, що незважаючи на свою іншонаціональну природу дуже швидко входить до повсякденних уподобань пересічних французів. Водночас гастрономію допомагають авторам повніше виявити авторські інтенції.

Ключові слова: сучасна франкомовна література, поетика, гастрономічний дискурс, гастроном, регіональний гастроном, іншонаціональний гастроном.

The article is devoted to the study of gastronomic discourse in contemporary French-language fiction. Using the example of Marcel Pagnol's memoir tetralogy «Memories of Childhood», Boris Vian's novels «Foam of Days», Amelie Notomb's «Ni Eve, ni Adam», Muriel Barbery's «Delicacies» and «Elegance of a Hedgehog», and Michel Houellebecq's «Atonement», the functioning of the French gastronomic system in contemporary French-language fiction is demonstrated. It is emphasised that gastronomic discourse has long been a part of French-language novels, and it was widely represented in the literature of naturalism and regionalism. The inclusion of gastronomys in the texts of works allowed authors to better reveal the inner world of the protagonists, to detail their everyday life and habits, and to become an additional means of ethnographic description of the topos depicted in the work. Contemporary French-speaking authors include gastronomys

in the canvas of literary works to individualise characters. While Muriel Barbery in her novel «The Elegance of the Hedgehog» ironises the stereotypical perception of characters through the prism of their gastronomic preferences, the protagonist of her novel consciously supports this game and prepares atypical meals for herself purely in order to debunk the myth of the typical concierge of a rich house, the protagonists of Amelie Notomb's «Ni Eve, ni Adam», on the contrary, break stereotypes associated with national traditions and consciously choose to eat dishes that are atypical for their national gastronomic systems. The protagonists of Muriel Barbery's «Delicacies» and Michel Houellebecq's «Atonement» raise the issue of the coexistence in the French gastronomic system of the original (regional), which is perceived by the characters as a manifestation of the traditional, patriarchal, and globalised (international), innovative, which, despite its foreign nature, quickly becomes part of the everyday preferences of ordinary French people. At the same time, gastronomes help authors to reveal their authorial intentions more fully.

Key words: contemporary French-language literature, poetics, gastronomic discourse, gastronome, regional gastronome, foreign gastronome.

Постановка проблеми. Гастрономіє є лінгвокультурами, які є яскравими індикаторами національного та інтернаціонального в ментальній картині світу. Як лінгвокультурні концепти вони відображають специфіку національної свідомості, мислення людей певної національної, культурної, мовної спільноти. Нерідко гастрономіє стають джерелом стереотипів – національних, соціокультурних. У літературі гастрономіє стають додатковим засобом характеристики персонажів, за їх допомогою виражаються часопросторові характеристики літературних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гастрономічний дискурс у художній літературі вже був об'єктом дослідження. Так, ми маємо ґрунтовні розвідки Світлани Ковпик [1; 2], у яких предметом літературознавчих рефлексій стали густативи української прози XIX–XXI століть, праці Фріца Олгофа [3], Карін Бекер [4; 5], Жан-Жака Буто [6], Стефана Шодьє та ін. [7], Лідії Котеа [8], Джошуа Фрая та ін. [9], Клемана Леметра [10], Джанфранко Марроне [11], Сідолін Нолен [12], автори яких вивчали специфіку франкомовної прози та оприявлені в ній гастрономічні уподобання французів. До цієї тематики зверталися і ми у наших попередніх дослідженнях [13–15]. Проте досі ми не маємо наукових праць, у яких би актуалізувалося питання національного та інтернаціонального у французькій гастрономічній системі у романах сучасних франкомовних авторів.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є аналіз французької гастрономічної системи крізь призму сучасної франкомовної романістики як системи, що органічно поєднує в собі самобутнє (регіональне) та глобалізоване (інтернаціональне).

Виклад основного матеріалу. Гастрономічний дискурс здавна представлений у французькій літературній традиції, він був широко представлений у французькій літературі доби натуралізму, у французькій літературі регіоналізму, що знайшла значного поширення з середини XX століття, коли французькі художні романи ставали своєрідними

етнографічними, культурологічними, і в тому числі гастрономічними, путівниками по Франції, по її різним регіонам, містам і містечкам. Тим самим, густативи давали можливість чи не найповніше розкрити місцевий колорит, особливості локального регіонального життя, психотип місцевих людей. Автобіографічна тетралогія «Спогади дитинства» («Souvenirs d'enfance») [16–19] Марселя Паньоля, одного з найяскравіших представників французької літератури регіоналізму, рясніє описами провансальських страв, їх найтонших густативних характеристик, технологій їх приготування, процесів відбору та збирання інгредієнтів. Зі сторінок спогадової тетралогії постає справжня кулінарна енциклопедія типової провансальської кухні. Так, мати головного героя тетралогії готує виключно типові провансальські страви, для чого він з друзями ходить на полювання (передусім на куріпок) та для збирання необхідних для приготування цих справ місцевих провансальських трав.

Французька література середини XX століття активно використовувала гастрономіє в літературних творах для вираження особистісних рис персонажів, передусім креативності, несхожості на інших, що можна простежити на прикладі роману «Піна днів» («Escumes des jours») [20] Бориса Віана. Головний герой роману є споживачем абсолютно нетипових для пересічних французів гастрономіє, справжніх кулінарних шедеврів, частина з яких балансує на межі реальності та фантастики, як, наприклад, його відомий 'пьяноктейль' (pianocetail), вигадлива суміш напоїв і звуків, що вони видають.

Цю ж особливість використання гастрономіє у художньому творі продовжують актуалізувати й нинішні французькі автори. Так, стереотипізацією, пов'язаною із складанням типового меню для типового представника того чи іншого суспільного прошарку населення пронизаний роман «Елегантність їжачихи» («L'Élégance du hérisson») [21] сучасної французької письменниці Мюріель Барбері. У романі обігрується стереотипне сприйняття

кулінарних вподобань консьєржки мешканцями елітного будинку, через що головній героїні доводиться спеціально готувати нетипові для її харчових смаків страви, тільки для того, щоб їх запахи наповнювали хол будинку і не розвінчували міф про типову консьєржку типового елітного будинку центральної частини Парижа.

Якщо головна героїня роману «Елегантність їжачихи» Мюріель Барбері сприймає правила гри і підтримує кулінарну гру, нав'язану соціальними стереотипами, то головні герої роману «Ні Єва, ні Адам» («Ni Eve, ni Adam») [22] сучасної франкомовної письменниці Амелі Нотомб навпаки руйнують стереотипи національних культурних вподобань представників різних народів (більше про це у нашому попередньому дослідженні [14]). Головна героїня, бельгійка, космополітка, щоразу обирає для споживання виключно традиційні японські страви, у той час як її наречений, типовий японець з поважної токійської родини, надає перевагу інтернаціональним гастрономіам, виключаючи з них суто японські інтернаціональні гастроніми суші та сашімі. Тим самим, процес вибору гастрономів стає яскравим засобом характеристики персонажів. Представник типової закритої японської етноспільноти через свої кулінарні вподобання намагається інтернаціоналізуватися, натомість космополітична європейська дівчина через обрання суто місцевих гастрономів намагається локалізуватися, раз у раз наголошуючи, що ці гастроніми є доступними лише в закритій для світу японській кухні і їх годі шукати навіть у найвишуканіших та найдорожчих ресторанах світу.

Так само як і гастроніми романів «Спогади дитинства» Марселя Паньоля, «Елегантність їжачихи» Мюріель Барбері, японські гастроніми роману «Ні Єва, ні Адам» Амелі Нотомб є доступними для споживання суто в тій місцевості, яка описується. При цьому невелика частина суто національних гастрономів може виходити за межі локальної гастрокультури і переходити в розряд інтернаціональних гастрономів-стереотипів (як наприклад, суші, піцца чи гамбургери). Цікаве осмислення цього феномену можна віднайти в сучасній французькій романістиці. Так, головний герой роману «Ласоці» («Une Gourmandise») [23] Мюріель Барбері, відомий кулінарний критик, здійснює справжнє дослідження, базоване на вивченні національних типів харчування. Розміри порцій, обрання страв за принципом 'типові для місцевої кулінарної традиції' / 'нетипові для місцевої кулінарної традиції', 'здорові' ('корисні') / 'нездорові' ('шкідливі'), 'висока кухня'

(складна) / 'звичайна кухня' (проста, невибаглива) та ін., культура їх споживання, на думку головного героя, дуже добре характеризує не лише окремих національних представників (типових французів, типових американців і т. ін.), а й націю загалом. Для прикладу він досліджує французьку кухню, зіткану з численних регіональних гастрономів, більшість з яких можна приготувати лише суто з місцевих регіональних продуктів, і водночас для неї типовим є існування 'високої кухні', яка є невід'ємною складовою французького гастрономічного життя і вже давно вийшла за межі суто Франції, ставши світовим гастрономічним надбанням.

Цілковито в дусі французької літератури регіоналізму, головний герой роману «Ласоці» здійснює кулінарну подорож, докладно описуючи французьку регіональну гастросистему. Згадуючи своє дитинство, так само як і головний герой тетралогії «Спогади дитинства» Марселя Паньоля, головний герой роману «Ласоці» Мюріель Барбері докладно каталогізує типову бретонську кухню, яку він щороку споживав, перебуваючи на канікулах у бабусі та дідуся: «Щороку ми вибиралися в Бретань. Бабуся чаклувала на кухні. У її вмілих руках найпростіші речі перетворювалися на справжні дива. Біле вино лилося рікою, і ми їли, їли, їли. Морських їжаків, устриць, мідій, смажені креветки, крабів під майонезом, кальмарів під соусом, ну і звичайно печене, рагу, паелью, курчат і гусей – смажених, тушкованих, запечених, усього не перелічити» [23, с. 25]. Справжнім святом для дітей було смаження дідусем сардин. Як говорив головний герой роману: «Є щось у будь-якій смаженій рибі, від простої скумбрії до вишуканої лососини, щось непідвладне культурі» [23, с. 25].

Пізніше з такою самою ретельністю головний герой роману каталогізує гастросистему іншого французького регіону – Нормандії, з її незмінними гастроелементами, як-то: сидр, кальвадос, курчата фламбе, яблука, яблучний пиріг, численні страви з диких тварин і птахів, але в той же час і різноманітними морепродуктами (устрицями, мідіями, кальмарами та ін.).

Головний герой роману віддає належну данину й спільним елементам французької кухні різних регіонів – хлібу, томатам, сиру. Показовим є опис томатів, які головний герой куштував на фермі своєї тітки: «У салаті, запечені в духовці, в овочевому рагу, в конфітурі, смажені, фаршировані, в'ялені, чері, великі і м'які, зелені та гіркі, здобрені оливковою олією, крупною сіллю, вином, цукром, перцем, очищені, у вигляді пасти, соусу, пюре,

піни, навіть в сорбеті» [23, с. 34]. Опис, в якому представлено чи не всі найвідоміші способи приготування цього базового продукту.

Як рефлексував головний герой роману, регіональна гастросистема, що не змінювалася роками, давала людям відчуття належності до роду, до землі, до незмінних багатотисячолітніх традицій, «непорушність граніту» [23, с. 89]. Натомість існування потужної французької ресторанної культури, 'високої' кухні – це була, з одного боку, прив'язка до національних традицій, а з іншої – відкрите поле для інновацій, свого роду проміжна ланка між традиціями і новаторством: «Меню: Рагу по-королевські: морський їжак у червоному вині Санчо зі спинкою, нирками та печінкою молодого кролика та молюсками. Макер з тріски; мако-віоле по-південному, жирні устриці Жильярдо і фуа-гра на грилі. Густий бульйон зі скумбрії з цибулею-пореем. Філе тюрбо, припущене в кокотниці з дмухняними травами та сільським сидром. Шматочки груш дюшес у листях огурків. Годумі Готьє в анісовому лікері з мускатним квітом та сухофруктами, фуа-гра з редисом» [23, с. 82].

При цьому, існування власної потужної національної гастросистеми не виключає входження в неї іншокультурних елементів, які сприймаються як екзотичний, інтернаціональний гастрономічний сегмент. У багатьох сучасних французьких романах таким іншонаціональним вкрапленням найчастіше стають японські гастроніми суші та сашімі. Головний герой роману «Ласощі» Мюріель Барбері рефлексує з приводу того, що страви, процес їх приготування та споживання корелюють з укладеним стилем життя, світосприйняття тієї чи іншої нації. На противагу ускладненим і вишуканим кулінарним традиціям, а відтак і стилю життя, французького народу, японська гастросистема і стиль життя є простими та мінімалістичними. В одному з розділів роману головний герой, тоді ще молодий кулінарний критик, іде до японського ресторану. Перше, що вражає героя – це сам зал ресторану: «У ресторані, вільному від будь-яких надмірностей, зал був по-спартанськи суворим, а стільці не із найзручніших» [23, с. 39]. Тим самим, японський ресторан стає місцем холодної елегантності, суворості, чіткості, виразником тих рис, що стереотипно приписують японській культурі. Ця холодність і суворість виражається і в частому відсиланні до образу каменя: «Різати сиру рибу – усе одно, що обробляти каміння» [23, с. 39], – говорить головний герой. Водночас на кухні під час приготування сашімі

стоїть «мармурова тиша» [23, с. 39].

Головний герой, який за його зізнаннями «виріс на кашулі та капустаному супі» [23, с. 39], спостерігає за процесом приготування сашімі: «Шеф-повар Цуно виконав переді мною свій номер, рухи його були легкими та скупими, економні до жадібності, але я бачив, як під його рукою народжувалися та розпускалися в перламутрово-муарових переливах квіти рожевої, білої та сірої плоті. Я зачаровано дивився: на моїх очах відбувалося диво. Це було потрясіння» [23, с. 39]. Надалі цей витвір мистецтва – сашімі – постає як щось магічне та досконале: «Сашімі, трішки бархат, трішки шовк, трішки легка хмаринка, у своїй дивній алхімії зберігає молочну консистенцію, якої немає в туману. Перший рожевий шматочок, що так глибоко сколихнув мене, – це був лосось, а у мене попереду ще була зустріч з камбалою, морським гребішком і восьминогом» [23, с. 39]. На переконання головного героя, «через мережу сушіресторанів японці несуть усьому світові образ своєї країни і транслюють йому своєрідний устрій життя та відданість традиціям» [23, с. 65].

Мотив японської кухні є і в романі «Елегантність їжачихи» Мюріель Барбері. Церемонія куштування сашімі головною героїнею, представлена в схожій стилістиці з романом «Ласощі», як щось неймовірне, фантастичне і надзвичайно захопливе. Так само передаються найтонші смакові та візуальні враження. Однак на відміну від роману «Ласощі», де значної уваги було надано сашімі, як центральному образу, і відчувалася атмосфера таємниці, суворості і точності, у романі «Елегантність їжачихи» споживання головною героїнею сашімі – це більше свято, урочиста атмосфера, де «все навколо було мерехтливим, іскристим, кришталевим і оксамитовим» [21, с. 272], з величезною кількістю супутніх деталей, що створювали цю атмосферу, як-то: «безліч візерункових чашок» [21, с. 272], «безліч якихось маленьких овочів» [21, с. 272], «пляшки з саке» [21, с. 272], які разом створювали справжній «суші-банкет» [21, с. 272].

Суші як екзотичний і водночас інтернаціональний гастронім, з'являється і в романі «Покора» («Soumission») [24] Мішеля Уельбека. Цей гастронім у романі є чимось незрозумілим головному героєві, він не робить спроби його пізнати і він потрібен йому лише для того, що, на переконання головного героя, його дуже люблять жінки: «Усі завжди погоджуються на суші, навіть такі вибагливі гастрономи, як дбайливі жінки» [24, с. 94]. Саме тому, запросивши подругу на побачення, перше, що робить голов-

ний герой – це пропонує їй суші. «Їсти вона не хотіла, проте все завжди закінчується їжею. – Хочеш суші?» [24, с. 94]. Однак, як з'ясовується далі, суші ситуацію не рятують і дівчина покидає головного героя посеред ресторану, так і не дочекавшись замовлення, «суші прибули через кілька хвилин після того, як вона пішла» [24, с. 94] і для головного героя вони так і лишилися суто 'жіночою' стравою, стравою для зваблення, абсолютно чужою головному героєві.

Протягом роману автор вводить і інші, нетипові для традиційної французької кухні, проте вже типові для повсякденної їжі пересічних французів гастроніми. Уже як узвичаєне явище постають страви індійської кухні – бір'яні з куркою (страва схожа на плов), курка тіка масала (курка з карі у соусі). Пізніше герой, як щось звичне для себе, споживає табуле (різновид східного салату), мезе (набір закусок), самбусек з сиром (пиріжки з сиром), ліванське червоне вино та ін. Якщо в романі «Ласощі» Мюріель Барбері гастроніми стають регіональними чи національними кулінарними путівниками, у романі «Ні Єва, ні Адам» Амелі Нотомб – засобом пізнання себе та пізнання Іншого, Мішель Уельбек переслідує іншу мету – показати як через входження

іншонаціональних гастронімів до типового раціону пересічного француза поступово змінюється французьке суспільство. Так само, як іншонаціональні гастроніми входять до національної французької кухні, так і французьке суспільство поступово наповнюється людьми інших національних. Тим самим, Мішель Уельбек актуалізує політичний підтекст, закладений в романі. У той же час Мішель Уельбек, як і переважна більшість інших сучасних французьких авторів, не оминає увагою й регіональну французьку кухню, як останній, на його думку, оплот французької нації.

Висновки. У сучасній французькій романистиці гастроніми постає, з одного боку, як відображення сталої, патріархальної, кулінарної традиції французької культури, як культури локальної, самобутньої, а з іншого – як елементу мультикультурного середовища, яке врешті-решт привносить зміни до харчових звичок французької нації, глобалізуючи їх і уводячи в більш широкий світовий контекст. Водночас гастроніми стають яскравими характеристиками особистих якостей персонажів і додатковим засобом розкриття авторських інтенцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози). Київ: НВП Інтерсервіс, 2018. 150 с.
2. Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі української прози XIX століття). Київ: Айс Принт, 2014. 168 с.
3. Олгоф Ф. Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі. К., 2011. 346 с.
4. Becker K. *Ecritures du repas. Fragments d'un discours gastronomique*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2007. 282 p.
5. Becker K. *Discours et métaphores alimentaires dans la littérature française du XVIe au XXIe siècle. Food & History*, vol. 10, n° 2 (2012), pp. 188–198.
6. Boutaud J.-J. *L'imaginaire de la table: convivialité, commensalité et communication*. Paris: Éditions L'Harmattan, 2004. 281 p.
7. Chaudier S., July J., Parenteau O. Houellebecq et la déconstruction du discours politique dans *Soumission. Houellebecq entre poème et prose*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 2021, pp. 203–226.
8. Cotea L. Aventure de l'écriture, écriture de l'aventure. Corporéité et construction identitaire chez Amélie Nothomb. *Buletin științific, fascicula filologie*, Seria A, Vol. XX, 2011, pp. 177–187.
9. Frye, J. J. and M. S. Bruner (eds). *The Rhetoric of Food: Discourse, Materiality, and Power*. Routledge, 2012. 286 p.
10. Lemaitre C. Mutations de l'ironie dans l'œuvre de Michel Houellebecq. *Carnets* [En ligne], 2022, URL: <http://journals.openedition.org/carnets/13730>
11. Marrone G. Saisies gastronomiques ou La nostalgie au futur. *Actes Sémiotiques* [En ligne], 122, 2019, consulté le 09/04/2023, URL : <https://www.unilim.fr/actes-semiotiques/6247>
12. Naulin S. *Des mots à la bouche. Le journalisme gastronomique en France*. Rennes: Presses universitaires François Rabelais/Presses universitaires de Rennes, 2017. 322 p.
13. Сатановська Г. С. Поетика густативів у просторовій моделі роману Маргеріт Юрсенар «Філософський камінь». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Вип. 52. 2015. С. 235–236.
14. Черкашина Т., Белявська М., Сатановська Г. Густативи як засіб міжкультурного пізнання в романі *Токійська наречена* Амелі Нотомб. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25. Том 2. С. 204–210.
15. Черкашина Т. Репрезентація світу природи в «Souvenirs d'enfance» Марселя Паньоля. *Літератури*

світу: поетика, ментальність і духовність: зб. наук. пр. / [за ред. д. філол. н., проф. С. І. Ковпик]. Вип. 9. Кривий Ріг: КДПУ, 2017. С. 230–241.

16. Pagnol M. *La gloire de mon père*. Paris: Pastorelly, 1957. 304 p.
17. Pagnol M. *Le château de ma mère*. Paris: Pastorelly, 1957. 306 p.
18. Pagnol M. *Le temps des amours*. Paris: Julliard, 1977. 284 p.
19. Pagnol M. *Le temps des secrets*. Paris: Pastorelly, 1960. 434 p.
20. Vian V. *L'Écume des jours*. P., 1947. 350 p.
21. Barbery M. *L'Élégance du hérisson*. P., 2006. 359 p.
22. Nothomb A. *Ni Eve, ni Adam*. Paris: Albin Michel, 2010. 238 p.
23. Barbery M. *Une gourmandise*. P., 2000. 145 p.
24. Houellebecq M. *Soumission*. P., 2015. 320 p.

УДК 811.111.09Голдінг

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.42>

ФЕНОМЕН НЕНАДІЙНОГО НАРАТОРА В РОМАНІ В. ГОЛДІНГА «ПАПЕРОВІ ЛЮДИ»

THE PHENOMENON OF UNRELIABLE NARRATOR IN W. GOLDING'S "THE PAPER MEN"

Шаповал О.Г.,

orcid.org/0000-0003-0191-3154

кандидат філологічних наук, доцент,

старший викладач кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті розглянуто феномен ненадійного наратора в романі В. Голдінга «Паперові люди». Вказано на жанрову своєрідність твору, яка ґрунтується на переплетенні рис автобіографії, сатиричного роману, метароману. З'ясовано, що феномен ненадійного наратора набуває особливого значення у творах мемуарного та автобіографічного характеру, де жанрова установка на щирість і правдивість стикається з бажанням автора приховати та прикрасити. У романі «Паперові люди» ситуація ускладнюється тим, що наратор-протагоніст – англійський письменник Вілфред Барклі – презентує «псевдоавтобіографію» як засіб уникнення можливості стати «предметом дослідження» американського псевдопрофесора Ріка Л. Таккера.

Визначено, що засобами створення образу ненадійного наратора у тексті роману «Паперові люди» є: фрагментована, непослідовна першоособова нарація; індивідуальні риси оповідача (схильність до пияцтва, провали в пам'яті, зловживання медикаментами); його фізичний та психічний стан (перенесений інсульт, особистісна та творча криза); протиріччя етичних норм наратора етичним нормам імпліцитного читача; інформаційні лакуни, які створюють враження, що дуже багато залишається за рамками оповіді; сні та видіння протагоніста-оповідача, що дають додаткові відомості про його почуття; іронічні ремарки щодо самого себе; метатекстуальні коментарі; експліцитні сумніви щодо надійності оповіді та ін..

Проаналізовано сні та видіння як один із маркерів ненадійності. Доведено, що межа між реальністю та маренням поступово зникає і оповідач заплутується у калейдоскопі видінь. Визначено, що ненадійний наратор в романі «Паперові люди» найбільше відповідає типу наратора-клоуна (за типологією В. Рігана), який не сприймає оповіді серйозно і веде свідому гру з умовностями, правдою та очікуваннями читача, спотворюючи реальність. Дослідження показало, що звернення до феномену ненадійного наратора в романі «Паперові люди» дозволило максимально актуалізувати потенціал невизначеності та багатозначності художнього твору.

Ключові слова: наратор, ненадійний наратор, оповідь, метатекст, автобіографія, протагоніст.

The article deals with the phenomenon of an unreliable narrator in W. Golding's "The Paper Men". It is indicated, that the genre specificity is based on the interweaving of features of an autobiography, a satirical novel, and a metafiction. It has been found that the phenomenon of an unreliable narrator acquires special importance in works of a memoir and autobiographical nature, where the genre's attitude to sincerity and truthfulness collides with the author's desire to hide and embellish. In "The Paper Men", the situation is complicated by the fact that the narrator-protagonist – the English writer Wilfred Barkley – presents a "pseudo-autobiography" as a means of avoiding the possibility of becoming a "subject of research" of the American pseudo-professor Rick L. Tucker.

It was determined that the means of creating the image of an unreliable narrator in "The Paper Men" are: fragmented, inconsistent first-person narration; individual traits of the narrator (alcoholism, memory lapses, drug abuse); his physical and mental condition (stroke, personal and creative crisis); contradiction of the narrator's ethical norms with the implicit reader's ethical norms; information gaps; dreams and visions of the protagonist-narrator, which provide additional information about his feelings; ironic remarks about himself; metatextual comments; explicit doubts about the reliability of the story, etc.

Dreams and visions were analyzed as one of the markers of unreliability. It is proven that the border between reality and delusion gradually disappears and the narrator gets confused in a kaleidoscope of visions. It was determined that the unreliable narrator in "The Paper Men" corresponds to the type of clown narrator (according to V. Riggan's typology), who does not take the stories seriously and deliberately plays with conventions, truth and expectations of the reader, distorting reality. The study showed that unreliable narration in "The Paper Men" made it possible to maximally actualize the potential of uncertainty and ambiguity of the novel.

Key words: narrator, unreliable narrator, narration, metatext, autobiography, protagonist.

Постановка проблеми. Ускладнення нарративної структури художнього твору стало однією із найхарактерніших ознак літератури ХХ століття. Надійний всезнаючий наратор, якому читач беззастережно довіряв, залишився у минулому. Епістемологічна та аксіологічна непевність як базові компоненти світобачення новітньої доби певним чином втілились у феномені ненадійної нарації. Іронія, сумнів, невизначеність, гра – стали не лише основними модулями постмодерністського світосприйняття, а й сприяли поширенню експериментів із оповідною структурою тексту, спрямованих на збагачення палітри читацької рецепції. Творчість англійського письменника другої половини ХХ століття Вільяма Джеральда Голдінга постає яскравим прикладом такого експериментального пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше теоретичне обґрунтування феномену ненадійного наратора було запропоновано у книзі Вейна Бута «Риторика художньої літератури» (1961 р.) [7]. Дослідник вважає наратора надійним, якщо він репрезентує норми твору (тобто норми імпліцитного автора) або діє відповідно до них, у протилежному випадку наратор є ненадійним [7, с. 158–159]. Бут розумів ненадійність і як властивість самого тексту, закодовану імпліцитним автором, і як здатність імпліцитного читача до декодування закодованого за допомогою недостовірності змісту цього тексту.

Щодо визначення «ненадійності» наратора у сучасному літературознавстві сформувалось декілька підходів. У межах риторичного підходу дослідники, услід за В. Бутом, визначають надійність/ненадійність наратора відносно його взаємодії з категорією імпліцитного автора (М. Абрамс, Дж. Андерсон, Г. Принс, Дж. Фелан та ін.). Зокрема, М. Абрамс у «Словнику літературних термінів» подає таке визначення: «помилковий або ненадійний наратор є таким, чий сприйняття, інтерпретація та оцінка подій, які він оповідає, не збігаються з імпліцитними судженнями та нор-

мами, які маніфестує автор, і які, як очікує автор, поділятиме пильний читач» [6, с. 168].

Інший підхід (когнітивно-рецептивний) запропонував А. Нюннінг, який розглядав ненадійність наратора не відносно норм імпліцитного автора, а відносно морально-етичних норм та здорового глузду текстового критика/читача: «Те, чи сприймається наратор як ненадійний, залежить не тільки від дистанції між нормами та цінностями наратора й нормами та цінностями тексту як цілого (або ж імпліцитного автора), а також і від дистанції, що відділяє світогляд наратора від моделі світу і стандартів читача або критика й від стандартів нормальності, які, звісно, також змінні» [11, с. 95]. Він розглядає недостовірну нарацію як інтерпретаційну стратегію читання тексту, упродовж якого читач узгоджує для себе суперечності, наявні в оповіді. Німецька дослідниця Грета Олсон визначає принаймні три чинника, на яких ґрунтується ненадійність: читач, антропоморфний наратор, «текстові сигнали» [12]. У статті «Reconsidering Unreliability: Fallible and Untrustworthy Narrators» літературознавиця узагальнює чотирнадцять «текстових сигналів», запропонованих А. Нюннінгом, а саме: очевидні суперечності в оповіді; розбіжності між висловлюваннями і діями; відмінності в описі наратора ним самим та іншими персонажами; невідповідність між прямими коментарями наратора щодо інших персонажів і його імпліцитною характеристикою самого себе; суперечність між історією та її викладом; коригувальні ремарки інших персонажів або тілесні знаки; погляд на події з різних перспектив та суттєві відмінності між різними версіями одних і тих самих подій; накопичення ремарок щодо самого себе й мовні сигнали, що свідчать про експресивність і суб'єктивність; нагромадження прямих звернень до читача і свідомі спроби викликати читацьку симпатію; синтаксичні сигнали на позначення високого рівня емоційної участі наратора; відкриті, самореференційні, метанаративні дискусії щодо надій-

ності наратора; визнаний брак надійності, прогалини в пам'яті й коментарі щодо меж пізнання; визнане або зумовлене ситуацією упередження; паратекстуальні сигнали, такі як назви, підзаголовки й передмови [12, с. 97–98].

Дослідження явища ненадійної нарації з позиції когнітивно-рецептивного підходу набуло популярності і у вітчизняному літературознавстві (розвідки М. Бехта-Гаманчук, О. Вещикової, А. Магійчак, М. Підодвірної, О. Червінської та ін.). Зокрема, М. Бехта-Гаманчук визначає ненадійного наратора як оповідача, «який цілеспрямовано, чи нецілеспрямовано хибно інтерпретує оповідь, суперечачи в такий спосіб системі норм та цінностей тексту або читача» [1, с. 51]. Водночас, на думку сучасних наратологів, риторичний і когнітивно-рецептивний підходи є не протилежними і конфліктними, а, швидше, взаємодоповнюючими [5]. Найкраще така взаємодія простежується у текстах із метатекстуальною ігровою авторською стратегією «як щодо риторики – стратегія містифікації реципієнта і стратегія побудови ігрових елементів дискурсу – так і щодо когнітивістики – як ігрові здібності самого реципієнта сприймати і певним чином розуміти авторську гру» [5, с. 454]. «Завжди принаймні потенційно ненадійною» дослідники вважають першоособову нарацію, бо наратор обмежений через свою людську природу [2, с. 19]. Оповідь від першої особи передбачає усунення імпліцитного автора від безпосередньої участі в розповіді й презентації своєї позиції. У такій ситуації гарантом зв'язності та цілісності тексту є читач-реципієнт, який перебирає на себе задачу створення об'єктивної картини світу.

Постановка завдання. У пропонованій розвідці ставиться мета з'ясувати особливості створення феномену «ненадійного наратора» на прикладі роману «Паперові люди» видатного англійського письменника другої половини ХХ століття В. Голдінга. Специфіка наративної організації творів В. Голдінга почасти опинялась у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних літературознавців. Проте увага переважно зверталась на дослідження прийому «трюкової» зміни точки зору оповідача у ранніх творах письменника (Дж. Джиндін [10], Г. Сабір [15]), а феномен «ненадійного наратора» розглядався переважно на матеріалі морської трилогії «До краю землі» (Л. Мірошніченко [3], О. Шаповал [16]). Роман «Паперові люди» є релевантним щодо досліджуваної проблеми, оскільки в ньому першоособова нарація поєднується із різноманітними формами рецептивно-наративної гри з читачем.

Виклад основного матеріалу. Роман «Паперові люди» («The Paper Men») вийшов друком у 1984 році, невдовзі після отримання Вільямом Голдінгом Букеровської та Нобелівської премій. Це дозволило багатьом дослідникам сприйняти роман як відгук на дані події й побачити в образі Вілфреда Барклі автопортрет письменника, а сам твір кваліфікувати як самопародію [4]. Подальші дослідження визначили такий підхід як занадто вузький і «у цілому невірний» [4; 13, с. 67]. На думку П. Кроуфорда, роман є жорсткою реакцією письменника на певну «кризу» англійської літературної думки початку 1980-х років, центром якої стала дискусія між представниками нових та традиційних літературнокритичних напрямків щодо цінності та обґрунтованості самого поняття «література» та критеріїв оцінювання тих чи інших літературних творів [8, с. 147].

Розповідь в романі ведеться від першої особи наратора-протагоніста – популярного англійського письменника Вілфреда Барклі, який переживає особистісну та творчу кризу. Фабулу роману складає розповідь про його подорож-втечу від нав'язливого переслідування професора американського університету Ріка Л. Такера, що прагне стати його офіційним біографом. Не бажаючи перетворитись на предмет дослідження, В. Барклі пише псевдоавтобіографію, яка і складає текст роману «Паперові люди». Варто зазначити, що в оповіді мемуарного або автобіографічного характеру жанрова установка на щирість і правдивість неминуче вступає у протиріччя з прагненням автора приховати та прикрасити, що є додатковим маркером ненадійної нарації.

Сумніви щодо надійності оповідача виникають з перших же сторінок твору, адже Барклі повідомляє про свою схильність до пияцтва та провали в пам'яті: «*It was a black hole in my memory of the previous night, where the long summer evening had turned into night. It was not a large black hole – merely a blotch between the after-dinner drinking and – yes, now it was smaller, the black hole I mean, because on its very brink I remembered getting up yet another bottle, opening it, despite their protests and doing what?*» [9, с. 8]; «*The point where drinking can be defined as alcoholism is precisely where the black hole is recognized as part of it <...> it was part of the running of the mind, the universal process*» [9, с. 8]. Рівень довіри оповідача до власної пам'яті з часом лише знижується: «*Middle-age was leaving me and something more advanced was approaching and I didn't much like the look of it. Memory, for example*» [9, с. 25]; «*In what must have been about*

two years – I think two years, but I'm bad at dates and times and ages, my own included» [9, с. 25]. Та, попри появу «чорної діри» у пам'яті, зав'язка історії (епізод із пострілом у Таккера біля сміттевого баку) та наступні події (розлучення, історія з італійською подружкою, написання нового роману) описуються Барклі хоч і стисло, з великою кількістю умовчань, та все ж логічно та послідовно.

Все змінюється після зустрічі з Таккерами у Швіллені та Вайсвальді. Спроби Ріка за будь-яку ціну отримати дозвіл на написання біографії, інформація про таємничого і могутнього Холідея, що «колекціонує» письменників, почуття до Мері-Лу, які лише підкреслюють всеосяжну самотність та старість, що насувається, – все це жахає Барклі та змушує тікати. Лише тепер його безцільна подорож Європою перетворюється на справжню втечу, яку підживлює страх. В оповіді з'являються великі інформаційні лакуни, опис подій стає все більш не послідовним, Барклі зізнається, що пам'ятає лише окремі сцени, які він називає «частинами фільму». Велика кількість алкоголю, медичні препарати занурюють оповідача у дивний стан, в якому йому стає важко відрізнити реальність від видіння. Спочатку Барклі постійно ввижається його колишня дружина, пізніше він тікає по всій Європі від Ріка Таккера та таємничого Холідея, яких бачить мало не за кожним рогом. Видіння в соборі та на Іспанських сходах в Римі перетворюються на своєрідні одкровення-спіфанії, які змінюють внутрішній світ протагоніста-наратора, змушують його переоцінити своє життя та породжують бажання написати автобіографічний роман: *«I saw that intolerance hadn't done with me and there was still a book that I or someone had to write, not a journal but more hippity-hop»* [9, с. 162]. Все це змушує читача сумніватись в правдивості оповіді. Адже головним страхом Барклі було дозволити комусь зазирнути під маску «відомого британського письменника», яку так зручно було носити у світі «паперових людей». Жанрова стратегія автобіографії передбачає повний збіг автора, оповідача і протагоніста, однак, якщо тотожність останніх двох не викликає сумнівів з перших сторінок роману, то ідентичність з ними автора з'ясовується поступово і цілковито встановлюється лише у фіналі твору. Таким чином, загострюється «момент гри» з читачем, текст набуває рис підвищеної умовності, підкреслюючи його ігровий характер: іронічний, пародійний, театралізований зміст і т.д.

Те, що роман створюється безпосередньо перед читачем, стає відомим лише у фіналі твору, коли читач раптово опиняється в одному часовому

вимірі з протагоністом-наратором: *«Which brings us right up for today»* [9, с. 190]. На останніх сторінках з'являється безпосереднє теперішнє героя та його плани на найближче майбутнє: спалити всі інші папери – свідчення його життя, а створений рукопис передати Ріку Л. Таккеру, тим самим врятувавши його і себе. Постріл Таккера обриває рукопис на півслові, перетворюючи і його самого, і Барклі на дійсно «паперових людей», що існують лише на сторінках даної книги.

Значна роль в романі відводиться описам снів та видінь, які переслідують протагоніста, стираючи межі між фікцією та реальністю. Вілфред Барклі жив лише за законами раціональної свідомості: *«Elizabeth used to say I had no unconscious mind but that everything was accessible»* [9, с. 69], і цього виявилось більш ніж достатньо для успішного існування у літературних колах. Перший сон приходить після прохання Ріка Таккера призначити його офіційним біографом. Психологічна «атака», яку проводить Рік під час розмови, вимушене заглиблення у спогади про минуле, а також почуття, які викликає у Барклі Мері-Лу, дають поштовх для пробудження прихованої ірраціональності. Образи першого сновидіння (власна свідомість у вигляді льодовика, сам Барклі у ролі метелика на шпильці в колекції Холідея) жахають героя та репрезентують підсвідоме бажання «розтопити» раціональну оболонку свідомості та уникнути «класифікації». Поступово сні перетворюються на марення і межа між ними та реальністю стає все прозоріше: *«I dreamed I was in Rome, which is where I was ... I hurried on in my dream and then, as I might well have done in “real” life, hurried back to assure myself that I hadn't been mistaken, but I couldn't find it and I woke up sweating»* [9, с. 102–103]. Пізніше Барклі переслідує сон про його втечу у пустелю, де він намагається викопати руками яму в розпеченому піску, щоб заховати ноги від страшного жару й одночасно дістатися іншого боку землі. Він іноді помічає, що замість того, щоб копати – пише невідомою мовою, або малює: *«this will give me room for both feet and I would wake up»* [9, с. 157]. Сон, що повторюється знову і знову, розчиняє межі реальності, образи сновидіння переслідують героя: *«the dreams simply waited for me and when I woke up there they were, and I would have them in the bar or wandering round the concrete waste in which, no matter how hard I tried, I couldn't make a hole with my hands and all I did was call attention to myself»* [9, с. 157]. Спроби докопатися до сутності буття і власної природи призводять до появи нестерпного болю у кистях та ступнях. Барклі іронічно сприймає

їх як стигмати за аналогією з ранами отця Пію, в існування яких не вірила його надмірно раціоналізована свідомість на початку роману. Тепер, за переконанням Барклі, «*he had the stigmata like St Francis only in reverse as it were, for being a mother-fucking bastard...instead of getting them as a prize of being good*» [9, с. 159]. Поява стигматів стає кульмінацією внутрішнього роздвоєння героя, критичною точкою конфлікту раціонального та ірраціонального.

Одним із маркерів ненадійності А. Нюннінг визначає «експліцитні метанаративні рефлексії наратора щодо правдивості його розповіді» [11, с. 40]. Барклі, який сумнівається, що хтось взагалі здатен говорити правду [9, с. 70], постійно іронічно коментує власні висловлювання, використовуючи фразу «*Ha et cetera*». Наприклад, в ситуації з розривом стосунків з італійською подружкою: «*I thought time would cure me. Ha et cetera*» [9, с. 28]; у спогадах про Люсінду: «*How wrong they would be about Lucinda! We are all members one of another. Ha et cetera*» [9, с. 54]; після першого сну у Вайсвальді: «*I woke up in a leather of sweat and was very glad to be sixty years old and in the Weisswald. The happiest days, ha et cetera*» [9, с. 69] та ін. Поступово маска «відомого англійського письменника» зни-

кає, оповідач зізнається, що найчастіше відчуває себе клоуном у рудій перуці, з червоним носом та спущеними штанами, а своє життя сприймає як рух від одного фарсу до іншого. Наратор-клоун – один з типів ненадійних нараторів, за визначенням В. Рігана, – не сприймає оповіді серйозно і веде свідому гру з умовностями, правдою та очікуваннями читача, спотворюючи реальність [14, с. 143]. Вілфред Барклі, ховаючись за різноманітними масками, за чужими цитатами, свідомо грає з читачем, створюючи псевдоавтобіографію, намагається переконати читача в істинності лише його версії викладу подій.

Висновки. Таким чином, ненадійна нарація є одним із основних інструментів гри з читачем у романі «Паперові люди». Звернення до феномену ненадійного наратора дозволяє максимально актуалізувати потенціал невизначеності та багатозначності художнього тексту. Серед маркерів ненадійності у творі можна відзначити протиріччя світоглядних та етичних норм наратора світоглядним та етичним нормам імпліцитного читача; інформаційні лакуни, які створюють враження, що дуже багато залишається за рамками оповіді; сні та видіння Барклі, що дають додаткові відомості про його почуття; іронічні метатекстуальні коментарі та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бехта-Гаманчук М. П. Комунікативні інтенції наратора у британській художній літературі початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, Запоріжжя. 2017. 243 с.
2. Гребенюк Т. Феномен недостовірної нарації в системі сучасних наративних студій. *Слово і час*. 2016. № 6 (666). С. 12–22.
3. Мірошниченко Л. Типологія нараторів у пізніх романах Вільяма Голдінга. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2010. № 43. С. 45–47. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_if_2010_43_16 (дата звернення: 20.04.2023)
4. Павличко С. «Паперові люди». Англійський філософський роман 80-х років. *Всесвіт*. 1986. № 7. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlychko_Solomiia/Paperovi_liudy_-Anhliiski_filosofski_roman_80-kh_rokiv.pdf (дата звернення 25.03.2023).
5. Свєрбілова Т. Фігура ненадійного (недостовірного) наратора – двійника літературного героя – в художній системі роману-гри Джуліана Барнза «Відчуття закінчення» (2011). *Сучасні літературознавчі студії*. 2017. Вип. 14. С. 452–465. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sls_2017_14_43 (дата звернення: 20.04.2023)
6. Abrams M. H. A Glossary of Literary terms. 6 th ed. Orlando : Harcourt Brace College Publishers, 1993. 366 p.
7. Booth W. C. The Rhetoric of Fiction. Chicago : University of Chicago Press, 1961. 482 p.
8. Crawford P. Politics and History in William Golding: The World Turned Upside Down. Columbia : University of Missouri Press, 2002. 261 p.
9. Golding W. The Paper Men. New York: Farrar-Straus-Giroux, 1984. 191 p.
10. Gindin J. Gimmick and Metaphor in the Novels of William Golding. *Modern Fiction Studies*. 1960. Vol. 6, No. 2. P. 145–152.
11. Nunning A. Reconceptualizing Unreliable Narration: Synthesizing Cognitive and Rhetorical Approaches. *A companion to narrative theory* / ed. by James Phelan and Peter J. Rabinowitz. Blackwell Publishing, 2005. P. 89–107.
12. Olson G. Reconsidering Unreliability: Fallible and Untrustworthy Narrators. *Narrative*. Vol. 11. № 1 (January 2003). P. 93–109.
13. Redpath Ph. William Golding: A Structural Reading of his Fiction. L. ; Totowa (N.J.) : Vision: Barnes & Noble, 1986. 210 p.

14. Riggan W. *Picaros, Madmen, Naifs, and Clowns: The Unreliable First-Person narrator*. University of Oklahoma Press, 1981. 206 p.

15. Sabir H., Arif S. The Use of Gimmick in William Golding's *Lord of the Flies*, *The Inheritors*, and *Pincher Martin*. *Koya University Journal of Humanities and Social Sciences (KUJHSS)*. 2020. Vol. 3. Is. 1. P. 145–149.

16. Shapoval O., Bakhov I., Mosiichuk A., Kozachyshyna O., Pradivlianna L., Malashchuk-Vyshnevskya N. The Phenomenon of Unreliable Narration in the British Intellectual Prose of the Second Half of the Twentieth Century (Golding, Murdoch). *Postmodern Openings*. 2022. 13(2). P. 273–286.

РОЗДІЛ 9 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091-343

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.43>

КОМУНІКАТИВНА ПОЕТИКА ДРАМ ЕВРИПІДА: ТРАДИЦІЯ ТА НОВАТОРСТВО

COMMUNICATIVE POETICS OF EURIPIDES' DRAMAS: TRADITION AND INNOVATION

Винар С.М.,

*orcid.org/0000-0001-8046-497X**старший викладач кафедри філології**Закладу вищої освіти «Український католицький університет»*

У статті розглядаються новаторські принципи зображення характерів у Еврипіда на прикладі його драм «Іфігенія в Тавриді» та «Іфігенія в Авліді», створених на основі відомого міфу. Автор відходить від традиційного тлумачення легенди, із об'єкту поклоніння міфологічна традиція у Еврипіда стає предметом критики, очевидною є тенденція дегероїзації Троянської війни, відомого міфічного сюжету, ідеалізованого греками.

Слід згадати умови, які значною мірою вплинули на розвиток творчості Еврипіда: криза демократичного полісу, що виникла внаслідок соціальних та економічних суперечностей між Афінами і Пелопоннеським союзом, гострота внутрішніх конфліктів у Афінах під час війни, тощо. Загострення та розлади у соціально-політичному стані тодішнього суспільства привели до того, що похитнулася навіть віра у богів, у вічну гармонію і справедливість, у те, що досі видавалося непорушним, як наслідок – посилювався конфлікт між інтересами особистості й традиціями, почали вироблятися інші моральні поняття.

У творчості Еврипіда духовна криза відобразилася, перш за все, у розумінні смислу людського існування, у власній оцінці божественного втручання у життя людини, а відтак, у відмінному від своїх попередників трактуванні міфу. Еврипід надає міфу лише роль службового засобу в організації драматичного сюжету, в центрі якого – особистість, її душевні переживання.

Перенесення центру комунікативної ваги драми у сферу особистої етики привели до вироблення незвичних для класичної трагедії принципів зображення людини, до створення нових засобів художньої виразності. Це, зокрема, домінуюча роль монологу (монодії), у якому персонаж висловлює свої почуття. Це – звернення до стихоміфії (агону), що сприяє створенню драматизму ситуації, акценти на деталях сюжету, які виступають своєрідними символами для реципієнта. У нашій розвідці особлива увага приділяється аналізу цих структурних і семантичних елементів драми в комунікативному аспекті, що дало б змогу з'ясувати феномен процесу сприйняття і засвоєння традицій античної літератури та античного театру наступними епохами.

Ключові слова: міф, дія, характер, символ, комунікативний код, рецепція.

The article dwells on the innovative principles of depicting characters in Euripides' works on the example of his dramas "Iphigenia in Tauris" and "Iphigenia in Avlis", created on the basis of a well-known myth. The author departs from the traditional interpretation of the legend, from the object of worship the mythological tradition in Euripides' dramas becomes the subject of criticism, the tendency of deheroization of the Trojan War, a well-known mythical plot, idealized by the Greeks, is made obvious.

It is necessary to mention the conditions that significantly influenced the development of Euripides' creative work: the crisis of the democratic polis, which arose as a result of social and economic disputes between Athens and the Peloponnesian Union, the severity of internal conflicts in Athens during the war, etc. Escalation and disorders in the socio-political state of the society of that time led to the fact that even faith in gods, in eternal harmony and justice, in the things that seemed eternal, were shaken and, as a result – the conflict between personal interests and traditions intensified, other moral concepts began to be developed.

In the works of Euripides, the spiritual crisis was reflected, first of all, in understanding the meaning of human existence, in one's own assessment of the divine interference in man's life, and, therefore, in a different from its predecessors interpretation of the myth. Euripides gives the myth only the role of a tool in the organization of a dramatic plot, in the centre of which is a personality, his emotional experiences.

Transferring the centre of the drama's communicative weight to the sphere of personal ethics led to the development of unusual for classical tragedy principle of depicting a man, to the creation of new means of artistic expression. This, in particular, is the dominant role of the monologue (monody), in which the character expresses his feelings. This is an appeal to stichomiphly (agon), which contributes to the creation of the drama of the situations, the emphasis on details of the plot, which serve as peculiar symbols for the recipient. In our article, special attention is paid to the analysis of these structural

and semantic elements of the drama in the communicative aspect, which would make it possible to clarify the phenomenon of the process of perception and assimilation of traditions of ancient literature and ancient theatre for coming eras.

Key words: myth, action, character, symbol, communicative code, reception.

Постановка проблеми. Μῦθος (міф, чи інакше фабула) за Аристотелем [7], є ядром драми, фабула настільки є основою драми, наскільки душа є сутністю людини, це кістяк драми, до якого додаються всі інші її елементи [9]. Необхідно, однак, зауважити, що в епоху Аристотеля під цим терміном “μῦθος” розуміють не лише розповідь про героїчне минуле, ним визначають структуру або композицію подій у драмі, «поєднання фактів» (σύνθεσις τῶν πραγμάτων). Аристотель підкреслює, що трагедія є відтворенням не людей, а подій, мета трагедії – дії людей, а не їх властивості, а тому з усіх елементів найважливішим у драмі є «зв’язок подій» (τῶν πραγμάτων σύντασις).

До міфічних образів та сюжетів, що існували в античній літературі, автори продовжують звертатися і в наступні епохи. Часто їх називають традиційними, але погодимось з думкою літературознавця Гольберга М., що така назва «не повністю визначає їх сутність, не враховує, що тут маємо справу не лише із розвитком традиції, а й з утвердженням загальнолюдських універсальї, із поєднанням загальнолюдського, вічного і національного, конкретно-історичного» [3, с. 11]. Запозичення відбуваються і на рівні імітацій, близьких до своїх прототипів, і у створенні своєрідної, нової інтерпретації, ближчої до реалій. Вже в межах самої античної літератури спостерігалися зміни в інтерпретації міфічних сюжетів та образів, оцінці подій та явищ, характерів героїв.

Показовим прикладом у цьому випадку, може бути образ Іфігенії. У всіх попередників Еврипіда, які зверталися до відомого давнього міфу, принесення в жертву дочки Агамемнона мало піднесено-патріотичне трактування. У Еврипіда, який уже не сприймає міф як частину священної історії народу, людське жертвоприношення не є доцільним викупом за майбутню перемогу, а така традиція із об’єкту поклоніння стає предметом гострої критики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міфологічна поетика античної трагедії, рецепція її літературою наступних епох, аспекти взаємодії міфу і драми завжди викликали зацікавлення у вчених-літературознавців. Дослідженню цих проблем присвячені праці В. Антофійчука, О. Бондаревої, О. Забужко, М. Ільницького, М. Майстренко, Т. Мейзерської, Ю. Микитенка, А. Нямцу, Я. Поліщука, О. Турган та ін. Вченими доведено, що інтерпретаційні можливості міфічного матеріалу не обмежуються лише свідомим

запозиченням (сюжету, композиції, проблематики і т.д.), але й визначають здатність його до переосмислення, осучаснення, включення в нові історико-культурні контексти.

Постановка завдання. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує також вивчення поетики античної драми, дослідження її як структурних, так і семантичних елементів у площині комунікації, що змогло б дати пояснення рецепції і засвоєнню традицій античної драми європейською драматургією. У нашій розвідці зупинимось на деяких комунікативних аспектах трагедій Еврипіда, створених на основі відомого міфу про Іфігенію [5; 6; 8].

Виклад основного матеріалу. Міф про Іфігенію (Ἰφιγένεια), дочку ахейського царя відобразив у собі напластування різних стадій розвитку грецької релігії, а відповідно, різних періодів суспільної свідомості. Цей образ зустрічаємо у Гомера, правда під іменем Іфіанаси [4], можливо, з моменту її врятування і перенесення в Тавриду. Пізніше до цього сюжету звертаються Гесіод в «Каталозі жінок» (фрагмент 23а, 17–26), Стесіхор, Піндар у хоровій ліриці. Від трагедій про Іфігенію афінських драматургів V ст. до н.е. Есхіла та Софокла збереглися лише незначні фрагменти. Есхіл ще раз повертається до цього сюжету в «Агамемноні» та «Орестей», а Софокл у трагедіях «Хріс» та «Алет», які не збереглися.

Еврипід, продовжуючи традиції попередників (Есхіла, Софокла), розвиває древньогрецьку трагедію, ядром якої є міф (фабула), але одночасно використовує новаторські підходи у розвитку трагедійного жанру, змінюючи характер самої трагедії як за змістом, так і за формою. Розглядаючи структуру трагедії, Аристотель («Поетика») зауважує Σοφοκλᾶς αἴφρη αὐτός μὲν οἴους δεκποιεῖν, Εὐριπίδης δὲ οἴοι εἶσιν [7] (*Еврипід створює їх (людей) такими, як вони є, Софокл же – такими, якими вони повинні бути*) (переклад мій). На відміну від своїх попередників, поет не захоплюється лише героями величавими, з надлюдськими рисами характеру. Його міфічні герої наділені рисами, характерними для звичайних людей, сповнені внутрішніх протиріч. Критично ставлячись до будь-яких усталених норм, від міфологічних до суспільних, не вважаючи міф якимсь каноном, поет надає йому роль лише службового засобу в організації сюжету, модифікуючи його так, щоб в центрі поставити людину, її душевні переживання. Це сприяє більш ре-

лістичному змалюванню характерів, підсиленню внутрішньої і зовнішньої динаміки п'єси, створенню нової проблематики міфу, яка відповідала б запитам епохи.

На прикладі деяких міфологічних деталей тексту [8] та їх комунікативній символіці прослідкуємо, як вони сприяють створенню відмінного від традиційного тлумачення міфологічного образу Іфігенії. Початок прологу (1–41) містить простий, із вилученням деяких подробиць, виклад подій, що передують сюжету, з такою метою, щоб по ходу драми можна було більше уваги приділити людині, ніж подіям. У комунікативній структурі драми пролог відіграє інформативну роль, даючи змогу поету представити глядачам нову мотивацію відомого сюжету.

Найважливішим засобом для розкриття образу героїні служить її зображення не в дії, а у спогадах про пережиті страждання. При цьому, особливо мотивується жертва Іфігенії, всі попередні події подаються дуже коротко у спогадах, які тут несуть особливе комунікативне навантаження: вони виступають як сигнали, детермінативи, спрямовані на встановлення контакту між героїнею і глядачем. Звернемо увагу на ряд незначних, нібито другорядних деталей, що впливають із всім відомої міфологічної оповіді, які для тогочасних глядачів були «комунікативними символами», викликали певні асоціації:

а) це, наприклад, **швидкі коні /Θόαισιν †πλοῖς** (2), якими Пелоп прибув у Піссу. Комунікативна функція цього Dativus у творі полягає у тому, що він: 1) пояснює, як «Пелоп здобув дочку Еномая», 2) нагадує при цьому, що перед олімпійськими скачками Пелоп був добре споряджений. Жодним словом, однак, не згадується про зраду і смерть, шлях, яким Пелоп добився своєї мети, що є злочинном по відношенню до Еномая і може розглядатися як власне початок згубного ланцюга провин і покарань у роду Танталідів.

б) це згадка про **Евріп /Εὐρίπος** (6) – вузьку затоку, що відділяє острів Евбею від суші, і була відома своєю нібито сім разів на день змінною течією. Про це говорили: Помпоній (Mela II, 7, 9), Цицерон (Nat. deor. III, 10, 24), Лівій (28, 6). Отже немає нічого дивного в тому, що флот Агамемнона не зміг вирушити вчасно.

в) це **пригнічений стан Іфігенії**, викликаний страхом перед богинею, на що вказує дієслово **σιγῶ** та дієприкметник **φοβουμένη**: **ἤλλά σιγῶ τsn θεόν φοβουμένη** (37) *Про це мені й казати навіть боязко*. Мешканці Тавриди в античні часи приносили богам у жертву спійманих на узбережжі чужоземців. Геродот, повідомляючи про

існування у скіфів у Тавриді культу богині Діви (місцева паралель до грецької Артеміди), додає, що вони називають цю богиню Іфігенією, дочкою Агамемнона. Він пише так про звичай таврів: *«Вони приносять у жертву Діві тих, хто зазнав катастрофи на морі і всіх еллінів, яких вони беруть у полон... Божество, якому вони приносять жертви, самі таври називають Іфігенією, дочкою Агамемнона»* [2, с. 103].

Про цей обов'язок (готувати чужинців до жертовної смерті, окроплюючи їх священною водою) героїня неодноразово згадує [6]: 53–58, 229, 244, 442, 622. Спочатку (пролог) Іфігенія погоджується з цим звичаєм, як із «услужливим богині», якій вона вдячна за порятунок: *Хто з еллінів причалить, того в жертву я / Приношу; так віддавна повелося тут* (38–39) [6, с. 342]. Та згодом вона перестає миритися з жорстокістю варварів, вважає такий спосіб тлумачення волі богів невірним: *Та ні! Лето із Зевсом не могли зродити / Жорстокості такої!... все це – вигадки / Місцевих, що до крові звикли, жителів* (375–379) [6, с. 350]. Авторами-попередниками Еврипіда ігнорується пом'якшений виклад міфічного сюжету, а навпаки, акцентується увага на дійсній жертві Іфігенії. Драма Еврипіда про Іфігенію, зазначає Елізабет Френзель [10], мають за мету гуманізацію міфології: Іфігенія не загинула. Врятована богинею, вона все робить для того, щоб варварський культ і звичай таврів (принесення в жертву людей) були переможені новим, грецьким видом вшанування богів.

Для Еврипіда, який брав до уваги не лише події міфологічного сюжету, а намагався заглибитись у внутрішній світ діючих осіб, Іфігенія – не безстрашна героїня, яка ціною власного життя рятує військо Агамемнона, а жертва слабкості оточуючих її людей. Традиційна рецептивна установка міфологічного образу Іфігенії, що засновувалася на героїзмі, вже в межах античного художнього світу зазнає «комунікативного зламу». В інтерпретації Еврипіда образ Іфігенії (героїчний у «Іфігенії в Авліді» і створений на тему покутування – в «Іфігенії в Тавриді») мають спільне релігійне і гуманістичне ядро.

Нові підходи до зображення характерів змусили автора переглянути традиційні принципи і композиційні норми також в області художньої форми. Чіткій симетрії у структурі класичної трагедії (центрального епізоду, обрамлений симетричними по змісту і приблизно рівними за об'ємом частинами), що була до нього, Еврипід протиставляє різноманітність композиційних типів. Зокрема, це зосередження уваги навколо

центрального персонажу. Так, у драмі «Іфігенія в Тавриді» автор досягає цього завдяки сцені упізнання (жриця і чужоземець – рідні брат і сестра), яка тримає глядача у безперервній напрузі. Сцена їх зустрічі, розмова героїв, їхні переживання, а також, для глядача, знання минулих подій, що спричинили теперішні, створюють напружений емоційний фон.

Всупереч твердженню Аристотеля, що трагедія «є відтворенням не людей, а подій», Еврипід бачить мету трагедії не стільки в діях людей, як у самій особистості, її внутрішньому конфлікті, психологічному драматизмі. Трагедійний конфлікт (боротьбу між слабкістю і героїзмом) поет переносить у душу героїні: з одного боку, право вибору, а з іншого – почуття обов'язку. Спочатку – це глибоко беззахисна юна дівчина, їй так не хочеться вмирати, що їй до перемоги, якої вона ніколи не побачить: *Для смертних наймиліше – сонце бачити:/ Хто вмер – нічим став. Безум – смерті прагнути:/ Життя погане – краще смерті славної* [6, с. 326].

Тому героїчний подвиг Іфігенії, яка переконується в необхідності самопожертви заради батьківщини, у правоті батька, постає швидше, як несподіваний, ніж закономірний. Ще Аристотель вважав її характер непослідовним, «бо в сцені благання вона зовсім не схожа на ту, якою стає пізніше» (XV, 1454 a) [1, с. 62].

У зв'язку з тим, що центр комунікативної ваги драми зміщується у сферу особистої етики, на перший план у драмах Еврипіда висувається особистість, натомість роль хору зменшується. Автор намагається повніше змалювати емоційний бік образу, показати процес його роздумів, тому вдається до використання монологів, партій сольного співу (монодій). Згадаймо **монолог Іфігенії**, з якого довідуємося про сон, який, на її думку, віщує нещастя. Еврипід, використовуючи цей поетичний засіб, мотивує його тим, що в такий спосіб героїні легше розкрити «*своє серце перед небом і землею*». Так само поступали й інші герої Еврипіда, переважно жінки: Андромаха в однойменній трагедії, няня-годувальниця в «Медей». У сні, який так явно перед нею постає, Іфігенія повертається до свого попереднього життя, прокидається серед подруг і служниць /*παρθένους* (45) [6], які були звичайним оточенням королівської дочки, за яким Іфігенія так сильно сумує. Саме акцентування уваги на розкритті психологічних мотивів, що керують діями героїні, зумовило домінуючу роль у драмі такого монологу-монодії.

Важливим структурним елементом грецької трагедії, який використовувався як в епісодіях,

так і в хорових партіях, був агон/стихоміфія, інакше, словесні змагання героїв. Вони, як правило, виступають ситуативно-розповідними, тобто інформують читача/глядача про зовнішню обстановку та події, які не показані безпосередньо. У Еврипіда традиційна стихоміфія перетворюється в обмін короткими, динамічними, драматично напруженими репліками, які дозволяють показати різноманітні відтінки думок героя (діалог Іфігенії і Ореста – епісодій другий): *Іфігенія. В якому з міст Еллади проживає він?/ Орест. А чи потрібно знати? Що це дасть тобі?/ Іфігенія. Брати ви? Діти однієї матері?/ Орест. Брати, та не по крові: в'яже дружба нас. /Іфігенія. А як тебе, юначе, твій отець назвав? /Орест. Нещасним можеш звати – не помилишся* [6, с. 353].

Зображення персонажів трагедії не в дії, а у словесних змаганнях/агонах служить у Еврипіда засобом для розкриття їх внутрішнього світу, переживань. У діалогах стихоміфії пояснюються психологічні мотиви поведінки персонажів у зображуваній ситуації, обґрунтовується необхідність якогось поступку, або його здійснення. Ілюстративною тут може бути суперечка між Орестом і Пиладом (649–715) [6]. Це дві симетрично побудовані мовні партії героїв, які можна умовно поділити на три складові частини: 1) вступ (роздуми Ореста і Пилада, їхні здогадки): *«То хто ж ця дівка? Так уже невдавано/ Про Трою, про ахейців, їх повернення/ Питала...»* (651–653); 2) головна частина (суперечка Ореста і Пилада). Заради порятунку друга кожен із них готовий пожертвувати своїм життям. Аргументація позиції опонентів здійснюється чітко, у строгому порядку, іноді їхні промови навіть мають однакову кількість віршів: **Пілад.** *Ганьба для мене, щоб я жив, як ти умреш:/ Пливли ми разом – разом тут загинемо* (665–666). **Орест.** *Ну, годі! Власні біди – їх мені нести/ Скажи, навіщо той тягар подвоюють?* (678–679). Третя частина стихоміфії – висновок, в якому вбачається надія на щасливий порятунок: *З-перед межі, буває, де всьому вже край,/ Поверне раптом доля, усміхнувшись* (712–713).

Висновки. Як бачимо, усталена рецептивна установка міфологічного образу Іфігенії та пов'язаних з ним мотивів жертвності й вибору вже навіть в межах античного світу, зокрема, у Еврипіда набуває певних змін, перш за все, на рівні контексту сприйняття. У цьому випадку можна говорити про деяке переорієнтування комунікативної спрямованості драм Еврипіда у площину актуалізованих для поета чинників

і цінностей. Зважаючи на незаперечний вплив античної драми на розвиток європейського театру, комунікативний аспект її структурних еле-

ментів, таких як монодії, діалоги стихоміфії/агони може становити предмет подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістотель. Поетика. Київ : Мистецтво, 1967. 129 с.
2. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с.
3. Гольберг М.Я. Інтерпретаційний потенціал як герменевтична проблема. *Studia hermeneutica. Герменевтика тексту: між істиною і методом* / за ред. М. Зимомрі та ін. Дрогобич : Коло, 2003. С. 9–17.
4. Гомер. Іліада. Київ : Дніпро, 1978. 430 с.
5. Евріпід. Іфігенія в Авліді. *Евріпід. Трагедії* / пер. з давньогр. А. Сodomори. Київ : Основи, 1993. С. 285–338.
6. Евріпід. Іфігенія в Тавриді. *Евріпід. Трагедії* / пер. з давньогр. А. Сodomори. Київ : Основи, 1993. С. 339–389.
7. Aristoteles. Poetik. Griechisch / Deutsch. Stuttgart: Verlag. Philipp Reclam Jun. 80 s.
8. Euripides. Tragoediae. Volumen II. Lipsiae in Aedibus B.G. Teubneri, 1909. 455 s.
9. Else G.F. Aristotle's Poetics. London, 1957. 125 s.
10. Frenzel E. Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexicon Dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1963. 670 s.

УДК 821.161.2-312.2Винничук

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.44>

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В РОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ТАНГО СМЕРТІ»

INTERTEXTUALITY IN YURY VINNYCHUK'S NOVEL "TANGO OF DEATH"

Орінєнко І.М.,

orcid.org/0009-0000-5399-0480

*студентка V курсу українського відділення філологічного факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Нечиталюк І.В.,

orcid.org/0000-0001-8826-2766

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Юрій Винничук належить до сучасних авторів, які дбають про збереження історичної пам'яті. Одним із найцікавіших творів письменника є «Танго смерті». У цьому тексті інтелект автора розкривається повною мірою. У статті розглядається особливість інтертекстуальних вплетень у романі Юрія Винничука «Танго смерті», співприсутність «чужого» тексту та його освоєння в авторському доробку. Юрій Винничук належить до митців, творчість яких перебуває у полі зору літературознавців, проте багато аспектів літературного доробку потребують більш детального аналізу, зокрема інтертекстуальність, цитатність, використання алюзій. Зазначені художні засоби не тільки і не стільки оживлюють текст, як надають твору глибинності та багатозаровості.

З'ясовано, що джерелами запозичень є Біблія, Коран, давньогрецька міфологія та широкий літературний контекст. Письменник часто вдається до прямого цитування священних текстів, як правило, з метою досягти морально-етичної визначеності дій і вчинків головних героїв. Також цитування релігійних текстів, без сумніву, сакралізує художнє полотно твору, надає йому таємничості та позачасовості.

Вивчення внутрішньої організації твору оприявлює звернення письменника до давньогрецької міфології. Таке досить химерне поєднання релігійного та міфологічного надає твору фантазмористичного звучання. Тим не менш загальна настанова твору вивершується повною мірою – це збереження та передача нащадкам історичної пам'яті.

Юрій Винничук у своєму романі апелює до художніх творів письменників різних епох та континентів: О. де Бальзак, Х. Л. Борхес, У. Еко, Х. Кортасар, Г. Г. Маркес, Е. М. Ремарк. Список далеко не повний і кожен читач може відкрити для себе додаткові сенси, які народжуються на перехресті епох, культур та геополітичних просторів.

Ключові слова: архітекстуальність, інтертекстуальність, цитатність, алюзія, «біблійні ґлокалізми», «чужий текст».

Yuri Vynnychuk is one of the contemporary authors who care about preserving historical memory. One of his most interesting works is "The Tango of Death". The author's intelligence is fully revealed in this text. The article examines the peculiarity of intertextual interweaving in Yuri Vynnychuk's novel "The Tango of Death", the co-presence of an "foreign" text and its mastering in the author's work. Yuriy Vynnychuk is one of the artists whose work is in the field of literary criticism, but many aspects of his literary work require a more detailed analysis, in particular intertextuality, citation, and the use of allusions. These artistic means not only and not so much enliven the text as add depth and multilayeredness to the work.

It has been found that the sources of borrowings are the Bible, the Koran, ancient Greek mythology and wide literary content. The writer often resorts to direct citation of sacred texts, usually in order to achieve moral and ethical certainty of the actions and deeds of the main characters. Also, citation religious texts undoubtedly sacralises the artistic canvas of the work, giving it mystery and timelessness.

A study of the internal organisation of the work reveals the writer's reference to ancient Greek mythology. This rather bizarre combination of the religious and mythological gives the work a phantasmagoric sound. Nevertheless, the general message of the work is fully realised: the preservation and transmission of historical memory to posterity.

Yuri Vynnychuk refers to the works of fiction by writers of different eras and continents in his novel: H. de Balzac, J. L. Borges, J. Cortázar, U. Eco, G. G. Marquez, and E. M. Remarque. The list is far from complete, and each reader can discover additional meanings that are born at the crossroads of epochs, cultures, and geopolitical spaces.

Key words: architextuality, intertextuality, citation, allusion, "biblical gloss", "foreign text".

Постановка проблеми та її значення.

Основним фактором для розуміння смислового поля тексту є його семантика та символіка. У сучасній літературі існують генетичні зв'язки між різними текстами. Тому, важливим ключем для розуміння авторського тексту є його прочитання на тлі різних творів. У такому аспекті важливу роль критики приділяють інтертекстуальності, яка є однією з теоретичних методологій сучасної літератури. Інтертекстуальне прочитання тексту «перетинає міждисциплінарні кордони та кидає виклик уявній святості жанру, показуючи, що всі тексти та ідеї черпають зі схожих ідеологічних джерел» [5, с. 171].

Мета статті – розглянути зв'язок художнього простору роману Юрія Винничука «Танго смерті» з іншими відомими літературними творами, на прикладі інтертекстуальності, архітекстуальності та міжтекстових зв'язків.

Роман Юрія Винничука «Танго смерті» не залишився поза увагою багатьох українських літературних критиків та науковців. Особливо варто згадати рецензії та літературознавчі студії таких науковців: О. Дорошенко, Д. Коваленко, О. Лілік, Т. Шарової та ін.

Текстологічний аналіз роману Юрія Винничука «Танго смерті», відображає інтертекстуальний підхід і передбачає різні рівні та прийоми. У контексті роману це втілюється як на синхронному, так і на діахронному зрізах. Письменник у полотні роману вводить – прецедентні тексти, саме таким чином встановлюється зв'язок із минулим і сучасним, що призводить до певної інтертекстуальної гри з читачем.

Таке перекодування виявляється в пов'язуванні тексту роману з іншими: цитування, алюзії. Наприклад, у розповіді Мілі, в якій йдеться, про «*потяг-привид – це оця книгозбірня, де сте-лажі–вазони, що перевозять безліч давно померлих авторів... Вони й пронумеровані, як вагони,*

і кожна полиця – окреме купе» [3, с. 171], – це не що інше, як алюзія на роман К. Сафона «Тінь вітру» з його бібліотекою-кладовищем забутих книжок.

Ольга Ткачук, зазначає, що інтертекстуальність, – «це код посилань, це життя у міжтексті» [11, с. 173], а також звернення до типових образів, до мовного багатства, сюжетних мотивів, характерних для творів попередників і сучасників.

У праці присвяченій проблемам текстології, Юлія Крістева зазначає: «інтертекстуальність – це та текстуальна інтеракція, яка відбувається всередині окремого тексту. Для пізнавального суб'єкта інтертекстуальність – це поняття, яке буде ознакою того способу, яким текст прочитує історію та вписується в неї» [6, с. 443]. Концепцію Юлії Крістевой визнали й поширили в літературі такі відомі літературознавці, як Р. Барт, М. Грессе, У. Еко, Ф. Соллерс, М. Ріффатер та ін. Однак Ролан Барт поняття про інтертекстуальність дещо розширив та доповнив, він вважав, що: «Кожен текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш впізнаваних формах: тексти культури минулого і тексти сучасної культури» [2, с. 418]. Із позиції інтертекстуальності кожний текст «підлягає дослідженню не як закінчений, замкнений продукт, а як <...> виробництво, підключене до інших текстів, інших кодів» [2, с. 424].

У романі Юрія Винничука «Танго смерті» в описі львівських торгів наявне інтертекстуальне відсилання до твору Леопольда фон Захер-Мазоха «Жіночі образки з Галичини»: «*Кракідали – це справжнє царство жидівське, тут можна побачити і вбраних на європейський манір поважених пань та панів, і бородатих гуситів з довгими пейсами в чорних атлясових халатах і капелюхах, і засмалцьованих жидівок ... так само на базарах Стамбула, Танжера, Маракеша чи Каїра, можна і навіть треба торгуватися...*

Поруч із гендлярми жидівськими сновигають українці й поляки, панує постійний рух, а в повітрі бринить гучна какофонія звуків» [3, с. 48].

Також, аналізуючи інтертекстуальність у романі «Танго смерті», варто звернути увагу й на таку особливість жанру як архітекстуальність. Як зазначає М. Гловінський, жанровий зв'язок текстів – це властивість будь-якого літературного твору, адже посилання на правила становить передумову його зрозумілості. Інтертекстуальність завжди так чи інакше пов'язана з архітекстуальністю, однак ніколи до неї не зводиться» [4, с. 291].

Архітекстуальність фантастичних розділів роману «Танго смерті» засвідчує рецепцію магічного реалізму і, власне, не просто спонукає згадати оповідання Хорхе Борхеса, а й порівняти його з тим світом дивовиж, який полюбляє демонструвати автор (згадаймо хоча б лабіринт Львівської сміттярки з її магічними істотами), що є спробою осягнути безмежність Усесвіту. На допомогу приходять засоби магічного реалізму: час важко осягнути; теперішнє набуває рис минулого й загалом важко піддається визначенню (колапс часу); минуле взаємодіє з теперішнім, повсякденне із фантастичним.

Інколи це може стосуватися й сюжету, художніх елементів, які автор запозичує в «авторитетного літературного зразка» [1, с. 32]. Наприклад, поява фантастичних істот на вулицях Львова відсилає читача до роману Карела Чапека «Війна з саламандрами»: ***«Однієї ночі, коли ми з друзями вертали пішки з горішнього Личакова, де добряче набамбурилися у кнайпі «Під вивіркою», то раптом зустріли процесію – кілька десятків присадкуватих тинів у довгих плащах і зелених шоломах тюпали нам назустріч, <...> очі їхні зблискували зеленим світлом, очі, в яких не було нічого живого, бо й світло те було мертвим, була то остання ніч серпня 1939 року»*** [3, с. 224].

Алюзією до однойменного твору Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін», є вислів персонажа роману Яся: ***«На Західному фронті нічого не відбувається»*** [3, с. 243], саме такими словами автор описує воєнну ситуацію у Львові. Також цим письменник актуалізує ще одну тему – усвідомлення того, що війна розділяє життя людини на «до» і «після», що життя ніколи не повернеться у звичне русло. Герої роману «Танго смерті», є учасниками війни й так само захищають свою Батьківщину, як і головні персонажі Е. М. Ремарка. Автор уводить «чужі слова» у контекст свого роману, для того щоб інтелектуальний читач зміг розшифрувати значення цих струк-

турних конструкцій. Лише одна фраза з відомого твору – висвітлює проблеми втраченого покоління та торкається ряду соціальних проблем тогочасного суспільства. Це молоде покоління, яке не може себе реалізувати після війни та відчуває себе непотрібним у мирному суспільстві та за інших обставин.

Таким чином, розуміння сучасного тексту досить часто залежить від досвіду прочитання інших творів, роман «Танго смерті» націлений не тільки на інтелектуального читача, а й на такого, котрий має практику системного читання світової літератури попередніх епох.

Сприйняття бібліотечного локусу видається дещо іронічною алюзією на роман Умберто Еко «Ім'я троянди» (у якому, як відомо, найбільш жахливі події відбувалися саме у бібліотеці). Персонажі-відвідувачі бібліотечного простору роману Володимира Винничука знаходяться під впливом наркотичних речовин. Також на наркотичні засоби досить красномовно натякає прізвище головної бібліотекарки – пані Конопельки. Ще одна дивовижа – захована поміж книгами легендарна колекція вин італійського письменника: ***«Вина тут зберігаються ще з австрійських часів. Їх пан директор перевіз сюди з винних погребів пана Сапєги і розташував по різних полицях, а мапа цих вин зберігається лише в нього. І не тільки вин. Попід самою стелею де-не-де висять шинки, ковбаси, шпондерки і дозрівають...»*** [3, с. 165].

Таким чином, Юрій Винничук вдається в романі до різних містифікацій, вигадок, інтертексту та алюзій. Пошук частини загубленого трактату Калькбрєннера також має схожі риси із детективною лінією роману Умберто Еко, проте Юрій Винничук насичує свій роман притаманними його стилю нісенітницями, гротеском та гумором, алогічністю у міркуванні, яке доходить до абсурду. Дослідниця Галина Левченко називає зображення бібліотеки у романі «Танго смерті»: «Гротесково очудненим» [8, с. 264].

У романі наявні прямі цитування з Корану, які виконують функцію прогнозу й допомагають заглибитись у тему пам'яті та ідею реінкарнації (з якою тісно пов'язані давні ісламські уявлення про смерть). У Корані досить часто смерть ототожнюється зі сном, а воскресіння з мертвих – з пробудженням. У романі «Танго смерті» знаходимо таку цитату: ***«Господь зробив ніч для вас покривалом, і сон відпочинком, і створив день для пробудження (nushur)»*** [3, с. 191]. Звернення до «арканумської книги смерті» й численних стародавніх талмудів сприяють метафоризації, та

експресивно збагачують текст і виконують функцію кодування.

Окремим інтертекстуальним простором у романі «Танго смерті» містяться «біблійні глокалізми», які є «другим відлунням». Саме це посилює у свідомості читача повторний відгомін Біблії, що дозволяє побачити глибинний зміст і сутність Святого Письма у нових ракурсах: «*Господь творив світ за допомогою слова*» [3, с. 79]; «*Нам заборонено вживати в їжу кров*» [3, с. 81]; «... скоро настане такий час, що ти ще будеш задрити тим, хто помер, а найбільше тим, хто не народився» [3, с. 85]; «*І в Біблії пишеться, що Господь творив світ словом. Слово одних до небес піднімає, а других до землі прибиває. Бійтеся лихих слів, сказаних про вас*» [3, с. 174].

Досліджуючи «біблійний глокалізми» в художній літературі, І. Набитович зазначає, що «біблійне ядро – зерно (образ, мотив, сюжет, алюзія), розростаючись з середини (метафорично), сприяє творенню і нових художніх смислів на різних типологічних рівнях – жанровому, морфологічному, тематичному, стильовому, поетичальному» [9, с. 59–93]. Дослідник також трактує «біблійні глокалізми», як явище парадоксальне: що «доповнює й розширює перспективу літературознавчого дослідження й дає можливість розглядати художні тексти, в яких присутні різномірні «біблійні сліди», не тільки як результат діахронічного розвитку, а й як літературну традицію чи синхронну інтертекстуальність. «Біблійний глокалізм можна, таким чином, окреслити як обернено-симетричну перспективу до бачення крізь призму літературної традиції» [10, с. 99].

Відсилання до святих писань (Біблії, Корану) ще більше деталізують, посилюють та увиразнюють текст роману «Танго смерті». Таким чином, автор формує цілісний інтертекстуальний простір. Зоряна Лановик зазначає, що Біблія – основне джерело інтертекстуальності, літературного діалогізму, алегоризації, архетипного мислення [7, с. 36].

Однією з визначальних рис інтертекстуального дискурсу в романі Юрія Винничука є цитатність. Устами героїні роману, Ярки, виголошуються слова Мірче Еліаде. Автор характеризує героїню не лише як інтелектуальну особу, а й як високодуховну та впевнену людину. Осмислюючи себе як митця й відповідаючи на питання Мількера, для кого вона хоче грати, Ярка без вагань каже: «*Для ангелів*» – цитує: «*Людина носить у собі ангела, не ангела-охоронця, а ангела, який стогне, ув'язнений у сутінках Душі кожного з нас, і якого*

рідко, дуже рідко нам вдається вивільнити з кайданів і дати йому свободу, щоб він злетів, вознісся, і тоді... тоді... тоді разом з ним очищається і возвишається душа наша, душа кожного з нас» [3, с. 146]. Таким чином, слова М. Еліаде стають своєрідним паролем до світу високої музики. Музика ж допомагає «пригадувати» досвід попередніх реінкарнацій.

Отже, цитатність і алюзійність – це визначальні риси інтертекстуального простору роману Ю. Винничука. Інтертекстуальна інтерпретація роману «Танго смерті», показує, що міжтекстові зв'язки мають змогу значно розширювати семантичне поле романного тексту, а відтак і збагачувати додатковими сенсами образи, а також насичувати їх літературними міжтекстовими перегуками.

Аналізуючи роман Юрія Винничука «Танго смерті», можемо впевнено сказати, що він зітканий із накопиченого досвіду «чужих текстів», насичений цитатами, алюзіями та стилізаціями, переосмисленими сюжетами, мотивами та образами. Роман також інтертекстуально пов'язаний із широким літературним контекстом – від грецьких міфів до сучасної авторів реальності. Письменник уже з перших сторінок свого твору знайомить читача із чотирма різномірними героями, батьки яких загинули під Базаром 1921 р. «*Базар – для кожного з нас залишився чимось містичним, вояки, що пішли в той трагічний похід, вирости в нашій уяві до величі аргонравтів, які рушили за золотим руном, бо вони теж пішли за золотим руном свободи, але загинули всі до одного за Україну*» [3, с. 15]. На сторінках роману персонажі зображені як аргонравти, які загинули за рідну землю. Порівнюючи героїв роману «Танго смерті» з аргонравтами автор відсилає читача до давньогрецького міфу про золоте руно, але події показані у 1921 року. Таким чином, автор переосмислює давньогрецький міф у контексті подій вітчизняної історії.

Невід'ємною частиною сучасної літератури є дискурс між художніми текстами. Міжтекстові зв'язки в літературному просторі як правило відображаються крізь призму світосприйняття головних героїв твору. Саме такий прийом використовує Юрій Винничук у романі «Танго смерті». Таким чином, ключову інформацію читач дізнається «слухаючи» діалоги персонажів.

Діалогічність роману «Танго смерті» також розкривається через уведення в текст «чужих слів». Тобто «чужий текст» стає новою комбінацією вже відомих частин і його можна репрезен-

тувати через мозаїку, парафрази та колажі. Але за таких умов інтертекстуальність поглинає інші тексти й автор з часом «чужий текст» сприймає як свій. Такі запозичення інших текстів існували завжди, навіть за часів античності в давньогрецьких текстах дуже часто використовувалися «чужі слова». Можемо зробити висновок, що у романі Ю. Винничука «Танго смерті» в авторській уяві текст переплетений із «чужими текстами», котрі автор увів у твір засобами пригадування.

Також в романі простежується відсилка до сумнозвісних трагічних днів 25 липня 1941 р., коли нацистська пропаганда вдало використала факт знищення у тюрмах українців: «...*цілі зграї вуличного шумовиння кинулося до шляхетної праці – лупцювати жидів, били усі – і українці, й поляки – били, бо мушили бити, бо мушили вилити свою лють до більшовиків, відплатити комусь за свої страждання, за свої муки, за смерть своїх рідних, а що преса за німецькою вказівкою підказала, хто саме винен у більшовицьких злочинах, то тепер це скидалося ледь не на святий обов'язок*» [3, с. 343]. У зазначеному описі автор поєднує історичні факти із своїм баченням ситуації. Переконливості зображенням

подіям надає те, що герої «пригадують» події власного життя (тобто попереднього).

Таким чином, інтертекстуальність роману Юрія Винничука, проявляється на всіх рівнях поезики твору, та дає підстави вважати про свідомий та продуманий структурно-стилістично витриманий характер. Окрім того у тексті роману наявні цитатність та алюзійність, як визначальні риси інтертекстуального дискурсу.

Отже, роман «Танго смерті» пов'язаний із широким літературним контекстом – від грецьких міфів до сучасної реальності. Відгомони святих писань, що також деталізують та посилюють й увиразнюють романний текст – формують окремих інтертекстуальний простір. Що стосується архітектуральності, то фантастичні розділи демонструють рецепцію магічного реалізму та традицію постмодерного роману. Юрій Винничук у своєму романі «Танго смерті» вступає у діалог зі світовою літературно-мистецькою традицією, та таким чином встановлює певний зв'язок із нею. Тож перед читачем постає своєрідний текст, який відкриває прихований зміст тільки підготовленому читачу, що цілком відповідає естетиці постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. Мотиви й варіації. *Слово і час*. 1996. № 3. С. 32.
2. Barthes R. (Théorie du) Texte. Encyclopædia Universalis [en ligne], consulté le 9 février 2023 URL: <http://www.universalis.fr/encyclopedie/theorie-du-texte/>
3. Винничук Ю. Танго смерті. Харків: Фоліо, 2013. 379 с.
4. Гловінський М. Інтертекстуальність. *Теорія літератури в Польщі: антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ століть* / упоряд. Б. Бакула; за заг. ред. В. Моренця; пер. з пол. С. Яковенко. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 284–309.
5. Кліпінґер Д. Інтертекстуальність (intertextuality). *Енциклопедія постмодернізму* / За ред. Чарлза Е. Вінквіста та Віктора Е. Тейлора / пер. з англ. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. С. 171–172.
6. Kristela Julia. La revolution langage poetique: lavantgarde a la fin du XIX-e siecle Paris, 1974. P. 443.
7. Лановик З. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : автореф. дис. д-ра філол. наук. Київ, 2006. С. 36.
8. Левченко Г. Трюк, атракціон і гротеск у поезиці роману Юрія Винничука «Танго смерті». *Сучасні літературознавчі студії. Літературні виміри видовищних форм культури* : зб. наук. праць. Вип. 14. Київ : Київський національний лінгвістичний ун-т, 2017. С. 264–275.
9. Набитович І. Біблійний глокалізм у художній літературі versus літературна традиція та інтертекстуальність: назад у майбутнє. *Поетика містичного* : [колективна монографія] / упорядк. О. Червінської. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 59–93.
10. Набитович І. Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму). Дрогобич; Люблін : Посвіт, 2008. 600 с.
11. Ткачук О. М. Наратологічний словник. Т. : Астон, 2002. 173 с.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 28
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 28,37. Замов. № 0623/425. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.